

KRÁSY A BOHATSTVÍ ČESKÉ ZEMĚ BOHUSLAV BALBÍN

STRI

- gensis.*
- viensis.*
- trascensis.*
- hensis.*
- ensis.*
- ensis.*
- unicens.*
- mensis.*
- lecensis.*

*n Hercynio Rosa formosissima Saltu:
reter armatus pro Statione Leo.
sa non Veneris, sed crevit Sanguine Martis;
Rhodus hic saltus, saiq; terra fuit
gulera time: Hercynias venit Austro in hortos;*

CTV

- 10. Chrudimens.
- 11. Czaslaviens
- 12. Slanens is.
- 13. Litomericen
- 14. Bečeslavien
- 15. Doctensis.
- 16. Bechimensi
- 17. Egrensens.
- 18. Glacensi

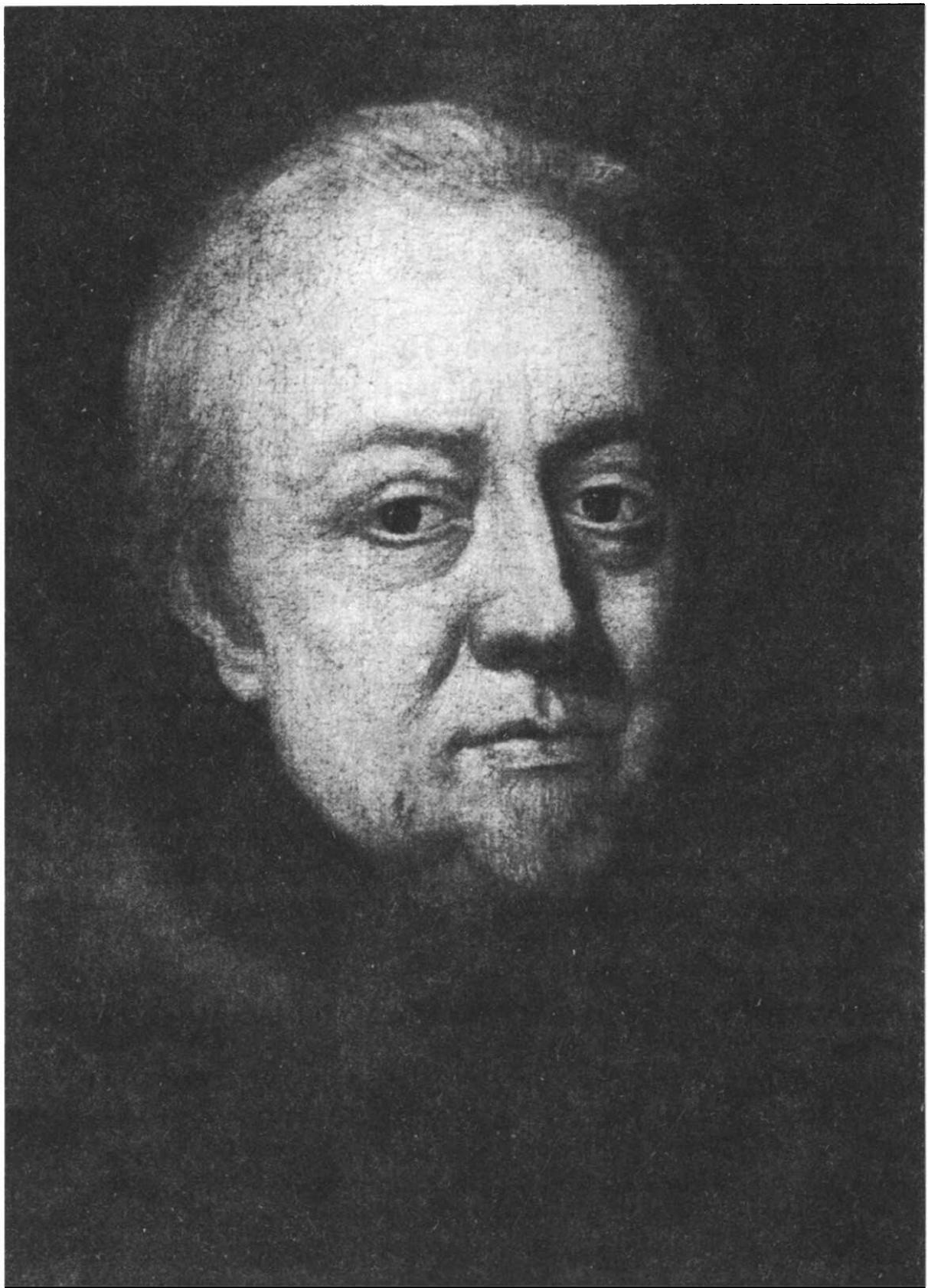
BOHEMIE ROSA
*Omibus saculis cruenta, in qua plus
quam 80 magna praetia commissa su
nunc primum hac forma excusa.
Ch. Vater inven. et delineavit.*

Bohuslav Balbín žije dnes ve všeobecném povědomí především jako autor takzvané Obrany jazyka českého, díla, které se ukázalo být aktuální ještě na počátku národního obrození, kdy také mohlo poprvé vyjít (osmdesát sedm let po autorově smrti). Tato publikace přináší výbor z rozsáhlého latinského díla nazvaného příznačně Rozmanitosti z historie Království českého (*Miscellanea historica regni Bohemiae*). Ukazuje autorovu obdivuhodnou šíři zájmů, která v mnohém připomíná ještě humanistickou touhu po ovládnutí všech vědních oborů, dovršenou o něco starším Balbínovým současníkem J. A. Komenským. Téměř po celý život Balbín shromažďoval materiál k tomuto dílu, jež mělo obsahnout všechno, čím se česká země může chlubit: přírodní a krajinné krásy, nerostné bohatství, flóru a faunu, stavební a umělecké památky, pevné hrady a historická města, rozvoj řemesel, velké osobnosti české kultury . . . Vznikl tak poutavý obraz Čech 17. století, zajímavý i pro dnešního čtenáře. Třebaže některé autorovy úvahy, zejména z oblasti přírodních věd, působí ve světle moderních poznatků spíše jako úsměvné kuriozity, mnohé pasáže naopak překvapují velmi rozsáhlými a hlubokými znalostmi z nejrůznějších oborů. Na některých místech se naskýtá příležitost k pozoruhodné konfrontaci s naším současným úsilím o zachování přírody, životního prostředí i památek. V částech věnovaných českým krajům, městům a hradům musíme obdivovat nezdolnou energii, s níž Balbín většinu pamětihodných míst na vlastní oči poznával a prozkoumával, téměř dvě stě let předtím, než krajinou začali procházet romantičtí poutníci, dychtící po setkání se stopami slavné minulosti národa. Tyto části Balbínových Roz-

manitostí představují bohatý materiál pro historické poznání. Zasloužená úvodní studie dr. Zdeňky Tiché, CSc., vymezuje Balbínovo místo v dějinách české literatury a hodnotí jeho literární dílo na pozadí údajů o jeho životní dráze člena jezuitského řádu. Balbín se celý život dostával do rozporů se svými církevními nadřízenými i se světskou mocí pro svou kritiku soudobých poměrů a vášnivou lásku k národu, kterou hájil v době pro český národ nejtěžší, a na svých názorech trval i za cenu ztrát osobních výhod a pohodlí. Studie o životě a díle Bohuslava Balbína je bohužel jednou z posledních prací této literární historičky, která svou vědeckou i popularizační činností významně přispěla k hlubšímu poznání starší české literatury.

PANORAMA

BOHUSLAV BALBÍN
KRÁSY A BOHATSTVÍ
ČESKÉ ZEMĚ

Úvodní studii napsala Zdeňka Tichá

PANORAMA

Na předsádkách: výřezy z mapy Čech Pavla Aretina z Ehrenfeldu, 1619
Frontispice: Portrét Bohuslava Balbína. Anonym, olej na plátně, 1683 (*Národní muzeum v Praze*)

RECENZOVALI PhDr. MIRJAM BOHATCOVÁ, CSc., a PhDr. JOSEF HEJNIC, CSc.

INTRODUCTION • ZDEŇKA TICHÁ, 1986

TRANSLATION • HELENA BUSINSKÁ, 1986

OBSAH

- Zdeňka Tichá: Život a dílo Bohuslava Balbína* 9
Bohuslav Balbín: Krásy a bohatství české země. Rozmanitosti z historie Království českého (výbor)

I. KNIHA

- Poloha Čech podle délky a šířky nebes a pod kterým znamením se nacházejí. Čemu se podobá naše země: pupku, náhrdelníku, srdci, loutně, vejci, růži a amfiteátru. Díky příznivé poloze je možno Čechy bránit ze všech stran proti nepříteli. (*I. kapitola*) 49
- O lesnatém pohoří Šumavě. O Hercynském lese, jeho rozložení a rozsahu. Proč se Čechy nazývají hercynským územím? Kdo byla dívka Hercyna? Osud zakázal Římanům překročit Labe. O požáru Hercynského lesa. Novohradské hory. O Krkonoších a Krušných horách. Různá mínění autorů. Proti těm, kdož haní českou zemi pro její hornatost. (*III. kapitola*) 51
- O vysoké poloze Čech podle svědectví řek v nich pramenících, jež si razí cestu německými krajinami na sever, na východ, na jih i na západ. Ohře, jediná řeka, vstupuje do Čech. Zda by bylo možno odvést Dunaj do Čech, jak prý se o to pokusil císař Karel? (*IV. kapitola*) 55
- Zdravé povětří Čech a příjemná chuť vody v českých řekách a proč tomu tak je. Tycho de Brahe doporučuje české podnebí. Čechy obývali ve všech dobách stateční národové. Hermundurové, kteří kdysi sídlili u pramenů Labe, naháněli strach císaři Augustovi na podkladě jakési věštby. (*V. kapitola*) 58
- O Obřích horách, jež Němci nazývají Riesengebirge. Češi jim podle řeckého názvu říkají Krkonošské hory. (*VI. kapitola*) 60
- O význačnějších českých horách a jejich pozoruhodnostech. České pohraniční hory. Hora Říp uprostřed Čech, Petřín a Bílá hora. Hory náležící původně nekatolíkům. (*VII. kapitola*) 70
- Vysoká hora Milešovka, podle níž venkované předpovídají počasí. O hoře jménem Sedlo. Žertovný příběh z té hory o psech, kteří se napili vína. Skalní útvary kolem hradu Trosek. (*VIII. kapitola*) 73
- O Bílinské hoře (*Bořeň*), jaké má pozoruhodnosti. Hora Lovoš a Děvečky. Hora Radobýl u Litoměřic. Žertovný původ názvu Litoměřice a o Postoloprtech. Hory, jež mají ve stejné době letní i zimní vzhled. (*IX. kapitola*) 75
- Hora Blaník, Podhora (*Podhorní vrch*) za Teplou. Ještěd u (*Českého*) Dubu. O Prachatické hoře. O neobyčejně dlouhém úvalu zvaném Loucká. (*X. kapitola*) 77
- O památných jeskyních a dutinách v Čechách. Jeskyně sv. Ivana, karlštejské a litické skály. Další jeskyně sv. Ivana. Zajímavé podzemní prostory u (*České*) Skalice. (*XI. kapitola*) 79
- Zda se Čechám nedostává soli? Naši předchůdci dováželi sůl z Halle v Sasku. O tom, že země není tak docela bez soli. Proč je u nás nedostatek soli? (*XII. kapitola*) 81
- O nadbytku zlata u dávných Čechů; kdy se u nás poprvé razilo zlato. Svatý Václav na zlatém českém penízi. Vznik rýžování zlata. (*XIII. kapitola*) 83
- Záznam o některých českých zlatonosných řekách a potocích, známých odedávna úlomky zlata a zlatým pískem. O bílém zlatě. (*XIV. kapitola*) 85
- O rudných dolech v Čechách. Bohatství příbramských, jílovských a kutnohorských dolů, o dolech v Krupce. Český národ rozdělený kdysi na zemědělce a kovkopy. O stroji v Příbrami. O zázračném nálezu jílovského zlata. O cínu na Měděnci. Čeští králové měli vždy kutací práva. Opuštění dolů, pohroma pro České království. (*XV. kapitola*) 87
- O tom, co je společné dolům. O hornických městech. O právu azylu v dolech. Štoly se jmenují podle svatých. O hornických skřítcích. O kovářících ve zdech domů. Příroda často tvaruje zlato a stříbro do podoby nějakého tvora. Stříbrný kůň, stříbrné pruty, zlatá stěbla, zlaté a stříbrné nitě. (*XVI. kapitola*) 92

Znovu o dolech na stříbro. Některé kutnohorské štoly. Péče o doly v dávných Čechách. Bohatství krále Vladislava z Kutné Hory. O jáchymovských dolech a jejich prospěchu. Doly v Plané. Některé štoly přinášejí záhubu. Přísečnické doly, rudolfovské u (<i>Českých</i>) Budějovic a kašperské. (<i>XVII. kapitola</i>)	95
Bohatství krumlovských dolů. Některé opuštěné. O Stříbře, městě stříbra. Štědrost Rožmberků k chudým a špitálům. Zápisy mincovny. Ratibořské doly, dále tepelské a dobřichovické. Čeští havíři v Belgii u Alexandra z Parmy. O jalových rudách. (<i>XVIII. kapitola</i>)	98
Cín v Krupce a v (<i>Horním</i>) Slavkově smíšený se stříbrem. O starých rudných haldách. O dolech na železo, měď a olovo. O kamenci. Rozmanitost půdy v Čechách. (<i>XIX. kapitola</i>)	102
Nadbytek rtuti. Ledek, síra, uhlí. Výrobní ledku. Nejlepší vápenec v Praze. Italské úsloví o něm. České lomy. Všechny druhy českého mramoru. Křesací kameny. Mlýnské kameny. Písek z českých řek. Praha má ve svém okolí na dosah veškerý materiál na stavby. O vápnu. (<i>XX. kapitola</i>)	103
O předních sklárnách v Čechách. O jemném písku a potaši nezbytném při výrobě skla. O pozoruhodném vynálezu foukaného skla. (<i>XXI. kapitola</i>)	105
Vypočítávají se papírny u nás. Myliovo mylné tvrzení o původu papíru. Četné papírny. Jáchymovský papír je podkladem papíru holandského. Mlynářské řemeslo v Čechách; o hrnčířství. Žertovná historka o císaři a králi Václavovi a o povozníkovi, který vezl do Prahy hrnce. (<i>XXII. kapitola</i>)	107
České řeky. Jediné Labe pohlcuje všechny naše řeky. Rozdíly v pivu podle vody z našich řek. (<i>XXIII. kapitola</i>)	108
Lázně Teplice a Karlovy Vary. Jejich původ a zajímavosti. Přírodní zdroje a působení. Teplé prameny se vytratily, jakmile koupajícím nařídili platit poplatek. (<i>XXIV. kapitola</i>)	110
Původ a léčebné účinky vody v Deštné. O chebských a tepelských kyselkách. Nové lázně v Čechách. (<i>XXV. kapitola</i>)	113
O kyselkách a léčivých pramenech na území slavného tepelského kláštera. (<i>XXVI. kapitola</i>)	115
Léčebné prameny a stručný přehled jejich zajímavostí. O prameni sv. Václava na Novém Městě pražském. (<i>XXVII. kapitola</i>)	117
Další svědectví o pramenech. (<i>XXVIII. kapitola</i>)	119
O vzácných a drahých kamenech Čech. (<i>XXIX. kapitola</i>)	124
O českých drahých kamenech. Ametyst, křišťál, diamant, topas, safír a hyacint. (<i>XXX. kapitola</i>)	127
Další svědectví o drahokamech. Smaragd, praseň, chrysopras, sardský kámen, chrysolit, rubín, granát, beryl, chalcedon a tyrkys. (<i>XXXII. kapitola</i>)	129
Znovu o drahých kamenech. Mléčný achát, achát, jaspis, heliotrop, ledvinový kámen, labský kámen, arménský kámen (<i>azurit</i>) (<i>XXXII. kapitola</i>)	133
Bohatství císaře Rudolfa II. v drahokamech. (<i>XXXV. kapitola</i>)	134
Závěr pojednání o nerostné říši. (<i>XXXIX. kapitola</i>)	136
O planých i pěstovaných českých rostlinách. O výborné jakosti českého šafránu podle svědectví Matthioliho. Většinu bylin lze pojmenovat česky. Velké znalosti předků o rostlinách. O tulipánech. Kdy byly přineseny do Prahy. Jasmín. Kopce za Blaníkem vychvalované pro vzácné rostliny. (<i>XL. kapitola</i>)	137
O českých zahradách. O zahradě Rudolfa II. a Viléma z Rožmberka. O zahradě saského vévody z Lauenburgu, knížete Valdštejna, Colloreda a jiných. Jičínské lípy. (<i>XLI. kapitola</i>)	138
O pravé a plané olivě. O jablkách a ostatním ovoci. O kaštanech. Míšeňská jablka poslaná do Říma. Odkud pochází jejich pojmenování. O druhu jablek, jež rostou pohromadě. Lískový keř knížete Přemysla. Červené ořechy. Dva neznámé druhy jeřabin. (<i>XLII. kapitola</i>)	142
Známý ušlechtilý český chmel. Která piva lze v Čechách doporučit. (<i>XLIII. kapitola</i>)	144
Obrana českého vína. České víno předložené císaři místo rakouského. Některá česká přísloví. O břidlici na vinicích, jež se velmi uplatňuje též na krytiny věží a kostelů. Všeobecně o českém zemědělství. Koně určené v dávných Čechách na obdělávání polí. Úrodnost české půdy. Kdy jsou první žně. (<i>XLIV. kapitola</i>)	145
O léčivých rostlinách a keřích, jež mají v lékařství velkou sílu a působivost a jež rostou samy od sebe velmi bujně v české půdě. O českém hadím mordu. (<i>XLVI. kapitola</i>)	148

Vzácné přírodní jevy, jež se nacházejí v Čechách. Lanýž čili jelení houba. Mumie. Hlinka, rohy narvala. Zkamenělé kosti obrů. Praveké nádoby. Štěpné sklo. (XLIX. kapitola)	154
O kamenných lasturách. Kamenní hlemýždi a slimáci. Lasturový kámen. Zkamenělé lidské kosti. Antimonit vykopaný u Teplé. České olovo. Kde se získává kámen na brousky a pilníky pro zlatotepce. Brousky z olše. (LI. kapitola)	157
O českých rybách. Podivuhodná rozmanitost našich ryb. O příchodu lososů z moře a jejich putování českými řekami. Kde se líhnou malí lososi? Vychvalovaný nymburský kapr. Jeseteři, malé mihule a okatice. Kdy se dostaly do Čech parmy? Jakési ryby v Čechách, jež vydávají zvuk. (LII. kapitola)	159
Vypočítávají se ryby, jež se dostávají do větších českých řek buď z moře nebo menších toků. (LIII. kapitola)	162
Mnoho pstruhů a lipanů v českých řekách. Výčet ryb, jež žijí v Labi, a to dvacet druhů. (LIV. kapitola)	162
O českých rybnících. Kdysi bylo zakázáno rozšiřovat pěstování ryb. Které rybníky jsou v Čechách největší? Jak vypadá jejich budování? Jaký užitek přinášejí majitelům? (LV. kapitola)	165
Dále o rybnících. Rybníky s kapří násadou. Které ryby se rády zdržují v rybnících? Původ štik. O rožmberských rybnících. O českých jezerech. Divné zvěsti o pohraničním jezeru u Bavor. Žleby u Mšena. (LVI. kapitola)	167
O proslulých českých oborách, kde se chovají kanci, jeleni, srny, daňci, dále pak menší lovná zvěř, jako králíci a zajíci. Nezvyklá zvířata a jejich obliba u císaře Rudolfa II. V Čechách bylo chováno dvanáct lvů. Lev usmrčený před tváří císaře Rudolfa II. (LVII. kapitola)	169
Pestrost a množství divoké zvěře v našich lesích. Vypočítávají se některé druhy. O zubru, který je ve znaku Pernštejnských. O medvědech. Vyprávění o českém rytíři, který vyloupil medvědí brloh. Veselá historka o opici, kterou zabili venkované v domnění, že je to čert. Chejna Bláznivá, to je ves bláznů, a čím si toto pojmenování vysloužila. (LIX. kapitola)	172
Pes utíkající před zajícem. Vychytralost lišky. (LX. kapitola)	176
Další důkazy o zvěři. Která zvířata se v Čechách nevyskytují? O lesních lidech v Hercynském lese. Bobři, vydry, ježci. Kolouchové a divoké kočky. Jeleni. Ovce, vepři, býci, koně a pálení jeleni. Žijí v Hercynských lesích losi? Rysové jsou v Čechách všude domovem. Něco o veverkách a jezevcích. O kamzících. Jaké stromy rostou v našich lesích. Co je střemcha? (LXI. kapitola)	177
Krátké doporučení psů. Podivuhodná rozmanitost jejich povah. Nejvíce chválí v Čechách lovecké plemeno. Družnost a chytrost těchto psů při lovu. O psí bystrosti. Mimořádný sklon jednoho psa ke krádežím. (LXII. kapitola)	181
O lasičce a hranostaji. Myší sběratelé oříšků. Co je rejsek? Různé druhy kolčav. O kuně. Jak jeden hospodářský správce dovedl využít bystrosti tohoto zvířátka. (LXIII. kapitola)	185
O mloku a některých druzích hmyzu. V Čechách prý se nacházejí škorpióni. Také hadi s korunkou. Občas se u nás vyskytl i drak. Svatojánské mušky. (LXIV. kapitola)	186
Úvod do historie ptactva. Lov na orly na hoře Řípu. Jak se provozuje. Ušlechtilí čeští sokolí. V Čechách se loví i dropové. (LXV. kapitola)	187
O stěhování čížků v Čechách. O drozdech a kvíčalách a o jakémsi druhu ptáčků, kteří zavítají do Čech v tříletém nebo sedmiletém období. Všeobecně o stěhování našeho ptactva: (LXVI. kapitola)	190
Výčet ptáků, kteří se u nás rodí a u nás žijí. Bílý páv, tetřev, papoušek, jeřábek, kvíčala, špaček, labuť, husa, ledňáček, kozlík a křivonoska. (LXIX. kapitola)	194
O bažantech a českých bažantnicích. O zvláštní tuposti bažantů; tetřívkové a tetřevi, kteří vodí často bažanty. O psech určených k lovu koroptví a bažantů. Psi, kteří lovili na vlastní pěst. (LXX. kapitola)	197

II. KNIHA

Výtah z celé druhé knihy a jakési shrnutí, v němž vysvětlujeme, co se nám zdá nejpravděpodobnější o bratřích Čechovi a Lechovi a jejich příchodu do těchto končin. (XXII. kapitola)	203
---	-----

III. KNIHA

O českých krajích. Jejich hranice a mezníky. Městečka, města a hrady. Jejich bohatství i jakým tvarem je možno vykreslit jejich vzhled. (<i>III. a IV. kapitola</i>)	211
Seznam měst a obcí v Čechách a v jaké vzdálenosti každé z nich leží od královského a metropolitního města Prahy. Věnná města českých královen. Někdejší poddanská města pražského arcibiskupa, litomyšlského biskupa a pražského světícího biskupa. (<i>VII. kapitola, § III</i>)	244
O dávných městech Hermundurů a Bójů. Která první města měli Čechové v někdejší zemi Bójů (Bojohaemum, Bohaemia); jejich původ podle Davida Crinita. (<i>VII. kapitola, § I</i>)	250
O českých hradech. (<i>VIII. kapitola</i>)	253
O zjeveních, která se vyskytují v různých částech Čech, zejména pak o bílé paní na panstvích Rožmberků a jindřichohradeckých pánů. (<i>XV. kapitola</i>)	294
O vzezření dávných Čechů, o jejich ošacení a ostatní tělesné péči. O vousech a vlasech starých Čechů; dále několik připomínek o tom, jak předkové dbali o uchování svého jazyka. (<i>XX. kapitola</i>)	297
<i>Poznámky</i>	305
<i>Poznámka překladatelky</i>	315
<i>Výběr z literatury o Bohuslavu Balbínovi</i>	319
<i>Osobní rejstřík</i>	321
<i>Místní rejstřík</i>	329
<i>Věcný rejstřík</i>	347

ŽIVOT A DÍLO
BOHUSLAVA BALBÍNA

I u protivníka musíme pochválit skutečné hodnoty a pravdě je třeba dát vždy průchod.

B. Balbín, Bohemia docta

LIVUS DE LA BOHÊME byl nazýván svého času Bohuslav Balbín, který měl zastánce a obdivovatele nejen doma, ale téměř ve všech evropských zemích: Italové, Němci, Španělé, Francouzi a Holanďané zaznamenávají jeho jméno. Balbín si prý (podle dobových svědectví) zasloužil „le nom de prince des oraeteurs et des poetes de la Bohême“. Ale jsou ona dávná svědectví platná dodnes? Platí ještě hodnocení této osobnosti tak, jak je vyslovil rok po Balbínově smrti neznámý člen jezuitského řádu, když oceňoval význam zemřelých členů řádu? Můžeme souhlasit s jeho slovy „velebí se v Pánu zesnulý kněz Tovaryšstva Ježíšova Bohuslav Balbín, doktor krásných umění a filozofie, jako slovutný profesor umění, spisovatel, jenž vše, co sepsal, dovedně sepsal, vlasti naší jest Liviem, školám středním Quintilianem, české šlechtě Suetoniem, sobě pak Tacitem“?

Historik starší české literatury nemívá to štěstí, že by mohl těžit pro poznání osobností svého oboru vždy z dobových pramenů. A když vzácně tyto prameny má, přece jen pochybuje, srovnává, vyvrací, někdy souhlasí. Je tomu tak i proto, že kulturní dědictví je třeba zkoumat očima příslušné doby, abychom se nedopustili anachronismů, ale zároveň přece jen musíme vybírat to, co přežilo dobu svého vzniku, to, co nás vede k vědomým a namnoze nutným návratům k významným jevům minulosti. Takže na začátku tohoto úvodu k četbě malého výboru z velkého díla Balbínova nejdřív zapochybujeme, zda si Balbín zaslouží hodnocení

svých současníků, zda nebyl přeceňován. Vrátime se o tři století zpět a všimneme si kulturního prostředí a společenského kontextu, jemuž Balbín patří svým životem i dílem. Pokusíme se vidět jeho dílo očima současníků a zároveň očima dneška. Nakonec se pokusíme odpovědět na otázku, proč se vůbec ještě dnes vracíme k Balbínově osobnosti a dílu.

Je obecně známo, že pobělohorské období nebylo pro naše země právě klidnou dobou, a to nejen pro třicetiletou válku a její dalekosáhlé politické a hospodářské důsledky, ale nebylo také ani zdaleka dobou přející rozvoji české literatury a vůbec kultury, pokud nesloužila ideologickému útlaku. Svě vykonala emigrace nekatolíků, utužování nevolnictví, poněmčování měšťanstva a příliv cizinců do českých zemí. To je ovšem jen jedna tvář doby, ta pochmurnější. Světlou tváří byly vztyčené hlavy těch, kteří nemohli nebo nechtěli opustit svou zem, těch, v nichž ještě dlouho dožívala kultura předbělohorských staletí, těch, jimž chtě nechtě museli oficiální držitelé moci přizpůsobit svou tvorbu. A ovšem tuto druhou tvář představuje také nejen přijetí, ale především tvořivé a osobité rozvíjení dobového slohu barokního a také evropská proslulost některých katolíků i nekatolíků a jejich výtvorů dodnes obdivovaných, ať už jde o díla mistrů slova, štětce, dláta nebo tónů. Světlou stránkou byly také projevy nesmiřitelnosti s danou situací v četných lidových povstáních i zesměšňování oficiální ideologie lidovou a pololidovou tvorbou.

Ideologický útlak pobělohorských dvou století se uvádí do souvislosti s činností jezuitského řádu, který sice nebyl u nás zcela novou institucí (poznámenal kulturní dění už dávno před bělohorskými událostmi), ale dostal po bělohorské katastrofě větší možnosti. Pochopitelně: vládnoucí cizáci si velice dobře uvědomili, že síla českého národa a z ní pramenící odpor proti vnucované ideologii má své kořeny v osmisetleté kultuře, k níž byly vychovávány široké vrstvy, a proto tito cizáci vedli hlavní útok na ideologické frontě. Jezuité byli platnými pomocníky, dovedli obratně měnit taktiku, přizpůsobovat ji podle hesla „úcel světí prostředky“ aktuální potřebě, dovedli s neobyčejnou rafinovaností přiblížit svou tvorbu představovému okruhu širokého publika, dovedli se podbízet zdůrazňováním vlastenectví.

V této komplikované, hodně tvrdé a hodně dusné realitě vyrůstal *Bohuslav Balbín* (později se psal Bohuslav Alois) už od útlého mládí, které ani samo o sobě nebylo radostné. Narodil se 3. 12. 1621 v Hradci Králové jako nejmladší ze sedmi dětí královského purkrabího Lukáše Balbína. Otec mu záhy zemřel (r. 1622) a zchudlou rodinu vzal k sobě na častolovický zámek hejtman Královéhradeckého kraje, urozený pan Otto z Oppersdorfu. Na výchovu od narození tělesně slabého Balbína měla

největší vliv matka, která na něj působila v katolickém duchu. Rodina věřila, že synek byl zachráněn před jistou smrtí staroboleslavskou P. Marií, již ho matka obětovala. Vedle matky vychovávala Balbína také babička. Rozvíjela v něm zájem o přírodu, učila ho znát rozmanité byliny. Do přírody ho brával s sebou též pan z Opppersdorfu, vášnivý rybář a myslivec. Také zájmy o historii českého národa se probouzely v Balbínovi už od dětství. Zásahu o to měla nejspíše matka, která mu dávala na prohlížení ilustrovanou Hájkovu kroniku, dílo, jež pak chlapec přečetl — jak sám později poznamenává — třikrát nebo čtyřikrát dříve, než dosáhl sedmi let.

R. 1631 začal Balbín chodit do latinské školy u benediktinů v Broumově a po roce přešel na školy jezuitské (Jičín, Praha, Olomouc). Už během studií vynikal nad spolužáky nadáním, které bylo umocněno jeho pílí. Od nejnižších tříd se dostávalo žákům jezuitských škol klasického vzdělání, učili se latině a řečtině, četli postupně Cicerona, Ovidia, ve vyšších třídách Catulla, Propertia, Tibulla, Vergilia atd. Tyto autory překládali, vykládali a části z jejich spisů se učili nazpaměť. V době studií se Balbín pokoušel psát latinské básně, z nichž některé později vydal, a — zřejmě pod vlivem školy — překládal antická díla (některé z překladů pak připojil ke sbírce *Examen melissaeum*). Lásku k básnictví asi podědil po pradědovi, který byl humanistickým básníkem z okruhu Jana Hodějovského z Hodějova. V době olomouckých studií se Balbín spřátelil s prefektem koleje, Polákem, vlastně Litvanem M. Łeczyckim (psal se v polatinštělé podobě Lancicius), vítaným a významným rádcem světských i duchovních hodnostářů. Bylo to přátelství trvajícím až do Lanciciovy smrti, přátelství, které Balbínovi pomohlo projít mnoha životními úskalími. Pod Lanciciovým vlivem vstoupil Balbín už jako patnáctiletý do jezuitského řádu. Téhož roku (1636) se Lancicius vypravil s Balbínem do Brna do noviciátu. Po dvouletém brněnském pobytu složil Balbín řeholní slib. Humanitní studia dokončil v jezuitské koleji kladského hrabství r. 1639. Cílem těchto studií bylo, aby žák po teoretickém vzdělání dovedl tohoto vzdělání využít i prakticky, živým slovem jako řečník, perem jako spisovatel. V Kladsku se Balbín opět setkal s Lanciciem, který tam byl přeložen z Olomouce. Balbín však byl záhy poslán na další filozofická studia do Prahy (na podzim 1639) — i tam působil Lancicius do r. 1641. Balbín v Praze obdržel diplom magistra filozofie (titul odpovídající zhruba dnešnímu titulu doktor filozofie). Zájem o historii neopustil Balbína nejen po dobu studií (pobytem na různých místech byl ještě spíš podněcován), ale po celý život. Je tedy pochopitelné, že r. 1642 uvítal možnost provázet na cestách po své zemi učeného Španěla R. Arriaga, vysokoškolského profesora působícího v Praze, který byl ze své vlasti poslán do Prahy vyučovat bohosloví a zastávat funkci dozorce studií. Český prý hovořil

jako rodilý Čech a pro své znalosti i společenskou povahu byl prý všude vítaným hostem. Balbín z této cesty vytěžil neobyčejně mnoho: k jeho dřívějším zápiskům přibyl další bohatý materiál, který měl možnost získat přístupem do řady knihoven a archívů v místech, jimiž s Arriagem procházeli, přibylo i důvěrné poznání řady památností těchto míst. Byl položen solidní základ pro Balbínovo historické dílo.

Ve školním roce 1642—43 zahájil Balbín učitelskou dráhu v pražské koleji sv. Klimenta na druhé latinské škole, tzv. principia majora. Nepůsobil však jako učitel dlouho. R. 1645 se z učitele Balbína stal opět žák Balbín: z příkazu představených začal studovat teologii. Zřejmě nebylo pochyb o tom, že i v tomto oboru vynikne jako kdysi ve filozofii, ve studiích klasických jazyků a rétoriky. Studium teologie dokončil r. 1650, když už rok předtím byl vysvěcen na kněze a účastnil se misí ve východních a jižních Čechách. V této činnosti neuspěl — našťastí pro sebe i pro nás. Nebyl dobrým kazatelem. Byl příliš všestrannou osobností, než aby mu mohlo nadosmrti stačit ono misionářství na různých zapadlých místech, ono sbírání dušiček pro katolickou víru. Tato činnost by ho bývala mohla také natolik zaneprázdnit a vyčerpat, že by byl musel zanechat realizování oněch velkých odborných projektů historických, na něž se dávno pečlivě připravoval. R. 1653 se Balbín z misí vrátil k učitelské činnosti. Rok nato vykonal řeholní sliby vyššího stupně. Během učitelské praxe působil na jezuitských kolejích v Kladsku, Českém Krumlově, Praze, Brně, Jičíně, nejdéle pak v Jindřichově Hradci. Učil celkem 13 let. Z různých dokladů víme, že Balbín byl učitelem výborným, který nejen dbal, aby své svěřence v příslušných předmětech vzdělával, ale snažil se je také vychovávat a byl jejich rádcem vedle rodičů. Přitom jeho učení nebylo suchopárné, dovedl žáky bavit, i když poučoval, dovedl poučovat, když bavil. Mnozí z jeho žáků považovali za štěstí, že byli právě jeho odchovanci (např. děkan pražské metropole V. Bílek z Bilenberka). Balbína jako učitele dobře charakterizují jeho vlastní slova, která adresoval v úvodu díla *VERISIMILIA HUMANIORUM DISCIPLINARUM* (*Nástin humanitních disciplín, 1666*) svým žákům, jimž knihu dedikoval. Tato slova ho zároveň představují jako vynikajícího slovesného umělce: „Vaše láska a náklonnost ke mně, žáci, vaše oddaná úcta ke mně, prokázaná mnoha velkými doklady, tolik projevů vaší vděčnosti a obzvláště to, že si i nyní ještě přejete, abych náležel vám, to vše uložilo mi takřka železnou, byť půvabnou nutnost, abych se neodhodlal jíti ze školského působení a ještě mnohem méně ze života, dokud bych vás napřed nepozdravil nějakým veřejným dárkem, jenž by byl svědectvím naší lásky. Řekl filozof, že nelze býti učitelům dost vděčen. Já tímto listem osvědčuji, že se mně od vás dostalo plné vděčnosti, znovu však se dobrým skutkem ucházím o vaši oddanost . . . Vy všichni, všemi zdravými smysly jsouce mně i mým vě-

cem oddání, vzdávali jste dobrodiním čest, a co se téměř stydím napsati, ještě i nyní, jak se od přátel dovídám, většina z vás jásá při vyslovení mého jména. Proto jste hodni, abych vás po všechnen budoucí čas objímal jako své. Vždyť kdo odpověděl na dobrý skutek, znamenitě se připravil k přijetí nového . . . Pamětliv jsem i já, protože pamatovati jest sladké, a častěji mi vyvstávají ve vzpomínce ony doby, kdy jsem se věnoval šlechtění vašeho zcela nevinného věku, s jakou radostí a oddaností, s jakým odvděčováním lásky, s jakou dychtivostí jste přibíhali ne jako k otci, ale jako k matce . . . Zalíbili se mně, to byla jediná snaha vás všech.

*Bozi, ať předkům je země lehká, ať necítí tíhy.
šafrán ať voní jim do snů, ať věčně je objímá
jaro za to, že o to vždy dbali, by učitel tak
jako otec těšil se posvátné úctě!*

Stejně přání mám i já jednou pro vaše stíny! Vždy význačná a podivuhodná byla u vás láska k dějepisným příběhům . . . tu jsem z vašich tváří čítal podobu vašich myslí a dokonce i samotného dějepisu: Jestliže jsem připomínal hněvy a žalostnou válku, viděl jsem — a toto pozorování mně častěji přinášelo potěšení — na vašich ústech a ve vašich očích drobné hněvy. Na svých tvářích jste nosili obavu i lásku, naděje i bolesti, na nich se zračila nebezpečství. Posléze jsem držel všechny žilky a cévky vašich citů, takže jsem se jako hráč na kytaru mohl dotknouti kterékoli struny . . . Přitom jsem se sám radoval, a to s radostí nad klidným svědomím, že jsem žádného opovržlivě nepojmenoval, žádného nepokáral ani nepotrestal, kdo by neuznal svou vinu, jakož i že žádný neodešel zatížen nenávisť proti mně . . . Milenci si dávají své obrázky, aby ti, kteří sejdou s očí, byli upamatováni na svou lásku. Já dávám a věnuji, sám blízek jsa smrti, vaší lásce tuto podobenku svého chatrného nadání, byť je jakkoli nepodařená.“ (Přel. B. Ryba.)

Balbínova školská praxe dala vzniknout i dalším učebnicím, např. z teorie řečnictví *QUESITA ORATORIA (Otázky řečnické, 1677)* a *BREVIS TRACTATIO DE AMPLIFICATIONE ORATORIA (Krátký traktát o zvelebení řečnictví, 1688)*, i jeho původní tvorbě dramatické — povinností profesora rétoriky bylo totiž složit ročně alespoň jednu hru. Všechny tyto práce, vzniklé ze školské praxe Balbínovy, vyšly však po skončení jeho učitelské činnosti a také posmrtně. Prvé ze jmenovaných děl je komponováno jako dialog profesora se žákem, v němž se vysvětlují zásady řečnického umění. Balbínem důmyslně zvolená forma neobyčejně

přispívá k oživení nepříliš atraktivní látky; přečtěme si alespoň krátkou pasáž:

„*Žák:* Který druh moderního řečnictví vy, pane profesore, schvalujete? A který si přece zaslouží doporučení?

Profesor: Onen zajisté, jenž, třebaže míří k novým cílům, dbá přece jen pravidel a umění řečnického; v tom smyslu totiž, že — i když nemá ciceronských period — přece jen se přidrží latiny a usiluje o jasnost a ostatní ctnosti řečnictví.

Žák: Jaký záměr tento druh řečnictví sleduje a co jej doporučuje?

Profesor: Dvěma věcmi si především dobývá přízně svého posluchače: nadáním a půvabem novoty.

Žák: Prosím snažně, naučte mne tomu, abych, dostane-li se mi někdy posluchačů, nalézajících zalíbení v oné novosti a v mém nadání, mohl tyto pobaviti!

Profesor: Především to si musíte předsevzít v duchu, abyste projevoval spíše nadání než výřečnost, chcete-li se vždy líbiti a poutati svoje posluchače. Nechť vám především záleží na tom, aby vaše nadání vás doporučovalo, abyste svoje nadání ukazoval a co nejvíce upoutával svou vynalézavostí, i abyste raději si přál ztratiti pověst, že jste řečníkem, než pověst, že jste nadaný.“ (Přel. Z. Kalista.)

V učitelském období byl Balbínův život poznamenán několika důležitými setkáními s významnými osobnostmi českého kulturního a vědeckého života, která spolu s dalšími, jež následovala, se stala intelektuálním zázemím pro Balbína na celý život. Když v červnu 1655 v Praze onemocněl, nakaziv se od svého žáka černými neštovicemi, léčil ho tehdy nejslavnější český lékař a zároveň známý spisovatel Marcus Marci. Balbín, ač o téměř 26 let mladší než Marcus Marci, se s ním spřátelil natolik, že jej doprovázel k nemocným i studujícím medikům v nemocnici (Marci byl domácím lékařem koleje sv. Klimenta, kde Balbín vyučoval) a dával se dychtivě poučovat ve vědách lékařských. Jak sám poznamenal, těšil se z toho, že obohacuje své vědomosti také v tomto oboru. Marcus Marci si Balbína velmi vážil, sám ho vyhledával i po jeho uzdravení, zásoboval léky a pečoval o něj po zdravotní stránce jako přítel nejvěrnější. Marci byl prostředníkem v seznámení Balbína s Pavlem Stránským (i když obojí tato známost zůstala jen v oblasti korespondence), předním učencem, který pro víru po Bílé hoře emigroval. Stránský byl informován o Balbínově bádání i o tom, že Balbín si velice váží jeho díla o historii českého státu, *Res publica Bojema*. Jezuita Balbín si vážil novoutrakvisty Stránského a Stránský nebyl zatrpklý vůči příslušníkovi řádu, který měl také určitou „zásluhu“ na jeho emigraci.

Nevíme přesně, proč v šedesátých letech Balbín popudil proti sobě

představené, u nichž byl osočován osobami z vyšších vrstev tehdejší společnosti. Jako důvod tohoto protibalbínovského tažení se někdy uvádí jakýsi „mravní“ poklesek, jindy vlastenecké působení na žáky. Je navíc možné, že oba důvody byly spojeny jakýmsi podtextem, kterým mohla být závist nad Balbínovými úspěchy pedagogickými i vědeckými. Závidět mu bylo možno ostatně též schopnost vidět víc a ostřeji pod povrch jevů a nebezpečná se jevila jeho schopnost přemýšlet a srovnávat. Řádový generální vikář z Říma psal do Čech provinciálovi řádu Janu Saxiovi, že Balbín „vydal prý r. 1658 knihu Rukověť básnictví, v jejímž úvodu mluvou hrozně kousavou strhal pátera Jana Bucelia napsav o jeho knize, že nestvůry slov v ní se jen hemží, že hoví lživé nauce o přízvuku“ — jak prý si Balbín může dovolit tak psát, kdeže je skromnost řeholní? A tak generální vikář nařizuje cenzuru Balbínova díla: „Řeč úvodní budiž úplně vynechána, z knihy pak samé budiž vymýceno, cokoliv by se se slušností nesrovnávalo, ostatní řádně budiž opraveno.“ Za týden přichází z Říma další dopis týkající se Balbínovy úspěšné sbírky epigramů EXAMEN MELISSAEUM (*Včelí roj*, 1663 Praha, 1670 Vídeň, 1687 Kolín n. Rýnem). I ta má být revizory podrobena důkladné prohlídce, nevyhovuje v ní ani dedikace Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka atd. Po necelém měsíci jde z Říma další dopis, v němž generální vikář přiznává, že uvažuje „už dlouho a namáhavě“, aby poznal, „nebylo-li by lépe zmařit všechny snahy, aby pod jménem Balbín, které u lidí i mimo řád tak znešvařeno jest a v takovou nelibost vešlo, nic více se netisklo“. Důtku z Říma pro Balbínovu sbírku epigramů vzbudila žaloba z Čech, protože *Včelí roj* byl pravým včelím rojem bodajícím do živého. Žánr sám, epigram, pokračoval v martialovské tradici, ale nabyl i rysu „havlíčkovského“, tj. měl podobu záporného paralelismu ve dvojdílné formě: první část básně uvádí určitou představu, druhá k ní zaujímá neočekávané stanovisko satirickým šlehem. Přirovnání epigramu ke včele, s nímž se někdy setkáváme, má u Balbína plné oprávnění (včela proto, že její „činnost“ má také dvě podoby: žihadlem píchne, což je podobné satirickému šlehu v epigramu, ale zároveň snáší med, což je obdobou mravního naučení, které epigram přináší). Balbínovy včelky byly v bodání velmi čiperné; ostatně forma epigramu byla ideálním útvarem zejména pro možnost důrazné kritiky soudobých poměrů u nás i v zahraničí a pro výsměch některým lidským vlastnostem, které se Balbínovi přičily. Jako doklad Balbínova umění epigramu vybíráme několik včelek z Balbínova roje (za překlad vděčím dr. Hejnicovi):

ČESKÁ ZEMĚ POSTRÁDÁ SOLI

Česká zem postrádá soli, jež měla být v hlubinách skryta.

Náhradou potomkům Tvým vrozen je, Čechie, vtip.

NA OBRAZ SV. VÁCLAVA, KTERÝ SE NA KONI V RYTÍŘSKÉ ZBROJI VZNAŠÍ
NA NEBESÍCH

*Dosud je v sedle a se zbrojí Václav tam ve hvězdné říši.
Znovu snad pro svoji vlast chystá vítězný boj.*

SROVNÁNÍ S PŘEDKY

*Kdysi se měřil čas vodou, my však jej měříme pískem.
Předkům plynula léta, nám dnes klesají v prach.*

PROTI JEDNOMU TUPITELI ČESKÉ ZEMĚ
*Oslí maso že jídali Čechové, probodíš často.
Ty kdybys tenkrát žil, sněden musel bys být!*

PANSKÁ MILOST NA ZAJÍCI JEZDÍ (přísl.)
Proti lidem, kteří zapomínají na vlast
*Šlechtic, jenž mohl by tasit a ztrestat vraby své vlasti,
chodí si zajíce lovit — proto má po boku zbraň.*

Balbínovy epigramy s neobyčejnou vtipností stíhaly i „všední“ společenské jevy, jako byla např. ženská móda:

DVOJÍ DRUH KOMET NA NEBI I NA ZEMI
(Markovi Marci)
*Ženy co komety chmurné táhnou za sebou vlečky.
Nevím, které z nich víc, Marku můj, působí zla.*

Epigramem napadl Balbín také dokonce obezitu přítelovu:

ZNAČNĚ OBTLOUSTLÉMU PŘÍTELI
*Žížka si před smrtí přál dát na buben vlastní svou kůži.
Ty zato vlastní kůži buben již potažen máš.*

Tam, kde Balbínovy epigramy postihují ubohost lidské malosti, závist primitivů, která se u jiných vyžívá podrážením toho, nač primitiv sám nestačí, musíme myslet právě na osudy Balbínovy. Trpkost jeho osobních zkušeností je v takových skladbičkách neutěšeným podtextem:

SV. ADALBERT (u Čechů nazývaný Vojtěchem, biskupem pražským) JE V PRUSÍCH UBODÁN SEDMI KOPÍMI
*Vojtěše, srdce Tvé dotlouklo prokláno sedmerým kopím. Život Ti odešel náhle
ze sedmi smrtelných ran!
Dušičky malé a nízké klidí se při malé ráně.
Velké věci se zrodí z velkých útrap a ran.*

Balbínovy epigramy mají v sobě i mnoho hluboké životní filozofie, a to nikoli jednoznačně pravověrné, jako např.

O JEŽÍŠKOVI, KTERÝ SI NA OBRAZE OTESÁVÁ KŘÍŽ
*Každý si osud svůj strojí, jak se to v přísloví říká.
Hle, i Ježíšek malý robí si vlastní svůj kříž.*

Do Examen melissaeum zařadil Balbín také skladby oslavující jeho přátele a příznivce. Na ukázkou uvádíme malou část z rozsáhlé skladby o smrti nizozemského vědce Justa Lipsia:

*Matkou byla Ti asi Spravedlnost,
Juste Lipsie, ona propůjčila
vzletnost, se kterou vyložit Ti dala
tolik památek dávno zašlých věků . . .
Smrt Tě vyrvala zemím, proto zůstal,
běda, Lipsie, svět surový, hrubý
— lživá ústava, na tisíce klamů,
úskok nečestný mrzačí jej, hněte,
rukou násilnou v krvi jen a blátě.*

Veršovanou skladbu věnoval Balbín také Marcovi Marci a jiným osobnostem.

Dobře Balbínově, jeho pronásledovatelům, vadily samozřejmě také epigramy postihující svým ostrím soudobé poměry. Svobodné projevení osobního názoru bylo tehdy mravním přestupkem — přinejmenším. Připočteme-li k tomu vlastenecké nadšení, jemuž nepochybně jako učitel historie dával průchod a jež zaséval do mladých srdcí svých žáků, ale jistě i do srdcí dospělých, s nimiž se stýkal, bylo mnoho důvodů (nebo spíše „důvodů“) na podrážení Balbínových nohou a na maření jeho nadějně a velkolepě činnosti. Generál řádu dokonce žádal Balbínův životopis, aby shledal, zda obviňovaný žil bezúhonně. Balbínovi hrozilo propuštění z řádu. Světlou stránku v těchto temných dnech Balbínovy knihy života, ve dnech, které bohužel byly jen předehrou ke dnům ještě temnějším, znamenala věrná přátelství, která stíhaného posilovala, jako např. Tomáše Pešiny z Čechorodu, vlasteneckého historika Moravy. „Provinilec“ byl nakonec přeložen (prý zatím) r. 1661 do jičínské koleje výhradně jako „historicus“. Tam si Balbín mohl začít ověřovat trpkou velikost svého životního hesla, In silentio et spe fortitudo mea (V mlčení a doufání je má síla — přejato z bible, viz Izaiáš 30,15). Tam se ovšem také mohl plně věnovat bádání a spisování historickému, které ho odedávna přitahovalo. Neměl však úplnou volnost. Představení mu dali za úkol sepsat dějiny

české provincie jezuitského řádu. Při shromažďování materiálu (podobně jako už dříve předtím) zachránil Balbín mnoho archívních dokumentů, když na svých cestách nacházel cenné archiválie, které ležely nepovšimnuty, nebo — což je daleko horší — byly odsouzeny negramotnými lidmi ke zničení. „Kolik já sám jsem zachránil knih a rukopisů, které již byly odsouzeny na pepř židovský,“ píše Balbín v životopise Arnošta z Pardubic (*VITA VENERABILIS ARNESTI*, 1664), „mezi nimi rukopis o pánech z Rožmberka, který jsem nikde neviděl, dále knihu Bartoše z Drahenic a jiné knihy.“ (Podle překladu u A. Rejzka.) Balbín těžce nesl, jak se zachází nešetrně se starými písemnými památkami, a snažil se jich co nejvíc zachránit. V *Bohemia docta* o tom píše: „Kdysi jsem narazil na znamenitou hromadu rukopisů, které se povalovaly na polorozbité půdě. Ukázal jsem je majiteli toho učeného haraburdí a vychvaloval jsem jejich cenu. ‚Milý otče,‘ byla odpověď urozeného pána, ‚kdybyste sem byl přišel před třiceti lety, byl byste našel půdu knihami naplněnou více než kterou stodolu obilím. My však den co den z knih vytrhujeme papír na různé domácí potřeby.‘ Zasténav nad nenahraditelnou ztrátou, prosil jsem aspoň o ty knihy, jež bych si vybral.“ (Podle překladu u A. Rejzka.) Takových příhod zažil Balbín bohužel více na svých putováních za historickým materiálem. Stejně špatné, možná ještě horší, bylo ovšem to, že nemohl prohlížet historický materiál ani tam, kde byl náležitě deponován. Balbín nebyl například vpuštěn do kapitulní knihovny v Praze svatovítským proboštem. Musel přesně říci, jaké archiválie žádá, a pouze ty mu byly zapůjčeny.

Balbínův jičínský pobyt neměl dlouhého trvání. Zato pokračovala štvance, jež na něho byla uspořádána řadem i světskými osobami. Z Říma jde českému provinciálovi Saxiovi už v říjnu r. 1663 dopis, že by bylo možno se asi zbavit Balbína nejlépe příkazem, aby se vystěhoval z Čech. Saxius však poslal Balbína do jezuitské koleje v Klatovech — k Balbínově pramalé radosti, neboť v Jičíně se mu líbilo mj. i pro klid, který měl k psaní, i pro „výtečnou knihovnu, jíž se kochá duch“, ale líbilo se mu tam i pro „bohatou nadaci, v níž se má i tělo dobře“, jak upřímně doznává zcela neasketicky. V katalogu klatovských jezuitů se uvádí Balbínovo jméno už v témže roce (1663). V klatovské koleji nezastával Balbín místo právě podřadné, r. 1664 byl jedním ze tří poradců rektorových. V kolejním katalogu je uváděn pak jako „dějepisec české jezuitské provincie“, měl tedy pokračovat v úkolu, který mu byl svěřen už za jeho působení v Jindřichově Hradci a v Jičíně. Zdá se, že Balbínovi role řádového historika příliš nevyhovovala. Stěžoval si provinciálovi, že psáním řádové historie je uváděn do zoufalství, tu pro nedostatek materiálu, tu pro jeho přemíru, tu pro obtížnost úkolu. Přehlédneme-li však celé Balbínovo dílo, těžko uvěříme, že to byly objektivní důvody — dovedl si s materiálem

poradit nadmíru dobře, když chtěl. Nebudeme asi Balbínovi příliš křivdit, když také řekneme, že spíše než dějiny řádu ho nadále poutala, a poutala ho stále více, láska k minulosti vlastního národa a touha tuto minulost zachytit perem. Je to nejlépe patrné z jeho děl hagiografických. Hned v počátcích Balbínovy činnosti, v dílech o P. Marii vartenberské (DIVA VARTENSIS, 1655) a o P. Marii tuřanské (DIVA TURZANENSIS, 1658) najdeme exkurzy do historie, které cenzura potlačovala. Větší měrou se uplatnila historická látka v díle o P. Marii svatohorské (DIVA MONTIS SANCTI, 1665). Toto dílo stojí jakoby na rozcestí Balbínových zájmů, říká se o něm zcela právem, že má janusovskou tvář, neboť jednou částí patří ještě hagiografii (hledí k začátkům Balbínových prací), druhou však, historicky zaměřenou, ukazuje, kudy se napříště bude ubírat Balbínovo bádání. Také v už zmíněném spise *Vita venerabilis Arnesti*, pojednávajícím o pražském arcibiskupovi a významném rádcí Karla IV., Arnoštovi z Pardubic, ustupuje náboženský živel do pozadí, aby udělal místo autorově zálibě pro politické dějiny země. Balbín dokonce využívá postavy Karlova rádce k tomu, aby vyložil své názory o dobrých a špatných vladařích. Čtenář této knihy nemusí jít mnoho vtipné kaše, aby pochopil, že jsou tu výrazné narážky na Balbínovu současnost, jak ukazuje např. věta o tom, že „ničím víc se neudrží pohromadě králové než tím, cítí-li lid, že jest svým králem milován“. Dalo by se říci, že osobitý význam má pro Balbína postava Karla IV. Ve jmenovaném díle mu věnoval hodně pozornosti a sám si toho byl vědom: odůvodňoval svůj zájem mj. poukazem na Arnoštovy zásluhy také o Karla IV. (vynechat císaře Karla bylo by prý jako z koruny Arnoštovy odejmout nejkrásnější a nejvzácnější drahokam, ba korunu s hlavy Arnoštovy sejmout). Ovšem Balbín nevěnuje tolik pozornosti Karlovi jen pro jeho vztah k církvi nebo k českému národu, ale vzpomíná jeho zásluh v kulturní sféře, jeho iniciativy ve stavebnictví, jeho schopnosti uchovat v zemi mír k jejímu rozkvětu. Připomíná, že v Karlově době byli na důležitá státní místa v Čechách a na Moravě dosazováni Češi. Je to tedy vcelku hodnocení Karla IV., které je shodné s naším dnešním. Balbín si všímá ještě mnoha dalších momentů, např. staročeských skladeb chrámových (soudí, že rorátní zpěvy vznikly v Karlově době) apod. Opouštění hagiografie jako hlavního tématu se projevuje také v Balbínově díle, které mělo oslavit staroboleslavskou P. Marii, již byl jako dítě obětován a již uctíval po celý život. To je zejména pozoruhodné. Vyprávění o staroboleslavském mariánském obraze odsunul až do závěrečných dílů práce a především se věnoval dějinám Čech. Bylo tomu tak ve spise, o němž budeme ještě blíže hovořit na jiném místě, *EPITOME HISTORICA RERUM BOHEMICARUM SEU HISTORIA BOLESLAVIENSIS* (*Výtah z dějin českých aneb Historie boleslavská*, 1677). Řádem uložený úkol napsat dějiny celé české jezuitské provincie Balbín nedo-

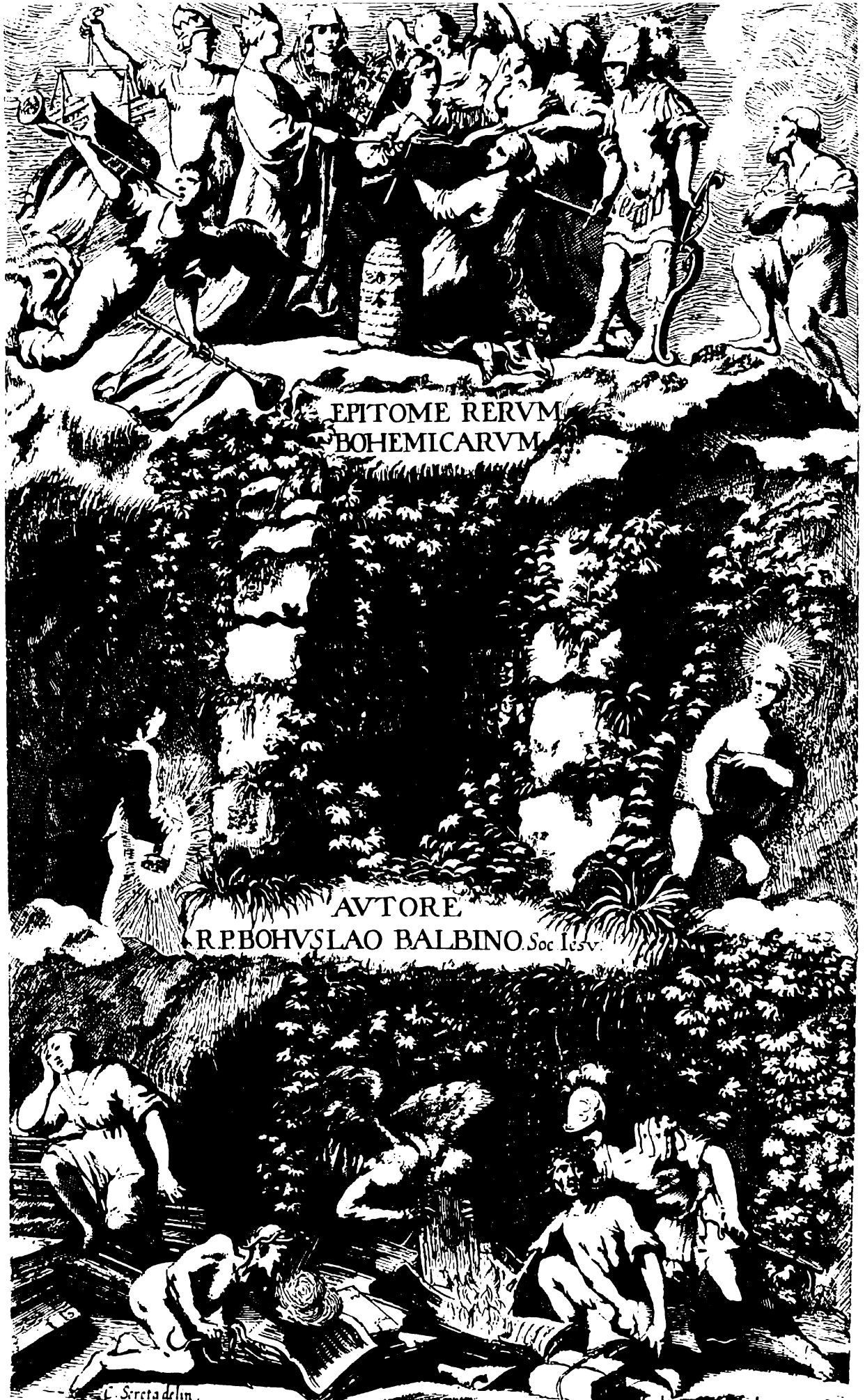
končil, napsal jen dílčí studie. Zato však za klatovského exilu začal pracovat na díle o počátcích slavných českých šlechtických rodů. Do této doby spadají i materiálové a koncepční práce na výše zmíněném spise *Epitome* — k němu začal Balbín sbírat podklady už od r. 1648.

Světlým bodem klatovského vyhnanství bylo Balbínovo navázání písemného styku s opatem tepelského kláštera R. Wilfertem, který Balbínovi ochotně půjčoval archivní materiál, hlavně ke zpracování života sv. Hroznaty (*VITA BEATI HROZNATAE*, 1665). Jeden z dopisů Balbínových Wilfertovi je pro nás dnes zvláště zajímavý. Je to dopis z 19. 6. 1664. Balbín v něm pronáší cosi jako věštbu, že totiž tuší četné zrady, neboť prý páni čeští a moravští odstoupí od české koruny, budou je následovat i měšťané, a proto prý sám věnuje tolik námahy historické práci. Chce, aby aspoň minulost žila v paměti potomků, když vlast zradami hyne a je záměrně potlačováno vědomí o její existenci. Podobný tón nespokojenosti s daným stavem věci zněl už z dopisu Balbínova Pešinovi z téhož roku: „Prospívejte dále nynější vlasti, vlasti tak změněné co do lidu, jazyka, zákonů a výsad. Kdykoli o tomhle uvažuji, zdá se mi, že nás několik, kdož zbýváme ze starých Čechových potomků, staré Čechii píšeme svými historickými spisy náhrobní nápis. Ó hanba! Až tam jsme to dopracovali, a to vlastními úradky!“ (Podle překladu u A. Rejzka.)

V Klatovech nebyl Balbín dlouhou dobu. V listopadu r. 1664 byl přeložen do Českého Krumlova. Jak se zdá, měl z toho přesídlení upřímnou radost, neboť ho tam očekávali přátelé, klid práci příznivý, který v Klatovech postrádal, a byt přímo nad Vltavou. Hlavně však tu měl k dispozici dvojí knihovnu, starou rukopisnou a novou. Balbín patrně sám své přeložení do Krumlova podporoval právě pro onu lákavou knihovnu, kterou nazýval „pulcherrima bibliotheca“ (překrásná knihovna). Shledáváje archivní materiál, pobýval Balbín často mimo Krumlov, jezdil do Prahy, Staré Boleslavi, tepelskému opatovi psal, že se chystá i do Kutné Hory, za ním do Teplé, Chotěšova a Kladrub, pobýval též v Litoměřicích a v Hradci Králové atd. Řekli bychom: konečně směl pracovat podle své záliby, konečně měl k práci klid. Bez cenzurních pohrom smělo vyjít i jeho už zmíněné dílo *Verisimilia humaniorum disciplinarum*, zdálo se, že řádoví představení mu začali víc důvěřovat. Ale nebylo tomu tak. V roce vydání *Verisimilií* horlivý Řím zase už píše pražskému provinciálovi Krupskému: „Balbín budiž držen na uzdě tím pevněji. Není záhodno, abychom tak zcela zapomněli, co se událo.“ Roku 1666 se Bal-

Frontispice Balbínovy knihy *Epitome historica rerum Bohemicarum* (*Výtah z českých dějin*). Rytina podle předlohy Karla Škréty, 1677 ►

EPITOME RERVM
BOHEMICARVM

AVTORE
R. P. BOHVSLAO BALBINO. Soc. Iesv.

bín stěhuje na dva roky opět do Jičína. Tam vypracoval 1. díl historie české řádové provincie, ale zároveň tam pokračoval v práci na Epitome, spise, který dokončil v letech 1666—68. A opět byly před ním zavírány dveře archívů a studoven, ačkoli jiným, i historicky méně erudovaným, byl archívní materiál půjčován. Balbínovi hodně vypomohl Pešina, který mu zpřístupnil přepisy některých materiálů z pražské kapitulní knihovny. Svatovítská metropolitní knihovna žádala v té době Balbína (1669), aby sepsal její dějiny; Balbín svolil, ale žádal o výpomoc, přičemž mu provinciál nemohl vyhovět a uvolnit ho pro tento úkol jen proto, že se proti tomu postavili cenzorové.

Řada historických prací, které průběžně vznikaly jako vedlejší plody soustavné přípravy výše zmíněného díla Epitome, je velká, i tu je co obdivovat na Balbínově úsilí a na jeho mnohostrannosti v záběru do historie. Nicméně však, jakkoli mnohé z těchto spisů vzniklých jaksí na okraji jsou pro nás ještě dnes cenným dokumentem, nemohou zastínit dílo, na jehož pozadí vznikaly. O Epitome psal Balbín tepelskému příteli opatu Wilfertovi r. 1664, že jeho vypsání české historie bude hotovo asi do šesti let, vyjde tiskem a bude mít 3—4 svazky. Vzniklo však dílo daleko rozsáhlejší, sedmidílné, v němž prvních pět dílů vypráví ve značně volném rámci, který tvoří staroboleslavské příběhy, o historii české od 10. století. Způsob vyprávění je analistický, události jsou řazeny chronologicky, do vyprávění jsou vkládány opisy listin, literárních památek (např. legenda Kristiánova) ap. Teprve šestý a sedmý díl se zabývá vlastní historií boleslavskou: šestý pojednává o minulosti a slávě staroboleslavské kolegiátní kapituly, sedmý díl je věnován dějinám mariánského kultu kolem tamního obrazu, tzv. paladia země české, k němuž poutal Balbína osobní vztah. Epitome v této podobě cenzurovali tři jezuitští teologové, kteří dali souhlas k vydání r. 1669. Počalo se tedy tisknout, ale po vytištění asi poloviny díla přišel náhle zákaz v dalším tisku pokračovat. Začátkem září r. 1671 přišel z Říma opět dopis rektorovi Krupskému, kde se píše, že „Balbín napsal ve své historii české, co by mohlo těžce urazit Jeho Veličenstvo, takže podivné je, že cenzoři mohli něco takového přehlédnout“. (Podle překladu u A. Rejzka.) Římský generál řádu zároveň přikazuje, aby exempláře už vytištěné byly sebrány a pokud by se některý byl dostal na veřejnost, aby byl zabaven i ten. Panovalo dokonce mínění, že Balbín potají a dodatečně vsunul do své práce ona závadná slova. Rozhořčený generál páter Oliva píše hned nato provinciálovi Schürerovi, že „vláda podezřívá Balbína, jehož pro obrovskou horlivost v zájmu českého národa nenávidí“. (Podle překladu u A. Rejzka.) Proto prý raději má být Balbín z Prahy odstraněn a přeložen někam, „kde nebude moci škodit“. Svě polínko, možná i největší vůbec, přiložil purkrabí hrabě Bernard Ignác z Martinic, syn Martinice kdysi svrženého z oken Pražského hradu. Jak se

lze dočíst z listu vlasteneckého biskupa litoměřického Schleinitze, který byl adresován Pešinovi, Martinic zakázal z moci úřední další tisk Balbínova díla. Schleinitz přirovnává tento zákrok ke „zhoubným bouřím, které k cizím skutkům nepřipouštějí světla a rády by z Čech měly nějakou bezbarvou poušť, zbavující je světla věků a učitelky života, historie“. (Podle překladu u A. Rejzka.) Martinic nebyl zaujat proti Balbínovi odjakživa. Balbín byl autorem pojednání o jeho rodu, které ješitnému purkrabímu nepochybně zalichotilo — lichotilo mu ovšem jen do té doby, než trochu zapřemýšlel. Zjevný rozkol velmože a Balbína způsobila nejspíše Balbínova publikace o svatohorské P. Marii. Martinic prořekl při nějaké slavnostní příležitosti, že byl u dvora upozorněn na pasáž z této publikace, kde autor píše o svobodné volbě českého krále — to se pochopitelně těžko mohlo zalíbit uchvatitelskému panovnickému rodu. Pokud jde naopak o vztah Balbína k Martinicovi, nezdá se, že by Balbín Martinicovi byl někdy zvlášť nakloněn. Míří proti němu už v r. 1661 jedním z epigramů Včelího roje. Tento epigram má velmi nelichotivý už sám titul: „Na pyšnou zrůdu vlasti.“ Balbín mimoto zaútočil (byť nepřímou, ale nebylo pochyb, kdo je míněn) na Martinice pro soustavné ochuzování země daněmi, dále pak napsal, že „ani zbožnost ani ctnost nevyváží potlačování chudých“ a že „hyneme mírem, nikoli válkou“ (podle překladu u A. Rejzka) — a pan purkrabí sečítal Balbínovy invektivy. Zapřemýšlel i nad martinicovským rodopisem a zjistil, že Balbín nepíše o jeho rodu tak uspokojivě, jak psal o Slavatech, dále pak přišel Martinic na to, že vlastně Balbín odvodil zpříznění katolíků Martiniců s královským rodem od jejich spojení se sestrou „husitského krále“ Jiřího z Poděbrad Alžbětou. Balbínových prohřešků proti Martinicovi bylo mnoho: dotkl se ješitnosti vševědoucího kritika Martinice, když v Epitome napsal, že se nebude zdržovat těmi, kteří si osobují právo vše posuzovat a „trháním děl jiných si přisvojují pověst vědění a domnívají se, že svou osobu povznesou oním jednáním a uchvácením jakési cenzorské moci vůči všem“. Výpad proti Martinicovi je i v Balbínově výkladu o tom, že ten, kdo okusí šťávy lekná (= leknínu, který byl erbovním znamením Martiniců), zapomíná na vlast. Martinicův součet Balbínových invektiv měl také za následek, že i on se přičinil o příkaz k novému cenzurnímu řízení proti spisu Epitome. Přestože sám císař projevil přání, aby dílo vyšlo, neustoupili jezuité od cenzury. Balbín se vyslovil v tom smyslu, že pokud by šlo o císaře, nemá obavy o osudy svého díla, ovšem pokud jde o Řím, tam že jeho známý nepřítel (Martinic) dílo očernil a tam že by bylo třeba také pomoci. Martinicova zásaha se Balbín právem obával, ovšem je s podivem, že si český jezuitský provinciál z Martinicových úkladů nedělal velké starosti; nepospíchal totiž s vyhoštěním Balbína tam, kde „nebude moci škodit“. Zdá se, že teprve někdy koncem r. 1671 byl Balbín poslán za trest opět do

klatovského ústraní. Jeho spis *Epitome* byl podroben důkladnému, novému šetření — jak by také ne, když donašeč Martinic nelenil a ještě navíc poslal své vlastní kritické poznámky k *Epitome* do Říma. Vytýká v nich Balbínovi např. to, že popírá dědičnou posloupnost Habsburků na českém trůně. Odkazuje přitom na ona místa knihy, kde autor chválí historika, pobělohorského emigranta Pavla Stránského a kde jako nepřítele českého národa označuje publicistu Melchiora Goldasta, z jehož pera vzešlo dílo se silným protičeským akcentem *De juribus ac privilegiis Regni Bohemiae* (O právech a výsadách Království českého, 1627). Goldast je sesal pro Ferdinanda II., aby byla prokázána dědičná posloupnost panovníků v Čechách od nejstarších dob po meči i po přeslici a popřeno české právo volební. Ve svém díle zaútočil na Čechy výrokem, že války, které Češi vedli, byly od počátku jen rebeliemi, a nazval Čechy hydrou odboje. Balbín s ním v *Epitome* ostře polemizuje, ale na základě archívního materiálu, tedy věcně; naproti tomu Goldast archívní materiály zneužil. Martinic ve svých poznámkách k *Epitome* Balbína obviňuje také z nekritického posuzování nesprávných českých činů a příčinu této nekritičnosti vidí v Balbínově vlastenectví, které charakterizuje (sám kdysi také vlastenec) jako přehnané. Nenávistnými řádky Martinicovými proniká i urážená ješitnost rodu, jemuž Balbín věnoval malou pozornost ve srovnání se Slavaty, a nadto si dovolil kritizovat jednoho z jeho příslušníků. Martinic vytýká Balbínovi i to, že smrt sv. Václava motivoval politicky a tím „profanoval svatost tak velkého mučedníka“.

Balbín se tedy znovu octl v Klatovech. Nezdá se, že by ho tamní jezuitská knihovna nějak zvlášť uspokojovala, nemáme zatím ani dokladů o jeho nepřetržité literární činnosti. Mezi léty 1672—74 je uveden mezi chrámovými zpovědníky a byl také domácím kazatelem, snad tedy tyto úkoly vykonával už od příchodu do Klatov koncem r. 1671. Je pravděpodobné, že se Balbín musel vyrovnávat sám se sebou, lépe: se svým vztahem k řádu. Je až neuvěřitelné, že se jezuitský řád nedovedl před světskými mocnáři zastat svého člena, stejně jako je neuvěřitelné, že císařovo přání (na němž měl nemalou zásluhu učený císařský knihovník Lambeck) vydat Balbínovo dílo bylo méně respektováno než osobně zaujaté tažení jakéhosi purkrabího. Když ve chvílích, pro Balbína nepochybně hodně těžkých, selhalo Továřstvo Ježíšovo, nebyl přece jen pro Balbína všem dnům konec. Nezůstal sám. Jeho někdejší žák, v době Balbínových nesnází už prezident nad apelacemi v Praze a český místodržící, František Oldřich Vchynský (Kinský) z Vchynic, muž národně uvědomělý a znalý historie, se přidal na stranu Balbínovu, aby ho hájil. A nejen to: našel dokonce Balbínovi dalšího mocného ochránce ve Vídni, hraběte Jana Maximiliána z Lamberka, nejvyššího hofmistra. Vchynskému svěřil Balbín svůj druhý exemplář *Epitome* pro případ, že by se spis poslaný do Říma

ztratil. Zastání, jehož se Balbínovi dostalo od obou šlechticů, a zřejmě také vzájemná korespondence byly pro Balbína nepochybně velkou životní i pracovní posilou, jak lze poznat z jednoho z dopisů Vchynskému z ledna 1672. Balbín píše, že od té doby, co je opět v Klatovech, nic jej nepovzbudilo víc než Vchynského dopis a prý si téměř svého vyhnanství váží, může-li dostávat dopisy od tak vlivných lidí, jako je Vchynský a Lamberk. Balbín jistě nepatřil k lidem, kteří se vzdávají při prvním nezdaru, jeho celoživotní odysea byla naplněna nejen obdivuhodnou a obrovskou prací, ale také téměř neustálým bojem; byl to člověk zvyklý na nepřízeň osudu, na nespravedlnost, na pronásledování. Ale jeho druhý klatovský exil jím přece jen otrásl. Vycítujeme to z výše zmíněného dopisu Vchynskému, v němž čteme trpká slova Balbínova o tom, že rád ho opustil, že představení mají strach a že rozhodují lidé neznalí historie. Ale hned, jako by se zastyděl za slabou chvíli, obrací na věcnou notu a prosí hraběte, aby se snažil v Praze něco dovědět o osudech Epitome a aby se „lístečkem“ přimluvil v Římě za pronásledovaný spis.

Nebyl by to ovšem Balbín, kdyby byl zůstal s rukama složenýma v exilu a pasívně vyčkával, jak dopadne druhá cenzura jeho díla. Řada dokumentů nás přesvědčuje o tom, jak se dokázal opět vzchopit, jak se snažil znovu překonat depresi usilovnou prací. Podílel se na přípravě žákovských divadelních představení, na obstarávání hudby pro tyto hry a nakonec se samozřejmě znovu ponořil do vědecké práce, která ostatně byla smyslem celého Balbínova života. Zajímal se o minulost české šlechty (jako už předtím) a z jeho dopisu Vchynskému z prosince 1672 se dovídáme, že nedávno předložil řádové cenzuře dvě výše zmíněné práce vzešlé z jeho pedagogické činnosti, *Quesita oratoria* a *Brevis tractatio de amplificatione oratoria*.

Nelenili ani páni cenzoři pročítající *Epitome*. Podle všeho však byly jejich posudky příznivé, i když vedle toho pomohly nepochybně i přímly Balbínových ochránců z nejvyšších kruhů a dobrozdání učeného císařského knihovníka Petra Lambecka (*Lambeckius*). Nechyběl ani přímý zásah králův, který vyslovil klementinskému rektorovi r. 1673 naléhavé přání, aby spis Balbínův vyšel. Král si vyžádal i Lambeckův posudek. Lambeckovi sdělil Balbín důvody perzekuce svého díla větou nadmíru výstižnou: největší překážky činí jeho dílu prý ti, kteří ve vědě neudělali nikdy nic vynikajícího a historie prý okusili leda jako pes Nilu. Přitom prý se snaží tito lidé osobovat si moc nad vědou a literáty z titulu svého úřadu. Lambeckův posudek *Epitome* si všiml i Martinicových poznámek (*Lambeck* nevěděl, kdo je jejich autorem) a vytkl jim, že trpí neznalostí pravdy a nepřízní. Kromě toho vypracoval Lambeck ještě zvláštní elaborát, v němž věcně, ale někdy zároveň posměšně, probral 24 „závadných“ míst vybraných cenzory z *Epitome*. Balbínovi pouze doporučil, aby se

v předmluvě ke spisu vypořádal se všemi křivými nařčeními zaujatých cenzorů. Pozornosti si ovšem zaslouhuje postoj generála řádu Olivy, který napsal provinciálovi Hoheneggerovi, že přes příznivé zakončení záležitosti s Epitome se nemůže zbavit strachu a dosud prý není uspokojen. Žádá proto, aby provinciál dal ještě pasáže, které měly být opraveny podle posudků cenzorů, k tajné revizi nejvyššímu purkrabímu. Bude-li ten uspokojen, schválí tisk Epitome také provinciál. Balbín zřejmě střelil do hejna vran a postižená se ozvala: cenzura místy velice dobře pochopila aktuálnost některých Balbínových historických výkladů a hodnocení minulých dějů. Nakonec, ale až r. 1677, spis Epitome přece jen spatřil světlo onoho podivného světa, nebo lépe: vyšel, aby přinesl trochu světla temnému světu pobělohorskému. Vyšel z pera velkého Čecha, Čechy odmítán, cizinci doporučen. Balbín se postaral i o alegorickou mapu k dílu, již nakreslil r. 1659 Kristian Vetter v podobě stolisté růže. Titulní list vypracoval Balbínův přítel Karel Škréta, jehož vynikající umění doprovází i jiné Balbínovy práce.

Balbín se snažil v klatovské koleji usilovnou prací překonat nejen obavy o osud Epitome, ale nepochybně i obavy, zda mu vůbec ještě bude dovoleno dál odborně pracovat. Osobní bolestné pocity však odosobňuje, promítá své já do osudů českého národa. Právem. Jeho bolest je bolestí celého národa, který ve svém neštěstí je nucen obracet se pro posilu, aby přežil, k minulým slavným dobám. Tato myšlenka, která se už před Balbínovým exilem v různé, méně či více zastřené podobě ozývá v jeho dílech, za doby druhého exilu náhle vytryskla jako bolestný i očištný pramen, i jako krev z poraněné tepny. Dostala úchvatnou podobu ve slovech člověka nešťastného nad svou bezmocností, avšak silného vírou v národ, jemuž zasvětil svůj život a dílo patrně víc než Tovyřstvu Ježíšovu, v národ, před nímž se pokorně sklání, stejně pokorně přijímá pro svůj nezlomný obdiv k jeho dávné minulosti, k jeho velikánům, k jeho někdejší slávě ty rány, jež dopadají na něj od přistěhovalců a odrodilců, závistivců a malověrných. Je to volání o pomoc pro národ, je to buzení spáčů a lhostejných, je to oslava rodné země. Ne náhodou dílo, vzniklé ze všech těch dobrých i špatných chvil v životě Balbínově a napsané někdy v letech 1672—73, hned nevyšlo. A ne nadarmo je psal Balbín anonymně (cituje místy, na zmýlení cenzury, sám sebe). Z toho lze také dobře poznat, jak těžká byla situace, v níž se octl v druhém exilu. Spisek vyšel péčí F. M. Pelcla až r. 1775 jako DISSERTATIO APOLOGETICA PRO LINGUA SLAVONICA PRAECIPUE BOHEMICA (*Obrana jazyka slovanického, zvláště českého*). V době Balbínově by byl musel být pro cenzuru podezřelý už sám původní název díla: De regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitoso statu ac praecipue de Bohemicae seu Slavicae linguae in Bohemia autoritate deque eius abolendo impiis consiliis aliisque

rebus huc spectantibus brevis, sed accurata tractatio (O šťastném někdy, nyní však o přežalostném stavu Království českého, zvláště pak o vážnosti jazyka českého čili slovanského v Čechách, též o záhubných úmyslech na jeho vyhlazení a jiných věcech k tomu příslušejících rozprava krátká, ale pravdivá). Těžko by mohl v Balbínově době vyjít spisek, jehož např. 7. kapitola (Jaká chyba a jaký škodlivý zločin nepomáhati vlasti a snažiti se o změnu jazyka a dávných mravů), která nabývá podoby velmi konkrétního politického útoku, útočí vysoko a do velké šíře na Martinice a jemu podobné: „Ó dome starý! Jak nerovný pán tobě vládne! Ó přeslavný pastýři stáda! Ó ty vtípem svým velký, neboť mnozí za vtipného tě mají, rozumným však nikdo tě nenazve! Ó pravím, ty velký reformátore státu! Dům a staré království jsi rozkotal, nového nepostavil! Běda tobě! Jak jednou pykati budeš vlasti, jak králům, jichž dědictví, jež záleží v zámožnosti poddaných, dle zdání všech rozumnějších politiků, tak hanebně jsi zmrhal. Šlechtu jsi potlačil, z měst královských nadělals městečka, z městeček vsi, ze vsí rozedrané chatrče, v nichž bydlí lidé polonazí, otrhaní, hladem téměř umoření, všech potřebných věcí zbavení. Ó ty pravý otče vlasti! Žádný statkář by nedal tak nakládati se svým dvorem, jako ty nakládáš s Královstvím českým, kdysi hojně kvetoucím, jehož všecky ozdoby, záštity, důchody jsou dány v plen — neboť nemohu jinak nazývat násilné vydírání — a denně před očima mizejí, když vídeňský dvůr, navnaděn sladkostí českých peněz, denně jícnem nenasytným volá: „Přinášej! Přinášej!“ Smím se domnívati, že se vyznáš v umění vladařském, když ani neznáš první čárky řádné správy a politické schopnosti?“ (Všechny ukázky z Obrany jsou citovány podle překladu J. Dostála.) Není divu, že — opakují — Balbín psal toto dílko anonymně; jeho pronásledování vrcholilo. Zbabělost mu rozhodně vytýkat nelze, vždyť projevil už předtím dost odvahy v dílech, která podepsal a za něž byl pronásledován. Dvojnásobný útok v citované ukázce, tj. na vládu vůbec a na Martinice, je formulován neobyčejně důvtipně. Jednoznačně pak na Martinice opět zaútočil v pasáži, kde cituje Homérův výklad požití „ovoce“ leknínu, výklad míněný však Homérem jako bajka. Balbín odmítá názor, že by šlo o pouhou bajku, a píše, že za jeho dob je to „víc než jisto“, neboť kdo se „lotosu neb lekna (leknínu — ZT) přidrželi a šťávy jeho okusili, potom, jako by se napili z jakési kouzelné číše, uchlácholeni, nic nevidí, co se ve vlasti děje, jí zapomínají, podlým a zločinným mlčením zrazují a jako stařec ziskuchtivý, ošálen úklady svodníka, to jest sladkými pro přítomnost sliby, dceř jemu půjčuje, vlast svou vydanou v plen v rozhodné chvíli opouštějí“.

Pro Obranu je charakteristické spojení politických a národnostních složek. Balbín chápe češtinu jako členku velké rodiny slovanských jazyků, které oslavuje, dokládá, kteří učenci si slovanských jazyků vážili, zdůvodňuje, proč slovanský jazyk je branou ke studiu ostatních jazyků (po-

chopitelně připomíná i úsilí Karla IV. o zavedení slovanské bohoslužby v klášteře Na Slovanech), a vypočítává, kolik slavných lidí zrodily slovanské země. S duchaplností sobě vlastní prokládá vážné úvahy žertovnými pasážemi, např. když píše o tom, že Němci nemají „vůle ani ducha“ se naučit cizím jazykům (Balbín studium cizích jazyků vřele doporučuje) a prý ze sebe dělají jen šašky, když ani za třicet let pobytu u nás se nenaučí česky: „Jest v jazyku českém průpověď, kterou říkáme, že matka naše z Vídně, otec pak jest v Praze, kterážto průpověď jest pro Němce úskalím, neboť když se o vyslovení toho pokoušejí, říkají něco zcela rozdílného a směšného, že se nelze zdržeti smíchu tomu, kdo slovansky umí.“ Jinde píše: „Pamatuji se, že před mnohými lety škádlen byv jakýmsi slovem německým, jemuž prý jiného rovného Čechové v jazyku svém nemají, naspěch zrobil jsem jakési skládání, které ve slovech téměř natolik bylo latinské jako německé a stejně znělo, že sok můj poražen jsa věcí tak nenadálou uvízl, aniž nalezl odpověď. Věc jest poněkud dětská, ale uvedu ji, abych dosáhl víry a vyhověl přátelům:

„Ego habeo hortum, in eo sunt sex rotundae
Ich habe ein Garten, in dem sein sechs rundt

turres et super muros octo portae
Turren und über Mauren acht Pforten

in quinta turri stat in fenestra una
in fünf Turren stet in dem Fenster eine

persona ex puro metallo cum corona, sceptro
Person aus puren Metallen mit Cron, Sceptr

et lancea
und Lantzen“ atd.

Nicméně tyto žerty — ostatně ne příliš časté — byly jen letmým úsměvem na jeho ustarané tváři. Jak mu bylo skutečně, poznáme nejlépe ze závěru Obrany, který má monumentální gradaci připomínající gradaci Beethovenovy Deváté: „Ať se honosíš jakýmkoli jménem, ať jsi proslavený byl titulem buď rady, buď komisaře, buď aktuára, písaře, tajemníka, buď vizitačního neb revizitačního legáta neb legátova náměstka, jestliže jsi radou a pomocí přispíval, aby chudí byli utiskováni, aby z nešťastných sedláků ssáli a srkali krev a pot, aby některým bylo ulehčeno, jiným pak přitíženo a mlčel-lis pro uvarování hněvu panovníkova neb z pochlebenství, strachu neb pro zisk, když jsi mohl mluvit a zastávat se vlasti tak

zkormoucené, nebo dokonce potvrzoval-lis to vše jazykem a perem prodejným, krev nešťastných padne na tebe i na syny tvé!“ A dále pokračuje slovy přímo rouhavými, používaje slova Písma ke kritice církevní praxe: „Dělej co dělej, i kdybys denně obětoval a obětoval Bohu, denně unavoval zpovědníky, denně přijímal tělo Kristovo a krev, své zatracení jíš a piješ, zneuctívaje tělo boží . . . Nešťastníče, dříve vydej a vyvrhni krev chudiny, které jsi se nasrkal! Půd napřaženým ramenem spravedlnosti boží stojíš, žije i umíraje, vinen tak mnohým zlem, které žádným pobožnůstkářstvím nemůže býti odpykáno, leč toliko nápravou spravedlnosti. Bůh každému odplatí dobře či zle, jakou zásluhu má o vlast. Toť jest moje žaloba. Přichází-li snad pozdě, jistě jest pravdivá a spravedlivou nepřestane býti nikdy. Ty, z patronů české země nejpřednější a nejsvětější, Václave! Vratislavem bud' a Čechám svým navrať dávnou slávu! Opět postav nás na to místo, z něhož jsme padli nezaslouženě, vlastní netečností a zločinnou zlobou jiných neb pochlebenstvím mnohých, nejvěrněji až do skonání sloužíce Tobě i nejsvětější víře, i králům! Ty národa našeho zástito a podpora! Zahyneme-li, Tobě zahyneme! Od nových obyvatelů marně bys očekával té pocty, kterou Tebe země česká od tolika věků vlebí a miluje. Tudíž v pokoře prosíce, toto opakujeme: Nedej zahynouti nám i budoucím!“ Čteme-li tento závěr svatováclavského chorálu, který se objevuje v latinském textu Obrany jako zaklínadlo ve své české podobě, poznáváme, jak silným poutem byl Balbín svázán s velkou minulostí své země, která pro něj znamenala víc než sám vlastní život. Obranu dedikoval Balbín svému příteli z nejvěrnějších, Tomáši Pešinovi z Čechorodu — přídomek „z Čechorodu“ přijal Pešina jako projev podobného vlastenectví, jímž planul jako Balbín.

Až v r. 1674 směl Balbín opustit Klatovy. Byl přeložen do opavské koleje. R. 1676 mu konečně bylo povoleno vrátit se do Prahy, a to už nadobro. Ovšem ani tehdy neskončily štvance na něj pořádané, musel se stále vyrovnávat s útoky skrytých i zjevných nepřátel. Oporou mu byla ovšem ochrana mocných příznivců (krom již jmenovaných též arcibiskupa Valdštejna) a přátel, jako byl Pešina, Marci, J. Crugerius, J. Tanner, J. Kořínek, J. Weis, M. Bolelucký, básnířka M. B. Pichlerová aj. Měl však i přátele hodně daleko od místa svého působení: patřil k nim např. ředitel žitavského gymnázia Kristian Weis, významný filolog a literát, nekato-lík, ale upřímný stoupenec Balbína, který s ním korespondoval až do své smrti. K Balbínovým přátelům patřil i norimberský učenec Krištof Arnold. U osobnosti, jako byl Balbín, je korespondence s významnými evropskými (ale též s domácimi) učiteli všech oborů a spisovateli zejména cennou součástí profilu lidského i vědeckého a namnoze doplňuje to, co

životopisec nenalezne nikde jinde. Nicméně je Balbínova korespondence neprávem přece jen jaksi ve stínu jeho monumentálního díla, které dává poznat, jaká je velikost této osobnosti naší kulturní i politické historie.

Během celého svého života shromažďoval Balbín materiál pro velké vlastivědné dílo, které postupně realizoval a které vycházelo po svazcích rok co rok od r. 1679 až do jeho smrti (1688). Uskutečnilo se však vydání necelého projektu, velká část díla zůstala v rukopise. Ale i to, co máme dnes k dispozici v tištěné podobě z jeho encyklopedického spisu MISCELLANEA HISTORICA REGNI BOHEMIAE (*Rozmanitosti z historie Království českého; vycházely v l. 1679—87*), vzbuzuje úžas, jak vůbec mohl Balbín zvládnout — vedle mnoha dalších — tak gigantický úkol. Bylo to dílo podobné spisům řady, která vycházela u Elzevirů v Leydenu (historie evropských států). Zčásti se snad Balbín pro koncepci své práce inspiroval spisem P. Stránského, *Respublica Bojema* (O státě českém). Balbín je velmi blízko Stránského názorům např. hájením stanoviska, že Čechy jsou volební monarchie, zabývá se i sociálními otázkami a neutěšeným postavením lidových vrstev. Miscellanea dokumentují výši Balbínova vzdělání, všestranné znalosti, zkušenosti, ale také neuvěřitelnou píli a nadlidskou houževnatost, s níž autor plnil cílevědomě to, co si sám uložil. Tento velkolepý projekt rozvrhl Balbín do dvou dílů, z nichž každý měl mít deset svazků. Za Balbínova života vyšlo osm knih prvního dílu a dvě knihy dílu druhého; z tohoto monumentálního spisu přináší naše antologie vpravdě nepatrný zlomek jako ukázkou. Dodnes lze říci, že v Balbínových Miscellaneích si na své přijde každý: přírodopisec i geograf, folklorista i etnograf, botanik, zoolog, historik obecných dějin, umělní výtvarného i literatury, archivář, hagiograf, sociolog, genealog, právník — i milovník krásné české krajiny. Posmrtně vydal K. R. Ungar (1776—1780) a P. Candidus (1777) devátou knihu první dekády pod názvem BOHEMIA DOCTA (*Učené Čechy*), desátou knihu pak J. Riegger (1793) jako MATERIALIEN ZUR STATISTIK BÖHMENS. Miscellanea přinášejí také další doklad toho, jak Balbínův život byl jakoby prorůstán vlasteneckým citem povýšeným nad náboženské přesvědčení vlastně ve všem všudy (nejen tam, kde píše Obranu nebo jakoukoli jinou obranu svého národa a mateřského jazyka). Tímto dokladem je nejen samo celkové zaměření díla, volba témat jednotlivých kapitol a oddílů, ale i autorovo otevřené vyznání lásky k základním kulturním statkům, knihám a rukopisům a pranýřování neúcty k nim: „Nic není vzácnějšího za našich dob nad české knihy. Brzy po bitvě bělohorské, když jsem byl ještě chlapcem, byly vydány všechny knihy česky psané ohni, poněvadž se jistí lidé domnívali, že jsou kacírské nebo že od kacírů pocházejí, a nikdy nebylo přihlíženo k tomu, jsou-li dobré či špatné. Tak vzaly mnohé spisy zkázu, byvše ze skrýší v domech vytaženy neb z rukou lidem vyrvány (byť i byly

historické a náboženství se nikterak netýkaly), pak roztrhány a do zapálených hranic dřeva (jak jsem sám v Praze uprostřed jednoho náměstí viděl) byly házeny. Já chválím náboženskou horlivost, ale takovou, jež zná meze. Rozumí se, že jsem se o těchto věcech dověděl od lidí, kteří se zúčastnili všeho a kteří doznali, že často bezdůvodně, neprohlédnuvše spisů, je pálili.“ (Podle překladu u A. Rejzka.) Balbín-vědec promlouvá z řádek kritizujících tupost a lhostejnost primitivů a negramotných lidí, neboť tato negramotnost vedla ke zkáze cenných dokladů vzdělanosti a vůbec celého života našeho národa už od dávných dob: „Staří historikové poznamenávají s velikou bolestí, že táboři spálili knihovnu kláštera postoloprtského. Táboři neprováděli nic perem a inkoustem, nýbrž krví a pálením. Domnívali se, že když spálí bibliotéky, z kořene nadobro vyvrátí též kláštery; v té věci i náš věk špatně si vede. Již několikrát jsem si na to naříkal. Stává se totiž často, že nejučenější knihy s mizernými bývají roztrhány (neboť zůstávají neprohlédnuty, poněvadž prý čtení mnozí se vzdali pro obtíže, jež působí) aneb za cenu pramalou se prodávají židům na kornouty pro pepř nebo knihkupcům na obal prodávaných spisů . . . Když jsem jinde pravil, že bych si rád prohlédl knihovnu, sháněje se po rukopisech, odpověděl mi pán, jenž tu velmocně vládl, větou, kterou se stydím opakovat. Vizte, čtenáři, kam nejhoupější nevědomost vede! Veliká škoda povstává, berou-li zkázu tištěné knihy, ale daleko větší jest, ničí-li se rukopisy, neboť vymizejí-li dva nebo tři exempláře spisu, který se chová jen v rukopise, lze z toho soudit, že spis vůbec vymizel. Poněvadž se hrozím takového jednání a že mne bolí ztráta tolika knih, nechce se mi dále o tom ani psát, ani přemýšlet.“ (Podle překladu u A. Rejzka.) Na pranýř historie staví Balbín vedle negramotných a lhostejných ničitelů kulturních statků svého národa také naduté politiky, kteří chtějí, aby se o nich dobře psalo, aniž si to zaslouhují: „Ti někteří naši pánové a politikové časů našich poroučejí, aby se v historii jen o ctnostech pochvalně psalo, naproti tomu aby se všechny chyby, v nichž by oni pánové i svůj obraz tušili, mlčením přecházely.“ (Podle překladu u A. Rejzka.)

Proč se Balbín tak hluboce zabral do studia historie své vlasti, proč tolik lpěl na poznávání historie? Svě vykonala nepochybně sama doba, v níž Balbín žil. Opakovalo se to, čeho můžeme být svědky po celou dobu historického vývoje našeho národa: když totiž byl národ v nebezpečí, když hrozil dokonce jeho zánik, když hrozilo rozplynutí české národnosti v záplavě cizinců, když šlo o bytí a nebytí národa, vždycky zesiloval jak v odborných pracích, tak v pracích uměleckých, ale i ve sféře kulturních zájmů příslušníků našeho národa zájem o historii, o slavné události českých dějin. Balbín chtěl, aby historie pomohla vychovávat mladou gene-

raci, která nepoznala, čemu se říká svoboda (ostatně jako on sám), příkladem minulých dějů, jejich připomínáním. Chtěl poukazy na někdejší, staletí trvající kulturu svého národa burcovat národní vědomí k pocitu hrdosti, chtěl burcovat z netečnosti, únavy z dlouhého strádání, z beznaděje nad jeho dlouhým trváním. Chtěl, aby příkladné činy velkých osobností naší historie byly napodobovány, odmítal pasivní čekání na zásah odkudsi z nadpřirozena. I když v Obráně volá k sv. Václavu „nedej zahynouti“, není to bezbranné volání o pomoc, ale spíš připomínka také válečné zdatnosti a neohroženosti starých Čechů. V Balbínově díle najdeme obdobu mezi úsilím, jež vyvinul na počátku 14. století autor tak řečené Dalimilovy kroniky, a mezi smyslem historických prací, jež mělo nepochybně dílo tohoto „Dalimila 17. století“. Tak řečený Dalimil burcuje ve 14. století domácí šlechtu před nebezpečím, jež představovali cizí rádci, burcuje i krále. Starý kronikář připomíná Libušina slova, příběh Oldřicha a Boženy, brojí proti zlým (protože z ciziny přineseným) obyčejům, jichž se drží čeští páni. Balbín povzbuzuje soudobou šlechtu genealogickými studii hluboce rozepjatými do dávné minulosti (aby bylo možno zdůraznit starobylost českých šlechtických rodů, jejich hrdinské válečné činy, aristokratickou čistotu). Křísí šlechtu drcenou postupem absolutismu, varuje šlechtu zrazující český původ i český národ za jidášský groš. Balbín se snaží upevnit české státoprávní a vlastenecké smýšlení právě v těchto vrstvách, neboť šlechtictví bylo pro něj vázaností, jež přikazovala zachovávat odkaz předků v té podobě a intenzitě, v jaké je potomci staré šlechty přijali od předků. Na šlechtu se Balbín upjal zcela logicky: byla to vrstva, která mohla něco vykonat. Nižší vrstvy národa sice moc neměly, ale většinou se neodrodily ani v tom největším útlaku; ty nemusel burcovat a národně uvědomovat.

Balbín poučoval ovšem nikoli pouze o dávné slavné minulosti svého národa, jejímiž nositelkami byly nejvyšší společenské kruhy — jeho záběh byl mnohem širší. Šlo mu, ostatně jako vždy, především o věc a až pak o osoby. Nejlépe je to patrné na deváté knize 1. dílu *Miscellaneí*, která vyšla jako *Bohemia docta*. Autor se v tomto díle zabývá osudy knihoven, školství a také jednotlivými postavami české vědy a kultury v medailoncích. Pokud jde např. o postavy z oblasti literatury, lze hovořit o vcelku dobrém pokusu o literární kritiku a o zpracování literárních dějin. Balbín nemá naprosté prvenství jen potud, že podobné náběhy, ovšem nesystematicky se vyskytující a daleko stručnější, najdeme u Blahoslava (literární hodnocení některých prací členů jednoty bratrské). Literárním postavám věnoval pozornost také Blahoslavův současník Prokop Lupáč z Hlaváčova. Do svého latinského historického kalendáře zařadil o nich drobné poznámky k významným datům (jejich narození, úmrtí, získání akademické hodnosti apod.). Tak se jeho dílo stalo východiskem pro po-

zdější bádání literárních historiků (spíše než Blahoslavovy poznámky v jeho Gramatice). U Balbína jde o pokus zabývat se literárními postavami systematictěji a podrobněji než je tomu u Blahoslava a Lupáče, vytvořit jakýsi plynulejší výklad. Pro srovnání s postupem Balbínovým si přečtěme např. způsob charakteristiky Blahoslavovy u díla Adama Šturma z Hradce (z Blahoslavovy Gramatiky): „Mnoho písniček skládal i některé knížky napsal, Dialog Peterky s Valouchem on sepsal. B. M. Michalec toliko skorigoval. Čistý, zdařilý vtip jeho byl . . . Cožkoli psal, vše tak běžně dělal od ruky, jako člověk velmi zaměstnaný . . . (prý ke škodě věci — ZT), ale rythmy snadně mu šly, z té stránky kus Ovidia byl.“ Lupáč má charakteristiky ještě stručnější, např. pro dílo Hynka z Poděbrad — po vylíčení jeho osobních vlastností — má pouze tuto větu: „Zůstaly po něm mnohé spisy jako Májový sen a jiné podobné.“ Ovšem i takové stručné poznámky jsou pro dnešní literární historii přínosem, nejsou totiž běžným jevem ani pokud jde o osobnosti velmi významné a obsahují často informace pamětníků. Balbín nicméně své předchůdce v této oblasti daleko předstihl, byť se někdy dopouštěl nepřesností (nepochybně pro špatnou dostupnost pramenů). Přečtěme si, jak píše např. o Danieli Adamovi z Veleslavína: „Veleslavín byl původem Pražan, otec Štěpán Adam byl mlynářem ze vsi Veleslavína mezi Prahou a Břevnovem, takže vlohly se nemusí vyvíjet jen v purpuru, nýbrž i mezi pavučinami. Syn byl poslán do Prahy na studia svobodných umění, r. 1568 se stal na Karlově univerzitě mistrem a věnoval se horlivě historickému bádání. Neznám nikoho, kdo by přistoupil k sepsání historie svého národa s takovými znalostmi, jaké měl on, a to nemluvím o jeho slohu — vždyť psal překrásnou češtinou. Jeho píle měla za následek pěstování a skutečný rozkvět českého jazyka, což dosáhlo vrcholu za časů Rudolfa II. Veleslavín si zřídil výbornou tiskárnu skvěle vybavenou, z níž vzešly rozličné užitečné knihy ponějvíce světské, obzvlášť historické a lékařské. Péčí Veleslavína a ve spolupráci s lékařem císaře Rudolfa, Adamem Huberem, vyšel Matthioliho Herbář přeložený do češtiny a věnovaný pánům z Rožmberka a Jindřichova Hradce. Kocínova Historie církevní. Veleslavín nebyl ani trochu závistivý, naopak vždy chválil dílo jiného autora. Vydal Kroniku českou Eneáše Silvia a Kuthena, připojil pak k ní předmluvu s hojnou chválou obou tvůrců. Také pak Dubravia a rozpravu o příchodu Čecha a našich předků do těchto končin. R. 1587 přeložil z latiny ve výborných českých verších Salernskou školu. R. 1592 vydal Popis Jeruzaléma bez otrocké závislosti na latinských slovech, jak sluší na zkušeného vykladače. Konečně každý učený spis, který spatřil světlo světa v Čechách za vlády Rudolfa II., se k Veleslavínovi hlásil jako ke svému autorovi, vykladači, podpůrci či vydavateli a dokládal jeho píli a zásluhu o vlast. Bylo by nekonečné vypočítávat vše, co vyšlo v jeho tiskárně. Dost bylo vlastních Veleslavíno-

vých spisů. Tak třeba mohutné dílo o Vrchnostech a správcích světských knihy patery, vydané 1584 a podruhé 1606 s mnoha příklady. Juníův Slovník a čtyřjazyčný věcný Slovník v řečtině, latině, němčině a češtině, určený jak studující mládeži, tak začínajícím poetům. Ale v Kalendáři historickém, vydaném r. 1577 a 1590, překonal Veleslavín sám sebe. Kalendář pojednává o každé události v našich dějinách a veškeré vyprávění doplňuje zmínkami cizích autorů. K tomuto dílu připojil pečlivě seřazenou posloupnost českých knížat a králů. Musíme být tomu velkému muži vděční za to, že první postavil pevné základy naší historie, která před jeho dobou byla téměř na úrovni báčorek. Proto vzpínající se Pegas a zářící hvězda v erbu Veleslavínově právem přislíbili svému majiteli slavné a nesmrtelné jméno. Zemřel ve vysokém věku v Praze r. 1599.“ (Přel. H. Businská.) Za povšimnutí stojí mj. i Balbínova charakteristika díla Komenského: „Jan Amos Komenský, původem Moravan, ale vychován u nás v Čechách. Všechny spisy tohoto muže jsou chváleny pro krásu rodné řeči a hluboké vzdělání. R. 1616 vydal Bránu jazyka, zprvu latinsky, potom německy a česky, a tato kniha se tak líbila, že dnes lze stěží jmenovat evropský jazyk, v němž by Komenského nečetli. Když po pražském vítězství nesměli jinověrci dále zůstat v Čechách, odešel jako vyhnanec do Holandska, ale často se jako cizinec vracel do vlasti a do české země. Vydal velmi mnoho spisů, ale nic, co by odporovalo katolické víře. Já sám jsem při čtení jeho děl zjistil, že nikdy neměl v úmyslu ubližovat náboženství. Labyrint světa a Ráj srdce, sepsaný v českém jazyce, věnoval r. 1631 Karlu staršímu ze Žerotína. Jaký to byl muž, ukázala v dostatečné míře skvělá výmluvnost, pozoruhodné slovní bohatství, hloubka myšlenek a líčení světské pomíjivosti, obsažené v těch spisech. Pro své mimořádné a vsukutku niterné vzdělání si zaslouží nejvyšší chvály a hojného čtení.“ (Přel. H. Businská.)

Jestliže jsme se až dosud zabývali ponejvíce Balbínem — historikem, neznamená to, že jeho zájem v historii byl specializovaný jen na politické dějiny, národopis, hagiografii nebo kulturní dění. Šíři Balbínových zájmů ukazují dobře právě *Miscellanea*, kde se autor snažil zaznamenávat vedle historických dat všechno, co na svých cestách po vlasti viděl nebo slyšel. Jeho pozornost se soustřeďovala také na geografické a přírodní jevy. Balbín sice nebyl speciálně vzdělán v těchto oborech, měl však dar, který je pro povahu jeho záznamů nanejvýš cenný a který někdy postrádají i odborníci: byl výborným pozorovatelem a pečlivým zapisovatelem. Bývá proto hodnocen jako první, kdo se zevrubněji snažil „seznať poměry fauny české“, kdo sebral hodně dat o savcích, ptácích a rybách a zachoval nám i četné lidové názvy těchto obratlovců (ve svém díle latinském je uvádí v závorkách), a proto si „zjednal neocenitelných zásluh“ (oba citáty prof. dr. Vejdovský). Balbín si všímal ovšem pozorně i české flóry, zapsal

mnoho pozoruhodností významných pro archeologii a paleontologii, upozornil na výskyt různých minerálů, léčivých pramenů atd. Geografické a přírodopisné kapitoly Miscellaneí nás nepochybně opravňují k tomu, abychom spolu s autorem obdivovali tehdejší krásy a bohatství české země, které určitě mohou naši ekologové spolu s námi Balbínově době závidět.

Vzpomínáme-li Balbínových Miscellaneí, blížíme se v našem výkladu už ke sklonku autorova života. Když vyšel první svazek Miscellaneí, onemocněl Balbín zápalem plic a jeho zdravotní stav se natolik zhoršil, že mu lékaři zakázali psát, protože se obávali nejhoršího. Ze zákazu si však Balbín moc nedělal, chtěl přece realizovat ještě tolik svých plánů! Jeho zdravotnímu stavu rozhodně neprospěla ani zpráva o smrti nejvěrnějšího přítele Tomáše Pešiny. Ale Balbín se přímo neuvěřitelně vzeplal k činnosti až horečné, neměl kdy být nemocen. Až v prosinci r. 1682 musel ulehnout a r. 1683 byl raněn mrtvicí na pravé straně těla, ochrnula mu pravá ruka, ale mozek byl ušetřen — Balbín mohl přemýšlet a hovořit, kratší dopisy psal levou rukou. Pokračování Miscellaneí diktoval písaři. Postupně ho však začalo namáhat i diktování, jeho zdravotní stav se dále zhoršoval. Podíl na tom nepochybně měly také neustálé překážky, které provázely jeho život a dílo; v této době rovněž postihly Miscellanea. Balbín si stěžuje žitavskému řediteli Weisovi, jak cenzura vyškrtla pasáž, kde psal o nařízení Karla IV., že některé hrady nesmějí být pod trestem smrti odcizeny koruně české. V Balbínově době právě takové hrady byly prodávány (např. Křivoklát Arnoštovi z Valdštejna). Balbín musel také vyškrtnout zmínku o tom, že při staroměstské popravě r. 1621 byl stát Kašpar Kaplír ze Sulevic, protože prý by se tím mohl urazit místopředseda vojenské rady a obránce Vídně. Také pasáž, v níž autor horlil proti potlačitelům českých rodin, musel na „radu“ cenzorů vynechat. Světlé chvíle přišly se zprávou, v níž mu Weis r. 1685 sděloval, že se postará o nové vydání Verisimilií a že bude vydána také řečnická příručka z dob Balbínových začátků, Brevis tractatio. Ale jako po celý život Balbínův ani na jeho sklonku netrvaly takové dobré chvíle dlouho. V r. 1687 byl znovu raněn mrtvicí, tentokrát byla postižena opět pravá ruka a navíc pravá noha. Balbín se už sotva vlekl životem, ale nestěžoval si, takže mnozí ani netušili, jak vážný je jeho zdravotní stav — dovedl žertovat ještě i v nemoci. A navíc: neumdlél v práci, chtěl vydat životopis svého učitele i přítele Lancicia, diktoval jej písaři, ale vydání se už nedočkal. Roku 1688 se definitivně uzavřela brána Balbínova nelehkého, ale přepilného života. V posledním dopise Weisovi psal: „Už mi nastává chvíle, kdy stíny ohrožují okraj mého života. I zraku mi ubývá. Snad oslepnu. Levé oko je celé zakalené. To se mi hlásí ten sedmý křížek. Zdalipak mi jej přejete? Sbohem!“ Dne 29. listopadu Balbín zemřel. Byl pohřben v kryptě klementin-

ského kostela sv. Salvátora v Praze. Říkává se, že člověk může být hrdinou nebo obětí svého života. Pro Balbína nepochybně platí to prvé.

Na začátku této vstupní statě k četbě ukázek jen velmi malé části z monumentálního díla Balbínova jsme řekli, že se pokusíme odpovědět na otázku, proč si dnešek má (nebo lépe: musí) všimnat tohoto velikána ducha, slova i charakteru. Je to jen zdánlivě banální fráze. K banálnímu postoji by mohlo vést to, že věty à la „má co říci dnešku“ čítáváme až příliš často, také tam, kde je přínos nějaké osobnosti nebo díla z minulosti dnešku pochybný. U Balbína je tomu jinak: reálná situace je taková, že např. v r. 1983 se dozvěděl návštěvník častolovického zámku od průvodkyně to, že tu byl Balbín vychováván a že to byl vlastenec a jazykozpytec. Sporé ukázky jeho díla na zámku vystavené dotvrzují toto zjednodušené hodnocení. Pokusme se o jiný pohled, spravedlivější.

Při hodnocení Balbína musíme být alespoň tak objektivní, jako byl on sám. Především je nutno si uvědomit, že byl členem jezuitského řádu a že to byl člověk nepochybně upřímně věřící. Jsme v 17. století, v zemi zdeptané bělohorskou porážkou a krutými tresty, které následovaly pro české „kacíře“. Někteří (mimo příslušníky robotného lidu) směli emigrovat, pokud byli nekatolíky, někteří zůstali, protože katolíky byli. Ne všichni katolíci se však chovali stejně. Jestliže se mělo dostat Balbínovi, který vyrůstal v okruhu působnosti zbožné matky a babičky, později i pana z Oppersdorfu, patřičného vzdělání, které mu pro jeho nadání náleželo, neměl na vybranou: musel tehdy navštěvovat pouze školy jezuitské a vcelku je logické, že vstoupil do řádu. Vlastně jen tak mohl mít jakýs takýs přístup ke kulturním statkům, jen tak se mohl dále vzdělávat. Ale jezuita Balbín vůbec nepatřil k „pravým“, tj. slepě věřícím a poslušným členům řádu ve všem všudy. Byl to totiž myslící člověk a člověk vzdělaný v humanistickém duchu. Neúnavně a neohroženě brojil a psal i proti řádovému učení a příkazům, když byl přesvědčen, že učení a příkazy řádu vedou k zastírání skutečného stavu věcí a poměrů a k potírání všeho českého („kacířského“). Musel se zdržovat v ústraní, nelekl se hrozeb vyloučení z řádu. Nedal si diktovat a nedbal na prospěch kynoucí z pasivní poslušnosti, byl přímý a čestný. „Nepravdu jsem se psáti nenaučil,“ říká v Epitome. Protože byl humanisticky vzdělaným a myslícím člověkem, byl tolerantní i k některým významným nekatolíkům. Jeho kritika postihla též souvěrce, pokud byli bezpáteční (např. Michala Pěčku z Radostic). Tento Balbínův postoj je nadmíru důležitý: nejen proto, že ukazuje jeho přímý charakter, úctyhodné etické zásady atd., ale i proto, že odhaluje — v reakci Balbínových představených — pravou tvář jezuitismu, stejně povýšenecky jako pokrytecky vystupujícího a namnoze zneužívajícího vzdě-

lání svých členů ke křivení páteří těch méně vzdělaných, včetně lidových vrstev nekatolických. Balbínovy osudy také dokumentují, že jezuitský řád dovedl sice diktovat, ale už „nedovedl“ zastat se svých členů (např. před světskou mocí, aby si neuškodil), chtěl jen ovládat jakési hluše a slepě jdoucí odnárodněné stádo. Běda těm, kteří vybočili z řady a přemýšleli, běda těm, kteří dokonce srovnávali teorii řádu s praxí!

Balbín byl vlastencem. Jezuitský řád se dovedl podbízet ve své tvorbě vlastenectvím. Jeho vlastenectví mělo většinou ovšem reakční charakter, obracelo se až do doby Karla IV., zdůrazňovalo hlavně vlastenectví tohoto panovníka. Především pak sledovalo katolickou linii. Také Balbín obdivoval Karla IV., ale — jak jsme připomněli — obdivoval ho mnohem všestranněji a nezapomněl upozornit na Karlovo úsilí o rozvíjení povědomí slovanských kořenů české kultury a zdůrazňovat intelektuální výši těch, kteří ji v pradávných dobách šířili. Balbínovo vlastenectví se lišilo od oficiálního jezuitského dále též tím, že Balbín nesledoval výlučně katolickou linii (i za cenu postihu oficiálními místy duchovními a světskými psal obdivně o Komenském, jak jsme se přesvědčili z ukázky, o Jiřím z Poděbrad a o dalších nekatolících, chválil překlad Kralické bible pro „jemnost vyjádření“ latinské předlohy atd.). Balbínovo vlastenectví nebylo jen náhle vzplanuvším citem pro utiskovanou vlast, ale mělo hluboce racionální kořeny, mělo vědecký základ vybudovaný systematickým studiem historických pramenů, jejich opisováním, shromažďováním, ověřováním teoretických poznatků cestami na významná místa, putováním za památkami. Bylo tedy kvalitativně odlišné od běžného jezuitského vlastenectví pro Balbínovu schopnost myslet, domýšlet, a ovšem také pochybovat a ověřovat. Bylo jiné i svým cílem, uvědomovalo a povzbuzovalo. Proto se Balbín stal podezřelým a nenáviděným. Balbínovo vlastenectví bylo živeno nepochybně jeho historickými zájmy, z nichž také zřejmě od počátku vyvěralo. Toto vlastenectví se projevilo i aktivně tehdy, když Balbín spolu s profesory a studenty r. 1648 hájil Prahu před Švédy. Bylo tak hlubokým a pevným životním přesvědčením, že Balbín stavěl vlast nad své povinnosti k řádu, jemuž měl patřit tělem duší, že se nebál ani vysokých světských hodnostářů, na nichž rovněž závisel, pokud byli odrodilci nebo cizáky. Balbínovo vlastenectví se přelévá z jeho osobnosti v podstatě do všech jeho děl, není to jen záležitost okrajová a už vůbec ne záležitost jeho jediného díla dnes patrně nejznámějšího, tzv. Obrany jazyka českého. Takových „obran“ bychom našli v pobělohorské době víc: v předmluvách k historickým pracím, ke kancionálům, v gramatikách apod. Obvykle se píše, že Balbín dal svou obranou impuls ke vzniku řady obran českého jazyka v obrozenecké době. Ale málokterá z nich byla (byla-li vůbec jaká) psána z tak bolestné, citově hluboké a racionálně podložené životní zkušenosti jako obrana Balbínova. Balbín také asi ovlivnil obrození a ro-

mantismus svým pojetím českého národa a jazyka (proklamovaného vlastně už v 16. stol.) jako součásti slovanských národů. Tímto názorem patří ovšem také dnešku.

Řekli jsme, že dějepisné práce nabyly v Balbínově činnosti záhy naprosté převahy a že se soustřeďoval především k historii národa i ve svých pracích hagiografických. Jsou různé názory na to, jak spolehlivé jsou Balbínovy výklady historie po stránce odborné. Nejspíš lze dát za pravdu těm, kteří kladně hodnotí Balbínovo pečlivé studium archívních dokumentů i historických stavebních objektů v podstatě po celé zemi v tom smyslu, že jím získal pro své historické práce neobyčejně cenný materiálový podklad. Např. u díla *Epitome* jde po heuristické stránce o práci vynikajících hodnot, která je pokrokem v českém dějepisectví. Autor své pracně shromážděné podklady svědomitě cituje. Z výčtu je patrné, že mu nestačily podklady již vydané, ale že těžil hojně (někdy dokonce především) z originálních rukopisů, z listinných zpráv, které zcela moderně preferuje před zprávami kronikářů. Zdálo by se tedy, že Balbín rozeznával dobře hodnotu pramenů původních i odvozených, hodnotu pramenů z doby studované a hodnotu pozdějších záznamů o starých událostech. Bohužel však je nutno dát za pravdu těm, kteří Balbínovi vytýkají, že se tento moderní postoj neobráží v jeho historických výkladech tak, jak bychom očekávali. Autor klade téměř na stejnou rovinu prameny přímé a odvozené, Kosmovo vyprávění o soudobých událostech cení téměř stejně jako vyprávění V. Hájka z Libočan o Kosmově době. Člověk, kterému nelze upřít kritičnost a bystré myšlení, s podivuhodnou, až dětskou důvěřivostí přejímá některá nejnesmyslnější vyprávění Hájkova (ovšem hlavně ta, která odpovídají jeho náboženskému cítění, víře v zázraky apod., i když ani tady ne beze zbytku). Historikové jsou toho názoru, že Balbínova nekritická lehkověrnost se odráží nejvíce snad v pracích genealogických. Nelze však říci, že byl stejně nezodpovědný jako Hájek a prameny si vymýšlel. Znal mnoho archívního materiálu, a proto namnoze s Hájkem nesouhlasil a kritizoval jeho údaje, ponejvíce ovšem z oblasti chronologie. Hájkovi vytýká Balbín neznalost cizích pramenů a spisů historických. V obou těchto momentech představuje Balbínův postup vyšší stupeň v historické práci, než na jakém stanul Hájek. Někde proniká Balbínovým dílem i pokus o historickou kritiku, když opravuje nesprávné interpretace českých historiků neznalých cizích historií nebo opravuje rovněž mylná lidová vyprávění. Třebaže v podstatě Balbínova teorie o tom, jak má být vedeno historické zkoumání, znamená nepochybně pokrok ve vývoji českého dějepisectví, jeho vlastní odborná práce bohužel za touto teorií pokulhává. Jedno podstatné však nemůže Balbínovi upřít nikdo: obrovskou píli ve snášení až neuvěřitelného množství nejruznějšího materiálu, který v některých případech neznáme odjinud, vel-

ké vzdělání encyklopedického charakteru, sečtělost, tedy vlastnosti, které nepochybně Balbínovi umožnily vybrat a zachovat kvalitní historický materiál. Pochopitelně nejcennější z jeho historického díla je to, co zaznamenal o soudobých událostech, o stavu historických památek a archiválií. I když kritičtí dějepisci Dobnerem počínaje Balbínovo historické dílo téměř odmítli, přece jen právě z něho čerpali mnoho podnětů pro svou kritickou práci a bylo jim namnoze východiskem i dobrým vodítkem. Kritický dějezpýt se mohl poučit z Balbína také pokud jde o jeho postoj k náboženským otázkám a dějům: Balbín nebyl žlučovitým nenávisníkem a odsuzovatelem všeho nekatolického. I když samozřejmě husitství odsoudil, nesouhlasil s ostrým postupem Zikmundovým proti husitům, obdivoval Žižkovu válečnou zdatnost, neliboval si v potupných historikách o husitech jako Hájek. Zdá se dokonce, že o husitských válečných činech píše s hrдостí. V *Bohemia docta* se ostatně vyjadřuje pochvalně o husitských univerzitních mistrech a ostře napadá ty jejich kritiky, kteří jejich dílo ani neznali, ale osobovali si právo hodnotit je. Lze tedy oprávněně konstatovat, že Balbín historik je v soudech o náboženských otázkách v českých zemích především českým vlastencem, nikoli protireformačním jezuitou. Přínos Balbínův pro historiografii vcelku dobře postihl Palacký ve svých *Dějínách* slovy: „Pro starší doby nejpilnější zkoumatelé a spisovatelé byli: přede všemi Bohuslav Balbín, jezuita vlastenecky smýšlející, r. 1688 zemřelý, jenž podivuhodnou láskou, pilností, setrvalostí a všestranností po celý věk života svého dějinné památky vlasti naší shledával, pořádal a na světlo vůbec vydával; zásluhy jeho byly by věčné, kdyby spolu kritický smysl jím byl vládnul, aneb kdyby aspoň z Hájkových pletich byl uměl vyplésti se. Vedle něho pražský sufragán Tomáš Jan Pešina z Čechorodu († 1680) a jezuita Jiří Kruger († 1671), o dějiny svého národu dbající, Balbínovi vyrovnali se více vadami, nežli zásluhami. Jana Beckovského Poselkyně starých příběhův českých jest jen na mále popravený a doplněný Hájek.“

Jako jiná Balbínova historická díla je *Bohemia docta* zaměřena především vlastenecky. Proniká jí národně buditecké úsilí, které mělo nepochybně nesmírný význam právě na prahu obrození, kdy dílo vydal Ungar. Tolerance tu vítězí nad protireformační zaslepeností. Balbín chválí díla odsouzená Koniášovým Klíčem, upozornili jsme i na jeho chválu Bible kralické, známé je vysoké hodnocení nekatolíka Stránského, Veleslavína, obdivná slova adresovaná Komenskému (odvážné doporučení jeho *Labyrintu* k četbě). V *Bohemia docta*, jak jsme řekli, se setkáváme také s Balbínem jako historikem literatury, který, první v řadě, podává na svou dobu dost ucelený obraz české literatury, jež mu byla dostupná, i jejího širokého kulturního zázemí. Opět pracuje také v této oblasti s prameny domácími i cizími, byť — podobně jako v některých historických pracích —

někdy podléhá omylům. Nelze ho však proto jednoznačně odsoudit, protože těžko mohl vše, o čem píše, beze zbytku přečíst a srovnat různé údaje z různých vykladačů, své udělal také tiskař v tiskových chybách. Pro nás dnes je cenný pokus vůbec něco podobného vytvořit. A cenné je také Balbínovo pojetí toho, co tvoří starší českou literaturu: zahrnuje do ní zcela náležitě (jako my dnes) i některé spisy odborné a památky nečeské, pokud vznikly v Čechách a pro Čechy. Je to neuvěřitelně velký přínos pro moderní literární historii a kritiku, dosud nedoceněný.

Podobně velkým přínosem jsou Balbínova *Verisimilia*, v nichž jsou mj. závažné pasáže z poetiky a teorie divadla i návody k praktickému provádění. Významný je zejména autorův požadavek tvůrčí svobody, individualnosti básnického projevu (zde navazuje na starší humanistické tradice). Tento svůj názor formuloval Balbín na několika místech. Tak např. píše: „Pro básně mají jiní učitelé nekonečné množství předpisů; já však mám za pravděpodobné, že se takovou spoustou předpisů nadání tříští a že se jí brzdí rozlet přirozenosti, která se jednou dala do pohybu . . . pro mne není nejlepším básníkem, kdo ovládá největší počet zákonů poezie, nýbrž kdo buďto nejdokonaleji napodobí staré básníky anebo sám dovede žít ze svého a s důvtipnou vynalézavostí dělá umění. Řečníkem se lze stát, básníkem jen narodit. Velmi mnozí, na něž bych vztaženým prstem mohl ukázat, popsali spoustu papíru předpisy anebo jim jiné s velikou námahou vyučili, když však měli sami psáti, tu je ponechala jejich teorie na holičkách a ve srovnání se svými velkolepými sliby nedokázali zholat nic a jenom osvědčili starou zkušenost, že je snadné vyráběti předpisy, ale nesnadné onu změť předpisů zachovávat, jestliže se komu nedostává k básnění vhodného nadání.“ (Všechny ukázky z *Verisimilií* jsou citovány podle překladu B. Ryby.) Chtě nechtě tu musíme vzpomenout názoru „kacíře“ Giordana Bruna, který také věřil ve svobodu básnického výrazu, v to, že poezie se nerodí podle pravidel, ale pravidla se tvoří podle poezie. Jezuita Balbín také říká, že „fikce je duší poezie. Se zřením k poetické fikci dostal poeta (básník) své jméno; chce-li proto svého jména uhájiti, nutně musí dovést ze svého umění mnoho vymyšleti . . . Byl by příliš zchoulostivělý, kdo by k poezii přikládal pravítka evangelia“. Požadavek určité volnosti v literární tvorbě (a to i duchovní) vyjadřují i Balbínova slova o tom, že jsou čtyři smysly Písma svatého. *Verisimilia* jsou jedinečným literárně teoretickým dílem barokní doby. Díky jim dnes můžeme lépe vyložit literární tvorbu pobělohorskou, zejména pak duchovní básnictví. *Verisimilia* varují před jednoznačným výkladem díla, do něhož by mohl literární historik snadno upadnout, protože šifrování skutečnosti je v baroku zvlášť rafinované, jako vůbec rafinovanost je jedním z hlavních znaků barokního umění. Vzpomínáme-li Balbína literárního teoretika, musíme bohužel konstatovat, že Balbín jako literát — a nikoli bezvýz-

namný — nedošel ještě takové pozornosti naší literární historie, které je hoden.

Balbín má ovšem ve svých *Verisimiliích* mnoho dalších dodnes platných a cenných podnětů, např. radí studovat výtvarné umění pro lepší pochopení umění literárního a v souvislosti s ním píše: „Žákům radívám, aby si výtvary velikých umělců (malířů, sochařů, zlatníků, architektů) hluboko vštěpovali do mysli . . . malíři a výtvarní umělci mají vůbec velikou spřízněnost s básnictvím. Obojí se totiž zabývají vytvářením, a to, co básníci popisují verši, činí tito barvou.“ Ani tento názor Balbínův nebyl jen šedou teorií. Je známo, že Balbín byl velkým znalcem výtvarného umění, že např. posuzoval i hagiografická díla nejen po obsahové stránce, ale všiml si také způsobu jejich výtvarného provedení.

Verisimilia jsou přínosem rovněž pro divadelní teorii a praxi — Balbín opět píše ze své zkušenosti, neboť nejen sám divadelní hry skládal, ale také je režíroval. Ve *Verisimiliích* najdeme praktické příklady toho, co autor formuloval teoreticky. Zkrátka: nelze se divit, že tato kniha měla velký ohlas i mimo naše země a že se dočkala tří vydání.

Někdy se píše a hovoří o Balbínově nepůvodnosti, která se vyzvedá i natolik, až zaniká skutečný autorův význam pro dějiny naší kultury. Je to hodnocení ahistorické. V žádné ze starších epoch není nějaká osobnost méněcenná proto, že nebyla původní ve všem všudy. Spíše se zdá, že pojetí originality, jak je známe ze středověku (tj. důraz byl kladen na formální originalitu, nikoli na původnost obsahu), platí ještě až do baroka — je tomu tak např. v básnictví, ale bude to patrně platit i pro literaturu odbornou. Záleží především na tom, co taková osobnost přejímala z obecně známého v daném oboru, přejímala-li to zcela mechanicky (pak už lze ovšem těžko hovořit o osobnosti) nebo k odkazu přistupovala tvůrčím způsobem. Pro Balbína platí nejen to, že poctivě cituje authority, z nichž se poučil a z nichž něco přebíral (velmi obdivoval — a nejen on sám — např. nizozemského vědce Justa Lipsia), ale i to, že takové přejímání dovedl dělat s nesmírnou citlivostí, bral v úvahu cíl svého díla, dobu, v níž a pro níž tvořil. Ostatně ani tzv. vzory Balbínovy nebyly ve svých názorech původní. Zmíněný Lipsius se opíral o řecké a římské historiky, nejvíc mu vyhovoval (podle názoru klasických filologů) Polybios, a to nejen historicky cennými zprávami o římském starověku, ale i stoickou orientací. Polybios se snažil uplatňovat důsledně stoickou zásadu „vždy mluvit pravdu“ v historických pracích. To od něho převzal Lipsius a podobné stanovisko hájil i Balbín. Musíme však říci, že pro Balbína mluvit pravdu nebylo jen nějakou teoretickou zásadou — poukázali jsme už na statečnost, s níž tuto pravdu do všech důsledků hájil svým životním postojem proti oficiální ideologii i za cenu osobního pronásledování. Tak vlastně porušil i své životní heslo — nemlčel a pasívně nedoufal, ale jed-

nal. Kromě toho je nutno zdůraznit, že v přípravě českých dějin se vydal Balbín cestou, již Lipsius teprve hodlal realizovat, šel tedy cestou vlastní.

Jestliže se Balbín obvykle hodnotí jako osobnost, která stanula na vrcholu humanistické kultury našich zemí, je to hodnocení oprávněné, ale i zužující. Oprávněné proto, že skutečně těžil z toho, co přinesl našim zemím humanismus a renesance — byl ostatně v tomto duchu také vzdělán. Nezůstal však na tomto stupni stát, proto je hodnocení výše uvedené zužující. V základních oblastech své tvorby daleko přerostl dobu, nejen do obrození a romantismu, ale můžeme se u něho učit i my. Je po některých stránkách (kritičností k současnosti a vírou ve šťastnou budoucnost svého národa) jakousi obdobou svého vrstevníka Komenského, společná jim oběma je však i tragika, již poznamenal osud život a dílo obou velikánů. Komenský, uprchlík, ať se snažil v cizině jakkoli pomáhat svému národu, nemohl dosáhnout zdaleka toho, oč usiloval obraceje se na význačné evropské politiky písmem i slovem. Balbín, který působil doma a přerostl nejen rámec jezuitského úsilí, ale celou dobu, v níž žil, se snažil také pomoci svému národu. A právě proto, že působil doma, neměl to také lehké. Obvykle se mu vytýká, že psal jen latinsky a že proto jeho burcování význačných osobností i zastávání se lidových vrstev vyznělo naprázdno. Nesmíme však zapomenout, že se Balbín obracel k osobnostem, které měly k češtině daleko, ale které měly moc a mohly pomoci. Proto je pochopitelné, že psal latinsky, jazykem mezinárodním, podobně jako jeho současníci (Komenský, Stránský). Nebylo vinou Balbínovou, že jeho úsilí nedošlo hned žádoucího ohlasu. Měnit poměry nemůže jedinec, nadto pak jedinec svými nadřízenými záměrně izolovaný, štvaný a hlídáný. Můžeme však říci, že Balbín plně uskutečňoval sám to, co hlásal, že dovedl ocenit kvality i u nepřátel a že — nedbaje na nesnáze, jimž byl vystaven téměř po celý život — názorně ukázal, že i v těžké době národa lze „pravdě dát průchod“.

Básník a dramatik, teoretik a historik literatury, řečnictví a dramatu, pedagog, hagiograf, historik — autor vlastivědné encyklopedie Čech, který svým odborným dílem i pojednáním o dobovém úpadku českého národa a burcováním z národní letargie výrazně vystoupil v myšlenkově obranném boji proti politickým a národnostním důsledkům Bílé hory. Zároveň do tohoto boje vnesl nové myšlenkové prvky a formulace. To je Balbín. To je osobnost, která patří kulturnímu dnešku. Není právě k naší chloubě, že — ač odstup let dělí nás od této výjimečné osobnosti by měl pomoci hlubokému poznání a objektivnímu hodnocení Balbína — tento úvod musí být zakončen doznáním: Balbín patří k těm postavám naší kultury, jimž stále ještě mnoho dlužíme. Neboť, bohužel, jeho sou-

časníci i v mezinárodním měřítku poznali jeho výjimečnou hodnotu lépe než my dnes.

V závěru svého úvodu upřímně děkuji oběma jeho recenzentům, dr. M. Bohatcové, CSc., a dr. J. Hejnicovi, CSc., za péči a pozornost, s níž úvod přečetli, a za důležité připomínky, které nepochybně přispěly k zlepšení mé práce.

ZDEŇKA TICHÁ

V úvodní stati zkracuji z úsporných důvodů názvy Balbínových spisů (jsou namnoze mnohařádkové). Protože neexistují nové překlady Balbínových děl (výjimkou je v tomto úvodu užitý překlad Balbínových epigramů, zvlášť k tomuto účelu pořízený dr. Hejnicem), cituji ukázky z různých překladů, které uvádím na příslušných místech.

BOHUSLAV BALBÍN
KRÁSY A BOHATSTVÍ
ČESKÉ ZEMĚ

*Rozmanitosti z historie
Království českého*

Výbor

Číslo sázená petitem podél okraje textu označují strany latinského originálu, z něhož byl překlad pořízen.

Poloha Čech podle délky a šířky nebes a pod kterým znamením se nacházejí. Čemu se podobá naše země: pupku, náhrdelníku, srdci, loutně, vejci, růži a amfiteátru. Díky příznivé poloze je možno Čechy bránit ze všech stran proti nepříteli. (I. kniha, I. kapitola)

ZNAMENITÍ UČENCI, kteří určují polohu zemí a měst podle bezpečné míry, totiž uspořádání hvězdné oblohy (mezi nimi jsou náš Clavius a Blaucanus, dále výborný vydavatel Ptolemaiův Josef Moletius, konečně pak svědomitý znalec starého i nového zeměpisu Filip Cluverius), prohlásili, že se Čechy nacházejí mezi 34. a 35. až k 38. stupni délky a mezi 48. a 49. až k 51. stupni šířky. Kladský David Origanus, vynikající astronom za paměti dědů, jak svědčí jeho vydané spisy, dokládá, že se Čechy nalézají pod znamením Lva, horní Slezsko pod Beranem, dolní s Vratislaví pod Pannou, na Moravu pak se dívá Střelec. To vše předkládám úsudku vzdělaného čtenáře.

Zeměpisci přiřkli Čechám kruhovou podobu; když pak Filip Cluverius popsal Evropu jako spanilou královnu, použil Čech jako pupku. „Za našich dob,“ pravil, „někteří zeměpisce přirovnali Evropu k sedící ženě: její hlava jsou Španěly, šíje nejzazší Francie, totiž ta pod Pyrenejemi, hrud' ostatní Francie, paže Itálie a Anglie, břicho německé země, pupek Čechy, ostatek těla pod šatem široce rozloženým vyplňují Norsko, Dán-

sko, Švédsko, Finsko, Livónsko, Litevsko, Prusy, Polsko, Uhry, Slovinsko, Chorvatsko, Řecko, Dalmácie, Trácie, Srbsko, Bulharsko, Transylvánsko, Valašsko, Moldavsko, Praekopské Tatársko¹ a moskevské území.“ Až potud Cluverius. Mimochodem, vezmeme-li jen trochu rozum do hrsti, chápeme, v jakém nebezpečí se ocitá Evropa, když krvavé války dospěly až k pupku či podle pořekadla pronikly až do útroby. Jindřich Bunting zase vypočetl Evropu jako dívku, na jejímž srdci umístil Čechy jako zlatý peníz či náhrdelník ozdobený drahokamy, který dívky obvykle nosí na prsou nebo na srdci. S tímto tvrzením se téměř ztotožňuje Aventinus, který říká, že Hercynský les chrání český národ přirozenou hradbou jako srdce nebo loutnu. Jiní — abych se vrátil k svému záměru — si ve svých malbách představují Čechy jako vejce. To dosvědčuje i náš Stengelius, který věnoval Ferdinandu III., když byl ještě pouze českým králem, podobu Čech vyrytou na vejci. Podíváš-li se bedlivěji, samotný místopis Čech souhlasí s touto podobou. Já sám jsem nedávno dal vytisknout Čechy jako růži. Mají též tvar překrásného amfiteátru a jako byly v takové stavbě okrajové zdi, stupně a vyšší sedadla, tak i kolem Čech strmí do výše hory, jež je obklopují jakousi věčnou ochrannou hradbou. V těchto horách měli dávní obyvatelé Čech své výborné útočiště, v tyto hory doufali a věřili — jak kdesi vykládá Sylvius —, že jejich země je obklopena přirozeným náspem a nedobytnou palisádou. Věřili, že zemi není možno dobýt jinak než zradou domácích lidí a jen nepřitelem úmyslně přivolaným. K takové důvěře přispívají ještě těsné průsmyky u Přísečnice. Proč bych je však vypočetl jednotlivě? Jsou na hranicích s Bavorskem, Vogtlandem, Míšní, Lužicí a Slezskem, takže povolání strážci hranic tvrdí, že je možno malým počtem vojska zabránit vpádu do Čech. Konečně já sám jsem to viděl. Nejnížší hory jsou směrem k Moravě, za nejhůře prostupné se považují ty k Bavorsku. U Prachatic vede velmi úzká stezka, kterou dávná doba nazvala Zlatou. Tato stezka dovoluje průchod pouze soumarům. Poháněči je vodí do Čech s nákladem soli a zpět domů je ženou obtížená obilím. Všechny tyto průsmyky za nedávných válek už dávno nebyly tak úzké, ale přirozená poloha míst přece jen nedovoluje zmocnit se jich úplně. A tak se dávní Čechové mohli opřít o ochranu svých hor a hvozdu a odnesli si nejedno vítězství nad císaři, králi a sousedními knížaty: stačí si přečíst o bojích našeho knížete Břetislava i jiných panovníků, obzvláště pak o bojích proti křižákům u Domažlic, Tachova a jinde.

*O lesnatém pohoří Šumavě. O Hercynském lese, jeho rozložení a rozsa-
hu. Proč se Čechy nazývají hercynským územím? Kdo byla dívka Her-
cyna? Osud zakázal Římanům překročit Labe. O požáru Hercynské-
ho lesa. Novohradské hory. O Krkonoších a Krušných horách. Různá
mínění autorů. Proti těm, kdož haní českou zemi pro její hornatost.
(I. kniha, III. kapitola)*

Staří spisovatelé znali tyto hvozdy proslulé velikostí a délkou: Šuma-
vu (Gabreta), která se táhne z Chebska přes Plzeňský a Prácheňský kraj až
ke královskému městu Sušici a odděluje Čechy od Vogtlandu, bavorské
Falce a samotných Bavor. Hercynský les je příliš známý, než abych
o něm jednal na tomto místě. Pomponius Mela odhaduje rozsáhlost Her-
cynského lesa na šedesát dní pochodu, a to: od Dunaje k Neckaru, což je
končina, které se říká Schwartzwald; od Neckaru k Mohanu, to je Oden-
wald; od Mohanu k řece Lahnu, které říkají také Mosela, u Koblenze je
to Westerwald. Tam odděluje tento les Francii od Hessenska a Duryňska
a táhne se směrem do Čech, na Moravu, do Uher a sarmatských a trác-
kých končin, kde se nazývá rozmanitými jmény. O tomto lese mluví po-
někud s nadsázkou — jak má ve zvyku — Plinius: „V Hercynském lese
je nesmírné množství stejně starých dubů, nedotčených věkem. Je to
svět, který se svým téměř nesmrtelným osudem vymyká zázrakům. Po-
mineme-li vše, čemu se zdráháme věřit, je známá jedna věc, že se tam
zdvíhají celé pahrbky vzájemně propletených kořenů, na sebe narážejí-
cích. Kde potom kořeny, trčící do výše, nemohou dosáhnout na zem,
tam vytvářejí v ustavičném zápase oblouky až k samým větvím v podobě
bran v takové míře, že jimi mohou projet čtyři jezdců.“ Tak vybraně říká
Plinius, má-li ovšem pravdu. Jedna věc je jistá a já ji jako očitý svědek po-
tvrzuji: srovnáme-li ostatní lesy Čech s Hercynským hvozdem, je to, jako
bychom srovnávali zahrady s lesy nebo děti s muži. Tak vyniká Hercyn-
ský les výškou, rozlohou, mohutností, a co je hlavní, vzácností a vzrů-
stem stromů, hustotou větví a jinými přednostmi, asi jako vynikají cypři-
še mezi polehlými kalinami. I když Hercynský les — jak už jsem pověděl
— zasahuje do mnoha území, můžeme říci, že u nás má to podstatné, to-
tiž tělo, jinam rozpíná paže nebo nohy. Proto obyvatelé Falce, Bavor, Ra-
kous, Míšně, Duryňska a Vogtlandu mu neříkají jinak než Český les. Pro-
to také staří i noví básníci říkají naší zemi Hercynia (*Hercynská země*),
kdykoli se jim do verše, vázaného stopami, nehodí slovo Bohemia (*Če-
chy*). Toto slovo totiž má správný rytmus. Proto také říká Julius Scaliger:
Uprostřed Hercynských hvozdů pražský se vypíná Týn.

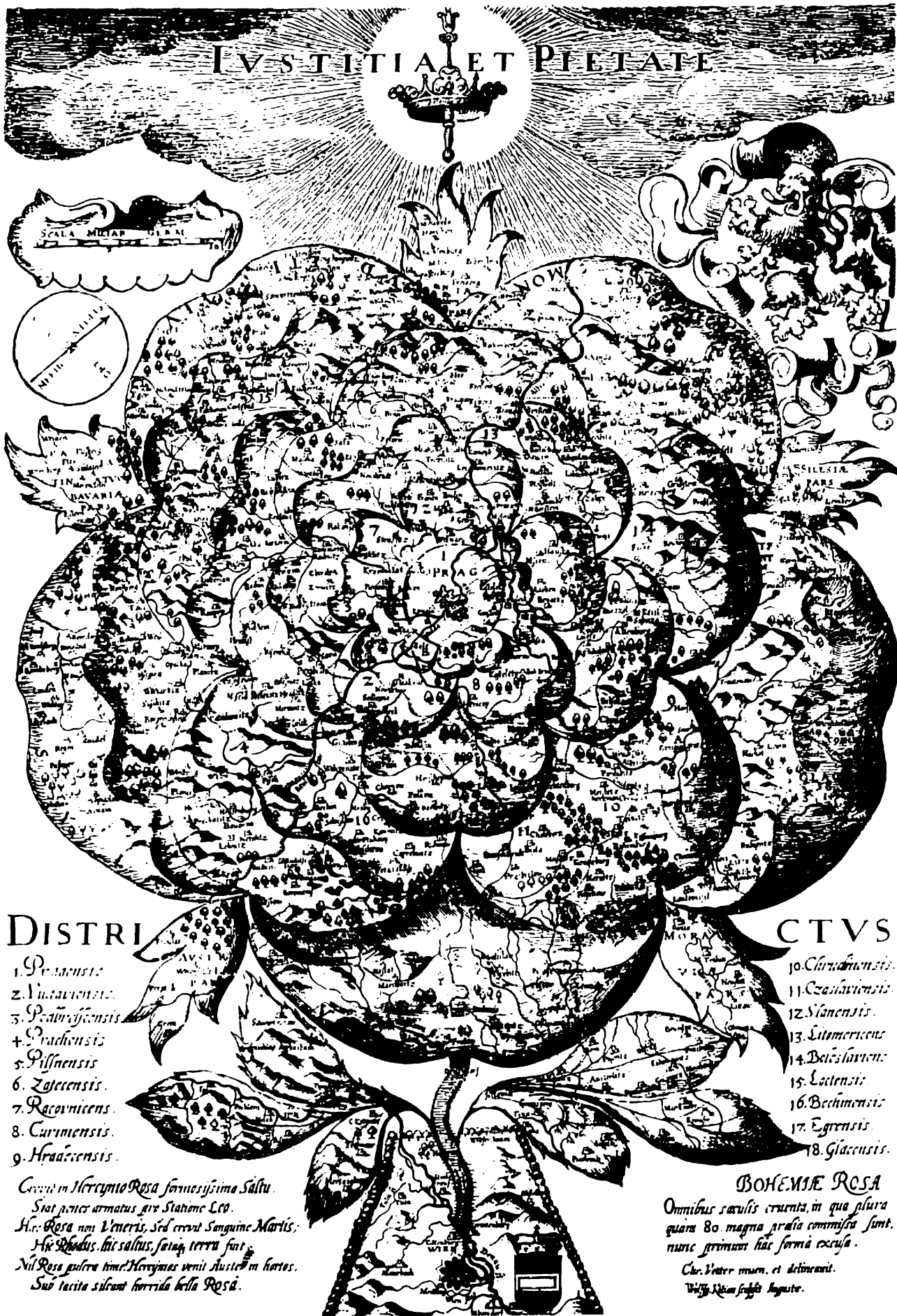
Když už jsem se jednou dotkl tohoto tématu, mám v úmyslu obrátit se
poněkud k básnickým představám, abych tak řekl. Titus Livius říká kdesi,

že dívka Hercyna, které byl zasvěcen chrám, byla Proserpininou družkou. V chrámu prý stojí socha bohyně s husou v rukách. Básníkům se tento symbol pro Čechy může výborně hodit, vždyť naše země oplývá husami nad všechny sousední krajiny; konečně jako chlupci jsme četli, že husy vyzradily nepřítele, útočícího na Kapitol a římský stát. Ale dost už pověstí. Často jsme četli v našich kronikách, že Hercynský les vzplanul ohněm v době letního sucha. Jonstonus je původcem tvrzení, že hořel v 18. týdnu roku 1473. Podle Aeluria hořely v horkém létě lesy kolem Kladska. Roku 1473 a 1540 vzplály také bystrické lesy (*Bystrzyca Kłodzka*) u Kladska v rozloze mnoha mil od Hummlu (?) až po Miedzylesie a nebylo možno se před požárem uchránit. Někdo tvrdí, že lesy hořely vinou pasáků či pro nesmírný žár nebes, já však naprosto věřím tomu, že v suchém, vyprahlém roce mohou způsobit požár větve, které se ve větrných poryvech ustavičně trou o sebe. Srovnej, co k tomu přidal Plinius v 16. knize a 40. kapitole. Rovněž Lucretius:

*Vyvstane znenáhla oheň, je zažehnut mohutnou silou,
plane a vydává zář i vzduch se již tetelí žárem,
to, jak se o sebe trou jak větve, tak celé kmeny.*

Přečti si také báseň jménem Aetna od Cornelia Severa a jeho vykladače Scaligera. Dosti o Hercynském lese.

6 Tam, kde končí Šumava, rozkládá se na počátku Pasovského lesa právě nad Zlatou stezkou hvozď, jemuž staří říkali Luna² (*Novohradské hory a Českomoravská vrchovina*). Táhne se ze široka od Prachatic rakouským a moravským pomezím. Délkou sice předčí Šumavu, ale ta zase vyniká celkovou rozlohou, výškou a vzácností stromů. Ale i tato velká lesnatá pohoří můžeme nazvat odnoží a zázemím známého Hercynského lesa. Směrem ke Slezsku a Lužici tyčí se k nebi vysoká a četná pohoří hermundurská. Především jsou to Obří hory (*Krkonoše*) u pramene Labe, zlopověstné svým Zjevením, jež obyvatelstvo nazývá Rýbrcoulem, o němž jinde. Dále za Ústím a Přísečnicí jsou to Sudetské hory (*Krušné hory*), aby se ukázalo pravdou to, co jsem přejal od Sylvia, že totiž hory a lesy poskytují Čechům přirozenou hradbu. Zde je dobré si uvědomit, že se v názvech českých lesů a hor autoři nemohou shodnout. Urozený autor Zeměpisu (*Geographia*) Filip Cluverius říká, že Sudetské pohoří není nic jiného než oblast, které se dnes říká Český nebo Hercynský les, a že obklopuje celé Čechy. Podle Fabricia obtáčejí Sudetské (či jak on říká Suditské) hory jen část naší země, a to tam, kde mají společné hranice kraj Žatecký a Loketský. Tomu zase odporuje Henelius tvrzením, že Sudetské hory jsou ty, jež jiní nazývají Krkonoše, Ripské hory, Obří hory, Němci pak Sněžné. Kladské hory, které směřují až ke karpatským hřbe-

DISTRI

1. Pragensis.
2. Aulicensis.
3. Praediborsis.
4. Radiborsis.
5. Pilsnensis.
6. Zatecensis.
7. Ragnicensis.
8. Curimensis.
9. Hradecensis.

Cecit in Hercynio Rosa formosissima Salu.
 Sicut puer armatus giro Statuere Leo.
 Hic Rosa non Veneris, Sed crevit Sanguine Martis.
 Hic Rhodus, hic salus, saepe terra fuit.
 Nil Rosa pulchra time, Hercyniae venit Austere in hortos.
 Suis tacite silvant horrida bella ROSA.

CTVS

10. Chrudimensis.
11. Ceslavicensis.
12. Nisanensis.
13. Litomericensis.
14. Batslavicensis.
15. Lodenensis.
16. Bechovicensis.
17. Egrensis.
18. Glacensis.

BOHEMIAE ROSA

Omnibus saeculis cruenta, in qua plura
 quam 80. magna praesidia commissa sunt.
 nunc primam hanc formam excusat.

Chr. Veter. mun. et delineavit.
 Wigg. Häm. sculp. hunc.

Mapa Čech v podobě růže. (Bohemiae Rosa). Rytina Kristiána Vettera, 1668 (Národní technické muzeum)

tům, a to do slezského knížectví k Těšínu, kde oddělují Moravany od Slezanů, nazývá též Henelius Moravské a Nisské. Aelurius jim německy říká das Gesencte (*Jeseníky*). Všechna tato jména se na ně hodí. Ale ten původní Aeluriův názor, že Kladsko leží uvnitř lesa Gabrety (*Šumavy*), nepovažuji za věrohodný. Já se opírám o mínění dobrých spisovatelů, a proto bych Gabretu umístil raději k Vogtlandu, Falci a Bavorům.

Hory ve středu země oddělují na tomto místě od pohraničních. Jejich mnoho a velmi pěkně se vyjímají právě uprostřed Čech, ostatně jejich množství je tak značné, že Čechy jsou považovány spíše za hornatou zemi než rovinatou. To způsobilo, že jakýsi spisovatel, který se nedávno hanlivě zmínil o české zemi, prohlásil, že je to u nás samá hora na rozdíl od Polska, které je všude pěkně rovné. Toto nařčení vzešlé z neznalosti jsem zavrhl odkazem na jiné země a poučil jsem ho, že jedna z nejkrásnějších končin, jakou byly Trácie a Judea, těší se pochvale právě pro své hory. V našich horách najdeš mnoho pozoruhodností a nejedno přírodní bohatství: zlato, stříbro a ostatní kovy, dále drahokamy, jak vysvětlím později, a velkou úrodu blahodárných rostlin a kořenů. V horách tryskají teplé prameny, vyvěrají kyselky, řítí se vodopády a jejich vody se mísí v přírodních nádržích nebo studánkách v divokých a skrytých podzemních prostorách. Dobře známá rostlina šafrán, jež sama od sebe roste v českých horách, ničím si nezadá s vysázenou rostlinou, zejména pokud jde o šťávu, vůni a svěží barvu. Naše hory nabízejí také obojí třemdavu, bílou i černou, a pamatuji se, že sám jsem sbíral kořeny třemdavy na hoře u Bíliny (*Bořeň*). O proslavených českých horách, jež dávná doba obdařila jmény, budu vyprávět na vhodném místě, a potom tehdy, až začnu mluvit o českých hradech, jež jsou většinou umístěny na strmých kopcích.

O tom, co následuje, jsem dlouho přemýšlel s mnoha pochybnostmi, zda to mám přiřadit k báchorkám či k historii, je to však vyprávění váženého muže a římského konsula, Diona Cassia. Drusus, který byl nazván Germanicus až po své smrti a který byl pochován u samotného Rýna, dostal se územím germánských kmenů málem až k Labi. Tato řeka, jak prohlašuje Dio, vytéká z Vandalských hor a podivuhodně rozhojněna vlévá se do Severního moře. Tuto řeku však Drusus nemohl překročit hlavně proto, že ho vyděsilo zjevení. Vběhla mu totiž do cesty jakási žena, vznešenější než je smrtelný člověk, a optala se: „Kam spěcháš, Dru-se? Jaký cíl určíš své dychtivosti a snaze po vítězství? Věz, že spatřit krajiny za Labem ti zakazuje osud. A proto odejdi! Není ti dáno přemoci Labe. Dost slávy jsi už posbíral, dost triumfů sis vysloužil. Již nastává konec tvých skutků i života.“ A tak Germanicus umístil před Labem vítězné odznaky a oltáře, ihned se dal na zpáteční cestu, ale ještě na pochodu zemřel na nemoc, dříve, než dorazil k Rýnu. Z tohoto vyprávění lze snadno pochopit, že osud odepřel Římanům vládnout mezi Dunajem a Labem.

A tak přešla naše krajina, nedotčená římským vítězstvím, na přemyslovský rod, na jiné a konečně nejnověji na rakouskou dynastii.

O vysoké poloze Čech podle svědectví řek v nich pramenících, jež si razí cestu německými krajinami na sever, na východ, na jih i na západ. Obře, jediná z řek, vstupuje do Čech. Zda by bylo možno odvést Dunaj do Čech, jak prý se o to pokusil císař Karel. (I. kniha, IV. kapitola)

Řeky, jež u nás vznikají a jež poskytujeme k pití i užítku sousedním končinám, podávají jasné svědectví o tom, že Čechy leží na vyvýšeném místě. Stránský říká, že se česká země napájí pouze vlastními vodami, z čehož můžeš usoudit (jsou to slova dávného spisovatele, pražského děkana Kosmy), jak vysoko je položena ta krajina. To rovněž pozorují měřiči vodních toků a studnaři: když totiž chceš někam svést koryto řeky nebo potoka, musíš po tisíci krocích prohloubit řečiště nejméně o jednu stopu. Vysokou polohu dosvědčují samotné říční toky, které se od nás hrnou do oceánu a do Černého moře, přičemž tato vzdálenost z Čech se může počítat ne na tisíce kroků, ale spíše desetitisíce, přihlédneme-li ke všem říčním zákrutům. Každý přece ví, že řeky tečou svažitém podkladem a že se řítí dolů vlastní vahou.

Labe pramení ve Vandalských horách, kterým se říká Obří či podle Plinia a Ptolemaia Krkonošské. Do něho vtékají četné české řeky, jež jsme vypočítali jinde, Labe pak je unáší do Míšně, Sas a dalších rozsáhlých končin až k Hamburku a konečně do Severního moře, takže Scaliger říká Labi (*Albis*) dokonce Halb (*Půlící*), poněvadž dělí německé kraje na polovinu. Na východě je to zase Morava, jež dala své jméno zemi, dále Svitava, Švarcava, Jihlava, Dyje (další moravské toky), řeky, jež vyvěrají ze svých pramenů a studánek buď na českém území nebo mimo ně, a po ztrátě svého jména darují své vody na jihu Dunaji. Dunaj bohatší o tyto proudy protne celé Uhry a zamíří přímo k východu, kde devaterým ústím — jak to popisuje Arrianus — vtéká do Černého moře. Totéž můžeme říci o mnohých jiných řekách a říčkách, jako o Stěnavě, Vartě a Nise, které vyvěrají v našem kladském hrabství, vtékají do Odry a u Lübecku³ se vlévají do moře. Na druhé straně zase směrem k západu vytékají ze země nedaleko Chebu řeky Mohan a Sála (*Saale*), Nába (*Naab*) a Řezná (*Regen* — proto se Ratisbona jmenuje německy Regensburg, *Řezno*), Pfreimd — o jiných pomlčím — v našich zalesněných horách (věncem těch hor je česká země obklopena samotnou přírodou), u Řezna pak se mísí s Dunajem a s ním, jak jsem již říkal, plynou nejprve na jih a pak k východu. Sála, rozmnožena četnými přítoky, vtéká do Labe, Mohan ztratí své jméno vtokem do Rýna a konečně se holandským územím dostane do moře.

Slavné svědectví ve prospěch vysoké polohy naší země a jejích řek vyslovil proslulý německý básník Konrád Celtis, o němž se tvrdí, že byl první poeta laureatus v Němcích. Ten porovnával Čechy s údolím Tempé:

*Tak jako v řeckých krajích je thessalské údolí Tempé
věnčeno horskými srázy, obradou mohutných skal,
právě tak z německých končin se česká krajina zdvíhá,
úrodná země a šťastná, proslulá bohatstvím vod.*

Více o českých řekách nalezne pečlivý čtenář ve Výtahu z českých dějin (*Epitome historica rerum Bohemiarum*), který jsme nedávno vydali, jedno však nechť si ponechá platnost, že totiž všechny končiny, kudy řeky tečou, jsou položeny níže než ty, kde řeky vznikají. Nechci ovšem tvrdit, že Čechy jako celek, to je se všemi svými kraji, jsou položeny výše než sousední končiny. Litoměřický, Loketský a Žatecký kraj, jak se jmenují, jsou dokonce položeny níže než ostatní, zároveň přijímají řeku Ohři (*Egra*, jež dala jméno městu Chebu — Eger — nebo od něho toto jméno přijala), ovšem toto je též v pořádku, poněvadž Ohře sice, jak víme, směřuje dnes do Českého království, ale pramení nedaleko nás, což dostatečně potvrzuje to, co jsem chtěl vysvětlit. Ještě jeden úkol nás čeká, totiž zmínit se o tom, co říká olomoucký biskup Dubravius v 22. kapitole své Historie české (*Historia Bohemica*). Když oprávněně vychválil neobyčejnými slovy císaře a českého krále Karla IV., prohlásil toto: „Ze všech podniků bude pro České království v případě dokončení nejužitečnější ten, který začal (Karel) na hranicích Bavor, v místě, kde pramení Vltava, tekoucí Prahou. Byli do toho místa vysláni měřiči, aby krokvicí zjistili možnost styku Dunaje s Vltavou. Pak by bylo možné dovážet zboží z Itálie a Němec do Prahy po vodě. Dosud ještě existují stopy toho díla, jež ovšem vyznělo naprázdno pro odpor sousedů; nechtěli, aby se Dunaj obrátil k jejich škodě jinam.“ Tolik Dubravius. Kdyby bylo možno převést Dunaj do Vltavy, padlo by nutně vše to, co jsme řekli o vysoké poloze Čech. Já se domnívám, ba jsem si jist, že císař Karel ustoupil od samotného díla v přesvědčení o jeho beznadějnosti, a aby se nezdálo, že ho ta práce přemohla, svedl to na závist, anebo — abych tak řekl — přerušil podnik, aby se zavděčil sousedům. Kdo by totiž mohl v něčem bránit tak slavnému císaři, ověnčenému vítěznými skutky, císaři, který tolikrát přinutil odpůrce říše a ostatní nepřátele k poslušnosti a který podle slov Raynaldových obracel český meč a plameny války po Bavořech a Wittembersku? Jak by mohl být do Čech převeden Dunaj, do něhož odvádějí své vody řeky, pramenící mnohem výše v Čechách? Ještě na horním toku je to Nába, Pfreimdt a Řezná, v místech, kde se Dunaj nejvíce přibližuje k české zemi, a to již u Pasova, Ilz (*Iltza*), řeka s černými vodami, kterou obyvatelé nazývají

Alegorie Labe a Vltavy. Frontispice knihy M. F. F. Althanna *Imago principium Bohemiae*, rytina podle kresby Karla Škréty, 1673

Českou řekou; ta část města, kterou omývá, se jmenuje Ilzská čtvrť (*Ilzstadt*), jako zase tu část, kde teče Inn, nazývají Innskou čtvrtí (*Innstadt*). Další řeka teče od Freistadtu, obě pramení v českých horách a spadají dost prudce do Dunaje, takže nelze ani pomyslet na nějaké odvedení Dunaje do Vltavy. To by řeky tekly proti svému vlastnímu proudu a jejich tok by se vracel až ke zřídlu, což podle zákona o věčném pohybu není možné.

Zdravé povětří Čech a příjemná chuť vody v českých řekách a proč tomu tak je. Tycho de Brahe doporučuje české podnebí. Čechy obývali ve všech dobách stateční národové. Hermundurové, kteří kdysi sídlili u pramenů Labe, nabáněli strach císaři Augustovi na podkladě jakési věštby. (. . .) (I. kniha, V. kapitola)

Vysoká poloha české země jistě způsobuje úrodnost, zdravou krajinu a povětří. Čím je totiž něco položeno výše, tím je to zdravější, úrodnější, svěžejší a vůbec zdatnější. Proto i Vegetius říká: „Nejlepší voják přichází z drsného kraje.“ Samotné rostlinstvo, keře a stromy v horách, dokonce i kameny, obyčejné i vzácné, rudy i krystaly jsou trvanlivější než ty, jež se vyskytují v rovině. Kosmas je původcem tvrzení, že si vysoké polohy země povšiml již Čech, zakladatel kmene, když vybíral krajinu, ačkoli se mu naskytly i jiné končiny opuštěné svými obyvateli. Této jediné prý dal přednost před ostatními. Příjemnější a čistší jsou řeky, čím tečou výše. Takovou sladkou vodu vyžadují lososi, jeseteři a další ryby, ba dokonce ještě raději okoušejí vodu přímo z pramene. Také ovzduší čím je ve větší výšce, tím spíše vyniká jemností a znamenitostí. Všechny tyto přednosti vycítí již z dálky ptactvo a učiní si tu končinu cílem svých letů. Proto se zde vyskytují tak početné houfy ptáků, a to i cizích, ba velmi vzácných, jako jsou praví orlové, nejen ti velcí, skalní a pomalí, na něž podle slov Pliniových dorážejí havrani, ale také ti menší, úplně černí, což je pravá známka rodu, dále sokol, všechny druhy jestřábů — i menší — zvláště u Loun a na hoře Řípu, dále labutě, jež vidíme plout na rybnících, noční ptactvo, sojky, kterým Aldrovandi a Gesner říká české čejky, a ostatní ptačí pokolení, abych se vyjádřil jako Lucretius. Drozdi a kvíčaly přicházejí na svět sice jinde, ale na podzim a na začátku zimy se usazují v Čechách v takových hejnech, že na trhu byli v některé době dva ptáčkové za jediný krejcar. Tak to pamatuji. Všechno, co má křídla, miluje výšiny, a kdyby to bylo možné, zaletělo by to z touhy po volnosti až do nebe.

Ještě jedna okolnost vyplývá z vysoké polohy Čech: že jsou totiž velice přístupné větrům, které je doslova vysmýčí, což přispívá ke zdravé-

mu ovzduší krajiny, jak už se o tom zmínil Aristotelés ve spise Problémy (Problemata).⁴ Připoj k tomu, že naše hory nejsou holé, nýbrž porostlé stromy s žaludy nebo jedlými plody. Tak aspoň poznáváš jejich úrodnost. Přčetné plochy jsou pokryty jehličnatými a jinými stromy, jež svou vůní vylepšují a pročišťují vzduch. Proto je také docela moudré to, čeho si kdysi chytré povšiml u našich vladařů kancléř království Slavata, že totiž všichni králové, pokud onemocněli, v krátké době bez pomoci léků zemřeli, když se předtím dali dopravit z Čech do Rakous či do Uher. Naproti tomu ti panovníci, kteří přišli do Čech v chatrném zdravotním stavu, v naprosté většině získali dřívější zdraví. Mohl bych uvést jako příklad, kdyby na to přišlo, císaře Zikmunda, Maxmiliána II., Matyáše a Ferdinanda III., dále císařovnu Annu, Matyášovu choť, a četné další, také soukromé osoby. Zdravé české podnebí a také působení předních nebeských hvězd nad Čechami v mnoha listech doporučuje proslulý pozorovatel nebes Tycho de Brahe, jak to poznamenal v jeho životopise vynikající Francouz Petr Gassendus. Až budeme jednat o Praze, uvedeme na tento námět také svědectví Jeseniova. Však také tvář obyvatel Čech svědčí o zdravé krajině. Konečně jsou tu i věštecká slova Catonova, jak poznamenává Dalecampius: „V úrodné krajině vše překypuje.“ Za známku dobré a úrodné krajiny můžeme považovat i zářící obličej obyvatel, plné životnosti. O Čechách nelze tedy říci to, co kdosi u Plutarcha přisoudil obyvatelům Kaunu, že jsou ustavičně bledí a zažloutlí. Zdravé lidi je možno přirovnat k listí: lidé jsou u nás zdatní a rozložití a podle Terentiových slov mají opravdovou barvu, pevné tělo se zdravou mízou. V dětství je pro ně příznačná nápadná veselost, v dospělosti u obojího pohlaví živost a půvab, takže si Barclay ve svém Obraze duší (*Icone animorum*) právem všiml, že se duch českého národa velice liší od váhavých a mrzoutských povah jiných národních skupin, s nimiž nemá nic společného. Přiznávám, že se zdravé povětrí krajiny nemusí vždy prozradit jen podle barvy obyvatel. Jakmile se však sejde více okolností, vztahujících se k témuž místu, nelze pochybovat o tom, že ovzduší velmi přispívá k ostatní lidské pohodě. Více už o vysoké poloze a zdravém vzduchu Čech nemusím mluvit, ale i z toho vyplývá, jakou ochrannou hradbou nás příroda obklopila a jak se k nám chová laskavě, takže můžeme dosahovat samých prahů vysokého stáří, jak se všude s pýchou mluví o našich předchůdcích. My však, dnešní lidé, zkracujeme svůj život vlastní vinou.

Z toho, co jsem krátce předtím pověděl o našich řekách, zejména o té nejznámější, o Labi, dostatečně vyplývá, že v severních Čechách, kde nyní je Boleslavský a Královéhradecký kraj, žilo před příchodem Slovanů obyvatelstvo. Tacitus to jasně říká ve svých zápiscích o Germánii, že totiž Labe pramení u Hermundurů, že tedy oni obývají labské zřídlo. Je třeba si všimnout okolnosti, jež nemálo přispívá k naší slávě, že totiž Čechy by-

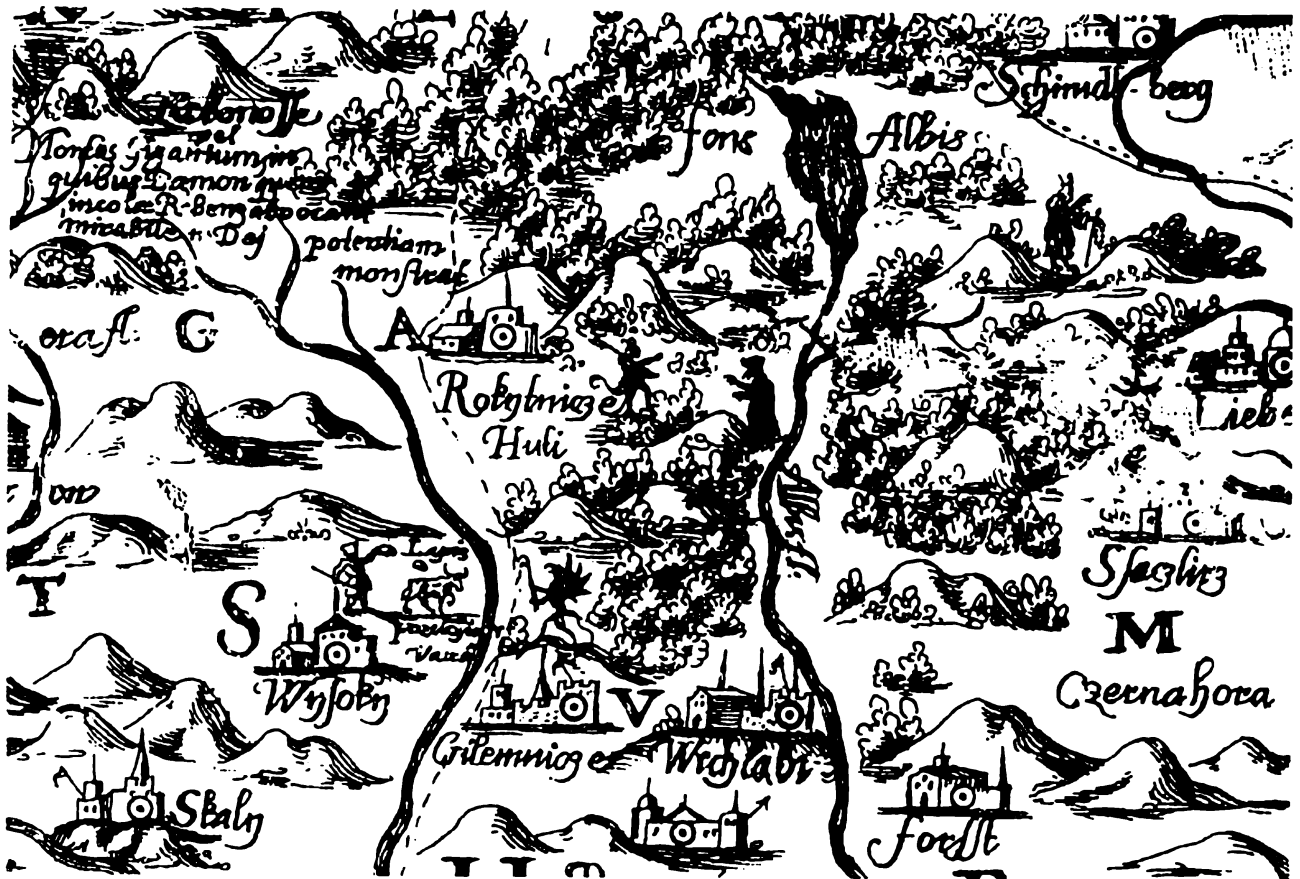
ly ve všech staletích obývány statečnými národy. O Bójích (to je starý název kmene) se zamýšlí v knize o tomto národě (*Res Boicae*) proslulý Welser. O Hermundurech přiznává dokonce sám Tacitus, že jedině jim je otevřena římská říše dokořán. Přečti si, co následuje u Tacita. Byli váženi jako přátelé, ba bratři římského národa. Tak statečný byl ten vznešený národ. Také Markomani, o nichž lepší autoři tvrdí, že bydleli v Čechách, jak i já budu později vyprávět, byl slavný a silný národ. Jejich vojenská zdatnost nedopřávala Římanům, pánům světa, oddechu, a dost často postavila důstojnost říše před tvrdou zkoušku. Staří Římané to ovšem přisuzovali osudu, nikoli chrabrosti těch národů, sám si vzpomínám, že jsem četl v římském autorovi, jak císaře Augusta napomenula věštba: Ten národ, jenž bydlí za Dunajem, je příliš vznětlivý, římské říši od něho hrozí záhuba. Proto prý na Dunaji stála vojska a ustavičně střežila pro spásu Itálie jeho břeh.

(. . .)

- 11 *O Obřích horách, jež Němci nazývají Riesengebirge. Češi jim podle řeckého názvu říkají Krkonošské hory. (I. kniha, VI. kapitola)*

Mezi pozoruhodnosti české země všichni kladou Obří hory, jež od dělují Čechy od Slezska. Dávní spisovatelé jim všeobecně říkají Ripské, ale výklad toho jména je velmi nesnadný. Podle domněnky jedněch jsou Ripští totožní s Giganty, kdosi zase takzvaného Ripea odvozuje od Kentaurů nebo Gigantů. Od těchto názorů se jen málo odlišují ti, kdož napsali, že v těchto horách žili neobyčejně velcí lidé, vlastně Giganti. Tvůrce slezských análů (*Historia Silesiae*) Schickfusius napsal toto: „S vladyky Čechem a Lechem přišel do těchto končin od severu, a to z Ripských hor ve Skythii, i národ Ripů, po nichž pak byly ty hory nazvány Ripskými. U pramenů Labe se zmocnili území opuštěného Hermundury.“ Jiní zase prohlásili, že Ripské hory byly nazvány docela jednoduše podle těch ve Skythii, protože si s původním pohořím nezadají ani v množství ledu, v mrazech, v jinovatce i vichrech a také jejich vrcholky jsou až k samému létu pokryty sněhem. Proto jim Slezané všeobecně říkají Sněžné hory nebo České hory; tak je kromě Slezanů nazývají Lužičané, Míšňané a Sasové, poněvadž větší část těchto hor náleží českému území. Slezský historik Curaeus prohlásil toto: „Obří nebo spíše Ripské hory jsou jen několik mil vzdáleny od slezských hranic.“

Asi tak před deseti lety jsem navštívil svého přítele, pátera Steinera, ctihodného a velice váženého muže, který se zdržoval nedaleko města Welsu v horních Rakousích. Prohlížel jsem si vzácnou knihovnu tohoto učence, pořízenou za mnoho tisíc. Vzpomínám, že jsem tam spatřil právě vydanou knížku (nemýlím-li se, vyšla v Lipsku či v Norimberku) s ná-

Krkonoše. Detail z mapy Čech Pavla Aretina z Ehrenfeldu, 1619

zvem: O českých Obřích horách. Pečlivý autor pojal do této knihy všechno, co se doslechl o horách, zejména o Zjevení, které ty hory znepokojuje. Mnohomluvně pojednal o tom, odkud a jaké je, nyní však onu knížku nemám po ruce a nikdy se mi nepodařilo ji znovu spatřit. Pokud si však mohu vzpomenout, neobsahovala nic jiného než příklady působení onoho Zjevení. Já budu vyprávět neobvyklé a obecně málo známé příhody, jež jsem si vybral jednak z tajných knih, jednak je uslyšel od očitých a důvěryhodných svědků. Připojím také část výpisků Schickfusiových, jež si tento muž opsal z knihy o lázních Jelení Góra nekatolíka Kašpara Schwenckfeldia. Lázně Jelení Góra leží totiž na úpatí oněch hor.

Co se zdá zvlášť památného na těchto horách. (§ I)

Především třemi věcmi jsou Krkonošské hory proslulé: tím, že předvídají a oznamují veškeré počasí, vzácností rostlinstva a drahých kamenů a konečně podivuhodným Zjevením, kterému obyvatelé říkají Rýbrcou. Pokud jde o oznamování počasí, nechci zabíhat do podrobností, ale za věrohodné se považuje toto: kdykoli září úplně jasný den, slunce je v plném lesku a obloha bez mráčku, ale z Krkonoš se kouří, nemine den,

aby nenásledoval déšť či jiná nepohoda. A tak podle tmavé barvy kouře či výparů, podle velikosti či výše strmých nebo narůstajících mraků lze snadno odhadnout, v co mohou doufat nebo čeho se mají obávat krajiny ležící pod horami. Proto nejstarší venkované řídí veškerou práci doma i na poli podle večerní nebo ranní obhlídky těchto hor, buď ji zahájí nebo přeruší. Poněvadž pak jsou Čechy položeny mnohem výše než Slezsko, jeví se Obří hory mnohem nižší Čechům a jsou viditelné vlastně jen z Boleslavského a Královéhradeckého kraje. Naproti tomu ve Slezsku vystupují daleko výrazněji a nápadněji. Jsou tedy ještě významnějším ukazatelem pro Slezany, kteří jim přezdívali český kompas nebo ukazatel počasí. Pokud jde o rostlinstvo a drahé kameny (což je obsaženo v II. a III. kapitole), o tom jsem již něco pověděl. Viděli jsme dnes i včera, jak sem kvůli tomu dosud spěchají muži i ženy z Itálie. Anselmus (*Boetius*) pak dosvědčuje, že se v těchto horských končinách vyskytují ve velkém množství topasy, ametysty, křišťály, jaspisy, karneoly, safíry, tyrkysy a jiné kameny. O tom podrobně v pojednání o drahokamech.

- 13 Popis hor podle vyprávění italského obchodníka a našeho výkladu.
(§ II)

Proslulé je vyprávění Schwenckfeldiovo a Schickfusiovo o jakémsi Benátčanu. Tento muž se rozhodl roku 1456, že se dvěma druhy stejně odvážnými, opatřenými jídlem na osm dní a ozbrojenými všemi možnými zbraněmi, pronikne do těchto hor a projde jejich úvaly. Nastoupil cestu za bezmračné a velmi jasné oblohy a nejprve pronikl do Obřího dolu — zkušené lidi totiž znají jména těch údolí — různými zákruhy a obcházkami. Vyprávěl, že v tom údolí našel nádherně zelenou louku, v jejímž středu vyčnívala obrovská skála jakoby s dvěma hlavami. Vstoupil nejprve do dutiny na jižní straně skály, poněkud odkopal zem a šťastně našel velké množství zrn ryzího zlata. Některá byla větší než hrách, ba předčila velikostí i vlašský ořech. O tom se naši předkové dozvěděli z vyprávění samotného Itala a vše věrně zaznamenali. Ti lidé opustili Obří důl, když se ukázalo, že z něho více nezbohatnou, a pokusili se s velkými obtížemi proniknout do druhého dolu Úpského. Pomáhali jeden druhému, co jim síly stačily. Na louce tam našli lidské lebky a kosti, pozůstatky těch, jak se dá usoudit, kteří se špatně vyzbrojili pokrmu a zásobami, sešli s cesty, kterou více nenalezli, a zahynuli hladem. Žízni nikoli, protože voda v těch údolích proudí v nadbytku, vždyť tam vyvěrá nejedna řeka, jako Labe (prý z devíti pramenů, proto si Fabricius vymýšlí, že řeka dostala jméno Elb nebo Elff podle počtu pramenů), Jizera ze dvou (většího a menšího, z nichž ten větší pramení na slezské půdě a menší vyvěrá na

české, oba ovšem vtékají do Čech), Nisa (která teče Horní a Dolní Lužicí a za Krosnem vtéká do Odry a dále do moře), Polsnice (opět z dvojího pramene: jeden proud se spojuje s Labem u samých hranic Čech, druhý pak sestupuje do Slezska k Střehomi), Stěnava (která se sdružuje za Kladskem s Nisou a konečně je po všelijakém bloudění pohlcována vodami Odry), Bobr, Metuje, Smědá, Cakla a Bystřice. A to opomím jiné četné říčky, které všechny mají svůj původ v Ripských horách. Henelius mluví ve svém Popisu Slezska (*Silesiographia*) také o dvou nesmírně hlubokých jezerech, rozprostírajících se v Obřích horách. Ale my se vracíme do našeho údolí. Náš Benátčan vytřepal zvětšelé a stářím poničené šaty lidí uhynulých hladem a vzal si nemálo překrásných drahokamů, jež ti ubožáci nasbírali. Potom se se svými druhy ubíral na louku u Cakly, jež se nachází nedaleko prameniště řeky. Tam pod obrovskými skalami vykopali zrna naprosto čistého, s ničím nesmíšeného zlata velmi dobré váhy a poblíž samotné Cakly nasbírali ametysty, topasy, smaragdy, chalcedony a jiné nikoli běžné drahokamy. Zároveň Benátčan vyprávěl, že na něho padl strach ze Zjevení, jež na sebe bere různé podoby (o něm trochu později), a že už chtěl přerušit kopání, ale že se při sběru drahokamů tvářil, jako by nic neviděl a tak pokračoval v práci. Konečně se Benátčané obtíženi poklady, které ukazovali tamějším, vrátili domů do Itálie. Za takových nepříznivých okolností nemají místní horalé odvahu je následovat, poněvadž ono Zjevení — jak sami klamně věří — už mnohým zadrhlo krk.

Další popis Krkonoš. (§ III)

14

Jsou ovšem ještě jiná údolí různých jmen, údolí, která v sobě skrývají nebezpečí: Obří důl, Úpský důl (ty jsem předtím jmenoval), Čertova zahrádka, Kotelné jámy, Polední jáma, Mumlavský důl (tento poslední oplývá rudami, jež se tam vyskytují pomíchaně). Je také známější než ostatní, poněvadž se při dolování nejprve objevuje měď, z ní pak se vyplavuje a vypíráním odděluje zlato a drahé kameny. Dále je to Jizerská louka, pramenná louka Cakly a jiné méně známé. Nejhlubší však jsou tři údolí Sněžky, těžko přístupná pro sněhové závěje, avšak právě tato údolí jsou nejbohatší. Jen zřídka se stává — to jen při největším suchu — aby sněhy roztály. Takový čas ovšem Benátčané bedlivě sledují. Sám jsem viděl, že v nejparnějším létě, v době, kdy štěkal Psík na obloze⁵, byla úbočí Sněžky pokryta hlubokým sněhem. Cestoval jsem tenkrát z Mimoně do lužického města Žitavy. Dlouho jsem to pozoroval dalekohledem ze vzdálenosti jedné nebo dvou mil, déle mi nedovolil čas. Sněžka sama spadá velmi příkře na všechny strany a na jejím vrcholku často sedí lidská postava, ono známé Zjevení. Plácá a hýbe nohama položenýma nad hor-

ským srázem, málem bych řekl, že mluví, vydává strašný pokřik, nikoli však jednotlivými slovy, jen jediným tónem. Lidé, kteří mne provázeli, mi to říkali a prstem mi ukazovali ono děsivé sedátko. Mohu vzít za svědky spolehlivé a vážené muže, kteří mi tvrdili, že viděli v úvale, kde vzniká Jizera, sníh starý šestnáct let. Dovedli rozeznat stáří sněhu podle zbarvení. Nejstarší sníh byl načervenalý, novější se více leskl, čím starší, tím byl špinavější, dále pak napočítali šestnáct vrstev. Přejdeme však nyní k Zjevení, jež — jak se říká — vládne v těchto horách.

Co je ono Zjevení, jež panuje v těchto horách, odkud má své jméno Rýbrcoul a několik zajímavých zkazek o něm. (§ IV)

Mezi autory není nejmenší shody v tom, co vlastně je Zjevení a odkud pochází pojmenování Rýbrcoul (*Ribenzall*); tak se totiž zpravidla jmenuje. Někteří prohlašují: je to zlý duch, který se zmocnil lidského těla, církevními obřady a zařikáním byl vypuzen a nějakým ctihodným knězem poslán do těchto hor, aby více neškodil, poněvadž se věřilo, že v horách nikdo nebydlí. Říkají, že se to stalo v Roussillonském hrabství, jemuž Španělé stejně jako Francouzi říkají Ronsewall (*Roncevaux*), a že toto jméno bylo obvyklým lidovým komolením překrouceno na Ribenzall. Známý slezský lékař a chemik Montanus, který provozoval své povolání nedaleko těchto hor ve Střehomi, poznamenává: „Jakýsi člověk jménem Ronsewall ze vznešené francouzské rodiny byl za svého života nesmírně lakomý a tak posedlý touhou po majetku, že ho bůh z trestu zahnal do těchto hor, aby hlídal poklady.“ S tím názorem částečně souhlasil Martin Stredonius z Tovaryšstva Ježíšova, člověk osvědčené bezúhonnosti, který říkával (sám jsem to od něho slyšel), že to není zlý duch, ale spíše lidská duše oddělená od těla, a ta že obývá ony hory. Nasvědčuje tomu okolnost, že se Zjevení nikdy na nikom nedopustilo křivdy. Nikdy se také nesnažilo urazit božství. Těmito projevy se liší od zlých démonů, kteří si, jak prohlašuje Synesius, libují v pohromách celých národů. Příkladem prý mohou být opuštěné hrady, domy, lesy a háje, v nichž nesídlí jen démoni, ale spíše dobří duchové zemřelých, jak bylo poznáno z mnoha příkladů. Tak je to známá bílá paní v Jindřichově Hradci a v (*Českém*) Krumlově, sličná panna na Pernštejně a jiné podobné jevy. To připomíná náš Chanovský a Tanner. Někteří lidé si myslí, že se ono Zjevení ve staré francouzštině nazývá Král údolí (*Roy de Vallée*) a že to jméno zkomolili tamější horalé. A co řekneme o původu samého Ronsewalla? Něco podobného jako v případě Hammelenských? Známá je povíadačka či historika o hammelenských dětech, jež zlý duch odvedl na jakousi horu, zneuživ dětské prostoduchosti. Podívej se do Münsterova Popisu světa (*Cos-*

mographia) a k jiným autorům německé historie. Theobald poznamenal, že každému Zjevení se říkalo Ronsewall. Těžko může někdo popřít, že havíři, kopající rudy na horách jménem Rudohoří (*Krušné hory*), mohli přenést to slovo na naše Krkonoše, když se jim tam naskytlo něco podobného. Vždyť tento cizí duch bere na sebe všechny podoby stejně jako onen hammelenský. A tak si obléká mnišskou kapuci, potom oblek havířů, jindy zase představuje myslivce nebo stařečka sotva loket vysokého, který vousy zametá zem. Jindy opět je to nezkcrocený kuň či veliká oškli-vá žába, nebo kohout, číhající havran. Tak se tedy objevuje poutníkům a činí tak zvlášť, když se urazí nebo hněvá, že se mu někdo posmívá. Jindy zase bere na sebe lidské vzezření, raduje se z lidských rozprávek, vlíd-ně ukazuje cestu, poučuje o skrytých pokladech přírody, jež lze v oněch horách nalézt, často sám dokonce nabízí léčivé kořeny a jiné vzácnosti. Mstí se jenom tehdy, když ho někdo urazí, ať už slovem nebo křivým skutkem. Nesnáší jméno Ribenzall nebo Ronsewall, ale má radost, když mu říkají Strážce pokladů. Tím jménem se pyšní a vychloubá. Když ho někdo urazí, vysměje se mu nebo ho rozzlobí urážkami, vezme na sebe hrozivou podobu a rozbouří oblohu: tu se začne blýskat na časy, křížují se blesky, řítí se lijavce, uhodí nesnesitelný mráz a třeba uprostřed léta nastane krutá zima a napadne sníh. To všechno tam v těch končinách je, ale přece nemohl nikdy nikdo říci nebo jmenovat člověka, jež by bylo Zjevení poranilo, tím méně zahubilo. Mstí se pouze naháněním strachu nebo žertem, poněvadž je od přírody vlídný nebo mu v tom brání vyšší moc, která nedovolí jemu ani ostatním démonům bezuzdně řídit. Slyšel jsem, jak jednou zbožní otcové, členové našeho Tovyřstva, prchali z ji-čínské koleje před švédským nepřítelem přes tyto hory, poněvadž taková cesta byla pro útěk nejbezpečnější. Tenkrát prý potkali myslivce s pla-noucími zraky. Jiné zvláštní znamení neměl. Ten je laskavě oslovil a ze-ptal se, kam vedou jejich kroky. Ihned jim pak řekl, že bloudí, jak tomu opravdu bylo. I přikázal jim, aby si pod jeho vedením poopravili svou bludnou pouť. Pak je hbitě vyvedl krátkou a bezpečnou pěšinkou, a pře-sto, že si mysleli, že jsou ještě uprostřed nejvyšších hor, ukázal jim Slez-sko a popsal stezku, které se měli držet. Na mnohé se myslivec tázal uprostřed řečí, a když padla zmínka o pokladu, totiž o stříbrném kostel-ním náčiní, jmenoval bez váhání místo, kam jej farář ukryl. Prohlásil ta-ké, že to není bezpečný úkryt, avšak že jej nepřátelé nenajdou. Dále pak jim uctivě přál šťastnou cestu. Tenkrát si poutníci najisto mysleli, že je to Rýbrcoul. Když totiž chtěli svému vůdci poděkovat, náhle se vytratil a zmizel jim z očí. Naproti tomu se představil ve špatném světle těm, kte-ří měli ve své špatnosti nekalé úmysly: před několika málo lety (vykládá to Schickfusius z Schwenckfeldia) se nějací kopáči umluvili a velmi na-kvap se vypravili do hor a nesnili o ničem jiném než o pokladech. (Tento

16

druh lidí je pověřčivý a bratříčkuje se se zlými duchy.) Věřili, že budou vyvolávat ďábla — vyznali se totiž v zaříkadlech — a tak naleznou a domů přinesou poklady. I vystoupili od západu — to také patří k pověře — přes horu zvanou Pěnkava do Obřího dolu. Hned si vybrali místo, připravili všechno, co je potřeba k proklatému umění, a opsali kruh. Jen však začali mumlat průpovídky, zjevil se strašlivý Rýbrcou, všechny čáry jim rozmetal, byl totiž pohněván na nejvyšší míru, a rozpoutal nad nimi takový rachot a praskot, že byli polomrtví hrůzou. Myslili si, že nejen obloha, ale dokonce sama země se jim rozvírá pod nohama a že hynou. Vzápětí následovaly hromy a blesky, kroupy a vichřice, nakonec pak napadly takové spousty sněhu, že to vypadalo, jako by se převrátilo veškeré dění v přírodě. Lidé se zděšeně dívali kolem sebe, a poněvadž jejich spása spočívala v návratu, jeden druhého napomínal a povzbuzoval ty, kdož váhali. Jejich stopy však zmizely, oni sami pak z neznalosti bloudili sem a tam, až konečně třetího dne přišli cestou necestou na známé místo. Po celý ten čas ve dne v noci zuřila hrozná nepohoda. Kopáčům v tom chladu omrzly nohy a tak jistě dlouho pamatovali na Rýbrcoula.

O některých zdejších rostlinách a keřích. (§ V)

Matthioli poznamenal ve svém Herbáři, který sepsal v českém Chomutově, že na těchto horách rostou byliny, jež nejvíce prospívají lidskému zdraví. Huber, český vykladač této knihy, tvrdí o Krkonoších totéž a jmenovitě chválí hadí kořen a benedykt, nejlepší z těch, jež mají stejné jméno (píše o tom ve 4. knize, 23. kapitole). V těch horách roste velmi dobře a v hojném množství. Dále je to vřes, hořec, růžový kořen, dvojí angelika, hvězdnice, šafrán a četné další byliny, o nichž se zmíním, až budu pojednávat o květinách a bylinách. Nedávno jsem se setkal s důvěryhodným člověkem, znamenitým botanikem a znalcem léčivých rostlin, který ve svém spise (toto dílo o Obřích horách, jimiž třikrát prošel, sepsal na mou žádost) svatosvatě tvrdí: angeliku na těch skalách by prý spíše přetrhl, než vyrval nebo vyhrabal. Výškou předčila člověka a tloušťkou lidskou paži. Jako svědka si přivedl důstojného pražského měšťana, který viděl a vlastníma rukama potěžkal kořen a rostlinu dovezenou jím do Prahy. Na Krkonošských horách viděl a sbíral hadí kořen, oměj obojího pohlaví, neobvyklý šalamounek, hořec, mimořádně velkou chvojku klášterskou, pupavu (ačkoli roste jen v nejteplejších krajinách a v německé oblasti vůbec ne, jak výslovně podotýká Matthioli), ale také jiné cizokrajné a nevídané rostliny, byliny a květy. Připojuje, že téměř u všech rostlin, které poznal — a je v rostlinách velmi zkušený — našel obojí druh, takže mohl rozeznat pohlaví. Konečně všechny ty horské rostliny prý vyni-

kají velikostí, silou a působivostí nad všemi pěstovanými i nad těmi, jež rostou v rovinách. Ty se ve srovnání s těmito obrovitými keříky a bylinami jeví nízké a nemohoucí.⁷

Popisy cest v Obřích horách, o jejich místech proslulých množstvím zlata a drahokamů, o bohatství, jež i my jsme ochotni do-
svědčit. (§ VI)

Když jsem sepsal toto vše o Obřích horách, objevil se přítel, který si nepřeje být na tomto místě jmenován, a přinesl mi útlou knížku napsanou starým písmem, velmi obtížně čitelným, v němčině, knížku sice skrovnou na velikost, ale přeplněnou údaji o největších vzácnostech, jež se v těch horách nacházejí, a také kde se mají hledat. Věčný bože! Co všechno jsem tam četl! S Obřimi horami nelze vůbec srovnávat české doly na zlato, ložiska drahokamů, perel, kamenů, jediný potok, jedinou zlatonosnou řeku. Vyskytuje se dobře osm pojednání různých autorů, jako Petra Tomáše, Martina Prausia a Benátčana Gentilanera, také pak jiných, jež kterýsi Ital smyšleným jménem Sagittanderus shromáždil do této knížky. Byl z těch, kdož se v těch místech dlouho zdržovali, znal je tedy z vlastní zkušenosti i ze spolehlivého vyprávění. Tento muž vypočítává zlatonosné hory Slezska, Polska, Moravy a Čech, ale naše Obří hory popisuje tak skvěle, že máš při čtení jakoby na dlani všechna údolí, stromy a skály. Prikazuje připravit si jídlo na osm dní a přibrat dva nebo tři druhy, kteří by se nebáli nebezpečného podniku, věrně a přátelsky při sobě stáli a — co hlavně doporučuje — byli svorní. Říká, že se třeba setkají s mimořádnými jevy, ale doporučuje překonat strach mlčením, vždyť nadpřirozené bytosti proti řádným lidem nic nezmohou. Doporučuje očistit mysl, aby se zbavila vší viny a aby se nedala strhnout nějakým násilím. Potom se snaží s velkou pečlivostí ukázat četné přístupové cesty k Obřím horám z různých vesnic a sousedních míst, zejména z Jelení Góry, takže má-li cizinec tuto knížku v ruce, nemůže se mýlit a dojde naprosto bezpečně ke zlatým žilám. Všechno má označeno podle čtyř světových stran, lesních porostů, vzhledu hor, větších skalních útvarů, lučin a bystřin. Často se počítají kroky, někdy skály s dutinami uvnitř. Autor uvádí balvany s vyrytými obrazci a jmenuje také stromy podle druhů, jež by mohly být ukazatelem. V knížce je zmínka o čtyřiceti nebo šedesáti nalezištích zlata, vydatných tak, že se vyrovnají hodnotě velkého kusu země. Ta naleziště mohou přispět ke zvelebení celého království. Vypočítává také potoky a prameny, v nichž je možno sbírat zlato ve velikosti hrachu, avšak také holubích vajec, a to, jdeme-li od Jelení Góry do našich Obřích hor a dále do vnitřních Čech. Potom probírá různé druhy zlata,

jež všechny rozlišuje v kutacích jamách. Konečně označuje drahokamy a jejich naleziště, totiž rubínů, granátů, jaspisů, ametystů, topasů a bílých safírů. Největší bohatství těchto hor spočívá ve zlatě, na druhém místě jsou to drahé kameny, nejméně ze všeho je tu stříbra. Hlavně se však autor diví naprosté lhostejnosti lidí v naší zemi, že se nikdo nechopil bohatství tak snadno dosažitelného, když podle tvrzení Italů nejsou kutací jámy v těch horách hlubší šesti loktů, a že došlo k obohacování cizích a nikoli vlastních lidí. Vždyť ročně k nám dochází z Itálie velký počet těch, kteří odtud vynášejí, jak je známo, zlato a drahé kameny pod záminkou hledání rostlin. Přál bych si, aby se kopie této knihy dostala do rukou těch, kteří se starají o panovníkův zisk, aby totiž nedovolili cizincům potulovat se jen tak v těch horách. Tentýž autor popisu hor mluví na některých místech posměšně o nedbalosti a váhavosti Čechů, Bavoráků, Poláků a Slezanů. Vypráví, že drzost cizinců v minulém století vzrostla natolik, ba ještě roste, že si rozdělují tamější kutací jámy a nikoho cizího k nim nepustí. Ital Gentilanerus prý obhospodařoval jámy na moravských horách v místech známých jen Italům a ve své vlasti dosáhl velkého majetku. Dále je připojena úvaha, že takové tajné výkopy jsou bezpochyby neoprávněné, snad je to i záležitost podplácení. Diví se tomu a předpovídá, že už to dlouho nebude trvat a celá záležitost se provalí na veřejnost a dostane až ke králi. Tolik on. Ta jeho předpověď se dosud, jak vidíme, nesplnila. V Obřích horách je tak velké bohatství, o němž jsme nyní vyprávěli, že podle víry a názoru všech dávných Čechů ono známé Zjevení hlídá poklady celého království. Češi také mají přísloví, jež si i Italové přisvojili, že v Čechách u Vysokého (*nad Jizerou*), což je obec na úpatí Obřích hor — tu především jmenují — mají větší cenu ty kameny, kterými pasák hodí po kravách, než krávy samotné. Proto se také mnohé samoty a vsi v sousedství těchto hor nazývají Sejfy, jako například Heřmanovy Sejfy, Brunovy Sejfy a podobně, což podle znalců znamená Rýžoviště, protože rýžování zlata, vyžadující určité zkušenosti, se děje vypíráním, sejfováním. A tak Heřmanovy Sejfy například značí místo, kde jakýsi Heřman zřídil první dílnu na vypírání zlata, Brunovy Sejfy, kde jakýsi Bruno odděloval zlato od písku anebo kde pral zlato ve vodě; tak je tomu i s ostatními obcemi, jež používají stejně odůvodněná jména. Nikdo pak nebude pochybovat, že blízký hrad Žacléř (*Schatzlerz*), kdysi nedobytný, byl pojmenován podle uchovávání pokladů. Můj dohad je tento: obávání Hermundurové, kteří podle názoru autorů sídlili u pramene Labe, nevybrali si toto místo bezúčelně a nebyli také liknaví v pátrání po zlatě. Od nich pak vznikla jména, jež mají vesnice a osady dodnes. (. . .)

O jiném popisu těchto hor, pořízeném k mé radosti přítelem, který těmi místy dost často procházel. (§ VIII)

Uchovávám pečlivě ještě jiný cestopis po Obřích horách, sepsaný velmi věrohodně a mně přinesený přítelem, který v ta místa přišel; vyjmenovává všechna lidská sídla od Prahy až po vrcholky a kotle oněch hor (mají totiž i místa, která se celkem podobají kotlům). V tom cestopise se přítel zmiňuje o starých dolech na zlato, dnes hluchých a opuštěných. Jsou tam i hutě na výrobu skla; však také nacházím, že se Rokytnice (*nad Jizerou*) nazývala dříve Hutě. Dále můj přítel připomíná, jaké zde vládnu zimy bohaté na sněh. Všechny chalupy a celé osady jsou zaváty až ke komínu, takže lze sotva vidět střechy. Z hor doporučuje obzvlášť dvě hory, jež příroda vytvořila do podoby kotlů. Na úpatí jednoho Kotle tečou velmi čisté vody, na vrcholu pak leží balvan podobný náhrobku, výborně způsobilý k posezení a odpočinku, v délce dvou sáhů a v šířce poloviny sáhu. Nedaleký pahorek sestává z mnoha tisíců balvanů, jež vypadají, jako by je někdo otesal. Mají velikost brány. Od tohoto shluku balvanů vede jediná cesta do Jelení Góry, vše ostatní napravo i nalevo jsou nepřístupné skály, útesy a nakupené obrovské balvany. Pod touto horou se rozkládá jakési utěšené údolí, odkud vane podivuhodná a líbezná vůně rozličných květin. Mému příteli se zdálo, že se zotavuje tou kouzelnou rozkoší a že jeho duch nabývá nových sil. V tom údolí tekly čisté, křišťálové vody a pásala se tam početná stáda, vyslaná do úvalu ze sousedních vesnic. Nadobyčej vzácné a blahodárné rostliny způsobují, že stáda dobytka mají dokonalé mléko, z něhož se vyrábí sýr znamenité jakosti, v okolí nejvíce vážený. U druhého Kotle se již dříve snažili kopat, v jeho útrokách bylo hledáno zlato. To dosvědčují kutací jámy, které jsou bezpochyby dílem lidských rukou. Přítel sestoupil do jedné z nich a vynesl hroudy se stopami rud, ponejvíce mědi. Od tohoto Kotle vede prý mnoho cest, jednak do Jelení Góry, jednak do Jablonce (*nad Jizerou*) i do jiných míst. Samotné hory se táhnou v délce mnoha mil a bezpečně je lze projít jen s četnými druhy pro ničemnou povahu tamějších lidí a také kvůli lovcům z hory Kynastu. To je obsah vyprávění o Obřích horách. Co si já sám myslím, co uznávám, čemu se podvoluji, to nepřipojuji. To ponechávám na čtenářově rozhodnutí. (. . .)

20

- 23 *O význačnějších českých horách a jejich pozoruhodnostech. České pohraniční hory. Hora Říp uprostřed Čech, Petřín a Bílá hora. Hory náležící původně nekatolíkům. (I. kniha, VII. kapitola)*

Všichni ti, kdož se zmiňovali o Čechách, prohlašují, že česká země je obklopena horami jako korunou a chráněna přirozenou hradbou lesů a skal. Totéž vidíme na mapách, konečně se o tom mohou přesvědčit ti, kdož dojdou k českým hranicím: ať k nám šli nebo od nás odcházeli kteroukoli cestou, poznali, že se jim postavily do cesty hory, a museli překonat horské stezky sevřené srázy a často vysekané ve skalách. Nejpřístupnější a nejpovolnější cesta vede na Moravu, ačkoli i tam je na mnohých místech neschůdná a plná zákrutů. Zbylé pohraniční oblasti Čech jsou chráněny strmými horami, hlubokými údolními, děsivými hvozdy, neprostupnými skalami, často i potoky, jež se řítí s výšky, a jinými překážkami. Připoj k tomu hrady (budeme o nich mluvit později), položené na vhodných místech a posazené ve velkém množství přímo na horách tak dovedně, že je může hájit docela malý počet obránců, zvláště, jsou-li k obraně povoláni lidé z hor, kteří se v těch místech vyznají, což připomíná Aeneas Sylvius. Naši předkové se rádi chlubili — jak jsem řekl již dříve —, že je příroda chrání téměř nedobytnými hradbami, což dost často poznal ke své škodě nepřítel, který neprozřetelně vstoupil do Čech, jak jsme četli v kronikách. K čemu je však vnější ochrana, jestliže doma chybí rozvaha, nebo — což je nejhorší — když vlast dobývá zrada. Pak žádná cesta není neschůdná.

Severovýchodní Čechy chrání z větší části vysoké zalesněné hory od Králíků a Štítů (takový je i název hory nad Moravskou Třebovou) a další, jdeme-li po moravských hranicích. Jihovýchodní část je opevněna neprostupnými lesy u Poličky, Herálce a Žďáru. Jih střeží lesy rychnovské a bystrické v Bechyňském kraji a dále celá vysoká pohoří za *(Českým)* Krumlovem a Rožmberkem směrem k Pasovu, kam vede velmi nepříhodná cesta přes Hazlov. Obtíže této cesty poznali všichni tamější pocestní. Západ a sever Čech se považuje za nejlépe chráněný. Západ a velkou část jihu vyplňují Českomoravská vrchovina, Novohradské hory, Šumava a Český les, hercynská to oblast, na severu jsou to ještě Sudetské *(Krušné)* hory a ovšem Obří hory, a to v takovém nepřetržitém sledu a v pásmech tak na sebe navazujících, že si nelze vymyslet lepší ochranu hradeb, větší výšku, lepší příkop vyhloubený lidskou rukou. Pohled na něco takového mě velmi často uváděl v úžas a ještě nyní mě blaží, když si na to pomyslím. Právem se totiž pyšním a mám z toho radost, že jsem obešel málem všechny hranice.

Na počátku této kapitoly jsem tedy napsal o lesích a horách, jež obklopují českou zemi. Umínil jsem si, že teď napíšu také něco o jiných

kopcích, vždyť hornatá a vysoko položená krajina — Čechy takové jsou — se může pyšnit svým horstvem. Hledme si tedy zde pouze vnitrozemských hor, jež — abych tak řekl — stojí v Čechách, ale nesvažují se mimo ně (jako Obří, Novohradské hory či pásma náležící Šumavě), tedy hor, jež jsou celým svým rozložením, celými svými základy naše, doopravdy české. Uvnitř země stojí u Roudnice hora Říp (Zřít, jako bys řekl „místo zřené“), stejně známá v celé zemi jako Čechovi, zakladateli kmene, hora, jež nemá soupeře ani co sobě rovného. Samotná se rozprostírá na rozsáhlé a úrodné planině. Poněvadž bylo vše pokryto hlubokými lesy, pronikl na tuto horu Čech, jak vykládají staré anály, a zde se usídlil, když si prohlédl krajinu v onom místě. Nedaleko odtud se usadili ti, kdož přišli zároveň s ním, totiž Pšovane, Vršovci a jiní, ale přemyslovským knížatům se později zalíbil Vyšehrad s okolní krajinou. Na úpatí Řípu spravoval Čech po dlouhá léta svůj lid, až se naplnil jeho osud. Tehdy byl za velkého nářku lidu pochován a obci bylo dáno jméno Ctiněves, to je Ves úcty⁸, totiž pro čestné místo a náhrobek, který s velkou námahou vybudoval svému otci prostý lid. Pulkava, který napsal kroniku na počátku vlády Karla IV., říká, že za jeho doby ještě poutníci ukazovali náhrobek znatelný podle nějakého oblouku či navážky. Se svými druhy jsem tam tedy vše pečlivě probádal, ale neshledal jsem jedinou stopu. Hora je slavná tím, že Čechovi, prvnímu vůdci kmene, poskytla domov a ochranu a že si nepochybně přál ve své poslední vůli být tam pochován. Na vrcholu hory lze spatřit kapličky se zvonem a pěknou věžičkou, což předkové spojili v jedinou stavbu tak, že vznikla jakási stavba dokonalosti a úcty. A tak se dá projít z první do druhé a do třetí. Poněvadž nyní jméno Říp téměř již zaniklo, nazývá se ten kopec horou sv. Jiří. Někteří lidé vyprávějí z doslechu, že se na den sv. Jiří konají poutě; tehdy tam kněží vodí na mše a kázání lid z Roudnice a sousedních obcí. Kolem kaple sv. Jiří jsou také pochováváni obyvatelé některých vesnic, jmenovitě obec Rovné pochovává své mrtvé na Řípu. Kapli vysvětil Jindřich Zdík, olomoucký biskup, na příkaz pražského biskupa roku 1126. Hora je také proslulá lovem orlů. Viděl jsem zde v létě či začátkem podzimu odchyt orlů, sokolů a všech druhů jestřábů a zmíním se o tom v části o ptácích v Čechách.

I když jsou pražská města obehnaná hradbami a náspem, uzavírají ve svém okrsku kopce. Petřín se dnes jmenuje hora sv. Vavřince podle kaple, kterou dal na onom kopci zřídit sv. Václav, poněvadž pohanští modloslužebníci tam zapalovali hranice a různými způsoby vyvolávali demony viditelné v plamenech. Sv. Václav, aby odstranil uctívání pohanských bohů, stanovil lidem za učitele sv. Vavřince, který svou krví uhasil a překonal plameny. Od té doby ustaly kejkliřské modloslužby. Když byl sv. Václav přijat na nebesa, dal kapli vyzdobit mučedníkův vnuk, Boleslav Zbožný. Pamatuji se, že jsem jako chlapec viděl na její levé straně staro-

bylé odznaky našich knížat, totiž číši, což byl symbol císařských číšníků, s třemi namalovanými čarami a jménem Boleslava Zbožného. Tento kopec byl od pradávna určen k obývání pohanům. Tam na příkaz Karla IV. bydleli výrobci koberců, mozaik, tapet, závěsů a podobných předmětů, v nichž oni jako řemeslníci vynikají. Karel IV. dal také v době největšího hladu obehnat Petřín hradbami, jak jsem se dočetl v Arnoštově Životopise. Pavel Stránský podezírá Petrovské, drsný loupežnický rod, že mají své jméno po té hoře, poněvadž je mimo Prahu a má na mnohých místech jeskyně. V nich se loupežníci ukrývali, odtud přepadali pocestné, kteří vyšli z města, a pod pláštěm noci se hbitě uchýlovali do známých skrýší. Nejbliže k Petřínu se zdvihá hora Sión (*Strahov*) a sousední Sviní vrch a na něm chrám sv. Víta s paláci a mohutnými stavbami královského Hradu, viditelný z celé Prahy, nad nějž toto město nemá nic vznešenějšího. Zde však není místo na popis hradních budov. Nikde nenacházím, proč se toto návrší jmenuje Sviní. Naproti tomu Sión má jméno podle palestinského Siónu, poněvadž se mu naše hora podobá, jak prohlašují ti, kdož oba vrchy viděli. Tím jménem pojmenoval kopec olomoucký biskup Jindřich, který se dost často vracel jako poutník ze Svaté země, když zakládal strahovský klášter. Tentýž muž založil v Litomyšli klášter na Olivetské hoře, nazvané rovněž pro její podobu s biblickým místem.

Za Prahou je Bílá hora, proslulá poslední porážkou nekatolíků roku 1620. Skutečně pro ně osudné, pro katolické náboženství však šťastné místo probělávalo kdysi barvou kamenů, nyní i kostí. Mnoho bitev tam bylo svedeno, mnozí ubožáci tam naříkali na zemi. To si však nechávám pro jiné pojednání, nechci zde předbíhat. U nás je několik hor, jimž dali jméno nekatolíci: hora Tábor (dnes i město) dostala jméno po Žižkově táboru (Češi, Poláci a ostatní Slované říkají tak vojenskému ležení), poněvadž Žižka nařídil svým vojenským druhům vybudovat chýše tam, kde se každý z nich utábořil. Proto má také ono místo vzhled tábora, díváš-li se shora. (O dávných táboritech jsem ale napsal mnoho ve Výtahu z českých dějin; dnes však nikdo není vlídnější než oni.) Orebité se tábořským vyrovnali v hanebnostech, krutosti a kacírství, ba ještě je předčili, jak se domnívám. Rádi sami sebe nazývali po hoře Orebu. Je to vysoký a dost strmý kopec. Nevím, zda náleží Čáslavskému nebo Chrudimskému kraji, avšak vzpomínám si, že jsem se tam jako mladík přece jen vypravil, a to pro památku událostí, jež znamenaly počátek kacírského hnutí. Na těchto horách vzniklo husitské kacírství, sem se přikrádali ti, kdož přijímali z kalicha. Matěj Lauda jmenuje také v Bechyňském kraji vrch Beran a ve značném počtu ještě jiné, kde se jinověrci obvykle scházeli v lesním úkrytu hor. Tam z rostoucího počtu čerpali sílu k přepadu katolických měst. Nechci však zde o tom jednat a opakovat to, co jsem vyprávěl ve Výtahu z českých dějin.

Vysoká hora Milešovka, podle níž venkované předpovídají počasí. O hoře jménem Sedlo. Žertovný příběh z té hory o psech, kteří se napili vína. Skalní útvary kolem hradu Trosek. (I. kniha, VIII. kapitola)

Ty hory, jež jsem nyní vyjmenoval, si zaslouží zmínku spíše pro historické události, ale mým záměrům vyhovují více ty, jež můžeme doporučit pro jejich výšku, krásu, bohatství nebo jiný dar. Někteří prohlašují, že nejvyšší hora v Litoměřickém kraji je Milešovka nazvaná podle urozeného muže Mileše, zakladatele kaplířského rodu. Prostřední hory (*České středohoří*) se nazývají ty, jež se táhnou v souvislém řetězu od Litoměřic k Bílině a k Mirošovicům. Královnou těch hor je nepochybně Milešovka, která nad ostatní vyniká svým temenem. Ostatní stojí kolem ní jako mlčenliví sluhové, kteří nic neoznamují, ona sama však předpovídá jasné nebo deštivé počasí, chmurný a oblačný den nebo zase veselý a jasný, slovem: naprosto jasně naznačuje, jak bude. Právem tedy můžeme říci, že Milešovka prorokuje počasí. Právě tak hoře Sobótce (*Zottenberg*) říkají slezský kompas. Viděl jsem jednou zblízka, jak byla Milešovka zahalena hustými mraky — v takových mracích malují Mojžíše na hoře Sinai —, ale ostatní hory kolem ní byly bez oblak a měly jasný vzhled, jako by se jich budoucí počasí netýkalo. Samo slunce plynulo po obloze v plném lesku. Obyvatelé těch míst se však kvapně ubírali domů, starali se o stáda a mne napomínali, abych si pospíšil domů a poručil pobídnout koně, kteří táhli povoz. Neuplynulo ani čtvrt hodiny, obloha se zatáhla, slunce se schovalo a veškerý výhled zmizel:

26

*Z oblohy řítí se záplavy vod a nesmírné proudy,
samotné nebe se řítí,
hustý lijavec zaplaví pole i osení bujné,
zmaří práci býků a příkopy naplní vodou.*

a další verše božského básníka (*Vergilia*). Naproti tomu jsem také viděl, jak se z okolních kopců zdvíhala pára, kdežto Milešovka se nijak neprojevovala, a vskutku nehrozila ani mračnem, ani vichřicí; na můj dotaz odpověděli venkované, že se ani trochu nebojí ničeho jiného, že však pozorují jenom tu jedinou horu. Všechny mraky kolem pohlcuje totiž právě Milešovka. Pokud jde o výšku této hory, je tu neshoda, když ji srovnáváme s jinou horou, které Němci říkají Geltz, Češi podle vzhledu Sedlo. Tato hora je vzdálena tři až čtyři míle a ční nad Liběšicemi. Jedni prohlašují, že je vyšší než Milešovka, druzí zase, že je nižší. Já s plnou vážností a neodvolatelně přisuzuji palmu vítězství Milešovce. Učený páter Theodor Moretus, známý ve světě svými vydanými spisy a zároveň můj učitel matematiky, provedl měření na základě matematických propočtů a po-

mocí strouhy naplněné vodou, což je nejlepší způsob měření, a prohlásil: „Sedlo je daleko nižší než Milešovka.“ Z obou hor však je možno spatřit Hvězdu u Prahy a věž sv. Víta. Na vlastní oči jsem se o tom přesvědčil.

Povím příhodu ze své někdejší návštěvy této hory. Právě na den sv. Jana Křtitele jsem s několika druhy vystoupil na začátku večera na horu Sedlo, abychom, až se setmí, za noci pozorovali z hory ohně — pokud to bude možné — zářící po celých Čechách. Nikoli v předcházející den, ale přímo ve chvíli svátečního klidu, kdy čeled' je osvobozena od práce a kdy venkovská mládež a většina vesničanů zřizuje hranice. Spatřili jsme nádhernou podívanou a já se nepamatuji, že bych byl v tomto směru viděl něco krásnějšího. Neexistuje obec, osada, městečko ani město, jež by na sv. Jana nezapálilo slavnostní ohně. Často vznikají na stejném místě dvě i více hranic, jež mládež přeskakuje, zatímco celá ves tleská. To vše bylo pod našima nohama, a protože noc tomu pomáhala, byl to překrásný pohled, řekl bys, že obloha s hvězdami sestoupila na zem; podívaná to byla o to příjemnější, že na zemi bylo možno spatřit ještě více hvězd, ale stíny se pohybem přeskakující mládeže ustavičně měnily, takže se zdálo, jako by i hranice poskakovaly. Při nejlepší vůli nedovedu slovy vylíčit tento pohled. To, co připojuji, je docela nepodstatné, ale těm, kdož to zažili nebo později slyšeli, se to zdálo zábavné: Když jsme oči dostatečně nasýtli podívanou, obrátili jsme svou pozornost ke kručícímu žaludku a nakázali jsme sluhům, aby rozložili vše, co jsme přinesli. Bylo to pečené maso, chléb, pivo, víno a podobně. Provázeli nás dva psi z Liběšic, které již také trápil hlad. A tak když ve své hltavosti spořádali podávaný pokrm až na holé kosti, začala je pálit žáha, dostali žízeň a ohlíželi se po vodě. Sedlo na vrcholu vodu nemá, opodál na úpatí kopce ovšem vytéká potok. Psi běhali sem a tam, hledali a zase se vraceli k pánům, avšak poznali, že není bezpečné opustit je v lesích a ve tmě. Pochopili jsme, co chtějí jejich otevřené tlamy a co nám ukazují vyplazenými jazyky, a aby byli ještě žíznivější, naházeli jsme jim kosti, maso i chléb, což oni chtivě sežrali bez strachu, co se stane. Konečně se samou žízní dali na útěk. Tehdy jsem do jedné skalní dutiny za námi nalil pivo a do druhé víno. Psi se vrátili stejně žízniví. Zavětrili dvakrát, třikrát, ucítili pach piva a vína, opět se rozběhli hledat vodu, jenže jídlo je pánilo v útrokách tak, že je to trápení přemohlo. Pivo zavrhli hned na začátku, vrhli se tedy k vínu a jen trochu okusili, dožadovali se nové a nové dávky. Pod vlivem nápoje nám oba předváděli neuvěřitelné kousky: vrávorali, padali, olizovali nám ruce, štekali bez příčiny a konečně se s námi vrátili domů. Potom se jako opilci zvrátili na hřbet a s chrápáním odpočívali. Příští den jsem nalil trošičku vína do misky, aby si vzpomněli na včerejší mok. Jeden pes přičichl k vínu a okamžitě utekl, druhý nezaváhal ani chvíli, vypil chtivě tekutinu do poslední kapky a i nadále — dokud žil — toužil ustavičně po vínu. Obvy-

kle vylizoval ze země kapičky vína, ulité z pohárů. Toto jsem tedy vypověděl při vzpomínce na horu Sedlo. Snad to nebylo tak nevhodné.

Vraťme se však k horám a skaliskům. Kdo spatřil zblízka dva hrady v Boleslavském kraji, a to Trosky a Skály (o nich více ve III. knize), nemůže se dost vynadivit divoké kráse těch míst, údolí, skal a lesů, stejně jako nenapodobitelné vznešenosti skalních pyramid, jež vyčnívají v obrovské výšce nad těmi hvozdy. To sama příroda je tak přesně vytvořila. Tyto pyramidy obklopují a rozdělují skalnatou krajinu. Jako svědka mohu jmenovat váženého muže, který procestoval celou Evropu, ba byl i v Asii a v Egyptě. Když pak se tudy ubíral s naším ctihodným otcem, prohlašoval, že po těch slavných pustinách asijských a afrických neviděl nic, co by se více podobalo Egyptu a těm pustým, holým končinám.

O Bílinské hoře (Bořeň), jaké má pozoruhodnosti. Hora Lovoš a Děvěčky. Hora Radobýl u Litoměřic. Žertovný původ názvu Litoměřice a o Postoloprtech. Hory, jež mají ve stejné době letní i zimní vzhled. (I. kniha, IX. kapitola)

Mezi těmi horami, jež jsem nazval Prostředními (*České středohoří*) a jež se táhnou v nepřerušném sledu od Litoměřic až k Mirošovicům, je proslulá hora, které lidově říkají Bílinská (*Bořeň*), poněvadž ční nad Bílinou. Vpravdě by se měla jmenovat Veliká Skála nebo Bradlo, z větší části je totiž příkrá a holá, na samém vrcholku pak nemá nic než beztvará skaliska, avšak toto náhodné seskupení balvanů dodává horám půvab. Staří vykládají, že tato hora má své zajímavosti: že byli někdy spatřeni draci, jak vylétají z jeskyň a opět tam zalétají.⁹ Že ve svém nitru chová zlato a stříbro a že tam byly nejednou nalezeny drahé kameny, ale také hadi s korunkami, a že tam rostou vzácné byliny. To všechno vyprávějí dávné zkazky. Sám myslím, že je to pravda. Když jsem se dostal do Mirošovic, vystoupil jsem nejednou na tu horu, ačkoli se tam jde příkrou cestou a dost nebezpečně po kluzkých kamenech. V životě jsem nespatriil strmější výšinu (nevyjímám ani tu, kterou ukazují na Moravě u hradu Letovic). Nejen že má hora směrem k Bílině úplně sráznou boční stěnu, ale ještě je v ní dutina, takže kdo se dívá dolů, připadá si jako pták. Můj průvodce za mé přítomnosti jmenoval a trhal diptam, třemdavu, šafrán a jiné neznámé rostliny a keříky; později pak jsem diptam ukázal lékařům a schválili jej. V úvale pak rostlo plno květin, jež jsem neznal a dosud nespatriil. Uprostřed má ta hora jakousi pláň velmi podobnou louce nebo zahrádce, jenže svažitou. Spatriil jsem i dutiny a vlčí doupata. Je možno také vstoupit do jeskyně, kde se před mnoha lety pokusil za pomoci zkušených havířů proniknout a zjednat si přístup do hory sám nejvyšší minc-

mistr Oldřich z Lobkovic. Nevím, zda ho dílo omrzelo a tak od něho upustil, či zda našel zlato — to jsem slyšel od některých lidí — a zanechal prázdnou, jalovou žílu, anebo se domníval, že tam už nelze nic nalézt. Přiznávám, že to nevím. U této hory je vesnice Želenice, z druhé strany pak Hrobčice, u níž byla roku 1438 svedena bitva s Míšňany. Padlí v bitvě jsou pochováni z jedné i druhé strany hory. Prastaré náhrobky i s erby lze dosud spatřit. Do řady Prostředních hor se počítá také Lovoš a dva menší kopce v těsné blízkosti, zvané Děvečky. Naši předkové vyprávěli, že Lovosicím dal při založení své jméno Lovoš, který obdělal onu horu, jak vidíme, svým dvěma dcerám pak odevzdal dva vedlejší pahorky. Nad Litoměřicemi je hora nápadná lysým vrcholem, je to jakási zkamenělá bradavice, abych mluvil slovy Enniovy, jménem Radobýl. Zde vládl mocný vladyka vršovského rodu se zlatou vrší v erbu, vždyť onu sousední krajinu odedávna podřízenou Vršovcům ovládl Litomír, který založil a pojmenoval jak Litoměřice, tak Pokratice, jiní zas jiné vesnice, jak se dovídáme z dějů Vršovců. Proto je směšné rozkládat podle názoru některých pisatelů a podle pouhého názvu jméno Litoměřice na Lyto mi tý měřice, když přece čteme v análech, že Litomír nebo Lidomír byl zakladatelem a pánem Litoměřic. Právě tak se vloudil nesprávný výklad do jména postoloprtského kláštera; vždyť nebyl nazván podle ptáka, nýbrž jako Porta Apostolorum (Brána apoštolů), jak se dovídáme ze starých časů, ale prostý venkovský lid pozměnil jméno na Postoloprty, poněvadž nedovede latinská slova vyslovovat ani si je nepamatuje. A přece své domněnce nepřikládám takový význam, aby se kdokoli nemohl od ní odchýlit, zvláště když Hájek podává poučení, že ves Postoloprty je mnohem starší než klášter. V této končině i v jiných českých krajích je ještě dost vysokých a významných kopců, ale jejich jména mi unikají. Na dalších zase není nic pozoruhodného. Většinou mají ve svých útrobách železo, cín nebo síru, někdy také stříbro. Kopce se těšily v dávných dobách vážnosti a lidé si odebírali jejich rudy, jak ukazují navršené haldy. Ale všechny zde jmenovat nemusíme. I kdybych chtěl, nic jistého bych nemohl připojit, když dávná doba mlčí. Na jiné místo si nechávám ty kopce, na nichž vidíme vybudované hrady a tvrze.

29

O horách směrem k Bavorům podivuhodně vypravuje náš Albert Chanovský. Za Kašperskými Horami (město ještě dnes proslulé doly) jsou prý hory pozoruhodné ani ne tak polohou (zčásti jsou otočeny k severu, zčásti k jihu), jako spíše protichůdným počasím. Ona pásma dělí rozlehlé údolí. Ctihodný a vpravdě zbožný ten muž tvrdí, že následující jev viděl a přímo zažil roku 1639. Je to něco nepřírozeného, že totiž na jedné hoře častěji vládne léto, na druhé spíše zima, takže jedna z nich je vyprahlá letním suchem, druhá zase zavalena sněhem a pro poutníka neschůdná. Jsou tam tedy i žně v různé době: zatímco na horách k nám

obrácených je všechno požato, na druhé straně se obilí zelená. Ještě pozoruhodnější jev se vyskytuje na běšinských a čachrovských polích, jež náležejí plzeňské oblasti. Tyto polnosti dělí toliko brázda. Čachrovští dosud mají zimu, když v Běšinách plane slunko naplno. Tam obilí žene ze země na klas, zatímco Čachrovským teprve vyrůstají stébla. A tak je za těchto divných okolností na jedné straně chladno, na druhé teplo, ba žár. Čachrovští si vykračují zachumláni do kožichů, Běšinským je zase chlupatý kožich těžký a odkládají jej. Něco takového se mi přihodilo — jak si vzpomínám — roku 1652: jel jsem z Kladska do Žamberka v Čechách a vzal jsem si v Kladsku ten druh povozu, jemuž říkáme sáně, protože byl hluboký sníh. Jakmile jsme zdolali hory, jež dělí kladské hrabství od české země, ukázaly se věci v docela jiné podobě. Na druhé straně hor jsme shledali, že se všechno zelená, takže nám sáně nebyly vůbec nic platné. Musel jsem si najmout povoz, když jsem nechtěl tonout v blátě. Obyvatelé těch hor ovšem prohlašovali, že se jim to stává každý rok: některá úbočí hor pokrývají hluboké sněhy, jiná zase rozkvétají vzácnými květy, když pak se obrátí vítr, zavane příjemná vůně rostlin až k nim.

Hora Blaník, Podhora (Podhorní vrch) za Teplou. Ještěd u (Českého) Dubu. O Prachatické hoře. O neobyčejně dloubém úvalu zvaném Loucká. (I. kniha, X. kapitola)

Hora Blaník se rozkládá u Načeradce v Bechyňském kraji. Prostým lidem v sousedství poskytuje hojnou látku k pověstem. Slyšel jsem mnohá povídání, o nichž bys mohl říci tato Plautova slova: „Skutečné hlouposti a hříčky a zas hříčky.“ O nejzajímavějším úkazu jsem se dozvěděl od věrohodných svědků. Je tam dlouhý les, jehož všechny stromy se zelenají hned od kořene a samého kmene, jsou plny života, ale usychají od vrcholku a větví. Ta nemoc ponenáhlu sestupuje a nakonec se vplíží do kmene a ke kořenům. Je to smutná a nezvyklá podívaná, jak tam pevně stojí stromy všech druhů, nahoře uschlé a s větvemi, jež se nezelenají, dole pak živé a plné mízy, jak se navzájem chrání a brání nepohodě oblohy.

V oblasti tepelského kláštera můžeš spatřit horu zvanou Podhora (*Podhorní vrch*). Pod ní se rozkládá široký rybník, kde se vyskytují ryby s tak jemnou chutí, že se vůbec neliší od těch, jež tráví svůj neklidný, ale zdravý život v řekách. O této hoře a ještě spíše o dvou vesnicích, které jsou rozloženy na jejím úpatí, totiž o Zádubu a Závěšíně, prohlašují obyvatelé, že jsou nejvyššími místy celých Čech. Nechci se přít, jak tomu doopravdy je (mezi českými horami je ustavičný spor o výšku), ale jisté je, že z oné hory lze spatřit celý Plzeňský kraj, který se pod ní rozkládá jako by na dlani. Tatáž hora také předpovídá obyvatelům počasí, jak jsem ne-

30

dávno řekl o Milešovce, neboť podle jejího vzhledu usuzují na jasný nebo zamračený den. Obdobu nalézám také u hory v Boleslavském kraji, které se podle podoby říká Ještěra (*Ještěd*). Tato hora i okolní skaliska do šířky i do dálky velice napodobují ležící ještěrku, že ji poznáš třeba nechtě. I na této hoře se můžeš setkat s pozoruhodným názorem tamějších lidí, kteří jsou přesvědčeni, že jejich hora převyšuje všechny ostatní v Čechách. Na nejzazším místě kopce vyráží mocným proudem z temných dutin sladkovodní pramen, řekl bych spíše říčka, a řítí se bez koryta přes okrajové srázy. Tuto říčku Dubští nedávno zkrotili, prorazili cestu ve skále¹⁰ a donutili tok padat do jakési nádrže na planině, jakoby do velkého kráteru uměle vytvořeného, což je na prospěch jak prameni, tak těm, kdož z té vody pijí. Říčka sama nepřichází o vodu, jak se stávalo dříve, a lidé si ji mohou pro její blahodárné účinky svádět domů do svých studní. Zřejmě je nezávadná a nerozbolí tě hlava, i když se jí napiješ přes míru. Vzbuzuje to podiv: třeba proudí nedobrovolně, abych tak řekl, přece dává průzračnou vodu, prostou kalu. V zimních měsících nikdy nezamrzá, jestliže se však v létě pokusíš do ní vnořit ruku, pocítíš, že je chladnější než led. Staří lidé tvrdí, že se v té vodě našly občas i úlomky zlata.

Nad Prachaticemi, městem v Prácheňském kraji, vyčnívá hora (*Libín*), pozoruhodná tím, že přímo ze samého vrcholu vyvěrá velmi čistý sladkovodní pramen (obyvatelé tomu toku říkají Libnič), a to zprava, zleva pak řeka Blanice. To je ta řeka, do níž se horlivě stěhují lososi, kteří putují Vltavou k Písku.

Sevřená údolí na úpatí horských masívů si vypůjčují svou proslulost a hodnotu od svých hor. O krkonošských údolích jsme již pověděli. Ze všech kotlin je nej památnější ta, která má téměř protismyslný název Loucká. Začíná uprostřed Žateckého kraje, rozmanitými odbočkami prochází slánskou končinou, zachovává však stále své vyhloubené podnoží — abych tak řekl — a po mnoha německých mílích dostihne břehu řeky Vltavy. Tato kotlina je obdělávána pluhem v celé své rozlehlosti a je tak úrodná, že naši předkové s pýchou prohlašovali — jak je zaznamenáno u pečlivého kronikáře Pavla Stránského — toto: „I kdyby v celém království nastala sebevětší neúroda, ale na Loucké vzešlo šťastně obilí, česká země hlady nezahyne.“

Považuji za vhodné přiřadit k horám a údolím vyprávění o jeskyních, spojit ve svém pojednání to, co i příroda spojuje. Nejpamátnější jeskyně jsou všechny ty, jež posvětili svým bohulibým životem svatí mužové, pokud ještě žili v našich zemích. Poustevníka Ivana, kterého jako světce uctívají modlitbami celé Čechy, zavedl dobrý anděl do Čech — byl synem dalmatského knížete Gestimula — a ukázal mu jeho jeskyni, v níž pak sloužil jen bohu. Zřekl se panování a vůbec obcování s lidmi. Jestliže se řídíme Hájkovou kronikou, pak tedy Ivan u nás strávil v jeskyních 42 let a zemřel roku 910. Tato poustevna sv. Ivana poskytuje tak nádherný obraz všem přespolním, kteří sem spěchají ve velkém počtu 24. května, že to nelze podle mého mínění vyjádřit malířským uměním. Znam i císařský výrok. Když jednou císař Ferdinand III. přišel k Sv. Ivanu a když si prohlédl velkolepost toho místa, vyvolávajícího posvátnou hrůzu, nazval je vznešenou poustevnou, vpravdě hodnou krále; dále připojil, že ve svých zemích, co jich jen má, neviděl nic podobného, co by se lépe hodilo pro tento účel, než právě to, co viděl. Stejně divoké lesy, kamenité srázy a převislá skaliska poskytuje nedaleko jeskyně sv. Ivana i karlštejnské okolí a s tímto divokým krajem si mnoho nezadá ani vzhled okolí hradu Litic u Žamberka. Samotný hrad se ježí skalami, kolem se tyčí vysoké hory a uvnitř se s burácením valí řeka Orlice. Takovou rozmanitost tam příroda navršila bez ladu a skladu a přece z toho neladu vznikla pro oči obzvláštní krása. Vraťme se však k sv. Ivanu. Není na škodu zopakovat to, co jsem dříve vyprávěl v Historii Svaté Hory, kde pilný čtenář nalezne život i smrt sv. Ivana, popis jeskyně, o níž nyní mluvím, popis kláštera, který na tom místě vybudovali páni z Házmburka, a všechny okolní pozoruhodnosti. Ivanova skála ukazuje ten přírodní jev, že voda nad kaplí, stékající po kapkách, dopadá neobyčejně pomalu na kámen a sama pak záhy tuhne. Když ji dáme do skla, zůstane v tekutém stavu a křišťálově čistá. Máme více podobných jeskyň, jež spojujeme se jménem sv. Ivana. Kdo navštívil skalský klášter (*Svatý Jan pod Skalou*) jako dřevaři, šindeláři, uhlíři, lovci a ostatní, jejichž vyprávění jsem slyšel, ten říká, že jsou u řeky Mže četné jeskyně poznamenané stopami sv. Ivana a za doby předků se říkalo, že i tam sv. Ivan žil. Konečně se nastěhoval do té poslední, kde byl i pochován. Tu obýval 14 let, když předtím vypudil zlé duchy Kristovým křížem, který dostal od sv. Jana Křtitele. Nedávno můj přítel navštívil Ivanův náhrobek, který dal světcovi vyzdobit císař Matyáš a jeho choť, císařovna Anna, a potom vystoupil s několika ctihodnými muži na temeno toho kopce, jenž se zdvíhá nad jeskyní sv. Ivana. Tvrdí,

že tam spatřil mnoho podivuhodných a skutečně nečekaných jevů, dutiny v zemi, jaké nespatříme ani ve snách. Je tam prý tolik zákrutů a křivých cestiček, tolik slepých příkopů, hlubokých a srázných trhlin a dalších hrozivých a nebezpečných míst, že tam nemohli setrvat, i když měli pochodně a zbraně. Proto raději vyšli z těch dutin na denní světlo.¹¹ Přítel říkal, že by se tam v případě nutnosti mohly schovat tisíce lidí. Stěny dutin poskytovaly nepěknou podívanou, jako by byly rozryty křivými dračími drápy. Vzhled těch míst je špinavě bílý, po bělavých balvanech pak stéká pozvolna jakási vlhkost, která tuhne a vrůstá do skály. Tolik přítel. Cosi podobného jsem viděl i já na Moravě u Křtin, ale o tom jinde. Jinou význačnou skálu sv. Ivana máme u Svaté Hory. Východně od ní směrem k Bytízu (vesnice patří Račínům) se rozkládá hvozď s mohutnými stromy, hustou doubravou a celý zježený skalami. Je proslulý zvěří, zejména stády kanců, která se v létě a na podzim převalují v jeho mokřinách. Uprostřed hvozdu (asi dva tisíce kroků od Svaté Hory) se tyčí mohutné skalisko v podobě kříže nebo trojhranu, navštěvované odedávna procesími. Jeden velký kříž a mnoho jiných menších zabodnutých tam do země dodávají té končině posvátnosti, lid pak tomu místu říká kámen sv. Ivana, jak to pojmenování převzal od předků.¹² Ivan prý onu původní Skalskou skálu obýval, zde pak se dlouho zdržoval a den i noc trávil na modlitbách. Nemálo stop této jeho činnosti lze vidět na kameni. Kámen se rozestupuje, což je dílo lidských rukou, pokud to nechceš vysvětlit nějakým zázrakem shůry, takže můžeš na jednom místě pohodlně ležet, na druhém podle libosti sedět a číst, na dalším zase se modlit. Skalní proláklna, kde lze dobře ležet, má místo pro hlavu, paže, nohy i chodidla, ovšem s pokrčenými stehny. Totéž můžeš pozorovat i při sezení, zkrátka máš pohodlí, ať ležíš nebo sedíš. Sám jsem to vyzkoušel. Všechno je upraveno podle obvyklé velikosti lidského těla. Tolik o bytízském skalisku.

Máme i četné další skalní útvary se stopami světců. Stopy sv. Vojtěcha vidíme na mnoha místech, u Nebílov, Neratovic, Nepomuku a v samotném chrámu zelenohorského hradu, jinde jsou to stopy blahoslaveného Volfganga u Chudenic a Jiljího u Pivoně.

Proslulá je také jeskyně sv. Prokopa¹³ vzdálená jednu míli od Prahy; jako chlapec jsem se do ní dostal. V ní se zdržovali zlí duchové, jež s Kristovou pomocí sv. Prokop zahnal. Však jsou ještě dnes znatelné otvory ve skalách, kudy čerti prchali a vylétávali. Po Čechách je možno spatřit ještě jiné jeskyně tohoto svatého opata, z nichž u jedné jsou vyorané brázdy, to jak svatý muž rozkázal čertovi orat. Nedaleko od Karlštejna, asi tak tři sta kroků, ukázali mi tamější obyvatelé jeskyni zlopověstnou strašidly a duchy zemřelých. Rybáři pak, kteří tam často tráví celou noc na řece, říkají, že vídají strašná zjevení, zvláště draky chrlící oheň. Buď prý stojí kolem

skal nebo se pohybují z místa na místo, anebo vláčejí obrovské tělo po skaliskách za velkého rachotu padajících kamenů. Tehdy to bouří v celé přírodě a keře i stromy sténají. Nic prý není hroznějšího nad takové divadlo. Já si myslím, že v těch dutinách vládnou čerti, a když Kristus zničil pyšné království zlých duchů, chtějí se aspoň trochu ukazovat a mít moc.

Pokud jde o podzemní prostory, jimiž se nyní zabýváme, nemají Čechy pozoruhodnější nad skalické. Celý onen pás v Královéhradeckém kraji mezi Náchodem a Jaroměří, kde je i městečko (*Česká*) Skalice, je prostoupen dutinami a štolami, jež však vytvořila příroda, nikoli lidský důmysl. Když jsem se tam vypravil, zpozoroval jsem, že některé dutiny jsou zdánlivě slepé, ale snadno lze nalézt vchod, když odstraníš několik balvanů. Staré rukopisné knihy zaznamenávají, že skalické dutiny jsou tak velké, že mohou pojmout a ukrýt celá vojska, což se stalo 6. ledna roku 1424 za husitských válek. V těch jeskyních skryli katolíci oděnce, když sem Žižka vedl vojsko s nadějí na vítězství, a ti vytrhli ze zálohy. Jména předních katolických vůdců jsou: Jan Městecký, Púta Červenohorský aneb z Častolovic a Arnošt z Kácova (jeho původ je stejný jako pánů z Talmberka). O dlouhé podzemní chodbě v Jaroměří povím na příslušném místě.

Zda se Čechám nedostává soli? Naši předchůdci dováželi sůl z Halle v Sasku. O tom, že země není tak docela bez soli. Proč je u nás nedostatek soli? (. . .) (I. kniha, XII. kapitola)

Gabriel Bucelinus napsal velmi pěkně ve svém Jádru historie (*Nucleus historicus*) o Čechách toto: „Říká se o české zemi, že jí nechybí nic kromě soli, zato jí je nadbytek v lidském důvtipu.“ Nejstarší anály však dotvrzují, že naši předkové dobývali sůl ve Slaném a v Bílině. Proto má město Slaný jméno od soli a v Bílině ukazují ještě dnes solné jámy. Protože pak nemohla domácí sůl stačit celému národu, upírala země svou pozornost hned od počátku do saského Halle a odtamtud si také po mnoho staletí sůl dovážela. Proto dávní Češi nazývali toto město Dobrosůl aneb Město soli a proto se naši králové občas pokoušeli území Halle právně získat, jak čteme v kronikách o králi Přemyslu I. Dresser vypráví toto: když merseburský hrabě Ridacus umíral bez dědiců, odevzdal prý své solné doly ve vsi jménem Dobrosůl, kde nyní stojí město Halle, císaři Otu Velikému. To se stalo roku 945. Proto tedy chápeme, proč Češi za starodávna nazývali město Halle tímto jménem.

O solném prameni ve Slaném vypráví Zachariáš Theobald Staňkovský či Slavkovský (o tomto muži platí onen známý výrok: své bohaté nadání obrátil k tajemství přírody), že roku 1607 přišel do Slaného k slanému prameni a pečlivě si jej prohlédl. Pramen tryskal po pravé straně,

přicházíme-li od Prahy. Říká se tam tomu Pražská brána. Voda pramene je bílá, mléčně zbarvená. Zeptal prý se lidí, proč se o ten pramen nepostarali? Proč dovolili, aby se znečistil a zmizel? Na to městský syndikus odpověděl za všechny, že se solné žíly vytratily při zemětřesení a tak zaničl dávný doklad tohoto jevu. Tolik Theobald. Ta odpověď se mi zdá nevalná, téměř směšná. Jako bys měl pro přítomný stav věci vykládat dávné doklady, anebo si nejdřív přečíst knihy o něčem, co máš přímo v hrsti. Týž Theobald v jiné knize prohlašuje: „Slánský výron soli pomíšený se sladkou vodou je porušen a nedává už čistou sůl.“ K čemu to tvrzení? Nehledáme přece sůl v čisté podobě, nýbrž pramen, jehož uměle odpařená voda nám zanechá sůl.

Také u obce Úšovic, jež je poddána tepelskému klášteru premonstrátů, vyvěrá slaný pramen z nevyčerpatelného a nadmíru bohatého zřídla. Když se voda odpaří buď uměle nebo sluncem, je možno z ní vyrobit — a také se vyráběla — ušlechtilou sůl ztvrdlou na hroudy. To vědí všichni okolní. Dozvěděl se o tom také císař Ferdinand I.; i vyslal z Prahy rychlé posly s příkazem donést mu tuto slanou vodu v lahvích. Bylo shledáno, že sůl je neobyčejně čistá, jak má být, má vynikající působnost a navíc je bílá jako sníh. O této záležitosti existují v klášteře listiny císaře Ferdinanda, jak prohlašuje ctihodný muž Alois Hackenschmied, velký příznivec mého bádání, v dopise, který mi nedávno poslal. Před dvanácti lety začal prý farář v Prunéřově, jinak člověk, který se v těch věcech velmi vyznal, vyrábět sůl z tohoto pramene. Práci však zvertli nějakí svěštější lidé, kteří nechtěli, aby se to dařilo bez nich. Vymlouvali se především na obtížné rozpouštění soli a také na to, že jim unikne zisk z dlaně, když nebude dostatek vhodného dřeva pro dobývání cínu, poněvadž se dřevem bude pálit sůl. O tomto prameni se zmínil ve svém Popisu solných pramenů (*Haliographia*) také Jan Töldenus, který připojuje zmínku, že se vyskytuje u jakéhosi rozsáhlého lesa. Jako by tu příroda sama naznačovala postup prací a co je třeba k procesu pálení soli. Týž Töldenus upozorňuje, že pouhou jednu míli od královského města Kadaně je známá obec Hořenice, kterou měla roku 1603, když tento údaj psal, v majetku rytířská rodina Šanovců. Tam tryskají prameny slané vody a nedaleko odtud je možno spatřit a ochutnat ještě jiné prameny na území rytířů Pětipeských.

Další slané prameny prý se podle téhož autora objevují třináct mil od Prahy v Boleslavském kraji na místě zvaném (*Mnichovo*) Hradiště, takže ti, kdož napsali, že České království nemá ani trochu soli, se náramně mýlí. Stránský zase tvrdí, že se našly slané prameny také v Královéhradeckém kraji u Dvora Králové. Ačkoli se nám tedy doma sůl jaksi přímo neobjevuje, přece jen se příroda nezachovala k české zemi tak docela mačešsky — jak uvidíme —, když můžeme dovážet sůl z nejbližšího okolí: nemám na mysli sůl z Halle ani polskou ani tu, jež se ve velkém množ-

ství dopravuje do Prahy po Vltavě z tržišť Horních Rakous. Mluvím o slezské Svídnici, tedy krajině, která náleží k české koruně. Jednu míli od města je obec, jež se odedávna jmenuje podle skutečného stavu Slaná Studně (*Saltzbrunn, Szczawno Zdrój*). Tři míle od Chebu je obec Erlbach poddaná pánům von Dossen. V ní je solný pramen, kolem něhož roku 1570 stálo mnoho úpraven soli, jak dosvědčuje Töldenus. Nejmilejší však mi bylo nedávné vyprávění důstojného člena našeho Tovaryšstva, jež mi podává svědectví, že se na jeho otcovském panství v Prácheňském kraji, patnáct mil od Prahy, nachází Nihošovická hora¹⁴ plná soli takové hodnoty, jaká se dováží z Polska k Slezanům. Onen muž rozvážně prohlašuje, že tu sůl viděl na vlastní oči, ohmatal ji rukama a ochutnal. Sůl prý je čistá, a když ji předložili ovcím, slízaly ji doposledka. Nemá ovšem cenu vysvětlovat, proč majitel těžbu této soli přerušil. A tak z toho, co jsem pověděl, jasně vyplývá, že sůl vychází na povrch nebo se dobývá všude, v samotných Čechách i v sousedství. Konečně nedostatek soli je jedním z dalších důkazů úrodnosti půdy.

35

(. . .)

O nadbytku zlata u dávných Čechů; kdy se u nás poprvé razilo zlato. Svatý Václav na zlatém českém penízi. Vznik rýžování zlata. (I. kniha, XIII. kapitola)

37

Nedostatek soli vyrovnává česká země rudami. Za panování Karla IV. byl v Čechách takový nadbytek zlata, že císař Karel roku 1370 prohlásil, že může hromadami surového i opracovaného zlata a stříbra pokrýt celou věž pražského Hradu. Bylo to tehdy, kdy ho kurfiřti chtěli odlákat ze země. Zlaté peníze u nás razila jako první kněžna Libuše: na jedné straně byl obraz svítícího slunce, na druhé straně zářila podoba Libušina.¹⁵ Snadno pochopíš, že podle názoru mudrců má tento kov svou vznešenost a původ od slunce. Libuše seděla na nízkém trůně s hlavou ozdobenou jako vládkyně, šíje se však jen málo zdvihala nad okraj trůnu. První nález zlata v Čechách pochází z doby mladšího Kroka. Za časů Boleslava Bratrovraha se objevily četné žíly zlata a stříbra a v dolech se také ukázali jako podivuhodný zjev zlatí koníčkové. Kovy si libují v takových hříčkách a podle znalců příroda často napodobuje v neživé hmotě živé tvory. Takového neumělého koníčka ze stříbra dal vystavit na odiv ve svém hradě na Vyšehradě Boleslav Ukrutný. Napomenut shůry, nařídil razit obraz Václavův na zlatých a větších stříbrných mincích. Ten zvyk, totiž obraz svatého Václava na mincích, zůstal až do doby otců, vždyť jsem sám viděl zlaté mince zvané dukáty, ražené za krále a císaře Matyáše, s obrazem našeho patrona Václava. Ale o českých mincích, jejich rozdílech a druzích, budeme mluvit jinde.

Podle Plinia ovšem je nejlepší ryzí zlato, totiž to, jež nevyžaduje opracování. Takové se získává z potoků a říčních náplavů. Toto prvotřídní zlato se u nás kdysi propíralo a prosívalo v takovém množství, že břehy řek v délce mnoha mil málem vyrostly pro samé písečné haldy (*sejpy*), z nichž už bylo zlato odděleno. Touto činností se kdysi zabývala celá města, odtud pochází název města Písku a Sušice, poněvadž v těch místech hledali, propírali a vysušovali zlatonosné písky a úlomky nejčistšího zlata. Tomáš Mitis, muž ve svém věku proslulý po Čechách vzděláním, nazývá proto Písek Městem Ammónovým. Otava, jejíž čistounké a průzračné vody tečou středem Prácheňského kraje, je považována ze všech českých řek, jež mají zlato a perly, za nejbohatší. Jiné potoky také, a to na všech stranách, mají své bohatství ve zlatonosných píscích — tak třeba u Příbrami —, ale Otavě ustupují všechny. Náš věk řinčící železem se jen docela málo zabývá touto činností, totiž vypíráním písku, jak tomu bylo v zlatých stoletích předků; spíše s hrůzou viděl, jak se zlatonosné písky a proudy řek potřísnily lidskou krví. Ostatně v Písku, kde kdysi vytěžili zlata nejvíce z písečného podkladu, došlo roku 1619 k takovému krveprolití mezi obyvatelstvem a především mužskými příslušníky, že celým městem tekly potoky krve z těl několika tisíc povražděných a zabarvily hrozným způsobem blízké řeky Otavu, Blanici a Vltavu.¹⁶

Pokud jde o vydatnost zlatonosných náplavů (o tom jsem se již zmínil při popisu Obřích hor), je jich takové množství, že dávní Čechové — jak se zdá — po mnoho mil neměli nic jiného na práci, než prosívat a vypírat zlato. Vznikly tak přčetné vsi a osady, jak dosvědčují jména Sejfy, Heřmanovy Sejfy, Brunovy Sejfy a ostatní, jak jsem nedávno poznamenal v popisu Obřích hor. Konečně samy tyto hory oplývaly na svých loukách a v údolích tolika zlatonosnými potoky, že mohly pro toto bohatství vyzvat v závod celé Čechy. O nich na příslušném místě. Chce-li se v tomto pečlivý čtenář vzdělat více, vřele mu doporučuji, aby si přečetl to, co učně říká Jiří Agricola na konci III. knihy O dolování (*De re metallica*), totiž kudy se prodírají zlatonosné řeky a potoky, odkud prýští, kde a v které části se svými vodami dotýkají úpatí hor. Ptám se však, odkud se bere zlato v písku? Země je snad tak bohatá, že jsou s obyčejným pískem promíšena i zrnka zlata? Či snad písek už svou barvou prospívá a jaksi dává vyzrát úlomkům a drobným částčkám zlata? Přejímám slova Athanasia Kirchera, který to snad objasnil: „V tyrolském knížectví, v Čechách, v Sasku, v Uhrách a konečně ve všech oněch krajích, kde je v útrobach hor ukryto zlato, tam vodní toky vydávají na světlo zlaté úlomky, jež se oddělily od zlatonosných žil a přimísily k písku.“ Takový je tedy podle Athanasia původ i podstata našich zlatonosných řek, vždyť opravdu všechny vznikají pod těmi horami, jež příroda skutečně obdařila zlatem.

Záznam o některých českých zlatonosných řekách a potocích, známých odedávna úlomky zlata a zlatým písekem. O bílém zlatě. (I. kniha, XIV. kapitola)

Pověděl jsem již, že řeka Otava v Prácheňském kraji drží prvenství a vládne v tomto směru. Za ní dost daleko následuje řeka Jizera, ačkoli ona sama je vážená pro sběr drahých kamenů. Přináší tedy i písek se zlatými zrnky, který se nanáší ze zlatonosných Obřích hor. Jizera protéká Boleslavským krajem, pozdraví se s Turnovem, (*Mnichovým*) Hradištěm a Mladou Boleslaví, proudí pod půvabnými stráněmi Brodců a Benátek a konečně se za Starou Boleslaví odváží spojení s větším Labem. To ji pohltí a připraví o jméno. Dále je to řeka Vltava, která je daleko slavnější a vodnatější než tyto řeky, ale bohatstvím zůstává pozadu. Anselmus (*Boetius*) sice prohlašuje, že i v ní se nacházejí drahé kameny a zlato, ale Jizeře dává přednost. Konečně to dosvědčují samotné hromady písku, jež zůstaly na břehu Jizery po vypírání a oddělování zlata. Labe, naše královská řeka a vládkyně vod, vypuštěna ze samých útrob Krkonoš, je také zlatonosná. Labské koryto je však hluboké a četné velké i malé přítoky způsobují, že objevení zlata je velmi nejisté. Ta řeka má totiž občas nízký stav vody a je docela krotká, jindy zase vzkypí, vzduje se a vyleje na břehy, a pak rozruší veškerou práci hledačů zlata. Potoky a říčky v Čechách jsou tedy bohatší než velké toky, poněvadž dávají lepší příležitost k propírání. Potoky totiž nedopustí, aby jejich písek přišel nazmar. U tetínské tvrze, kde bylo sídlo mučednice sv. Ludmily a prvního křesťanského knížete Bořivoje, objevuje se zlato obzvláště hojně v písku potoka, který proudí kolem a mísí se s vodami Mže. Potoky, jež vyvěrají ze stříbrných hor příbramských a tam z těch kopců, přinášejí dost zlata, i když je v nich především stříbro, jak ukazuje každodenní zkušenost i dílo dávných havířů. V krajině mezi Kašperskými Horami a Sušicí, mezi Planou a Kynžvartem, mezi Přísečnicí a Kadaní, mezi Tolštejnem a Jablonným, mezi (*Českým*) Dubem, Libercem, Vysokým, Jilemnicí a Krkonošemi, tam všude vyvěrají zlatonosné potoky. Souhrnem, každý potok, který vytéká z našich zlatonosných a stříbrnosných hor, přináší podle zkušenosti i zlato, takže není divu, že se při jasném slunečním dni v létě leskne povrch řeky nebo potoka, v proudu pak se objevuje to, co lze připodobnit zlatu nebo stříbru, jak nás o tom přesvědčuje zrak.¹⁷

Přejdeme nyní k potokům. U Mostu, v místech, kudy vede z města cesta k lesům, teče tak zvaný Medvědí potok¹⁸, velmi bohatý na zrnka zlata. U Přísečnice je mezi obyvatelstvem proslulá mohutná hora Špičák. Mineme-li ji, dostaneme se k obci Rosnici s potokem vzadu, v němž se ve velikém množství valí zlatonosný křemenný písek. Vypírat jej je práce pro zkušené ruce. Mezi Přísečnicí a Krantziglem¹⁹ je potok zvaný Rote-

rell, na pohled nevalný, opodál pak je strom s větvemi nahoře uraženými v podobě královské koruny. Z tohoto potoka vybírají s velkou dovedností tmavá zrna, a když je vloží na kovadlinu, dostanou zrna takový lesk, že se dobrou jakostí vyrovnají arabskému zlatu. U hradu Kynžvartu, a to v místech, kudy vede cesta k místnímu kostelu a dále ke dvoru, teče potok, jenž ve svém korytě zadržuje tmavá zrna výborného zlata. Asi půl míle od téhož hradu, u skály zvané Borstenstein — tak jí okolní lidé říkají — ukáže se pocestnému po pravici potok rovněž s tmavými zrny, která můžeme přirovnat k uherskému zlatu. Před Wolkensteinem u města Annabergu teče potok, v jehož pískách se zkušeným lidem objevují zrna podobná vyčištěnému rýnskému zlatu. Jednu míli za Chomutovem, za obcí jménem Hem, za křižovatkou tří cest, lze spatřit zříceniny jakéhosi hradu.²⁰ Tam se v pískách objevují zrna velmi čistého zlata, získávaná častým propíráním a oddělováním. Je nejvš s podivem, že majitelé toho místa nemají o věc zájem, snad z nějakých vážných příčin. Jména míst i majitele opomím. Sám jsem si poznamenal názvy sedmi lokalit z nejbližšího okolí a jméno potoka, jenž je nejbohatší na zlaté úlomky. Oznamil mi to s velkou důkladností můj přítel, dokonce tak jasně, že mi vyjmenoval i stromy a balvany, kolem nichž je třeba jít, a vypočítal to i na kroky. Jsou tam i jakési ponorné potoky, jejichž šumění a hukot jen tak tak uslyšíš, a to ještě musíš přiložit ucho k zemi. Tmavé, ba černé valounky z potoků dávají ryzí zlato. Tuto končinu plnou zlata znají i Benátčané, kteří k nám přicházejí a nazývají to místo pro bohatství zlatých žil druhým královstvím.²¹

Blízko Pruněrova můžeme nad řekou Ohří u tak zvané Červené skály sbírat na určitém místě, jehož přesný popis mám, v říčním korytu úlomky zlata — můžeš je také vytlouci —, ale nemáš-li na to vycvičený zrak, oklame tě černá nebo popelavá barva.

Stranou od Krkonoš, o nichž je známo, že množstvím zlatonosných písků předčí všechno, jsou Tolštejnské (*Lužické*) hory se stejnojmenným kopcem a starým hradem. Ty prosluly zlatem již za starodávna. Před samým hradem Tolštejnem vyvěrá pramen, z něhož tryskají s vodou i zrnka dobrého zlata. Zvláště pak je výborné naleziště za tím místem v hlubokém úvalu, zvaném Míšeňský důl. Viz o něm v XVIII. kapitole. Nedaleko odtud doslova září skála zvaná Ptačí kámen, pod jejímž dohledem, abych tak řekl, vycházejí na povrch zlaté žíly, které ti ukáží četné stromy, po nejvíce borovice, označené mnohými zářezy a vyrytou biskupskou mitrou. U Tolštejna je kopec Malý Stožec, velmi podobný ženskému plášti. V něm i kolem něho se nachází ve velkém množství zlato, stříbro, perly, korály, safíry a jiné vzácné kameny²², a to jak na četných místech, tak v potocích, o nichž mi vyprávěl a jež sepsal můj přítel. Svou cestu prý začal v Přísečnici. Nechci pochybovat o jeho pravdivosti. Jestliže však přece

někdo prohlásí, že jsou moje údaje pochybné a nejisté, nebudu se přít. Chtěl jsem čtenáře pouze seznámit se zlatonosnými potoky, jak jsem je vypátral dokonce s označením u spolehlivých autorů. Hodnověrnost už je jejich věcí.

Bílé zlato vykopané v Krkonoších jsem viděl nejednou. Přisahal bys, že je to stříbro, ale váha a plavá barva mluví o něčem jiném. Jakýsi urozený muž, který byl přítomen, jmenoval místo, kde jsou doly na ten kov. Nevzpomínám si, kde to bylo, ale královéhradecký biskup, urozený a učený pan Jan z Talmberka, tvrdil, že to zlato našli v jeskyni u Prahy a že mu je přinesli.

O rudných dolech v Čechách. Bohatství příbramských, jílovských a kutnoborských dolů, o dolech v Krupce. Český národ rozdělený kdysi na zemědělce a kovkopy. O stroji v Příbrami. O zázračném nálezu jílovského zlata. O cínu na Měděnci. Čeští králové měli vždy kutací práva. Opuštění dolů, pobroma pro České království. (I. kniha, XV. kapitola)

Sedm druhů rud označují a rozdělují všichni učenci jednomyslně jmény a obrazci stejného počtu planet, vždyť na nich závisí jejich vznik a růst. Zlato prý vzniká a uzrává vlivem Slunce, stříbro vlivem Měsíce a stejně ostatní rudy, každá prostřednictvím své planety. Je tedy vliv hvězd na českou zemi velmi pronikavý — jak už v dopisech poznamenal Tycho de Brahe —, když v naší zemi vznikají všechny rudy a růstem jsou ve vztahu k svým hvězdám. V pověstech se říká, že Lynkeus měl neobyčejně bystrý zrak, takže první našel žíly zlata a ostatních kovů. On prý také naučil jiné lidi tomu umění či dokonce vidět pod zem. O rudných žilách mluví obratně Seneka. Je přesvědčen, že příroda uspořádává složení země jaksi po vzoru našich těl, v nichž jsou žíly a průdušnice, jedny naplněné krví, druhé jako schrány vzduchu. A jako jsme byli obdařeni duševními schopnostmi, tak i veškerá půda je obdařena rudami, z nichž po zlatě a stříbru prahne Lakomství. K tomuto Senekovu výroku a podobnosti s žilami můžeme připojit ještě výrok kohosi, kdo nazval mamon druhou krví, pro niž se bojuje, jako by šlo o život. Nevím, zda je to řečeno dost okázale či moudře. Lynkeovo dílo první u nás uvedla ve skutek věštkyň Libuše, ona česká Sibyla. Byla v nejužším styku s nečistými silami a podle pohybů zlaté žáby, kterou ustavičně držela v ruce, označila svým Čechům přední doly na zlato a stříbro. Věštbu, slovo od slova, převzatou z Kosmy a ostatních kronikářů, jsem už dříve uvedl v Historii Svaté Hory, následující staletí pak dala Libušině věštbě za pravdu. Podle ní byly přece objeveny doly v Příbrami, v Jílovém, v Kutné Hoře

i v Krupce, některé v krátké době, jiné v delším období. Dvacet dva let po Libušině smrti příbramské doly založil a po sobě pojmenoval Příbral, který dal svou sestru za manželku knížeti Nezamyslovi. Je to dlouhá historie, dlouhé povídání, čtenář nechť se poradí s Hájkem, a není-li ten po ruce, je tu naše Historie Svaté Hory, kde jsem vyprávěl o oněch dolech, o velkém nepřátelství mezi havíři a vladykou Horymírem, o neobyčejném skoku koně s Vyšehradu i o těch jiných událostech, jež sem náležejí. Jako o závod také jiní předáci a vladykové (ba i knížata) vyhledávali žíly zlaté a stříbrné rudy, kutali tak, že se lid celých Čech kromě šlechty a rytířů dělil na oráče a kovkopy. I stalo se nejednou, jak známe z kronik, že v Čechách zavládl hlad, protože lidé pobízení touhou po zlatu a stříbru nechali ladem zanedbaná pole a přivodili si skutečný hladomor, vždyť se chtěli raději sytit zlatem a stříbrem než pokrmy. Z takové doby pocházejí příbramské doly²³, o nichž sotva můžeme říci, že jsou vyčerpané. Při důkladnějším kutání by vydaly nepochybně více. Nyní se nejvíce doluje v jámě sv. Josefa. Důl Maria (zbožní předkové rádi dávali dolům jména podle nebešťanů), který po staletí držel prvenství, je nyní úplně vyčerpán; havíři mi tvrdili, že tato jáma klesá do hloubky 120 sáhů a že její bohatství bylo tak velké, že předkové z ní vytěžili více než 90 centnýřů stříbra nejryzejší jakosti. Zápisy příbramských dolů se ztratily v době husitských válek, obnoveny po roce 1494 králem Vladislavem a následujícími vladaři, jsou nyní chovány v příbramské radnici. Sám jsem je měl v ruce. Nemohu vypočítávat všechny jámy, poněvadž se téměř každoročně otvírají nové a nové. Roku 1553 bylo v provozu 30 jam: sv. Trojice, sv. Ducha, Panny Marie, sv. Josefa, sv. Michala, sv. Anny, sv. Barbory, sv. Jana, Nebeských andělů atd. Viděl jsem účty příbramských dolů dodané roku 1584 na horní úřad a do pokladny českého krále Rudolfa II., v nichž jasně čteme: od roku 1553 do roku 1584 bylo dodáno do královské pokladny z příbramských dolů 55 centnýřů, 30 liber a 12 lotů stříbra, což stvrzují královští úředníci podpisem svých jmen. A přece se těžba pomalu snižovala, na dolech pracovalo málo lidí, až se zavřely docela nedbalostí těch, kdož se měli o ně starat.²⁴ Jak to vypadalo s těžbou stříbra v těch dávných zlatých časech předků? Existoval důmyslný stroj, který bránil zatopení dolů tím, že vyčerpával vodu na povrch. Svě čtenáře odkazuji na Historii Svaté Hory, kde je ten důmyslný automat vyobrazen.

Jílovské doly zůstávají ve starobylosti za příbramskými²⁵, ale cenou a bohatstvím rudy je daleko předčí, vždyť ve svých přebohatých útrobach daly vzniknout zlatu již před mnoha staletími. Nacházím, že je o Jílovém a jeho dolu Tobole (to slovo se užívá v dolech) zmínka již kolem roku 950 v době Boleslava Ukrutného, bratra sv. Václava. Kolem roku 998, jak se

dočítáme v kronikách, přinesla jediná jílovská Tobola do knížecí pokladny sto tisíc hřiven zlata, jejichž nemalou částku štědrý kníže Boleslav Zbožný vynaložil na chudé, kostely a kláštery. Kromě Toboly čteme v jílovských dolech tato jména štol: Mošnička, Halířek, Šlojiř, Jarovec a jiná. Nelze přejít událost, která se stala roku 1145, jak vyprávějí kroniky: když znamenitý kníže Vladislav, proslavený válečník, zakládal s velkým nákladem na hoře Siónu u Prahy klášter pro mnichy premonstrátského řádu²⁶ a když se to založení líbilo nebesům a hlavně bohorodičce Panně Marii, zjevila se hned druhého roku knížecímu kaplanovi Redovi při bohoslužbě. Pochválila zbožnost knížete, a aby ukázala svou lásku, jmenovala určitý důl v Jílovém a popsala místo, kde leží velké množství zlata. Prikázala, aby si je vladaři vzali a pamatovali, že je to její dar. Kněz Reda dal překopat půdu a jako předák toho díla vykopal a dal knížeti dopravit 24 centnýřů velmi hodnotného zlata. Tou boží věštbou bylo zajisté řečeno dejte a bude vám dáno; rovněž to, co vyjádřil almužník sv. Jan slovy: „Nelze překonat boha v štědrosti vůči těm, kdož jsou sami štědrí.“ To máme dokázáno takřka hmatatelně o jílovských dolech. V dobách Karla IV. zde vykopal zlatého koníčka, jak už tak příroda s oblibou předvádí hříčky mezi rudami, a žíly tenkrát dávaly tolik zlata, že podle slov Dubraviových mohl Jonstonus napsat: „V jílovských dolech vykopal havíři hroudu ryzího zlata, vážící dvacet dva liber, kterou donesli — tak jak byla — králi Václavovi.“ Více o těch dolech nemohu povědět, poněvadž tamější doložení téměř ustalo. Také úcty dolů se nikde neobjevily.

43 Libuše popsala ve svém proroctví jako třetí místo dolování doly na severu, a to v Krupce. Už jméno připodobněné krupici vyjadřuje onu zrnitou hmotu. Oddělováním a tavením se získává cín. Také tyto doly byly objeveny zásahem shůry: bylo to v době, kdy manželka Vladislavova Judita, dcera hessenského lantkraběte Ludvíka, zakládala v Teplicích panenský klášter pro příslušnice řehole sv. Benedikta. Tehdy našel oráč Vladek roku 1152 při jakési lesní práci onu pověstnou hroudu plnou zrnok a donesl ji vladařům.²⁷ Pokud jde o starobylé doklady těchto dolů, měl jsem je v ruce, kdo však by chtěl a mohl sledovat všechno? Kdo se obírá vším, nedělá nic a moudře prohlásil Aristotelés: „Ukončit něco, znamená znát.“

Přejděme k Horám Kutným (*Kutná Hora*), jež také Libuše dávno předpověděla. V celém království je považují za obzvlášť proslulé. Něco jsem o nich pověděl již v předcházející kapitole, ačkoli, po pravdě řečeno, se mi zdá, že veškerou příležitost i úmysl něco o nich napsat pro budoucí mi bere důstojný otec Jan Kořínek z Tovařystva Ježíšova, muž všestranně vzdělaný, který nedávno vydal v otcovském jazyce, stříbrem posvěcenou — abych se tak vyjádřil — knížku o kutnohorských stříbrných dolech. K tomu nemůže ani mé pečlivé bádání nic připojit. Autor přede-

vším vykládá Libušino proroctví. Následuje vznik dolů a města.²⁸ Mluví se o oblibě u králů, výsadách, privilegiích, o tom, jak si jich všichni váží a hlásají jejich slávu. Následují válečné skutky havířů, bratrský svazek s Pražany. Přízeň nebes, bohatství měšťanů. Mluví se o jejich bdělosti, okázalosti a schopnosti řídit obec. O kutnohorské minci. Konečně o náboženských snahách. O kultu sv. Barbory doloženém nákladným dílem. O nenávisti ke kacírům. O založení církevních staveb a jiných událostech. Co bys k tomu, drahý, mohl připojit? Pilný čtenář ovšem přece jen čeká, co odlišného nebo nově vybadaného jsme připojili my. Začátek doložení je sporný. Autor, o němž jsem se pochvalně zmínil, píše na podkladě starobylých knih, že kutnohorské žíly byly nalezeny mnichem sedleckého kláštera Antonínem v době krále Václava I. Jednookého roku 1227. Jiní kladou objevení dolů na konec 12. století (!), do vlády vynikajícího krále Václava II.²⁹ Obojí názor možno doporučit, vždyť netvrdíme, že všechny štolky byly objeveny najednou, ale po částech a se střídáním, jak postupovala práce. Proto je tu Stará a Nová Kutná Hora, kde malínský farář Jan objevil možnost doložení na pozemku a v právním okrsku malínské fary, jak je doloženo veřejnými listinami pražské kapituly. Byly to doly podle starého svědectví velmi bohaté, a to nejen v době Václava II. Také ony první celkem nevalné jámy na hoře Ptáku (*Grejfské pásmo*) prosluly po roce 1284 nejvíce v celé německé říši, ba v Evropě tak, že císař Albrecht, posedlý touhou po stříbře (prý se chvástal, že v Čechách tečou potoky stříbra), žádal roku 1303, aby mu byla Kutná Hora darována, docela proti právu. Když mu to Václav odepřel, vyhlásil mu válku, která podle vyprávění kronik dopadla pro Albrechta ostudně.³⁰ Proto císař Karel IV. prohlašuje ve své Zlaté bule, jež upravuje práva římské říše německého národa, toto: „Český král nechť má právo na doly jakékoli rudy nebo soli ve svých zemích, jak tomu bylo vždy za českých králů, našich předchůdců.“ Těmito slovy popírá nárok Albrechta, který žádal na Václavovi II., aby mu doly odevzdal. V zápisech Kutných Hor se čtou jména štol. Věštyně Libuše prohlásila, že vidí trojitou Horu: Kukulík, Kaňk a Turkaňk. Ty v sobě skrývají takový počet jam, že je není možno ani vyjmenovat. Když doly nejvíce kvetly, dávaly králům týdně tisíc hřiven čistého stříbra, jak tvrdí Hájek. Vychvalovaný autor uvedl ve své knize ještě jiné, mnohem větší příjmy, jež by se zdály neuvěřitelné, kdyby to nebylo zřejmé z Knih účtů. Ani dnes by nebyl úspěch menší, kdyby byla dolům věnována stejná a trvalá péče. Ony doly však za paměti otců postihla škoda, zlá pro celé království. Někteří lidé, zkažení obecným poklesem lidského pokolení, usilovali pouze o vlastní prospěch. Jakmile si oddělili část zisku určeného k provozu štol, nedokázali dát uzdu své hloupé vášni, a tak se hromadily náklady větší měrou než zisk. Potom ovšem pole nemůže majiteli přinášet užitek, tím méně doly na zlato

a stříbro, jejichž provoz vyžaduje peněžní náklad a práci. Slyšel jsem muže, který bystře uvažoval o tomto podnikání se stříbrem takto: Postarejme se o to, aby kutnohorské doly nepřinášely majiteli těžaři větší zisk, než kolik nákladu do nich vložil. Například: aby se ročně vrátilo sto tisíc zlatých tomu, kdo vydá stejnou částku na provoz dolů. Je možné, aby se našel těžař tak málo milující svou vlast, takový nepřítel chudého lidu, celého království, ba veškerého lidského pokolení, který by se staral jen o to, aby sám neutrpěl škodu? Který by se ve své závisti nestaral o další tisíce zlatých, jež se mohou dostat z temnoty na světlo a ročně obohacují království? Celkové zanedbání českých dolů následovala nenahraditelná škoda, když se totiž jámy naplnily vodou, která neustále prýštila, a dosud se neobjevil způsob, třeba obtížný, jak tuto vodu odčerpat. Mnozí se sice o to pokusili, ale vzdali se uprostřed práce. Kutnohorské výsady, privilegia králů, důkazy přízně a lásky si prohlédni u autora, kterého jsem několikrát s pochvalou doporučil. Příbramské doly si zaslouží nejvyšší slávu za to, že z jejich bohatství byla zřízena bazilika sv. Víta. Na radnici mají o tom listinu, potvrzenou vysutými pečetěmi arcibiskupa Zbyňka a kanovníků. Proto také naši vzácní předkové povolili příbramské obci nosit ve znaku a na pečetním prstenu část chóru svatovítské katedrály, jak vidíme ještě dnes.³¹

O tom, co je společné dolům. O hornických městech. O právu azylu v dolech. Stoly se jmenují podle svatých. O hornických skřítcích. O kovářících ve zdech domů. Příroda často tvaruje zlato a stříbro do podoby nějakého tvora. Stříbrný kuň, stříbrné pruty, zlatá stébla, zlaté a stříbrné nitě. (I. kniha, XVI. kapitola)

45 Společnou výsadou všech dolů na zlato a stříbro v Čechách je právo azylu, takže nemůže být odvečen nikdo, kdo se do nich uchýlí. Výjimku činí jen mimořádný zločin, při němž pachatel spoléhá na azyl. Za dob předků se havířská města a městečka těšila velké vážnosti a některá jejich privilegia dostala neměnnou platnost královskými nařízeními. Jména významných hornických měst a městeček jsou tato: Kutná Hora, (České) Budějovice, Chomutov, (Český) Krumlov, Krupka, Jáchymov, Přísečnice, Jílové, Příbram, Locket, Rudolfov, (Horní) Slavkov, Krásno, Vimperk a četná jiná. S podivem shledávám, že téměř u všech dolů v Čechách nebo aspoň v jejich blízkosti stojí kostel Panny Marie či některého svatého, obdařený zázraky a dobrodiním nebes. Příbram má svou patronku na Svaté Hoře, Kutná Hora má sv. Barboru a roztěžskou bohorodičku, také Budějovice mají svou domácí světici. Ochránkyni má i Krupka, Jílové a Jáchymov, tamější část země uctívá chlumskou Pannu Marii. Některé doly

převzaly jméno po sv. Anně, Kateřině, Šebestiánovi a dalších. A jako drží ochrannou ruku nad doly svatí a světice, tak zase podzemní temné hlubiny hlídají a ovládají skřítkové. (Mnoho podivuhodných zkazek o těchto zjeveních v dolech, a to v Loketském kraji, vypráví Zachariáš Theobald.) Velmi často se ukazují havířům. Jsou to tříloketní stařečkové s vousy až po břicho, někdy v havířském oblečení se svítilnou, kladivy a ostatní výzbrojí. Když se neposmíváš, když nemáš v úmyslu chovat se zle, nic nedělají, ale na některých místech řádí a tváří se velmi ošklivě, jak poznamenal Jiří Agricola. V Kutné Hoře je velmi často viděli běhat do štol a zase z nich vybíhat, a to ve velikém množství. Jeden starý rukopis udává dokonce léta, kdy za nepřítomnosti havířů — hrozilo tenkrát velké neštěstí — slyšeli lidé, jak tito permoníci škrabou, kopají, tlučou a vůbec konají havířské práce. Někdy skřítkové po vzoru havířů opracovávají kladivem železo na kovadlině. Ve stejných dutinách pak lze slyšet nepatrné, ale velmi časté údery, jako by najednou kovali tři, čtyři kováři — lidé jim říkají kováříčkové —, ale tento jev není typický jen pro doly. V Míkovcích u Prahy, kam jsem dorazil s početným průvodem na nocleh, sám jsem v blízké stěně uslyšel takové zvuky. I přiložil jsem tam palce a požehnal to místo křížem, přesto však práce pokračovala. Potom byl klid a ticho, údery se však ozvaly znovu. To vzbuzuje u mnohých lidí údiv a kdekdo se ptá, jaký je to vlastně zjev. Někteří lidé s oblibou vykládají, že jsou to červi, kteří hlodají dřevo nebo starý kámen, ale kdo je kdy chytil? Pokud jsem se sám ptal na tu známou a běžnou věc, dostal jsem odpověď, že jde o tajemství přírody. Lidé ovšem myslí, že jsou to skřítkové.

Je také zajímavé, že zlato, stříbro a ostatní kovy berou na sebe podobu různých tvarů, a když se havíři snaží vydolovat beztvaré stříbro nebo zlato, naleznou často rudu opracovanou a určitých tvarů. Ve Výtahu z českých dějin jsem pověděl, že roku 952 našel předák stříbrných dolů na Lipnici, Dalimil, stříbrného koníčka³², někde pak jsem četl, že za Karla IV. našli zlatého koníčka v Jílovém. Roku 767 byl v lesích u Berouna nalezen tak velký prut stříbra, že o dobrý loket převyšoval statnou lidskou postavu. Dále roku 789 našel pastýř na Krušné hoře zlatý prut v tloušťce prstu a donesl jej na Vyšehrad knížeti. Roku 874 zpozoroval lovec Přibík pod kopcem Třemošnou, že ze skalky vyrůstá rovněž prut stříbra. Konečně Antonínův nález stříbrného prutu — jak jsem pověděl — umožnil, že vznikla Kutná Hora. Na hradě v Horšovském Týně dodnes uchovávají destičku s namalovaným zlatým prutem tloušťky malíku lidské ruky a výšky jednoho pražského lokte. Tak byl totiž vysoký oves, mezi jehož stébly byl prut nalezen. Horšovotýnský měšťan jménem Leonard Riffel, povoláním košíkář, který žil na počátku tohoto století, pracoval na svém kopcovitém poli, totiž na Kněžském vrchu u samotného Týna, kde mu právě dozrával oves. Najednou spatřil jakousi mihotavou zář uprostřed dosud

stojících stébel. Přistoupil blíže a jednou nebo dvakrát sekl kosou do kovového klasu, který se ovšem ani nepohnul. Jako by ten dar nebyl k užítku, když neměl nic společného s jeho ovsem, vyrval prut z kořene a odhodil stranou. (Poučil jsem se o tom od drahého přítele, urozeného pana Adama Arnošta Grossa z Waltu.) Ve své hloupé mysli si ani neoznačil místo, kde prut rostl. Večer se vrátil domů, zeptal se svého spoluměšťana Jana Pachtu na tu věc, ukázal mu prut, a protože nevěděl, o co jde, nabídl mu bez rozmyšlení prodej v ceně jedné kopy. Po několika dnech se o tom dozvěděl pán toho místa Vilém Popel. Protože nechtěl, aby tak bohatý dar od boha a přírody přišel nazmar pro lidskou hloupost, přikázal, aby Janu Pachtovi ihned dali peníze a jemu donesli prut. Tehdy se páni chovali k poddaným laskavě — pán donesený prut koupil a na místě dal Leonardovi odpočítat 100 kop. Předpokládal, že to bude milý dar císaři Rudolfovi, který se nejvíce zajímal o přírodní pozoruhodnosti. Stalo se, jak doufal. Na císařův příkaz bylo hledáno místo, kde se objevil prut, ale jeho zlaté žíly se neukázaly, i když se snažil pátrat jak Leonard tak ostatní. Já bych raději chtěl slyšet od moudrých lidí a znalců přírody, jaká je to síla, jaká příčina, jež vytlačila ze země tak mohutný a vysoký prut zlata? Kdybychom mluvili o vrbovém prutu či prutu jiného stromu rychle rostoucího, který náhle vyrostl, vymykalo by se to málem víře. Oč méně můžeme věřit tomu, že ze země v tak krátkém čase vyrostl dokonalý prut zlata? Přírůstky rud jsou přece mnohem pomalejší než keřů nebo stromů. Dále se ptám: jaké je to zlato, jež se může přizpůsobit — jak dokazují četné příklady — vzhledu osení, když roste mezi ním, hroznům mezi vinnicemi, písku mezi pískem?

Spěchejme ale k dalšímu.

Jan Tanner z našeho Tovarýšstva vykládá: „Za časů téhož Rudolfa II. ve žních v Prácheňském kraji jeden z ženců podsekl kosou zlatý klas. Vypadalo to, jako by se zlato stalo součástí klasů, ve styku s nimi se jim připodobnilo. Podobalo se jim i kořeny. Všechny klasy pak se klaněly zlatému bratru a vladaři.“ Týž autor soudí, že totéž se stávalo po Čechách dost často. Plátky zlata vyrostlé ze země se někdy vpletly do vinné révy. Někdy lze nalézt zlato uvnitř stromů, vyhnané do výše v podobě tenkého provázku kolem dřene a cév. Tolik autor. Za naší paměti jsme viděli podobný příklad, který můžeme doložit naprosto věrohodným svědectvím. Na panství hraběte Černína našli venkované mezi listím u kořenů starého stromu tak ohebné nitě, jež se podle jejich názoru hodily nejvýš k tomu, aby si jimi utáhli nebo ozdobili klobouky. Jeden z nich si tím svazkem dokonce upevnil uvolněnou rukojeť srpu. Nitě totiž neměly zlatou barvu, spíše rezavou nebo dokonce černou. Všiml si toho nějaký chytrý Žid, dal za ně venkovanovi nejdříve jeden měsíc, pak druhý a třetí, nakonec koupil všechny svazky. Věc se provalila, taškářský Žid byl nucen vrá-

tit vše, co od vesničanů koupil. Jim potom byla vyplacena odměna jiným způsobem. Znáám lidi, kteří viděli u hraběte zlaté kruhy a také nějaké nádoby vyrobené z roztavených nití, poněvadž na stejném místě bylo později nalezeno ještě mnoho kroužků.

Znovu o dolech na stříbro. Některé kutnohorské štoly. Péče o doly v dávných Čechách. Bobatství krále Vladislava z Kutné Hory. O jáchymovských dolech a jejich prospěchu. Doly v Plané. Některé štoly přinášejí záhubu. Přísečnické doly, rudolfovské u (Českých) Budějovic a kašperské. (I. kniha, XVII. kapitola)

České hory oplývají daleko víc stříbrem než zlatem. Kutná Hora, město kdysi vážené a bohaté na stříbrné doly, se ještě teď těší slavné pověsti. Dostala pražské právo a roku 1359 Karel IV. rozmnožil její výsady. Výnosem, daným v Čechách, rozkázal, aby město bylo osvobozeno od placení poplatku, vybíraného ve Frankfurtu při dopravě přes Mohan. V době Václava II. našel pastýř prut stříbra podobající se vinné révě. Jiní zase říkají, že nálezcem byl mnich z cisterciáckého řádu a že si místo nálezů označil kápí, kutnou. Odtud prý Čechové pojmenovali to místo Kapihora (Kutná Hora), později pak Němci přejmenovali město na Kuttenberg. Sám jsem kdysi podzemními cestami navštívil všechny štoly a přitom mi zatanul na mysli Pliniův výrok o takových chodbách. Ta práce překoná díla Gigantů. Všechno zde je tak překopáno, sluje s rudnými žilami jsou tak provrtány (říkají tomu Gang), skaliska jsou ustavičným přitřesáváním tak průchodná, že jsem měl dojem, jako bych byl v hoře Athosu, prokopané Xerxem.³³ Jednání zemských sněmů mluví o tom, že naši předáci věnovali kutnohorským dolům co největší péči. Přečti si záznamy sněmů z roku 1571, máš-li je po ruce, nebo Jednání Viléma z Rožmberka, který byl v čele poselstva či spíše komise a oznámil stavům vše, co viděl. Jednooký Žižka nazýval Kutnou Horu Antikristovým měšcem, poněvadž katolický král Zikmund čerpal odtud peněžní zdroj k válce, což se vůdci kacírů nemohlo líbit. Král Jiří z Poděbrad správněji říkal městu má tobolka a váček. Nacházím, že nejvíce nařízení o kutnohorských dolech vzniklo po roce 1586. V roce 1278 dal král Václav II. (jako první z králů) sestavit práva, výsady a zákonná ustanovení stříbrných dolů do jediného soupisu. Později, jak se totiž doly vzrůstaly a jak rostly zkušenosti, to bylo nahrazeno ještě lepšími zákony.³⁴ O tom se zmiňuje Bartoloměj z Práchně ve svém kutnohorském rukopise. První havířská pečeť je z roku 1313. Král Vladislav, otec Ludvíkův, ještě dříve než obdržel uherké království, měl kutnohorské doly ustavičně na očích. Často zajížděl do Kutné Hory, z Vlašského domu obcházel dílny a rád docházel do pa-

láce zvaného Knížecí, pokrytého malými barevnými cihlami. Tehdy stříbrné doly oplývaly bohatstvím k velké radosti krále, zejména pak to byl důl Osel, nad nímž stojí chrám sv. Barbory. Ten ze sebe vydával velké množství stříbra, takže král mohl ve vši důstojnosti vést války a byl schopen znovu získat královská města. Tak roku 1505 odkoupil Kolín, který dal do zástavy panu Mikuláši Trčkovi z Lípy, a to jedině za stříbro z tohoto Oslu, jak připomínají kutnohorské knihy. A přece nakonec přinesl Osel neštěstí, když se v květnu 1541 na místo stříbra náhle provalily vody. Tehdy se utopilo mnoho havířů, jen tři ušli smrti. Roku 1544 byly pak doly s nenapravitelnou škodou nadobro opuštěny, neboť se zdálo, že se všechny žíly vytratily, jak tvrdí kutnohorský kodex. Lidé sice ustali v práci, ale permoníci v ní pokračovali. Roku 1509 obzvláště ve Šmytně pracovali ve dne v noci, bylo slyšet úderu kladiv, hlasy pracujících a všechno, co k tomu patří, ačkoli nikdo z lidí nesestoupil dovnitř. To byla jakási zlá předzvěst, poněvadž roku 1522 vyrazila náhle voda a v téže jámě se v přívalu utopilo osmnáct havířů.

Jáchymov v Loketském kraji je velmi bohatý na stříbro, vyrovná se kutnohorským dolům a dokonce je předčí. Jáchymovské doly byly vypátrány 13. března roku 1516 v době, kdy se Vladislavův syn Ludvík chystal dosednout na trůn.³⁵ Zde se nejdříve razily jáchymovské tolary³⁶ (dnes jim říkáme císařské). Lidé je nazývají ve snaze po zkratce vůbec jenom tolary, jak jsem pověděl ve svém Výtahu z českých dějin. O těchto dolech pojednal podrobně ve zvláštní knížce Zachariáš Theobald z (*Horního*) Slavkova, ten, který potom zemřel ve vyhnanství v Norimberku. Celá okolní končina i doly se stříbrem v útrokách leží na rozhraní Žateckého a Loketského kraje. Fabricius vypráví, že roku 1492 bylo pod samým dnem vyrýpnuto čisté stříbro v městečku Glashütte, 3 míle od Drážďan směrem k Čechám. To bylo poprvé. Mnohem bohatší ložiska byla nalezena v samé blízkosti českého pomezí ve Schreckenbergu, čtyři míle od (*Saské*) Kamenice; na tom místě potom bylo kutáno a vzniklo lidnaté město, nazvané podle božské patronky Annaberg. Bylo tam nesmírné bohatství. Od roku 1496 až do roku 1500 bylo jenom z onoho kopce odezdáno do knížecí pokladny 1 240 838 našich rýnských, to je více než 413 612 zlaťáků, do čehož nepočítáme desátky a náklady. Vraťme se však do Čech. Jaký roční výtěžek stříbra dávaly jáchymovské doly svým páním, toho jsou svědectvím slova Jiřího Agricoly, muže, který se nejvíce vyznal v hornictví a navíc se dlouho zdržoval v té krajině. Ve IV. knize O dobývání rud říká: „Majitelé přidělují peníze pro pracovníky čtyřikrát do roka, bohatství z dolů se jim vrací také čtyřikrát za rok a výtěžek je buď velký nebo malý podle toho, kolik se narubá zlata, stříbra nebo jiných kovů.“ Podle Agricolova sdělení vydolovali havíři z jámy zvané Jiří ve Schneebergu tolik stříbra v jednom čtvrtletí, že byly pecny této rudy

rozděleny na 28 dílů v ceně 1100 rýnských zlatých. Z dolu na Annaber-
gu, jenž se jmenuje po nebeském vojsku, vytěžili stříbra za osm set. Z já-
chymovského dolu zvaného Hvězda za 300 zlatých. Z hlavního abertam-
ského dolu Vavřincova za 225 zlatých. A tak čím více měl kdo těžařských
dílů, tím větší měl zisk; tak doslova říká Agricola. Tento pečlivý spisova-
tel vypočítává také některé jáchymovské štoly jako Geyer, rozdělený mezi
geyerské podílníky, jiný Olověný podle vyrubaného materiálu, totiž čer-
ného olova, a konečně ještě jiný známý jako Bohatý odštěpek podle toho,
že jej kdysi odvalila bystřina. Jonstonus, znalec přírodního bohatství,
mluví také o jáchymovských pokladech: „V Jáchymově,“ praví, „vykutali
jednou stříbro ve váze 10 attických talentů.“ Velké množství stříbra daly
hrabatům Šlikům doly v Plané pod ochranou sv. Barbory. Poněkud výše
ve svém díle mluvil Agricola o štole sv. Vavřince. V VI. knize však pozna-
menal, že byla nebezpečná. Jednou z příčin, proč jsou štoly opouštěny,
jsou jedovaté výpary, jestliže není v moci lidí úplně je odstranit nebo
aspoň zředit. Proto se jáma v Plané zvaná Vavřinec neprokopávala, ačkoli
měla také stříbro. A ještě předtím uvádí Agricola ve stejné knize: „U čes-
kého městečka Plané je několik dutin, jež v určitém období roku vydávají
výpary, které zhašejí kahany a usmrcují havíře, když by zůstali delší dobu
dole.“ Jiné štoly ovšem přinesly majitelům nesmírné bohatství, vždyť pro
množství stříbra dosáhli Šlikové od králů i právo razit mince s obrazem
sv. Anny, kterou kdysi ctili v benátském území. Kašpar Šlik, kancléř tří
císařů, získal zdejší krajinu za svou věrnost císaři a říši, ale později mu ji
nepřátelé odňali.

Týž Agricola nejednou připomíná slavkovské doly na stříbro jako
velmi proslulé a můžeme mu věřit. Přísečnice a Rudolfovo u (*Českých*) Bu-
dějovic měly též mnoho výsad a také jejich stříbro bylo známé. Přísečnic-
ké doly byly podle tradice objeveny za panování Karla IV. Jiné tři — rov-
něž v Žateckém kraji — totiž ve Výsluní, (*Horní*) Blatné a Svatém Šebe-
stiánu, leží buď vůbec ladem nebo se v nich kutá celkem nepatrně bez
vynaložení minimálního nákladu. Rudolfovo byl kdysi vyzdoben tak hono-
nými budovami, jak vyprávějí staří pamětníci, že si v ničem nezadal
s Budějovicemi. Dnes však neukazuje nic jiného než zříceniny a bortící
se zdi. Město bylo pro odboj vyvráceno v době, kdy Budějovičtí ustavičně
popichovali Buquoye proti rivalskému městu, z něhož se podle zdání Bu-
dějovických šířily mezi měšťany kacířské bludy. Do tohoto města totiž
chodili tajně budějovičtí nekatolíci na evangelické bohoslužby. Pokud se
týká dolů, již za Maxmiliána a jmenovitě kolem roku 1570 byly stříbrné
žíly vyčerpány. Ale v následujících letech plynul opět stříbrný proud do
pokladnice králů a pro tuto okolnost udělil císař Rudolf obyvatelům —
byli to Němci sehnání z různých koutů — městské právo a město pojme-
noval po sobě Rudolfovo. Přejděme k vlastnímu kutání. Jonstonus pozna-

menal, že i v rudolfovských štolách našli stříbrné úlomky: jeden měl podobu kříže, druhý lva. Nedaleko Sušice se na několika místech našlo stříbro, nejvíce v Kašperských Horách. Dosud je tam havíři nacházejí. V Příbrami se ještě dnes hledá a taví stříbro, které prý hodnotou a jakostí předčí i stříbro kutnohorské.

- 50 *Bohatství krumlovských dolů. Některé opuštěné. O Stříbře, městě stříbra. Štědrost Rožmberků k chudým a špitálům. Zápisy mincovny. Ratibořské doly, dále tepelské a dobřichovické. Čeští havíři v Belgii u Alexandra z Parmy. O jalových rudách.*
(I. kniha, XVIII. kapitola)

Na nejednom místě u (Českého) Krumlova se pod patronací dříve Rožmberků, nyní knížete Eggenberga, dobývá stříbro — a jak jsem často slyšel — s pěkným výsledkem. Materiálu se užívá v mincovně k ražbě peněz. Ke krumlovským náležejí stříbrné doly nalžovské a v Hrádku. První dávají značné množství mědi, zvláště proslulý byl rok 1530. Doly v Hrobu³⁷ u oseckého kláštera a roztocké doly na stříbro již neexistují a jsou asi úplně vyčerpány.

Královské město Stříbro se tak jmenuje proto, že při stavbě nejstaršího opevnění bylo prý roku 1131 nalezeno v základech několik stříbrných hrud, na radnici pak bylo podle pověsti uschováno až do časů Rudolfa II. čtyřicet bochníků stříbra přiměřené velikosti (jiní říkají, že jich bylo pouze 12).³⁸ Co jsem krátce předtím napsal o krumlovských dolech, není nic nového. Mám u sebe velmi přesné záznamy rožmberských dolů, několik málo jich uvedu jako příklad. Roku 1521 vyrubali na šachtě sv. Vojtěcha tolik stříbra, že je prodávali po hroudách. Se stříbrem byla pomíchána zlatá ruda tak bohatě, že po oddělení tvořilo čisté zlato téměř jednu třetinu. Doly daly téhož roku 432 hřiven stříbra a 140 hřiven zlata. Petr, hlava rožmberské rodiny, oddělil ze všech třiceti dílů čtyři části a s velkou péčí je rozdělil špitálům, chudým a studentům, aby se zavděčil bohu. Bůh, vyburcován takovým dobrodiním, odpověděl velkým výtěžkem dolů, zvláště nalžovských, pokud šlo o stříbro, a krumlovských, máme-li na mysli zlato.³⁹ Krumlovské bylo tak znamenité, že o jeden karát převýšilo i uherské, jež je považováno za nejhodnotnější. Zkoumali je zkušení řemeslníci a znalci kovů. Jsem si vědom, že při svém spěchu za jinými údaji musím mnohé vynechat. Znáám autory i očitě, velmi vážené svědky, kteří mi nejednou tvrdili, že u vznešeného muže, jehož jméno mi pověřili, viděli velkou rukopisnou knihu. V ní bylo zaznamenáno veškeré bohatství, jež česká země uzavřela do svých útrob, všechny hory, údolí, říční břehy, samotné řeky, prameny, lesy, háje, dále tam byla označena

a pojmenována veškerá naleziště zlata, doly na zlato, stříbro a ostatní rudy i se svými žilami, jámy s drahokamy a veškerými vzácnými kameny, takže podle toho snadného ukazatele bylo možno k těm pokladům přijít. Ačkoli jsem se po té knize neobyčejně horlivě sháněl a dovolával se důvěry a svědomitosti přátel, nikdy jsem nedosáhl možnosti nahlédnout do ní. Tato kniha by mě byla zbavila veškerého vypočítávání dolů a nynější práce. Přikročme však ke zbývajícím údajům a konejme práci podle možností, když nemůžeme podle přání. Václav Břežan je původcem tvrzení, že na panství Rožmberků byly nejprve nalezeny stříbrné hroudy roku 1550 v Ratibořských Horách. Jeden centnýř, jak nepěkně nazýváme 120 liber, obnášel dvě míšeňské kopy, 27 grošů a 4 haléře — což si opisuji z Knihy účtů — a daleko převýšil náklady. I začali těžit a postupem doby byl výtěžek ještě větší.

Na pozemku tepelského kláštera byly v minulém století objeveny a otevřeny velmi bohaté stříbrné doly.⁴⁰ Upozornil mě na ně šlechtný muž a můj dávný přítel, důstojný otec Alois Hackenschmied. K rozkvětu je přivedl díky pilné práci havířů znamenitý opat Zikmund, jehož více než čtyřicetiletou správu korunovala zdarem sama příroda a její tvůrce. Z tohoto stříbra zhotovil sochy mnoha světců, kříže a jiné stříbrné drahocennosti, jež doposud spatřujeme v tepelském klášteře. Opat Matěj Göhl pokračoval v této činnosti k nemalému užitku pro klášter a hromadil bohatství, dokud kacířství a války pro ně vzniklé neuzavřely samu zem. V Dobřichovicích, kudy vede cesta z Prahy do Berouna, byly prý podle staré tradice a vyprávění dědů na panství špitálních s červenou hvězdou bohaté zlaté štoly⁴¹, ale nyní jsou hluché. Dnes se místo zlata dobývá v sousedství mramor. Předložme již čtenáři soupis zlatých a stříbrných dolů i s jejich původem.

Doly na zlato v Čechách.

Lipnice, Jílové a v něm ze štol nejbohatší Tobola, dále Knín, Krkonoše, Čížová, Krumlov má zlato i stříbro, rovněž tak Kašperské Hory. O zlatých píscích jsem již pověděl. V dávných rukopisech, ale též u Fabricia nacházím, že se Krumlov jmenoval Gromenau. Podle domněnky vznikl dříve název Crumena⁴² (*Měšec*), což je, jak jsem už předtím poznamenal, nejvíce užívané slovo v zlatonosných dolech. Hodějovský ve svých poznámkách k Hájkovi se domnívá, že Boubín, jež Dresser nazval Výří horou (*výr = bubo*), bylo Marobudovo královské město Bubienum. Myslím si, že bohaté jámy se zlatem, objevené roku 942 za Boleslava Ukrutného na jihozápadě u města Písku, náležejí spíše do blízkosti dávného hradu Boubína. Proto Hájek nazývá píseckou krajinu kolem roku 815 krajinou boubínskou.

Doly na stříbro v Čechách.

Příbram s Třemošnou, Lázem a Tisovou v okolí. Kutná Hora. Jáchymov s celým okolím. Přísečnice, Výsluní, Blatná, Hora sv. Šebestiána, Rudolfov, Nalžovy, Hrádek, Hrob a okolí, Roztoky, Stříbro, Ratibořské Hory, Žďárské vrchy. Slavkov má stříbro s cínem. Sem náležejí i hory u hradu Tolštejna, jež souvisejí s Krkonošemi. Tolštejn bylo původní sídlo pánů ze Šlejnic, kteří se sem do Čech přestěhovali před několika stoletími z Míšně. Krkonoše kdekdo chválí, nesčetné pak jsou zmínky o jejich zlatých dolech. Vypočítávají se místa s velkým výskytem zlata. Lidé také dovedou ukázat pramen, kde se vyskytují perly kulaté a velké jako hrách. Jiný pramen zase má zlato, ovšem vedle nalezišť granátů, křišťálů, chryzolitů a jiných vzácných kamenů. Kéž bůh učiní, aby vše to, co jsem přednesl, bylo k rozkvětu a slávě vlasti, když v sobě má takové poklady, abych mluvil jako Cicero.

Staré listiny Petra z Rožmberka, jejichž rukopis je v klementinské knihovně uchovávan pod číslem 254, jmenují české doly na zlato a stříbro, jež byly v provozu a nesly užitek po roce 1320 za krále Jana; jsou to Jílové, Kašperské Hory, Knín, Stará Plzeň (*Plzenec*), Loučim, Hartmanice, Nepomuk, Kutná Hora, Sedlčany a Čermná. Tolik v tom rukopise. Když jsem se před několika lety díval z opuštěného hradu Radyně, na nějž jsem vystoupil, na Starou Plzeň, spatřil jsem staré doly na stříbro v blízkosti obce Losiné, směrem k Nebílovům. Domnívám se, že jsou to ty doly, kterým se za starodávna říkalo plzeňské. Staří pamětníci mi také připomněli stříbrné doly v (*Spáleném*) Poříčí na panství hraběte z Can. Dokazují to i tamější jámy. Nedovedu říci, zda (*Nová*) Paka vydává na povrch zlato nebo stříbro. Ve velkém počtu se tam však vyskytují kutací jámy, nad nimiž stojí socha blahoslavené Panny, proslulá zázraky.⁴³ Karel IV. připomíná ve svém Životopise k roku 1343, že byly otevřeny stříbrné doly na hoře Vřesníku. Sám nazývá tu horu stříbrnou. Co je to za horu a kde je, to jsem nikdy nevypátral. Roku 1599 našel sedlák v jakémsi potoku na chlumeckém panství u Hradce Králové dvě hroudy čistého zlata. Majitel toho místa poručil rozkopat pozorně zem kolem potoka, ale nikdy se už nenalezla zlatá žíla, ba ani stopa po zlatu.

Uvedl jsem tedy jména význačných dolů na zlato a stříbro; aby pak se čtenář nezarazil nad tak velkým množstvím, nechť si uvědomí jedno. Neujdeš málem míli, aby ses nesešel s písečnými sejpy nebo štolami někde v horách, v lesích, ve skalách či u řek a potoků. Pro toto bohatství byly dávné Čechy nazývány od ostatních národů královstvím zlata a stříbra. Na ten prastarý názor navazuje Bucellinus slovy: „České království je velmi bohaté, vždyť bůh, tvůrce přírody, si přál, aby v něm nechybělo ani zlato, ani stříbro, ani drahé kameny všeho druhu.“ Můžeme se dovolávat

ještě významnějšího svědectví. Papež Kliment VI. v bule, kterou potvrzuje Karlovu univerzitu, říká mimo jiné: „Aby České království, jež bůh obdařil tak velkým množstvím lidí a věcí, nalezlo i ve vědách požehnanou hojnost, a to v míře, v jaké oplývá zlatem a stříbrem.“ Dokud nebylo plavbami nalezeno indické a americké zlato, dráždila hojnost stříbra a zlata všechny evropské říše, ale všechny ty země Čechy převyšují. Toto bohatství je udržovalo, vždyť podle Horatiova verše:

Kráčí středem strážců a skály rozráží víc, než úder blesku.

53

Proto králové milovali bohatou zemi. Přátelé ji ctili, nepřátelé se jí obávali.

Když tedy Čechy byly kdysi tak proslaveny prokopáváním štol, není divu, že měly dostatek zkušených a obratných pracovníků, kteří se vyznali ve vršení náspů a podobných opevňovacích zařízeních. Alexandr z Parmy, gubernátor Belgie, pravý Poliorkétés — dobyl totiž mnoho měst, slavný vojevůdce za paměti našich otců, najal si s velkým nákladem z Čech nejlepší havíře, kdykoliv obléhal hrady a města, dal kopat příkopy, vrtat podkopy a vykonávat všechny práce s lopatou a krumpáčem. Takové lidi měl stále po ruce, jak poznamenal Holanďan Emanuel de Meteren. Protože bylo u nás tolik dolů, zřídili králové nový úřad v království, jemuž náležel dozor nad doly i veškerou mincí. Představenému se říkalo nejvyšší mincmistr. O tomto zřízení i o minci budu později důkladně vykládat na jiném místě. Na závěr této kapitoly, v níž jsem pojednal především o rudách, chci místo značky, kterou píšeme na konci, poznamenat něco, co nám smrtelníkům připomíná naši smrtelnost. Velký znalec přírodních jevů, Theobald, vypráví, že i kovy stárnou. Svému otci prý přinesl rudu vykopanou v Michalových Horách, která však byla stářím a dlouhým věkem úplně poničená a vlastně k ničemu. Týž muž dokazuje, že i tamější doly zestárly. To je právě ono, co říká veršem Ovidius:

Železo stejně jak kámen je ničeno zžíravým stářím.

Nastane totiž doba — a bude to brzo —, kdy se řekne, že jsme byli, že už nejsme; vždyť i nyní žijeme jenom s obtíží.

Cín v Krupce a v (Horním) Slavkově smíšený se stříbrem. O starých rudných haldách. O dolech na železo, měď a olovo. O kamenci. Rozmanitost půdy v Čechách. (I. kniha, XIX. kapitola)

Nejbohatší doly na cín jsou v Krupce. Jakost té rudy je taková, že směle závodí s anglickou, znalci pak ji upraví a jako anglickou i prodávají.⁴⁴ Také (Horní) Slavkov oplývá cínem. Je tam štola sv. Barbory, kde je k cínu přimíšeno stříbro. Musí se zde tedy oddělit vzácné stříbro od méněcennějšího materiálu a v této práci se prý nejlépe vyznal chebský měšťan Zikmund Wan. Jiní totiž také oddělovali stříbro a cín pálením, jenže cín odhazovali. On se ve své zkušenosti pokusil zachovat obojí, sklídl velký zisk a jako bohabojný člověk zřídil v tak zvané Wanově osadě (*Wansiedel*) roku 1467 špitál pro chudé a na věčné časy jej obdařil velkou nadací. Podle cesty ze Slavkova do Krásna leží četné haldy písku. Možná, že to jsou pokladny pro budoucí. Také z těchto hromad se dnes vybírá výborný cín. Totéž vidíme v naší době i v kutnohorských dolech. Hromady materiálu, jež tam naši předkové nakupili, jakmile získali tavením stříbro, nyní náramně horlivě nakupují za dnešní ceny norimberští a hamburští obchodníci rudami a ještě se obohacují o stříbro. Zato naši domácí havíři naříkají, že jim a české zemi stříbro převzaté po předcích zaniká. Zde bychom se mohli tázat: zda může v těch haldách stříbro znovu vyrůst? Nikdo přece nemůže pochybovat, že v té zmeti jsou i samičí a samčí zárodky stříbra. Theobald sice takovou možnost popírá a říká, že příčinou zániku je pouze nedbalost našich předchůdců, kteří se čím dál tím méně starali o slavkovský cín a kutnohorské stříbro. Já ponechám tu věc nerozřešenou a počkám na posudek znalců. Tyto haldy musíme považovat za pokladnice království. Ke slavkovským dolům připoj ještě doly v Čisté a krásenské stejně hodnotné⁴⁵ jako ty první. Roku 1549 byl o ně veden spor mezi Štampachy a Šliky, který se dostal až k zemskému sněmu.

V těchto stoletích železa je všude dostatek tohoto kovu, po celých Čechách se železo kope a roztavené upotřebuje na různé předměty, pro mír i pro válku. Nemýlím se, když řeknu, že po Čechách je rozptýleno asi sto hamrů a že naši předkové považovali za nejlepší železo zduchovické (tyto doly na železo jsou ze všech po Čechách nejstarší a byly objeveny už za Kroka), komárovské a nižborské v Podbrdském kraji. O lánovské doly v Hradeckém kraji byl často veden spor, jak je zřejmé ze soudních zápisů, a to mezi Vilémem z Valdštejna a Kryštofem z Janova. Druhému z nich byly konečně roku 1552 přisouzeny. Proslulé doly na železnou rudu měl kdysi tepelský klášter. V naší době doly ležící ladem vzkřísil opat Fridrich a vedle dolů zřídil i huť na výrobu znamenitého železa. V jediném kraji Plzeňském jsou hutě na výrobu litého železa v počtu pěti pro-

vozoven a devět hamrů na výrobu železa kujného, a to v Radnici, Oseku (8 mil od Prahy), v Rokycanech, v Mirošově, v (*Spáleném*) Poříčí atd. Podle tohoto jednoho kraje si můžeme učinit představu o jiném, kde je železa ještě víc, třeba v Podbrdském, Loketském, Žateckém a Bechyňském. Znalci vědí, že měď a olovo se nacházejí společně se stříbrem, cín pak všude. Doly na měď nesmíšenou s jinou rudou má česká země pouze v Loketském kraji na místě zvaném Tři Sekery, kde spatřujeme ten div, že tam v dolech hoří podzemní plameny⁴⁶, jako by sama příroda chtěla ukázat a připomenout, že se měď musí tavit ohněm, má-li být k užitku. U Mutěnána na Plzeňsku byla podle starších pamětníků dolována měď a jako stopy této usilovné činnosti zůstaly do dneška velmi hluboké jámy.

Každý dobře ví, jak velké vážnosti a ceně se těší u různých řemeslníků kamelec. Ale zpracování této suroviny je tak obtížné, že se prý v celé Evropě najde sotva dvacet úpraven, počítaje v to i Anglii, vlast kamelec. Ten vyžaduje i zvláštní složení půdy, z níž se dobývá. Několik výroben mají i Čechy, a to v Chomutově a blízkém Jirkově.⁴⁷ Nacházím v Zemských deskách, že se Jirkov dříve jmenoval Borek. V Čechách jsou velké rozdíly v půdě. Nyní se dovídáme o zvláštním druhu, z něhož se kamelec dobývá, poučili jsme se o tom v pojednání o rudách a ještě to poznáme, až budeme mluvit o skle. Půda dává rudy, rodí drahokamy, je matečnou horninou vzácným kamenům, dává zemní pryskyřice, poskytuje křemen, písek, křidu a ledek. Půda je pórovitá, těžká, tmavá, lehká, světlá, jílovitá. Jak rozdílná je třeba samotná hrncířská hlína! Ta je všude, ale na Katovické hoře blízko hradu Střely je hlinka, která má modravý nádech. Podívej se, jak o rozmanitosti půdy uvažuje rozšafně Sennert, a potom na to, co připojil Stránský. Poznáš totiž, že toto všechno má v sobě česká země.

55

Nadbytek rtuti. Ledek, síra, uhli. Výrobný ledku. Nejlepší vápenec v Praze. Italské úsloví o něm. České lomy. Všechny druhy českého mramoru. Křesací kameny. Mlýnské kameny. Písek z českých řek. Praha má ve svém okolí na dosah veškerý materiál na stavby. O vápnu. (I. kniha, XX. kapitola)

V našich horách je ukryto velké množství rtuti. Dostává se na povrch při dolování a vytéká při oddělování rud, což ví každý, kdo zná podstatu a zpracování kovů. Proto jsem se domníval, že k tomu nemusím už nic připojovat.⁴⁸

Ledek u nás vyhledávají a dobývají na četných místech. Často jej máme takřka na dosah ruky, takže se ani nemusí kopat, buď je u povrchu nebo stačí jen tak škrábnout do země.⁴⁹ Svou přítomnost prozradí buď

v noci vyšlehnutím plamene anebo po dešti třeba uprostřed dne, což jsem sám nejednou viděl; ostatně zemské útroby, které se kopáním dostanou nahoru, jím málem překypují. Když jenom v Praze jsou tři výroby ledku, kdo by mohl spočítat všechny ty ostatní rozptýlené po Čechách? V místě, kde najdeš ledek, se zase znovu objeví, vždyť vzejde i v odházené zemi, protože v půdě zanechal zárodky. Totéž platí i o nalezištích síry, kterých je také všude dost. Síra je přece přimíšena k takovému množství rud, že vypočítávat její výroby a popisovat pracovní postup bylo by svědectvím, že pochybuji o čtenářových zkušenostech a znalostech.⁵⁰ Není proto divu, že odedávna vznikaly a denně vznikají početné výroby střelného prachu, když máme takové množství jakostní síry, ledku a dřevěného uhlí, jež dodává lesnatá česká krajina. Z těchto tří složek se totiž skládá, jak známo, střelný prach. Praha a Plzeň mají takové dílny doma. Jiná města všude ve svém sousedství, ale také v (*Mladé*) *Vožici* a na mnohých místech.

56

O vápenci snad bych se ani nemusil zmiňovat, když je společný všem krajinám, ale sama výborná jakost českého vápence nedovolí, abych jej opomenul. Terentiovými slovy: nedovolí nedbalost. Kusy znamenitého vápence se dobývají na četných místech po Čechách. Vápenné pece jsou všude u lesů, ale mohutné skály, které se naskytnou poutníkům do Prahy na pravém břehu řeky Vltavy za Vyšehradem, a bloky odsekávané na Bílé hoře dávají vápenec tak bělostný, lesklý a čistý, že při pálení a hašení nezůstane téměř žádný odpad. Celý kamenný blok je vlastně čistý vápenec; pražské vápno se mění v kašovitou hmotu tak bílou, že se dobře hodí pro štukatérskou figurální výzdobu, jak se tomu nyní říká. Italové dokonce nazývají jakékoli dobré italské vápno slovy *pasta di Praga* (*pražská kaše*), jak jsem se poučil od italských zedníků.⁵¹ Kamenolomy máme u nás v hojném počtu a s výborným materiálem, abych tak řekl, který požadují budovatelé hradeb a mistři stavitelé. Kámen nesmí být příliš tvrdý, aby k němu dobře přilnulo vápno, což prospívá trvanlivosti stavby, naproti tomu nesmí být příliš měkký, aby totiž vydržel nápor kladiv a aby ses při tvoření soch nemusil obávat jeho jemné a křehké struktury.

Mé vyprávění se dostává k lomům na mramor. I když je příroda nadělila Čechám v míře poněkud skromnější, přece jen někde jsou: u Dobřichovic lámou černý mramor protkaný zlatožlutými nitkami, což lahodí oku. Na pohled je velmi příjemný. Bílý neboli parský⁵², také purpurově červený, dále pestrý mramor s žilkami dobývají na četných místech, zejména u Karlštejna v kopcích, jež snad ani nelze dobýváním vyčerpat. Křesací kámen, který křesáním vydává jiskry a jehož se používá do střelných zbraní, aby totiž zažehl prach, vyskytuje se také všude po Čechách. Tutéž službu vykonávají i některé české drahé kameny jako diamanty a topasy. Já používám již mnoho let jako křesadla onyxu a karneolu.

Mlýnské kameny, o nichž učený Muretus říká, že se ve starověku nazývaly osly, vyrábíme doma, a to horní i spodní. V Čechách pak neexistuje kraj, který by si musil opatřovat mlýnský kámen v jiné končině, vždyť právě v našich lomech odsekávají nejvhodnější.⁵³ Máme také velmi dobrý písek pro stavivo. Na spárování zdí je prý nejlepší písek říční, a tak se všude tam, kde teče nějaká řeka, Labe, Vltava či jiné toky, vybírá zvláštními rýpadly písek z řečiště. Ke stavbě všech domů, co jich je v Praze, poskytla Vltava, která město púlí, měšťanům písek neobyčejně čistý, jemný a zbavený bahna. Z toho plyne i další užitek: jak se totiž denně koryto řeky prohlubuje, přestává být hrozbou při zátopách, jež dost často zaplavují pražské břehy. S těmito okolnostmi, o nichž jsem právě hovořil, je v souladu výrok, že sama příroda dala pražskému městu do vínku veškeré výhody, takže se zde staví s malým nákladem a velkým přispěním přírodních zdrojů. Mnohokrát jsem slyšel říkat italské stavitele, že Praha je požehnané město, poněvadž má výborné kameny vhodné ke stavbě, vápno, jež si přilnavostí nezadá se smůlou a barvou se podobá sněhu, a navíc ještě říční písek. Připoj k tomu řezivo ze vzdálených lesů, stojících na březích Vltavy, Berounky a Sázavy i jiných řek, to dřevo, jež se po proudu plaví do Prahy. Ještě pak dodávali, že kdyby procestovali Itálii, Francii, německé země a Polsko, nenalezli by zemi, jež by se mohla měřit s Čechami pro tak šťastné, snadné a příhodné stavební podmínky. O vápenci ještě připojuji toto: v Kouřimském kraji u Čestínokostela (*Čestín*), kudy vede cesta do Kačerova (*Káčova?*), nacházejí se ojedinělé lomy na podivuhodně bělostný mramor. Jiné lomy na mramor tam nejsou. Komu záleží při stavbě na trvanlivosti díla, ten dává mramor drtit, rozetřít a promísit s vodou. Vzniká z toho vychválené vápno, jaké nemají zedníci v celých Čechách, pokud jde o bílou barvu, lesk, hladkost a schopnost pojít kameny.

57

O předních sklárnách v Čechách. O jemném písku a potaši nezbytném při výrobě skla. O pozoruhodném vynálezu foukaného skla. (I. kniha, XXI. kapitola)

Výroba skla je cenné a skvělé dílo chemie, pokud ovšem jeho cenu neumenšuje velký nadbytek u nás. Hutě sklářského umění jsou v českých lesích tak hojné, že jimi Čechy předstihují sousední i vzdálené země. V Bechyňském kraji doporučují benešovské sklárny, v Chrudimském herálecké. Krajetece a Sloup také vyrábějí sklo. Bohatou činností vynikaly za časů otců sklárny křivoklátského panství. Kdo by všechny ty provozovny spočítal? Víím v posledních letech o dvaceti nově založených a den co den vznikajících dalších. Slovem není téměř v Čechách kraj, nevyjímaje ani Vl-

tavský, kde by nebyly sklárny. Některé kraje jich mohou napočítat velké množství, jako Královéhradecký a Plzeňský. Práci na výrobě skla usnadňuje sama krajina, především ta, která je bohatě zalesněná určitým druhem dřeva, jak jsem často slyšel od sklářských mistrů. Čechy pak mají nadbytek onoho speciálního dříví. Popel z tohoto dřeva a jemný písek dodává vhodný materiál k výrobě skla, bez písku se veškerá výroba hrouští. A tak je třeba dopravovat a převážet potaš z určitých lesních oblastí do končin, které tento materiál postrádají. Rychnovská sklárna náleží jasněmu knížeti, pražskému arcibiskupovi. Bystřická patří hraběcímu rodu Slavatů. Dále je tu sklárna v Broumech, poříčská, krumlovská, u Pramenů sv. Anny, jak lidé to místo nazývají. Sklárna je na Jelení Louce, ve Chřibské, falknovská, pramenská (?), přívětická, sebužínská, ve Škvorci, krumvaldská, v Pauerhütte u Svatého Kříže, breitenbašská u Jáchymova, v Načetíně za Jirkovem, v Černé, v Jilemnici, ve Vinné Hoře, v Bříšti u Herálce a v Dobré Vodě u Benešova (*nad Černou*) (jak jsem již výše uvedl, že je v Bechyňském kraji), atd. V některých vyrábějí skla tak průzračná, třpytivá, čistá a jemně tažená, že je prodávají za velké peníze v celé německé říši. U Nového zámku založili Kounicové krátce před touto dobou úplnou školu barevnosti, abych tak řekl, totiž novou huť na nejdrahocennější skla, jež se průzračností a leskem téměř vyrovnají křišťálu. V tom beru za svědky celé Čechy. Na stolech šlechty stojí dnes taková skla, takže ostatní činné sklárny se rázem dostaly na druhé místo. Nyní slyším, že práce tam — nevím, z jaké příčiny — ochabuje. Sklárna v Plané v Plzeňském kraji překonává v současné době ostatní krásou skla a pestrostí výrobků. V tom má prvenství. Mohl bych ovšem uvést ještě další naše hutě, jen kdyby na tom závisela šťastná budoucnost vlasti, jak říká Cicero.⁵⁴ Jediný Chrudimský kraj se může pochlubit čtyřmi sklárnami, v nichž se práce nezastaví ve dne ani v noci. I tak si myslím, že jsem vypočetl sotva třetinu skláren. Při návštěvě tří nebo čtyř skláren jsem odcházel s povznášejícím pocitem, a kdybych to osobně neviděl, nevěřil bych, že oheň má tak velkou sílu. Vždyť taví popel a obráceně zase z tekluté hmoty vytváří pevnou. Foukání pak dodává výrobku rozmanitý tvar. Toto umění chce ovšem velkou zručnost. Kolik jen předpisů vyžaduje samotná hmota, aby vydržela foukání! Jak stálý a pravidelný musí být oheň! Samo sklo konečně je velký zázrak přírody a umění, oheň to všechno přece nevyrobí. To věděl i učený Plutarchos (!) (*Plinius*), když ve svých bádáních o přírodě řekl: „Oheň má různé účinky. Ti, kdož taví zlato, používají ohně ze zapálených plev. Lékaři zahřívají léky uvařené z výhonků vinné révy na mírném ohni. Plamen z tamaryšků prý je nejvhodnější k roztavení a ztvárnění skelné hmoty atd.“ K těmto zkušenostem řemeslníci pečlivě přihlížejí.

Vypočítávají se papírny u nás. Myliovo mylné tvrzení o původu papíru. Četné papírny. Jáchymovský papír je podkladem papíru holandského. Mlynářské řemeslo v Čechách. O brnčířství. Žertovná historka o císaři a králi Václavovi a o povozníkovi, který vezl do Prahy brnce. (I. kniha, XXII. kapitola)

Musíme poznamenat, že papírny znamenají velký přínos, že jsou nejvýš užitečné, ba nezbytné, vždyť každý druh lidské činnosti je dnes vázán na písemný projev. Mylius se ovšem velice mýlí ve svém tvrzení, že umění vyrobit papír bylo vynalezeno teprve kolem roku 1470, když přišli z Galicie do Basileje dva muži, Antonín a Michael, a přinesli s sebou ono umění, předtím Němcům neznámé. Toto Myliovo tvrzení vyvracejí skvělé knihovny rukopisných památek, v nichž mu ukáží, kdykoli se mi zachce, četné svazky psané na papíře ještě před rokem 1340.⁵⁵ O pergamentu, vynalezeném pergamským králem Eumenem⁵⁶, o papyru a konečně o vlastním papíru najdeš velmi přesné pojednání u Robortella, a to ve výkladu umění, jak opravovat staré knihy. Vraťme se však k papírnám.

Myslím, že česká země může jejich počtem konkurovat daleko větším zemím, i když její vlastní obvod není zvlášť veliký. Vypočítám papírny v tom pořadí, jak si na ně při psaní vzpomínám. Výnosná je pražská papírna, v kladském hrabství je v Dušníkách, dále pardubická v Chrudimském kraji, veliká benešovská, která náleží mezi nejlepší, jindřichohradecká v Bechyňském kraji, horažďovická v Prácheňském, chebská, zbraslavská u Prahy. Město Litomyšl má dvě, Jirkov také dvě, jejichž doporučením je lesk a bělost papíru. Dále mimoňská, v Březové, trutnovská, lánovská, vrchlabská, kunčická, vychvalovaná papírna ústecká, chomutovská (také tu si náramně pochvalují), hamerská, v Dubí, telnická, dalešínská, řečická, rokytnická, frýdlantská s výrobou zvlášť ušlechtilého papíru. Dále je to papírna v Rádle, čistecká, v Plané, Poběžovicích a v Dolní Poustevně.⁵⁷ Jáchymovská má podle mého názoru primát, pokud jde o jakost papíru. Když jsem přišel před několika lety do Jáchymova, říkali mi jáchymovští dělníci, že se téměř všechnen jáchymovský papír dováží do Holandska. Tam jej předělají a tak vznikne onen pověstný hladounký a velmi tenký papír, jemuž se podivujeme v knihách vydaných v Leidenu. Jáchymovský papír je poměrně tlustý, takže z jednoho jeho archu vyrobí Holanďané s velkým ziskem dva, materiál jim totiž na to stačí. Zde mne napadá podezření, že jsem nevypočítal všechny výrobní papíru. Ale kdo to na mně může žádat nebo mi to vyčítat, když nové vznikají na různých místech? Přál bych si, aby se zájemce o takový druh práce, jako je papírenská stoupa nebo rozřezávání dřevěných tabulí na pile, obrátil na knihu Štěpána Vinanda Pighia Prodikův *Herkules (Hercules Prodicus)*.

Pily na zpracování dřeva, daleko více však mlýny na semletí mouky jsou u nás zastoupeny v míře neobyčejně hojné, mlynáři si pak dovedou postavit všechno ode dřeva a v práci s pilou, krumpáčem a sekyrou se úplně vyrovnají tesařům.

Hrnčířské řemeslo není tak důležité, abych se o něm musil zmiňovat, ale v té činnosti vynikají Berounští a Levínští. Žertovné je to, co se událo před dvěma sty lety císaři a králi Václavovi a co připomínají jednak staré památky a jednak sami Berounští. Císař Václav jezdil často z Prahy na Žebrák, do Kunratic a na Zbiroh, a odtud zase zpátky, změnou místa se totiž zotavoval z císařských povinností, které se mu protivily. I stalo se, že se císař při cestě z Prahy do Berouna střetl s vozkou, jemuž se převrátil vůz a rozbily hliněné nádoby, které vezl berounským hrnčířům do Prahy na trh. Vozka proklínal boha, lidi i samotnou silnici. Václav, jak už byl vlídný a rád vtipkoval, chtěl mu nahradit škodu — z rozzlobeného vozky totiž nemohl dostat kloudného slova — i řekl mu, aby pronesl přání. Vozka na to rychle řekl: „To jediné chci na tobě, císaři, abys svým výnosem ustanovil, že silnice z Berouna do Prahy, která je tak obtížná, plná kamení a nerovná, není dlouhá dvě míle, jako dosud, nýbrž tři, aby nám totiž, ubohým povozníkům, musili hrnčíři zaplatit za tři míle, vždyť tu na té cestě často povoz úplně zničíme.“ Stalo se, jak bylo řečeno: císařský edikt ustanovil, že Praha je od Berouna vzdálena tři míle, což se ještě dnes svatosvatě zachovává, ba na opozičníky je stanoven trest.

60 *České řeky. Jediné Labe pohlcuje všechny naše řeky. Rozdílly v pivu podle vody z našich řek. (I. kniha, XXIII. kapitola)*

Již dříve jsem pověděl, že všechny naše řeky vznikají buď v samé české oblasti nebo v pohraničních horách. Odtud ona sladkost vody; když řeky neplynou daleko od svého vzniku, po celé délce toku je vlastně pramenitá voda, takže se ryby, zvláště lososi, do nich horlivě stěhují. Kdybych chtěl být stručný, jmenoval bych pouze Labe jako jedinou naši řeku, jež vyráží ze země na severu Čech za Vrchlabím. Tato jediná teče mimo Čechy za Ústím směrem k Děčínu a podržuje si jméno, kdežto všechny ostatní pohlcuje a přijímá do sebe. Ostatní české řeky, které se k ní připojují, ztrácejí jméno. Vzpomínám si, že jsem ve svém Výťahu z českých dějin vypočítal všechny naše řeky a pečlivě popsal jejich tok. Význačnější přítoky Labe jsou Úpa před Jaroměří, Metuje pod Jaroměří, dvojí Orlice, jejíž vody obzvlášť milují lososi, u Hradce Králové, Loučná u Pardubic, Cidlina u Libice, Chrudimka pod Pardubicemi, Mrlina u Nymburka, Jizera, proslulá stříbrnosnými proudy a drahými kameny stejně jako znamenitými rybami, u Toušeně. Dále u Mělníka samotná Vltava, jejíž jméno se po Labi těší největší vážnosti. Vzniká v městečku Vl-

tavici na území krumlovských pánů v jižních Čechách. Než smísí své vody s Labem, přijímá tyto řeky: Malši u (*Českých*) Budějovic, Lužnici u Týna nad Vltavou, Blanici, Volyňku a perlonosnou Otavu, přinášející též vzácné kameny a proslavenou rybolovem, u hradu Zvíkova. Dále Kocábu u obce Štěchovic, Sázavu s temnými vodami, jež sem plyne od moravských hranic, u města Davle. Konečně Mži s Berounkou u zbraslavského kláštera⁵⁸ (od řeky Mže — Misa — odvodil Crantzius mylně jméno Míšeňských). Než se Mže spojí s Vltavou, přijme do sebe mnohé řeky: Bradavku a Radbúzu nad Plzní, Úhlavu trochu níže⁵⁹ a ještě pět jiných toků: Rokycanský potok, Plasský, Třemošnou pod Kaceřovem, Rakovnický potok pod Křivoklátem a z berounské krajiny Litavku. Labe, bohatší o tyto řeky i Vltavu, teče do Míšeň, posíleno ještě o šest řek, jež přijme po Vltavě: Pšovku pod Mělníkem, Chablavku a Ohři nad Litoměřicemi, Bílinu u Ústí, Ploučnici a Podmokelský potok u Děčína. Každou z těchto řek můžeme doporučit pro nějakou přednost, ale to zde nechci uvádět. Mnozí se domnívají, že Labe má jméno od jedenácti přítoků, jiní zase podle jedenácti pramenů — jejich názvy v úplnosti uvádí Fabricius —, z nichž vyvěrá, jako bys řekl Elf. Češi té řece (*Albis*), kterou dávní řečtí a římské autoři znali velmi dobře, říkají přesmyčkou Labe. Velmi vděčná, ale zároveň hrozivá podívaná je na Labe, odcházející z Čech do Míšeň: nezkrocená řeka se valí úzkým, skalnatým údolím, celé koryto se otřásá zpěněnými vlnami a nad tím úděsně vyčnívají skály. Když jsem se tamtudy plavil, myslel jsem, že to bude má smrt. Kdykoli si vzpomenu, jaké nebezpečí jsem překonal, je mi, jako bych se znovu narodil.

61

Naše vody, i ty, co tečou v říčních korytech, se v mnohém od sebe liší: jsou teplé, vlažné, studené, sladké, kyselé, bahnité, bažinaté, dešťové, totiž ty, co padají s nebe, zakalené i průhledné. Některé se odlišují barvou; labské dno se snadno zvíří a Labe je proto často zakaleno. Vltava má barvu zelené rostliny, zvláště v létě při nižším stavu vody, ve skutečnosti však proto, že u svého pramene dlouho protéká loukami, jež omývá. Sázava se zbarvuje jakousi tmavou barvou. Mže spojená s Berounkou má světlou barvu, takže není na tom nic divného rozeznat barvu těchto tří řek (Vltavy, Berounky a Sázavy), jež se spojují před Prahou a půlí město. Tento rozdíl mi už dříve ukázal důstojný otec Matěj Scultetus, zbožný člen našeho Tovaryšstva, z viničných kopců, jež se zdvihají nad Vltavou s kaplí sv. Magdalény a naší zahradou. Připojoval vždy i důvod, proč pivo na Novém a Starém Městě je lepší a hustší než to na Menším Městě. K vaření toho prvního se totiž používá vody z tmavých proudů Sázavy, kdežto k tomu druhému berou vodu z Berounky, která teče podle břehů Malé Strany. A ať se pivovarníci na Menším Městě snaží o cokoli, ať si povolávají stejné mistry ze Starého a Nového Města, ať žádají ječmen ze stejných polí, ať podnikají co chtějí, nikdy nemohou svému pivu přidat

takovou sílu. Ještě více je to patrné z tohoto: jdeme-li proti toku Sázavy a Vltavy a prozkoumáme-li místa, jež jsou při těchto řekách, přesvědčíme se, že všechna oplývají výborným ječmenným, hořkým a tmavým pivem. Naproti tomu v celém povodí Berounky a Mže, jež se do ní vlévá, se nedoporučují ječmenná piva, nýbrž lehká, pšeničná, jež nazýváme světlá. Nechť o tom, co jsem řekl, uvažuje čtenář po svém, k pozornosti mu doporučuji další. Že však mají naše řeky rozmanitou chuť, to je známé a jisté, není třeba obhajovat ten názor příklady. Ten rozdíl velmi dobře znají nejchutnější ryby, lososi a pstruzi.

Lázně Teplice a Karlovy Vary. Jejich původ a zajímavosti. Přírodní zdroje a působení. Teplé prameny se vytratily, jakmile koupajícím nařídili platit poplatek. (I. kniha, XXIV. kapitola)

62 Přírodní lázně jsou v mnohém směru pozoruhodné a ani o tuto slávu není česká země ochuzena. Vážnosti se těší dvoje: teplické a karlovarské, nechceš-li k těm českým připojit i landecké v kladském hrabství, kterým se také může říkat lázně, ačkoli tam netryská teplá voda a na koupel ji ohřívají. Voda v Teplicích vyvěrá velmi teplá, přece však je vlažnější ve srovnání s karlovarskou, která je tak horká, že ji lidské tělo snese jenom vychlazenou. Stupeň teploty je tak velký, že ponoříš-li do ní zvířata (slepice, vepře atd.), ztratí peří a chlupy. Teplické byly objeveny roku 762 v kališti divokých vepřů. Karlovy Vary byly objeveny mnohem později roku 1370 v době panování Karla IV.⁶⁰ Král zde lovil zvěř, lovecký pes do té vody spadl a začal naříkat, protože se spálil. Teplice znamenají česky tolik co místnost s teplou vodou. Karlovými Vary protéká řeka Teplá, Vary pak jsou pojmenovány podle vaření, poněvadž se tam voda vaří, kypí a vytryskuje. O obojích lázních psali již mnozí: Teplické lázně mají historika ve zhořeleckém lékaři Kašparu Schwenckfeldiovi, který roku 1607 psal v nevelkém dílku, ale zevrubně (abych mluvil po ciceronsku) o vzniku a vlastnostech teplických lázní. Knížku pak věnoval Magdaléně Valdštejnské rodem ze Sezimova Ústí, paní v Hostinném. Karlovy Vary mají mnoho těch, kdož popisovali a chválili ve svých záslužných spisech jejich prospěšnost pro lidské zdraví. Především v době našich rodičů Matyáš Sommer, který se v tomto městě narodil a žil. Roku 1609 vydal v Lipsku knihu s dvojí předmluvou, z nichž první věnoval baronu Leonardu Kolonnovi z Felsu a druhou radě císařského města Norimberka. Obsah knihy je takový: vypočítává léčivé vody v německých zemích, totiž Wiesbaden u Mohuče, nedaleko Koblenze Bad Ems, v salcburském arcibiskupství Badgastein, v Rakousích Baden a opět jiné toho jména ve Švýcarech, ve Württembersku, u Cách, v Lotrinsku a jiné. Nade všechny

Karlovarské Vřídko a veřejné lázně. Lept G. Hupschmanna, kolem poloviny 17. století

tyto lázně staví karlovarské. Řekl jsem, že je vypátral Karel IV. roku 1370. Císař se tam koupal a léčil si poraněnou nohu. Měl prý v úmyslu založit na ochranu těch lázní hrad na skalnatém kopci, jemuž obyvatelé říkají Jelení skála, protože je tam možno vidět jeleny. Autor říká, že tam, kde je dnes radnice, stávala velká skála s vytesanou Karlovou podobou. Nazvali ji Karlovo sedátko, ale naši předkové ji neprozřetelně zastavěli budovou. Řeka Teplá má své české jméno podle teplých vod. Týž muž dále vysvětluje velmi důkladně podstatu karlovarských vod, jejich vůni, a podává poučení, odkud ta voda čerpá léčivé účinky. Ukazuje, že je prostoupena vápnem, sírou, červenou hlinkou, ledkem a ostatními přísadami, nejvíce pak skalicí.⁶¹ Pojednání zakončuje popisem veřejných zařízení, zvláště chválí štedrost hraběte Alberta Šlika, který roku 1531 založil a vybavil špitál pro chudé. Až sem učený Sommer.

Je to místo velmi pozoruhodné. Ti, kdož se léčí v jeho lázních, pijí velmi nestřídmě lázeňskou vodu, ale není jim to ke škodě. Začínají několika málo, například deseti žejdlíky, druhý den přidávají. Denně rozmnožují pití. Mnozí přejdou ke 40 až 50 žejdlíkům denně, tak lehce totiž vo-

da proklouzává žaludkem, takže s pitím vlastně zároveň odchází. To je známka vynikající léčby. A jako se několika žejdlíky počíná, stejně se i končí: z největšího počtu se přechází na nepatrný. Okolnosti ukazují, že to je podmínkou zdraví. Bude prospěšné připojit poznámku, kterou mi na mou žádost poslal znamenitý a zkušený lékař, osvědčený fyzik Českého království, pan Jan Karel Kirchmayer. Ten říká: „Žejdlík je dutá míra, jež odpovídá přibližně 1 1/2 lotu, ovšem podle jakosti tekutiny. Karlovarské poháry jsou větší a rozmanité, mívají 2 1/2 lotu, jiné dokonce 3 1/2. Jestliže to snese povaha a tělesná podstata nemocných, začínají pít 10 i více pohárů a postupují až ke 40, případně 50. Byli však i pacienti, kteří to dotáhli přes 60 i 70 žejdlíků, jak už to tak některé povahy snesou. Koflíky se pijí po několik dní, obyčejně pět. Potom se nemocní koupou a to se střídavě opakuje třikrát i čtyřikrát.“ Tolik Kirchmayer. Mimo léčebné vody poskytují Karlovy Vary další přírodní zajímavosti. Především je to vřidelní kámen — tak mu říkají —, který tuhne přeměnou vody stékající po kapkách a den co den narůstá, takže by v několika málo dnech obrostl lázeňská zařízení a potrubí, kdyby se mu lidé nebránili a ručně jej neodstraňovali. Také se tam nachází ve velkém množství sádrovec — Řekové mu říkají stalagmités, poněvadž se kapky v podobě kuliček přeměňují v kámen.⁶² Má rozličnou barvu, tmavou, bílou, šedou atd. a nejrůznější podoby (fazolí, hrachu, koriandru atd.). A tak chlapci, jak už má ten věk sklon k žertování, nutí tamější vodu, aby tuhla na kámen, tím, že do ní ponoří dřevěné předměty k tomu připravené. Takových věcí je tam velké množství, vždyť dřevo ponořené v noci do vody má ráno kamenný povlak. Zkoumáš-li podstatu jevu, podobá se ten povlak barvou i hmotou vápenci. V samotném lázeňském potrubí se často najdou chuchvalce trávy, listí stromů, z dubu nebo olše, jež zapadly do vody a proměnily se v kámen. Viděl jsem sám, jak chlapci usmrtili ještěřku a ponořili ji do vody. Zkameněla a přísahal bys, že to je dílo velmi obratného umělce. Obzvláště můžeme spatřit kulaté kamínky velikosti hrachu. Kamínky, které mají bělavou barvu, jsou svým způsobem z čistého, nehašeného vápna, ty, které se lesknou a září, jsou obarveny minerální příměsí. Slovem: podzemní prameny tam spojují a mísí všechny vody a prvky, nutí jejich podstaty, aby bojovaly jedna proti druhé v jakémsi podivném zmatku, až konečně, zdolány tím zápasem, vytvoří z malých částic jakousi směs, nový druh kamene. Jak to vidíme na vlastní oči u potrubí, mísí se vápno, síra, kamenec, ledek a zárodky rud.

Podstatu a působivost českých a jiných evropských lázní popisuje stručně, ale výstižně skvělý Athanasius Kircher: „Sirnato-draselné lázně Karlovy Vary,“ praví, „léčí hlízy, vole, kloubovou dnu, ochrnutí a podobné nemoci.“⁶³ Takové lázně jsou Bádenské ve Švýcarech, další v Bádenu v Bádenské Marce, v rakouském Bádenu. Teplické lázně v Čechách mají

dostatek síry, kamence, drasla, zemní pryskyřice a vápna. Neexistuje téměř nemoc, které by neprospívaly.“ Těmito slovy staví Athanasius teplické lázně, jak se zdá, nad karlovarské.⁶⁴ Ke Karlovým Varům je třeba připojit ještě tuto zmínku. Město bylo nejednou i se svými občany ohroženo vodami, ba málem zaplaveno. Vypátral jsem, že v jakési starobylé knížce byly vypsány všechny karlovarské pohromy. Teď, když o tom píš, nemám spis po ruce. Vzpomínám, že jsem v něm četl, jak koncem minulého století spadly do řeky Teplé takové záplavy vody, že zatopily lázně. Mnoho lidí bylo strženo do říčního koryta, což se konečně stalo nejednou. Ale 2. dubna roku 1579 a znovu 10. února roku 1636 se pro nepohodu protrhly hráze u Podhorního rybníka (nyní Podhrsel, mnozí mu říkají jezero) a vzedmuté vody způsobily Karlovým Varům těžkou pohromu. Mám listinný fragment, který odevzdali obyvatelé Varů 20. února 1636 tepelskému opatovi, v němž se vypočítávají škody a dokazuje se, že na opravu nepostačí ani čtyři tisíce kop. Málem jsme zapomněli na onu důležitou věc, že se přičiněním božské prozřetelnosti všechny naše lázeňské prameny ihned vytratily, jakmile byly zavedeny poplatky. Upozorňuje na to v souvislosti s karlovarskými zřídly Jonstonus. O teplických lázních je známo to, co jsme četli v Příkladech lakomství a co je také psáno nad branou do lázní. Když pán tohoto místa nebo tamější měšťané stanovili poplatek koupajícím, lázeňské vody se vytratily na tak dlouho, dokud nebyl poplatek zrušen. Kopáči je pak obnovovali s velkou námahou. A tak bůh dává najevo, že chce, aby zdraví i léčebné prostředky k jeho dosažení byly společné a dostupné všem. Totéž připomínají staří pamětníci o prameni sv. Václava v Praze, že jeho zdroje úplně vyschly, když byl požadován poplatek od těch, kdož z něho čerpali.

64

Původ a léčebné účinky vody v Deštné. O chebských a tepelských kyselkách. Nové lázně v Čechách. (I. kniha, XXV. kapitola)

K těmto teplým a léčivým pramenům říčních a potočních toků můžeme právem připočítat i vodu v Deštné. Je obzvlášť blahodárná a kdykoli připravena ke spáse nemocných, jak dosvědčují četné příklady. Pramen je vzdálen tři míle od Tábora směrem na Jindřichův Hradec. Před mnoha lety jsem viděl knížku vydanou počátkem tohoto století, kde se vyprávělo o původu deštnského pramene. Roku 1599 právě na svátek sv. Kateřiny vracela se domů z obce Světců do městečka Deštné chudá vdova jménem Kateřina Urbancová. Trpěla velkými bolestmi hlavy a u žádného doktora nenašla pomoc. Slunce ještě nezapadlo, když na jakémsi pahorku viděla klečícího důstojného starce v kněžském šatě. U něho klečel a modlil se asi tříletý chlapec bíle oděný. V obou rukou držel jasně planoucí pochod-

ně. Žena se nijak nepolekala, spíše cítila radost. Protože byla zbožná, poklekla také. Uprostřed modlitby si všimla, že na obloze hrozí bouřka a že se mihly i blesky. Třikrát se zablesklo, stařec pokaždé sklonil obličej, takže se čelem dotkl samé země. Ženě se zatmělo před očima a vidění starce i dítěte zmizelo. I přistoupila bez bázně k tomu místu a uviděla, že tam tryskají tři neobyčejně čisté prameny, jež předtím nikdo — ani ona — neviděl. Žena se rozpomněla na svou bolest, i nabrala si vodu do hrsti a s božím jménem na rtech si omyla oči i celou hlavu. Rázem poznala, že její bolesti zmizely, jako po nějakém velmi účinném léku, a že je úplně zdravá. Celá ta událost se donesla k pánovi toho místa, statečnému rytíři Vilému Rutovi z Dírné, pánu v Nové Cerekvi, hejtmanu Bechyňského kraje v době českého krále Rudolfa II., jehož urozený rod před naší dobou vymřel. Vyslýchaná žena dotvrdila své vyprávění přísahou. Následovaly četné úspěšné léčebné zákroky u nemocných. O některých z nich se mluvilo i v té rukopisné knížce. Aby pak lidé mohli obracet svou mysl k nebi, odkud ta spása přišla, rozhodli se vyzvat poutníky k založení kostela. V krátkém čase se sešlo tolik stříbra, že mohli občané Deštné a pán toho místa založit kamenný a velmi krásný kostel. Ten ukrývá a chrání léčivý pramen tak, že voda vyvěrá právě uprostřed prostory. Odtud se čerpá a nosí do koupelí v lázních, vybudovaných v blízkosti. Koupající ji mají po ruce, ohřátou nad ohněm. Nejvíce se zde slaví svátek Jana Křtitele, patrona lázní, jemuž je chrám zasvěcen. On přece získal spásu křtěním v Jordánu. Pamatuji se, že jsem v tom dni viděl více než osm tisíc poutníků, kteří se dostavili se svými faráři. Velký počet těch lidí se zpovídal z hříchů a přijímal svátost oltářní. Vzdělaní lidé ovšem prohlašují, že bůh nemá rád zázraky, kdykoli může ukázat přirozenou příčinu. To vidím i v našem prameni; vždyť i když byl jeho vznik bezpochyby provázen zázračným zjevením, přece jen jeho působivost je přirozená. Slyšme Agricolu u Kirchera: „Vody, jež obsahují kamenec, smíšený se skalicemi, dávají železu měděnou barvu, ostatní kovy zůstávají světlé, ale mědi a zlatu navracejí lesk. Tento pokus dosvědčí teplé vody (Agricola se zde mýlí, deštnské vody totiž nevyrážejí na povrch teplé, ale prospívají ohřáté a horké) v Čechách u hradu, jemuž se říká Jindřichův Hradec, ačkoli jsou ve skutečnosti od tohoto místa vzdáleny dvě hodiny pochodu. Stříbrné prsteny koupajících se hostí nabývají časem barvy mědi působením prudkého účinku kamencové vody, zlaté prsteny září ještě víc a železo se stává tvrdším.“ Až potud Agricola a stejně tak i Jonstonus.

Přejdeme ke kyselkám, jimiž se česká země může pochlubit stejně jako jiné země. Kdysi se těšily znamenité pověsti nakyslé prameny komořanské a štěchovické, velmi prospěšné zdraví. Dnes předčila všechny prameny v Čechách chebská kyselka. Tolik lidí i z kruhů nejurozenějších k ní přichází, že tuto proslulost nelze přičíst jinému prameni. Ti přísluš-

níci šlechty, jimž zaneprázdnění nedovolí osobní návštěvu, vysílají zejména na jaře posly nebo povozy a dávají si domů dopravit množství lahví opatřených znakem městské rady v Chebu. S vodou se obchoduje dokonce i v Praze a jiných městech. Víme, že se kyselky dopravují i do Polska a daleko mezi Němce. Voda se rozlévá do takzvaných chebských lahví a prodává se za jeden císařský peníz, což je velmi hodnotná měna, dva dávají jeden zlaťák či dukát. Dary této vody jsou: uvolňuje tvrdé břicho a podle dobrozdání lékařů i příkladů způsobuje plodnost u mužů i žen.⁶⁵ Zvláštní je to, co jsem nedávno viděl a čemu jsem po ochutnání vody dal za pravdu: v Karlových Varech totiž vedle samého zřídla horké vody vyvěrají z podzemí ještě studené vody kyselé chuti, jako by příroda chtěla připomenout, aby se pro ony horké lázně nezapomínalo na přírodní studený zdroj. Můj dobrý přítel, opat premonstrátského kláštera v Teplé, mi vyprávěl, že se blízko kláštera nacházejí kyselky, jež si dobrou chuť a ostatními dary nezadají s těmi chebskými. To prý na základě chemického rozboru s oblibou prohlašoval český Hippokratés, Marcus Marci. O tepelských kyselkách pojednáme odborně v příští kapitole. Vláda tohoto opata je poznamenána ještě jiným dobrým činem. Musím se o tom zde zmínit. Za něho totiž byly odhaleny nejen kyselky, o nichž jsem povídal, nýbrž i četné štoly na železo a antimonit. Nevím, zda byl vykopán ještě někde jinde v Čechách, ale silou a působením se vyrovná uherskému a transylvánskému.⁶⁶ Týž opat mi ukázal vydolované hromady tohoto kovu, zpracovaného již pro lékařské účely. Vraťme se však k vodám. Dozvěděl jsem se z povolaných úst, že byly v Královéhradeckém kraji za Vlčicemi uvedeny do provozu jakési nové lázně sv. Jana. Prameny se složením podobají deštenským a landeckým. Vodu prý tam ohřívají, nalévají do kádí a dobrodiním této železité vody — železo v ní převládá — nacházejí nemocní zdraví. Víc o tom nemohu povědět, protože jsem se tam nedostal a také jsem nepotkal nikoho, kdo by mi celou věc podrobněji vysvětlil.

66

O kyselkách a léčivých pramenech na území slavného tepelského kláštera. (I. kniha, XXVI. kapitola)

Když jsem se dozvěděl, že celé okolí tepelského kláštera je prostoupeno výbornými, zdraví prospěšnými a nejvýš lahodnými kyselkami, požádal jsem v dopise o radu v této věci důstojného otce Aloise Hackenschmieda, jednoho ze svých dávných přátel. Tento příslušník bílých premonstrátů je velmi učený muž a s těmito věcmi obeznámený, což je hlavní. Ten mi ochotně odpověděl, nejdříve všeobecně, že okolí Teplé v kterékoli části, ať v kopcích, údolích nebo lesích, u cest i mimo cesty, je

tak přesycené kyselkami, že je nelze spočítat. On sám zná takových pramenů šedesát. Do druhého dopisu napsal jména těch pramenů, které jsou podle zkušeností znalců stavěny na roveň chebským kyselkám. Nejslavnější naši lékaři je doporučují k pití jako zdraví prospěšné. Podle slov Ciceronových je nepěkné sledovat proud a nevidět zdroje podstaty. Proto povím o tom, co mi můj přítel napsal.

Prameny kyselek na pozemcích tepelského kláštera

Ves Úšovice⁶⁷ u Chebu, vzdálená od kláštera jednu míli, má šest pramenů. Dva jsou u samé vsi a poddaní i pocestní běžně používají té vody k pití. Jiné čtyři prameny jsou v sousedním lese. Prvnímu a známějšímu pramenu se říká slaný pro převládající slanou chuť a je léčebně využit. Tak roku 1609 doporučil pití této vody slavkovský lékař a fyzik Michal Raudenius (*Roudnický*) urozenému pánu Jáchymovi Libštejnskému, svobodnému hraběti z Kolovrat, pánu na Rabštejně a Libkovicích. Stejných pramenů pak užil roku 1663 opat Raymund na předpis karlovarského lékaře pana Ferdinanda Dülera. Podle vyprávění hodnověrných lidí dávají těmto pramenům přednost před chebskými, s nimiž je běžně srovnávají. Proto naši duchovní používají podle lékařského předpisu při svých tělesných neduzích právě těchto kyselek. Druhý pramen, zvaný Smradlavý (*Stencker*)⁶⁸, je stejně proslavený. Když doktor Prudentius, dvorní rada císaře a krále Rudolfa II., ležel celý zkroucený a postižený revmatickými bolestmi, uchýlil se z Prahy do Úšovic, poněvadž doufal, že se tam uzdraví. Zdejší voda tak upevnila jeho zdraví, že vstal z lůžka a chodil. Nutno ovšem připomenout, že se to nestalo ani tak dávkami kyselek jako pobytem v tamějších lázních v páře mezi hroudami usazených solí. Tak mu poradil zkušený chebský lékař a fyzik Horník. O témže prameni napsal 16. března roku 1606 doktor Raudenius panu Ondřeji Ebersbachovi, tepelskému opatovi, toto: „Když jsem se před čtrnácti dny vrátil domů z kláštera, nejen že jsem zkoumal dost podrobně Smradlavý pramen, ale ještě jsem navíc mluvil s představeným horního úřadu, který také zatoužil pohovořit s Vaší Milostí a dovést k nějakému závěru věc, která si to zaslouží. Naším lidem jsem ukázal hroudy solí⁶⁹, jež jsem si s sebou přinesl. Ti se domnívali, že je v ní mosaz, při zkoumání jsem ovšem takový kov nenašel. To jen dotvrzuje moje domněnání, že se v těch solích ukrývá skalice a ta dodává velkou působivost vodám.“ V témže lese jsou dva prameny pitné vody. Několik málo kroků od kyselek vyvěrají prameny bez odtoku, jejichž vlastnost a působení jsou podivuhodné: pokud do nich spadnou přeletující ptáci jakéhokoli druhu, zahynou. V těsném sousedství je vyschlý úval, jehož výpary jsou tak škodlivé, že se i tam v určité době najde mrtvé ptactvo. Tepelští občané s oblibou používají

67

dvou znamenitých pramenů na louce zvané Stěnská. I venkované mají své kyselky. Tak třeba mezi Stierovým mlýnem a Křepkovicemi je skvělá studánka. Jiná, u obecního rybníku, slouží pocestným. Ves Pirka má chutné kyselky, jichž používají v tepelském konventě, chtějí-li v suchém létě zahnat žízeň. Stejnými prameny se osvěžují Nezdičtí. Dolní Kramolín má tři prameny: hlavní, z něhož čerpají poddaní, je nad obcí na domínkách louce, druhý vedle sádek na ryby a třetí u cesty, kudy se jde do Pístova. Další obce s pozoruhodnými kyselkami: Zádub, Milhostov, Martinov, Popovice, (*Dolní*) Kramolín, Otročin, Křivce, Zahrádka, Beroun, Dřevohryzy, Sítiny, Číhaná a Hoštěc. Na té straně, kde se město Prameny dívá do našeho území, jsou dva prameny. Mlynář z Podhorní u Podhorního vrchu má v tom směru velké štěstí, poněvadž přímo v kuchyni pije domácí kyselku — pramen se totiž objevuje u otvoru do pece. Také mlynář z Holčikova mlýna může poskytnout sobě i jiným doušek vlastní kyselky z pramene v těsné blízkosti. Pramen nakyslé vody je i ve vsi Bohuslavě u Mnichova, ale tryská nepravidelně. Přináší užitek jen v zimě, v létě je nepatrný a svou teplou vodou nevhodný.

Až potud vyprávění o tepelských kyselkách, které mi poslal můj přítel. Z toho lze tedy učinit závěr, že se v celé krajině nachází pod zemí na rozloze mnoha tisíc kroků ohromná nevysychající dutina či jezero nebo nádržka, prostoupená minerály, skalicemi a podobně, z níž se na povrch derou na různých místech nasycené prameny. Není tedy nic divného, když tryskají i škodlivá zřídla, vždyť téměř všechny prameny ukládají své tuhé usazeniny a všechno to, co by mohlo škodit při pití, do svých vedlejších zdrojů, jak se to ukazuje u chebských kyselek. Je v tom prozřetelnost přírody, poněvadž později přičiněním nějaké mně neznámé pružné pryskyřice tyto usazeniny vzplanou a vlastně shoří.

Léčebné prameny a stručný přehled jejich zajímavostí. O prameni sv. Václava na Novém Městě pražském. (I. kniha, XXVII. kapitola)

68

Nemohu popisem vyčerpát všechny pozoruhodné a blahodárné české prameny. Když o tom přemýšlím, vyskytují se v takovém množství, že se vlastně zastavím na samém prahu, vždyť jich vyjmenuji sotva polovinu. Musel bych obejít celé Čechy, sledovat všechny potoky, jež by mne přivedly k pramenům, prozkoumat zkazky z doby starých pamětníků a ani tak by nebyly všechny, když u některých nejsou ani známé jejich účinky. Konečně nové léčivé prameny se mohou vytvořit kdykoli. Uvedu jich několik jako příklad, aby to odpovídalo názvu knihy.

Všeobecně musíme říci toto. Všude, v každé vsi, tryská z české půdy blahodárná pramenitá voda, kterou můžeme bez obav pít. U nás není, jak

vím, jediný pramen, který by škodil hltau nebo chřtánu, svíral hrdlo nebo obtěžkával visícím voletem, který by otupoval ostří zraku, působil trnutí nervů či přinášel jiná zla pro člověka, nežku-li smrt. Nic takového jsem neviděl ani o tom neslyšel mluvit. Na věci nic nemění okolnost, že se za Vimperkem směrem k bavorským lesům vyskytují tu a tam venkované s voletem. Pijí totiž vodu z potoků, jež tečou od bavorských hranic, a tak sdílejí s bavorskými sedláky a horaly stejnou krční nemoc. Naopak vyráží z české půdy množství pramenů, které poskytují lék těžce nemocným, které bystří oči, zahánějí žaludeční nemoci a jemností svého složení pronikají do žil. V lidském těle se skrytě rozloží, působí uvolnění nervů na ruku a na nohou a ulevují pokrouceným a uzlovitým údům. O karlovarských, teplických a deštenských lázních jsem již pojednal výše, poukázal jsem na proslulé prameny ve Slaném, v Bílině a jinde, ve zvláštním pojednání jsem probíral chebské kyselky, jež si na prvním místě získaly vážnost v německých zemích, v Uhrách, Polsku a sousedních rozsáhlých končinách. I kdybych v nynější kapitole už neuvedl jediný příklad, stejně bych v tomto přispěl k proslulosti české země. V množství blahodárných vod by bylo možno vyzvat na souboj blízké i vzdálené národy, ovšem vzešla by z toho závist. Kdybych se chtěl pouze zmínit o posvátných pramenech (zvláště těch, jež jsou zasvěceny blahoslavené Matce boží, o níž jsem již dříve prohlásil, že miluje prameny, a jakmile se objeví zázrak, stará se o pramen i o své ctitele): na Svaté Hoře, v Dobré Vodě, sv. Vojtěcha, sv. Jana Křtitele a sv. Vintíře, byla by to práce, která by mi při psaní unikala pod rukou. Mohl bych vyprávět o skutečných zázracích u těch pramenů, jež nenáleží do oblasti působení přírody, ale dějí se dobrodiním boha a nebešťanů, k nimž se lidé u těch vodních zdrojů modlí. Takový je třeba pramen Vodolanka u Sušice, který vytryskl u hrobu zbožné panny. Takový pramen je u kaple sv. Kunhuty u městečka Strážova, který se objevil při prosebném procesí měšťanů v době, kdy byla pole vyprahlá suchem. Tehdy se vzdul a přivodil sedlákům déšť. Podobný pramen byl nalezen v Ničově a vrátil zrak již dvěma slepcům. Takový je i pramen u Břežan na horažďovickém panství, kde se uzdravili dva lidé s porušeným zrakem. Pramen u Plánice se okamžitě provalil ze země, když jakýsi plánický pivovarník Jan, do té doby těžce nemocný a trpící naprostým nechutenstvím, slíbil, že postaví kapličku. Takový pramen, vykopaný pod vedením a na příkaz anděla, je na strakonickém panství rytířů maltézanů u vsi Krtů. Zázraky tohoto pramene dosvědčuje mnoho svědků. Takový je i pramen u obce Strašic v prácheňské krajině, jemuž dala vytrysknout z neobyčejně tvrdé skály dotykem prstu Matka boží, když se zjevila na pustém místě svému ctiteli. Takový je i zdebořický pramen, vzdálený jednu míli od Klatov, poblíž kostela sv. Jiljí. Vznik a zázraky těchto pramenů, ověřené věrohodnými svědky, popisuje v díle Po stopách zbožných

Čech (*Vestigium Bohemiae piae*) vzorný a ctihodný muž z Tovaryšstva, Albert Chanovský.

Já chci v tomto díle mluvit o pramenech, jimž příroda sama vložila léčebnou moc, nebo o pramenech, jež jsou doporučovány pro nějaký jiný podobný dar, svědčící o schopnosti a dobrodiní laskavé přírody. Nové Město pražské má poklad nikdy neustávajícího zdroje, jehož doušek je studený i uprostřed léta. Je to pod kostelem sv. Václava⁷⁰ u reformátorů augustiniánů, kde se ze skalních útrob řítí s velkým hukotem proud, jehož voda je tak zářivá, tak podobná křišťálu, tak chladná a průhledná, že si myslíš, že jde o živou vodu, což podle Plinia je svědectvím doporučené a vychválené vody. (To je ovšem ta voda, o níž jsem nedávno řekl, že se ztratila, když ji začali prodávat.) Chudí lidé ji čerpají přímo z pramene, boháči pro ni posílají sluhy, takže se dostane dále i do jiných měst pražských. Podle jednohlasného soudu celé Prahy je ta voda vskutku prvotřídní: posiluje především hlavu a smysly, léčí revmatické bolesti, lékaři ji dovolují i při horečnatých onemocněních, jak jsem slyšel. V té části města žijí mohutní starci, kteří se chlubí, že za svůj život děkují jedině tomuto prameni, z něhož tolik let nepřetržitě pili. Připadali mi jak staří havrani, že bych málem řekl slovy básníka (*Juvenala*):

*Holá jejich je hlava, nos vlhne, dětinské stáří;
ztěží jen ochablou dásní si ulomí chlebovou kůrku*

a dále. Je možné, že ustavičné pití z jednoho pramene upevňuje zdraví. Známý je případ perského krále Choaspa, jemuž na radu lékařů dopravovali vodu, ať se kamkoli vypravil na cestu. Ale o tom ať se čtenář poradí s Cardanem a Struckiem. Mimo Prahu, ale ještě na dohled města, se vyskytuje pramen nad jiné památný, proslulý více starobylostí a posvěcený dobou dávných českých knížat spíše než léčivostí. V místech, kudy vede cesta z Prahy do Vršovic (vesnice byla starodávným sídlem vládků Vršovců), uvidíš průzračnou studánku obehnanou odedávna zídka. To je z úcty ke knížatům. Jak dokazuje ona sama i staré svědectví, je její voda blahodárná a zcela nezávadná. Tomu místu se říká Jezerka. Vezmi si k tomu na potaz Hájka.

Další svědectví o pramenech. (I. kniha, XXVIII. kapitola)

70

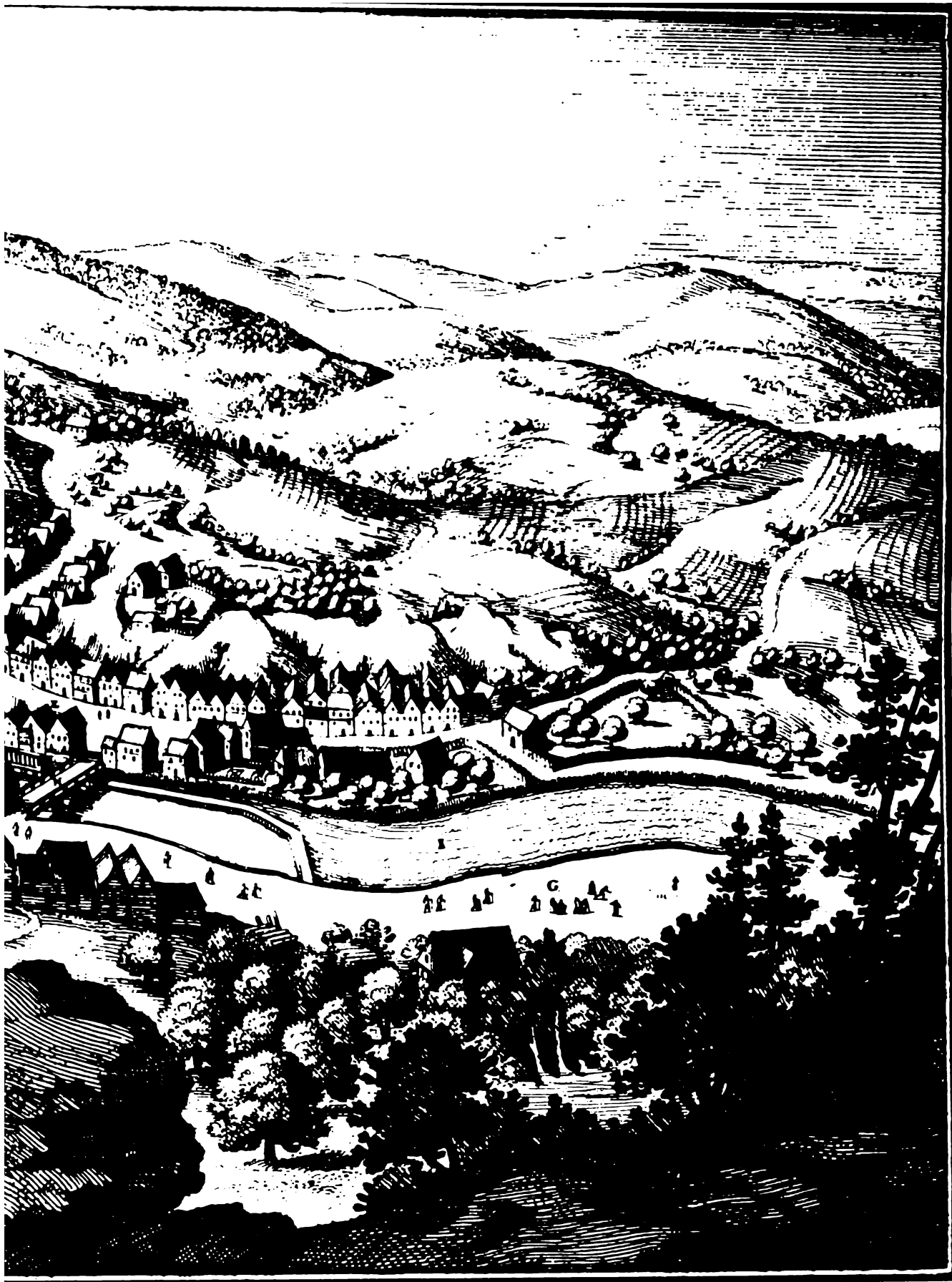
Na jiné straně města Prahy, směrem ke Slanému, vyvěrá léčivý pramen. S velkou chválou ho popisuje proslulý řečník a básník své doby, Bohuslav (*Hasištejnský*) z Lobkovic, v dopise doktoru medicíny Martinu Pollichiovi, rektoru witemberské univerzity, dosud katolické. Říká: „V

A Der Büch berg
 B Weg nach Schluckenwerd.
 und S. Ioachims thal.
 C Ein Hoher fels der Hürsch:
 Tein genandt.
 D Ist das Alte Raht haufe.
 E Ein Altes Schloß auffm
 felsan darauff die Statt.
 Vhr und das Wuchler
 F Der Platz oder Marcht.
 G Die Gemeine Wiesen darauff
 man spaciert und spaleet
 H Die Pfarckirch.
 I Der Fluß Töpel, so zwischen
 hohen bergen wuch durch.
 diser Stätten biß in die Eger
 laufft
 K Hierumb ist der Versprung des
 warmen Wassers, Brüdlerge
 nant dabey das gemeine Bad.

L. Sein zu beiden seiten der
 fluß Bud hauser für aller
 ley Ständes Personen.
 M Ern lunge gassen die Creuth
 gassen genandt all mit Bu
 deren uerzeichen
 N Die Brucken uber die Töpel
 O Die Straß nach Prag.
 P. Ein Lusthause oben auff
 dem Berge.
 Q Der Weg nach Ellenbogen.

Karlovy Vary. Lept Matouše Meriana, 1650

těchto dnech (psal kolem roku 1500) vytryskl pramen asi dvacet tisíc kroků od Prahy. Jeho vodu rozvážejí do sousedních krajů.“ Dále vypráví o podivuhodném, ba zázračném vyléčení těžce nemocných u tohoto pramene; léčí se zde hlavně trojí druh nemocí: slepota a kloubové onemocnění rukou a nohou. Já se domnívám, že je to ten pramen, který se naskýtá ve vzdálenosti jedné a půl míle od Prahy směrem na Slaný v obci Kolči, o němž prohlašuje Theobald sice něco jiného, ale stejně pozoruhodného: jestliže se z něho napije nečistý člověk, zvláště pak nemocný nakažený francouzskou nemocí či dokonce malomocenstvím, ihned se voda ztratí a neobjeví se dříve než za rok. O léčebném prameni, vyvěrajícím z měděných rud na Svaté Hoře u hornického městečka Příbrami, který léčí oční neduhy, jak dosvědčují mnohé příklady, jsem pověděl již dříve v Historii Svaté Hory.

Dobrá Voda u Stropnice za *(Českým)* Krumlovem, účinná na mnohé neduhy, získala svou blahodárnou proslulost teprve za naší paměti roku 1664, pokud víme. Její jméno ovšem hlásá, že byla známá již dávným lidem, konečně je o ní zmínka v rukopisném životopise Viléma z Rožmberka, který napsal Václav Břežan. Na tom místě se později našel obraz božské Panny a s oním dobrodiním nebes — jak se věří — souvisejí i případy vyléčení.

Ve vzdálenosti více než jedné míle za Berounem (z Prahy jsou to, myslím čtyři) v Tmaní, jak to místo nazývají, je nevelký rybníček. Na jeho okraji je v samém rákosí ukryt pramen, který tam vyvěrá z bahna. S prospěchem léčí zákaly a mžitky. Říká se, že kdo si omyje oči v té studánce, získá dřívější bystrost. Od mnohých lidí jsem slyšel vyprávět, že ve Ctiněvsi, prvním sídle Čecha, otce Čechů (v té vesnici byl později též pochován), je pramen, který prý vyrazil ze země po úderu prutu zásluhou Čechova čarování (to byla jediná moudrost pohanů). Tuto studnu prý nelze zasypat, poněvadž ať do ní naházejí kameny, trámy či cokoli jiného, voda vždy vyrazí do výše a znovu se vylévá. Pravděpodobně se to děje proto, že vzniká na sousední hoře Řípu a tak (podobně jako vidíme u vododvodů) spodní voda ustavičně stoupá, a i když je sevřena, snaží se vyrovnávat svůj původní pramen. Liběšice, poddanská vesnice Tovaryšstva Ježíšova v Klementinu, má pramen neobyčejně blahodárný, který se řine z úpatí sousední vysoké hory Sedla. Studenou, čistou a stále průzračnou vodu lze beze škody a v jakémkoli množství pít. Nikdy po ní nebolí hlava (což způsobují ostatní vody nemírně čerpané), jak dokládají místní zkušenosti obyvatelé. Ctihodný otec Albert Chanovský z Tovaryšstva Ježíšova, svědek nad jiné znamenitý, říká, že mezi Strakonícemi a starým hradem Řepicí je pramen, který výborně prospívá při léčení očních chorob, ba samotné slepoty, vždyť mnohým se vrátil zrak, když si v té vodě vymyli oči. Otec Albert uvádí svého známého, Mikuláše Hexu, nynějšího notáře stra-

konické obce, který byl jako chlapec slepý a podle názoru lékařů odsouzen k věčné tmě. Jeho matka Anna ho však zavedla k tomu prameni, vymyla a vytřela mu oči a tehdy se začal bílý zákal trhat a ustupovat. Matka neváhala, strhla mu povlak s očí a chlapec viděl po celý svůj život velmi ostře. Aby pramen zůstal stále čirý a nebyl náhodou poškozen dobyt看, dal strakonický konšel Raus obehnat studánku zídrou a na její ochranu postavil přístřešek, jak jsme viděli. Tohoto konšela znají mnozí naši lidé, svěřil totiž svého syna našemu Tovaryšstvu. Týž původce jako očitý svědek tvrdí, že byl nalezen jiný pramen u známého českého města Sušice. Ten zdroj zahání svou působností jak známé, tak i neznámé lidské choroby.

U města (*Českého*) Dubu v Boleslavském kraji je tak zvaná Studánka. Všichni obyvatelé z městečka i přilehlého okolí v ní vidí velkou záštitu svého zdraví a proto ji úzkostlivě chrání ohrádkou, aby ji nikdo nepoškodil nebo nezakalil. Říkají: komu tento pramen neprospěje v nějaké bolesti, ten může zaplakat nad svou spásou, neboť je zcela jistě v nebezpečí. Uprostřed léta je voda v prameni tak chladná, že ponořená ruka málem tuhne mrazem, v zimě pak je spíše vlažná a nikdy nezamrzá. Spadne-li do ní jedovatý plaz, ihned zahyne.

Uvedme některé prameny a také to, co je u našich vodních toků nebo jezer neobvyklého z hlediska přírody. U Domažlic, jimž latinsky říkáme Tusta, vytryskuje ve vzdálenosti jedné hodiny chůze u vsi Milavče pramen, jenž prý se kdysi objevil zázračným zásahem sv. Vojtěcha, jak vyprávěl v životopise tohoto světce náš přítel, ctihodný pan Bolelucký. Proto, podle slov Theobaldových, obyvatelé chtějí, aby jim tento pramen věštil. Přijde-li totiž k němu nemocný člověk a čerpá-li vodu do poháru, z něhož dříve pil, začne se pramen kalit, má-li ten člověk umřít na svou nemoc. Jestliže však pramen zůstane čirý a nezakalený, nemocný bude žít. Nedaleko odtud sedí na vysoké hoře hrad Rýzmbek, skvěle opevněný Půtou ze Švihova. Za tímto hradem je studánka. Když k ní přistoupí žena při menstruaci, voda se okamžitě vytratí a dlouho se neobjevuje. Já nic takového netvrdím, je třeba v tom věřit autoru Theobaldovi. Od věrohodných lidí jsem přijal tuto zprávu: v Roudnici, což je město ve Slánském kraji 5 mil od Prahy, vyvěrá pramen jménem Roudnický (Rudnicz). První budovatelé městeček a měst asi ono místo nazvali Rudnic podle rudy. Kdo se z tohoto pramene napije jednou, dostane vyrážku, když však pokračuje v pití, nejen že vyrážka ustoupí a zmizí, ale člověk získá pevné a opravdové zdraví. To, co následuje, nevím, zda mám připsat přirozeným příčinám nebo zásluze nebeského dobrodiní. Čtenář ať si vybere podle libosti. Na západě u českého města Sušice je velmi proslulý pramen Vodolanka, který jsem jmenoval na začátku této kapitoly. O jeho božském původu se zmiňuje páter Albert Chanovský. Já o jeho vzniku nepo-

chybuji, ale nevěřím v tento dodatek: kdykoli totiž sucho sužuje polnosti, čerpají sedláci o překot z tohoto pramene a lijí vodu do svých vyschlých studní a nádržek; najisto věří, že jim přijde déšť, a ještě nikdy se v té naději nezklamali. Třeba se dovedou ochablé prameny nějak vzpamatovat nebo může mlha a jakási vlhkost způsobit průtrže. Možná že tu jde o nějakou magnetickou sílu, jež může vodou přitáhnout mraky. Není mou povinností pátrat a pojednávat o těch příčinách v tomto díle, prostým vyprávěním pouze přehlížím pozoruhodnosti kolem pramenů.

Královské a horní město (*České*) Budějovice, jež je obzvlášť proslulé pevnou vírou a ve staré době obzvláštní věrností králům, je obdařeno mnohými vzácnými dary, jak povím na příslušném místě. Pokud jde o nynější námět, uvedu tolik: na dohled města, ne více než čtvrt míle, tryská léčivý pramen, jemuž se přiznává velká blahodárnost. Výborně pomáhá při léčení tomu, kdo jej pije, i tomu, kdo jej používá ke koupeli. Ocituji zde to, co mi o něm ve svých připomínkách poslal můj dávný přítel, konšel Matyáš František Baltauf: „Ve vodě našeho pramene převládá jemně rozptýlená síra, na druhém místě pak je to sůl. Za třetí je obsažena skalice, ovšem jen slabého účinku; kamenec je přimíšen jen v tak mizivém množství, že jej lze stěží postřehnout. Tak to bylo ověřeno chemickou cestou, a to čtyřnásobnými zkouškami ohněm.“

O vzácných a drahých kamenech Čech. (I. kniha, XXIX. kapitola)

Někdo by mohl považovat za velký hřích, kdybych mezi dary české země opomenul mlčením vzácné kameny, drahokamy a perly. Tímto věnem obdařila příroda českou zemi v takové štědrosti, že ji lze přirovnat k bohaté matce, která shání, ba přímo hromadí pro svou dceru na vdávání skutečné poklady, všechno to, co je milé ženskému světu. V přehlídce těchto pokladů se dovolávám svědectví předních znalců, kteří u nás v Čechách dlouho bydleli a s touto věcí přišli do styku. Jsou to Belgičan z Brugg Anselmus Boetius de Boodt, komorník Rudolfa II. a opatrovník jeho vzácných kamenů, dále lékař a přední alchymista Osvald Crollius. Na tomto místě připojím i Agricolu a Sennerta, Schrödera, z našich pak Stránského a Theobalda. Není divu, že se první dva mužové tak vyznali v našich českých drahokamech, když měl císař Rudolf velkou zálibu v těch věcech a vlastnil takové sbírky, že se podle mého názoru nevyskytl po dlouhou dobu v Evropě vladař, který by se mohl Rudolfovi vyrovnat v tomto zájmu a královské důkladnosti, máme-li na mysli množství a pozoruhodné hledačské štěstí. Slibuji, že to později laskavému čtenáři dokážu.

O dolech na zlato, stříbro a ostatní rudy jsem pověděl již dříve, zde budeme mluvit o vzácných kamenech a drahokamech. Jak jsem už dříve

vyprávěl: v Boleslavském kraji je vesnice Vysoké na vyvýšeném místě pod Obřími horami. O tomto kraji koluje dávné pořekadlo: u Vysokého hodí pasáci po kravách kameny, které mají mnohem větší cenu než ty krávy. Údolí pod Obřími horami oplývají těmito cennostmi, a to safíry, smaragdy, ametysty a ostatními vzácnými kameny, které vyrůstají porůznu v půdě, jak jsem se o nich zmínil, když jsem pojednával o těchto horách. V Popisu Slezska říká Henelius toto: „Na Malé Jizerské louce, která již náleží k Čechám, se nachází jaspis, diamant, achát, orlí kámen⁷¹, ametyst, granát, karneol, křišťál, hyacint, magnetit, onyx, rubín, safír, sardonix, topas a tyrkys.“ O těchto drahokamech pojednává ve zvláštní knize Schwenckfeld. Ačkoli zůstávají naše drahokamy pozadu ve srovnání s těmi z Východu i ze Západu, pokud jde o tvrdost a působení v lékařství, přece je často i zkušený znaleci s obtížemi rozeznávají od kamenů z Orientu, máme-li na mysli krásný vzhled, lesk a jiné přednosti. Slyšel jsem názor Marca Marci, onoho vynikajícího chemika — pomlčím o jiných vědách, v nichž se zaskvělo jeho nevšední nadání. Vždy si přál, aby se slunce poněkud odchýlilo od své dráhy, dopřálo české zemi více paprsků a obdařilo ji mohutným teplem. Věřil, že kdyby se tak stalo, že by všechny rudy, drahé kameny a perly, jež obtěžkávají zemské útroby, abych tak řekl, k závisti většiny zemí dozrály a osvobozeny od všech částí vyšly na povrch. Dvojí věc jim totiž téměř chybí, a to pevnost či tvrdost a rovněž vyžralost, vždyť jsou jaksi syrové a nedozrálé. Jen slunce, jaké září v sousedních zemích, může způsobit, že dosáhnou pravé tvrdosti a nebudou křehčí než ty z Orientu. Až potom dozrají, získají i potřebnou působivost v léčení. Potom nebude třeba v nezbytnosti zdvojnásobovat váhu, kdykoli bude místo orientálního kamene použit český. Slyšel jsem, že si tak počínají lékaři.⁷²

Započneme tedy od perel, o nichž se věří (nikoli bezdůvodně), že mohou zadržet unikající život, což bylo dokázáno i na příkladech. Však jsem i sám viděl, že nemocní, ba bezmála lidé se smrtí na jazyku, pookřáli dobrodiním perel. Nikdo nepochybuje, že prvenství náleží východním a indickým perlám, ale jisté je toto: „Je možno dát přednost českým perlám (dovolávám se slov Anselmových), jež sbírají u Horažďovic, Strakonice a u hradu Rábí, před skromnějšími perlami, jež se vyskytují na mnohých místech v Evropě jako ve Skotsku, Slezsku a Frýzsku. Viděl jsem některé, jež bylo možno jen stěží odlišit od perel z Orientu. Pouze to se jim vytýká, že jsou bělejší než východní perly, neboť ty září stříbřitě, naše jsou mléčné. Na místech, o nichž jsem se zmínil, jsem posbíral několik skvělých exemplářů atd.“ Až potud Boetius, s jehož názorem o mléčném zabarvení našich perel souhlasí Schröder. Já však jsem na vlastní oči viděl mnohé české perly, jež měly barvu spíše stříbřitou než mléčnou. Kdybychom je porovnali s východními perlami, odnesly by si asi vítězství.

O našich perlách vykládá stručně Konrád Gesner ve svém velikém díle o vodní zvířeně (*Historia animalium*) toto: „Vedle české obce Husince teče řeka, jež se honosí velkými balvany a pstruhy. V létě vyhazují okolní obyvatelé z této řeky hromady škeblí, z nichž vyndávají perly. Krásné a vyzrálé používají do prstenů, jiné, nevyspělé se hodí k lékařskému účelu. Někdy předhazují nevyzrálé perly kachnám, v jejichž žaludku se pěkný vzhled zdokonalí, a teprve potom perly sbírají. Když je chtějí vyjmout, mají se na pozoru, aby nepřišly na vzduch; dávají si je tedy do úst, protože sliny uchovají mnohem trvaleji zářivý vzhled.“ Tolik Gesner na patřičném místě. Dále pak mluví o vzniku perel a ještě o jiných zajímavostech, jež se týkají tohoto produktu a jež tento muž vypsál velmi pečlivě z různých autorů.

74

Řeka Otava předčí tímto bohatstvím všechny ostatní české řeky. Sběr těchto drahocenností se děje v měsíci červenci a srpnu, a to za jasného nebe ráno a večer. Zajímavá je ta okolnost, kterou jsem sám pozoroval, vždyť mě můj šťastný osud nejednou přivedl ke sběru perel: docela náhodně a kde se jim zachce uvrhnou lidé škeble do proudu a rozptýlí je v říčním korytu. Následujícího dne se tito velmi pomalí tvorové vrátí ke svým druhům, jako by je viděli a znali. A tak leží v hromadách, uspořádaných obyčejně do kruhu. Abych si to ještě více ověřil, pozoroval jsem po jeden nebo dva dny, jak se škeble rozptýlily a opět připlazily ke svým družkám. Lidé je chytají do sítí spuštěných z loďky a kladou je na suchý břeh do hebké trávy. Znalci je prohlížejí, některé pohledné, ale jalové nebo nezralé vrhají zpět, jen co se na ně podívají. Škeble, u nichž tuší perlu, shromažďují na jedno místo, tupým nožem po způsobu kleštěček je vzadu uchopí, lehce utvoří rýhu a začnou s prohlídkou. Ostrého nože použije jen velmi nerozumný člověk, vždyť poškozený živočich hyne. Snadno lze vidět perlu, a není-li ihned patrná, po lehkém zatřepání vypadne. Nezralé perly jsou načernalé nebo mají červený nádech. Vyzrálé jsou bílé a stříbřité. V korytě lze často nalézt překrásné, zralé perly, které vypadly z mateřských škeblí. Prozkoušené škeble se živé vracejí do říčního koryta, mohou přece rodit podruhé. Zato nešetří lidé a zloději lapají ubohá zvířátka, púlí je jako jablko, nožem je otvírají a usmrcují, ke škodě, která se nedá do budoucna napravit. Roku 1650 a v letech následujících podnikli toto vraždění škeblí na Vltavě u (*Českého*) Krumlova vojáci z letního tábora. Jeden nebo dva měli při sběru perel náhodou úspěchy a tehdy se vojáci, pacholci i výrostci vrhli na škeble. Poněvadž se velitelé nepostavili proti té zkáze a vojácké zpupnosti — oni sami měli oči jen pro perly —, vznikla podle odhadu znalců škoda za mnoho tisíc zlatých. Kéž by tento výstražný příklad posloužil k tomu, aby byly více a pečlivě hlídány naše řeky, hlavně Vltava a Otava! Já pak jsem si všímal ještě tohoto: škeble, které jsou hladké, bez hrbolků a lehké, stvořené jaksí ke krásnému vzhle-

du, většinou nemají perly. Příroda jim místo nich poskytla půvabný zevnějšek. Zato hrbolaté, nepravidelné a ohavné škeble, jež vypadají, jako by byly prostoupeny nějakou chorobou, takové mají uvnitř velmi často svůj poklad anebo jej právě vypustily do řeky. Cena české perly není přesně určena. Čím více se stříbřitě leskne, čím je kulatější nebo má podobu hrachu či malé hruštičky anebo jiný pěkný tvar, a konečně čím má větší váhu, tím cena stoupá. Viděl jsem jednotlivé perly zakoupené po dvaceti, třiceti i více zlatých. Od pana Ignáce ze Šternberka, urozeného hraběte a majitele Horažďovic nad Otavou, jsem se dozvěděl toto: dvě perly vylovené z Otavy u Horažďovic a oceněné zlatníky na tisíc florentských dukátů, žádala na něm knížata, králové i královny. Hrabě však je předtím daroval své bohorodičce, horažďovické Panně Marii. O vzácném prameni s výskytem perel v tolštejnských dolech jsem vyprávěl v oddílu o Krkonoších. Převzal jsem tu zprávu z rukopisného pojednání o skrytých pokladech těchto hor.

O českých drahých kamenech. Ametyst, křišťál, diamant, topas, safír a hyacint. (I. kniha, XXX. kapitola)

75

O perlách jsme pojednali snad poněkud obšírně, o to stručněji povíme o drahých kamenech. Všichni znalci drahokamů tvrdí, že původním českým drahokamem je ametyst. Boetius říká: „Český ametyst je šestiboký, zakončený šestibokou pyramidou.“ V první knize, 33. kapitole od téhož autora se vykládá, že se proslulejší ametysty vyskytují v Indii, na Kypru a v jiných končinách. V Čechách, v Němcích a v Míšni, zvláště v území, jež sousedí s Čechami, jsou nejkrásnější ametysty, dokonalé fialové barvy. Jsou ovšem měkké jako křišťály, proto méně žádané. Orientální jsou tvrdší, u českých se oceňuje velikost, vždyť i nejmenší se prodávají za tolar. Tolik Anselmus Boetius. Křišťály, jež u nás vznikají, jak jsem již připomenul, jsou vždy šestiboké, v jiné podobě je příroda nevytváří. Týž autor to dosvědčil na jiném místě. Dále říká, že v našich horách a na polích u Kutné Hory a Caltova sbíral tak skvělé a tvrdé kameny, že si ničím nezadají s těmi z Orientu. Že se v Obřích horách vyskytují kutací jámy s křišťály, to jsem vyprávěl již dříve.

České diamanty se mezi našimi drahokamy těší jen malé vážnosti, vždyť podobně jako anglické, uherské a ostatní evropské nepřijímají barvivo a nesnesou ani vrtání ani úder. Kdyby jim nedodalo krásu broušení, neměly by vůbec žádnou cenu. A přece se dosti často stane, že odsekáváním a jinou řemeslnou úpravou je kámen přizdoben tak, že si v záři a tvrdosti, což jsou hlavní přednosti diamantu, nezadá s orientálními kameny, ba že jej nelze od nich ani rozeznat. O diamantových dolech⁷³ v Čechách se pěkně zmiňuje Vilibald Heffler v žádosti císaři Rudolfovi.

Co se nedostává diamantu, to bohatě doplňuje český topas postavený na roveň tomu z Orientu. Často jsem viděl topasy tak nádherně zářící, že jim nic nechybělo k úplné kráse. Byla to pro mne úplná pastva pro oči, když jsem se díval na monstrance, jak jim říkáme při církevních obřadech, totiž věžovité schránky pro svátost oltářní, vyzdobené s velkým uměním českými topasy. Bylo to na mnohých místech v Praze a ve Vratislavi u sv. Doroty. Rovněž tento český drahokam vychvaluje Boetius: „Topasy“, říká, „se v Čechách vyskytují všude.⁷⁴ Jsou krásné, září čistou zlatou barvou a od orientálních se liší jen tvrdostí.“ Podivuhodné je to, co následuje: „Viděl jsem český topas darovaný císaři Rudolfovi. Byl téměř dva lokty dlouhý a půl lokte široký.“ Podobné štěstí potkalo pátera Jana Tannera, který prý spatřil neopracovaný topas velikosti jednoho lokte o váze více než padesát liber. Zmínku o štolách s nálezem topasů jsem připojil k vyprávění o Obřích horách, ale sám jsem spatřil sběr tohoto kamene všude na polích, zejména u Jindřichova Hradce. O ceně topasu mluví Boetius na jiném místě. České topasy podobné orientálním se mohou obdobně oceňovat, ovšem za pouhou čtvrtinu jakékoli hodnoty. Již předtím jsem vyprávěl, jak Vilibald Heffler tvrdil pyšně před císařem Rudolfem, že žluté topasy, jež se považují za nejcennější, lze vyhrabat kdekoli v Čechách.

Safír, modrý drahokam, jemuž znalci drahokamů naší doby přisuzují čtvrté místo v hodnotě po diamantu, rubínu a perle, se ochotně hlásí k české zemi jako ke svému rodišti. Safíry vznikají ve velkém množství na pomezí Čech a Slezska a podle Schröderova svědectví jsou docela vynikající. Boetius připojuje, že na stejných místech mezi Čechami a Slezskem se nachází ještě jeden druh safíru, poměrně měkký, průhledný, mléčně zabarvený nebo sněhově bílý s namodralou barvou. Anselmus jej nazývá bílým safírem. U hradu Tolštejna a kopce, jemuž obyvatelé říkají Malý Stožec, teče potok, který má ve svém korytě vzácné kameny a drahokamy různých druhů, jak mi nedávno vyprávěl jeden věrohodný muž. Mimo jiné tam lze sbírat skvělé safíry, hyacinty, výborné drahokamy, které se u nás také nacházejí, ačkoli se častěji vyskytují ve Slezsku. V poměrně velkém množství je sbírají v Svatojiřské bystřině u Jelení Góry. U nás je můžeme nalézt u české řeky Jizery po celém jejím toku, ale zvlášť v pramenné oblasti buď přímo v píscích nebo též na březích.

Další svědectví o drabokamech. Smaragd, prasem, chrysopras, sardský kámen, chrysolit, rubín, granát, beryl, chalcedon a tyrkys. (I. kniha, XXXI. kapitola)

Smaragd, drahokam překrásné zelené barvy, zato však velmi křehký, vzniká také někdy v Čechách, dále je to prasem, jež znalci nazývají matečným kamenem smaragdu, a konečně smaragdový prasem, kterého je tolik, že ti, kdož pracují s drahými kameny, rozeznávají dva druhy smaragdů: český a americký.⁷⁵ Dinothus uvádí, že v celé německé oblasti jsou dva největší smaragdy: jeden lze spatřit v Čechách v kapli sv. Václava, má plochu větší než tři čtvrtiny kruhu. Druhý je dosud v Magdeburku, je delší a provrtaný, zdobí prý rukojeť meče císaře Oty I. Pokud jde o náš smaragd, pochází jistě z naší končiny, zde také vznikl. Víme rovněž, že všechny kameny a drahokamy v kapli sv. Václava byly vykopány v Krkonoších a doneseny Karlu IV.⁷⁶ Uvádí to i Dubravius. Proč však si Dinothus méně cenil onoho drahokamu, který zdobí karlštejský svatozánek pro královskou korunu, ač jej sám nikdy nespatriil? Uvidíš tam čtyři smaragdy v podobě čtyřhranné desky, délky a šíře papírového archu, pátý smaragd se vyrovná pěsti. Prasem září žlutozeleně; Boetius pak se domnívá, že neexistuje třetí odrůda, ale to, co je v prasemu zeleného, je smaragd, co je žlutého, je chrysopras, a tak se kameny rozrůstají. U nás pak se daří všem těmto odrůdám. Sardské kameny poskytují nejen Čechy, nýbrž i sousední Slezsko a jiné krajiny. Týmž kámen se podle syrového, krvavého masa (*caro*), jehož barvu napodobuje, nazývá karneol. Anselmus Boetius s chloubou prohlašuje, že české karneoly jsou vynikající.

Jmenovat sardonix na tomto místě je nevhodné, poněvadž je stejně jako v německých zemích a ve Slezsku nevalný a jen zřídka se objevuje bez kazů. Chrysolit je podle Schröderova svědectví domovem všude v Čechách, ale poněvadž je měkčí než orientální a navíc se v jeho žlutožluté barvě vyskytuje tmavá příměs, což je známka neušlechtilého původu, může s ním soupeřit jen jako poražený. Totéž platí ovšem i o našich rubínech, zejména jsou-li větší. Vykopávají se v Obřích horách a chrysolity na Tolštejně. O českých rubínech vypráví pozoruhodně urozený Francouz Jan Baptista Tavernier, šlechtic z Aubonne, ve francouzské knížce vydané tohoto roku. Považuji za cenné připojit toto vyprávění, jež mi přednesl ve své laskavosti nejjasnější kníže, pražský arcibiskup, Jan Fridrich hrabě z Valdštejna. Francouz říká: „V Evropě jsou hlavně dvě země, v nichž se dobývají barevné drahokamy, a to v Čechách a v Uhrách. V Čechách je skála, kde nalezneš křemeny různé velikosti, některé jako vejce, jiné jako dlaň. Když ty křemeny rozbijeme, vidíme, že obsahují tak pevné, tvrdé a krásné rubíny, že si nezdají s rubíny z Pekingy.⁷⁷ Když jsem přišel — jak si vzpomínám — ve službách uherského palatina do

Prahy,“ říká Francouz, „zažil jsem toto: před hostinou s frýdlantským vévodou, generálem Valdštejnem, chtěl si palatin umýt ruce. I pozoroval na vévodově prstě jiskřivý rubín, o jehož kráse se ihned pochvalně zmínil. A ještě více se počal divit, když uslyšel od vévody, že se matečná hornina těchto rubínů nachází v Čechách. Aby vévoda dokázal svá slova skutkem, daroval palatinovi při odchodu s lehkým srdcem sto takových křemenů uložených v koši. Když jsme se vrátili do Uher, postaral se palatin o to, aby byly všechny kameny rozbity. Nalezli pouze dva, z nichž každý měl jeden rubín. Jeden vážil 4 karáty, druhý jeden karát. (Domnívám se, že Římané používali zrnka svatojánského chleba jako váhy, převzali to od Řeků.)“ Tolik Tauvernier. Zdá se tedy, že onen velký vévoda měl na svých panstvích tyto matečné rubínové horniny, když je tak lehce, rychle a v takovém množství mohl věnovat svému hosti.

Dlouho jsem věřil, že se korál, zprvu měkký, později tvrdý, nerodí nikde jinde než v moři. Později však jsem se poučil na vlastní oči, že můj přítel posbíral v potoce pod vrchem Malým Stožcem u hradu Tolštejna korály, jež si živostí barvy vůbec nezdaly s těmi z moře.

Nyní se dostávám k drahokamu, jímž jediným můžeme směle vyvat k zápasu Indii i celou Ameriku. Jen to nezakřiknout! Závidí kdekdo. Ten kámen se jmenuje novým, pozměněným jménem granát podle zrna (*granum*); říkám novým proto, poněvadž Plinius zahrnoval všechny červené, ohnivé a rudě se lesknoucí drahokamy pod pojmem carbunculi, rubíny. O těchto českých rubínech lze se dočíst mnoho podivuhodného a pochvalného u Anselma Boetia. Říká, že české granáty jsou ušlechtilejší nežli orientální; jednak jsou bez poskvrnny, jednak vzdorují ohni, a tím se podobají pravým diamantům. Venkované je nacházejí všude na polích ve velikosti písečných zrn nebo hrachu, zbavené základní horniny, a dopravují je do Prahy na prodej. Stejnou vážnost a ušlechtilost přisuzují českému granátu ti, kdož psali o vzácných kamenech; mám na mysli Agricolu a Schrödera, z nichž první obšírně popsal působení síry při výrobě z českých granátů či takovou síru. Vraťme se však k Anselmovi, pečlivému a zkušenému znalci a milovníku vzácných českých kamenů. Ten říká: „České granáty jsou naprosto bez chybičky pro dokonalé promíšení složek základní hmoty.“ V I. knize, 13. kapitole a ještě podrobněji v knize II., 24. kapitole prohlašuje: „Všechny granáty, jež se nacházejí v Čechách, jsou tak prosty kazů, že by bylo naprosto neobvyklé, kdyby byl nalezen jediný kámen, který by měl nějaké zakalení nebo trhlinku nebo něco podobného.“ A trochu dále: „Pokud jde o vážnost, dal bych českému granátu přednost před jinými kameny, třebaže jsou málokdy velké (to podstatně zvětšuje cenu drahokamů), vždyť se nacházejí sotva větší než zrna hrachu, hlavně však proto, že výraznost jejich barvy nelze ohněm ani odstranit, ani zmenšit. Tuto vlastnost nemá žádný barevný drahokam

a proto je granát jaksi nesmrtelný a je možno jej srovnat jen s diamantem nebo ryzím zlatem. Znal jsem lidi, kteří po mnoho měsíců žíhali v ohni české granáty, snažili se různými způsoby změnit jejich barvu, ale marně.“⁷⁸ V téže knize, 18. kapitole prohlásil: „Granát, jež rodí česká země, vzdoruje v ohni, uchovává si v něm barvu, což ostatní kameny nedovedou. Domnívám se, že objasnit tuto příčinu je stejně obtížné, jako bychom chtěli vysvětlit, proč slunce svítí a proč je země těžká. V takovém případě je třeba zkoumat samu podstatu věci.“ Ze všech těchto míst snadno pochopíme, jak si ten zkušený a opravdový znalec drahokamů, lékař a vzácný chemik Anselmus Boetius, vážil českých granátů. Co pak ještě rozmnožuje náš podiv, je to, že císař Rudolf střezil ve své podivuhodné sbírce drahokamů — jak povíme později — tyto rudé kameny pečlivěji než onen známý stooký hlídač Argó pasoucí se Ió. Na jiném místě říká Boetius toto: „Bude-li chtít někdo porovnat český granát velikosti lískového oříšku s jiným drahokamem, musí k tomu použít orientálního rubínu, jež ti, kdož pracují s drahokamy, právem kladou na druhé místo mezi vzácnými kameny, pokud jde o cenu. Orientální granáty i všechny zbývající se nemohou s českými rovnat ani v nádheře ani v hodnotě.“ Tolik Boetius. Kéž bychom na základě Anselmovy chvály pečlivěji dbali o naše vzácné kameny; Vergilius říká veršem:

Šťastní venkované, když znají cenu svých polí.

Je přece k pláči, když tyto dary přírody a výnosný a krásný artikl otcovské země vybírají a zašantročují do Itálie a do Francie cizí a hrabivé ruce, především Židů, kteří se obzvlášť snaží vykopat kameny, jež příroda připravila domácím lidem. Náš spisovatel Stránský poznamenal dále, na kterém místě se granáty vyskytují nejhojněji: ohnivě se třpytící kameny, totiž granáty, vynášené z podsedických a třebívlických jam, pomíšené s pískem a štěrkem, se mnohokrát protřásají, propírají vodou a čistí. Mám ve svých rukách listiny dané královskou českou komorou 10. června roku 1605 statečnému rytíři Jiřímu Údrčskému z Údrče, v nichž se přísně přikazuje výběřčím královských daní na českém území, aby dovolili volně a bez nejmenšího násilí procházet těm lidem, kteří obvykle nakupují u řečeného pána granáty z jeho třebívlického statku, ovšem po zaplacení obvyklého poplatku. Tolik o třebívlických granátech. Anselmus tvrdí, že velmi krásné granáty lze sbírat blízko lázní Teplic nedaleko Ohře a města Bíliny. Slova onoho spisovatele je nutno vysvětlit tak, že na onom místě lze nejčastěji nasbírat nejhezčí kameny. Ostatně téměř po celých Čechách rozsela příroda zárodky granátů. Často se nalézají v písku nevalných potoků, často je vidíme na březích vyhrabené rypákem vepřů a konečně sám sebe doporučuji čtenáři jako svědka této příhody: když jsem

se jednou na panství někdy baronů Krafftů v Ratboři, jednu míli od Kutné Hory, důkladně zahleděl na jakési louce do hromady kamení, oddělil jsem z ní celkem snadno sto granátů sice jen velikosti pepře, zato skvělých. Totéž, ba ještě větší štěstí mě potkalo v Zásmukách, když jsem našel větší a početnější granáty za vedení venkovských chlapců a pasácků, jež jsem přilákal odměnou. Jan Tanner tvrdí ve svém díle *Stopami svatých Čech*, že se v Prácheňském kraji někdy nachází tolik granátů, že je husy sezobou s trávou, a jak on sám viděl, až šedesát kamenů lze snadno vyjmout ze žaludku jedné husy. Jeden můj přítel mi dosvědčil, že za Wolkensteinem, půl míle od vsi Annabergu, je potok, kde je možno sbírat granáty ve velkém množství, a právě tak se velmi často vyskytují tyto kameny oprané vodou po velkých deštích u obce Želkovic, v těch místech, kudy vede cesta z Mostu do Litoměřic. Na příslušném místě jsme pověděli, že se kutací jámy s granáty vyskytují v Krkonoších. Nakonec je třeba dodat, že granáty se u nás sbírají i na březích řeky Jizery, a to na pomezí Slezska. Ty jsou ovšem vhodné jen pro použití v lékařství, protože nemají tu krásu, která zdobí jiné drahé kameny. Jsou totiž drsné, uvnitř nečisté a vadné.

Až posud jsem hovořil o drahokamech poněkud obšírně, abych ukázal, že máme v Čechách ty kameny, jež se hodí k lékařským účelům, totiž jako léky k uchování zdraví, k těm různým solím, olejům a tinkturám (užívám výrazů z činnosti chemiků). Takových kamenů je sedm, totiž perly, safíry, hyacinty, smaragdy, chrysolity či topasy, karneoly a rubíny. Právě jsem o nich pojednal a podal svědectví, že se v Čechách vyskytují v hojném počtu. Probereme i ostatní české kameny, ale jen stručně a jen jakoby výčtem, pokud se ovšem nevyskytne něco speciálního. Že se u nás někdy vyskytne i ohnivý drahokam zvaný karbunkl, prohlašuje Tanner. Anselmus je autorem tvrzení, že se modrozelený beryl barvy mořské vody (*akvamarín*) naskytá v Čechách, též chalcedon, onyx a kámen jménem tyrkys či kallait, jehož se s úspěchem používá jako talismanu proti nehodám. Kromě Anselma podává o kallaitu bohaté svědectví Pavel Stránský. U Křenic v Plzeňském kraji, což je dvanáct mil od Prahy, se ještě dnes ukazují jámy a štoly, z nichž za starých časů získávali v bohaté míře tyrkysy čili kallaity.⁷⁹ Podiv vzbuzuje také to, co mi oznámil můj milovaný přítel, královský hejtman téhož kraje, urozený a statečný rytíř, pan Adam Henigar z Eberku, že se totiž zejména po dešti vyskytují tyrkysy v tom místě na cestě, kde to chodec nejméně čeká, jako by příroda těžce snášela, že se šlape po jejím bohatství.

O českém mléčném achátu, nacházejícím se u českého města Stříbra, vykládá Boetius, že je obzvlášť půvabný, často je totiž jakoby pokropen černými body a červenými skvrnami. Achát a jaspis jsou velmi známé drahokamy všech barev; o jakémsi drahocenném kotouči z českého achátu, jemuž příroda vtiskla jako hříčku podobu lidské tváře a který byl darován císaři Rudolfovi II., jsem pověděl již dříve. Mohu snad něco říci o jaspisu. V Čechách se ho nachází tolik, že už málem přestává být vzácným kamenem. „V české zemi,“ říká též Anselmus, „můžeme sbírat červené, rudé, purpurové, bílé a pestře zbarvené překrásné jaspisy, vytvořené podivuhodným uměním přírody, a to ve značném množství, takže z nich lze vytvářet i velké sochy.“ O stole z jaspisu Rudolfa II., nazvaném osmým divem světa, povím v XXXV. kapitole. O jaspisových kutacích jamách si přečti mou zmínku při popisu Obřích hor. Drahokam heliotrop je zelený s červenými žilkami nebo též body a říká se mu orientální jaspis. Ani o tento kámen není česká země ochuzena a Boetius připojuje toto: „Pohár vyrobený z tohoto kamene se prodává obvykle za 200 tolarů.“ K jaspisu připojují znalci drahokamů také ledvinový kámen⁸⁰, o jehož českém původu a prodeji v Praze hovoří mnou vychvalovaný Anselmus Boetius.

Nový druh kamene vydalo před několika málo lety Labe, ten král našich řek. Předtím jsme ten kámen vlastně neznali. Možná ovšem, že právě v Labi jej poměrně snadno našli klenotníci, kteří se zabývají úpravou drahokamů. Jsou to bílé kamínky, jež se vytahují z labského dna především u královského města Ústí (*nad Labem*). Vybroušeny, vyrovnají se leskem diamantu, pokud jej někdy dokonce nepředčí. Lidé, kteří se u nás zabývají obchodem s českými drahokamy, mu říkají labský kámen.⁸¹ Všechny kamínky jsou bez poskvrny, ale nikdy jsem neviděl kámen, který by velikostí převyšoval třešňovou pecku. Tento kámen by si podle mého mínění zasloužil větší cenu pro svůj příjemný a zářivý vzhled. Množství však z něho dělá laciný materiál a protože nemá dosud jméno a není oceňován jako drahokam, říkají mu jen kámen. Lazulit, z něhož se vyrábí původní a přirozená modrá barva zvaná ultramarín, cennější nad zlato, Čechy, pokud víme, nerodí. Avšak arménský kámen (*azurit*), který se od něho mnoho neliší (z něho se extrahuje azurová barva známá malířům), se nachází v českých dolech na zlato. Znalci drahokamů jej považují za matečný kámen lazulitu. Anselmus dále napsal, že tento kámen našel na jakémsi kopci vzdáleném jednu míli od Prahy. Zachariáš Theobald zase je původcem zprávy, že v kterémsi kutnohorské šachtě je možno nakopat

velké množství červeně zbarveného azuritu, takže v minulém století dal z něho pražský arcibiskup Antonín zhotovit překrásnou sochu Krista, klečícího v Getsemanské zahradě.⁸²

(. . .)

85 *Bohatství císaře Rudolfa II. v drahokamech. (I. kniha, XXXV. kapitola)*

Císaře Rudolfa II. je možno nazývat českým Šalomounem. Měl podivuhodné štěstí a rozvahu při svém panování, za jeho vlády byl nadbytek i hojnost všeho; nazvala ho tak knížata německé říše, poněvadž se Rudolfův věk shodoval se stářím Šalomounovým, já však věřím, že mu toto přívěsko náleží především proto, že stykem s poselstvími téměř všech zámořských národů žil na výsluní slávy. Musíš ovšem opominout poslední léta, kdy ho bratr a národové přezírali. Jméno Šalomoun mu přísluší také proto, že ve zlatě, stříbře a drahých kamenech s ním lze stěží porovnat jiného vladaře kromě Otakara, kterého pro množství zlata nazývali zlatým králem, nebo Karla IV., který při stavbách používal místo kamenů drahokamů a do cementu vléval právě zlato, jak je možno vidět na Karlštejně a jinde.

Císař Rudolf II. — český Šalomoun — oplýval jednak podivuhodným štěstím a rozvahou při svém panování, jednak nesmírným bohatstvím všeho druhu, zejména ve zlatě, stříbře a drahokamech. Slyšel jsem od dávných očitých svědků, že měl mnoho zlatých cihel, jinými slovy zlato zformované do cihel a označované. Proč bych dále mluvil o umělcích, kteří byli na královský náklad povoláni do Prahy z celé Evropy a obdařeni mnohými dary. V Praze se těšili láskyplné péči vladařově.

(. . .)

86 Anselmus (*Boetius*) vykládá, jak byl císař především velkým milovníkem a znalcem drahokamů. Zde jsou jeho vlastní slova: „Stůl z drahokamů, který poručila Vaše Milost vytvořit, mi ukázal osmý div světa. Tento stůl, o němž se mnoho let pracovalo s vynaložením velkého nákladu a umělecké práce, obsahuje drahokamy tak vzájemně spojené, že lesy, stromy, řeky, květy, mraky a rozličné podoby překrásných věcí a tvorové vypadají živě, jako by to vše bylo vymalováno, takže podobné dílo nelze nalézt v celém světě.“ O tomto stole později více. Anselmus učinil i další prohlášení: „Dokazuje mi to ona pověstná císařská koruna, kterou Vaše císařská Milost poručila zhotovit z diamantů, perel, rubínů a čistého zlata, mimo to řetěz zhotovený z neobyčejných drahokamů — ten svou cenou převyšuje samotnou korunu — a jiné nesčetné šperky ozdobené rozličnými vzácnými kameny, že sotva byl kdy nějaký vládce majitelem takového množství drahokamů jako má Vaše Milost.“ Tolik Boetius. Cicero říkal,

že je krásné být pochválen od toho, kdo si sám vysloužil pochvalu. Já bych připojil, že nejkrásnější pochvala je od zkušeného znalce, k němuž nevědomost nemá přístup. Takový byl — jak je známo — Boetius, který prošel všemi panovnickými domy evropských knížat a králů a který viděl jejich pokladnice i znal důkladně cenu drahokamů a přece napsal tato slova, o nichž věděl, že je budou číst v Itálii, Španělsku i ve Francii. Dnes lze spatřit onu Rudolfovu korunu i s jablkem a žezlem v pokladu našeho císaře Leopolda a říká se jí domácí koruna. Když mi bylo před nemnoha lety dovoleno nejhlavnějším příkazem tohoto velkého evropského panovníka vstoupit do císařské pokladnice, spatřil jsem Rudolfovu korunu, mohl jsem si na ni sáhnout a obdivovat se jí svými očima. (Tato pokladnice prý předčí všechny vzácnosti jiných vládařů.) Aby nedošlo k omylu: na tomto místě nejsem povinen popisovat poklad rakouského panovnického domu, totiž vzácné a cenné předměty, jež jsem tam viděl. Zrak tam až přechází od lesku drahokamů a mohu se upřímně přiznat, že když jsem se vrátil z královské pokladnice do naší koleje ve Vídni, byl jsem tím bohatým a pestrým obrazem nádherných předmětů tak uchvácen a ohromen, že jsem nebyl schopen svým druhům odpovídat na dotazy, dokud se můj obdiv neutlumil a dokud vzpomínka na tu krásu nezmizela z paměti. Dále to tedy přecházím mlčením a kladu si prst na ústa, jako činili staří Řekové před Diem v Olympii, jež vytvořil Feidiás svým nesmrtelným uměním. Musíme se však vrátit k Rudolfovi.

Na jiném místě Boetius vypráví, že císař měl rubín velikosti slepičího vejce, jemuž se v celé Evropě nic nevyrovnalo a který získal koupí za cenu šedesáti tisíc zlatých. Císař Rudolf dále vlastnil zlatý prsten, jehož diamant a ametyst spojil umělec tak dokonale, že se zdálo, jako by to byl jeden drahokam, nikoli dva. Ani nejostřejším zrakem nebylo možno poznat rozdělení. Zde nepochybně umění překonalo přírodu, ostatně kameny byly zakoupeny zvlášť: diamant za osmnáct tisíc zlatých, ametyst za dvě stě tolarů, vždyť z něho vycházely na všechny strany jiskřivé pablesky. Krátce předtím jsem připomněl Rudolfovu korunu. V ní spolu závodí v podivuhodném lesku perly s drahokamy. Mimořádná perla velikosti muškátového oříšku, jež jako vládkyně zastiňovala všechny drahocennosti, byla podle svědectví tvůrců toho díla zakoupena za třicet tisíc zlatých.

Jakékoli vyprávění o skříni a stolu Rudolfovu by mohlo budit dojem něčeho naprosto vybájeného a nepravdivého, kdyby nepocházelo z úst poctivého a skutečného znalce těch věcí. Přenechávám mu tedy slovo: „Ve skříni císaře Rudolfa II. jsem spatřil jaspisy, jež představovaly háje, bažiny, stromy, mraky a řeky tak přirozeně, že z určité vzdálenosti činily na diváka dojem malby a nikoli kamene. Těchto jaspisů si císařský majestát velice vážil, takže přikázal vybrat přčetné kameny s kontrastní kresbou, vzájemně je dokonale spojit a pokrýt jimi plochu stolu, tedy vlastní

tabuli. Čtenáři, a teď pozor na to, co následuje, užasni nad tím, jak se umění podivuhodně spojilo s přírodou. Deska, vyzdobená drahokamy, předvádí různá místa, řeky, stromy, hory, města a mraky, dokonce i v obrysech, tak věrně jako malba, že se nelze dost vynadivit umění přírody i pečlivosti a obratnosti umělce. Na tom díle se pracovalo mnoho let, než bylo dokončeno. Poněvadž je ze všeho nejvzácnější (tak soudí Anselmus), vždyť stálo mnoho tisíc zlatých, a poněvadž dokazuje jak obdivuhodné dílo přírody, tak zručnost umělcovu, zaslouží si, aby bylo počítáno mezi divy světa, ba bez nadsázky snese srovnání s Dianiným chrámem v Efesu.“

88 Zde je něco málo příkladů o Rudolfových drahokamech, zdobících nejzávažnější předměty. Nemám v úmyslu popisovat dnešní poklady nepřemožitelného císaře Leopolda ani onu vzácnou galerii — jak tomu říkají ve Vídni — nejjasnějšího arcivévody Leopolda. Ta galerie chová v sobě divy malířského umění, jež jsou rozloženy ve velkých komnatách v takovém množství, že pokrývají celé stěny. Jednak se to netýká Čech (pokud ovšem sám vznešený císař nepatří k Čechám), jednak to naprosto přesahuje mé možnosti, neboť při jedné nebo dvou návštěvách jsem nemohl jednotlivé obrazy pečlivě prohlížet. Také pak proto, že nemám oči malířů či znalců drahokamů, kteří dovedou často ohodnotit zlatem to, co my neznáme.

98 *Závěr pojednání o nerostné říši. (I. kniha, XXXIX. kapitola)*

(...)

99 Zanechme však již lidských starostí, nejistého a prchavého majetku a ostatních svědků štěstěny, jež nás příliš často opouštějí a které my konečně opouštíme smrtí, a obraťme se ke skutečným a nefalšovaným pokladům přírody (tak to máme v úmyslu v této práci), to je k živým a léčivým pramenům, polnostem, oblíbenému rybolovu, příjemným lovům, k půvabu hájů a chytání ptactva po lesích. V tom vidím radost, pocit příjemnosti a blaženství a takovou útechu v tom pociťuji, že i když se pokouším vypsát to nevalným, uspěchaným slohem, přece věřím, že se čtenář potěší při vzpomínce na nějaké minulé blažené chvíle. Je snad někdo, kdo se nikdy nezabýval takovou činností? Kdo se neseťkal se zelenými, později pak, když změní barvu, se žlutými lány? Kdo nikdy neuložil ptáka do sítě, nepodnítil psy k lovu nebo aspoň nelapil zajíčka do tenat? A kdybychom toto vše pominuli, je snad někdo, kdo by nezatoužil

Z živého pramene pít a vodou uhasit žízeň?

A tak ti, kdož budou číst tyto naše řádky, budou se vracet ve vzpomínkách ke skutečným rozkošem. Vzpomenou si, jak onehdy pronásledovali

při lovu daňky, zajíce, ptáčky, koroptvičky, v řekách lovili lososy a v potocích pstruhy či jiné živoucí tvory. Samotné studánky, potoky, háje a lesy se čtenáři vybaví ve vzpomínce a uvedou před oči dávné obrazy. Potěší-li pak tato vzpomínka, já sám budu mít radost, že jsem se stal příčinou tohoto štěstí.

O planých i pěstovaných českých rostlinách. O výborné jakosti českého šafránu podle svědectví Matthioliho. Většinu bylin lze pojmenovat česky. Velké znalosti předků o rostlinách. O tulipánech. Kdy byly přineseny do Prahy. Jasmín. Kopce za Blaníkem vychvalované pro vzácné rostliny. (I. kniha, XL. kapitola)

Značně chladná česká krajina, vystavená napospas sousedním severním větrům, nemůže se sice rovnat teplým, půvabným a stále se zelenajícím a kvetoucím zemím Rakous nebo Uher (nebeský žár přece probouzí květy, plody i stromy, dává jim úrodu i život), přesto však má své bohatství, jímž ji jako velkým darem obdařila příroda. Nebudu zde už více vykládat o drahokamech a vzácných kamenech, jež prozřetelnost přírody připravila jako okrasu ženě, aby se zalíbila bohatému ženichovi. Nebudu vykládat o žilách zlata, stříbra a ostatních kovů, pomlčím o zdravém podnebí a vzduchu v krajině vysoko položené, o jeho čistotě a průzračnosti, nebudu připomínat výtečnou jakost a bohatství vod, ptáky a zvěř, jež naplňuje všechny háje, lesy, údolí i hory. O tom pojednám ve zvláštním oddílu. Na tomto místě pouze porozprávím o květinách, stromech, o osení, o vinicích a ostatním, co roste na zemi v určitou dobu.

V jedné z prvních kapitol jsem řekl, že šafrán roste volně v horách. Jeho výskyt by znamenal málo, kdyby se k němu nedružila výborná jakost. Taková jsou slova Matthioliho, který u nás v Chomutově sepsal za vlády Maxmiliána II. své rozsáhlé dílo, pověstný Herbář: „Český a rakouský šafrán překoná všechny cizí, též pověstný šafrán sicilský a egyptský.“ Někdo snad řekne, že je to spíše na podívanou, pochlubení a obdiv než k užitku, k tomu se přece hodí spíše rostlina s malými drobnými lístky a výhonkem. Tomu já odpovím, že jsem v Týně v Praze viděl u ctihodných otců kapucínů bohatě rostoucí šafrán, který pokrýval velkou plochu. Volně rostoucí šafrán jsem sám viděl na Bílinské hoře (*Bořeni*). Pokud jde o množství, uvádí náš Tanner tuto zprávu: „Za doby našich otců bylo možno sbírat šafrán v Libochovicích v tak velkém množství, že se jím každoročně naplnil sud o několika vědrech, přičemž půllitr prodávali za zlaták.“ O šafránu to stačí.

Vzácné rostliny, jež jinde nenajdeš, se sbírají v Krkonoších neboli Obřích horách. Každoročně přicházejí na počátku jara muži i ženy z Itá-

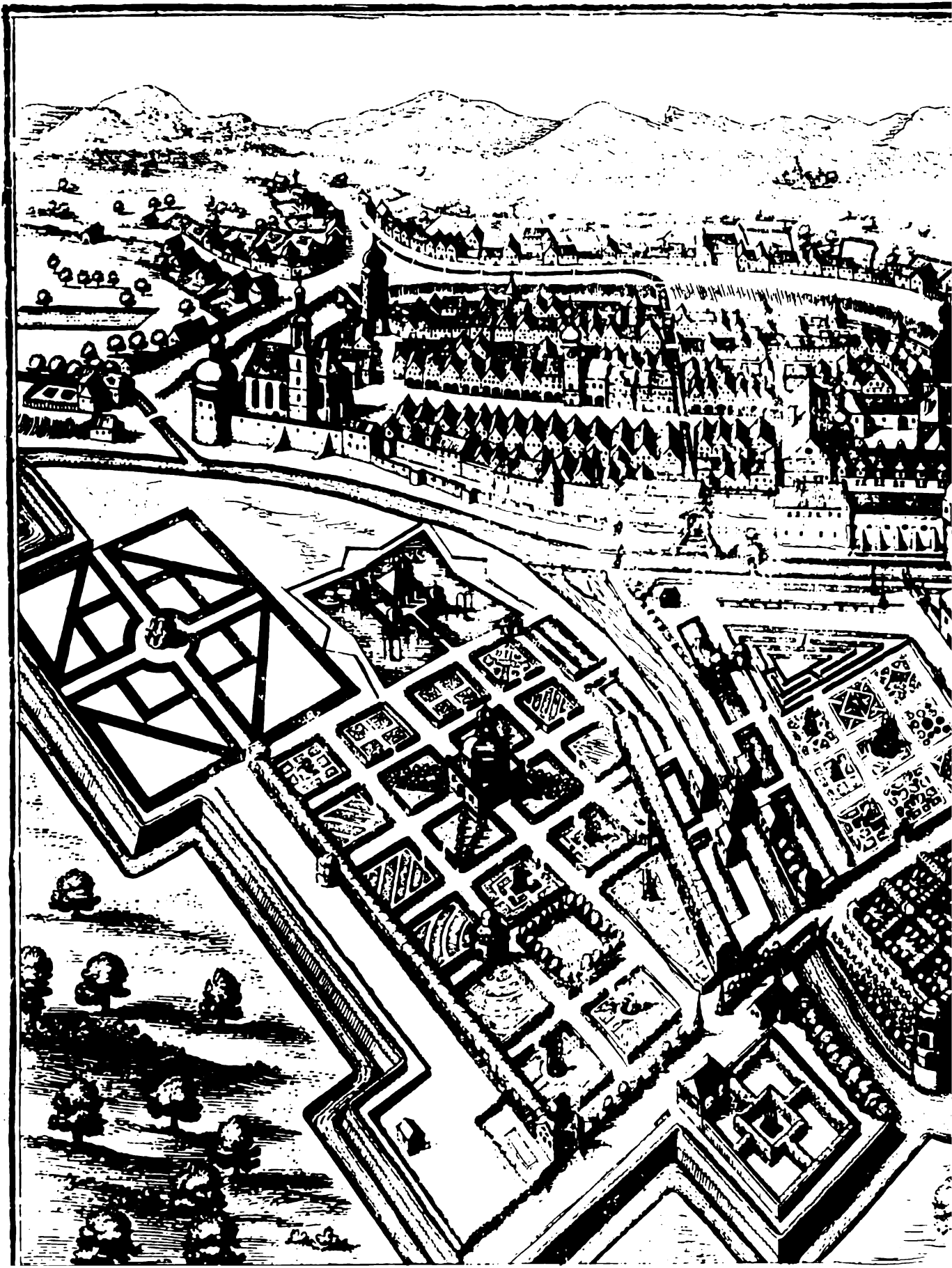
lie a stoupají do těchto hor. Na konci podzimu se vracejí domů, obtíženi vybranými kořeny. Aby tomu čtenář uvěřil, dovolávám se sám sebe jako svědka, že jsem viděl jejich příchod i odchod a dozvěděl se příčinu. O květiny a byliny se naši předkové velmi zajímali. Huber a Veleslavín, kteří přeložili Matthioliho Herbář do českého jazyka, ukázali, že téměř všechny květiny a rostliny je možno pojmenovat česky. Ostatně, matky měly ten zvyk, že chlapcům i děvčatům ukazovaly květiny a ptaly se na jejich jména. Pilná děcka, jež je dovedla říci, odměňovaly a chválily, těm, která nic neznala, se posmívaly a dávaly je jiným za špatný příklad. Vzpomínám si, že jsem totéž zažil jako chlapec od své babičky, která byla živa osmdesát let.

Kolem Prahy bývá mírné podnebí a velmi příznivá půda a tak si tamější zahrady vůbec nezadají s cizokrajnými. Augerius Busbecquius kdesi pyšně prohlašuje, že na sklonku vlády Ferdinanda I. dopravil do Prahy první tulipány z Turecka. Odtud z Prahy se rozšířily do celého německého světa a zpočátku byly v takové vážnosti, že se tulipánová cibulka kupovala podle jeho svědectví za jeden zlatý. O jasmínu prohlašuje Matthioli, že roste nejlépe v českých zahradách. Konečně u Prahy v těch kopcích, které se táhnou od známého pražského lomu až k protějšímu břehu zbraslavského kláštera a dále k Blaníku, roste velmi mnoho blahodárných rostlin, jež se hodí k lékařskému účelu více než jiné rostliny, co jich má česká země. To výmluvně tvrdí ve své předmluvě k Matthiolimu český lékař Huber, který žil v době Maxmiliánovy a Rudolfovy vlády. Jmenovitě doporučuje kromě ostatních ožanku.

O českých zahradách. O zahradě Rudolfa II. a Viléma z Rožmberka. O zahradě saského vévody z Lauenburgu, knížete Valdštejna, Colloreda a jiných. Jičínské lípy. (I. kniha, XLI. kapitola)

Císař Rudolf II. vynikal nad všemi evropskými panovníky nejen sbírkou drahokamů, uměleckých děl a ostatních vzácností, ale i krásnými a proslulými zahradami. A tak v Praze a Brandýse rostly olivy, palmy, cedry, jabloně všeho druhu, cizokrajné stromy a keře, květiny, italské, asijské a čínské rostliny, byly ovšem sázeny, ochraňovány a zavlažovány s velkou námahou, často i vlastníma císařovými rukama. Vzácnost těchto rostlin nám dokazují skutečně věrohodní svědkové, kteří se v těch věcech výborně vyznali, a to Matthioli, Osvald Crollius a Tadeáš Hájek, také pak jiní spisovatelé v lékařském oboru, ba samotní osobní lékaři císařovi. Nej-mocnější český šlechtic, podle papežského vyjádření český princ, Vilém z Rožmberka, dal si koncem minulého století vybudovat na svém panství u Netolic rozkošný zámek do čtverhranu, zvaný Kratochvíle, s nádher-

ným dvorem a skvěle vyzdobeným zvěřincem. Vychloubal se směle, že k tomu připojí zahradu, v níž překoná samého císaře Rudolfa. Ten záměr však přerušila smrt. Za našich časů dal v Ostrově (*nad Ohří*) zbudovat s velkým nákladem zahradu saský vévoda Julius Jindřich starší z Lauenburgu. Sám jsem spatřil divy na tom místě, když mi je sám laskavý vévoda ukazoval a mne doprovázel. Prolákliny a vyvýšeniny tam byly zarovnány, ze vzdálenosti několika tisíc kroků tam bylo převedeno koryto řeky Ohře, jež protéká zahradou v mnoha zákrutech a tím jí dodává vláhu. Samotná Ohře je znázorněna v podobě ležícího kamenného obra držícího v podpaží nádobu, v níž je sevřena celá řeka. Proud se řítí kupředu s jakýmsi melodickým zvukem, spíše bych řekl vodním burácením. Zlaté rybičky, označené prsteny, laškují mezi záhony nejkrásnějších květin; můžeš si je prohlédnout velmi snadno, poněvadž na zazvonění přijímají docela odvázně potravu z ruky a nechají se i polaskat. Jsou tam krásné, nevidané stromy a květiny. Vše je nádherně uspořádáno. Jsou tam umělé kopce, poustevny, besídky, jeskyně, mořské dutiny, klenuté prostory uprostřed vod, paláce a budova, kde je možno na přání pomocí kol bud' zatáhnout strop nad květinami při nevlídném počasí, nebo odsunutím vystavit květiny plnému slunci. Nikde jsem neviděl více a krásnějších druhů hřebíčků. O zajímavostech této zahrady, která se svým rozsahem vyrovná leckterému velkému městu, existuje dokonce vydaná kniha s hojnými mědirytinami. V dnešních Čechách je považován za největšího milovníka sadovnických vzácností a květin urozený rytíř František Scheidler, nejvyšší písař Českého království. Z popisu pochopíme, že by asi všechny české zahrady předčily dvě zahrady Albrechta z Valdštejna, a to pražská a jičínská. U Jičína rostou lípy, jež trojitou širokou alejí vedou z města k vévodově zahradě. Je to dílo tak ušlechtilé, že mu v celých Čechách, ba ani v sousedních zemích nenalezneš nic rovného. Více než sedm set lip, vysázených uhlopříčně, otevírá čtyřmi řadami trojitou cestu, a to prostřední, vhodnou pro povozy, jakoby královskou, a dvě menší, postranní. Samotné stromy jsou všechny stejného stáří, mají stejnou korunu, pod nimi pak je tráva a květiny, slovem je to hésiódovská cesta rozkoše, od níž se odchýlil po konečném rozhodnutí mladý Prodikův Herkules. Pro půvab míst a pěstování rostlin se dočkaly chvály ještě jiné naše zahrady, které poskytují svým pánům skutečné potěšení. Jejich nerovné plochy jim dodávají půvab, na jejich srážech cítíme mrazení, jež není nepříjemné, a co je obzvlášť milé, že z takové zahrady je vidět bezmála celá Praha, všechno to, co se děje na trhu, na křižovatkách i na Pražském mostě. Uvnitř hradeb města Prahy je to proslulá zahrada s význačným palácem, jemuž říkají Colloredský. S touto zahradou závodí a nad ní vítězí, už proto, že je královská, zahrada připojená k Pražskému hradu i s domem, jež nazývají matematický, který prý dal zbudovat Ferdinand I. za

Pohled z ptačí perspektivy na zámek v Ostrově nad Ohří s proslulými zahradami. Rytina Matouše Meriana, kolem roku 1650

sto tisíc dukátů. Zahrada, jež přiléhá k Valdštejnskému paláci, neobyčejně těší zrak, vždyť má háje, rybníky, květiny, fontány a nevím co ještě. Uvnitř Prahy jsou ještě jiné rozkošné zahrady. Mimo město se dává přednost zahradě dymokurské, nedaleké křinecké, chlumecké Kinských, královské v Brandýse, liběchovské, překrásné teplické, jindřichohradecké, horšovotýnské a jiným bez počtu.

O pravé a plané olivě. O jablkách a ostatním ovoci. O kaštanech. Míšeňská jablka poslaná do Říma. Odkud pochází jejich pojmenování. O druhu jablek, jež rostou pohromadě. Lískový keř knížete Přemysla. Červené ořechy. Dva neznámé druhy jeřabin. (I. kniha, XLII. kapitola)

Pravou olivu Čechy nerodí, naše země má však jiný strom, který lid pro podobnost s olivou nazývá tímto jménem. Matthioli říká, že je to Theofrastova nepravá oliva a sám ji jmenuje českou. Její listy mají hořkou chuť, a i když není ten strom častý, volně roste na nejednom místě v Čechách. Sám pamatuji, že před minulou válkou stály v Praze v několika ulicích české olivy, aniž je tam někdo pěstoval.

Přejdeme nyní k plodícím stromům, o nichž všech je možno říci, že jsou v české zemi tak úrodné a tak hojné, že není třeba odnikud dovážet hrušky, jablka, švestky, broskve, třešně a ořechy. Velkými ořechy je chvalně známý Chomutov s okolím, jak už dříve poznamenal ve svém Popisu světa Münster. Chomutov má též kaštiny, nejlepší v Čechách; ty konečně uvidíš i jinde po zemi, jako v Obytcích u Klatov a na mnohých jiných místech. Často se roubují na duby s velkým výnosem plodů. Sušené švestky se na mnoha povozech dovážejí zejména do bavorské Falce a do Norimberka. Existuje druh jablek, kterým říkáme míšeňská, ačkoli v Míšni nade vši pochybnost nerostou. Tato jablka jsou pro svou příjemnou nakyslou chuť náramně žádána cizinci a také se dají dlouho uchovat. Na tomto druhu ovoce si velice pochutnával kardinál Aldobrandini, pozdější papež Kliment VIII., tehdy, když v Praze zastával funkci papežského nuncia. Tak jsem to slyšel od starých pamětníků. Když pak dosedl na papežský trůn, poslal mu Jiří z Lobkovic, nejvyšší kancléř Českého království, do Říma plný vůz těchto jablek a sklidil za ten dar velký vděk předobrého knížete, někdy svého důvěrného přítele. Sám Kliment podával opět dvěma či třemi jablky, jako vzácným darem, své kardinály. Těmto jablkům by skutečně měla být dána přednost před zlatými a zrnatými ani ne tak pro vážnost dárcovu jako pro vlastní ušlechtilost. Jsou hrušky koženáče, kterým lid říká pergametky, to je jakoby z kůže; předkládají se v prosinci pokryté slamou a cizinci si na nich náramně pochut-

návají. O míšeňských jablkách je třeba připojit ještě toto: mnozí znalci přírody a zejména staří zahradníci mistři neodvozují jméno míšeňský od Míšně, jež, jak jsem řekl, tuto odrůdu nemá, ale od slov míšení, poněvadž se nezdají ani kyselá ani sladká, ba ani ne hořká, spíše složená z mnoha chutí. Pro tyto vlastnosti je lékaři předepisují nemocným, zejména k pročištění žluči, jak jsem se poučil u Marca Marci. Tato jablka jsou z poloviny červená, jiná jsou zase světle zelená a říká se o nich, že jsou jaksi slabším pohlavím. Čím mají tato jablíčka delší stopky, za něž visí, tím jsou považována za lepší a žádanější. Když kvetou, lze je poznat mezi tisícem stromů podle květů s kališními plátky podoby růží, ostatně, pokud jde o ovoce, není v českých zahradách nic lepšího nad míšeňské jablko a koženou hrušku. Existují také jabloně (jako v Dlouhé Vsi za *(Českým)* Krumlovem i jinde v Čechách), jež nenesou plody jednotlivě, ale jako u pivoňkového keře: tři až čtyři jablíčka pohromadě. Vězí pevně v jedné slupce, podobná ptačím mláďatům v hnízdě.

Lískový keř má zvláštní vztah k českému dávnověku, vždyť se jej používalo k věštění. Z růstu jeho výhonků předpověděl prý Libušin manžel Přemysl osudy svého národa. Při korunovaci našich králů byla proto vysypána bečka oříšků z onoho keře před novými vladaři. Obyvatelům Přemyslovy vesnice pak naši králové uložili za povinnost opatrovat, dále pěstovat a rozšiřovat s největší obezřetností ty keře, za což se jim dostalo mnoha odměn a privilegií, jak jsem připomněl na podkladě originálních listin Karla IV. ve Výťahu z českých dějin. Větší červené ořechy, jimž Češi říkají královské, rostou u nás všude, a jak je známo, vyvážíme je daleko do vzdálených zemí. Z druhů jeřábů je u nás velmi hojný strom velkého vzrůstu, jménem oskeruše, s trpkou chutí, ochutnáme-li jej. Největší chvály dochází v Uhrách. Jiný strom (nebo keř?) jménem řešetlák či krušina⁸³ sotva najdeš jinde než v Čechách. Přináší plody ve velikosti jahůdek, jež mají v určité době zelenou barvu, která svým krásným odstínem slouží malířům k malování. V jiné roční době má jahůdky nazlátlé barvy, další milý přínos, a také tuto barvu uchovávají po mnoho let v měchýřkách. Strom přináší i černé jahůdky, ale ty se téměř nepoužívají. Bezpečné latinské jméno tohoto stromu i toho předchozího jsem nenašel. O stromech našich lesů si přečti níže v LXI. kapitole.

Pivovar. Ilustrace z knihy Jana Amose Komenského Orbis pictus

Známý ušlechtilý český chmel. Která piva lze v Čechách doporučit. (. . .) (I. kniha, XLIII. kapitola)

104 Nejlepší chmel rodí česká země. Nejvíce vychvalují Žatecký kraj a také již Klatovy se pyšní pěknou úrodou a jejich chmel se dostává na druhé místo za žateckým, pokud jde o výraznou chuť a jakost. Dále je to lounský a ústecký chmel. Většina z něho se dopravuje do Falce, Vogtlandu, Lužice, Bavor, Míšně a až do Hamburku, protože český chmel dodává nejlepší příchut' oněm těžkým a nahořklým pivům, kterým říkají Braunbier (*černé pivo*); smíchan s ječmenným vývarem, vydrží dlouho. Poněvadž pak se česká země nezříká těch dobrot, které dává jinam, je v Čechách hojnost piva, sousedé si je pochvalují a u vzdálenějších národů se těší vážnosti. Tak se pije světlé míšeňské pivo z norimberské pšenice a u nás je ve větší oblibě než ve své vlasti. S pražským pšeničným, jemuž říkají světlé, se sotva co může rovnat, pokud jde o jakost a blahodárné účinky. Další pivo, tzv. popeněžné, je směs pšenice a ječmene, hořké broské je z ječmene, dále je to borecké neboli jirkovské, žatecké zvané Samec, údlické. Tato piva způsobují snadno opilost pro velký obsah chmele. Rakovnické se pije též v zimě, zahřívá útroby. Chvále se těší

slánské a chomutovské. Následují ve velkém výběru hořká piva pražských měst, a to Starého a Nového. Malá Strana se v pivu nemůže rovnat — jak jsem poznamenal již dříve — s městy výše uvedenými, ať se o to snaží sebevíc; buď je to nepřízní podnebí nebo závadou vody, vždyť její břehy omývá spíše Berounka než Vltava. Ze všech piv po Čechách se za nejslabší jednomyslně považuje klatovské. Z Pavla Žídka jsme poznali, že v dávných Čechách si nejvíce pochvalovali brodské a pražské pivo. Ve svém českém rukopisném díle se tomu tento autor velice diví; „Jak mohou mít tato piva tak znamenitou chuť, když brodské se vaří z bahnitě vody a pražské z něčeho ještě horšího.“

(. . .)

Obrana českého vína. České víno předložené císaři místo rakouského. Některá česká přísloví. O břídlíci na vinicích, jež se velmi uplatňuje též na krytiny věží a kostelů. Všeobecně o českém zemědělství. Koně určené v dávných Čechách na obdělávání polí. Úrodnost české půdy. Kdy jsou první žně. (I. kniha, XLIV. kapitola)

Aeneas Sylvius nám pohaněl víno nepříznivým výrokem, že je trpké. Lékaři je naopak doporučují pro zdraví, poněvadž nejméně ze všech způsobuje kamének a z toho plynoucí choroby. O kaménku je možno se přesvědčit touto jasnou zkouškou: vezmi rozmanité druhy severských vín (španělská, italská a ostatní vína první jakosti do tohoto závodu nenálezejí, zvláště, jsou-li vařena) a rozlej odděleně z každého vína stejnou dávku na čistý stůl. Chceš-li, zapiš si i jména vín. Víno se přes noc vysuší. Ráno pak stůl navlhčí a uvidíš, že všechna vína po sobě zanechala vinný kámen, nejvíce ze všeho vína moravská. Ostatní, jež tu všechna nehodlám jmenovat, i když jsou náramně vychvalována, poněkud méně, české víno však zanechá nečistotu a vinný kámen v množství doopravdy mizivém. To často poznali a schválili mnozí lidé. Staří byli přesvědčeni (z našich lidí o tom psal sám Stránský), že české víno nelze uchovat dva až tři roky, aniž by se z něho nestala břecha. Dnes se pije osmileté i desetileté víno a pro jeho obzvláštní příjemnou chuť je mají v oblibě zkušené lidé, dokonce i mimo vlast ve vínorodých rakouských městech. Sám pamatuji toto: roku 1645 meškal v Praze císař Ferdinand III. a tehdy buď vinou správce nebo pro nějakou jinou příčinu došlo rakouské víno, jež císař jedině pil. I předložili císaři bílé pražské víno, které on sám shledal lepším než rakouské. Konečně po celou dobu svého pražského pobytu nechtěl pít jiné. Ten muž, z jehož sklepa a vinic bylo víno žádáno, se jmenoval Železník, můj dobrý přítel, a já jsem tenkrát vstoupil do jeho domu, právě když si přišli pro víno na císařský stůl. Starý pán se potom chlubil, že se u něho prodává císařské víno, které nesne-

se hany, když sám císař potvrdil jeho jakost. Červená mělnická vína si pochvalují nejzkušenější pijáci a jejich lahodu oceňují tak velice, že Italoové a Tyroláci je nedovedou rozeznat od svých, ba přísahají, že pili domácí vína. Piši to, na co přišli a co dosvědčili všichni. Téměř celý Litoměřický kraj (v něm pak Ústí (*nad Labem*), Litoměřice, avšak i Praha, Louny a Mělník) je končina neobyčejně úrodná na víno (Chrudim se doporučuje spíše pro velikost hroznů než hodnotu vlastního moku), odtud také vznikla u dávných Čechů tato přísloví: V Litoměřicích se host může vínem upít, ale hlady umřít. Mají totiž nadbytek vína, až je málem vylévají, a o potraviny přitom nedbají. Jiné přísloví: Ten se narodil na šťastné planetě, komu se v Žatci neposmívali (hořkost piva tam prý dělá hořké jazyky), komu v Lounech nenamlátili (v Lounech totiž byla velmi kurážná chasa) a koho v Litoměřicích neopili. Nymburk si také vysloužil pořekadlo o pijanech. I říká se, že pije po nymbursku ten, kdo rozbije džbán o hlavu protivníkovu. V Nymburce totiž často vznikaly hádky a rvačky pijáků a při nich se korbele roztloukaly o hlavy. Poněvadž jsme se dostali až sem, připojím ještě jedno známé pořekadlo: Pražské děvy, kutnohorští koně a slánští chasníci je to trojí, co málokdy za něco stojí. Každý jen trochu chytrý si příčiny vyloží sám. Ale k věci.

Je jeden štípatelný druh kamene, který lze snadno rozsekat na tabulky a pláty — naši mu říkají břidlice či křidlice — a ten se výborně hodí pro vinice. Sluncem vyhřátý kámen podporuje skvěle vinnou révu při tvoření ušlechtilých plodů, dodává jí teplo a konečně ji dovede až k uzrání. Vinice u Prahy a Mělníka oplývají tímto měkkým a drolivým kamenem, jemuž vinaři přisuzují zásluhu o sladkost vína. V dávných dobách jsme u nás z tohoto kamene měli ještě jiný užitek. Kámen se totiž upraví do desek a poněvadž lze do něho bez porušení zatlouci hřebík, přibíjí se neobyčejně dobře k trámům, kůlům a dřevěné konstrukci, jež vytváří střechu kostela nebo věže. Dovnitř se nedostane ani kapka vody, každá kamenná deska totiž z poloviny kryje a chrání další, takže vznikne jakési šupinaté dílo podobné pancíři. Neohýbá se ani nenazdvihuje, i kdyby na desku působila nějaká síla, nedovolí porušení. Na různých místech v Čechách jsme viděli věže a strmé kostely kryté tímto odolným materiálem, například v Praze na mosteckých věžích, na Týně před Veselým dvorem a porůznu jinde. Má to však jednu nevýhodu, že se totiž v horkých dnech střecha rozpaluje nesnesitelným žárem. Komu však to v té výši a v té vzdálenosti může vadit? Trvanlivost, ba věčné trvání tohoto díla činí tuto nevýhodu nicotnou a bezvýznamnou a nahrazuje všechno. Odbočili jsme od vinic. Musíme ovšem přiznat toto: české vinice často pomrznou, profoukává je zimní nečas. I můžeme mluvit o příznivém a bohatém vinobraní, když plody skutečně dozrají pod sluncem. Pamatuji si, že se v Životě Arnoštově (*Vita Arnesti*) vyprávělo, odkud má červené mělnické

Vinařství. Ilustrace z knihy Jana Amose Komenského Orbis pictus

víno svou lahodnou chuť: z výhonků révy dovezených z Francie v medu. Beneš, kronikář časů Karla IV., vypráví, že tento panovník dovezl pro vyšehradskou a karlštejnskou vinici nejušlechtilejší révu z Rakous.

Toto všechno ovšem má vztah k požitkářství a příjemnému životu. Pole a žně už patří k nutnosti. Většina Čech se zabývá zemědělstvím. Jestliže se podíváš z nějakého vyššího kopce, třeba z Řípu, Bezdězu nebo ze Sedla na českou zemi, budeš si myslet, že vidíš nějakou hodně velikou zahradu. Tak je všechno do kousíčku obděláno a v barvách se střídá bílá s červenou. Obdělaná pole mají velmi tmavou barvu. Úrodností polí vynikají Čechy i nad sousední končiny a o svou úrodu se dělí s Bavorsy, Slezskem, Lužicí, obojím Saskem, Falcí a ostatními zeměmi, které je právem nazývají sýpkou. Však je to jediné zemědělství, jež v tomto čase zmírňuje bídu. Úrodnost české půdy vychválil učený muž, Adam z Veleslavína, v prvním vydání svého Historického kalendáře, který věnoval roku 1578 slavné konšelské radě Starého Města: „Vzejde-li obilí desetinásobně z toho, co zaseješ, je to opravdu úrodný rok a bohatá sklizeň. Hubený výtěžek je tehdy, když pole vrací pouze dvojnásobek nebo trochu víc. Proto měli staří Římané tuto prűpovídku: Pole ať je dobře obděláno, aby vracelo osminásobně. Všichni bozi nechť pomohou, aby vracelo desetinásob-

107

ně! Prostřední úroda je ta, když obdaruje sedláka z jedné měrice semene jen čtyřmi nebo pěti měricemi.“ Kouřimský kraj podoby téměř kuželovité je jakýmsi poloostrovem mezi dvěma hlavními českými řekami, Labem a Vltavou. Protože je ten kraj ustavičně svlažován čerstvými proudy, navíc pak otevřen přímému slunci, začínají tam u Chlumína žně první v celých Čechách. Tam nejdřív dozrává úroda. A tak nájemní ženci spěchají nejdřív do Chlumína, dále se ubírají do Obříství, třetí žně pak se odbývají na Mělníce a pak už se sklízí úroda z celých Čech. Naši předkové, především bohatí šlechtici, pěstovali pro pečlivé obdělávání polí zvláštní druh koní. Kdysi se těšili velké chvále těžcí koně, kteří našlapovali zlehka, ale pevně, a nejlépe se hodili k tažení dobývacích strojů i těžkých povozů. Kdykoli se na zemských sněmech — jak se dočítáme — rozhodovalo o válkách proti Turkům či jiným nepřátelům císařství, bylo velmi často nařízeno šlechtě německých zemí dodat do císařského tábora určitý počet českých koní. Avšak v nedávných válkách Čechy o tyto pozoruhodné silné koně téměř přišly. Staré Město pražské jich několik ukazuje — jak často vidíme — jako vzácnost. Pokud jde o české býky, vážili si jich kdysi v Němcích pro výborné maso. Tu je svědectví: Když se roku 1442 odbývala v Augsburgu s velikou slávou korunovace císaře Fridricha III., byli mu prý mezi jinými dary odevzdáni také čtyři čeští býci.

- 109 *O léčivých rostlinách a keřích, jež mají v lékařství velkou sílu a působivost a jež rostou samy od sebe velmi bujně v české půdě. O českém badím mordu. (I. kniha, XLVI. kapitola)*

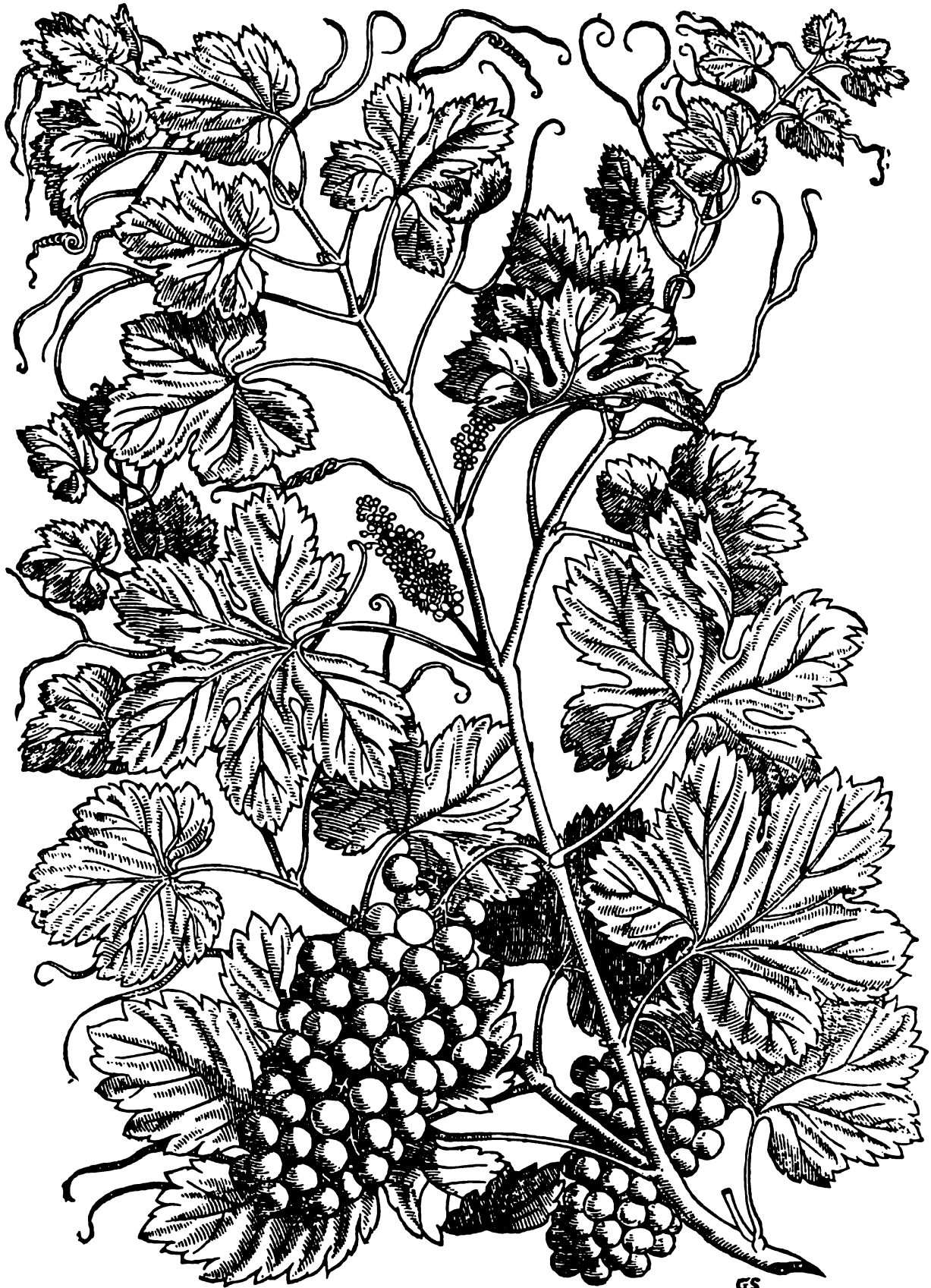
Náramně jsem se potěšil dílem vynikajícího italského lékaře Matthioliho, který se svým dlouhým pobytem u nás stal téměř naším občanem. Toto dílo nazývá Herbář a přeložil jej do češtiny osobní lékař císařů Maximiliána II. a Rudolfa II. Huber a pražský měšťan Veleoslavín. Přiznávám se, že bych byl předtím nikdy nevěřil, že u nás existuje takové bohatství v rostlinách, kdybych to neměl při četbě nad slunce jasněji prokázáno. Povíme tedy o našich, zde usazených rostlinách, ale vyjmenujeme jen ty, jež nějakou svou hodnotou předčí rostliny sousedních národů. Tak je známo, že v našich rybnících roste velké množství puškvorce, takže se dopravuje také k jiným národům. Matthioli píše, že mu vyslanec u osmanské Porty Augerius Busbecquius zaslal pravý, ušlechtilý puškvorec z Nikomedie, ale shledalo se, že český puškvorec nezůstává za tímto nijak pozadu, pokud jde o ztepilost a vlastnosti. Ostrov, vytvořený Labem

Ilustrace z Herbáře Petra Ondřeje Matthioliho (vydal Jiří Melantrich z Aventina 1562) na s. 149, 151—153 a 155); *Vinná réva* ▶

Kýwij Winné.

Vitis Vinifera.

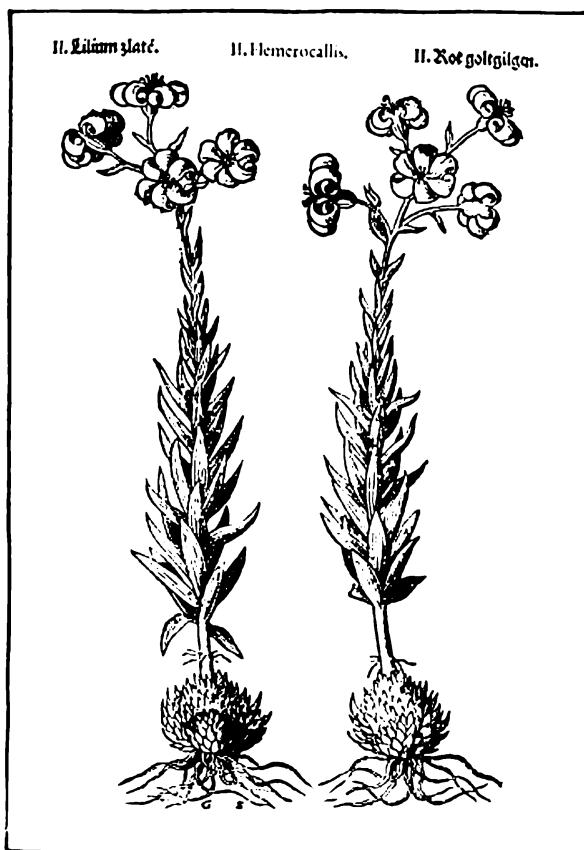
Weinres.

GS

u Hradce Králové, je celý porostlý puškvorcem, kdekoli jen překopeš půdu. Máme též koprník a galgan, třeba mnohem slabších účinků. Červený mech (= *plavuň*) silně vonící našel Matthioli ve slezských lesích u Cukmantlu. Týž autor podává svědectví, že si jasmín docela navykl na pražské podnebí. Cedr, strom z Lykie, lze nalézt již i na Moravě a výskyt jasanů v Čechách je již tak veliký, že si to ani nezasluhuje zvláštní poznámky. Huber prohlašuje, že v Brně vykopali překrásný jantar, na českých horách roste vřes, všude lze nalézt hloh, dříšťál a řešetlák.

10 Takzvanou českou olivu s květem, plodem a jádérkem velmi pečlivě popisuje Matthioli v LVII. kapitole; rovněž kaštan, ačkoliv o něm tvrdí, že se v Čechách vyskytuje řidčeji. Zato tu máme myrtové jahůdky (= *borůvky*), brusinky, a to ve velkém množství, dále višň, krušinu, dvojí oskeruši a pistácii, jež se jinde nalézají vzácně, a konečně klokoč. Fík byl za doby Matthioliho, tedy v dobách našich předchůdců, ve velké vážnosti pro svou vzácnost. Dnes téměř neexistuje v Čechách jen trochu pěstovaná zahrada, jež by se nemohla pochlubit krásou tohoto stromku. Totéž platí o hojném růstu kanářího semínka (= *lesknice*), potravy kanárů. Velmi bohatě u nás roste vraní noha (= *vranožka*), pomocník proti všem hadím jedům. Dále se u nás vyskytuje: mléč všeho druhu, čekanka, vodní meloun, locika v různých formách, stračí nožka (= *druh fenyklu*) — nalezem této rostliny v Čechách se Matthioli pyšní —, pepř potoční (= *rdesno pepřník*), indiánský pepř v zahradách (= *paprika*), sasanka, mnoho druhů hlaváčků, na Krkonoších hořec, na mnohých místech podražec, kardus požehnaný (= *přímětník*), dobromysl, polej, marulka, komonice, sesel, koryandr, libeček, všedobr, moračina, pravý peltrám (= *druh kopretiny*), rozmarýna věnečná (= *rozmarýna lékařská*), rozmarýna planá (= *rojovník*), medvědí pazneht (= *bolševník*), jelení a srnčí kořen (= *smladník*), klinopád, ožanka, planý česnek, bazalka, zlatohlávek a četné druhy lilií, jablečník, medunka a jelení jazyk. Dále jsou to: skvělý jaterník trojlaločný (= *trojlaločný*), koňské kopyto (= *devětsil*), černobýl, hroznová bylina (= *merlík hroznový*), stozrník, podle českého názvu pravá hroznová rostlina, mnoho druhů čapího nůsku (= *kakost*), zemský kaštan (= *bulvuška*), zlatý traňk (= *druh omanu*), přeletná fiala, vstavač, mnoho odrůd leknínů, vratička, heřmánek, řimbaba, vratič, volovec se zlatožlutým i červeným květem, matečnick větší i menší (= *druh sedmikrásy*) i samotná sedmikráska, vrabí símě (= *kamejka*), andělský traňk (= *prha chlumní*), ve velkém množství sám od sebe rostoucí hadí mord, zejména u Poděbrad, kterého si nedávno začali vážit ve Španělsku, zvoneček červený, bukvice, ožanka, d'áblík — nejlepší v Krkonoších —, větší i menší kavias (= *blaváč*), kotvice, lomikámen, vrbina, truskavec všeho druhu i obojího pohlaví, barvínek v hojném počtu druhů, všechny svalníky, chlupáček, růže z Jericha, zaječí noha (= *druh jitrocele*), benedykt, devatero odění

Lilie zlatá

Růže

Matky boží (= *kosatec*), chřest, brtnák, volský jazyk (= *pilát*), malina, peníze vinutý, stříbrník (= *mochna husí*), starček v mnoha druzích stejně jako pětílístek, žindava, růžový kořen (= *druh rozchodníku*), myší ječmen, pupava bílá, rostoucí hojně v Krkonoších, šarlatové jahody (v královské zahradě v Poděbradech roste velké množství, o jejich barvě se říká, že je karmazínová, a od jejich zrn převzal své jméno měsíc červen). Na vltavských březích roste síť, dále plicník, psí víno, mořské višně (= *mochyně*), oměj, vraní oko, modrý a bílý šalamounek, který sice roste ve značném množství po celých Čechách, ale především se vyskytuje za městem Vrchlabím (o českém šalamounku a jeho jedovatosti podává Matthioli pozoruhodné příklady), bolehlav, tis, rozličné druhy hub, hadí jazyk menší (= *šípátka*) — hojně u Chlumce —, netřesk, srdečník, pochybek, divizna, pupkovec, polní rutka (= *zemědým a dymnivka*), dvojí andělský kořen (= *angelika*), o němž Matthioli dosvědčuje, že jej vlastní rukou vyhrabal v Krkonoších. Můj přítel, chemik Amos, měl andělský kořen šest loktů vysoký v tloušťce lidského ramene. Vyhrabal jej též v Krkonoších. V těchto horách roste i máčka, husí nožka (= *kontryhel*), sleziník, oslaď, měsíčník, kokotice a horský bez.

K historii hadího mordu je třeba ještě dodat to, co připojil ke svým poznámkám k Dioskoridovi onen proslulý Hippokratés minulého století,

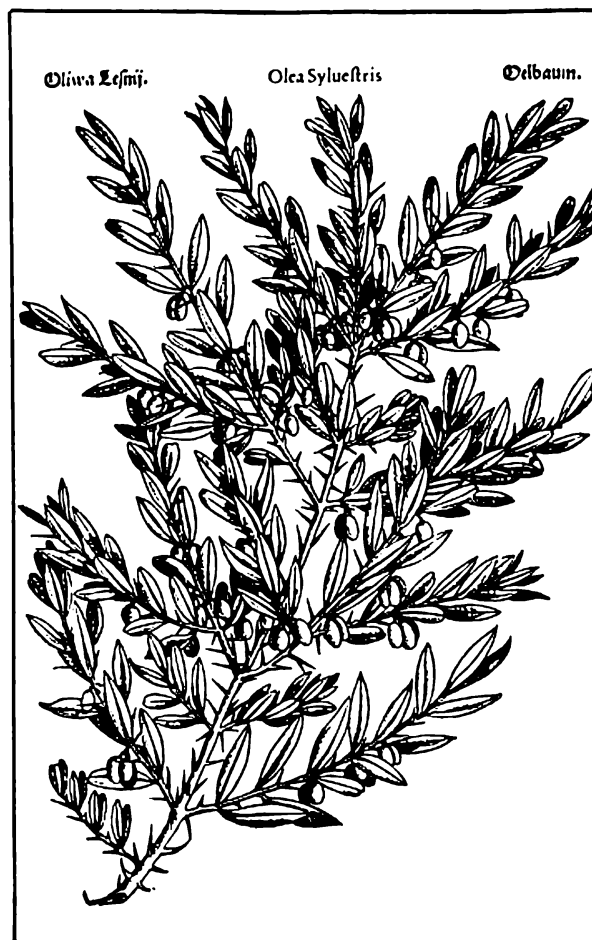
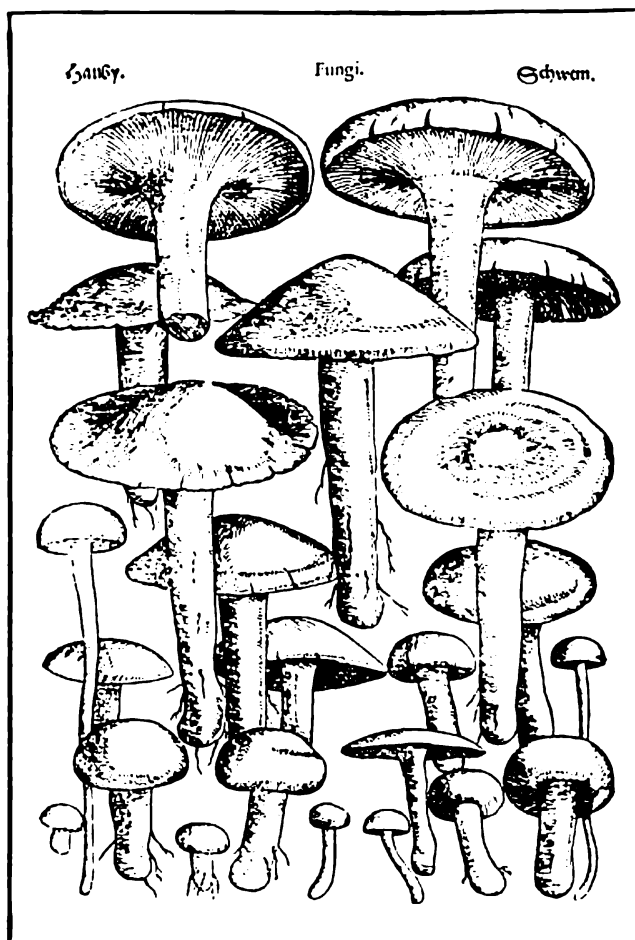

Vořech Lijřkuvý.

Nux auellana.

Haselnuř.

Houby
 Dobromysl

Oliwa
 Angelika

Matthioli: „Hadí mord byl donesen císaři Ferdinandovi do Čech ze Španěl pro svou vzácnost. Ostatně nedlouho potom bylo objeveno pílí lékaře téhož císaře, proslulého španělského doktora Rhibery, že se tato rostlina vyskytuje ve značném množství i v Čechách na jakémsi lesnatém a vlhkém kopci u Poděbrad. Rhibera totiž jel za císařem, který tam právě dlel na lovu.“ Tento hadí mord tedy popisuje Matthioli a nazývá jej českým. Čechům byl znám již dříve a pro podobnost jej nazvali kozí bradkou, jak čteme ve starém českém Herbáři, vydaném před sto lety.

Vzácné přírodní jevy, jež se nacházejí v Čechách. Lanýž čili jelení houba. Mumie. Hlinka, roby narvala. Zkamenělé kosti obrů. Pravěké nádoby. Štěpné sklo. (I. kniha, XLIX. kapitola)

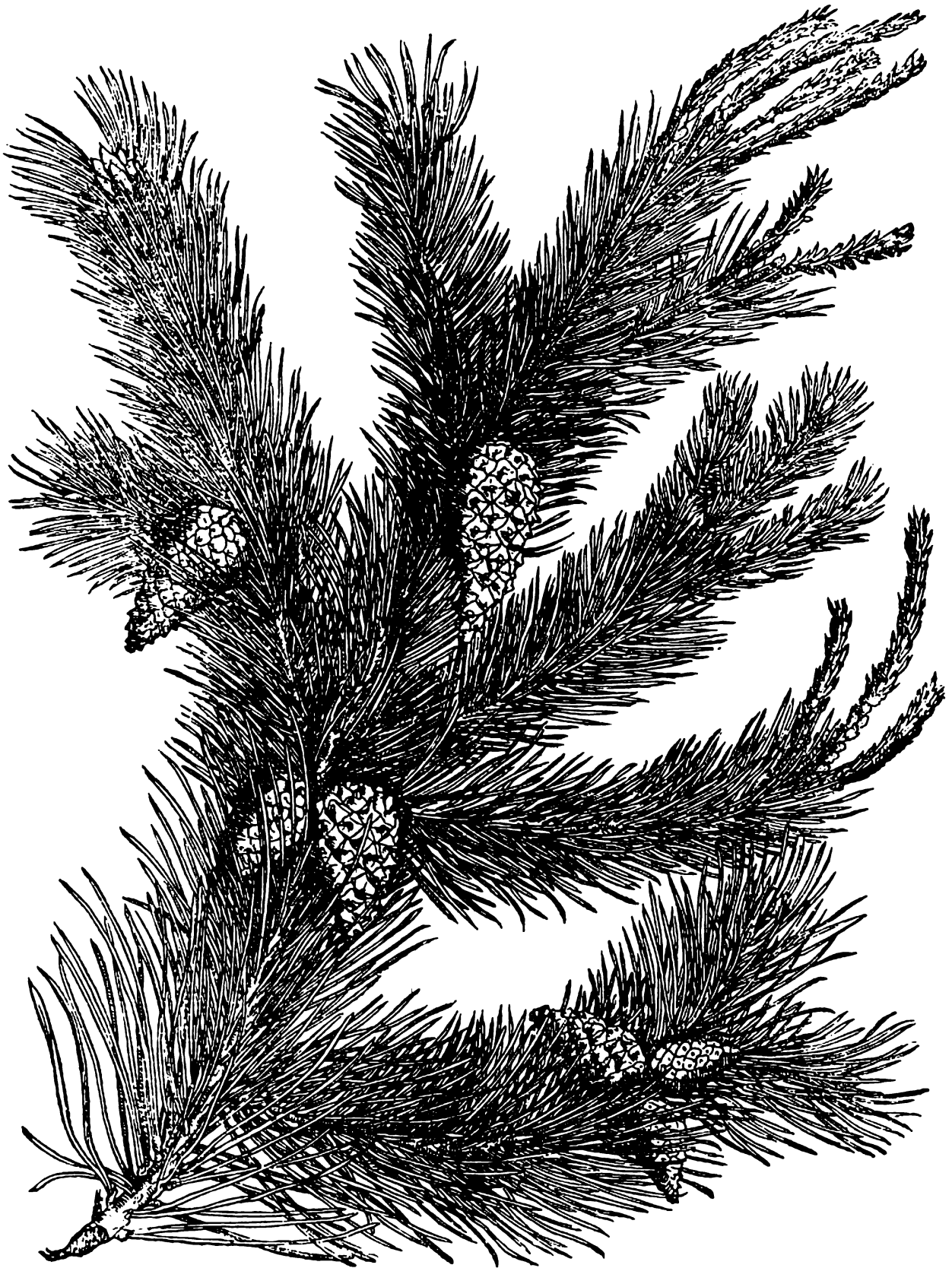
Zbytečně bychom hledali v popisu těchto zajímavostí nějaký systém, vždyť sama příroda svými vzácnými jevy a jakýmsi zmatkem vylučuje uspořádání; vyskytují se přece naráz tam, kde je nečekáme, a je to tím milejší podívaná, čím méně s ní počítáme. Tak se na půvabných místech docela rádi pohybujeme bez cíle a přímá cesta nám není po chuti. Toho je si vědom obezřelý Vergilius při popisu elysijských polí a totéž říká bystrý básník o půvabu tvarů: Zmatek slušel více. I napodobíme přírodu a v nejbližších kapitolách budeme trochu bloudit od věci k věci, nebo se aspoň naše počínání bude takové zdát. Popíšeme tedy to, co se naskytne našemu peru.

Začneme od lanýže, o němž říká náš Kircher toto: „U Čechů roste lanýž starým národům neznámý. Vyhrabávají jej jeleni. Je kulatý. Venkovani dávají pozor, kde hrabou jeleni, a tak se k oněm houbám dostávají.“ Kircher dále prohlašuje, že je tato houba na jelenech závislá. Má účinky na lidské tělo a lékařsky se upravuje. Sám jsem často slyšel, ba viděl, že se tato houba octla na stolech šlechty a že se jí s uznáním říkalo jelení houba. Roste ve velkém množství na královském panství v pardubických lesích, v lesích chlumeckých a jinde, kde ji lovci a hajní sbírají a odvádějí pánovi. Co však ta neobvyklá a neuvěřitelná okolnost, že byly v Čechách nalezeny skutečné mumie, pravé rodné sestry egyptských mumií? Dovědčili jsme to nedávno na základě výpovědí největších evropských lékařů v boleslavské Historii, nedávno námi vydané. Ti učenci prohlédli a prozkoumali nález na příkaz císaře Rudolfa a shledali, že mumie u nás vykopaná je skutečně pravá.

Obojí druh barevné hlinky, a to bílou i načervenalou, máme na mnohých místech. Vzpomínám si, jak mi můj přítel, drahý mně jak málokdo, Marcus Marci, velký Hippokratés našich Čech, donesl své chemické pozoruhodnosti, právě když jsem se chystal na velkou cestu. Mezi ji-

Леснй Боровице.

Pinus Sylvestris.

nou barevnou hlinkou mi ukázal i tu, o jejímž českém původu mi vykládal. Dodal, abych se nedával oklamat. Prý se vyrovná nejlepšímu druhu, které pocházejí, tuším, ze Sardinie a z Korsiky, většinu těch ostatních předčí jakostí.

(. . .)

Nejlepší hlínka se dobývá na panství Berků u Jablonného, a to ve velkém množství, a s velkým úspěchem se vyváží na všechny strany, zejména dolů, do jižních německých zemí. Tam se z ní vyrábějí nádoby, poháry a jiné hrnčířské zboží. Nedávno byla objevena výborná hlínka obojího druhu na liběšickém panství u Levína, v kraji hrnčířů; tam se totiž každý člověk zabývá tímto řemeslem. Čistotou se hodí pro lékařské účely, nevyžaduje žádnou práci, žádné hnětení ani úpravu, jak jsem sám viděl. Na úpatí Svaté hory prý kopáči našli při hledání stříbra v minulém roce obrovskou jámu naplněnou hlinkou. Zprvu věřili, že přišli na starou vápenku, a tak si začali ohazovat chatrč postavenou nad jámou. Naši otcové ze Svaté Hory je však poučili, o jaký podivuhodný dar přírody jde, i poznali s velkou radostí cenu a hodnotu tohoto druhu hlíny. Takovým šťastným nálezem se může pochlubit leckteré místo v Čechách. Známý lékař Jakub Dobřenský tvrdil výmluvně v přípisu Marca Marci nedávno vydaném toto: „Jednu míli od Prahy se vyskytuje na otevřeném a rozlehlém prostranství takové množství hlínky, že si jí může kolemjdoucí naložit celý vůz.“

Viděli jsme, že se lékárníci dychtivě pídí po rozích narvala, ačkoli je to věc spíše na podívanou než k užitku. V těchto věcech dochází často ke zklamání, takže kupec i přihlížející se stává obětí klamu, až nestačí údivem otvírat ústa. Viděl jsem prodávat roh narvala vytaženého z moře i za padesát zlatých; byl velký, ba snadno dosáhl délky šesti loktů.

Zkamenělý roh se nachází v Duryňsku, na Moravě, ve Slezsku, Sasku, Míšni a v Čechách. Jsou to kameny, jak poučuje Sennert, a dobývají se kopáním. Naprosto se totiž mýlí ti, kdož bájí, že jsou to pozůstatky živočichů, jež se do našich časů uchovaly z doby potopy. Týž Sennert dále prohlašuje, že se v českých dolech vyskytují nejen rohy, nýbrž i kosti jiných, často neznámých tvorů, a vysvětluje, že příroda těmito pošetilými jevy — jak ani jinak není možné — napodobuje žertem skutečné tvory. V oseckém klášteře, pod starým hradem Rýzmburkem, se ukazují zavěšené kosti a jiné pozoruhodnosti podobného rázu, totiž obří žebra a kyčelní pozůstatky. Lidé věří, že jsou to kosti obrů, kteří v těch místech pobývali.

Před několika málo lety se v břevnovském klášteře u Prahy objevila dutina — hledali tenkrát volnou půdu pro nějakou stavbu — a v té dutině ležela kostra obra délky čtyř lidských těl. Dva naši otcové z pražské koleje, od nichž jsem tu zprávu přijal, viděli ty kosti, dotýkali se jich a přišli na to, že na tom obru není vůbec nic z kamene, že jsou to skuteč-

ně lidské kosti, lebka, články a žebra. Neodvážil bych se nedůvěřovat tomuto tvrzení. Hájek též vypráví, že tělo obra bylo nalezeno roku 785 na Tetíně. V lomech obce Lípy (kterou jsem krátce předtím jmenoval, ?) lze spatřit velmi četné kravské a býčí rohy; příroda je vymodelovala tak, že se lidé neznalí těch míst diví, proč a kdo tam ty rohy svrhl. Teprve když se je pokoušejí zdvihnout, poznají z váhy, že je to kámen nebo věc proměněná v kámen.

115

V blízkosti Kunětické hory, a to nedaleko od místa, kde stál kdysi klášter sv. Benedikta, nejbohatší v Čechách, totiž Opatovice, nachází se skutečná přírodní záhada: pasáčkové a výrostci, kteří si tam hrají, vykopávají často tak dokonalé hliněné nádoby, že jim nechybí nic jiného než politura. Tamější vesnické ženy nádoby vysuší, vaří v nich všechno možné, a tak jsou ty hrnce vhodné pro jakoukoli práci v kuchyni.⁸⁴ Matěj Miechovius je původcem zprávy, že se nádoby stejného druhu vyskytují ve Velkopolsku. Já si myslím, že tato hlína — my jí říkáme jíl — se sama od sebe nějak spojí na radu přírody v nádobu. Jonstonus zase tvrdí, že tyto hrnce jsou schrány dávno zemřelých lidí. Tomu bych věřil, kdyby vykopali nádoby přímo z náhrobku a nikoli z vlastního hliniště nebo kdyby měly podobu uren či uchovaly popel nebo něco jiného, co by připomínalo naši smrtelnost.

Štěpné sklo (*slída*), jež všude nazývají moskevským sklem, protože se obecně soudí, že se nenachází nikde jinde v Evropě než u Moskvy, tedy toto štěpné sklo máme v Čechách u Kácova, jak dosvědčuje ve svém vydaném spise náš spolehlivý Tanner. On také uvádí pozoruhodnou poznámku o bavlně. Bavlna prý je velmi vzácný dar přírody a přesto byla i v Čechách objevena. S tím sklem je to naprosto jisté. Když jsem nedávno přišel v ta místa, viděl jsem plátky tohoto skla rozptýlené daleko široko po zemi. Kdyby se dal ten materiál štípat a řemeslnicky zpracovat, přišli by si tamější lidé na slušný zisk. Vyskytuje se i u Kutné Hory. Náš kněz říká, že mu plátky tohoto přírodního skla posbíraného na zemi přinášeli žáci a že s tím materiálem prováděl ve škole vykuřování. Toto sklo totiž, stejně jako azbest, nezničí nic než dlouhotrvající oheň.

O kamenných lasturách. Kamenní blemýždi a slimáci. Lasturový kámen. Zkamenělé lidské kosti. Antimonit vykopaný u Teplé. České olovo. Kde se získává kámen na brousky a pilníky pro zlatotepce. Brousky z olše. (I. kniha, LI. kapitola)

118

V Kouřimském kraji, dvě míle od Prahy, leží proti Mělníku obec Odolka, kam jsem se nedávno dostal. Osadníci mi ukázali podivnou věc na skalách náhodou otevřených lomem, totiž druh lastur, a to buď vydu-
tých nebo žlábkovaných. Tyto lastury se vzhledem a utvářením čar podo-

bají těm, jež si zavěšují kolem krku na šatech poutníci od sv. Jakuby z Galicie. Nikdo se nemůže zmýlit v místě, sám jsem na tyto své vlastní oči spatřil, že se lastury nacházejí při roztloukání skály právě uvnitř, a to nikoli ojediněle, nýbrž po celé skále s kresbami narýsovanými tak, že ani nelze přesněji. Skalky s mušlemi lze spatřit v polích a kolem nich, také pak na hřbitově kostela, zasvěceného sv. Klimentovi.⁸⁵ Jeden můj výborný přítel mi vyprávěl, že nedaleko vesnice jménem Lípa, vzdálené dvě míle od českého města Kadaně, je na panství baronů z Bissingerů v lomu mnoho takových balvanů s lasturami stejného druhu. Ještě větší obdiv si však zasluhují skály a skalky u Chlumína v Kouřimském kraji, v nichž se nacházejí jednak takové lastury, jednak kamenné lístky, podobající se listům stromů, dále slimáci, šneci, mušličky a ostatní červi. Ve skalách lze sbírat i kamenné hady, tak mistrně vytvořené přírodou, že se i muži bojí jich dotknout, náhodní chodci se pak otřesou leknutím, jako by šlo o živého tvora. Musíme věřit (jak jsem často podotkl), že se příroda vědomě pokouší přivést ze vzešlého semene na svět dokonalý výtvar, a když nemůže skalám vdechnout život a smysly, vytvoří aspoň podobu živých tvorů, jak jsme nedávno pověděli o vykopaných lidských údech podle Sennertova údaje a jak jsme poskytli poučení v popisu dolů, když jsme mluvili o nalezených havranech a zlatých a stříbrných koníčcích. Prosím čtenáře, aby se podíval, o čem jsme vyprávěli v minulé kapitole a ještě dříve v XVI., XXIV. a XLIX. Snad se také části zvířecích těl samy od sebe mění v kámen působením zárodku, budoucího skálu, či stykem s touto tvůrčí silou. To vidíme u předmětů, které se dostanou mezi skály a dlouhým ležením ztvrdnou na kámen, jak je tomu s kamennými stromy, o čemž jsem — připomínám — pověděl v předcházejících kapitolách. Konečně nedávno se to poznalo v Kutné Hoře, když se kladly základy pro kolej našeho Tovaryšstva: mezi balvany tam našli lebky a ostatní kosti lidského těla, jež se dlouhotrvajícím klidem úplně proměnily v kámen. Uvedli jsme více příkladů něčeho podobného, vždyť jsme jednali o vřidelním kameni v Karlových Varech, u Sv. Jana pod Skalou a na jiných místech. (. . .)

Přední lékaři se v disputacích dohadují, zda byl starým národům znám nejvýše jedovatý (!) antimonit. Sám nemám nic, čím bych otázku doplnil. Až dosud se věřilo, že v Čechách není, v naší době se však objevil u proslulého tepelského kláštera. Ověřili jej a shledali velmi účinným, avšak po jedné bouři zatopil vodní příval jámy, které se zase jednou objeví, až to bude vůle boží. Leštěnec olovnatý a jeho zpracování není běžné ve všech zemích. Mám-li pomlčet české úpravny, jež zpracovávají tento materiál, musíme se zmínit, že u *(Českého)* Dubu teče potok, v němž z pramenů vytéká jakási hustá olověná hmota, z níž se leštěnec po úpravě získává. Mám na to očitě svědky.

Zlatníci a brusiči drahých kamenů velmi často užívají brusu a pilníků. Je to nejjemnější kámen šíře vlasové spony a délky článku na lidském prstu. Tato skromná pomůcka je pro řemeslo těchto výrobců naprosto nutná a užitečná tak, že to nelze ani dostatečně vypovědět. Němci jí říkají Schleiffstein, brusný kámen, přesně řečeno je to zlatnický brus. Mdlé drahokamy se tímto kamenem stávají vzhledné, aby vhodně a v pravé kráse seděly v prstenech a aby se leskly jako zlato. Bez tohoto drobného brusu se tedy ve zlatnictví nic neobejde. Výroba těchto brusů se nachází u kunratického zámku nedaleko Prahy na panství urozeného barona Čabelického a tyto výrobky se vyvážejí na prodej do všech stran — do Němec, do Francie i do Belgie. Pražský klenotník, který mě na to upozornil a brousek mi ukázal, vyprávěl toto: když se ubíral do Francie na vyučnou, nesl si tyto již upravené brousky v počtu co největším s sebou z Čech. Ve Francii pak je prodával zlatníkům a brusičům drahokamů za tak velkou cenu, že si uhradil výdaje celého tovaryšení. Co toto píše, mám právě v ruce takový brousek, ale nedovedu vysvětlit jeho používání, poněvadž se v tom řemesle nevyznám. Uvedl jsem jen to, na co jsem se rozpomněl po hovoru s klenotníkem. Zajímavou zmínku uvádí také Jonstonus. U českého Krakovce rostou stromy, jejichž větve dovedou ztvrdnout na kámen. Hranaté brousky z nich byly kdysi jako dar odevzdány hrabaty Kolovraty Ferdinandu I. Tolik Jonstonus. Dnes si Češi všude dovedou vyrobit výborné brusy z olše, jež používáním ztvrdnou na kámen.

120

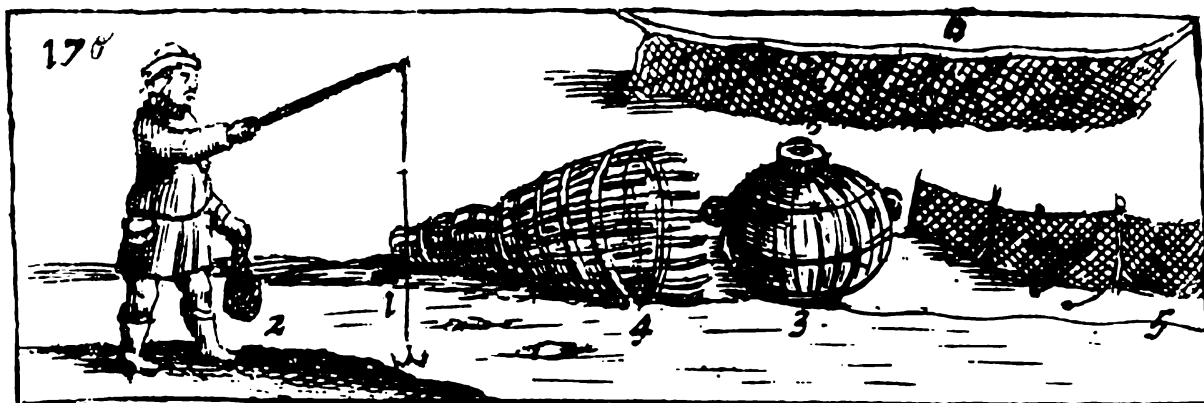
O českých rybách. Podivuhodná rozmanitost našich ryb. O příchodu lososů z moře a jejich putování českými řekami. Kde se líhnou malí lososi? Vychvalovaný nymburský kapr. Jeseteři, malé mibule a okati-ce. Kdy se dostaly do Čech parmy? Jakési ryby v Čechách, jež vydávají zvuk. (I. kniha, LII. kapitola)

Ta okolnost, že Čechy obývají pro sladkost vod nejjemnější a nejchutnější ryby, je příliš známá, než aby bylo potřeba širšího komentáře. Vzácnější druhy v českých vodách vyjmenoval oněhdy náš Tanner v přídavcích k dílu Stopami svatých Čech. Říká, že při hostině Františka ze Šternberka bylo napočítáno 22 rozmanitých druhů čerstvých ryb, a to z jediné české řeky — Otavy. V Labi v jarních měsících proslul zejména lov lososů. Mořský losos, zlákan sladkou vodou, táhne proti proudu Labe až do Čech, opomíjí řeky zprava i zleva a noří se do svého oblíbeného Labe až po Litoměřice. Za nimi u Doksan opomine i Ohři, takže chytit lososa v této řece je velmi vzácné. Dále postupuje z nutnosti k Roudnici a Mělníku. Jakmile ryby ochutnají Vltavu, která jim proudí vstříc, obvykle se dělí: drobnější kusy, zejména samičky, si vyberou Vltavu, statnější

zůstávají většinou v Labi. Ty ryby, kterým se zalíbilo ve Vltavě, musejí překonat nebezpečné peřeje u Chvatěrub. Nepoleká je Praha, jejímž středem plují, pohled na most je nezastraší, a tak zamíří do Berounky a Sáza-
vy, ale jen málokterí lososi do těch řek vstupují, ostatní v počtu již zmen-
šeném — kdejaký rybář je totiž loví a strojí jim nástrahy — se zdržují
kolem Týna nad Vltavou. Dost často ovšem míří do Otavy — tak velice
je láká tato řeka drahokamů —, i táhnou nejen ke Střele, ale ještě dále
k Sušici, jako by chtěli pít ze samého pramene Otavy. Ryby milují tuto
řeku pro její skvělé řečiště. V městě Písku mají lidé ten zvyk, že se snaží
získat proslulost svému drobnému rybímu nárůdku: malé lososy velikosti
palce nazývají strdličky, nakládají je do slaného láku a posílají po Če-
chách přátelům jako dárek. Tito malí lososové podle tvrzení rybářů obdi-
vuhodně touží po mořské vodě a nedorostou do délky určené svému po-
kolení, dokud ji neochutnají. Jako tedy přitahovaly z moře jejich rodiče
říční toky sladkou vodou, tak zase oni se ubírají do moře svých před-
chůdců a spěchají do své dávné veliké vlasti, aby tam dosáhli obvyklé dél-
ky. Ti, kteří setrvají ve Vltavě — řeka Lužnice se jim zdá nepatrná —,
snaží se proniknout až k samým pramenům Vltavy, ale je jich už pos-
krovnu, ba téměř žádní. Málokterí se vrátí do moře, s výjimkou mláďat,
jak jsem řekl. Stejný osud sdílejí ti, kteří se rozhodnou k pobytu v Labi.
Ačkoli je Jizera tak půvabná řeka, minou ji, stejně jako Cidlinu a jiné pří-
toky. A tak se dají výborně chytit v Labi, totiž u Obříství, Boleslavi, Nym-
burka, Poděbrad a Hradce Králové. V tom místě jim přitéká vstříc zdvo-
jená Orlice a tehdy ryby rázem změni úmysl, opustí všechny řeky, ba
i Labe, jímž se tak dlouho napájely, a ženou se vpravo, zamilují si Orlici
a s neobyčejnou vytrvalostí táhnou k samému prameni za Kostelec
a Vamberk až tam, kde je městečko Orlice. Předtím ovšem opustily dru-
hou Orlici. Pamatuji, že v mé době lapili do sítí v Kostelci nad Orlicí za
necelý půlrok 700 mimořádně velkých lososů. Mají maso rozdílné podle
ročního období. V době květu fialek a potom růží začnou se barvit do rů-
žova. Když mají blede zabarvení, jejich chuť je nevýrazná a rozhodně jim
nedáváme přednost před jinými rybami. V rukopisných záznamech k ro-
ku 1432 je zmínka, že se u Hradce Králové náhle objevila tak velká zápla-
va lososů, že se Labe málem vylilo z břehů, jak se zdálo, jedni se nemohli
zachránit před druhými a vzájemně si překáželi, jak se děje v tlačenicích.
A tak se obyvatelé města a každý, kdo bydlel u řeky, sbíhali o závod k lo-
vu se sekyrou v ruce a usmrcené ryby vyvlékali na břeh. Celou tu obšír-
nou pasáž o lososech jsem pověděl z vlastní zkušenosti, vždyť jsem strávil
velkou část dětství v Častolovicích a potom v Kostelci, majetku Tovaryš-
stva, velmi často jsem se také účastnil lovu a někdy jej i řídil.

Je známo, že pstruzi nenavštěvují všechny naše řeky, obývají jen ty,
jež mají kamenité dno. I když se zdá, že je zbytečné o tom mluvit, přece

Rybář. Ilustrace z knihy Jana Amose Komenského Orbis pictus

je nad slunce jasnější to, co přiznávají všichni rybáři a co dosvědčuje sama zkušenost, ba i němé ryby, že i naše vody se navzájem liší rozmanitou chutí. Nedávno jsem o tom mluvil. Dost už o lovu lososů.

V našich vodách lze všude spatřit úhoře, pstruhy, tlouště, okouny, proudníky a jiné říční ryby. Nad nymburského kapra z Labe není hned tak něco chutnějšího. Ten stejně jako losos mění barvu, občas je namodralý, občas růžový.

Jesetery, kterých si staří národové při hodech velmi vážili, lze ve značné míře lovit v Labi, zvláště v létě u Litoměřic, takže se zdá klamný Jonstonův údaj, že tučné a čilé kusy k nám putují stovky mil a zde chřadnou. Tam u labského mostu, ale vlastně všude chytají malé říční mihule, kterým Němci říkají Brücken a Češi nejnoky. Dovádějí kolem mostů a kůlů zabodnutých do dna, svádějí potyčky po způsobu dávných římských gladiátorů, a přitisknou-li se ústy k trámům, přidržují se jich tak úporně, že je lze odtrhnout jen s největším úsilím. U Jaroměře žije v Labi ještě jeden druh docela malých mihulí (*potočnic*) výborné chuti.⁸⁶ Pozoruhodné je to, co dávní spisovatelé psali o parmách. Nikdy nebyly v českých tocích viděny, ale za panování Karla IV. se náhle roku 1366 objevily a zaplavily všechny řeky Čech. Nyní je jich tam náramně mnoho, ale v rybnících nežijí. U královského města Ústí (*nad Labem*) se dají výborně lovit okatice.⁸⁷ Stránský prohlašuje, že v tomto druhu živočichů se nenajde nic podobného po celých Čechách. Jako zlatý hřeb této kapitoly ponechávám podivné vyprávění o jakýchsi rybičkách — říkáme jim piskoři —, jež se pohybují zejména v říčním písku. Tanner o nich říká: „V Čechách žije druh rybiček, které vydávají zvuky. Jakmile zpozorují, že jsou polapeny rybáři, vypouštějí zvláštní pisklavý, naříkavý zvuk, a to ve vodě jako na suchu.“ Je naprosto jisté, že Tanner píše pravdu, vždyť jsem sám učinil tu zkušenost, že chyceny do ruky, vydávají pisklavý a skřípavý zvuk a vůbec dávají najevo nelibost nad svým polapením.⁸⁸

122

Vypočítávají se ryby, jež se dostávají do větších českých řek buď z moře nebo menších toků. (I. kniha, LIII. kapitola)

Snadno zvládneme popis našich ryb, budeme-li se držet seznamu, jaký mají naši rybáři. Konečně často jsme je o tom slyšeli vyprávět. Určité uspořádání ovšem je dobré nejen pro jasnost, nýbrž také pro stručnost. V českých řekách se nalézají dvojí druh ryb. První je ten cizí, který se k nám dostává z moře, druhý je domácí, který se líhne v samotných řekách. K prvnímu druhu náleží losos. O něm mnoho v předcházející kapitole. 2. Jeseter. 3. Sumec. 4. Mihule potoční. 5. Mihule říční, nejnok, okatice. Tento druh ryb k nám rád zavítá a často se dá ulovit. I ostatní mořské (!) ryby se k nám dostanou, ale dost zřídka; například placka, ryba Matky boží a vyza. Tyto ryby znali nejlépe labští rybáři. Vyskytují se ovšem také mořské ryby, pro něž nemáme pojmenování a jež jsou domovem obzvláště v Labi u Litoměřic. Slyšel jsem vyprávět rybáře, že nemine rok, aby nechytil nějakou neznámou mořskou rybu.

Druhou skupinu rozdělují rybáři na dva druhy. Ten první sídlí v Labi, Vltavě a jiných větších řekách. Ty druhé ryby zase sestupují do Labe a jiných větších toků z míst, kde se narodily, totiž z potoků, horských říček, rybníků a jezer. Začneme vyprávět o těchto: 1. pstruh, 2. lipan, 3. mník, 4. hříz, 5. mořský drozd, 6. ježdík, 7. úhoř. Ty najdeš i v našich rybnících, pokud mají bahnité dno. Znal jsem urozeného muže a znamenitého přítele, dokud ještě žil, Martina svobodného pána de Paradis, který úhoře nakoupil ve větším množství a vypustil je do svých rybníků. Výnos byl tak znamenitý, že úhoři nikdy nemohli být v rybnících vyhubeni, i když se jich při lovu vylovilo hodně. 8. Mladý platýz, hlaváč. O této rybě není shoda mezi autory, k jakému druhu vlastně náleží. Gesner o něm vede spor na mnoha místech. 9. Skalnatý hlaváč, 10. hořká rybička, střeličky nebo střevličky, 11. piskoř, 12. švec, 13. pstruh lososový. Je mi známo, že v různých horských oblastech, zejména v okolí Kladska, se tyto ryby vyskytují a mají znamenitou chuť. Můžeme je chytit v takovém množství, že se málem vyrovnají lososu. Přítel mých studií, učený pan Fabián Blovský, královský úředník, mi potvrdil, že přinesl komusi ze šlechty pstruhu poslané darem a každý z nich vážil osm liber.⁸⁹

Mnoho pstruhů a lipanů v českých řekách. Výčet ryb, jež žijí v Labi, a to dvacet druhů. (I. kniha, LIV. kapitola)

Až potud o rybách, jež se jako poloviční cizinci či spíše hosté zdržují v Labi a Vltavě a které se v našich menších řekách a potocích líhnou ve velkém množství. Je známo, že obyvatelé českých hor se po celý rok živí

pstruhy a lipany jako svým běžným jídlem s výjimkou měsíce srpna a září, kdy ryby mají mladé. (Zíral jsem s podivem na jednu věc, kterou mi ukázali rybáři. Na hlavě, pod ploutvemi a u ocasu se pevně přichytili nějakí pavoučci či mušky a sužovali ryby k zešílení.) O tomto druhu jídla jsem se sám přesvědčil roku 1650, když jsem se odebral s misionářským posláním do horských oblastí za Rychnovem, a znovu roku 1652 v podobných oblastech žambereckých, totiž v Kunvaldu, Klášterci a okolí, kde bylo mnoho nekatolíků, zejména kunvaldská sekta. Byl jsem tam vyslán, abych je podle svých schopností získal Kristu, což se mi také podařilo, vždyť tisíc pět set mužů se tenkrát dobrovolně a o své vůli bez použití násilí nebo hrozeb přihlásilo k naší víře a katolickým obřadem bylo přivedeno k lítosti. Ale abych se vrátil k svému vyprávění: po celý ten čas, a to i o velikonočních svátcích, mi ti chudí horalé nemohli dát a také nedávali k jídlu nic jiného než pstruhy, lipany, mřenky nebo parmy. Ale již pokračujme. Pro Labe je příznačný 1. hlaváč labský, pečený má výbornou chuť. 2. O štiky vedou rybáři spor, kde se vlastně líhne, když ji v rybnících nenechají a přece ji lze následujícího roku ulovit pěkně velkou. Někteří se domnívají, že se štiky líhnou ze zahnívajícího dna jako úhoři. Jiní zase říkají, že zárodky štik sežerou divoké kachny a že se s jejich trusem dostanou do rybníků. Další opět, že jsou jejich lehké jikry unášeny proudem. Jiní prohlašují, že je šíří červi, jichž je v rybničním dně spousta.⁹⁰ Tento názor zastává Gesner, jak se u něho můžeš poučit. 3. O kapru jsme mluvili v předcházející kapitole. 4. Jeden druh kapra, který nemá mlíčí ani jikry, se jmenuje jalový. 5. Okoun je ozbrojen ostny, když je vztyčí, poraní ruku. Češi nazývají každou ostnatou rybu ježdík. 6. Dále je to parma. 7. Mřenka či grundle se nachází v Čechách v tak velkém množství, že se v Bechyňském a Plzeňském kraji prodává džber těchto rybiček, což je asi 100 kousků, za naše dva krejcarey. 8. Placka, májová ryba, jesen. 9. Zajíček vodní, nikoli onen mořský. 10. Z rodu mřenek chybí některým latinské jméno. Je to tedy i tloušť s velkou hlavou. 11. Lín. 12. Lín červený. 13. Běllice. 14. Z rodu kaprů poněkud hlavatější karas. 15. Z další skupiny mřenek pulec.⁹¹ 16. Drobné rybičky, ovesničky, velikosti ovesného zrna. 17. Proudník je druh anšoviček, o nichž mluví Gesner. 18. Sekavec. 19. Mihule: tento druh ryb se loví ve velkém množství u Jaroměře a právě na tom místě v Labi má výbornou chuť. Nejnok, okatice se chytá u nás v Litoměřicích, zvláště hojně u labského mostu.

Následují ryby s nohama, totiž raci. Vysmál jsem se Fabriciovi, když se hádal, že název cancer je pro raka nesprávný. On mu říká locusta (!, kobyłka). I kdyby tomu tak bylo, jak jsme pochopili u Gesnera, přece je třeba uchovat pojmenování užívané všemi národy. Raky, nejvíce vychvalované z celých Čech, rodí říčka Cidlina, málem bych byl řekl řeka, která pramení nad Jičínem a u Libice doplňuje vody Labe. Raci z Cidliny mají

velice příjemné a chutné maso. Dokonce se snadno poznají od jiných. Tuto přednost jim dodává sama řeka Cidlina bohatá travami, zvolna tekoucí loukami a zelenými břehy, ze všech stran bohatě porostlá stinnými stromy, v jejichž kořenech rak pod vodou s oblibou bydlí ve své dutině. Dobře se loví takto: hodí-li se do vody roztrhaná žába a zabodne-li se do potoka kůl, raci sami od sebe připlouvají a lezou do sítí. Neméně příjemné je sbírat raky na loukách jako květiny nebo kamínky. Velice jsem se pobavil, když jsem poprvé uviděl takový lov na rybnících u Jindřichova Hradce. Za léta a na podzim, když nastane vlahý večer, vylézají raci z rybníků na pastvu do luk. Jakmile to rybáři zpozorují, rozprostřou kolem rybníka síť. Raci postřehnou hluk a snaží se co nejrychleji dostat zpátky do svého rybníka, dříve však než dorazí do doupat, jsou na suchu zaskočení a posbírání. Neunikne téměř ani jediný. Ti z nich, co jsou nejhbitější a spěchají do rybníka, uváznou totiž v síti. V těchto jindřichohradeckých rybnících je takový přebytek raků, že když je lidé vyloví jako ryby sítěmi, ponechají si jen určitý počet a ostatní hodí zpět — tak mají na mysli pánovo dobro do budoucna. Je ovšem třeba dodat, že pokud jde o chuť, raci z rybníků zůstávají daleko za raky z řek. Právě tam v okolí Jindřichova Hradce jsou jakési malé rybníčky ponechané nejmenšímu druhu ryb, mřenkám. Tyto rybičky jsou velmi levné — celý džber za dva až tři krejčary. Jinde v rybnících jsou to zase rybky, jimž náš lid říká ovešničky. Těch se vyskytují celé pluky, takže proti slunci pokrývají vodní hladinu. Viděl jsem, jak je chlapani chytali do klobouků; jedí se lžící uvařené nebo usmažené v másle a je to docela dobré jídlo. Ale pokračujme.

U nás máme také dvojí škeble. Jedny mají dvě skořápky, žijí v řekách a někdy se v nich nalézají perly, jindy poskytují úkryt a potravu rakům. Druhé škebličky jsou hezčí, mají zakroucené schránky a můžeš si je nakopat všude v bahnitě půdě, v zahradních jamách a v hradebních příkopech. Říká se jim šneci, plži, pilousi⁹² a hlemýždi.

Mohl bych uvést ještě jména mnoha jiných ryb, jež žijí v našich vodách, je v tom však tolik nesrovnalostí mezi znalci, že těžko rozeznáš, čeho se přidržet. Totéž řeknu později o ptácích. Podívej se, čtenáři, ke Gesnerovi do IV. knihy o rybách. Sotva nalezneš tři, čtyři jména ryb naprosto jednoznačná, ostatní jsou nejistá. Gesner často uvádí a chválí Kentmanna, který mu poslal katalog ryb ulovených v Labi, v té řece, jež má u nás svůj počátek. Mně nebylo umožněno tento katalog spatřit, ale seznam Jiřího Fabricia, připojený ke kronice města Míšně, mi velice pomohl. To přiznávám. Všeobecně řečeno, v českých vodách žije tolik druhů ryb, že mi jeden starý rybář vypočítal jména více než osmdesáti druhů našich ryb. Kdybych měl jejich jména převést do latiny, dalo by to nesmírnou práci, i kdybych se snažil sebevíc, a ještě bych musil přečíst pojednání četných autorů.

O českých rybnících. Kdysi bylo zakázáno rozšiřovat pěstování ryb. Které rybníky jsou v Čechách největší? Jak vypadá jejich budování? Jaký užitek přinášejí majitelům? (I. kniha, LV. kapitola)

Bylo by chybou nezmínit se o určitých rybnících, když mluvíme o rybnikaření. V Čechách je taková spousta rybníků, že — jak se dočítáme — byl v době zlatého věku Rudolfa II. na zemských sněmech dokonce vydán zákaz zakládat po Čechách další rybníky bez veřejného schválení. Naši předkové tenkrát chtěli přispět ke zlepšení podnebí, hlavně však zamýšleli obdělávat pole a donutit půdu k výnosu spíše než ji utopit pod vodou a tak odsoudit k jakési věčné neplodnosti. Žízni u nás nikdo nehyne, ale hlad poznaly Čechy dost často, jak se dočítáme. Prvenství v rybnících mají panství třeboňské, krumlovské, budějovické, pardubické, poděbradské, chlumecké, rožďalovické a kopidlanské. Z účetních knih vysvítá, že jenom na královském zboží pardubickém lze napočítat na čtyři sta rybníků. Největší rybník v kraji a snad i v celých Čechách se jmenuje Čeperka, obsahuje více než dvě naše německé míle. Druhý po něm se jmenuje Vyplatil.⁹³ S ním soupeří Rožmberk za Třeboní. Jeho zakladatelem a budovatelem byl Jakub Krčín, nejvyšší hospodářský správce a regent Rožmberků. První voda začala proudit do tohoto rybníka 24. května roku 1585. Tento rybník, který byl dlouho bez vody, začal se opět za našich časů naplňovat. Tam, kde se rybník zužuje, dali Rožmberkové zbudovat dřevěný most. Mám věrohodného svědka, který při přechodu tohoto mostu počítal bedlivě své kroky a zjistil, že se most táhne v délce 1400 kroků. U výtoku má rybník dvanáct stupňů prý tak mohutných, že by po nich mohly přejet fúry se senem. Strhne-li se bouře a náhlá průtrž, spěchá k tomu rybníku kdekdo z okolí a všichni bedlivě pozorují, zda hráze neutrpěla škodu. Kdyby se totiž protrhla, slíbil pán za sebe i budoucí vladaře napravit škodu, již by česká země utrpěla. Tak obezřetně to zaznamenali naši předkové na paměť trvalého závazku do zemských desek. Něco podobného se týká také velkého rybníku v Táboře, Jordánu. Věří se, že by vody z tohoto rybníku při protržení hráze zaplavily dokonce i Staré Město pražské.⁹⁴ Jiný je rybník Svět u Třeboně a další jménem Blato⁹⁵ u Poděbrad. Tyto rybníky překonávají všechny ostatní v Čechách velikostí, nikoli však příjemnou chutí ryb. Tu nezpůsobuje sama velikost, ale kvalita dna, jež poskytuje rybám bohatou potravu. Budovat rybník a udržovat jeho výnosnost je velmi náročná práce. Vybrat vhodné místo pro rybník, stanovit jeho rozměry, vykopat jej, to vše vyžaduje nejvyšší námahu, úsilí a náklad, u nás pak jsou rybníkáři a mistři tohoto řemesla, kteří dovedou nejen zakládat nové vodní plochy, ale také obnovovat a opravovat staré, zaniklé, zarostlé, bezvodé, vysušené a všelijak postižené. Je to ovšem druh lidí, který se oddává v nejvyšší míře opilství a jeho násled-

kům, nedbá na svou pověst, a tak, když někomu zlořečíme, říkáme, že je lotrovský rybníkář. Příroda rybník nevytvoří, jen lidský důmysl, a tak je rybník jako celek dílo lidských rukou. K vybudování tohoto díla se vybere klesající údolí, jež je zavlažováno nepřetržitým a bohatým tokem. Začne se s těmito pracemi: označí se dno rybníka, podklad se vykope až do náležité hloubky, zřídí se velmi pevné hráze, ty pak se ve směru proti vodní hladině zpevní balvany, aby vzdorovaly vodě — podobně jako když se stavějí hradby. A tak většinou stavba jednoho většího rybníku stojí několik tisíc zlatých, jestliže je nutné zaplatit za práci a jestliže se musí budovatel postarat o odvod vody, o stavbu navážek, o zřízení přepadů a ostatního. Jakmile rybník dostane svou podobu, je třeba zřídit přepadové stupně a na dně roury, jež vedou na vnější stranu hráze, aby totiž bylo možno kdykoli podle libosti vypouštět vodu a ve vyschlém rybníku lovit ryby. Popis stavby rybníků jsem považoval za důležitou věc. Byli u nás lidé, kteří se ve vodním hospodářství nevyznají, a ti označovali naše rybníky za bažinaté mokřiny, což vůbec neodpovídá pravdě. Přebudovanému rybníku je nutno dodat čerstvou vodu, předtím ovšem téměř úplně vypustit starou, pokud možno, atd. Také pak vhodit novou násadu, jež se postupem roku mohutně rozmnoží. Historikové mlčí o tom, kdo u nás první učil, jak rybníky budovat, kdo podal důkaz, že je nejvýhodnější pěstovat kapry, kteří jsou náramně plodní a vynikající chuti, a všechno to ostatní, co patří k rybníkaření. Věřím a onehdy jsem to prohlásil, že vynález zakládání rybníků nebo aspoň rozmnožení tohoto umění náleží do požehnaných let Karla IV.⁹⁶ a prvního pražského arcibiskupa Arnošta. To také, jak se zdá, dosvědčuje kronikář Beneš. Ten ukazuje, že s tím Češi začali a že jsme množstvím rybníků překonali všechny sousední země. Po roce 1500 počali i moravští a slezští urození páni horlivě budovat rybníky, vždyť byli jednak spojeni vzájemnými příbuzenskými svazky s českou šlechtou, jednak co nejúžeji spojeni se zájmy koruny a království. Oni také mají svého velkého spisovatele, i když je českého původu, olomouckého biskupa Jana Dubravia, tvůrce skvělé knihy O rybníčním umění (*De piscinis et piscibus*). V této knize vše vysvětlil a doporučil tento druh hospodaření moravským šlechticům, vždyť přítomnost tisíců ryb znásobuje a rozmnožuje pánovo jmění, třeba ve spánku; podobný příklad vidíme u Konónova syna Timothea — můžeme-li důležité věci srovnávat s méně významnými —, když mu, spícímu, štěstěna přála plnou měrou a do jeho rukou jako do sítě odevzdala podrobená města.⁹⁷ Kromě velkého zisku poskytují rybníky svým půvabem i pěknou podívanou. Kdykoli se v zlatých dobách Čech narodil urozeným rodičům nebo nějakému bohatému majiteli rybníků syn, bývalo zvykem zavěsit ročním kapříkům na pysk a na ocas prsteny nebo kroužky z nějakého blyštícího se kovu. Dálo se to na znamení radosti. V tom roce se rovněž vysazovaly hrušně a jablo-

ně či jiné stromy, aby rostly zároveň s narozeným dítětem. Vzpomínám na jednoho muže rytířského stavu (jeho syny vidíme již mezi barony), který mi roku 1644 s chloubou vykládal, že má v rybnících dosud osm kaprů stejného věku s ním — bylo mu přes čtyřicet let. Ti zůstali naživu z velkého houfu, který otec nařídil při jeho narození označkovat. Poručil jednoho takového kapra přinést. Byl již úplně sešlý věkem a nemocí, ležel na dně rybníka a pro své nevhodné maso už nebyl k ničemu.

Dále o rybnících. Rybníky s kapří nasadou. Které ryby se rády zdržují v rybnících? Původ štik. O rožmberských rybnících. O českých jezerech. Divné zvěsti o pohraničním jezeru u Bavor. Žleby u Mšena. (I. kniha, LVI. kapitola)

Kromě těchto rozsáhlejších rybníků, v nichž se pěstují dospělejší kapři někdy v množství i nad šedesát tisíc, existují ještě menší rybníky, vybírané pro chov. Rybí plůdek se oddělí a přenáší do rybníků, které slibují lepší a vydatnější pastvu. Tam jsou kapřici tak dlouho, než se z nich stanou pořádní kapři. Kromě kaprů nalezneme v rybnících ještě úhoře, okouny, bělice a jiné méně ušlechtilé ryby. Ty rostou samy od sebe, ponevadž sem jejich zárodky dopravila voda. Snad by se mohla zdát zbytečná otázka, jež zaměstnává rybáře, jak jsem pověděl dříve: z čeho se v rybnících rodí štiky? Není třeba, jak soudím, odvolávat se na divoké kachny a jiné vodní ptáky, kteří nosí ve svých útrobach zárodky štik a pak je vypouštějí. Totéž může přece snadno a rychleji zařídit voda a dno rybníků se už postará o vzrůst dravého potěru štik, jakmile jednou přijalo zárodek. Konečně i Ovidius kdysi prohlásil o žabách:

128

Zárodky chová bahno, a z něho vzejdou pak žáby.

Připojme ještě rychlejší růst horších druhů, jako by si příroda v tom libovala, konečně budiž dokladem lidská nedbalost, která bez setí a pěstování plodin zavíní, že se rozbují trní, bodláky a kdejaký plevel. O tomto vzniku štik jinde obšírněji. Vraťme se k rybníkům.

Rožmberští vladaři překonali počtem rybníků užitek z královských panství v Čechách. V dvojím popisu rožmberských dějů, zachovaných v rukopisném podání, mám označeny všechny rybníky Rožmberků. Tam je poznamenáno, v kterém roce byly vyhloubeny, která selská pole či vsi byly přitom zatopeny, jak byly poddaným zaplacený a nahrazeny škody a jiné okolnosti, týkající se rybníků. Po roce 1480 obnovil rybníky na svých panstvích v počtu co nejhojnějším pan Vok z Rožmberka. Syn, pan Petr,⁹⁸ svého otce ještě překonal tím, že z třeboňské krajiny vytvořil vodní plochu. Měl skvělého stavitele rybníků Štěpánka z Netolic, který si za-

slouží, aby byl jmenován na tomto místě pro umění, jímž proslul v celé zemi, a též pro jiné vymoženosti, vynalezené k prospěchu lidského života. Tento muž prozkoumal nejprve vyvýšeniny a prohlubně v půdě, také všelijaké zákruty po celém kraji podřízeném rožmberským rozkazům. Když to obdivuhodným způsobem vypátral, vedl proudící živou vodu v délce mnoha tisíc kroků, a to až k bechyňským pozemkům hrabat Šternberků. Ta práce si vyžádala mnoho let a velké náklady. Nakonec byla šťastně dokončena roku 1518 a Štěpánek, vítěz nad závistí, jemuž se nevráživí současníci již málem vysmívali, byl od pána vyznamenán nejvyšší odměnou.

Přejdeme nyní k jezerům.

Vlastních jezer a jezerních tůní mají Čechy poskrovnu. Jezera si pro svůj malý počet a bezvýznamnost ani nezasluhují zvláštní výčet. V Lito-měřickém kraji za Duchcovem lze spatřit podivuhodně velké jezero, z něhož vytéká řeka Bělá.⁹⁹ O tomto jezeru plném zvláštních ryb vypravují obyvatelé, kterým bylo odedávna povoleno chytat ryby na rozdíl od těch, jimž takové staré právo předkové nepropůjčili, i když ti lidé bydlí na břehu. Nedávno jsem se dostal do místa, kde mi obyvatelé ukázali vodní plochy daleko od jezera, jejichž vodu nelze nikdy odčerpat. Kdykoli se totiž vody těchto rybníků setkají s vodami jezerní tůně, spojí se podzemní cestou, takže jezero může oněm rybníkům ustavičně doplňovat zásobu. Více jsem o tom nenašel. Na krumlovském panství je jezero — obyvatelé je nazývají Plešné — naplněné vodami ze samých zemských útrob. Toto jezero dal roku 1567 prozkoumat a proměřit Vilém z Rožmberka — velice se totiž zajímal o přírodní pozoruhodnosti. Délka jezera obnáší 240 sáhů, šířka 84, hloubka více než 50. Na některých místech jako by mu chybělo dno, tam nebylo možno hloubku vypátrat.¹⁰⁰ Má ryby známých i neznámých druhů a poskytuje jakési vodní cvrčky a jinou podobnou havěť — Češi jim říkají letky a jsou mohutnější než největší raci. Potok, který vytéká z jezera, je tak prudký a vodnatý, že by snadno roztočil dvě mlýnská kola.

129 Jezero vytvořené lidskou rukou a důmyslem dal roku 1366 pod hradem Bezdězem s velkým úsilím vybudovat a naplnit čerstvou vodou sám vznešený císař Karel IV. To dílo si vyžádalo nesmírného množství úkonů a velkého nákladu. Ani sám Karel neváhal přispět k dílu svými urozenými rukama. Za Sušicí se rozlévá největší vodní plocha v končině, kterou předkové nazvali Na onom světě. Je to jakýsi těsný kout, přírodou zahrazený a velmi obtížný na cestování. Hodíš-li do tohoto jezera kamének nebo kousek železa, uvidíš, jak se náhle vzbouří vlna od dna až na povrch — tak voda nesnáší dotyk jakéhokoli předmětu — a vody se vzdouvají tak dlouho, dokud se ten kamének nebo cokoli vrženého neodsune k samému kraji vody a na břeh. Theobald dosvědčuje, že je to jistá věc.

Zdá se, že je možno do jisté míry povědět něco o vodách v Boleslavském kraji, totiž o jakýchsi podivných a neprozkoumaných zemských trhlinách. Za Mšenem a Hlučovem se prostírají uprostřed polí neobyčejně hluboké rýhy a průrvy, jejichž dno sotva můžeš prozkoumat zrakem, olovnicí nebo jiným prostředkem. V nich se drží stojatá voda, jež v zimě zamrzá. Tam v těch jamách se rodí větrné poryvy, tam je jejich domov, odtamtud vyrážejí do kraje, ba prosmýčí celé Čechy. Často se stává, že při smršti odervou kusy ledu těžké mnoho centnýřů a unášejí je tisíc i více kroků. Všude pak hrozí člověku, dobytku i domům těžkou pohromou. To jsem se dozvěděl od svědomitých a očitých svědků, rodáků ze Mšena.¹⁰¹ Jiná jezera kromě těchto neznám. Vodní hladina u Teplé a u Blatné si sotva zaslouží tohoto pojmenování. Ze všech jezer v Čechách, o nichž jsem se zmínil, můžeme považovat za nejlepší několik vodních hladin v Krkonoších; jednak proto, že se nacházejí v největší výšce (jezery se mohou pochlubit málokterá horstva, jiná se pyšní třeba jediným pramínkem), jednak proto, že z nich vyvěrá a vytéká Labe, nejznámější řeka v Němcích, vládce našich řek, a ovšem i ostatní menší toky. Proto jsme ony řeky vyjmenovali a pojednali o nich v popisu oněch hor, a to v VI. kapitole, § 2.

O proslulých českých oborách, kde se chovají kanci, jeleni, srny, daňci, dále pak menší lovná zvěř, jako králíci a zajíci. Nezvyklá zvířata a jejich obliba u císaře Rudolfa II. V Čechách bylo chováno dvanáct lvů. Lev usmrcený před tváří císaře Rudolfa II. (I. kniha, LVII. kapitola)

V dobách, kdy konečně ustaly války s nekatolíky a kdy v Čechách nastal hluboký mír za vlády Vladislavovy, Ludvíkovy a potom Maxmiliánovy a Rudolfovy, obrátili bohatí čeští velmožové svou pozornost k budování paláců, zámků a honosných domů. To byly stavby pro potěchu, užitek a prospěch, byly založeny nebo upraveny, jak to dovolil majetek či dobrý vkus. Lidé se však obrátili i k zálibám a k tomu zaměřili i stavitelské podnikání. Pochopili, že nemalou rozkoš poskytne i budování obory se zvěří, aby bylo doma vždy připraveno k lovu to, co jindy hledáme po lese. Skvělou možnost poskytly četné srázy, hluboká údolí, louky, rovinnaté plošiny, pahorky a potoky v pestrém povrchu české země. (O bažantech a koroptvích, také pak o ostatních ptácích, kteří přebývají v českých lesích jako děti přírody anebo jsou vysazeni lidmi, povíme jinde.) V těchto snahách šli příkladem sami králové, takže se sotva nalezne královské panství, jemuž by chyběla obora. V Praze leží za Hradem, není z největších, ale měl ji v oblibě císař Rudolf, protože jí protéká řeka Vltava¹⁰²,

jsou v ní ostrůvky, stromy a vše ostatní, co zvěř miluje. Konečně není daleko od královského města. V té oboře císař choval veškerou domácí plachou zvěř jako jeleny, daňky, ale i cizokrajné bůvoly, asijské ovce a jiné nevídané a podivné tvory. Jiný, menší zvěřinec, který naháněl hrůzu, míval Rudolf II. doma: lvy, tygry, pardály a rysy v dřevěných a kamenných kotcích. Ve voliére pak byli uzavřeni císařští orli a ne jeden cizokrajný, vzácný tvor z ptačí říše. Je jeden pták, racek chechtavý, který podivuhodně napodobuje lidský smích a pochechtávání. Tento pták vydával chechtavé zvuky nejvíc tehdy, když ho někdo vyprovokoval lichotkami, chválou nebo tichým žadoněním. Dva takové ptáky choval císař jako dar z Turecka; jeden z nich ulétl vinou zahradníkovy nepozornosti, ale druhý zůstal v Praze až do Rudolfovy smrti. Já sám jsem spatřil papouška císaře Rudolfa II., který byl jeho miláčkem. Pták byl již sešlý věkem a ukázal mi jej Julius Jindřich kníže z Lauenburgu, proslulý vojevůdce, otec dnešního knížete, v době, kdy jsem na jeho pozvání a pobídku zavítal do Ostrova. Papoušek byl velký jako slepice, a co se považuje za vzácnost, bělejší než sníh, vždyť ani jedno peříčko nebylo zbarveno jinou barvou než bílou. Ve zlosti nebo při jiném podobném projevu zdvíhal bělostnou chocholku na způsob korunky. V klidu mu ležela nad čelem. Byl vrozená laskavost, štípal docela nepatrně — u jiných je tomu naopak —, mluvil španělsky a v době svého mládí byl přítulný a přátelský. Tím je doloženo vše, co o dlouhém životě tohoto ptáka píše kronikáři. Abych se však vrátil k původnímu námětu. Jiný zvěřinec se nacházel přímo pod okny královského Hradu v příkopech, kde bylo podle svědectví starších pamětníků mnoho jelenů a srnců. Dodnes ještě vidíme tyto končiny, jenže bez zvěře. Lvi byli uzavřeni v dřevěných a kamenných kotcích, jak jsem již řekl. Mluví-li o lvech, je nutno připomenout památnou historku, kterou lze číst v 5. knize a 4. kapitole Pontanových Zbožných Čech (*Bohemia pia*). Jinou lví historku, jež se udála před tváří císaře Rudolfa II., mi vyprávěl staříčkový příslušník šlechty z rytířské rodiny Bechyňských, který žil za vlády císaře Rudolfa. Jednou se přihodilo, že císař zatoužil podívat se ke zvěřinci na lvy. Mezi dvořany stál tehdy turecký vyslanec, který na císařovu otázku, co soudí o přítomných šelmách, pochválil lvy a ostatní zvířata pro velikost, rysy a pantery pro krásu. Dále prohlásil, že u Turků je takový zvyk: 131 kdykoliv ukáží nějakou šelmu jejich císaři, vždy ten nebo onen šlechtic žádá, aby mu panovník dovolil se lvem zápasit. Císaře Rudolfa se to dotklo, i rozhlížel se po svých dvořanech, když tu náhle předstoupil do středu kdosi z rodiny Hannibaltů se žádostí, aby mu císař dovolil změřit se lvem síly. Císař mu ovšem dal příležitost, on sestoupil do vyhrazené prostory, ozbrojen pouze loveckým oštěpem. Když se lev na něho vyřítil, rychle před ním uskočil a vrazil zvířeti oštěp do boku tak šťastně a jistě, že lev vkrátku dokonal. Hannibalt nechal oštěp v ráně a požádal, aby zví-

řeti otevřeli bok. Stalo se, i shledali, že oštěp pronikl lvím srdcem. Tak jistou ruku měl ten hrdina. Mnoha slovy ho tenkrát císař pochválil, obdaroval zlatým řetězem a jinými dary, ve své přízni pak ho trvale povznesl nad jiné. Vraťme se však k oborám se zvěří.

Jednu míli od Pardubic se rozkládá hrad Kunětická Hora, který je pro svou výšku daleko viditelný. Ten hrad měl kdysi kolem sebe císařskou oboru s rozmanitou zvěří. Však ještě nyní uvidíš u samotných Pardubic na místech neobyčejně půvabných rozsáhlé obory s divokými vepři, jeleny a daňky; v těch oborách jsou četné bažiny a vodní hladiny, aby v nich mohli jeleni plavat a kanci se převalovat, což pro štětináče znamená největší rozkoš. Navíc tam stromy překypují žaludy, což je jejich oblíbená pastva, jsou tam přece celé háje a stinné houštiny. S královskými oborami závodili mnozí šlechtici: tak je kladenská obora Žďárských, teplická Kinských. Tato poslední má v sobě dokonce hrad (Češi jej nazývají Doubravskou Horou), navržený a vybudovaný Holanďany. Dále je to velišská obora Trčků u Jičína. Uprostřed ní stál pevný hrad Velíš. Tento hrad, opevněný někdy proslulým a úspěšným generálem v tureckých válkách Vilémem Trčkou, byl za našeho věku rozbořen. Smiřická obora, zřízená velmi nákladně hrabaty Smiřickými, je dnes s velkou nádherou udržována hrabaty z rodu Gallasova, kteří vlastní to panství. Týnská obora patří Trautmansdorfům, avšak brandýská královská obora je na prvním místě, pokud jde o velikost, poněvadž předčí všechna tato zařízení po Čechách nebo s nimi aspoň soupeří. V Hrádku u sv. Prokopa mají oboru Valdštejnové. V Kyšperku (*Letobradu*) a v Orlici Vitanovští. Půvabná obora vlašimská, zavlažovaná vodami a celá ohrazená zdmi, náleží Talmberkům. Jičínská obora, založená vévodou Valdštejnem, si ušlechtilým vzhledem nezádá s těmi rozlehlejšími. Cestu, jež vede k oboře, posázenou úhlopříčně více než tisícem lip, což je v Čechách ojedinělé dílo, jsem popsal jinde. Naskýtají se ještě jiné obory: v Poděbradech je další královská. V Praze jsou tři, a to v Bubenci pod pražským Hradem, druhá ve Hvězdě, v hradních zahradách třetí. U Jindřichova Hradce vybudovali tamější páni neobyčejně rozlehlou a líbeznou oboru; dnes je v majetku hrabat Slavatů, v jejichž péči dosahuje nejvyššího půvabu. Ve vzdálenosti dvou milníků od Kutné Hory mají skvělou oboru Robenháповé, v sousedství se jí nic nevyrovná. V Častolovicích za mého dětství měli páni z Oppersdorfu oboru, která byla přímo přeplněna zvěří. Jiní lidé vyprávěli, že již zpustla a že se o ni nikdo nestará. Chlumecká obora hrabat Vchynských se těší chvále pro půvab svých míst. Hodně se také mluví o oboře hraběte Černína v Kosmonosích a v Sobotce. Blatenská obora hraběte Rozdražovského oplývá starými stinnými stromy. Stejně lidé chválí cerhonickou oboru rytíře Doudlebského, mého příznivce a přítele. Ostatně, kdo by mohl vypočítávat všechny obory rozptýlené po celých

Čechách v tak velkém množství? Všechny ty obory, o nichž jsem se zmínil, opravdová rajska místa (abych mluvil jako Řekové), předčí — jak se zdá — netolická obora pánů Rožmberků, jednak rozsahem, jednak obvodem zdí, jež tu prostoru uzavírají. Chceme-li ji obejít, musíme ujít dvě velké míle, uvažme pak, že kromě uherských a norských jsou naše míle nejdelší v Evropě. Budovatel Vilém z Rožmberka pojal do této obory lesy, háje, hrady, kopce a údolí. Padlo jí za oběť pět celých vesnic, ze dvou polovina a 44 dvorů. Majitelům dal Vilém peněžité odškodnění a na jiném místě jim přisoudil pole k obdělávání. V oboře lze spatřit nesmírnou spoustu králíků. Tento ráj popisuje Václav Břežan v Životopise Vilémově k roku 1579, v němž bylo dílo dokončeno. Současně velmi trpce napadá proslulého Jakuba Krčina, zkušeného hospodáře, a říká mu prznitel půdy za to, že mnoho půdy utopil v rybnících a jinou odňal lidskému užítku a tedy promarnil budováním obor pro zvěř. Dobrý ten spisovatel ovšem nevěděl nebo nechtěl vědět, že vůle pánů je mocnější nad všechny zákony hospodaření a že je nutné vyhovět rozkazům třeba nežádoucím, že hospodářská stránka, i když protichůdná, nic nezmůže.

- 134 *Pestrost a množství divoké zvěře v našich lesích. Vypočítávají se některé druhy. O zubru, který je ve znaku Pernštejnských. O medvědech. Vyprávění o českém rytíři, který vyloupil medvědí brloh. Veselá historika o opici, kterou zabili venkované v domnění, že je to čert. Chejna Bláznivá, to je ves bláznů, a čím si toto pojmenování vysloužila. (I. kniha, LIX. kapitola)*

Pokud jde o pestrost naší zvěře v lesích, mohu obecně potvrdit, že sotva existuje v Němcích tvor, buď všem známý nebo tam narozený, jež by Čechy neměly. Hercynský les chová zubry, jak dokládá Münster, a to je výsada jen mála zemí. Dále to dokazuje původ erbu pernštejnského rodu, o jehož zakladateli se čte v kronikách toto vyprávění: jakýsi prostý člověk — říká se, že uhlíř —, nebojácný a silný muž, zastihl v lese zubra. Dlouho se potýkal se zvířetem, až ho konečně udolal, chřípím provlékl houžev a tak vedl ke knížeti. Některá zvířata totiž ihned zkrotnou, když jsou přemožena, jako třeba sloni. Kníže dal jemu a potomkům do znaku zubra s kruhem v nozdrách a nazval ho po onom kruhu, jemuž také říkáme prsten nebo persten. Němci později přejmenovali Pernštejn na Bernštejn a ze zubra udělali medvěda (urus a ursus).

Medvědů je několik druhů a všichni se — jak známo — rodí a vyrůstají v lesích jen poněkud hlubších. Viděl jsem obrovské medvědy narozené v (Českém) Krumlově, kteří si vůbec nezadali s dlouhými medvědy z Polska. Viděl jsem také medvídky jen o málo větší než jsou chrti, kůži

Jelen a lovci. Ilustrace Václava Hollara k anglickému vydání Ezopových Bajek z roku 1665

jednoho takového, jež ulovili u Rožmberka za Krumlovem, jsem dostal darem. Právě na Krumlově jsem v roce 1651 zažil zajímavou podívanou. Bylo to v době, kdy jsem na krumlovském gymnáziu vyučoval rétorice. V sousedství žil rytíř Kolchreiter, původem ze starobylé rodiny. Toho muže odsoudila příroda k mlčení, poněvadž byl od narození němý, a tak mohl svá přání projevit jen posunky. Jako vášnivý lovec se jednou dostal při potulce lesem k medvědímu brlohu. Sestoupil s koně a zastihl uvnitř dvě spící medvíďata. Samice byla pryč a tak popadl mladé medvídky a rychle sedl na koně. Jen dosedl, už tu byla zpátky, a jakmile viděla uloupené potomky, vrhla se na jezdce. Jen tak tak tehdy unikl jezdec na koni na Krumlov, medvědice pak ho pronásledovala až k samotným hradbám, jak vyprávěli chodci. Já sám jsem spatřil prudký vpád jezdce do města a slyšel jsem i slova a mohutný povyk toho člověka, který všem ukazoval mlád'ata velikosti kočky. Větší nebyla. Na tyto medvědy jsme se později dívali, když už byli odchováni, u brány krumlovského hradu. Hráli si a stavěli se na zadní.

135

Když vykládáme o lovu a zvěři, připojím jednu neméně veselou příhodu, kterou mohu — jde-li někomu o věrohodnost — doložit z Pozemkových knih. Město Horažďovice kdysi náleželo rodině Švihovských, jak je všem známo. Podle pověsti založili Švihovští ono město, získali pro ně od králů městská práva, a proto má město ve znaku rodový erb Švihovských. Púta ze Švihova, nejvyšší český sudí, velký budovatel v té rodině (však se mu tak i říkalo), pán města, choval kolem roku 1494 v hradě Rábí v horažďovické krajině opici, v té době neobvyklé a jaksi obludné zvíře. Hrad Rábí stál již dříve, ale Púta jej opevnil tak mohutnými stavbami, jako by měl trvat na věčné časy. Náhodou se vzdálil k soudu do Prahy a opici zanechal na hradě. Zvíře buď ze stesku po pánovi, jehož bylo miláčkem, anebo ze zvědavosti, jež je vrozena jeho rodu, tajně uprchlo z hradu do nejbližšího chejnského lesa. Chejna je obec náležející poddanstvím k hradu. Jakýsi vesničan z Chejny byl v lese na dříví, když tu najednou uviděl opici sedící na stromě, zvíře, jaké ještě nikdy nespatriil. Díval se na jeho obratné pohyby a tak si myslel, že si to s ním zahrává zlý duch. Ze strachu, že mu d'ábel ublíží, vzal nohy na ramena, úprkem běžel domů s křikem, že se v lese objevil čert. Ta věc Chejnské pobouřila, i popadli sekyry, motyky a klacky, vše, na co ve hněvu přišli, a hnali se za dřevařem do lesa. Jakmile opice uviděla, že se na ni hrne ozbrojený zástup, vyskočila na vrchol nejvyššího stromu. Pod stromem se vesničani radili: všichni se shodli v tom, že je to zlý duch a že se pánovi zavděčí, když mu budou moci zajatého čerta odevzdat, ať už živého nebo mrtvého, vždyť je přece původcem všeho zlého. Uvažovali jen, jak se ho zmocnit, když nemají dalekonosnou zbraň. Nejprve se rozhodli, že porazí strom; opice to však pochopila a přenesla se skokem na druhý. Když se tam přihrnuli se

sekyrami, přeskočila opět na jiný a zas na další. Lidé ji sledovali, házeli klacky a kameny, které jim nejednou dopadly na hlavu, a tak mnozí ještě utrpěli rány. Věřili, že jim je vrací sám čert. K poraněné opici, oslabené strachem, vylezl konečně na strom nějaký statný muž a velkým klackem ji několikrát udeřil do hlavy, až se zřítla. Někteří chtěli život zvířete ušetřit, aby dárek přišel pánovi ještě více vhod, ale když opice podrážděna tolika údery vřeštěla a zuřivě kousala a drápala, začali lidé už doopravdy vykřikovat, že jsou před čertem bezmocní. A tak opici udolali ranami a mrtvou zanesli k sudímu. Mezitím se v sousedství rozneslo, že byl v chejnských lesích usmrcen čert. V několika dnech se vrátil pán; i dostavili se přední mužové té vsi, a když jim byl umožněn přístup k němu, pověděli celou událost. Že se totiž podařilo uchovat v Chejně mrtvého čerta. Pán se smál lidské hlouposti, ale když přijel povoz do hradu a on poznal, že mu k nohám složili jeho opici, hrubě se na ně obořil a rozkázal, aby mu táhli z očí. Nejprve nařídil posly potrestat důtkami, ale potom, jak už byl člověk, který dovede a může sám sobě poručit, změnil svůj hněv ve smích a podiv nad lidskou hloupostí. Zavolal je zpět a určil takové potrestání: předně, pravil, chci, aby se pro příští časy vaše ves nejmenovala jinak než ves bláznů, za druhé, abyste mi nahradili škodu a rok co rok odváděli do mé pokladnice určité množství peněz za opici, kterou jsem dal s velkým nákladem dopravit ze zámořských končin. Od té doby lidé z okolních vsí i veškeré Pozemkové knihy nazývají tu obec Bláznivá Chejna a v Knihách účtů je zaznamenáno (a majiteli také přísně vymáháno), jak velká je dávka za opici. Tuto dávku ještě dnes nazývají opičí plat, opičné. Sám jsem si to na vlastní oči přečetl. Když jsem se před šesti lety či ještě trochu dříve dostal na hrad Rábí, odebral jsem se také do této dědiny a nesměle jsem se otázel, zda je pravda, co se povídá o oné opici. Představte si, že ti lidé jsou pošetilí jako dřív! Nejen, že prohlašovali za pravdivé to, co jsem vyprávěl, ale vypočítávali ještě další hloupé výroky a činy svých předků, obzvláště když uslyšeli, že je chci jednou zveřejnit. Chtěli totiž svou obec proslavit pro budoucí časy, chtěli, aby získala zvukné jméno, ačkoli ji téměř nikdo neznal. I říkali, že nad vesnicí je na pahorku kostel — také mi jej ukazovali — zasvěcený apoštolu sv. Jakubovi. Je k němu špatný přístup, zejména v zimě, a poněvadž stojí mimo vesnici, jako by k ní ani nepatřil. Proto prý jejich předkové pojali úmysl snést kostel s pahorku do vesnice. I obtočili nejprve kostel řetězy a provazy v počtu co největším. Celá ves byla k té práci povolána, zatímco všech dobytčat bylo použito jako tažných zvířat. Vyznělo to ovšem nadarmo. Našel prý se jeden z Chejnských, jenž předpovídal toto: jestliže bude možno kostel nadzdvihnout, že jej podloží obrovskými trámy, opatřenými koly a válci, tak aby se sám sesunul s pahorku. Tento nápad všichni zavrhlí. Kdo totiž může vědět, na jaké místo by se posvátná budova s ná-

136

vrší sesunula? Co kdyby se octla tam, kde se dobytek válí v bahně či na nějakém jiném nečistém a ohavném místě nebo v místě krčmy? A tak od toho díla upustili. Tihleti dobromyslní lidé říkali, škoda, že předkové nedovolili tomu člověku použít jeho umění, snadno prý dovedl zabrzdit kola, aby se nepohybovala tam, kam by lidé nechtěli, a také ne rychleji a déle, než by si přáli. To mi tam vážně vykládali, já pak jsem se tiše zasmál a odešel. O Chejnských se povídá ještě více báchorek (či historek?), jež zde opomím. Mají tedy Češi také své vlastní místo šalomounských mrdců. Konečně i jiné docela proslulé město je známé pro podobné hlouposti, ale nesluší se je jmenovat na tomto místě.

Pes utíkající před zajícem. Vychytralost lišky. (I. kniha, LX. kapitola)

137 Vraťme se k lovům, když už jsme jednou začali. Je to deset let, co jsem viděl podivuhodnou věc, jak totiž pes málem pošel strachy před zajícem. Byl to bílý, docela malý pejsek, ještě mladý, jaké doma chovají zahálčivé ženy. Ten s námi vyběhl z domu na lov. Nikdy neviděl zajíce a nikdy se nezúčastnil lovu. Najednou vyplašili zajíce a strhl se křik nadháněčů, jak už to bývá zvykem. Náš pinčl se křikem vyděsil, rozhlížel se kolem sebe a vidí, jak se na něho obrovskými skoky žene zajíc. I dal se na útěk před tím ušatým, hrozivě vypadajícím tvorem. Utíká, co může, sotva strachem popadá dech, poněvadž věří, že ho zajíc dožene a sežere. A zajíc se opravdu vyhne chrtům a dá se do pronásledování pinčla — bědná náhoda. Pes se v samém zoufalství vrhl na zem, jako by si chtěl od zajíce vyprosit život. Zvíře ovšem ležícího psa jen přeskočilo, ale při tom zaječím skoku pes samým nářkem a vytím málem pošel. My jsme přitom také měli skoro smrt z toho, jak jsme se smáli. Uloveného a mrtvého zajíce jsme potom předvedli psovi, jako by ještě žil a chystal se k boji. Pes se ještě dlouho zdráhal zápasit, poněvadž si pamatoval nebezpečnou situaci, dokud ho ustavičné výpady zajíce — jak si myslel — nevydráždily k útoku. Sebral odvalu a jednou nebo dvakrát se do zvířete zakousl. I bylo po strachu a později už se nikdy zajíce nebál. Což kdyby byl viděl zajíce s rohy? Nedávno jsem vyprávěl, že byl takový spatřen. Povím ještě jednu historku, jež se udála na lovu zajíců, totiž o vychytralé lišce. U Kostelce, což bylo panství pražské koleje Tovaryšstva Ježíšova, jsme obklíčili velký kus lesa a tehdy po první štvanici uvázlo v síti mnoho zajíců. Spatřili jsme však také, jak zároveň se psy běží i vyplašená liška, ba dokonce jsme ji slyšeli štěkat. A přece neuvázla v nástrahách a nikdo nemohl říci, kam se poděla. A tak lidé u sítí dostali příkaz hlídat zahnanou a vyplašenou lišku, aby neunikla. Po stopě vyhnali konečně i psy, ale přestože se uzavřený kruh uvnitř otrásal halasem, práskáním bičů, pobíháním psů a štěkotem,

liška se neukázala. Uprostřed léčky byl nevelký rybníček, i přikročím k hrázi, nejsou-li tam díry nebo skrýše, a tu najednou vidím vyčnívat cosi z vody. Myslím si, že je to divoká kachna, a ukazuji to výbornému lovcí v tom kraji, jménem Šišma. Ten se hned podíval svým zkušeným zrakem a prohlásil: „Důstojný otče, ta kachna je čtvernožec.“ Zároveň zalíčil pušku a prohnal liščí hlavu kulkou. Zasaženou a mrtvou lišku vylovil z rybníka pes. Liška ve své vychytralosti vlezla do rybníku, kde hledala úkryt, stála tam ve vodě a tak se schovávala, že jí vyčníval jen čumák, aby mohla dýchat.

Další důkazy o zvěři. Která zvířata se v Čechách nevyskytují? O lesních lidech v Hercynském lese. Bobři, vydry, ježci. Kolouchové a divoké kočky. Jeleni. Ovce, vepři, býci, koně a pálení jeleni. Žijí v Hercynských lesích losi? Rysové jsou v Čechách všude domovem. Něco o veverkách a jezevcích. O kamzících. Jaké stromy rostou v našich lesích. Co je střemcha? (I. kniha, LXI. kapitola)

Ti, kdož pojednávají o čtvernožcích, rozdělují tato zvířata pro přehlednost do určitých tříd, jak můžeme vidět u Plinia a jiných autorů. Mně se toto nezdá nutné v díle, jež je spíše nahodilé a není hlavní náplní mé činnosti, vždyť si kladu za jediný cíl povědět pouze o zvířatech čtvernožcích, jež se u nás vyskytují. Nejprve pojednám o těch krotkých a potom o divokých. O obojím platí toto: v Němcích se nevyskytuje jediný čtvernožec, jež by česká země nerodila. Bůh, tvůrce přírody, nám přidělil jakási svérázná zvířata, takže jsem nucen aspoň částečně se o nich zmínit, nechci-li se přiznat, že jsem svou práci odbyl. Ostatně všichni vědí, že se Evropa nebo aspoň německé země nemohou pochlubit lvy, nosorožci, slony, opicemi, krokodýly, chameleonem, leopardy, levhartem ani tygrem, velbloudy ani osly. Gazely jsou v Čechách pouze dovezené, sám nemohu říci, zda chybí i mezi Němci. Že jsou v Evropě, tvrdí Angličan Bartoloměj. Gesner prohlašuje, že nejsou. Jaké zvíře je zubr, o tom široce rozkládá tíž autor. Já jsem nedávno prohlásil, že se tato zvířata u nás nacházejí, jmenovitě v odlehlých srážech Hercynského lesa. Čtenář nechť si přečte Gesnerovo pojednání o čtvernožcích. Co však je na tom divného polapit v tak hustých lesních porostech zubra či jiné cizí zvíře? Za podivuhodnější věc musíme považovat to, co prohlašuje o našich lesích Jiří Agricola: „Za časů Alberta příjmením Velikého chytli v Slovanských lesích“ — tím míní náš Hercynský les — „dva tvory, samce a samici, jejichž přední končetiny se podobaly lidským rukám a zadní nohám. Sám Albert se domníval, že pocházejí z rodu opic.“ Pokud jde o lehnického chlapce, který žil mnoho let se zvěří v lesích a kterého polapili roku

1650, toho jsem nejednou spatřil na vlastní oči, mnoho jsem se o něm dozvěděl, ale vyprávět tu příhodu náleží spíše do III. knihy.

Každodenní lovy nám tedy poskytují medvědy, rysy, kance, vlky, jeleny, daňky, srny, lišky, zajíce, kamzíky, jezevce, lasičky, kuny a bobry. Bobry se to jen hemží na březích řeky Orlice v Hradeckém kraji. Železné sklopce a pouta se dokáží sevřít tak pevně, že je rázem připraví o život. Tento druh chytání je ovšem velmi nebezpečný. Viděl jsem totiž lidi žalostně usmrčené místo bobrů. Tito ubožáci se neopatrně dostali na břeh a vůbec ani nepomyslili na nástrahy. O bobrech můžeme povědět tuto zajímavost: často mají dvojí varlata (sám jsem to viděl), a to tak, že vespod vyrůstají a objevují se nová, zatímco oslabená svrchní varlata vadnou, zakrňují, až zmizí docela.¹⁰³ Tvrdím to sice, ale nechci se zdát chytřejší než Matthioli, Aldrovandi a Gesner. Ježci žijí u nás ve dvou druzích. Jihlavu nazvali Němci po jehle. A podobně Češi říkají Jihlavě město ježků (*Igel, Iglau*), jak výmluvně dokládá Hájek. Když totiž kladli základy hradeb, našli ježka.

Srnců je v našich hvozdech velké množství, takže se v hlubších lesích bez nich neobejde žádný okázalejší hon. Buď je psi nebo křik nadháněčů zaženou do sítí anebo je lovci usmrcejí ze záloh, poněvadž se zvířata houževnatě drží v těch lesnatých srážech a úvalech, na něž si zvykla. Divoké kočky se také potulují v našich lesích a je to velká pohroma pro ptactvo a ostatní tvory. Ve všech českých krajích jsou ve většině lesů v hojné míře rozšíření jeleni a divocí vepři, a to nemluvím o jeleních a dančích oborách, o nichž jsem již pověděl. Na takzvaných Baštínských horách v Podbrdském kraji a u hradu Zbirohu (má pojmenování po sběru jeleních parohů) prý jsou nejtlustší jeleni z celých Čech.

139

Oplýváme stády ovcí, protože máme mnoho výtečných pastvin. Dvůr, kde se nemohou dopočítat tři set ovcí, je považován za nepatrný. Většina dvorů stačí uživit tisíc kusů. V mnohých pak, jež jsou počítány mezi bohaté, pěstují obvykle dva tisíce i více ovcí. Mohu však vyjmenovat nejednoho českého šlechtice, který se může pochlubit na svých panstvích chovem pěti, šesti, sedmi, osmi ba i dvanácti či dokonce ještě více tisíci ovcí. V naší době chovala Lidmila ze Šternberka v Libochovicích a v Pátku dvacet tisíc ovcí, ale roku 1654 prý jí při nějaké pohromě mimořádně uhynula stáda v počtu třinácti tisíc kusů. V české hospodářské příručce je dána záruka, že jediná ovce přináší svému majiteli nejméně půl zlaťáku jednak za jehně, jež přivádí rok co rok na svět, jednak za vlnu, jednak za sýr; a to nemluvím o hnojení polí, vždyť zvířata tráví celé léto v uzavřených ohradách na pozemcích, jež přihnojují. Péče o ovce mi uvádí na mysl i ostatní dobytek, jež člověk pěstuje, totiž vepře, kozy, kozly, krávy, býky, koně a co ještě živého náleží mezi stádní dobytčata. Abych to řekl stručně: pro chov těchto zvířat jsou podmínky totožné se sousedními ně-

meckými zeměmi, takže pisatel nemusí přidávat nic zvláštního. Ten druh vepřů, který se pěstuje v Plzeňském kraji u Klatov, si lidé nejvíce cení pro mohutnost těla a snadný váhový přírůstek. Žádají jej v Bavorech. Ale proč jmenují jediné místo? Ostatní kraje se mu mohou vyrovnat, zejména každá lesnatá končina, kde je dostatek žaludů a bukvic. Kdyby však to všechno chybělo, je tu nadbytek různého odpadu, šlichta z krupice, mouky a toho ostatního, co má tento dobytek nejraději. Uzenými kýtami, masem a rybami všeho druhu, zavěšenými a konzervovanými v komíně, vůbec dávné Čechy oplývaly tak, že se vyrovnaly i Vestfálsku. Konečně je známo mezi kronikáři, že se česká vojska živila výhradně touto potravou a že si toho cenil sám Žižka, který při kořistění ve městech a městečkách kázal uchovat pavučiny z komína, jak říkal uzenému masu, naložit na vozy a vydržovat z něho vojsko. Nikdy jsem neslyšel, že by se o stádech krav u nás mluvilo jako o nějaké vzácnosti nebo přínosu. Na mnohých místech zavedli majitelé dvorů s velkým prospěchem švýcarské plemeno býků. Zním také statky, kde mají pro potěchu urozených dam pouze bílé, jinde černé, hnědočervené, opět jinde zase různé ba vícebarevné krávy. Nedovolí, aby se pomísily. O výtečnosti býků a koní našich předků jsem pověděl stručně již ve XLIV. kapitole této knihy. O královských a šlechtických konírnách povím ve III. knize. Často jsem viděl, že se v Čechách narodí strakatí koně se skvrnami buď černými nebo purpurovými či s jinou krásnou barvou. Nedávno prý byli odesláni z královské konírny florentskému vévodovi pestrobarevné koně jako milý dar. Ty zrodila česká země. Jistý ctihodný muž mi vyprávěl, že viděl koně vznešeného plemene (můžeme-li tak říci), narozeného na panství nejvyššího pána Českého království, urozeného pana Františka Scheidlera. Tento kuň měl překrásné skvrny a byl odhadnut na 1200 florentských dukátů. Vzešel z bílého otce a z klisvy kaštanové barvy.

Opusťme však kotce domácích zvířat a vraťme se k pokolení divokých tvorů — abych mluvil jako Lucretius —, kteří mají u nás svůj domov.

Jiří Fabricius a Jiří Agricola dokazují, že se v pohraničních hvozdech míšeňsko-českých nalézají jelen s kozí bradou, pálený jelen. O něm Plinius napsal, že nežije nikde jinde než v oblasti řeky Fásidu. Jeho podobu živě zobrazil Konrád Gesner v Historii živočichů. Je vousatý jako kozel, ale na šíji a u parohů má dlouhé černé chlupy, nicméně vzhledem je to jelen. Toto zvíře je ovšem mnohem vypasenější a statnější, na ostatním těle má barvu jelena, ale vcelku tmavší, na samém hřbetě je popelavý a břicho je téměř černé, nikoli světlé jako u obyčejného jelena. Máme ještě jeden druh jelena, který na rozdíl od ostatních neztrácí parohy. Proč tomu tak je, to se snaží odůvodnit Gesner slovy Fabriciovými. Obojí druh jelenů žije v našich lesích, ačkoli většina pálených se přece jen vyskytuje — jak

říká Agricola — v míšeňských hvozdech sousedících s Čechami a nikoli jinde.

Živého losa jsme v Čechách nikdy neviděli, ačkoli Caesar v Zápisích o válce galské říká, že se vyskytuje v Hercynském lese. O losovi — jak mu Češi říkají — si přečti to, co o něm poznamenal Gesner. Ten prohlašuje, že los se nachází v pruských, uherských a balkánských lesích.

141

Trochu výše jsem se zmínil o rysech, jež chová česká země ve svých lesích. Jeho existence je tak jistá, že o tom nelze pochybovat. Spatřil jsem rysa chyceného v lesích u Lipníku, strašlivé zvíře, které doráželo na svého pozorovatele, třeba bylo upoutáno. Bylo možno zkrotit je jenom vyhledováním, poznávalo totiž pouze krmiče, k němuž se chovalo krotce, a když k němu přistupoval, dokońce mu i ruku olizovalo. Zle je se zvěří, když se v některém lese usadí rys, zvláště má-li mladé. Tehdy loví nejen zajíčky a lišky, dokonce i srny a jeleny. Vrhá se totiž na kořist se stromu, při útěku jí pevně sedí na krku a tak oběť zardousí a usmrtí. V habartických lesích, jež byly přiděleny naší klatovské koleji, se vyskytl rys. Brzo způsobil kolem sebe takový úbytek zvěře, že tam nebylo možno spatřit jediného zajíčka, srnce, divokého vepřika, ba ani ptáčka, ať už jeřábka nebo tetřívka. Úplná pustota a smutné ticho, jež nerušili ani drobní ani větší ptáčekové, trvaly několik let, dokud rysa nespatrił náhodný pocestný. Tak lidé poznali, že v tom lese bydlí rysí rodina. Lovec pak tak dlouho sledoval stopy, až spatřil starého rysa, jak leží na srnce a chtivě líže krev. To ovšem nedával pozor, co se děje kolem, a lovec ho kulkou zabil. Část mláďat lovci usmrtili, ostatní z pilnosti rozehnali. Ihned se vrátil do lesů klid a začala se vracet i zvěř a ptactvo.

O veverkách je zbytečné se zmiňovat, když je všude v lesích a hájích těchto roztomilých zvířátek plno. Velmi vzácně jsou zbarveny šedě, do běla, běžně jsou hnědočervené, černé nebo červenavé s šedým odstínem. U nás pak máme jeden druh psů, který dovede veverky vyslídit a vyzradit štěkáním. Zatímco veverky skáčí po stromech, psi je se štěkotem sledují po zemi, dokud nepřijde lovec a veverku nesloží kulkou. Chytit jezevce jsem viděl dost často, je na to třeba velkého úsilí a musíme považovat za dar přírody, že určitý druh psů dovede sám od sebe vypudit jezevce z doupat, zatímco ostatní přítomní psi nevědí, co počít. (. . .)

142

V lesích u Domažlic lze prý někdy spatřit kamzíky, jak stojí, prchají nebo se řítí dolů, právě tak jako na tyrolských skalách. Lidé přinášejí svědectví domažlických měšťanů, zvláště pak připomínají důstojného pana Jana Mlynáře z našeho Tovaryšstva, domažlického rodáka, od něhož to slyšeli. Nechce se mi potvrdit to, co oni prohlašují s takovou jistotou. Kamzík, který je rychlejší než třeba vítr, zabloudil při útěku před lovci do Čech přes bavorské, rakouské a štyrské hvozdy, třeba i našel oblibu v děsivých končinách Hercynského lesa. Domažličtí pozorovatelé se

možná dali oklamat vzhledem srnek a daňků. Ať to prozkoumají budoucí pisatelé.

Ted' už je na místě, abych připojil něco o samotných lesích: na počátku knihy jsem dost obšírně vykládal o Hercynském lese i o jiných českých hvozdech a o stromovém porostu; je třeba také se stručně zmínit o tom, že některé naše hory jsou bezlesé. Jako celek mají naše hory přibližně stejné druhy stromů jako německé lesy a není snadné jmenovat stromy, jež Čechy nerodí. Tisy, jasany (tak tlusté, že z nich vyrábějí stolní desky a nádoby), platany, habry, bílé a černé topoly, javory a jiné podobné rostou samy od sebe. Dále naše lesy oplývají dubem, jedlí, borovicí, smrkem, sosnou, bukem, olší, vzácněji modřínem, lipami a ostatními stromy. Na okrajích lesů, v úvalech a u cest roste střemcha, zčásti strom, zčásti keř (nevím, jak bych ji nazval latinsky) a vydává neobyčejně příjemnou vůni. Tvrdí se o ní, že se nevyskytuje nikde jinde než v Čechách a v sousedství, to je na Moravě a ve Slezsku.

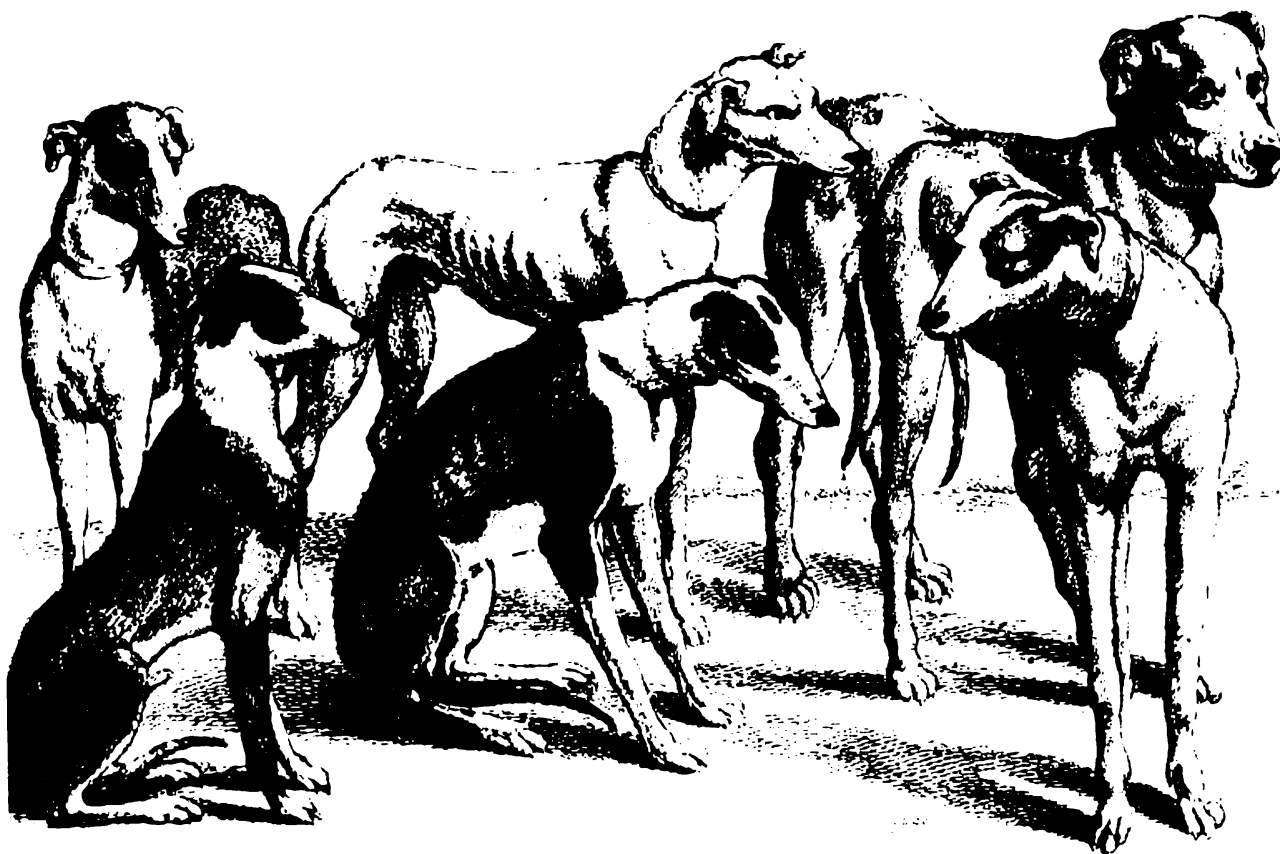
*Krátké doporučení psů. Podivuhodná rozmanitost jejich povah. Nejvíce chválí v Čechách lovecké plemeno. Družnost a chytrost těchto psů při lovu. O psí bystrosti. Mimořádný sklon jednoho psa ke krádežím.
(I. kniha, LXII. kapitola)*

Pověděl jsem, že nepřítelem jezevců a veverek je určitý druh psů — jak už to mezi zvířaty bývá —, i je třeba se zmínit o tomto moudrém a velice obratném tvorů, abychom ho nepřipravili o zaslouženou chválu a doporučení. Nadání psů trébí ustavičný styk s lidmi, což se dá bezmála nazvat výchovou; naše láska, kázeň, chování, samotné povahové vlastnosti vrozené psímu plemeni, například nenávisť k nepříteli, věrnost pánovi, paměť, bdělost, mimořádná poslušnost, pochopení pro lidskou vůli, to vše zejména má-li pes hlad nebo cítí-li nepřítele, a konečně i z toho důvodu, že bez nás nemohou žít. Právem tedy prohlásil Aristotelés ve svých výborných spisech O historii zvířat, že pes je nejnadanější čtvernožec, a ani u slona neučinil výjimku. Jediná opice by si snad mohla odnést pochybnou palmu vítězství, pokud jde o nadání, paměť a rozvahu, jak se domnívám. Musím však ve svém pojednání pokračovat ve spravedlivé chvále psů. Na dotvrzení svých slov prohlašuji, že neexistuje druh psa, jež by česká země postrádala. Viděl jsem anglické dogy přemožené našimi velkými řeznickými psy, u nás skutečně narozenými. Ti dovedou zadržet i býky, krávy a vepře, jestliže řezník zavolá: „Ouško!“ Chňapnou totiž býka nebo vepře za ucho a tak ho strhnou k zemi. Viděl jsem zápas psa s medvědem, při němž přišli o život oba: pes se totiž zakousl medvědu do nozder a způsobil jeho zadušení, medvěd zase ve smrtelném ne-

bezpečí rozpáral psovi břicho. Pro útěchu psa možno dodat, že medvěd zhasl dříve. Existují psi, jež nelze nijak zkrotit, a jestliže se o to někdo pokouší, přijímají to jako velké bezpráví, ba vyskakují na krotitele celí bez sebe hněvem. Jak jsem již dříve pověděl, máme u nás psy vhodné pro lov jezevců a veverek, také pak ptáků, jako skřivanů a koroptví či jiných. Jejich znamenitost je možno poznat zrakem, žádá se totiž, aby byli vzhledem co nejvíce přizpůsobeni lovné zvěři. Ti tedy, kteří se nejvíce hodí pro lov jezevců, musí být tlustí, ba nevzhlední tvoří s břichem ochable visícím, zatím se silnými drápy na předních nohou. Příroda je určila k hrabání nor. Všichni v tom rodě jsou velmi učenliví. Vzpomínám si, že jsme v otcovském domě měli psa, který naháněl koroptve, sedící na prosu, do sítí; dávali jsme mu na čumák svazek klíčů, jimiž on ustavičně potřásal. Pes se velmi pomalu ploužil prosem, aby nepostrašil žádného živočicha, ale bezradně pobíhající koroptve naháněl do sítí.

Za mého dětství se v Královéhradeckém kraji těšili největší chvále psi z chovu trčkovského psího plemene (v Lipnici, ve Smiřicích a ve Světlé). Před několika lety pak jsem slyšel, že se jeden český šlechtic vychloubal, že jeho psi pocházejí z trčkovského vrhu. Dále mi vyprávěl, že několik těchto psů poslal do Vídně, odkud si odnesli nejvyšší pochvalu pro svou mrštnost při lovu zajíců. V Chlumci, kde chovají velké množství loveckých psů, protože je tam velký stav zvěře, uvazují psůvodi na řemen při honu vždy dva psy — samce a samici. Když obě zvířata vypustí na vyplašeného zajíce — sám jsem nejednou pozoroval s velkým zájmem toto divadlo —, nadhánějí si oba psi vzájemně kořist z jakési oboustranné náklonnosti. Jeden z nich se totiž žene přímo na zajíce nebo lišku; druhý, který tuší, že se zajíc obrátí na útěk, použije veškeré své mrštnosti, aby se zajíc nemohl zachránit do lesů. Tolik o loveckých psech. Poznal jsem u nás několik domácích psů, kteří na pohled ničím nevynikali a přece se naučili celé jezdecké škole, totiž všem těm otočkám koní a vůbec jezdeckému umění. Povelů prováděli úplně přesně. Je to několik málo let, kdy v Praze žil vynikající cvičitel koní, velmi známý po Starém Městě. Měl psíka. Ten každý den sledoval koně, kteří se učili na cvičišti. Koně klusali do kruhu, tepali nohama zem, občas museli kráčet se zdviženýma předníma nohama, tu zase po zadních, nebo museli vyskočit celým tělem do vzduchu a učili se ještě jiným cvikům z jezdeckého umění. Psík sledoval, jak jsem řekl, veškeré počínání koní a vykonával příkazy tak zdařile, že ho kruh diváků odměňoval ustavičně pochvalou a tleskáním. Pes totiž věřil, že pánova napomenutí a rozkazy platí stejně jemu jako koním. Ještě zajímavější bylo sledovat, když byl pes unaven. I tehdy totiž vykonával rozkazy, ale se svěšeným ocasem, zřejmě proti své vůli.

Znal jsem psa jménem Santura, který se řídil příkazy kteréhosi duchovního. Pes dával své nadání najevo různým způsobem, především

Honicí psi. Rytina Václava Hollara, 1646

však tím, jak i ve velké společnosti dovedl bystře rozpoznat přátele svého pána; koho pak považoval za pánova protivníka — nevím, jak na to přišel —, na toho štěkal a kousal ho. Pánovy přátele zdravil, olizoval ruce a přinášel jim hozený předmět, ačkoli v případě jiných lidí se stavěl, že neslyší.

V krumlovské koleji měli roku 1650 v kuchyni dva psy, kteří zavřeni v jakémsi kole otáčeli rožněm. Horko v samé blízkosti jim tu práci velmi znepríjemňovalo. Nelze ani vypovědět, jaké tajné skrýše si dovedli vyhledat po obědě, jak uměli v tom čase nepozorovaně utéci z koleje, obzvlášť v neděli po dvou hladových dnech. Když jim nehrozilo nebezpečí, leželi na cestě s roztaženýma nohama. Ale jejich mazanost nebyla ničím ve srovnání s jiným psem, kterého jsem roku 1663 pozoroval s velkým podivením jak já, tak i všichni naši lidé v téže krumlovské koleji. Ten pes byl často přistižen, jak se živí ze svých krádeží. Měl šedivou barvu, což je u psa dost vzácné, s rezavými skvrnami, jako by jej poznamenala sama příroda, téměř žádné chlupy, obzvlášť pak na hlavě měl jasnou lysinu. Působil vážným dojmem, s ostatními psy se nepřátelil, bedlivě sledoval oči lidí, snažil se nedávat ani v nejmenším najevo hltavost, dokonce tak, že i žrádlo, jež mu nabízel kuchař, ochutnal s jakýmsi odporem. Ve skutečnosti pečlivě sledoval, až kuchař odejde z kuchyně, aby mohl opanovat

hrnce a nádoby s masem. To se mu velmi často podařilo. Vzpomínám si však, že se také potázel se špatnou, jak už se to zlodějům stává. Jednou z kuchařovy nepřítomnosti skočil k ohništi, ochutnal nějaká jídla, jež ležel nejbližší, a potom strčil hlavu do nádoby s úzkým a dlouhým hrdlem, plné vřelé omáčky. A najednou tu byl kuchař! Pes ve strachu, který dovedl i lidský rozum zatemnit, zapomněl vytáhnout hlavu z hrnce, zdvihl její dno výše a vřelou omáčkou si polil hlavu, hrud' i přední nohy. Co měl kuchař dělat? Popadl náhodně ležící klacek, psu po zásluze natloukl a pak rozbil nádobu na psí hlavě. Tehdy ten polapený zloděj vyskočil od ohniště na zem, přikrčil se k samé zemi a jako by dobrovolně žádal o trest, snesl s podivuhodnou, ba spartánskou trpělivostí všechny rány rozlíceného kuchaře. Kňučel jen docela nepatrně, dokud kuchař neustal s bitím, kdy viděl tak vzácný příklad trpělivosti. Tehdy pes vyskočil, počal lízat kuchařovu ruku a lichotivým límáním prosit o slitování a pokoj, takže muž s nad ním smiloval a očistil mu hlavu od vřelé omáčky. Ani potom si však pes neodnavykl krást a činil to ještě obezřetněji. Dával si pozor, aby nestrčil hlavu do horké nádoby. Co následuje dál, je tuze směšná příhoda a viděl jsem ji já a mnoho dalších. Tentýž pes, známý pro své krádeže v celém Krumlově, měl ve zvyku sledovat čas, zvláště o nedělích a o svátcích, kdy měšťané i s čeledí odešli do chrámů na mši a kázání a kdy domů zůstala tak jedna jediná služka. Tehdy se pes vplížil do měšťanských domů, zavřených jen tak napůl, a čenichal, na čem by si mohl tajně smlsnout. A tak jednou na den Božího Těla, kdy veškerý lid po náměstích i prostranstvích vykonával slavné procesí, vnikl do prázdného domu rychtáře Sporeigla, a to do kuchyně právě ve chvíli, kdy kuchařka byl pryč. Našel tam pečení, maso zabodnuté do rožně nad ohněm. Viděl, že nemá možnost v klidu se nažrat ani strhnout pečení z rožně, bez váhání tedy popadl rožeň i s masem a se svou kořistí utekl z domu a zamířil na náměstí rovnou před procesí. Byl z toho smích, pohoršení i křik mezi lidem. Ale pes se nezalekl, rožeň táhl za sebou a honem dospíchal do koleje, jakoby do svého útočiště. Tam se bohatě nasytil pečením a rožeň nechal ležet na zemi. To je historka o krumlovském psu, který se často vracel domů zle potrestán, tu byl polit horkou vodou, tu kulhal a jindy měl poraněnou hlavu. To se dělo tak dlouho, až si příliš mnoho lidí stěžovalo na jeho krádeže. Tehdy jej odevzdali rasu na potrestání, poněvadž jeho povaha nezaručovala nápravu. Mohl bych přidat mnoho zkazek o psí chytrosti, kdyby o tom byla řeč. Přidal jsem tyto maličkosti, aby nezanikla paměť tak zajímavých skutků.

O lasičce a hranostaji. Myši sběratelé oříšků. Co je rejsek? Různé druhy kolčav. O kuně. Jak jeden hospodářský správce dovedl využít bystrosti tohoto zvířátka. (I. kniha, LXIII. kapitola)

Nemám chuť vypočítávat druhy myšovitých. Že u nás žijí všechny, můžeme poznat z Agricolova pojednání o živočiších, kteří se zdržují pod zemí. Často jsem doma viděl úprk myšovitého tvora, kterému se říká lasička, náleží ovšem mezi kunovité. V Jičíně pod okny svého příbytku jsem viděl ještě jiného tvora: byl velký jako veverka a sněhově bílý s výjimkou ocásku velikosti jednoho palce, který byl na konci úplně černý. Často jsem spatřil toto zvířátko, jak se vplížilo do zahrady a číhalo — jak si myslím — na ptáky. Věřím, že to byla takzvaná pontská myš, jinak hranostaj, poněvadž se na něho výborně hodil Agricolův popis. Křeček a rejsek, o něco delší, jsou dobře známí všem. Venkovské děti usilovně vyhledávají na podzim hnízda rejsků a křečků. Všechna hnízda totiž jsou naplněna lískovými oříšky a můžeš vzít na to jed, že ani jeden není prázdný. Pamatuji se na toto: když jsem bezmála před třiceti lety pobýval při misijním úkole jednou tam, po druhé zas jinde po Čechách, přinášely děti velké pytlíky plné ořechů, jež ti čiperové nasbírali v hnízdech veverek, křečků a rejsků. Často jsem tu hromadu oříšků vrátil dětem, často jsem je koupil a někdy také poslal jako vítaný dárek přátelům či sousedním kolegům našeho Tovaryšstva.

146

O rejskovi je mezi našimi spisovateli spor. Veleslavín tvrdí, že je to kolčava, lasička, Agricola zase prohlašuje, že se podobá naší domácí myši, ovšem zbarvením, jak připouští, totiž tmavě rezavým s výjimkou bělavého či popelavého břicha, se opravdu podobá kolčavě. Má protáhlý rypáček, v čelistech rozeklané, špičaté zoubky, takže pokousaní tvorové mají čtvero ranek. Očička jsou malá a černá, ocásek krátký. Kousnutí toho tvora v teplých krajinách je prý většinou zhoubné na rozdíl od studených končin. Bylo by to nekonečné popisování, kdybych měl vyprávět o všem. Čtenář ať si přečte Plinia či Agricolu a podobně. Oba druhy myšovitých se v Čechách vyskytují.

Kunovité jsou u nás zastoupení několika druhy: je to domácí, totiž kolčava, a lesní — tchoř, zapáchající tvor (říkáme, že někdo zapáchá jako tchoř). Třetí druh je vlastní kuna porostlá po celém těle načernalými chlupy na plavém podkladu s výjimkou hrdla, jež je bílé. Nad ochočenou kunu nemůže být nic příjemnějšího. Dovede se ukrýt v pytli stejně jako v klíně, skáče přes hlavy sedících a skotačí mezi plnými skleněnými nádobami bez nejmenší pohromy. V jindřichohradecké a krumlovské koleji jsme chovali kuny, nad něž bys sotva viděl bystřejšího a veselejšího tvora. Kdykoli náš správce domu v krumlovské koleji kupoval vejce, předkládal kuně vždy po dvou kouscích. Sám jsem to viděl. Zvířátko na první po-

hled poznalo dobrá, stará či zapáchající vejce, stará odhazovalo a dobrou uchovávalo. Znovu předložil správce kuně jinou dvojici. Vejce nahromaděná kunou byla plná a čerstvá, takže nedošlo k mýlce ani jednou. A ta správce po takovém třídění a zkoušce koupil všechna dobrá vejce a druhá, jež zvířátko zavrhlo, vrátil prodávajícímu. Naskytla se mi ještě jiná podobná. V pražské koleji Tovaryšstva Ježíšova v polovině podzimu, večer při západu slunce, vykračovalo si pět kun po střeše kostela sv. Klimenta. Každá kuna držela v tlamičce jedno vejce. Všichni jsme se náramně pobavili pohledem na to, jak zvířátka dovedla držet v hubě vejce bez nejménšího poškození. Jestliže se dobře pamatuji, událo se to kolem roku 1644.

O mloku a některých druzích hmyzu. V Čechách prý se nacházejí škorpióni. Také hadi s korunkou. Občas se u nás vyskytl i drak. Světlo tojánské mušky. (I. kniha, LXIV. kapitola)

Agricola dosvědčuje, že se mlok, čtvernožec podobný ještěrce, nachází v jamách u Jáchymova. Je tak studený, že dovede stejně jako lehký uhasit oheň — ostatně i hadí vejce vhozená do komína dovedou uhasit plamen. Agricola také vykládá, že roku 1566 našel náramně množství mloků na Schneebergu. Aby pak se k tomuto tvorovi nepřipojovaly nějaké báběchorky, velmi pečlivě a přesně jej popsal.

147 Poslední zmínka mezi živočichy patří obvykle hmyzu. Je dobré se zapamatovat, že Češi mají téměř všechny hmyzy, který se obvykle uvádějí po celé Evropě. (Snad i jedovaté pavouky a jiný podobný hmyz, jenž je charakteristický pro určité krajiny jako třeba Apulii.) Podle tvrzení autorů máme i škorpióny, i když ne ve velkém množství, také pak jsou méně jedovatí. Vzpomínám si, že jsem roku 1644 viděl v Praze za velkého letního vedra škorpióny vylíhlé v Praze a donesené do koleje. Osvědčený lékař Marcus je za mé přítomnosti prohlásil za pravé a vskutku jedovaté.¹⁰ Nejednoho člověka spatřil v Čechách hady ozdobené korunkou. Konečně Tanner pyšně prohlásil, že takovou hadí korunku vlastní.

V Brně zase v samém vchodu do radnice ukazují draka zavěšeného pod klenbou. Má výrazné šupiny se zářivými skvrnami a — mohli si po tolika letech vzpomenout — měří dobře šest loktů. Staré památky dosvědčují, že sem byl přinesen z Čech a dán městu jako vzácný dárek. V jaroměřské radnici zase uchovávají starobylou rukopisnou knihu s kronikou žacléřského hradu. V té kronice se výmluvnými slovy říká, v kterém roce a odkud byl tento drak přiveden na hrad Žacléř, kde a kým byl usmrcen, takže tomu musí každý věřit.¹⁰⁵ Jen uvaž, o kolika hadech se je strábí nebo orlí hlavou mluví v Podzemním světě (*Mundus subterraneus* Kircher! Ovšem lidé, kteří prohlíželi brněnského draka zblízka, mají z

to, že je to krokodýl, protože má ocas a vzadu pancíř. U těchto jedovatých tvorů, kteří se rodí ze zahnívajících kalu, jsem ochoten věřit, že mění svou podstatu a nezachovávají při zrodu stejnou podobu. Kolik jsme viděli malovaných podob hadů a draků a byli jako živí. Kolik popisů jsme četli. A tak se i známý brněnský drak mohl vylíhnout s pancířem na zádech a mohl také zajít věkem, vždyť u něho musíme počítat s rozmezím tolika století, přesněji od roku 1100. Brněnští pak jej mohli nahradit krokodýlem, jež přijali odjinud.

Svatojánští broučci je druh mušek, jimž bychom mohli říkat noční lucerničky. V noci totiž svítí, létají po lesích, občas odpočívají, ale jejich světlo je vždy jasné. Věřím, že se nacházejí téměř všude v lesnatých krajích, a tak snad mohu jejich popis ukončit.

Důstojný otec Jan Tanner z našeho Tovaryšstva, člověk nade vše pochybnost důvěryhodný, mi nedávno jako očitý svědek vyprávěl cosi neobvyklého, co ještě nikdo dostatečně neprozkoumal: na věžích hradu Karlštejna hnízdí ve velkém množství sokoli. Shromažďují se tam z okolních kopců a jeskyň a do hnízd přinášejí jako potravu pro sebe a své mladé jakýsi velký hmyz, který nikdo nespatriil na jiném místě. Venkované tomu tvorů naprosto chybně říkají štír. Má holou hlavu ve tvaru krunýře, ostatní tělo je podlouhlé bez skořápky a bez ulity, žlutavě bledé. Má čtyři nohy. Tlustý a beztvarý ocas je delší než krunýř nejméně o tři prsty. Celé tělo od hlavy až ke špičce ocasu obnáší polovinu pražského lokte, ba i víc. Chtěl bych vidět někoho, kdo by dovedl stanovit něco bezpečného o povaze tohoto hmyzu. Mně nebylo nikdy dopřáno spatřit ten cizokrajný jev opatřený krunýřem a potulující se bez domova.

Úvod do historie ptactva. Lov na orly na hoře Řípu. Jak se provozuje. Ušlechtilí čeští sokoli. V Čechách se loví i dropové. (I. kniha, LXV. kapitola)

148

Jsem si vědom, že vcházím do nesnadné oblasti a že se mé vyprávění ocitá na kluzkém a nebezpečném stupni. Mezi autory jsou totiž při výčtu ptáků tak velké neshody, že dobrá polovina z těch tvorů má nejisté latinské pojmenování. Tak je v případě kavky, žlůvy a jiných. Dalo by se předejít těm starostem o ptačí pojmenování a tak bych mohl ukončit své vyprávění hned na začátku, kdybych chtěl svého čtenáře oklamat a odkázat jinam. Český básník Jiří Gallus vydal roku 1614 knížečku, v níž v krásných verších a různými básnickými druhy oslavil některé ptáky, kteří létají v našem povětří a provozují své půvabné dráhy. Tohoto autora ať si tedy opatří ti, kdož se chtějí s našimi ptáky seznámit. Ani Gallus ovšem nepojal všechny a já zase nepovažuji za slušné nechat čtenáře na holič-

kách. Ať se na mne čtenář raději dívá jako na člověka s malými zkušenostmi a v mnohém chybuujícího, než aby mě považoval za nevěrníka a nepoctivce. Kostky jsou tedy vrženy. S dobrým počinkem začneme od orlů. U Roudnice leží uprostřed země hora, kterou jsem již dost často jmenoval a pro četné pamětihodnosti ještě jmenovat budu, totiž Říp. Lid ji nazývá horou sv. Jiří pro kapličku, jež sedí na vrcholu. Kolem té hory je krajina na mnoho mil plochá, s hory pak je výborný rozhled po polích, promíšených zahradami, vždyť nablízku podobný kopec není. A tak se na této hoře náramně líbí dravým ptákům, zvláště veškerým druhům jestřábů a orlů. Vysedávají na skalních hřbetech, dívají se s výše a spouštějí se střemhlav za kořistí. Poněvadž pak tam nikde nejsou lesy ani háje, v nichž by se plaší ptáci mohli ukrýt, napadají dravci zcela beztravně a nerušeně menší tvory. Orlové se s oblibou zdržují na holých kopcích, skalách a neobdělávaných místech. Když tak často brázdí české nebe, potřebují si také někdy odpočinout, a tak vysedávají na této skalnaté hoře, protože je tam nikdo neruší. Již dávno jsem slyšel, že si jakýsi Burgund'an zřídil na té hoře boudu, aby se mohl věnovat odchytu větších ptáků. I vystoupil jsem na ten kopec ze vsi Ctiněvse — tenkrát náležela pražské koleji — a nikdo mne nedoprovázel, protože jsem nechtěl, aby nás při lovu byla celá tlupa. Třebaže cesta byla dost složitá, nemohl jsem se mýlit, jakmile jsem se pustil k jihu. Stezka se vinula mnoha zákruty jednak po zemi, jednak po hřbetu skalisek, až mne dovedla k ptáčníkovi. Spousta provázků po zemi na vrcholu skalek, položená na všech stranách, mi byla vodítkem. Muž vyšel z chatrče. Oslovím vlídně toho člověka a dám křesťanské pozdravení. Přikáže mi, abych rychle vešel do úkrytu, že je dobrá naděje na zdar lovu. Jen jsem vešel do chatrče, nastražení ptáci, které muž rozestavěl porůznu po skaliskách, oznamovali velkým křikem ptáčníkovi, že je kořist blízko. Byl to prostředně velký orel, který se snažil připoutanému ptáku vyrvat potravu. Viděl totiž, že ptáci pod ním se živí, on sám pak měl hlad. A tak nejdříve mohutně kroužil ve vzduchu (což jsem sledoval, jak mě na to Burgund'an ve vši tichosti upozornil prstem) a potom se náhlým útokem vrhl na nejmenšího z jestřábů, kterému naši říkají ostřížek. Ptáčník to ovšem zpozoroval a jediným trhnutím provazu hodil na orla síť právě ve chvíli, kdy se dravec pro samý útok o sebe nestaral. Oba jsme radostně vyskočili, já pro nezvyklé divadlo, on kvůli kořisti. Ukázalo se, že orel je příliš starý, a tak mu ptáčník stiskl peří na hlavě a tím ho usmrtil. Předtím ho ovšem musil vyjmout ze sítě a vše znovu upevnit jako nástrahu. Pak mu otevřel hrud', vyndal vnitřnosti, rozdělil na části a odložil jinam srdce, jinam žaludek a ještě jinam jakési sádlo, pak obšírně vykládal, k čemu dobrému to bude. Tehdy se mi zdál vhodný čas položit otázky. A tak se ptám, odkud je a proč sem přišel? Odpověděl, že je Burgund'an a že na tomto místě lovil ptáky už jeho otec. Také

Ptáčník. Ilustrace z knihy Jana Amose Komenského Orbis pictus

prý má bratra, který provozuje podobnou čižbu v Čechách na vysokém kopci u města Loun. „Již více než šestnáct let,“ pravil, „lovíme ptáky a zjara opět zamíříme do Čech. Já všechny dny trávím tady na hoře, večer a v noci odpočívám v blízké vesnici.“ Tu ukázal prstem. Ptám se znovu, jaký má užitek z lovu a pro koho uchovává dravce. Čižbář na to: „Ani jestřáb, ani orel, ba ani ostříž nemají pro mne cenu, musím je chytat z nutnosti, protože dorážejí na mé ptáky a hubí je. Já i můj bratr se snažíme ulovit jen mladé sokoly s namodralýma nohama. Ty vychováváme a vychované prodáváme králům a knížatům; mnozí vybraní sokoli, jež nyní chová francouzský a španělský král, také pak italsí velmožové, prošli naším výcvikem. Český sokol je totiž náramně učenlivý, snadno si oblíbí pěstitele, je ušlechtilý, odvážný, ani smrti se neleká a nebojácně se pouští do protivníka většího než je on sám. Avšak můj bratr u Loun nejenže loví všechny dravce, zchytává se svými pomocníky, jež si vydržuje pro tento lov, i dropy, ptáky ze všech největší.“ Přerušil jsem ho otázkou, že nevím, co jsou dropové. Odvětil mi: „Jsou větší než tetřevi, čáp, orel a husa. Na sklonku léta či na počátku podzimu přilétají z divokých končin do Čech, když už je obilí požato a dozrává oves.“ Popsal dále celého ptáka, všechno jsem si však nemohl zapamatovat; vím jen, že má velmi pestré peří, krátké nohy, tlustý bachor vláčí bezmála po zemi, zato má neobyčejně dlouhá křídla. „A tak,“ vyprávěl „jakmile ptáci usednou na pole, skryjeme se v blízkém křoví a čekáme, až pastvou úplně zleniví a stanou se ještě těžšími. Tehdy si každý určíme jednoho ptáka, všichni vyskočíme najednou a co nejrychleji zamíříme každý ke svému zvířeti. Ptáci to zpozorují, snaží se vzlétnout, ale nedokáží se tak rychle vznést do povětří a stávají se naší kořistí. Tíží je totiž pastva a překážejí jim dlouhá křídla, do nichž se strachem málem zamotávají. Ti z nich, kteří mohou rychleji vzlétnout, ovšem uniknou. Maso má výbornou chuť. Sedraná, nádherně vybarvená pera tohoto ptáka, zejména ocasní chvosty a ta na křídlech, mají pro ptáčníka velkou cenu. To jsou právě ta pera, jež si na své čepice a klobouky kladou Poláci, Uhři a všichni asijsí národové. Upevňují je ně-

kterým zářivým drahokamem.“ O této okolnosti jsem sám věděl, ale dokud jsem se nepodíval do Aldrovandiho, nemohl jsem nikde najít latinské jméno toho tvora. O dropech pojednává obsírně Aldrovandi v 13. knize, 12. kapitole.

150 Zatímco jsme takto trávili čas povídáním, jednak o ptácích, jednak o burgundských záležitostech, začali ptáci opět ohlašovat, že jsou tu hosté. Burgund'an byl skokem u okna chatrče zakrytého větvemi a mne upozornil šeptem. V obvyklých křivkách kroužil ve vzduchu sokol. Jakmile však zamířil k ptáku upoutanému na skalisku, polapila jej síť vyhozená jako předtím do výšky. Chytili jsme tehdy velmi čilého, neporušeného mladého sokola v plné síle (Burgund'an mi ukázal na jeho pevné boky a křídla). Muž mu ihned zahalil hlavu a živého jej uvrhl do jámy, kterou si k tomu zřídil. Aby mi mohl vysvětlit podstatu lovu, přistoupil ke skaliskům a ukázal mi ptáky. Stručně vysvětlím, v čem to spočívá. Na četné skalky a nízké výčnělky na východní a jižní straně umístil nepřátele chocholoušů ostříže, nejmenší druh jestřábů, také docela malé strakapoudy, před ně pak dal kousky syrového masa nebo zabitého ptáka či jinou potravu. Samotný pták je připoután za nohu k rozsoše, kterou ptáčník může nadzdvihnout pomocí provazu vedeného z boudy. Pták se tak může vznést do vzduchu. Sletí ovšem znovu na skálu. Ze všech těch skalisek vedou do boudy dvoje provazy. Jeden uvolňuje rozsochu s ptákem, druhý pokryje celou skalku sítí. Jakmile se tedy ve výši ukáže orel nebo sokol, malí jestřábi a strakapoudi na skaliskách začnou vzrušením křičet a poskakovat, poněvadž se bojí útoku, čímž upozorní, že se blíží nepřítel. Ptáci jsou na dosah dravcova zásahu, který se snaží urvat si drápy kořist. Jakmile pak se konečně snese, zatáhne ptáčník druhým provazem, obestře vetřelce sítí a tak se ubohý pták sám stane kořistí, když si na kořist právě myslel, či — jak říká Plautus — vlastním spřežením si odveze neštěstí. To jsem slyšel od burgundského ptáčníka. Poněvadž pak nastala doba jídla, popřál jsem mu všechno dobré, sestoupil jsem do obce a vrátil se ke svým druhům.

O stěhování čížků v Čechách. O drozdech a kvícalách a o jakémisi druhu ptáčků, kteří zavítají do Čech v tříletém nebo sedmiletém období. Všeobecně o stěhování našeho ptactva. (I. kniha, LXVI. kapitola)

Šťastná náhoda nebo má horlivost mě přivedla k jiné zajímavé podívané z ptačího světa. Bylo to v Chlumci na panství urozeného hraběte Františka Oldřicha Kinského, který se tam uchýlil k poklidnému životu. V okolních hustých lesích lze na přčetných místech lovit ptáky. Nejlepší

možnosti se však naskýtají na pravé straně lesa, kudy vede cesta do vsi Vlčova. Nejednou jsem se dostal časně zrána do toho místa a v souladu s nevinným přáním pustil jsem za hlavu městské starosti a oddával se s opravdovou blažeností onomu němému klidu a osamocení. Uviděl jsem tam mnoho pozoruhodných věcí, i takové, jež mě přiměly k úsměvu, ale o tom nemá cenu vyprávět, protože bych se nedostal k tomu, co mám v úmyslu. Ptáčník mne pozval na druhý den a slíbil, že uvidím tolik ptáčeků, kolik jsem pohromadě nikdy nespáčil. Jakmile se zdvihne vítr, přiletí prý čížkové. Čížek je útlý ptáček, nazvaný podle zvuku čiži, menší než vrabec s peřím zeleně a žlutě zbarveným, prosté povahy, velký milovník bodláku, s nímž se podivuhodně přátelí při svém zpěvu. Ptáčníci, kteří chovají v klecích zpěvné ptáky, umisťují na bodlák, pokud možno silnější, dva čížky proti sobě, protože jeden by pro samé šplhání a zpívání bodlák ohnul a zlomil, jak je známo z příkladů. Když tedy nastaly dny, v nichž čížkové táhnou od východu na západ, což se děje na podzim, jak ptáčníci dobře vědí, objevil se v lesích takový shluk těchto ptáčeků, že to vypadalo, jako by se do jednoho místa shromáždili všichni čížkové světa. Pokryli větve nižších stromů a bylo jich víc než listů na stromech — můžete mi věřit. Většinou se otáčeli k západu, kam měli namířeno, a s otevřenými zobáčky nevydávali jiný zvuk než to svoje čižičičičiči. Mezitím ptáčník sypal na prostoru, který si volil, semena, jejich pochoutku. Vida, jak jsou ti ptáčekové prostoduší! Viděli ptáčníka, dívali se, jak jim sype zrní a činí nástrahu, a vůbec to jimi nehnulo. Jakmile ptáčník vešel ke mně do úkrytu, slétli se ihned v celém houfu s nejbližších stromů. Rázem je překryla síť. Vyšli jsme z úkrytu a zabitě ptáky jsme s největší chvatností opět vyhazovali ze sítě a připravovali další nástrahu. Čížkové ze sousedních stromů se na to dívali, jako by se jich to netýkalo. Po našem odchodu nastoupili noví, zaplnili prostor a tak stále nastupovali další a další a upadali do sítě. I bylo pochytáno v těch dnech tisíce a tisíce ptáčeků. To je ta jejich proslulá každoroční cesta ve stejné krajině a stejném počasí, a přesto se ptáčníci nikdy nezklamou, zato všechny lesy, přes které vede tah, naplní sklopci, smyčkami, ptačím lepem, sítěmi a kdejakými osidly.

Stejným způsobem se na podzim a na začátku zimy stěhují kvíčaly a drozdi. Také mají svá stěhovací období, leckdy je i nedodrží a tak často táhnou od severu na východ — kvíčaly a drozdi prý pocházejí z moskevských hvozdů, kde sídlí v létě —, jindy zase na západ, někteří se od nás dokonce obracejí na jih a zalétávají do Rakous. Některým ptáčkům se tak zalíbí naše půvabná místa a teplé lesy, že zůstávají po svém podzimním příchodu i přes zimu, zvláště když mají dost jalovcových bobulí, jimiž se přecpávají. Také menších plodů břeku dovedou spořádat množství, jak ukazují jejich útroby, jež jsou tou potravou přeplněny. Tito ptáci táhnou většinou v noci, ve dne odpočívají po lesích, shánějí potravu a rok

co rok zachovávají stejnou cestu od východu na západ s výjimkou těch několika málo proudů, jež se zmýlí ve směru. Ptáčník mi to chtěl dokázat i zavedl mne pod noční oblohu ozářenou měsícem. Viděl jsem tenkrát tolik ptáků vyletujících od země až do nejvyšších vrstev, že jich bylo snad několik desítek tisíc. Tyto vědomosti jsem získal od jednoho ptáčníka v době odchyty. Je třeba ovšem vědět, že existují ptáci velikosti kosa, kterým se říká čečetky. Ti k nám přilétají jen ve třetím a sedmém roce. Jakmile si však namíří cestu českými krajinami, je jich takové množství, že je loví kdejaký ptáčník.

Abych se ještě vrátil k začátkům kapitoly: slyšel jsem vyprávět o čížcích takovouto báchorku: nosí-li někdo jejich hnízdo, které je ovšem tak skryté, že ho může nalézt jen opravdový šťastlivec, a otočí-li jeho přední část k tělu, stane se neviditelným, jako kdysi Gyges. A ještě jiné podobné hlouposti se vykládají, doložené údajně příklady velmožů. Já ovšem svou víru, stejně jako peníze, nerozdávám pro nic za nic.

152 Zdá se mi vhodné popsat na tomto místě zimní a letní tahy ptáků, a to k nám i od nás, a také jmenovat tyto tažné ptáky. Poněvadž však je to u nás stejné jako v německých krajích, odkazuji čtenáře na znalce ptactva. Postačí říci pouze toto: vyloučíme-li vrabce, strnady, křivonosky straky, vrány, havrany, koroptve, některé druhy drozdů a několik málo dalších, konečně pak noční ptáky, všichni ostatní jsou v zimě buď pryč nebo se ukrývají v nejhlubších lesích. Že se skřivani potloukají v zimě ne příliš daleko od otevřené krajiny, dosvědčuje dostatečně toto: jestliže se v lednu nebo v únoru jen trochu oteplí a několik dní za sebou připomíná jaro, ihned přilétnou a dají se do zpěvu. Je to ovšem jejich zkáza, protože stačí, aby se vrátily ledové vichry. Tehdy hynou pod sněhovými spoustami a nacházíme je zmrzlé na polích, jak jsme viděli třeba v roce 1674. Znalci ptáků již dávno podali poučení, kam se od nás a z Němec ptáci stěhují, když hrozí zima. Jsou známé tahy vlaštovek, čápů, křepelek a dalších přes moře. Slyšme Aristotela: „V zimě se mnozí ptáci ukrývají. Vlaštovky málem holé, téměř bez peří, byly často spatřeny v údolních těsnavách. Skrývá se čáp, kos, hrdlička a skřivan. Hrdličku v zimě nikdo neviděl. Je vypasená a křídla má spuštěná. Skrývá se i kvíčala a špaček.“ Tolik Aristotelés. O kvíčale je jisté, že byla nejednou chycena i u nás. Novinkou je to, co uvádí Sennert: na konci léta zalétají vlaštovky z Němec a Francie k břehům Baltického moře, tam se až do jarní rovnodennosti ve velkých celcích ukrývají pod strmými přímořskými skalami, a jakmile začnou vanout větry příznivé k letu, vracejí se do své vlasti. To si zaslouží pozorování. Naše kachny, jimž říkáme lesní, míří, jak je každému známo, do Itálie, kde v zimě obsadí všechna nezamrzlá jezera. Na Vulsinském jezeře — lidově Lago di Bolsena —, kolem něhož vede silnice ze Sieny k hoře Montefiascone, se jich v zimě nashromáždí tolik, že se jimi jezerc

Čáp. Detail z ilustrace Václava Hollara k anglickému vydání Ezopových Bajek z roku 1665

černá. Je jich tam hodně přes deset tisíc. Obyvatelé se domnívají, že pocházejí z německých krajů, a jsou tak zkušení, že dovedou jmenovat i české rybníky, odkud ti ptáci přilétají. A tak využívají té doby a mnoho jich usmrtí tenaty, ale zbylých je stále tolik, že se sotva mohou hýbat. Dozvěděl jsem se to od očitého svědka, jemuž mohu důvěřovat, ten člověk se totiž tamtudy ubíral. Kdosi z venkovanů prý se pyšnil, že on sám v týdnu usmrtil tři sta kachen. Když pak se ho onen muž tázal, co s nimi učinil, odpověděl, že je vysušil ve větru nebo vyudil v kouři a tak donesl na prodej na knížecí dvory, dokonce do samých Němec, odkud původně přiletěly. Ale vraťme se k věci.

156 *Výčet ptáků, kteří se u nás rodí a u nás žijí. Bílý páv, tetřev, papoušek, jeřábek, kvíčala, špaček, labuť, husa, ledňáček, kozlík a křivonoska. (I. kniha, LXIX. kapitola)*

Nikdo nebude pochybovat o tom, že se v Čechách nachází velké množství ptačích druhů. Povím o nich v tom pořádku, jak je seřadil ve své Ornitologii urozený Ulixes Aldrovandi, jejich velký znalec. O orlech jsem již řekl, máme všechny jejich odrůdy, tmavé i světlé. Supů je u nás mnoho druhů, sám jsem viděl i takové, kteří seděli na ulovených zajících. Jestřábovitě vypočítává pro německé země též autor, u nás jich je největší počet: krahujci, kdejaký sokol, i s modrýma nohama, poštolky, luňáci, kukačky (!), potom všichni noční ptáci, dále havrani (o jejich bystrosti bych mohl vyprávět mnoho pozoruhodného, ale zde to vynechávám, abych nepovídal něco, co už jsem pověděl), kavky, straky, strakapoudi, žluvy, krutihlavové, žluny, křivonosky a jiní. Všude bys mohl na našich statcích nalézt pávy, nejen ty pestré, dokonce také na celém těle bílé. V oseckém klášteře nám připravil podivuhodnou podívanou páv tak běloučký, že jsem na něm neshledal až k ocasu jediné peříčko jiné barvy. Svou vlečkou se však nelišil od ostatních pávů. Kdykoli otočil svou nádheru a očka ke slunci, všechno na něm jen zářilo. U každého zámku lze nalézt zlaté bažanty či, jak jim říkáme, indické kohouty. Tetřevi hlušci se vyskytují ve třech druzích: největší odrůda je velká jako bažanti, potom jsou ti prostředního vzrůstu a konečně nejmenší, o trochu menší než havrani. Lze je ulovit v Čechách v horských lesích. Na mnohých místech se zdržují celá hejna bažantů, jak o tom povím později. Ovšem i všemi ostatními ptáky, kteří se vyskytují v Němcích, se česká země může pochlubit. O papouškovi a ostatních ptačích neevropského původu se na tomto místě nebudu šířit. Zdá se, že se k nám papouškové dostali ve větším množství za paměti našich otců. U staršího vévody z Lauenburgu jsem uviděl dosud půvabného papouška císaře Rudolfa. Byl velký jako slepice, celý bílý ¹⁰⁶ a já jsem ho popsal již dřív v LVII. kapitole. Přesně takový vzhled celého těla měl papoušek, kterého vylíčil v 11. knize a 4. kapitole Ornitologie Aldrovandi. S tím ptákem jsem se svého času spřátelil, stejně jako s dalšími ptáky, jež choval španělský šlechtic Verdugo.

157 Zde nemohu vypočítávat všechny projevy přízně, jichž jsem se od nich dočkal. Povím pouze toto jediné: Když mě jakýsi člověk viděl, jak laškuji s papouškem ležícím na znaku a jak ho hladím, myslel, že si to také může dovolit; dostal však velmi prudkou ránu od podrážděného ptáka, který se dokonce ani nechtěl pustit prstu, do něhož se zasekl, a bylo nebezpečí, že svým ostrým zobákem uštědří pořádný klofanec přímo do tváře nešťastníkovy. Tehdy jsem na ptáka lichotivě mluvil a on ihned prst pustil a docela rozpustile se pochechtával. Tak velký byl v tom ptáku smysl pro

vlídné zacházení a náklonnost. Tento papoušek byl zelený, a kdykoli utrpěl nějakou křivdu, žaloval mi, ba zdálo se, že mě prosí, abych potrestal jeho domácí nepřátele. Když pak jsem je trestal předstíranými ranami, vyskakoval samou radostí, vysmíval se domněle trestaným sluhům, sedal si na mne, lehal si na záda, což je u ptáků řídkým zjevem, a chytal mne, jen se mu nožičky kmitaly. Poněvadž se však toto vyprávění týká cizokrajného ptáka a někdo může říci, že to sem nepatří, dovolávám se Aldrovandioho autority a dokáži, že i papoušci patří do jisté míry do Čech. V jedenácté knize totiž, a to v poslední kapitole, kde mluví o papoušcích, říká Aldrovandi toto: „V německých zemích nazývají českým papouškem toho, který je zbarven na šedém podkladu zeleně, žlutě a červeně.“ Potom u Aldrovandioho následuje vyprávění o neznámém ptáku chyćeném ve Španělsku, jehož popis se podle chocholky vztahuje na českou sojku. A tak ve svém pojednání o českých ptácích považuji zmínku o papouškovi za zcela oprávněnou, když už existuje název český papoušek a když se žádný jiný pták papouškovi nepodobá.

Jeřábky můžeš v Čechách nalézt v množství tak velkém, že některé urozené rodiny kdysi nepovažovaly slavení velikonočních svátků za dostatečně důstojné, pokud prvního dne nepožily masa tohoto ptáka. Aldrovandioho názor na naše rudé koroptve se zdá jaksí nepříznivý, prohlašuje totiž, že se u nás sotva mohou udržet pro drsné podnebí. Kdo však má opravdový zájem, najde v hojné míře i ty. A to, že při hostinách našich urozených koroptve někdy chybějí? Co na tom? Uvidíš, že se u nás pasou na všech stranách, hnízdí a poskytují možnost lovu jak křepelky, tak chřástalové, různé druhy holubů, vrabci a především kvíčaly (jeden jejich druh nazývají dokonce českými kvíčalčkami, poněvadž přilétají do Čech téměř o čtrnáct dní před jinými kvíčalami a dostavují se ještě kolem velikonoce), kosové a špačci. Špačkům zavěšují venkované na stromech před svými příbytky dřevěné budky, v nichž ptáci hnízdí. Jedno až dvě mláďata se ponechají v hnízdě, ostatní poskytnou pokrm. Ztratí-li totiž špaček všechny potomky, nebude už více hnízdit.

Ve světeckém klášteře u Bíliny jsem viděl před čtyřiceti lety podivuhodného špačka. Volně poletoval po lázeňské místnosti, a i když byla okna otevřena, nikdy nevyletěl. Naučili ho latinsky a on, ať už si vykračoval na zemi nebo po stole, s plnou vážností a jasným hlasem vykřikoval ono Šalomounovo: *Marnost nad marnost a všechno je marnost*. Je však ještě podivuhodnější, jak umně dovedl vyjádřit všechny zvuky v ložnici. Napodoboval neobyčejně věrně chrchlání pána a paní, psí poštekávání, skřípot brka při psaní, zvuky, jež vydávají dveře a truhly při otvírání a zavírání, kroky pána a paní, ačkoli ho tomu nikdo neučil. Bylo to věrné k nerozeznání. Tolik o špačkovi. Nač mám dále připomínat všechny ty slavíky, stehlíky, pěnkavy, jiříčky, skřivany, žluvy, strnady a konipasy třasořitky?

Je jisté, že labutě se u nás nerodí, ačkoli jsme na královském panství pardubickém často viděli, že labutě tam donešené měly mlád'ata. K nám přilétají na jaře a v zimě se stěhují na některé rybníky v Bechyňském kraji; před mnoha lety mi jich tam ukázali početné dvojice. Zato divoké husy a kachny žijí na našich rybnících v družích neobyčejně početných, zejména u Pardubic. Někdy se stane, že hospodář přikáže své čeledi na příští den požnout obilí, v noci však přiletí husí hejno a vypase všechno tak dokonale, že není co požínat. Mezi ptáky ještě sličnější, jež příroda zbarvila umělecky svým štětcem, náleží ledňáček. Je to pták jen o málo větší než vrabec a hnízdo si staví v břehu řek a jezer. Již Aristotelés dobře věděl, jak vyzníval Aldrovandi, že ledňáčci létají nad řekami a v zimě se neskrývají. U mořského ledňáčka září celé tělo barvami, a to modrou, zelenou i načervenalou, ani krčku a křídům nechybí žádná z těch barev, dokonce i dlouhý, tenký zobák je nazelenalý. Náš říční či pobřežní ledňáček má červenou hrud', modrozelený krk a hřbet, tmavá křídla a zobák s pařáty je šedivý. Živí se rybkami a červy. Na tomto ptáku však převládá zelená barva a tak mu chlapci neříkají jinak než zelený pták. Všude poletuje kolem řek a můžeme pozorovat zvláštní třepotání křídel při letu. Kozlíkové se v Čechách vyskytují velmi zřídka, ještě tak v Boleslavi. Objevují se jen v létě a na počátku podzimu. Pokud jsem mohl tohoto ptáčka pozorovat, zjistil jsem, že není větší než straka a že za svého nočního letu vydává onen kozí mečivý zvuk mé mé. Dovede dokonce i poskakovat jako koza. Sám jsem toho ptáčka pozoroval a nejednou slyšel ten mečivý hlas.¹⁰⁷

Dále u nás žije v nespočetném množství ptáček velikosti vrabce, stejně tak zbarvený, s letkami někdy ochablými a zobákem zakřiveným vzhůru, totiž křivonoska. Latinsky ho pojmenoval Gallus, o němž jsem se pochvalně zmínil. Hoření zakřivená část zobáku tohoto ptáka nezapadá přesně do spodní rovné části, křiví se a stočena k levé straně leží na rovném podkladu. Najdou se exempláře (ale sotva jeden z tisíce), jejichž zobák je stočen doprava. Hnízdí v největší zimě, hnízdo si obaluje smolou a mlád'ata zahřívá a chrání proti veškeré nepohodě. Má velmi chutné maso a můžeme si jen vážit prozřetelnosti přírody, která v Čechách umožňuje lovy tohoto ptáka ve velkém množství, zejména kolem měst Prachatic, Lhenic a Netolic, právě v době, kdy se jiní ptáci zabývají odchovem svých mladých. Kromě ptactva, jež jsem dříve vyjmenoval, jsou u nás ještě pernatci, jež vyjmenuji nyní: značný počet volavek, a to popelavých a peřestých, žluva, různé potápky, divoké kachny, čejky, bílé a šedé lysky, bukač, ledňáček, o němž jsem již mluvil, třasořitka, modrá čírka, bekasina a další vodní ptáci. A zase jiní, větší opeřenci jako orlové (jeden druh se jmenuje český orel, totiž ten, který loví ryby, ale já ho neznám). Dále jestřábi, káně, všichni ti lovci pěnkav a holubů, sídlící ve šterbinách

či na hnízdech, a kdo by je všechny vypočítával? U nás se líhnou a mají jméno v domácí řeči: káně myšilov, sokol (horský, černý, bílý — jemu říkáme bělozor—, modravý, to je raroh). Pomalí dropové, o jejichž lovu u Loun jsem krátce předtím vykládal, supové, ostříži, poštolky, jeřábi, různé vrány, havrani, kavky, sojky, tetřívkové, tetřevi hlušci, straky, divocí holubi, doupňáčkové, hrdličky, jeřábci, koroptve, žluvy, křepelky, kalousové, kvíčaly, datlové ve čtyřech druzích, dudkové, brávníci, horští drozdi a všichni ptáci, kteří kralují v noci: výři, sovy atd. Konečně i zpěvní ptáci: slavíci, vlaštovky, skřivani a další druh chocholouškové s přilbou na hlavičce, konipáskové, pěnkavy, tři druhy sýkor a všude velké množství vrabců, dále střížičkové (*střízlíčkové*), červenky, dlaskové a pěnice. Ale to všechno je málo. Nacházejí se u nás ptáci, pro něž nemáme latinské pojmenování, například čečetka. Urozený rytíř Jiří František Doudlebský, obzvláštní příznivec mého bádání, vložil mi do rukou na svém cerhonickém panství velmi vzácného ptáka, kterého jsem předtím nikdy neviděl, a vyprávěl, že se mu říká pisklavka. Velikostí se podobá sýkoře, je tmavě šedivý s bílými skvrnami na celém těle mimo břicho, které má poněkud bílé, má malou hlavičku, ale zobák delší než bývá u strak. Postřádá tloušťku, takže není přizpůsoben na úder, ale spíš na pronikání. Naskytá se proto domněnka, že se živí larvami ukrytými pod kůrou.

O bažantech a českých bažantnicích. O zvláštní tuposti bažantů; tetřívkové a tetřevi, kteří vodí často bažanty. O psech určených k lovu koroptví a bažantů. Psi, kteří lovili na vlastní pěst. (I. kniha, LXX. kapitola)

Myslím, že je třeba věnovat zvláštní pozornost bažantům, oněm hloupým ptákům, kteří ovšem lahodí oku pestrostí svého peří, krku, očí, hřebenů a ocasních per. Také pro výtečnou chuť, tak žádanou na hostinách všech dávných národů. V určitých českých krajích, zvláště na Královéhradecku, jich po lesích a hájích přelétává po větvích takové množství, že to, co bylo dříve pěstováno spíše ze záliby, stává se dnes předmětem obchodu. Víím, že se dříve dováželi a prodávali čeští bažanti za značnou cenu do Vídně na císařský dvůr i k ostatním urozeným. Nejmenší cena byl jeden zlatý, častěji tři, nezřídka i šest. Sám jsem viděl a navštívil některé bažantnice v Čechách, naplněné v zimě třemi sty i více bažanty. Na jaře je vypouštějí na svobodu, aby se mohli pářit a mít mladé. Rozmnožují se úžasnou měrou, rozhodně větší než ostatní slepičí rod, vejce ukládají ve vlhkých loukách nebo pod nějaký nápadný strom ke kořenům mezi křoví, zahřívají je a v určité době vyvádějí mladé. Jednou jsem se setkal s bažantím houfem. Mláďata ještě nedovedla létat a mohla se jen rozutí-

kávat po zemi. Tři z nich jsem tenkrát pochytil do ruky, zatímco samička to nahoře na stromě s nárkem pozorovala. Po odchodu nepřítele svolala rozptýlenou drobotinu k jinému stromu a tam opět své syny a dcery přepočítávala. Mlád'atům, která se dosud skrývají ve vejcích, nehrozí větší nebezpečí než od straky, jež — jak už je vrozeno jejímu rodu — vyhledává hnízda a při sebekratsším vzdálení samičky bažantí vejce rozklovne a vysaje zobákem. Za matčiny přítomnosti nic nesvede. A tak je stanovená odměna lovcí, který uloví straku v místech, kde bažanti žijí. Odměna obnáší cenu za zastřelenou koroptev nebo jeřábka. Když už se podzim chýlí ke konci, osení je samý košťál a vůbec začnou potíže se sháněním potravy, rozdělají lovcí uprostřed háje oheň a na něm pálí kadidlo s určitými bylinami, jejichž sladký a příjemný pach (nejvíce od krupice) přiláká bažanty. Tam jim pod přístřeší nasypou žrádlo, a když přiletí, spustí na ně sítě, posbírají ptáky omámené nějakými výpary a donesou do bažantnic na zimní výkrm. Pak strojí léčku dalším a dalším, dokud nejsou všichni nebo aspoň většina polapeni. Samečkové jsou odděleni od samic, jinak by nikdy nebyl konec jejich pŭtkám, někteří jsou podle pánova přání vybráni na prodej, jako předmět obdarování či odsouzení do kuchyně. Samičky, pokud nejsou staré, se uchovávají pro potomstvo; podle zvyklosti připadá osm či více slepic na jednoho kohouta. To se shledalo jako dostatečné. Bažantnice se pak ohražují dřevěným plotem zakončeným nahoře ostny, aby tam nemohly vniknout lišky a jiní škůdci. Uvnitř musí být hustý porost, kam by se mohli bažanti uchýlit a schovat při bouři. Všude musí být prašná zem, vždyť znalci ptáků jim říkají prašní, protože rádi drápky hrabou (*hrabaví*), a ovšem také čistý potok s nebahnitým dnem. Často totiž pijí a rádi se koupou. Jedna věc je divná: když chtějí pít, nepřiletí k samému potoku, nýbrž zastaví se nějakých deset, dvacet kroků před potokem. Sám jsem to pozoroval. Teprve potom opatrně přiběhnou k vodě a napijí se. Je to taková zvyklost — všude jsem vypátral stezičku vyhrabanou bažantími pařáty, kterou tito ptáci chodí k potoku. Tam, kde se pečlivě o ně starají a dopřejí jim to nejlepší, zapojí do takové ohrady i pole nebo aspoň část s různými obilovinami, na nichž si ptáci tak libují, aby totiž měli doma to, po čem touží a co by jinde vyhledávali s nebezpečím.

A teď vypočtu proslulé české bažantnice: nejstarší je třeboňská, neobyčejně bohatá a přizpůsobená veškerému pohodlí bažantů. Založil ji roku 1565 Vilém z Rožmberka a pečlivě ji popsal Václav Břežan. Další je teplická, horšovotýnská, liběšická, v Obříství, královská v Brandýse, jiná královská v Králově Dvoře a další v Praze na dohled z Hradu u zahrady pod domem, jemuž říkají matematický. Na dohled benátského hradu, který stojí na návrší, rozkládá se rozsáhlá bažantnice na břehu stříbrného toku řeky Jizery. V Ratajích je bažantnice pánů z Talmberka, v Pyšelicích

zase hraběte z Halleweilu. Jako další bažantnici doporučují mikovickou, liběchovskou a zvoleněveskou. Avšak bažantnice v Boleslavském, Královéhradeckém a Chrudimském kraji jsou daleko význačnější. Nevím, pro jakou přednost zvěř i ptactvo miluje tak velice tyto tři kraje, že se jim ostatní nemohou rovnat v čižbářství, rybolovu i v lovu ostatní zvěře. Vraťme se však k bažantům. Velmi bohaté bažantnice i s příbytky pro ptáky jsou v Chlumci, ve Smiřicích, v Náchodě, Opočně, Křinci, Dymokurech, Jičíně, Častolovicích, Kyšperku (*Letohradě*), Pardubicích, Hradci Králové, na Žampachu, v Uhříněvsi, v Novém Dvoře pánů Šliků, v Jaroměři a ovšem ještě jinde. V Královéhradeckém kraji všude po lesích a hájích poletují bažanti volně, bez zásahu lidské péče, a nedopřejí klidu číhajícím lovcům. Je to s podivem, jak tento sličný pták nepochopí nástrahy, leda ve chvíli nejvyššího nebezpečí, takže se zdá, že mu příroda nadělila místo obezřetnosti barevnou nádheru a všechno, co má, je jenom vnější paráda, tak jako v žertovném epigramu, který jsem jednou četl o sličném, ale hloupém mladém muži. Konečně i jeden filolog — už nevím, který — řekl chytře něco podobného o pávu, že totiž byl stvořen jen pro svůj chvost.

161

Mnoho rozmanitých lovů na zvěř i ptáky jsem viděl v každém svém věku, ať už jako pachole, mladík či později v mužných letech, dokonce i jako stařec, a zdálo se mi směšné, jak se zvěř, ptáci i ryby dali oklamat lidskými nástrahami. Ale myslím si, že jsem nikdy neviděl tupějšího tvora nad bažanta. Jako chlapec jsem byl vychováván také v rodině urozeného barona Otty z Oppersdorfu, jemuž kromě zbožných a ušlechtilých skutků nebylo podle svědectví současníků nic milejšího nad lov zvěře, rybolov a čižbu. To byl jeho život, těmito snahami se zabýval celý den, často na ně obětoval i noční čas za mého takřka ustavičného doprovodu. Velmi si mě totiž oblíbil a měl mě stále na očích. Pamatuji si jako pachole, jak opíral pušku o má chlapecká ramena, když se chystal mířit. Jednou střílel po jelenech na pastvě, podruhé po koloušcích, již se nestarali o nic jiného, jen hledali svou matku, a mířil také po jiné zvěři. Nejčastěji a ve velkém množství mu však padly za oběť koroptvičky a bažanti. Moje ramena mu k tomu pomáhala. Abych přešel k tomu, co chci říci: nejednou jsem viděl houf bažantů, kteří se před námi skrývali v blízkých křovinách, ale v polích hrabali a zobali po způsobu slepic. V čele houfu trůnil tetřev hlušec či častěji tetřivek, který jako jejich učitel vztyčoval krk a náramně bdělýma očima se rozhlížel kolem. Tetřevi to považují za velkou čest, mohou-li doprovázet, vodit a bránit bažanty proti veškerému násilí. V tom je dvojí známka hlouposti. Hluchý a navíc hloupý a nepohyblivý tetřev ochraňuje ptáky jiného druhu, i když se mu barvou peří podobají, a přitom z toho nemá žádný zisk, ba ani potravu za odměnu. Z hlediska bažantů přitom nemá tetřeví ochrana nejmenší význam, jak bylo dokázá-

no na mnohých příkladech, poněvadž bažanti následují nejpřísnějšího a hloupého vůdce v domněnku, že jsou s ním bezpečni. Jakmile tedy lovec upozoruje bezstarostné chování celého hejna bažantů, vystřelí jedinou ránu a počká, až tetřev nebo bažantí vůdce začne tokat. To se stane, když přiletí jiný pták, který se tetřevovi nelíbí, anebo když se začnou bažanti ozývat v obvyklé době. Jako kohouti má tento rod také svůj vlastní zpěv. Tehdy tetřev náramně pyšně naduje s velkou parádou krk a třikrát, čtyřikrát i častěji zatoká. To je vhodná chvíle vystřelit na bažanty, poněvadž beztak hluchý tetřev neslyší při tokání vůbec nic. Bažanti ovšem výstřel slyší, zdvívají krky a dívají se upřeně na tetřeva. Ten se ani nepohne, a tak se ptáci pomalu zbaví děsu a opět se pustí do pastvy, ačkoli vidí smrt jednoho nebo dvou příslušníků hejna. Lovec se dále ukrývá v křoví, přisune si v tichosti pušku, nabije, a jak jsem řekl, vyčkává novou chvíli vhodnou ke střelbě. Sám jsem viděl, jak urozený muž, o němž jsem vykládal, na stejném poli třikrát zamířil na bažanty a třemi zásahy pět zastřelil. Tak velká je tupost těchto zvířat. A ptáci by tam stáli dál, kdyby se byla koule nebo její úlomky nezaryly do země a části hrud nepokropily a náhodou nezasáhly ostatní. Ptáci poděšeni tím zásahem do jednoho ulétli, zatímco na zemi ležely mrtvolky zabitých. Lidé neznalí lovu budou snad toto mé vyprávění považovat za báchorku, ale já se dovoluji svých vlastních očí, jež to spatřily, a lovců z okolí, zejména těch starších. Sám jsem podobnou příhodu spatřil dost často a také se dověděl o podivuhodných událostech od věrohodných svědků, ačkoli by to člověk neznalý loveckého umění mohl spojovat s kouzelnickými čarami. Ve skutečnosti je to přirozená a zaručená věc.

Ještě jinou dostatečně jasnou známku tuposti a hlouposti ukázal bažant: existuje druh psů s bílou nebo skvrnitou srstí, s krásnými očima, jež se velmi podobají očím koroptví. Přednost této rasy se dá tedy poznat podle očí. Ten druh psů je určen k lovu koroptví. Stačí docela malé lovcovo upozornění, aby se pes — až se přiblíží k houfu koroptví — mírumilovně a tiše na ně díval a lovcovi dal znamení. S čím větší strnulostí a bez pohnutí pes leží, tím bezpečněji se lovec může přiblížit. Jestliže se pes jen trochu pohne nebo vztyčí ocas, je to znamení ke spěchu, poněvadž ptáci nezůstanou dlouho na místě. Urozený baron Mikuláš starší ze Schönfeldu, můj obzvláštní příznivec, s nímž jsem nejednou trávil podzimní prázdniny při čízbě a lovu, měl takového psa jménem Laranze. S ním jsme jeli na voze. Tento pes měl tak znamenitý čich v nozdrách, že na vzdálenost jednoho jitra ucítil pach koroptví. A tak ihned seskočil z vozu, pán šel třeba na jinou stranu, dokud se pes nezastavil a neupozornil ho na koroptve. Bylo to podivuhodně krásné, bílé zvíře. S údivem a až k vlastní záhubě civěly koroptve na nádherného psa, obdivovaly se jeho hlavě, bělosti, skvrnám na srsti a tomu ostatnímu (sám jsem se také díval) a tak poskytl

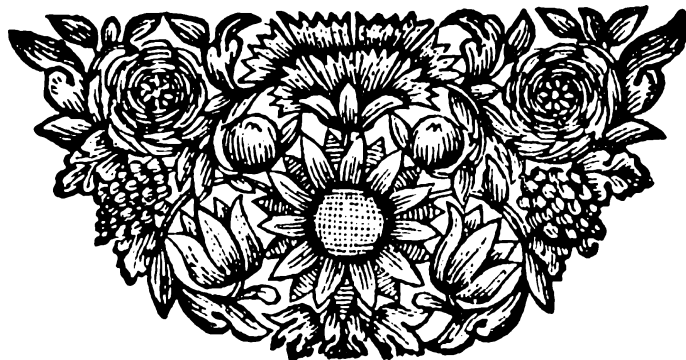
lovci vhodnou dobu, aby mohl puškou naplněnou kousky olova zastřelit tři z nich a někdy i více. Tento druh psa, používaný na koroptve, se obvykle bere i na bažanty; a je to o to snazší, že bažant sedí na větvích stromu a odtamtud s obdivem pozoruje psa. Nevadí mu dokonce ani štěkot zvířete, jen nesmí být příliš děsivý — to je vrchol hlouposti —, a mezitím ho lovec sestřelí. Inu, je nepozorný! Konečně tato prostoduchost je vlastní i koroptvím, jinak se tomu nedá říkat než tupost. Viděl jsem, jak pes na pokyn přiskočil k bažantovi, který se pásl pod stromem. Ten se ovšem vyděsil, a ačkoli mohl uletět a tím zmást psa, dal se do běhu. Prchal kolem křoví, pes rychle za ním, až bažantovi ukousl konec ocasu. Teprve tehdy pták odletěl, když si jen tak tak uchránil tělo. Ocas ovšem zůstal v psí tlamě. Pozoroval jsem další příklad nejapného chování tohoto sličného ptáka, totiž bažanta, případ, který prý se podle tvrzení lovců stává dost často: když bažanti prchají v hustém porostu před psem, vystrašení a zaslepeni nebezpečím — je jim totiž jasné, že budou polapeni —, vznesou se náhle do výše a nestarají se o to, kudy a kam uniknout. A tak se často stává, že si sami sobě přivodí smrt nerozvážností a hloupostí. Padají zpět k zemi a stanou se kořistí. Tolik o tuposti tohoto ptáka. Ostatně tetřev hlušec si v tom s ním vůbec nezadá, ale poněvadž je to vzácnější pták, i když se vyskytuje v mnoha druzích, který nikdy nelétá v houfu, doklady jeho nejapnosti zůstanou jaksi utajeny. Český jazyk má o nich dvě pořekadla: v tom jednom říkáme lidem, kteří neslyší naše slova, že jsou hlušší než tetřevi, v tom druhém nějakému hlupákovi řekneme, že je veliký tetřev. Obě pořekadla rozhodně neznamenaají lichotku. Po Čechách koluje ještě jedna historka o slovním nedopatření jednoho posla, po němž urozený muž poslal opatovi tetřeva; posel si spletl slova a řekl: „Pane Tetřeve, můj pán vám posílá opata.“ Ta příhoda je všem známá a já to zde nechci dál rozvádět. Mám k tomu důvody.

163

Závěrem svého povídání o bažantech povím ještě toto: urozený baron Otto z Oppersdorfu v Častolovicích, o němž jsem již mluvil, choval mezi mnoha jinými druhy tři psy: dva byli lovečtí, ale nečistokrevní, a protože se jejich počínání nelíbilo pánovi, nařídil, aby byli zavřeni. Kdykoli jim však povolil výběh, buď ráno nebo večer, pospíchali společně do polí a do lesů, kde lovili zajíce. Vraceli se domů většinou s kořistí, sami potřísněni krví, protože mezitím některé menší zajíčky sežrali, přinesená kořist pak většinou nestála za nic. Nedovedli zadržet svou chtivou žravost a vždy něco ochutnali. Třetí pes, rozhodně lepší, se zase ukryl v hájích či lesích, a kdykoli se mu podařilo oklamat bažanta, jeřábka nebo ulovit koroptev, odnášel je domů bez úhony; toto je druh psa, jež příroda určila k lovu ptáků, vystříhá se jich tedy, ba nelze ho ani přinutit, aby ochutnal ptačí maso. (Mimochodem v Častolovicích byli chováni jedni psi k lovu koroptví, druzí k vystopování divoké zvěře, další k odchytu za-

jíců, k lovu veverek, jiní zase na divočáky, na kolouchy, opět jiní k plování a vynášení usmrcených ptáků z rybníků, konečně další k vyhrabávání tchořů a ostatních zvířat, která se zdržují pod zemí, dokonce i psi k lovu ježků.) Psy, o nichž jsem mluvil, neměli lovci v lásce, protože plašili zvěř v lesích, sami z toho velký užitek neměli a pánovi rozhodně radost nepřinášeli.

Je tu ještě něco, co nelze opomenout: bažantí kohout se někdy spáří s tetřeví slepicí a střídavě zase bažantí samička s nejmenším druhem tetřeva, tetřívkem. A tak vznikne odrůda bažantů, jež zdaleka převyší vlastnosti otce i matky, a to ve špatnosti, ale i v ostražitosti a odvaze, dokonce i zvláštní chutí masa. Totéž se stává také při ostatním nepřírozeném ptáčím milování nebo při omylu, abych o jiném pomlčel, jako je tomu u kanára a stehlíka. Tento smíšený rod má výraznější hlas, stále vytrvale pje, italsky jim pak říkají bastardi. Totéž se děje s venkovskými psy a chrty a rozhodně nechybějí ještě výraznější a jasnější příklady, jež se nesluší uvádět.

Výtah z celé druhé knihy a jakési shrnutí, v němž vysvětlujeme, co se nám zdá nejpravděpodobnější o bratřích Čechovi a Lechovi a jejich příchodu do těchto končin. (II. kniha, XXII. kapitola)

USÍM SE PŘIZNAT, že v tomto svém pojednání o Čechovi, jež je hlavním obsahem této kapitoly, jsem si počínal dost zmateně, takže se na mne výborně hodí to, co čteme u starého Seneky¹⁰⁸ o nesrozumitelném řečníkovi. Když se totiž při své nejasné řeči vmlouval na materiál plný trní, kterým se musí prodírat, namítl mu kdosi: ty se neprodíráš jen hloží, tvá slova jsou taková. Já jsem si tedy ve svém pojednání počínal takto; často se mohlo zdát, že říkám něco, co si odporuje, poněvadž jsem nepsal vlastní názor, nýbrž cizí myšlenku, často jsem téhož autora zavrhl a opět pochválil. Také jsem na mnohých místech opakoval to, co soudnému člověku stačilo říci jednou. Často jsem vybudoval teorii, kterou jsem potom zbouřil. To se zcela určitě stává každému, když je na pochybách nebo něco hledá. Když někdo hledá pln úzkosti a hněvu věc, kterou měl včera před očima, a nenalézá ji, bere vše do rukou, kdeco prozkoumá, většinu odhazuje, pouští z rukou; a tak se stane, že všechn materiál, který byl předtím urovnán, je v naprostém nepořádku a v polici vznikne v listinách velký zmatek. To ať dobří bohové nedopustí, mám-li se vyjádřit po starodávnu.

70

71

Rozhodl jsem se tedy stručně, ale souhrnně probrat všechny úvahy o příchodu vůdce Čecha a slovanského lidu do těchto krajů. Přál bych si pečlivému čtenáři předložit v jediném přehledu vše, co už bylo řečeno, co je nejpravděpodobnější či alespoň nejbližší pravdě, a naproti tomu, aby věděl a poznal, co je nepravděpodobné, pokud jde o naši starobylost a původ. Kdo ostatně by mohl slibovat, že vnese jistotu do událostí, jež jsou tak odlehlé, objasňované pouze dohady, když chybí nutné literární prameny, když dávní autoři mlčí? Abych tedy pokračoval.

ČLÁNEK I. Především je pokládáno za jistou věc, že veškerý sarmatský a slovanský národ (ať už jej nazveš jakýmkoli jménem, totiž Henety, Venety, Vindy, Vinuly, Čechy, Lechovci atd.), tedy že tento slovanský národ se přestěhoval do Illyrie, Chorvatska, Dalmácie, Slovinska, do Uher, tehdy slovanských, na Moravu, do většiny té části Polska, jež směřuje k nám, do Slezska, Čech, Lužice, Branibor i Pomořanska a na břehy Venedského zálivu a Sarmatského moře, tedy do velké části Evropy, jež se z hlediska sarmatské země rozkládala na západě. Ti lidé překročili Dunaj, Vislu a Labe a zmocnili se zemí opuštěných germánskými kmeny Gothů, Herulů, Vandalů a mnoha dalších, jejichž jména čteme u Bonfinia, Lazia, Ptolemaia, Cluveria a jiných. Pokud jde o českou zemi, máme v tom úplně jasno, poněvadž víme od souvěkých spisovatelů, že kolem narození našeho Spasitele Krista bydleli v této naší vlasti Bójové a Hermundurové, dále pak suévský kmen Markomani. Totéž platí o Moravě, Slezsku a bližší části Polska, kde sídlili Vandalové (až k ústí Visly), Kvádové, Elisiové, Osové, Lugiové a mnoho dalších. Pokud jde o Venedy u Sarmatského moře, shodují se všichni v jednom názoru; co si myslím já, povím čtenáři v III. článku. Všeobecně lze souhlasit s tvrzením, že první, tedy nejstarší, sarmatská a slovanská sídla stála nikoli v těchto evropských zemích, nýbrž v asijské části Sarmatska u Maiotského (*Azovského*) jezera a Černého moře a že se do vzdálenější Evropy přestěhovali Sarmaté pod nátlakem. Popis evropského Sarmatska nalezněš u Ptolemaia v 3. knize, 5. kapitole, asijského Sarmatska v 5. knize, 9. kapitole.

ČLÁNEK II. Snad se doma příliš rozmnožili či toužili po teplejším podnebí a úrodnější půdě nebo byli donuceni k přesídlení stěhováním národů anebo ještě z jiných příčin. Jakmile vyšli ze svých prvotních sídel, ponechali si dlouho původní jméno Sarmatů, teprve později, když už zabrali některé kraje, přidali si jiná jména nebo názvy či přijali za svá ta, jež jim dali jiní. Ti, kdož se nevzdálili příliš od své kolébky, byli označeni jmény Roxolani, Rusové, Moschenové, Moskové, další, kteří zabydlili končiny poblíž Řecka a italského břehu, nazvali se Henety či Venety. Lid, který se usadil na severu u Sarmatského moře, byl označen jménem Venedové, Vindové, Vinulové, jiní, kteří táhli spíše k jihu a k nám, byli Vagrové, Obodriti a Reregové. Kromě toho vzniklo všeobecné pojmeno-

vání těchto národů — Slované. Někteří Slované převzali pojmenování podle starých jmen krajů, takže se nazývali Illyry, Dalmaty, Chorvaty, Liburny, obyvateli Kraňska, Bohemie (ačkoli ti se označují otcovským jménem Češi). Lechova země se nazvala Polsko, ale jednotlivé krajiny tohoto slovutného království mají zase svá vlastní pojmenování. Všichni však jsme Slované původem ze Sarmatska.

ČLÁNEK III. Domnívám se, že se sarmatské kmeny nejprve přesunovaly do sousedních krajín, zejména k Sarmatskému moři, za obchodem, v jiné době a jinými cestami pak do Mýsie, Dácie a končin, jež s nimi hraničily. (Úmyslně opomím zmínku o Henetech u ionského obyvatelstva a jejich plavbách z Malé Asie do Itálie.) Ony přesuny obyvatel k Venedskému zálivu se nemohly konat přes nepřátelský Dunaj nebo Moravu — předtím přes Mýsii, Dácii, území Jazygů Metanastů a Pannonii — a ještě méně přes Čechy. Dály se nejkratší cestou z evropského Sarmatska k moři, kterému se po nich začalo říkat Sarmatské s Venedským zálivem. Čtenáři — ať jsi kdokoli — vezmi si, prosím, do ruky Ptolemaiův Zeměpis nebo dílo kteréhokoliv osvědčeného autora, a podívej se na VIII. tabuli Evropy — dáš mi za pravdu. Celý onen záliv a břehy obsazené Venedy byly u Ptolemaia součástí evropského Sarmatska, takže k těmto končinám nesměřovalo stěhování sarmatského a venedského národa, vždyť jejich vlastní území se rozšířilo právě až tam. K tomu není třeba nic dodat. Dále je bezpečně potvrzeno z Ptolemaia, že se venedské obyvatelstvo bydlící na pobřeží u Venedského zálivu proti Germánii zmocnilo břehů Sarmatského moře a přímořských končin dávno před příchodem Krista Pána. Ptolemaios, který byl na vrcholu svých sil za Hadriana a Antonina Pia a který zemřel roku 147 po Kristu, to otevřeně dosvědčuje: v jeho době (což konečně doložila i VIII. tabule Evropy) bydlí Venedové v ústí řek Visly, Němenu nebo Pregelu, Memelu a Canku (?) — to máme z Moletia — a již tehdy se záliv nazývá Venedský a moře Sarmatské. Nemohli se zmocnit těchto rozsáhlých území v tak velké míře teprve roku 147 po Kristu, ale daleko dříve. Konečně též Ptolemaios to jasněji vyjádřil v 5. kapitole 3. knihy Zeměpisu slovy: „Sarmatsko ovládají po celé délce Venedského zálivu mohutné kmeny Venedů.“ Mohu-li se odvážit říci k tomu svůj názor a domněnku, myslím, že Venedové v těchto končinách na pobřeží při ústí uvedených řek bydlili vždy navzdory tomu, že v Illyrii, Čechách a na Moravě i jinde existuje slovanský lid, příšlý odjinud; oni si do těchto přímořských končin umístili svou vlast mnoho století před Kristem a snad hned po potopě a prvním rozdělení národů.

ČLÁNEK IV. Naši Slované, kteří pronikli do Illyrie ze Sarmatska, mohli uskutečnit tento průchod teprve tehdy, když germánské kmeny opustily své země a odstěhovaly se do vzdálenější Germánie, Itálie, Gal-

lie, Hispánie a Afriky. Nemohlo se to stát přece v době, kdy tyto naše končiny ovládali neobyčejně stateční a bojovní Germáni a kdy navíc ještě Římané bedlivě svými vojáky střežili dunajské břehy, kde měli na mnoha místech posádky. Tolika národy by byli Slované a Sarmati přece neprošli. Z toho jasně vyplývá, že Čech a Lech nemohli přijít do Čech před Kristovým narozením (jak se domníval Piasecki) a že nemohli vést roku 9 po Kristu válku proti Quintiliu Varovi a zvítězit nad ním. Ostatně germánské kmeny se zmocnily veškerého území a v Polsku u pramenů Visly až k Hermundurům rozprostřeli svoje sídla Vandalové, Bójové, Markomani, které jsem jmenoval jinde, samotní Hermundurové, Kvádové a Osové.

ČLÁNEK V. V prvních dobách po Kristově narození byl celý germánský sever v pohybu. V análech nenalezneš nic jiného, než zprávy o stěhování germánských kmenů, o válkách vítězných i prohraných, a to vzájemných i vedených s Římany. Toto vše je ve zkratce vyloženo ve spisu našeho Riccioliho zvaném Upravená časová posloupnost (*Chronologia reformata*); uvedu něco málo jako příklad. Roku 4 po Kristu byla svedena válka s Římany. Roku 5 po Kristu jsou mnohé germánské kmeny poraženy. Roku 6 vede markomanský král Marobud se spojencem Batem, knížetem Illyrů, válku proti Římanům, je však odražen Tiberiem, kterého poslal do války císař Augustus. S lepším výsledkem bojoval Arminius roku 9, když zničil Quintilia Vara s legiemi. Válka s Dalmaty se protáhla na několik let. Marobud, král Markomanů, příslušníků Suévů, kteří střežili dunajské břehy a končiny za tou řekou proti Římanům, chtěl svůj lid zbavit římské hrozby a dovést do bezpečí (ten úmysl mu podkládají Tacitus a Velleius). Odvedl tedy národ do země Bojů (Bojohemum), porazil původní obyvatele a zřídil si v té zemi královské sídlo. Wohburg se domnívá, že většina se tenkrát usadila u Dunaje, totéž vysvětlení podal i Ptolemaios, ovšem pro pozdější dobu, vždyť psal roku 140 po Kristu. Ten říká, že Bójové, velký národ, jak jej nazývá, nebydlil více v Hercynském lese, ale umístil jej mezi les zvaný Luna a Dunaj. Později kolem roku 130 se štěstí přiklonilo k Římanům, Markomani byli na hlavu poraženi, a aby už nikdy nemohli být na obtíž, byli přestěhováni zčásti do Itálie, zčásti do přikázaných míst daleko za Dunaj, na římská území. A tak se končina, v níž rozptýleně bydlili, totiž Čechy, Morava a severní Rakousy, téměř vylidnila. Kdekoli však Markomani později sídlili, jakmile získali vhodný dorost, obnovovali válečný stav a plnou měrou zaměstnávali Římany. O tom se pouč v VIII. knize u Wolfganga Lazia. V těch dobách se i jiné germánské kmeny hnuly, hledaly si nová sídla, potulovaly se sem a tam a vnesly do všeho takový zmatek, že si žádný kmen v této části Germánie nebyl jist ve svých bydlištích. Zmatené poměry u tolika kmenů, které z větší části již vyhynuly, se pokusil sice marně, ale s chvali-

tebnou snahou vysvětlit Lazius, o mnohém pojednal a bez této jeho snahy by nebylo možno uspořádat vůbec nic.

ČLÁNEK VI. Když tedy byly v Germánii takové poměry a když tolik kmenů tápalo v nejistotě a měnilo sídla, bylo snadné, aby určité množství Sarmatů proniklo na Moravu a do Čech. Dozvěděli se patrně, že jsou ta území svými obyvateli opuštěna. Naše země již sarmatský národ znaly, poněvadž tento lid podle nejednoho tvrzení Wolfganga Lazia — i když se zabýval jinou prací — pomáhal Suévům a Germánům proti Římanům. Konečně se Sarmatům otevírala stále příhodná cesta podle Dunaje — napravo jim zůstaly Sarmatské hory a Karpaty — a tím se snadno dostali do Illyrie. Krátce po roce 263 po Kristu se stali v Illyrii obtížným protivníkem římským vojskům. Přiznávám, že tento první průchod Sarmatů do Čech nebo aspoň na Moravu není příliš známý, ani jej nelze podepřít svědectvím autorů v takovém počtu, v jakém se daleko více a zasvěceněji mluví o příchodu Slovanů do těchto krajů v dobách Attilových. To uznává většina učenců. A tak považujeme za velmi pravděpodobnou domněnku, že náš praotec přišel do Čech ke svým krajanům, a to ne dříve, než byli přestěhováni Markomani. Říká se, že jedna skupina Sarmatů či Slovanů přišla do Čech, aby tato země, zbavená nadlouho lidí, neobdělaná a pustá, neležela ladem. Šla o ní chvála, že je úrodná, bohatá rudami i nadbytkem všeho, co je třeba k obživě. Tvrdit, že Čech s bratrem Lechem přišli do Čech již v roce 180 po Kristu nebo o sto let později, znamená souhlasit s názorem našich znamenitých spisovatelů, Veleslavína a Codicilla, kteří na základě kronik kladou příchod Čecha do našich končin do roku 278 po Kristu. S tím ani nesouhlasím, ani to nevyvracím.

74

ČLÁNEK VII. (. . .) Když roku 441 a v roce následujícím vyvrátil Attila mnoho illyrských měst a zmocnil se té země, přisoudil tu končinu k obývání našim Slovanům, sám pak se svými Huny a všemi národy pronikl s obrovským množstvím bojovníků do římské říše. Trvalo by dlouho a je mimo náš cíl chtít připomínat ty válečné události. Dva vynikající a velmi pečliví kronikáři, Kromer a Welser, ukazují, že v té době — totiž Attilově — dorazili ke svým soukmenovcům náš praotec a Lech do Čech buď přímo ze Sarmatska (což se mi zdá nepravděpodobné, když víme, že Slované žili rozptýleně v illyrské zemi a po všech krajích, ovládaných Huny) nebo spíše z illyrských končin s velkým počtem urozených. Jedině s tímto názorem se ztotožňuji, neboť je podepřen vážným tvrzením, vždyť stejně tak soudil již Pavel Diakonus a Welser. Již roku 595 si národ, který sídlil v Bohemii, říká Čechové, což nemohlo být před Čechovým příchodem. Kdy tedy pojmenoval Čech svůj lid? Anebo kdy se Čechové z lásky k svému vůdci začali po jeho smrti tak nazývat? Konečně z historie Uhrů, Illyrů a Slovanů a též ze spisů autorů jiných národů vysvítá a je

75

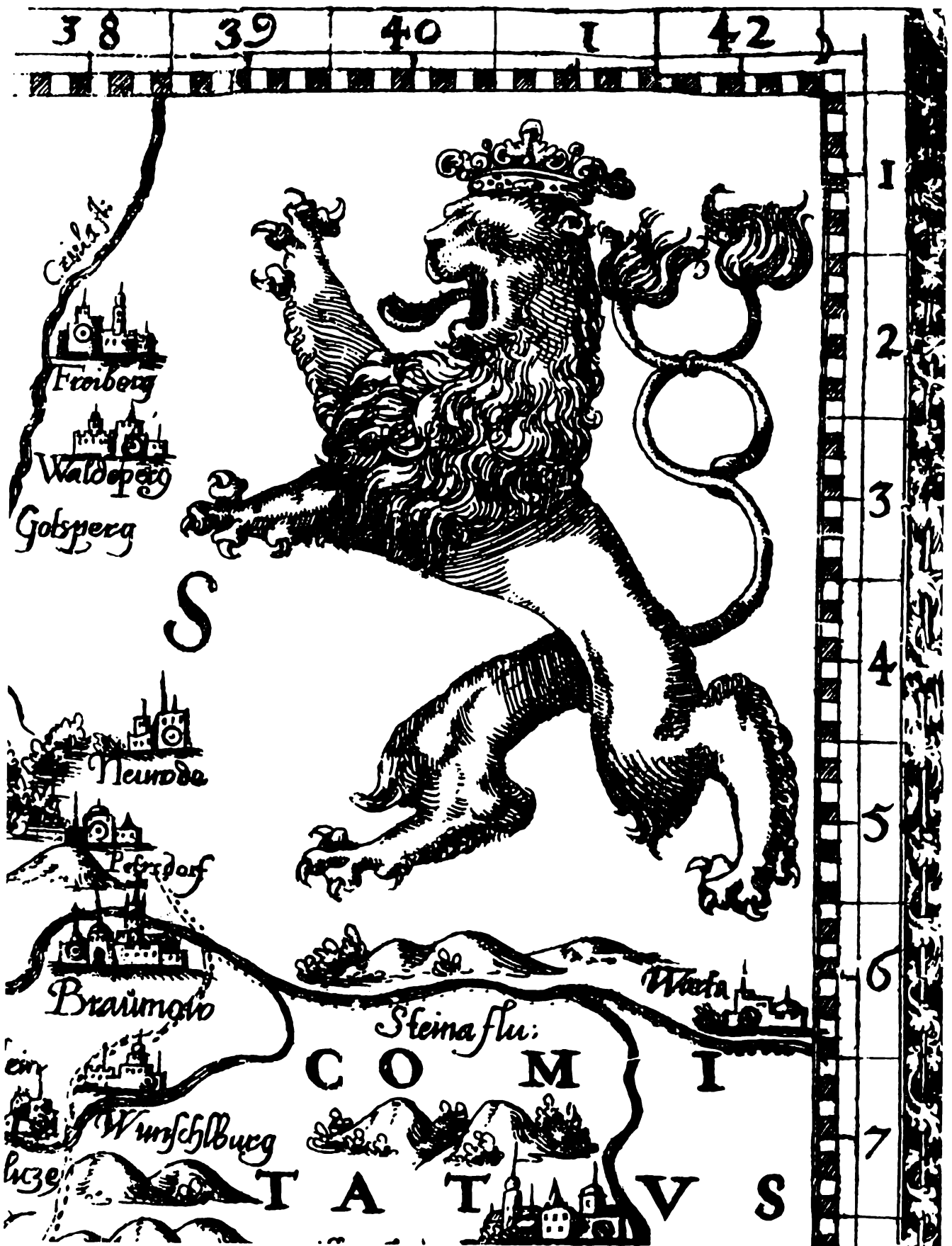

úplně zřejmé, že se slovanští Čechové po roce 500 v zemi tak rozmnožili, že jim půda již nestačila a byli nuceni kolonizovat jiné území. Tehdy snad i jejich slovanští sousedé v illyrských zemích žádali pomoc proti nepříteli. Byla sem tedy převedena co nejrychleji slovanská mládež z Čech, a to kolem roku 536 a 547, jak ukazuje náš Bollandus. Slované v těch zemích tak zmohutněli, že kolem roku 583 a 595 statečně zadrželi, zahnali a úplně zdeptali mocného franckého krále Dagoberta s vojskem, který je nepřátelsky napadl, jak dosvědčuje též Bollandus.

ČLÁNEK VIII. Na tomto místě se někdo může otázat, proč říkáme, že Čech a Lech přišli ze Sarmatska nepřímým směrem. Proč třeba nepřišli od Venedského moře nebo přes Míšeň či ze samotné Míšně, ale ze vzdálené Illyrie a Chorvatska? Jistě je možné obojí a ze sousední Míšně mohli Čech i Lech snadněji dorazit. Odpovídám: mnoho věcí se může stát jednodušeji, ale nestávají se, často se hrnou do popředí méně zřejmé okolnosti, jež rozum a snazší provedení zavrhuje. Ostatně, při historických událostech nesmíme hledat možnosti, nýbrž fakta. Když je tedy souhlasným názorem celého slovanského národa a vážným svěděním dávných autorů doloženo, že se praotec Čech přestěhoval do Čech z Illyrska a Chorvatska, proč bychom se měli starat o to, co se mohlo stát? Ptám se: copak někdo se zdravým rozumem může uvažovat při stěhování tolika lidí o přímém směru? Ony primitivní národy se při bludné pouti podobaly ptákům a nikdo jim nepředepsal směr pochodu. Kolika zastávkami dosáhli Longobardi, Herulové, Rugiové a Gothové Itálie, Gallie či Hispánie, po kolikerém přesídlení se octli Vandalové v Africe? Markománům, kteří též pobývali jedno století, ba trochu déle, v našich Čechách, se přičítají různá sídliště. Lazius ukazuje, že svá sídla změnili osmkrát. Konečně vztah k Chorvatsku nesmíme podceňovat, vždyť nový lid v Čechách si na památku přinesl z Chorvatska i názvy otcovských sídel, jako Psáry (později Vyšehrad), což — jak tvrdí Veleoslavín — je dodnes název hradu u Krupiny v té zemi. O hradu Krupině v Chorvatsku se zmiňuje též Bonfinius. Mnoho podobných jmen jsem uvedl na jiném místě. Pokud jde o Míšeň, nemohu souhlasit s tím, že tato končina je původní rodné místo Čecha a všech Čechů, pro důvody, jež jsem pověděl v mnoha kapitolách předtím, také pak proto, poněvadž tato domněnka vyvrací veškeré vyprávění dávných autorů, obzvláště když bylo jasně dokázáno toto: Čech mohl k nám snadno dorazit z Chorvatska a já jsem se přiklonil k časovému údaji, kdy se to pravděpodobně stalo. Dále proto, že před Crantziem či několika málo cizinci nikdo nesoudil stejně. Nakonec, protože sám Crantzius je nedůsledný. Vždyť on právě vykládá, že se Míšňané nazývají po Mži (*Miza*), Sasové po Sázavě, tedy po českých řekách, a že z těchto rodných Čech kolonizovali Míšeň a Sasko. Mám ještě jeden pádný důvod: proč je Adam Brémský ve své kronice o Venedech či Vinulech

(bydleli u moře a přes území Sasů a Míšňanů se rozptýlili od Baltického moře až po Labe) na rozpacích, zda má připojit k slovanským, venedským kmenům Čechy a Poláky, kteří bydlí za Odrou? Nemusel by přece tonout v pochybnostech, zda Čech se svými Čechy a Lech s Lechovci od nich vzešli, naopak by je spojil s Venedy, Vinuly a Ratary, jmenoval by je současně s nimi. Proč tedy neuvede Čecha a Lecha jako vůdce, kteří dorazili přímou cestou ze Sarmatska? Kromě toho, co jsem již uvedl, je možno odpovědět ještě takto: Tuto domněnku podporuje pradávňé vyprávění o vypuzeném Lechovi a jeho bratru Čechovi. Proč se Lech podle všech dávných kronik jak polských, tak českých přestěhoval do Polska, když již předtím stál v Sarmatsku téměř na prahu Polska? Sarmaté se postupem věků rozprostřeli od Maiotského jezera a od Černého moře až k Dunaji a mohli proniknout mnohem snadněji do Illyrie než do jiných končin v oblasti řeky Visly. Při svém pronikání nechali po pravici Karpaty a Sarmatské hory, jak jsem pověděl už předtím. To, co jsem nyní napsal, uvedl jsem z Jordana, který roku 552 sepsal kroniku O válce Getů (*De bello Getico*); v ní výmluvně prohlašuje: „Lidnatý národ Venedů sídlil za mých dob na úpatí Sarmatských Alp, tam kde se tyčí Karpaty, jež uzavírají Dácii, dále pak na severu, a to od ústí Visly až k Dněstru, a také u Černého moře a Dunaje.“ Z toho snadno vyplývá, že už dávno předtím dorazili Sarmati do Illyrie a někteří, bojovnější z nich, překonali Dunaj a dorazili k nám na Moravu a do Čech. Našemu názoru neodporuje ani ta okolnost, že se z četby dovídáme, kolikrát byly illyrské země v těch prvních dobách (od roku 150 až do roku 800) sužovány, uvedeny do područí, znovu získány, znovu obsazeny barbary a vyrvány Římany. Illyrskou zemí ustavičně procházely války, jednou ji napadali nepřátelé Římanů, jindy se zase země po vyhnání vetřelců řídila římskými rozkazy, dokud se jí konečně nezmocnili Slované. Uvaž, jak jsou kraje Illyrika rozdílné, dokonce tak, že co se řekne o jednom, nemusí úplně platit o všech. Sarmaté pronikli do Illyrie poměrně rychle, a to z Moesie. Tak čteme u Tacita, že v zimě po Neronově smrti bylo v Moesii poraženo římské vojsko sarmatským kmenem Roxolany. Za Otona s nimi vedli Římané další války.

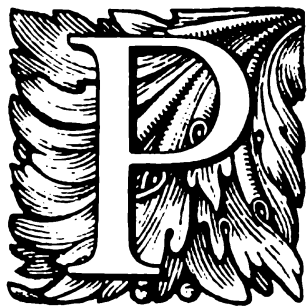
Dost jasně tedy a zřetelně jsem vyložil, co si o tom myslím. Doložit to jasnými příklady zůstalo jen přáním, avšak za okolností tak temných mám právo na shovívavost. Čtenář nechť se přikloní k tomu, co jsem mu předeslal, anebo k názoru, který se mu bude zdát pravděpodobnější. Já se spokojím s úlohou svědomitého badatele.

Znak Českého království. Detail z mapy Čech Pavla Aretina z Ehrenfeldu, 1619

O českých krajích. Jejich hranice a mezníky. Městečka, města a hrady. Jejich bohatství i jakým tvarem je možno vykreslit jejich vzhled. (III. kniha, III. kapitola)

PAVEL STRÁNSKÝ, slavný autor Českého státu (*Respublica Bohemiae*), chybil, jak se zdá, když prohlásil, že Čechy rozdělil do patnácti krajů sám otec vlasti Karel IV. Toto Karlovo rozdělení uznali všichni další lidé a trvá prý do dnešních časů. Tento názor vyvrací věrohodně Královská berně, v níž jsou velmi pečlivě poznamenána všechna města a u nich pak je připsáno, co které místo obvykle ročně platilo za časů Karla a jeho syna Václava králi nebo královské komoře. Připojena jsou ještě sídla krajských hejtmanů čili popravců, jak je tehdy nazývali, totiž jména měst, v nichž tito hejtmané vykonávali soudy a usmiřovali rozvaděné strany. Dále se v té knize vypočítávají kraje rozdělené pokud možno na stejné celky, a to v tomto pořádku: I. Pražský nebo Kouřimský, v němž se nachází Staré Město pražské. II. Plzeňský. III. Litoměřický. IV. Hradecký. V. Rakovnický, k němuž se počítal i Beroun. VI. Chrudimský. VII. Prácheňský, v němž je Kamýk, Březnice, Netolice atd. VIII. Slánský, do něhož náleží Malá Strana pražská, Roudnice, Velvary atd. IX. Boleslavský. X. Žatecký, v němž je i Ústí nad Labem. XI. Čáslavský. XII. Bechyňský, v němž je Ústí nad Lužnicí (*Sezimovo Ústí*). V té době ještě to město, později vyvrácené tábory, exi-

13

14

stovalo. Sem náležejí i kraje Podbrdský a Vltavský, ale za časů krále Václava neměly svoje vlastní pojmenování a ani Pražský kraj nebyl dosud oddělen od Kouřimského. Ani později — na sněmech roku 1569 a 1579 — nedosáhla Praha sice svého vlastního kraje (jak se domníval Stránský), ale byla vyňata ze soudní pravomoci hejtmanů Kouřimského kraje. Napříště pak byla tři Města pražská, a to Staré, Nové a Malá Strana, řízena třemi správci, jež stanovil král. O vážnosti a pravomoci náčelníků krajů a krajských hejtmanů, o tom, jakého museli být stavu a hodnosti, jaké byly jejich úřední povinnosti, o všem, co náleželo k jejich úřadu, budu jednat v následujících knihách Miscellaneí. Vynecháme-li tedy Pražský kraj, který nám chtěl Stránský vnutit, máme jich čtrnáct: Kouřimský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Bechyňský, Prácheňský, Plzeňský, Rakovnický, Slánský, Žatecký, Litoměřický, Boleslavský, Podbrdský a Vltavský; poslední dva, jak se domnívám, připojil král Vladislav. Zbývají ještě tři kraje a provincie, a to od severovýchodu kladské hrabství, od západu chebské území, od severozápadu¹⁰⁹ loketské, o jejichž připojení a — abych tak řekl — přivtělení bude pojednáno jinde. Nebudu mít nic proti tomu, jestliže někdo připočte tyto tři kraje mezi české končiny. Všude se říká Loketský kraj. Chebské území a kladské hrabství však nemám ve zvyku jmenovat krajem. Ještě ale připomínku ke čtenáři: na tomto místě hodlám vypočítávat některá města, hrady a městečka jednotlivých krajů a území, avšak až na malé výjimky připojím pouhé jméno. Pamětihodnosti obcí a hradů si totiž ponechávám pro jiné pojednání, zde postačí, když vyjmenuji jen několik nejvýznačnějších.

O Kouřimském kraji, jaký je jeho tvar, význačná města, městečka a panství. Jeho hranice a jeho bohatství. (§ I)

15 Ze všech krajů je Kouřimský odedávna považován za nejstarší, a to pro starobylost města Kouřimi, kterou mnozí ztotožňují s Ptolemaiovou Kasurgis.¹¹⁰ Kouřim měla svá dávná knížata, kterých se někdy obávala i Praha. Kdybys do tohoto kraje započítal i Prahu, nic by se mu nemohlo rovnat, my však Praze popřejeme jiné místo. Jdeme-li tedy z Prahy na východ, ať už ze Starého nebo Nového Města, naskytne se nám právě Kouřimský kraj. Jestliže se nemýlím, má ten kraj podobu koňské hlavy s uzdou, na čele koně totiž sedí Praha, tam kde jsou uši, rozkládají se místa severně od Prahy, huba s uzdou se táhne až k Voticím, ostatní pak vytváří hlavu a šíj. Kdo by tedy chtěl Kouřimský kraj obejít, našel by tyto hranice: z Prahy vykročí Podskalím, potom po břehu řeky Vltavy až k Ostrovu, kde byl kdysi proslulý klášter benediktinů. Na tomto místě je třeba připojit poznámku: cokoli se ti při popisovaném pochodu objeví po levi-

Kouřim. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

ci, náleží Kouřimskému kraji. Dále ti zůstane ostrovský klášter po pravici, zatímco břeh řeky Sázavy budeš mít po levé straně. Dojdi do Poříčí, které náleží k nevelkému Vltavskému kraji, protože se rozkládá po pravé straně. Dále zamiř nejkratším směrem ke Konopišti s velmi pevným hradem, konečně k (*Vrchotovým*) Janovicím zleva, k Červenému Hrádku a Kosově Hoře, napravo pak ti zůstanou Nedrahovice. Dále se ubírej ke Kostelci, jemuž říkáme Podolský. Poněvadž však Kostelec náleží v úplnosti do Bechyňského kraje, s jehož hranicemi se zde setkáš, obrať se ostře doleva a ubírej se k Miličínu — zůstane po tvé pravé straně — a Jankovu. Dále pospíchej na Vlašim, (*Trbový*) Štěpánov, (*Český*) Šternberk a Kácov, tato místa totiž jsou na samých hranicích tohoto kraje. Konečně poté, cos navštívil Suchdol, dorazíš k Labi, které tě bude provázet jako hraniční čára až na Mělník. Ten necháš po pravici, dostaneš se na břeh Vltavy a potom proti proudu s řekou na pravé straně dojdeš přes Libeň do Prahy. A tak jsi obešel celý Kouřimský kraj.

V tomto Kouřimském kraji jsou tři svobodná královská města: Kouřim, Kolín a (*Český*) Brod, o nichž pojednáme. Městečka královské komory jsou tato: Jílové se zlatorudnými doly, město Brandýs s hradem nad Labem (o něm v pojednání o hradech), Přerov (*nad Labem*), kdysi majetek Šelmberků, později Starého Města pražského, nyní královské panství, Labský Kostelec či Kostelec nad Labem (ba přímo na samém Labi, dobře opevněné místo, proslulé několika bitvami), Zápy (rodiště Stránského), Sadská, kde kdysi stál příčiněním zázraku sv. Apolináře kolegiální kostel, později klášter mnichů augustiniánů.

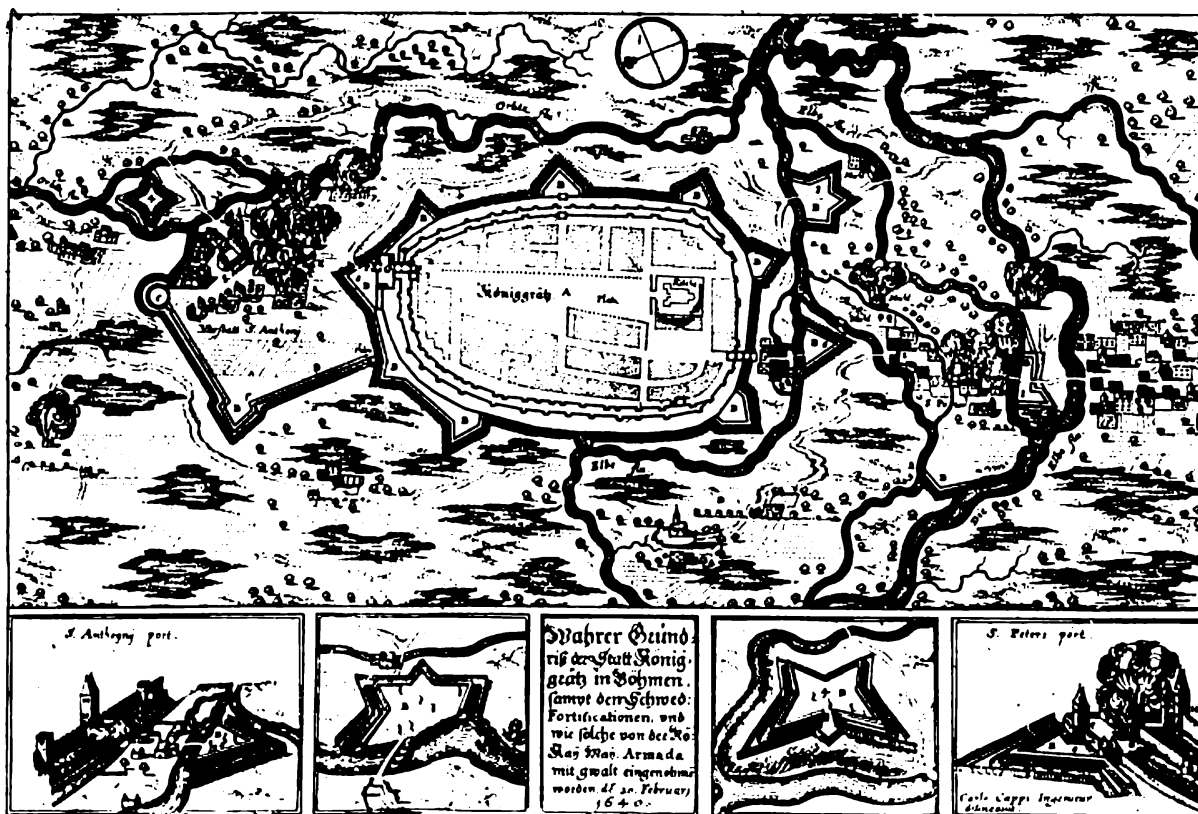
Šlechtická panství jsou tato: Klecany, kde se vykládá žertovná povídačka o zvonech, jež se přestěhovaly do Boleslavi, Klučov, Kounice (po

nich se jmenuje urozená hraběcí rodina), Cerhenice, Zásmyky, Koloděje, Uhříněves, Rataje, Šternberk založený Šternberky, Kostelec nad Černými lesy (o něm v oddílu o hradech), Pyšely, Hrádek nad Sázavou (*Komorní Hrádek*), Líšno, což jsou jednak samotné hrady, jednak městečka. Městečka Domašín, Benešov pánů Hodějovských, klášter sv. Prokopa nad Sázavou, proslulý zázraky; jeho opatem je královský prelát. Úvaly, rodiště svatého Prokopa, Hostýň, zbořený hrádek u Úval, v němž se narodil pražský arcibiskup Arnošt, Konopiště (o něm mezi hrady), Vlašim (odtud přijala své jméno panská rodina Vlašimských), Jenštejn (kdysi hrad pánů téhož jména), Bystřice, Janovice zvané Uhlířské, Jankov (místo neblahé bitvy z roku 1644), Chotýšany, Štěpánov, Kácov, Machovice, Štířín, Škvorec (odtud vzešla kdysi urozená rodina pánů Škvoreckých), Říčany (původní sídlo Říčanských), Plaňany, Nehvizdy (s nebezpečným lesem, který přináší utrpení pocestným; druhý takový les, jménem Vidrholec, je u Úval směrem k Brodu), Břežany, a to dvojí (*Dolní, Panenské*), Čestinkostel, Chocenice, Chrást (Chrast je v Chrudimském kraji), Kolovraty (sídlo panské rodiny tohoto jména), Květnice (první sídlo starodávné rytířské rodiny Maternů), Louňovice (kdysi klášter premonstrátek pod vedením opata), Lobkovice (odkud pocházejí Lobkovičtí), Postupice (odtud vzešla urozená rodina Kostků), Ratboř (místo proslulé granáty), Vinoř (původní rytířské sídlo), Odolena Voda, nyní Odolka (ačkoli dnes náleží pro svou příslušnost k hradu Nelahozevsi do Slánského kraje), Neratovice u Labe, Obříství a Chvatěruby. Tato tři poslední místa jsou proslulá lovem lososů. Chlumín, Toušeň (to místo je z doby, kdy zde stál hrad, posvěceno pobytem Karla IV.), Dubeč, Pecínov (odtud kdysi vzešla sekta Pecínovská čili Pecínovští bratři), Votice, Kášin hrad ve zbraslavské krajině a ještě mnoho jiných míst. U (*Českého*) Brodu je obec Hřiby, proslulá porážkou táboritů. Na tomto místě byli téměř úplně vyhubeni katolickými pány, jak jsem vyprávěl v Historii Svaté Hory.

Obzvláštním bohatstvím Kouřimského kraje je množství lesů, jejichž užitek plyne většinou do královského města Prahy. Po Sázavě a po Vltavě se z nich ustavičně plaví vory a přivážejí dřevo, obilí a ostatní zboží, jež se potom ve městě prodává. Kouřimský kraj je proslulý také lovem lososů na některých místech, jak jsem poznamenal již dříve.

O Královéhradeckém kraji; jeho podoba, hranice, města, hrady, městečka, panský majetek a konečně zvláštní bohatství. (§ II)

Královéhradecký kraj, ze všech českých krajů nejrozsáhlejší, odvodil své pojmenování od předního města Hradce Králové. Představuje — jak se může pozorovatel snadno přesvědčit — svazek nebo kytici květů,

Půdorys Hradce Králové s opevněním proti Švédům v únoru 1640. Rytina Matouše Meriana podle kresby Carla Cappiho, kolem roku 1650

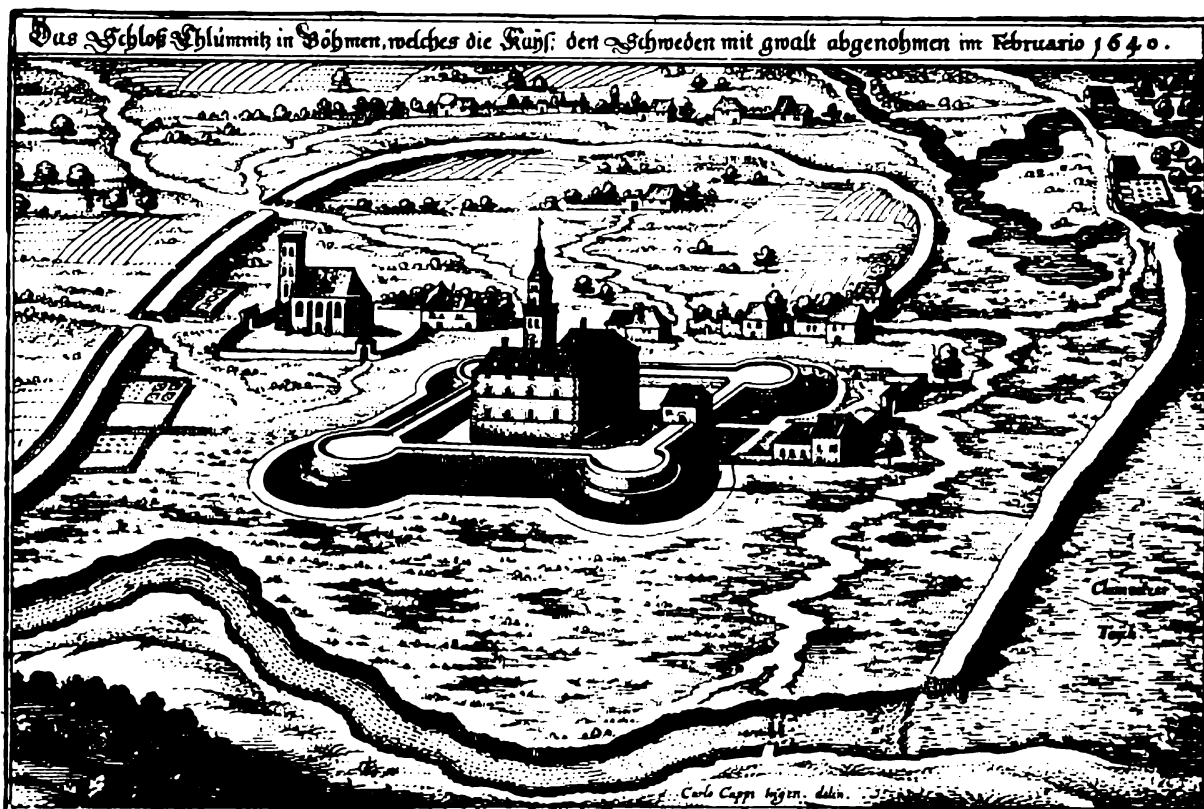
s touto podobou jej můžeme srovnat. Na vrcholku kytice se rozkládají dost velké květy v čáře od Poděbrad až k pramenům Labe, snítky květů a samotná nejnižší a nejúžší část svazku představuje končinu od Bohdanče a Náchoda až k pramenům Moravy, jež v tomto kraji pramení. Můžeme jej tedy vhodně vypoodobnit obrazem rozkvetlé kytice. Poněvadž města a význačnější část kraje je majetkem královen, které dostávaly toto věno při korunovaci, vypadá to, jako by králové odevzdávali Královéhradecký kraj jako svazek květů do rukou královen. Uvádím příklad z literatury, že v jiných královstvích dostávala královna dar do měšce nebo na plášť, ke stuze, do věnce či na jinou část světského ženského odění.

Jdeme-li z Prahy na sever, začíná Královéhradecký kraj po šesti velkých mílích u Poděbrad, a vezmeme-li to stručně, sousedí na západě s Boleslavským krajem, na severu je ohraničen Krkonošemi a lesnatým pásmem Slezska, na východě kladským hrabstvím a severním českým pomezím, od jihu Chrudimským krajem. Svobodná města jsou Nymburk, který náleží králi, českým královnám patří Hradec, Jaroměř, Nový Bydžov, Trutnov a Dvůr (*Králové*). O nich pojednáme v historii měst. Jiná města a městečka podřízená šlechtě: Jičín, Broumov, Dymokury s hradem, Kopidlno, Chlumeck (nad Cidlinou) (v okolních lesích byl poražen a zajat Čechy císař Lothar)¹¹¹, Jilemnice, Pecka s hradem, Smiřice (panství rodiny toho jména) s hradem. Nové Město (nad Metují) s hradem, založené Pernštejnů, Opočno s hradem, Žiželice, Hořice, Vrchlabí s velmi

kvetoucím řemeslem všeho druhu, Hostinné, Police, Dobruška, Třebchovice, Solnice, Rychnov s proslulou textilní výrobou (rodné místo baronů Rychnovských dosud žijících), Kostelec nad Orlicí, Ústí u Lanškrouna, přírodou neobyčejně dobře opevněný hrad Kumburk a jemu podobný Velíš, dále Adršpach (odtud pochází adršpašská větev Berků), Náchod (původní sídlo pánů z Náchoda) s hradem mnohokrát obléhaným, Borohrádek atd. Městečko Poděbrady s královským hradem, který králům prodala rodina Poděbradských neboli z Kunštátu, Barchov (rodiště Dašických z Barchova), Černín, Černíkovice s hradem rozbořeným Žižkou, Dětenice, Dobřenice a Dohalice (rodné místo Dohalských), Heřmanice (rodná půda frýdlantského vévody), Lomnice (*nad Popelkou*) s hradem hrabat Valdštejnů, Mokrovousy (sídlo proslulých rytířů z rodu Zárubů), Semily, Sloupno (podle něho se nazývali rytíři Kordulové), Kunětická Hora, nyní opuštěný hrad, považovaný kdysi za jeden z nejpevnějších. Libice, rodiště sv. Vojtěcha a jeho bratří, mučedníků. Trosky, dvojité hrad stojící na sesterské skále a podobně jako ona vybudovaný. Oba hrady stojí v nejtěsnější blízkosti a vlastně na sebe pohlížejí. Směrem od Prahy je po pravé straně Baba, po levé pak Panna proslulá marným obléháním Žižkou. Žehuň, Hradištko, Městec Odraný, podle tradice slavné rodiště bojovného krále Přemysla Otakara. Slibovice, Hlušice, Kunčice, Vamberk a Žamberk. Památný hrad Litice, o němž na příslušném místě. Jablonné, Orlice, Králíky, Mladkov, Skalice, Rýzmburk, na vysoké hoře Ročenštejn (?), (*Mnichovo*) Hradištko, Scimburk¹¹², Žaclěř, opuštěný hrad, kdysi neblaze proslulý loupeživými rytíři. Dále Pilníkov (rodné sídlo rytířů Zilvarů), Branná, Paka (proslulá sochou Matky Boží s hojnými procesími), Miletín, Dřevěnice, opuštěný hrad Bradlec, Libáň, Úlibice (odtud původ rytířů Úlibických), Smidary, dvojí Petrovice¹¹³, Skřivany, Chotěšice, Nechanice, dvojí Rokytnice (*nad Jizerou, v Orlických horách*). Kyšperk a další hrady Žampach a Potštejn (podle prvního z nich si pozměnili své jméno páni ze Žampachu): Žampach již dříve opuštěný, Potštejn dosud velmi vhodný k obraně. Častolovice (kdysi rodné místo pánů z Častolovic) a v nich proslulý zámek. Ostroměř, sídlo stejnojmenných pánů. Sadová (první sídlo rytířské rodiny Sadovských), Kocléřov, Žíreč; Ples, hrad u Jaroměře, odkud pocházeli rytíři Kordulové a z Plesu, a ještě mnoho jiných míst, jejichž výčet by šel donekonečna.

Královéhradecký kraj se může pochlubit ze všech krajů největším počtem bažantů. Kdysi jsme mohli vidět a ještě dosud můžeme spatřit zřízené bažantnice na mnohých místech: ve Smiřicích, v Jičíně, v Dymokurách, v Chlumci, v Častolovicích a na mnohých místech, jak jsem o tom pověděl v I. knize Miscellaneí. Abych se také zmínil o něčem méně významném: tedy Královéhradecký kraj byl v dávných dobách proslulý výrobou sýrců, jak se dovídáme od Bohuslava z Lobkovic, který byl

Zámek Chlumec nad Cidlinou. Rytina Matouše Meriana podle kresby Carla Cappiho, kolem roku 1650

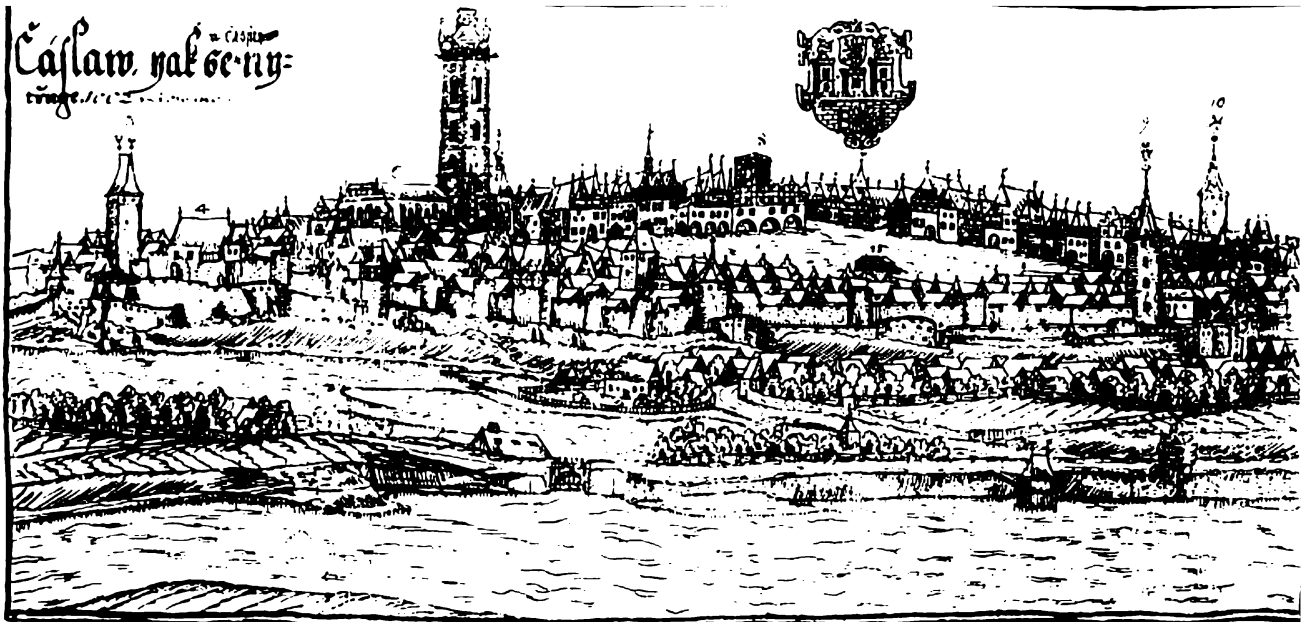
přítomen na královské svatbě Vladislavově, konané v Budě. Královéhradecké sýry byly žádány a dováženy až do Uher. Nymburk oplýval melouny a jinými dary bohyně Pomony, což je pozoruhodné v krajině poměrně chladné. Pokud jde o chov ušlechtilých mohutných koní, doporučoval se kdysi právě Královéhradecký kraj, zvláště území kolem Jičína, takže pevně stavěné a statné koně k potřebě obrněných jezdců nechtěl nikdo odjít. Dnes jsou v tomto kraji dva císařské hřebčince (třetí smrkovický náležel kdysi vévodovi frýdlantskému), a to především díky podnebí vhodnému pro toto zvíře. Pečovatelé a chovatelé koní pozorují, že podnebí má vliv na jejich výchovu. Ale větší a pravdivější je proslulost kraje, pokud jde o válečníky a výborné vojevůdce, jež tato část Čech vždycky rodila. Nebudu o nich mluvit jmenovitě, ale v dávných dobách se v této krajině narodili Vartmberkové, Redernové, Smiřičtí, Trčkové, Oppersdorfové proslulí ve válkách s Turky, Sadovští, Kapounové, Bubnové, Berkové v mnohých rodových větvích, Náchodští, Bibrštejní, Harantové, Hrzanové, Křinečtí, Rychnovští, Stošové, Valdštejní, ačkoli tito páni náležejí nemalé měrou ke kraji Boleslavskému, Slavatové, páni ze Žampachu, Zárubové, Šelmberkové, Čertorejští, Haugvicové, Bendové, Amchové, Bukovští, Dohalští, Rašínové, Kordulové, Rodovští, Dobřenští, Odkolkové, Újezdečtí, Mladotové, Strakové, Talackové, Ostrovcové atd.

Památná a pozoruhodná místa tohoto kraje jsou tato: hory Krkonoše a v nich zjevení zvané Rýbrcoul (o něm jsme pojednali ve vlastní kapitole v I. knize *Miscellaneí*), prameny Labe, jež vzniká právě v těch horách. Množství drahokamů a vzácných kamenů. Jaroměř proslulá lovem mihulí. Řeky plné lososů a pstruhů. Všude nesmírný počet zvěře. Rybníky naplněné rybami, mezi nimi rybník Blato u Poděbrad, který se rozlévá více než míli, měřeno napříč. U Jaroměře a Skalice jsou to podivuhodné podzemní prostory a chodby.¹¹⁴ Na Liticích vítězný oblouk krále Jiřího a konečně nemalý počet vynikajících hradů, o nichž pojednáme na příslušném místě. Také je tu slavný broumovský klášter a klášter benediktnů v Opatovicích, který byl kdysi nejbohatší v Čechách.

Chrudimský kraj. (§ III)

Královské město Chrudim, nejdůstojnější místo v té krajině, dalo jméno Chrudimskému kraji. Jeho severní hranici tvoří Královéhradecký kraj, jižní a východní Morava, na západě souvisí s Čáslavským krajem. Dlouho jsem byl na pochybách, k čemu mám tvar tohoto kraje přirovnat. Snad nejvíce se podobá napjaté kůži nějakého živočicha, nejspíše bobra; přátelé s tímto názorem souhlasili. Svojanov a Bystré — tato místa jaksi vybočují z kraje — představují vyčnívající kůži hlavy, Svojšice a Petrovice jsou dva protilehlé cípy a naznačují přední nohy, Dašice a Hlinsko jsou zadní nohy, ostatní končiny pak vytvářejí tělo, ocas bobrův pak se roztahuje až k Přelouči na Labi. Ostatně právě v řekách tohoto kraje, v Orlici, Chrudimce a jiných, žije značné množství bobrů; je snadné je objevit a pochyťat.

Svobodná města a královnina věnná (něco podobného jako v Královéhradeckém kraji) jsou tato: samotná Chrudim nazvaná podle zakladatele Chruda, Vysoké Mýto podle mýta, Polička nazvaná podle políčení tenat¹¹⁵ (na tomto místě prý jednou nepřátelští Moravané vtrhli do Čech a zde neblaze pořídili). Z dalších četných měst, městeček a hradů jsou uváděna tato: Pardubice s překrásným hradem, který zakoupil císař Rudolf za velkou sumu od Pernštejnů, poněvadž okolní krajina je velmi příhodná pro čižbu, rybolov a odchyt ostatní zvěře. V majetku krále je městečko Přelouč nad Labem. V šlechtickém poddanství jsou tato místa: velmi čilé město Litomyšl se zámek, vybudovaným mimořádným stavitelským uměním, Brandýs nad Orlicí, Heřmanův Městec, Chrast, panství královéhradeckého biskupa, Choltice, Chroustovice, Dašice, Košumberk (původní sídlo Slavatů), Rychmburk (dávný majetek pánů z Pardubic, kteří nosili na štítě polovinu bílého koně), Choceň, Nové Hrady, Kruceburk (*Křížová*), Hroubovice, Bystré, Žumberk, Rosice, Orlov, Slati-

Čáslav. Kresba Jana Willenberga, 1602

ňany, Úherčice, Svojšice, Morašice, Dobříkov, Limberk, Svojanov, Sezemice, kde stál kdysi ženský klášter, Seč, Tuněchody (první sídlo rytířů stejného jména), Uhersko, Lanškroun, rodné město vynikajícího lékaře Marci, Česká Třebová, Hlinsko, hrad Lipka, Týnec, Luže, Stolany, Fryšava, Trhová Kamenice a Podlažice, kdysi klášter, nyní vesnice.

19

Památná a pozoruhodná místa tohoto kraje jsou tato: Pardubice, kdysi malé město, potom zvelebené pány z Pernštejna řadou překrásných domů s hradem důstojným králů, přičemž jeho půvab si nezadá s obranou schopností. Torstensonovo švédské vojsko tvrdě obléhalo hrad i město a přesto Pardubice nedobylo, ačkoli v městě zuřil požár. V této krajině stojí za podívanou rybníkářské dílo, totiž asi čtyři sta rybníků, které jsou společně napájeny kanály. Jejich zařízení vyžadovalo obrovskou námahu. Největší z nich je Čeperka, který se rozkládá na tři německé míle, takže chceš-li jej objet koňmo, musíš na to vynaložit celý den a ještě to stihneš jen tak tak. Zkušení stavitelé prohlašují, že největší pozornosti si zaslouží litomyšlský zámek a stejně tak vznešená bazilika vysokomýtská. Jinak existuje žertovné pořekadlo o jakémsi mýtském měšťanu jménem Kujeba z Mejta, kterým ještě dnes označujeme hloupého člověka. Neméně proslul i výrok konšelské rady přeloučské ze 13. února roku 1598, pro nějž se jim ještě dnes lidé vysmívají tak, že každou vyhlášku danou jako milost jmenují přeloučskou. Také pardubická věž s pozlacenými makovicemi a hroty se dostala do přísloví, když totiž řekneme, že se nějaká věž blýská jako pardubická věž.

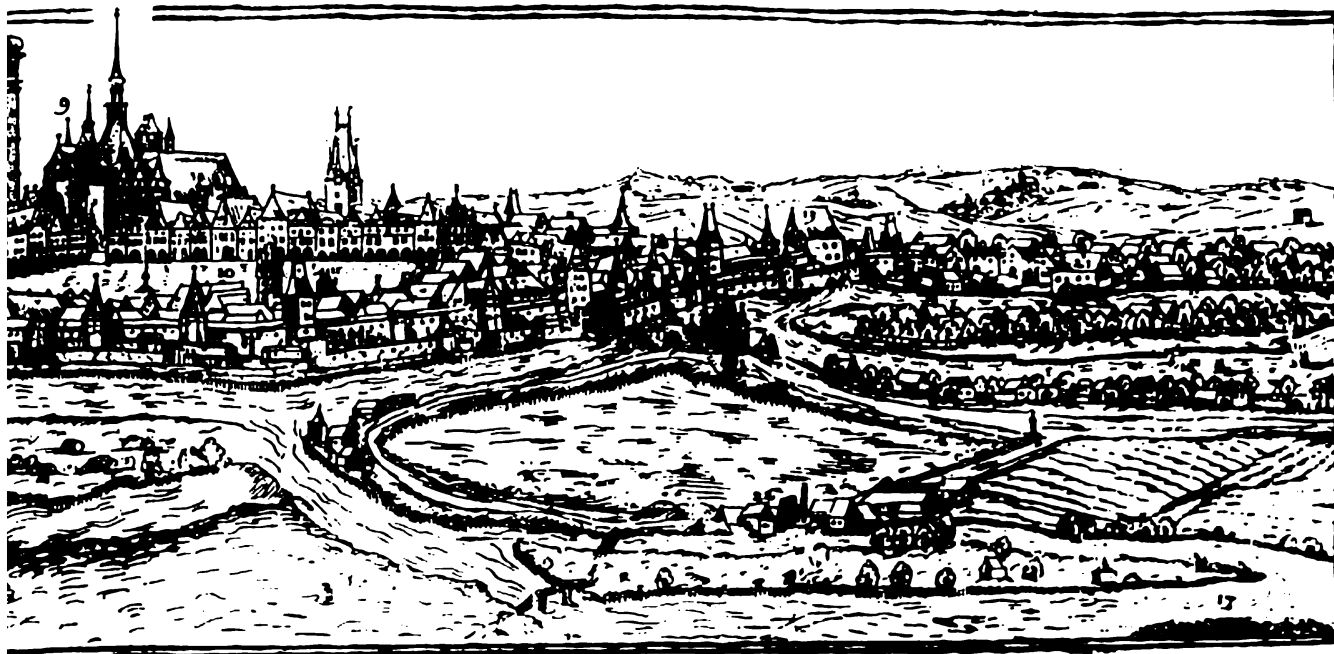
Tento kraj, ačkoli není velký, je nadán velkým bohatstvím; především ušlechtilými a statnými koňmi, dále kapry a štikami výborné chuti

— vždyť počtem rybníků předčí všechny ostatní kraje. Konečně také výrobou skla, které se v této krajině získává v hlubokých lesích u Herálce, Bříště a Fryšavy litím a foukáním v ušlechtilé, lesklé a průhledné podobě. Náš Fournier v díle *In notitia orbis* (4. kniha, 6. kapitola) dosvědčuje, že všude jsou ceněny pardubické dýky.

O Čáslavském kraji. (§ IV)

Čáslavský kraj získal své pojmenování od starobylého města Čáslavi, protože Kutná Hora byla založena až mnohem později, až byly objeveny stříbrné žíly. Jeho hranice se od severu dotýkají Královéhradeckého kraje, od východu Chrudimského, od západu Kouřimského, od jihu Bechyňského a Moravy. Tvar a podoba celého kraje předvádí — když to pečlivě prozkoumáš — jakousi mošnu. Hrdlo této mošny, abych tak řekl, má provázky někde u Jihlavy a stahuje se k Pecínovu. Podoba mošny je pro tento kraj nejprůhodnější už proto, že téměř po čtyři století přispíval k bohatství Čech a svým nadbytkem stříbra zmírňoval králům a celému království nouzi. Proto Žižka z nenávisti nazýval Kutnou Horu Antikristovou mošnou. Toto město totiž horlivě stranilo katolické víře. Královská a tím i svobodná města v tomto kraji jsou tato: Kutná Hora (o níž jsem právě mluvil), potom Čáslav a konečně Německý (*Havlíčkův*) Brod (proč se toto město může nazývat královským, to vysvětlil Stránský). Dále je to Přibyslav proslulá smrtí jednookého Žižky. V rodinných majetcích šlechty jsou hrady, městečka a celá panství (Malešov s hradem byl v mi-

České Budějovice. Kresba Jana Willenberga, 1602

nulém století, a to roku 1585, královským majetkem) v úplnosti tato: Nové Dvory, Žehušice, Ronov (původní sídlo po něm pojmenované panské rodiny, jež vzešla od pánů z Lipé a Berků), Vilémov (kde stál kdysi proslulý klášter benediktinského řádu), hrad Polná (město téhož jména patří na Moravu), dvojí Jeníkov (*Golčův, Větrný*), Křivsoudov, Lipnice s někdejší slavným, výborně opevněným hradem, Žleby (prastaré panství pánů z Lipé), Lichtemburk (Lichnice, rodové sídlo větve pánů z Lipé, jak povím v Rodokmenech šlechty), Ledec (*nad Sázavou*), Světlá, Zruč (*nad Sázavou*) (odtud rytíři Zručtí), Chotěboř, Okrouhlice, Čechtice (rodové sídlo rytířů z Čechtice), Košetice, Herálec, Vojnův Městec, Studenec, Bohdaneč (původní sídlo rytířů Bohdanečských), Zbraslavice, Orlík, Senožaty, Borová, Humpolec, Dřenice, ves Martinice, Ovčáry (v minulém století panství mých předků, jak dosvědčují desky království a Paprocký v popisu rytířských rodin na f. 407), Paběnice (založené Voračickými), Soutice (rodové sídlo Čabelických), Všebořice, Zábělčice, Krucemburk (*Křížová*), dále dva kláštery, Frauental a Žďár: ten první je panenský klášter, druhý mužský, oba byly založeny cisterciáky. Témuž řádu náleží také Sedlec. A ještě mnohá městečka a hrady. Sázava, jež vzniká v tomto kraji, púlí jej na poloviny. Jako druhá řeka zde pramení Chrudimka a u Pardubic se vlévá do Labe.

20

Památná místa jsou tato: Kutná Hora, proslulá jednak stříbrnými doly, jednak důlním zařízením, které vytahuje na povrch stříbrné kusy a hroudy. Pozoruhodné jsou rovněž pece na tavení a čištění stříbra a dílny, v nichž se razí mince a vykonávají ještě jiné mincovní a kutací práce. Sedlecký klášter staví na odív ledacos, především onu obrovskou kostnici,

v níž jsou hromady lidských kostí a koster. Památná je také jeníkovská Loretánská Panna Maria, které vzdávají velkou úctu. Obzvláštní dary poskytl tomuto kraji příroda: stříbro, o jehož mimořádném výtěžku existuje česky psaná knížka přítele pátera J. Kořínka. Dávné české pořekadlo spojilo tento kraj s představou koňských potahů pro práce v dolech a konečné přivázení uhlí, stejným způsobem jako se říká: slánští holubáři, litoměřičtí vinaři, rakovničtí pivovarníci, žatečtí sládcí, prácheňští rybáři, bechyňští rybníkáři, plzeňští ovčáci, časlavští koníři. Co říkají předkové o jiných krajích, to jsem od nikoho neslyšel.

Bechyňský kraj. (§ V)

Následuje velmi rozsáhlý kraj, který dávní lidé nazvali Bechyňským po pevném a starobylém hradě Bechyni. Tento kraj sousedí na severovýchodě s Moravou, na východě s Čáslavským krajem, na jihu s Rakousy, na západě s Prácheňským krajem, na severu částečně s Vltavským, částečně s Kouřimským. Jestliže si dobře všimneš tvaru tohoto území a jeho ohraničení, shledáš, že se podobá křídlu, jež malíři malují andělům, či hudebnímu nástroji křídlu, zvanému tak podle podobnosti s ním, anebo konečně harfě. Uvidíš, že přesně v této podobě křídla může být vypořádán celý Bechyňský kraj. Nejspodnější část nástroje bude stát u Reichenau nedaleko města Freistadtu na rakouském pomezí. Vršek nástroje bude u Jankova. Všechno ostatní bude vhodně uspořádáno, jak uvidíš při prvním popatření na mapu.

21 Královská a svobodná města s pravomocí svolávat sněmy jsou: (*České*) Budějovice, Tábor, Pelhřimov. Stránský si vymýšlí báchorku názvu Budějovic od buditi. Původní Budějovice, dnes vesnice, byly přece založeny Rožmberky na památku narození syna Budivoje, jak je známo z nejstarších análů Rožmberků. Otakar určil a předepsal městu lepší místo k osídlení, tedy to, na němž dnešní Budějovice stojí; staré jméno zůstalo zachováno a královskou výstavbu řídil rytíř Hříz. To je možno vyčíst z mého Výtahu z českých dějin s uvedením autorů. Však až budeme později jednat o českých městech, dotkneme se vedle osudu jiných měst také původu a příhod Budějovic, Tábora a Pelhřimova.

Ke královským městům, jež jsme právě vyjmenovali, uveďme další města této krajiny podřízená šlechtě. Starobylými právy a privilegii si nezadají s královskými. Dále jsou tu hrady a opevněná města, kdysi oplývající bohatstvím: (*Český*) Krumlov s obrovským hradem. Vynikající hrad Bechyně, o němž Stránský, klamně informován, chybně poznamenává, že jej nedobyli ani táboři. Dobyli jej, katoličtí páni jej získali zpět a pak se znovu octl v moci tábořských pod vedením Prokopa Holého, jak jsme

ukázali ve Výtahu z českých dějin. Dále je to město Soběslav, dvojí Řečice (*Červená a Kardašova*), dvojí Cerekvice (*Nová a Leskovecká*), Kamenice s proslulým zámekem, Černovice. Města Počátky, Veselí, Kaplice, Lomnice jsou spíše ospalá městečka. K nim připoj: Neustupov, Loutkov, Želiv s klášterem, Sviny, Pacov, Choustník s prastarým hradem a rodovým sídlem pánů z Choustníka, kteří nosili ve štítě jako znamení opřený žebřík na způsob benátských Scaligerů. Nová Bystřice s klášterem paulánů, který byl zřízen dosud žijícím zakladatelem Františkem, Hořepník, Nové Hrady, město Rožmberk s novým zámekem a starým hradem ve zříceninách, Lišov, Landštejn, kdysi velmi opevněný hrad (odkud pocházeli strýcové Rožmberků, páni z Landštejna), Batelov, Božejov, Budislav, Cuknštejn, Deštná, proslulá léčivým pramenem, Dírná (rodové rytířské sídlo), Hluboká s někdejší nedobytným hradem. Ves Římov (majetek koleje krumlovského Tovaryšstva), Humpolec a Orlík, Kámen s hrádkem opevněným přírodou; Kalenice (rodiště rytířů z Kalenic), tři Lhoty¹¹⁶, Mnich, Nemyšl (rodné místo Mitrovických), Řísnice (rodové sídlo rytířů z Řísnice), Slavkov, Slavkovice a Tučapy (obojí sídlo, z něhož vzešly starobylé rytířské rodiny), Včelnice (kde je kostel s mnoha náhrobky rytířů Vencelíků), Věžníky, Vitanovice a Olbramovice (obojí rodová sídla), Načeradec, Miličín, Lukavec a (*Mladá*) Vožice se starou věží; dále je to Chýnov (kdysi arcibiskupské panství), Nový Rychnov, Podolský (*Nový*) Kostelec, Bernartice, Milevsko s premonstrátským klášterem, o němž na jiném místě, Pluhův Žďár, Stráž (rodové sídlo pánů ze Stráže), Lišov, Střemily, Kunžak, Doudleby (stará historie Rožmberků potvrzuje, že Doudleby původně náležely starobylé rytířské rodině z Doudleb), Dobrá Voda (o níž v pojednání o zázracích), (*Horní*) Dvořiště, Rýzmburk, Hrobý. Žernovice (se starým hradem rytířů Vencelíků), Vyšší Brod (vznešený cisterciácký klášter), Zlatá Koruna (kdysi velmi bohatý klášter téhož řádu), Borovany (majetek řádových mnichů sv. Augustina); Rudolfovo s bohatými stříbrnými doly, pojmenovaný po císaři Rudolfovi II., Lukavec, Pacov (starobylé sídlo Malovců, jak poznáváme v samém kostele, který místo sloupů drží poloviční koně, znak Malovců)¹¹⁷, Kamberk (rodové sídlo rytířské rodiny z Kamberku), Borotín (po dlouhou dobu sídlo týchž Malovců), Radenín, Dráčov, odkud pocházeli rytíři Dráčovští proslulí válečnými skutky, Pardovice a Zátoň. K tomu ještě mnohá další jména.

Památná místa tohoto kraje, jež můžeme označit, jsou tato: kostel sv. Víta v (*Českém*) Krumlově, význačný chrám ve Vyšším Brodě s klášterem, v němž urození páni z Rožmberka, ač jsou mrtví, sedí rozsazeni jako v radě.¹¹⁸ Tento klášter přisoudil Stránský Prácheňskému kraji. Hrady: krumlovský, jindřichohradecký, třeboňský (s někdejší knihovnou velmi vzácných knih) — v Třeboni jsou také známé podzemní prostory důležité pro obranu města —, bechyňský, kamenický a některé další.

Rybník Jordán u Tábora je ze všech českých rybníků čtvrtý největší¹¹⁹, pokud se nemýlím. Samotné město Tábor je pozoruhodné svým vznikem podle skutečného tábora, protože Žižka nařídil svým bojovníkům, aby si zřídili domy přesně na tom místě, kde měl každý rozložen svůj stan. Proto bylo novému městu dáno velmi případné jméno Tábor.¹²⁰ Z vysoké věže, odkud lze přehlédnout celé město, lze toto táborové uspořádání krásně vidět. Na hradbách uvidíš věž — zásobárnu, založenou samotným Žižkou, v jejímž jednom rohu je jeho podoba. Je vyobrazen, jak jednou rukou drží hlavu oholeného mnicha a druhou mává kyjem.

Tento kraj oplývá u Jindřichova Hradce, Třeboně a Budějovic štikami a kapry znamenité chuti. Je tam totiž mnoho rybníků, jimiž protéká čerstvá voda, což jiné kraje v takové míře nemají. Lososi se třou u Týna (*nad Vltavou*) a Písku, a proto se malí lososi — jen o málo větší než prostřední prst — loví ve velkém množství v Otavě. Posílají se přátelům po celých Čechách jako milý dárek. Tím mě nejednou na velkou vzdálenost podaroval můj drahý přítel a skvělý člověk, Martin Trojer, primátor města Písku.

Vltavský kraj. (§ VI)

Za nejmenší ze všech krajů českých je považován Vltavský, nazvaný tak proto, že celou jeho délkou protéká řeka Vltava. Délkou přesahuje sotva šest našich mil, na šířku jsou to sotva tři. Nejvhodněji bys mohl jeho vzhled vyjádřit nebo vymalovat podobou sedícího psa, a to tak, že by na vrcholu hlavy seděl ostrovský klášter, na tlamě a čenichu by bylo Poříčí a Borotín. V tomto kraji není jediné královské město, nenalezneš tam jediný komorní statek, ačkoli jej hejtmani spravují stejně jako jiné kraje. Z měst by tedy bylo na prvním místě město Sedlčany. Pro své stáří se těší úctě klášter benediktinského řádu Ostrov. Stál již za časů sv. Vojtěcha a pojednáme o něm v popisu posvátných budov. Dále je to Poříčí, Štěchovice, Hradiště, Tloskov s hradem, Neveklov, Osečany (rodové sídlo rytířů, kteří měli v erbu mnicha či muže oděného v poutnický šat), dále — jak jsem již řekl — Sedlčany, Červený Hrádek, Nedrahovice, Krásná Hora s hradem a dále městečko Obděnice rovněž s hradem, Bozebín (?), Bosákovice, Lobkovický (*Vysoký*) Chlumeč, Jistebnice, Kosova Hora s hradem, Krašovice, Mitrovce (rodné sídlo Vratislavských), Počepice (původní sídlo Počepických), Prčice, dvojí Radíč, Smilkov, Svojkov (původní statek Kapounů), Týnec nad Sázavou, Voračice, Zahradka a mnoho jiných.

23 Nedovedu říci, čím jiným oplývá tento kraj kromě ryb všeho druhu ve Vltavě a kromě nesmírného množství dříví a obilí, jež se dopravuje po Vltavě vesměs do královského města Prahy. Památným místem v tomto

kraji je ostrovský klášter, o němž jinde. Již dříve, totiž v prvním přídavku k Historii Svaté Hory, jsem vysvětlil, proč předkové chtěli, aby tato nerozsáhlá končina měla svůj kraj s vlastním pojmenováním. O Neveklově mají staří Češi pořekadlo. Příčinu k němu dal asi nějaký člověk posedlý d'áblem. Když pak jej zbožný muž z ostrovského kláštera mocí kněžského úřadu vypudil z těla, do něhož vstoupil, a vyhnal z této krajiny, byl d'ábel asi tak velice potrestán, že na toto prokleté místo nechce ani vzpomínout, natož se sem vrátit. To pořekadlo, jemuž nikdo nerozumí, zní: Nechce se čertu do Neveklova.

Podbrdský kraj. (§ VII)

Podbrdský kraj náleží, pokud jde o velikost, mezi prostřední kraje, ale posvátností míst, bohatstvím a různými vzácnostmi si nezadá s žádným jiným krajem. Popsal jsem jej již dříve v Historii Svaté Hory a pečlivě jsem se věnoval jeho památkám. Na severovýchodě sousedí tento kraj s Kouřimským, na jihovýchodě s Vltavským¹²¹ v celém jeho rozsahu, na západě s Plzeňským, na severu částečně se Slánským, částečně s Rakovníckým. Celý kraj by bylo možno vyjádřit podobou plic. Chceme-li se vyjádřit obrazně, můžeme přirovnat Svatou Horu, jež se rozkládá na samé hranici Prácheňského kraje, k pulsujícímu srdci, které vše oživuje.

V tomto kraji leží královské město Beroun (za doby císaře Karla IV. mu říkali Verona), o němž pojednáme na příslušném místě mezi městy. Královské komoře náležejí četná a bohatě nadaná městečka Králův Dvůr, hrad Točník a Žebrák s městečkem (po mnohá staletí sídlo rodu Házmburků či Zajíců, kteří vládli v této krajině od Zbraslavi po Zaječov), Dobříš s četnými vesnicemi, polnostmi a lesy a také s knínskými doly na zlato, kdysi majetek ostrovského kláštera. Dále nejslavnější hrad Karlštejn, dílo Karla IV. (více o něm v části o hradech) a Tetín, hrádek proslavený smrtí mučednice sv. Ludmily, s městečkem, na jehož úpatí lze v tekoucím proudu sbírat úlomky zlata. Z těchto statků královské komory jsou některé pronajaty předešlými panovníky, jiné dány do zástavy nebo konečně i prodány, takže je má ve svých rukách šlechta. Mezi panské majetky, jež jsou odedávna v soukromém vlastnictví, počítají se tyto: hrad Nižbor, Lochovice, Hořovice (rodové sídlo rytířů z Hořovic, kteří nosili ve znaku havrana se zlatým prstenem v zobáku), Komárov (rodové sídlo rytířské rodiny Pešíků) s význačnými štolami na železo. Mníšek, Chrástany, Újezd, Buková, Hluboš, Korkyně (rodové sídlo české a polské šlechty s korábem v erbu), Pičín, starobylý hrad a kostel s náhrobky Bechyňských z Lažan, městečko Mýto, Hostomice, Kamýk (*nad Vltavou*), Knín, Valdek (po něm se pojmenovala jedna větev Házmburků), Jince, Hrádek,

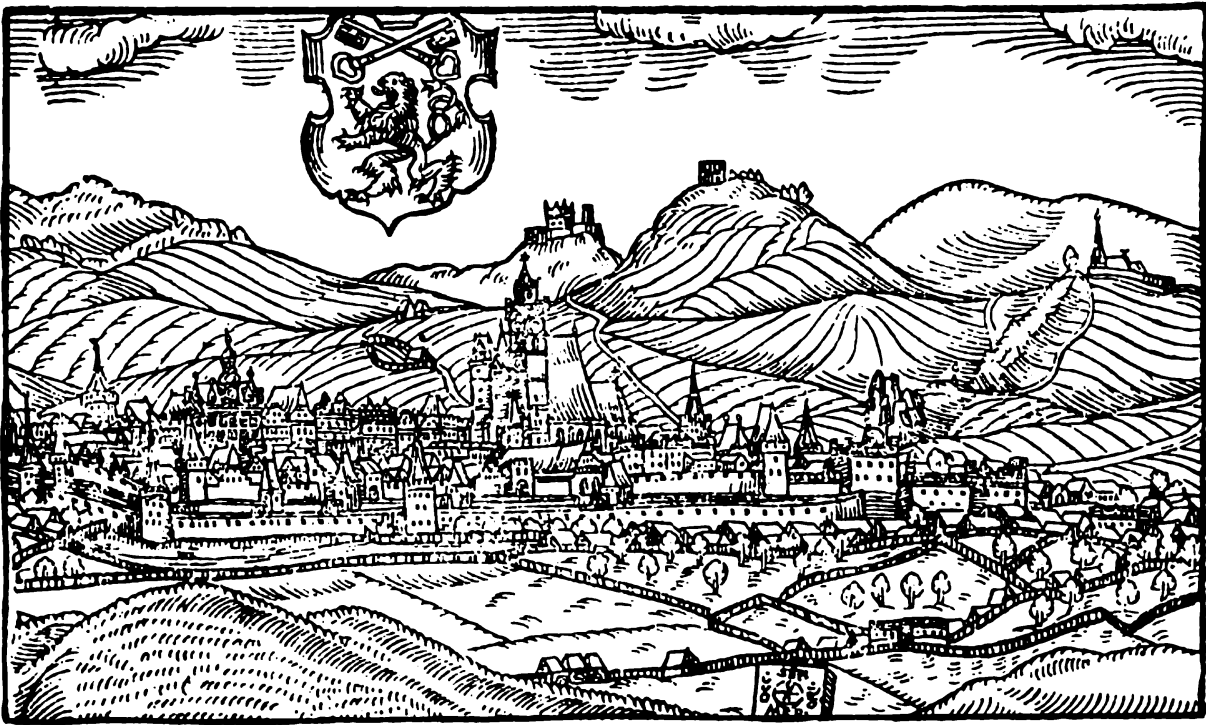
Zdice, Skřípel, Radkovice¹²², Smolotely, Svaté Pole (kdysi odnož nepomuckého kláštera), Suchomasty (staré sídlo Svárovských nadané četnými výsadami), Zvíkovec, Suchodol, Dubno a mnoho jiných.

24 Památná místa tohoto kraje jsou: augustiniánský klášter sv. Dobrotivé, především pak hrad Karlštejn proslulý stavbami a úkrytem, který poskytuje královské koruně a svatým ostatkům. Dále je to cisterciácký klášter Zbraslav, poustevny sv. Ivana a benediktinů, hora Velíz, známá původem Berků, proslulého panského jména v Čechách, také ony vynikající královské hrady, jež jsem krátce předtím vyjmenoval, Tetín a všechna ta místa, jež jsem široce popsal v Historii Svaté Hory, na niž odkazují laskavé čtenáře. Tento kraj oplývá železem a jeleny nejlepší jakosti z celých Čech, jak se mnozí domnívají. Jeleni se zdržují především na horách pojmenovaných podle podoby s baštami Baštiny, a ovšem na horách zvaných Brdy, jež daly jméno celému kraji, který pod nimi leží. Náramně se tedy mýlí Stránský, když jméno Podbrdského kraje odvozuje od brda, vždyť brdo, výraz z tkalcovského řemesla, nemá tu co dělat. Cesty tohoto kraje se netrhnou pro ustavičnou procesí na Svatou Horu, celý kraj je doslova posvěcený zbožností. Město Knín proslulo v dřívějších dobách doly na zlato, stejně jako Tetín zlatonosnými písky. Pokud jde o hrnčířské řemeslo, chlubí se berounští hrnčíři, že si svým řemeslem získali první místo v Čechách. Poněvadž lidé u pecí a v dílnách mají od plamenů červené tváře, říkáme podle pořekadla o těch, kteří mají ve tváři červené skvrny z nemírného pití, že jsou z Berouna, anebo se jich ptáme, co je nového v Berouně, jako by byli tamější rodáci.

Prácheňský kraj. (§ VIII)

Tento kraj svou velikostí, vzhledem a sestavou samého území se tak velice podobá Bechyňskému kraji, že zeměpisec může na jeho území málem popisovat území prácheňské a v prácheňském zase bechyňské. A tak oba kraje mají podobu jakéhosi křídla či harfy, jak jsem nedávno řekl o Bechyňském kraji. Jestliže pak spojíme obě křídla, dostaneme podobu srdce. Své pojmenování má tento kraj od starobylého hradu Práchně či Neprachova, jehož zbytky lze ještě dnes spatřit u Horažďovic na vysokém kopci, jež na úpatí obtéká zlatonosná řeka Otava. Tento hrad se snažil obnovit před rokem 1500 Půta ze Švihova, nejvyšší sudí království a ve svém rodě největší budovatel, jeho smrt však dílo přerušila. A tak se bortí jednotlivé kameny i celé hradby, svědkové dávných dob.

Tento kraj souvisí na východě s Vltavským a Bechyňským krajem, na jihu s horními Rakousy, na západě s pasovskou diecézí a částečně s Plzeňským krajem, na severu s Podbrdským. Z Bechyňského kraje sem vté-

Prachatice. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

ká jediná řeka Vltava a celou délkou jej dělí — jak jsem řekl — na dvě stejné části. Královská města Prácheňského kraje jsou: Písek, Sušice, Vodňany a Prachatice, ačkoli poslední město o své výsady přišlo a náleží pod ochranu dříve Rožmberků, nyní krumlovských vladařů. O těchto městech budeme jednat jinde. V šlechtickém majetku se vypočítávají nikoli bezvýznamná městečka: Strakonice s hradem, sídlo křižovnického převora, Březnice s hradem pánů Jeníšků, Horažďovice s hradem, Netolice, náležející krumlovským vladařům, někdy také Příbram se stříbrnými doly, přidělená královské komoře a pokladně; (*Vlachovo*) Březí, Bratronice, Bukovany (sídlo Bukovanských), Kašperské Hory s doly na stříbro, Kadov (rytířské sídlo), Kašperk, Kestřany, Střela (starý hrad podoby střely, kterou kdysi nosili ve znaku páni Strakonice, Bavorové), dvojí Tisov, Třebomyslice (původní sídlo Dubských), Velhartice (nejstarší sídlo pánů z Velhartic, kteří pocházeli ze stejného rodu jako páni z Jindřichova Hradce, i když se lišili štítem), o nichž Theobald vykládá, že zde byla v dobách Žižkových uchovávána královská koruna, když byl Karlštejn právě pro ni obléhán. Dále je to Vysoká, Třebsko, v němž rytíř Častolar dal zřídit kostel proslulý stavbou i obrazovou výzdobou. Vimperk, Husinec, Husovo rodiště, atd. V kraji jsou ještě jiná městečka a pozoruhodné hrady: dobře opevněný hrad Orlík nad Vltavou, hrad Zvíkov, založený na poloostrově, který svým soutokem vytváří Vltava a Otava (dozvěděli jsme se, že v tomto téměř nedobytném hradě byla uchovávána královská koruna ještě před založením Karlštejna), hrad Střela, Helfenburk, neblahý

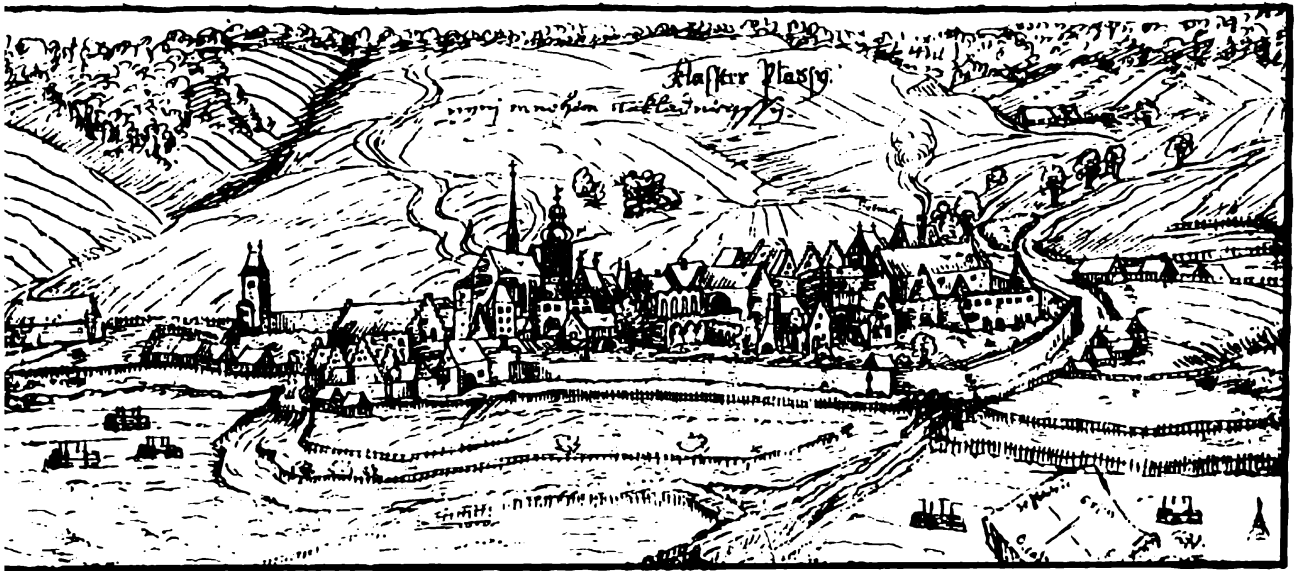
25

svými strašidly, ale nedobytný pro polohu místa, Rožmitál, arcibiskupské panství (rodové sídlo pánů Lvů, kteří vzešli ze stejného rodu jako Házmburkové), Drahenice (první sídlo Šiců z Drahenic) a ještě další městečka a vesnice: Milín, Zalužany, Hrádek Starosedlický, Bělčice, Blatná s hradem a s nesmírně velkým rybníkem či jezerem, z něhož pramení řeka Úslava¹²³, hrad Tochovice, hrad Lnáře, Sedlice (tuto tvrz nazývali páni ze Šternberka Kvočnou kvokající při snášení vajíček; jako totiž kvočna přivede na svět kuřata, tak Sedlice dala základ k ostatním šternberským panstvím), Oselce (původní sídlo stejnojmenné rytířské rodiny), Dlouhá Ves a Chanovice s hradem (sídlo rytířů Dlouhovských a Chanovských), Řepice (rytířů Řepických), Mirovice, Mirotice, Bavorov, Volyně, Lazsko s hradem, Nalžovy s hradem, zřícený hrad Frymburk; Volyně je majetek probošta pražského kostela. Dále Záboří (rodiště Zábořských), Žichovice, Cerhonice, Štěkeň s hradem, Kestřany s hradem, Kraselov (původní sídlo rytířů Chanovských a Malovců), Čížová s hradem, Protivín, Blatná s hradem, Mochov s hradem (původní sídlo Mochovských), hrad Kašperk. Dívčí Kámen s hradem, Vimperk s hradem, Lhenice (městečko proslulé kdysi po roce 1618 v českých bouřích svou věrností císaři a potom jeho vojevůdci Buquoyovi; tento válečník měl u sebe nade vše věrné zvědy a průvodce cest z tohoto městečka), Březí, Hartmanice, Záblatí, Chvalšiny, Volenice, Rychnov, Želnavá, Pěkná, Světlík, Černá na Šumavě, Vítkov a četné další. V netolické oboře stojí vznešený lovecký zámek Kratochvíle, velmi krásně postavený, vybudovaný na konci minulého století Vilémem z Rožmberka ve čtvercové podobě. V tomto kraji jsou dva kláštery cisterciáckého řádu, kdysi velmi bohatě nadané, a to vyšebrodský a druhý jménem Trnová či Zlatá Koruna. Stránský jej umístil stejně jako (Český) Krumlov do Prácheňského kraje. První byl založen Rožmberky, druhý králem Otakarem II. První trvá svou vlastní mocí dál, druhý, ochuzen o většinu svého majetku těmi, kdož na to měli nejmenší právo, jen pozvolna vstává z úpadku. Mimo tato pozoruhodná místa kraje si zaslouží pohled ještě hrad Rábí, kde se můžeš přesvědčit, jak dávní předkové dovedli opevňovat hrady; totéž pak platí o Zvíkově, Orlíku a Hluboké, což jsou všechno velmi staré hrady. Z hlediska ženského světa je to velmi bohatý kraj, poněvadž oplývá perlami a drahými kameny, takže se v tom bohatství žádná česká končina nemůže s ním rovnat. V řece Otavě se sbírají perly, jež se podle Anselmova (*Boetiova*) tvrzení sotva v něčem liší od orientálních. V písku nalezněš četná zrnka ryzího zlata. Písek se kdysi velmi umně propíral a vysušoval. Odtud pak pocházejí jména měst Písku a Sušice, ale o nich jsme pověděli výše. U města zvaného Rejštejn se kdysi, jak se dočítáme, dolovalo stříbro smíšené se zlatem, podobně jako v krumlovských dolech. Dobývá se ovšem i u Příbrami. Nacházím, že se naši předkové obohatili také stříbrem dobývaným u Nalžov a Hrádku. Avšak

veškeré nerostné bohatství předčí Svatá Hora (chceme-li ji připojit k tomuto kraji z Podbrdského, jak činí mnozí a jak tomu bylo kdysi), protože nic není cennější nad zdraví, jež blahoslavná Panna na Svaté Hoře navrácí nemocným lidem dobrodiním nebes a zázraky. Lze o tom číst nespočetné příklady s věrohodným osvědčením. To je mimořádný dar a nejvzácnější pamětihodnost a proslulost této krajiny, jejíž popis i mně zabral dvě stránky.

Plzeňský kraj. (III. kniha, IV. kapitola, § I)

Plzeňský kraj, nazvaný po městě Plzni, je po Hradeckém kraji na prvním místě — nemýlím-li se — velikostí a nad ostatní kraje vyniká lepší, urozenou a vzácnou šlechtou. Alespoň kdysi, bohužel. Tomu, kdo směřuje z Prahy na severozápad, otevře se tento kraj, jak jen překoná po více než šesti mílích Podbrdský kraj. Jeho hranici na východě ohraničuje — jak jsem pověděl — Podbrdský kraj s Prácheňským. Na jihu jsou to Bavyry, na západě horní Falc a Chebský kraj. Od severu jej uzavírá Žatecký a Rakovnický. Všimneš-li si dobře, podobá se docela přesně hlemýždi, a to tak, že tento hlemýžď vystřkuje podle svého zvyku hlavu z domečku u Otročina. Královská města na tomto území jsou velmi proslulá: samotná Nová Plzeň (*Stará (Starý Plzenec)* se totiž změnila v městečko již dříve), Klatovy, Stříbro, Domažlice a Rokycany jsou, jak je mi známo, skromným rodovým majetkem krále v tomto kraji. Zato majetek šlechty je o to větší. Nalezneš tedy v tomto kraji tato význačná města, městečka a hrady: Tachov, Horšovský Týn s překrásným zámekem, Dobřany, Nepomuk s vynikajícím hradem Zelenou Horou, Kdyni, Přeštice, Hostouň, Nýrsko, Radnici, Stod, Poběžovice, Újezd Svatého Kříže se zámekem, který nedávno velmi krásně zřídil hrabě z Lamingarů, Blovice s hradem zvaným Hradiště, Plánici s hradem, Mutěnin, Všeruby, Kaceřov s hradem, Štáhlavy, dvojí Touškov, Prostiboř (rodové sídlo rytířů Prostibořských), Bělou, Strašice (první sídlo Strašických), Šelmberk, Osek, Olšany, Zelenou Lhotu, Stráž, Němčice s nově vybudovaným zámekem. Planou pánů ze Žeberka a další hrady ve velkém počtu: Bezdrůžice (rodové sídlo jedné kolovratské větve), Přimdu (o tom hradu je zajímavé vyprávění u Hájka), dobře opevněný hrad Rýzmberk založený Švihovskými, nyní ovšem ve zřícenině, Roupov (původní sídlo pánů z Roupova), město Lestkov, Krásné Údolí, Lesnou, Studánku, dvojí Srbice, Žákavu (Žákaveckých), Kadov (rodové sídlo rytířů stejného jména), Zádub (rodné místo Zádubských), Lukavici (Lukavských), Bor, Nebílovy (rodiště Nebílovských), Příchovice (Příchovských), hrady Radyni a Vlčtejn, (*Spálené*) Poříčí, Žinkovy, Těšnici, Bystřici nad Úhlavou, Opálku, Janovice (původ Janovických), Mer-

Klášter v Plasech. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

klín (rodové sídlo rytířů z Merklína), Luby (Lubských), Klenovou (Klenovských), Běšiny (Běšinských), Herštejn (pánů z Herštejna), Kanici (Kanických), Týřov (Týřovských), Koloveč, Švamberk (náležel pánům téhož jména), Bernartice (majetek rytířů, kteří se proslavili v dobách Karla IV.), Křimice (rodové sídlo rytířů Křimických slavného jména), Nečtiny (staré sídlo Bendů), Čachrov (rodové sídlo), Svojsín (kdysi hrad templářů), hrad Trpísty, hrad Kunžvart, dávnou Lopatu, Obytce (rytířů Obyteckých), Kydliny (první sídlo rytířů stejného jména), Chudenice Černínů a mnohá jiná místa. Pocestní se dosud obávají hvozdu, který se rozkládá s obou stran řeky Mže až na samé hranice tohoto kraje. Tento les, neblaze proslulý loupežnými případy, nazývají pro četné mordy Vydřiduch.¹²⁴ K někdejším bohatým klášterům v tomto kraji se počítá: kladrubský řádu sv. Benedikta, panenský klášter chotěšovský a tepelský založený premonstráty, dále cisterciácký v Plasích a pivoňský poustevnického řádu sv. Augustina.

Nejpozoruhodnější místa v kraji, jež lze nejvíc doporučit, jsou tato: hrad na Zelené Hoře, proslulý svými stavbami, především palácem (pokud jej ovšem nepočítáš do Prácheňského kraje), na hradě Roupově lze si prohlédnout krb, který prý kdysi zřídili za tisíc císařských zlaťáků. Na tomto krbu a na jeho kachlích jsou z pravého zlata vypodobněny veškeré příbuzenské vztahy Roupovských a zpřízněných rodin. Bohaté doly na stříbro byly v dávných dobách chloubou tohoto kraje. Svatá Anna v Plané dala pěkné bohatství hrabatům Šlikům. Řeka Mže se zase přičinila o jméno města Stříbra. Zde se také vaří prvotřídní pivo z bílého ječmene, jež se směle vyrovná slezskému pivu ve Střehomi. Pivo ze Stříbra rozvázejí obchodníci do krajiny kolem Norimberka. Poněvadž pak je tento kraj velmi příznivý pro pastviny a chov ovcí, nenajdeš nikde víc ovcí než tady. A tak

jsme již často slyšeli, že Plzeňákům žertem říkají Ovčáci. Ve shodě s tímto jménem pak se obecně věří, že v produkci sýra a tvarohu předčí Plzeňský kraj všechny naše ostatní.

Žatecký kraj. (§ II)

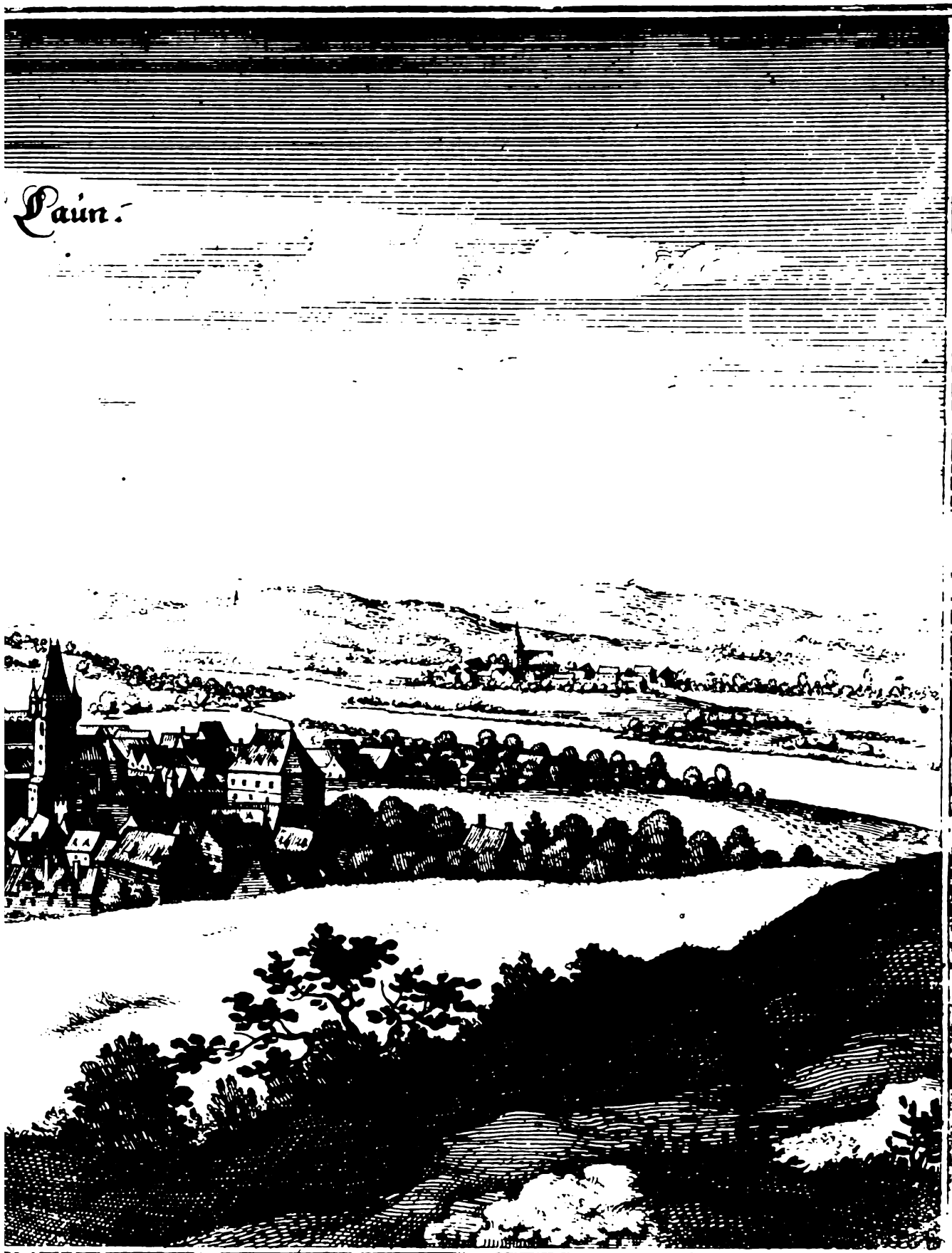
Nyní se dostávám k Žateckému kraji, který byl kdysi oddělen od pražského knížectví a měl svá knížata, kteří jím vládli, jak se můžeme dočíst u Hájka, Dubravia a ostatních našich autorů. Nazývá se Žatecký podle předního města nebo Lucký podle luk. Severní hranice Žateckého kraje vytvářejí horské oblasti Míšně a určitá část Litoměřického kraje, východní ohraničuje Slánský a Rakovnický kraj, jižní Plzeňský, západní Loketský.

Žatecký kraj počítá čtyři svobodná královská města: Žatec, Most, Louny a Kadaň, o nichž si povíme později. Podobou kraje je čtverhran s výjimkou té části, která u Chyše a Rabštejna vybíhá do špičky. A tak bys jej mohl vypoodobnit jako rozvinutou korouhev, jejíž žerď sahá od Vroutku až po Rabštejn. Lidnaté je město Chomutov (majetek královské komory či královský majetek, jež bylo za paměti dědů odňato Jiřímu z Lobkovic), pak je to město Přísečnice, kde soutěsky podobné Thermopylám chrání Čechy před Míšní a Vogtlandem. Jiná význačnější města, městečka, hrady a vesnice náležejí šlechtickému majetku a jsou tato: Jirkov, Maštov, Libštejn (rodové sídlo větve Maštovských a Libštejnských z Kolovrat, z nichž ta první větev vymřela již dříve), Nepomyšl, Rvenice (*Ervěnice*), Postoloprty, kde byl kdysi velký a bohatý klášter sv. Benedikta zvaný Brána Apoštolů (*Porta apostolorum*), Jesenice, Hora sv. Kateřiny, Hora sv. Šebestiána, (*Horní*) Blatná, Hudcov, Šumberk, Kralupy (*u Chomutova*), kdysi královská zástava, Doupov (rodové sídlo rodiny téhož jména), Hřivice (původní místo slavných rytířů z Hřivice), Boučí, Pětipsy (rodové sídlo Pětipeských), Ročov (pradávné sídlo Kolovratských, kteří tam založili klášter augustiniánských mnichů), Sedčice založené od Sekerků, Strojetic (rytířské rodové sídlo), hrad Ostrý a další, Nový hrad, Líčkov, Valeč, Blšany, velmi dobře opevněný hrad Hasištejn (od něhož se pojmenovala domácí větev Lobkoviců), Klášterec (*nad Obří*), Červený Hrádek, Výsluní, Egerberk, Kynšperk, Žeberk, Žďár (původní sídlo rodiny Žďárských) a mnohé jiné.

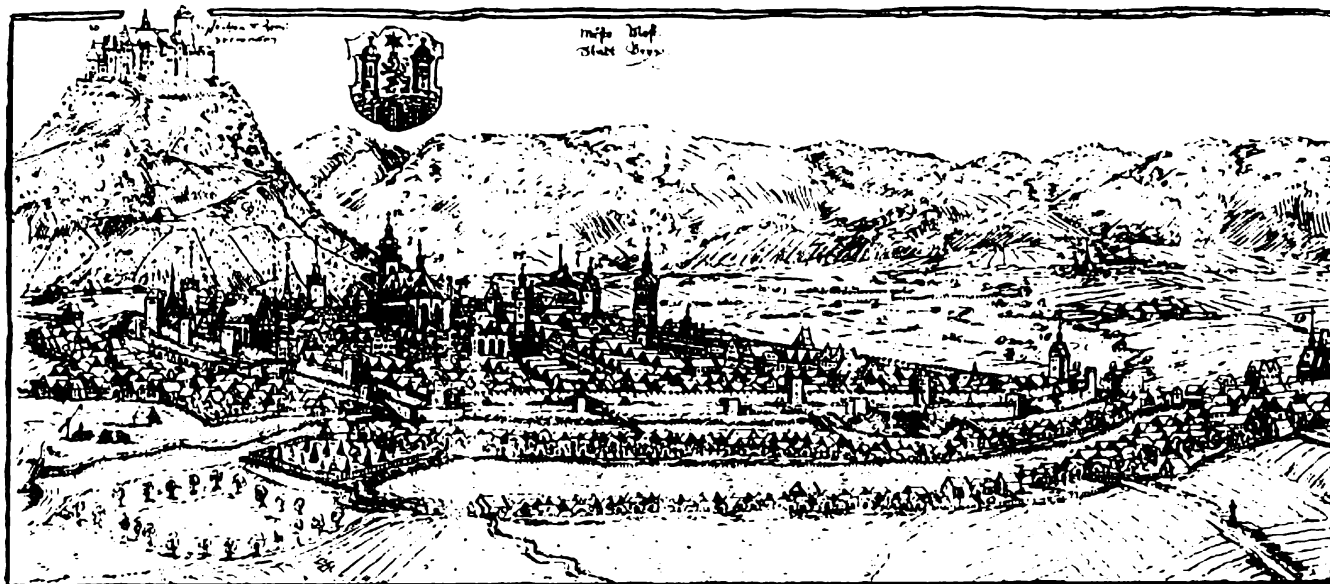
Kromě jiných pozoruhodností je zde chrám v Mostě, který byl za podpory zemských sněmů vystavěn bez jediné sloupové podpěry po požáru staré kostelní budovy. Lounský kostel zase je památka na velkého stavitele Beneše, který také v Praze vybudoval královský palác. Zkušeni znalci chválí rovněž stavbu chomutovské koleje a kostela. Za proslulé

Louny. Rytina Matouše Meriana, kolem roku 1650

Most, hrad a město s okolím. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

místo se považuje též Přísečnice, kde byly roku 1331 za vlády nejlepšího vladaře Karla IV. objeveny doly na stříbro. Předkové počítali k tomuto kraji také stříbrnosný Jáchymov. Jinak oplývá tento kraj zejména u Žatce chmelem, který má lepší jakost než chmel v ostatních českých krajích, a pěkně placen se vyváží do cizích končin. A tak není divu, že se tam vaří v celém dalekém území nejlepší pivo: zejména je to žatecké, jemuž říkají Samec, jirkovské, údlické a chomutovské. V tomto kraji se rodí také obilí ve velké hojnosti, což má tento kraj společné se Slánským. I prohlašovali naši předkové s pýchou, že v Čechách není nikde hlad v tom roce, kdy vzejde dobrá úroda na Loucké, což je široký úval, který se táhne v širokých zákrutech z prostředka Žateckého kraje Slánským krajem až k břehům Vltavy.

Rakovnický kraj. (§ III)

29 Tento kraj, po Vltavském kraji nejkratší a nejméně obsáhlý, je celý vyplněn lesnatými kopci. Na východě se připojuje k Slánskému a Podbrdskému, na jihu též k Podbrdskému a Plzeňskému, od západu k Žateckému, na severu rovněž k Žateckému a Slánskému kraji. Podobá se čtverci, jenž je ovšem u Kralovic zahrocen do špičky, takže vypadá buď jako bednářova palice nebo malířská paleta. Tak bys mohl nejlépe vypočítat vzhled této končiny. Jediné svobodné a královské město v něm je Rakovník, v nedávných válkách nejednou zničený, tak jako všechna města po Čechách. Samostatným městem se stal Rakovník nejpozději ze všech měst, a to roku 1588, když předtím náležel královské komoře. V tomto kraji je rozsáhlý královský majetek, náležející ke královskému hradu Křivoklátu, který zřídil a mohutně opevnil český kníže Vla-

dislav, toho jména první. V něm uchovávali kdysi celý královský poklad, a kdykoli se nějaký velmož prohřešil, byl zde držen jakoby ve vězení, takže bychom mohli z dávných dob jmenovat knížata, vévody i arcivévody, kteří trávili zajetí v tomto hradě. Královské lesy, velmi vhodně rozložené kolem hradu, dodávaly po řece Mži potřebný materiál do Prahy a téměř do všech komorních panství. Též královské komoře náleží také nové městečko Strašecí. Všechna ostatní místa patří šlechtě: Senomaty, Kralovice, Krušovice, Soseň, Petrohrad s hradem, Čistá (panství kanovníků metropolitního chrámu), Krakovec (prvotní sídlo jedné větve Kolovratů, jak se někteří domnívají), Hořesedly a tvrz v Pšovlkách. V zimních měsících překonává rakovnické pivo výroby ostatních krajů. Ty lze doporučit především v létě, jen rakovnické pivo lze s užitkem pít v zimě, hřeje totiž v žaludku. Kromě starého hradu Křivoklátu a nového zámku Černínů v Petrohradě poskytuje tento kraj sotva co k spatření.

Slánský kraj. (§ IV)

Cestou z Prahy k severozápadu se naskýtá slánská krajina. Mnozí lidé neváhali počítat Malou Stranu pražskou, hrad sv. Václava a královské sídlo k Slánskému kraji, ale pokud jde o Prahu, zamyslím samostatné pojednání. Nazvali tento kraj Slánským nebo také Řipským podle hory Řípu. V tomto cípu země stálo kdysi královské město Slaný, oplývající bohatstvím, stavbami a veškerým městským blahobytem. O tom vyprávěli mnohomluvně naši předkové. Jiné královské město bys v tomto kraji našel, pouze některé statky královské komory, příslušející k hradu Křivoklátu. Náleží k nim například Unhošť a jiná malá místa. Velvary, město, jež se kdysi těšilo úctě, přísluší do majetku pražského purkmistra, jak

Smečno, zámek s okolím. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

o tom povíme, až budeme jednat o úřadech v království. V držení šlechty jsou ostatní místa, jako Roudnice (*nad Labem*), kdysi půvabné město s krásným zámekem, jenž byl po požáru obnoven knížetem Václavem z Lobkovic. Budyně, opevněné městečko, má starý hrad pánů z Házmburka. Kladno má též svůj hrad, stejně jako městečko Muncifaj (*Smečno*) s výstavným hradem Smečnem. Městečka Pátek a Míkovice mají zámky. Slavné hrady jsou tyto: Okoř (který jediný kdysi hájil Prahu, když se Velvar zmocnili Uhři), Buštěhrad (rodové sídlo buštěhradské větve Kolovratů), Hospozín, dávný hrad Žerotín (majetek českých Žerotínů, kteří nosili ve znaku orlici), Hořešovice, Kornhaus (*Mšec*), Vraný, Vrbno, Středokluky, Tuchoměřice, hrad Nelahozeves atd. Jiná městečka jsou bez zámků, jako (*Panenský*) Týnec, kde za mého dětství — jak se pamatuji — bydlely panny sv. Kláry. Dále je to Červený Újezd, Srbeč, Divice, Slavětín. V tomto kraji bylo kdysi proslulé město Budeč s první školou v Čechách, kde se za časů pohanských knížat učilo službě bohům. Když potom toto učiliště očistili sv. Cyril a Metoděj, byla zde mládež vyučována ve slovanském písmu a křesťanské nauce. Je známo, že i sv. Václav navštěvoval v mládí budečskou školu, dnes však nezůstalo téměř ani stopy po tom městě. Slánský kraj zdobí velmi slavná hora Říp, která poskytla rozhled Čechovi, když přišel do této končiny. Však také poznamenávají staří kronikáři, že byl pochován pod touto horou ve Ctiněvsi. A tak se může Slánský kraj pochlubit jakýmsi prvenstvím mezi ostatními končinami prvotních Čechových sídel. Ale o této hoře jinde víc. Slánské pivo doporučovali kdysi po Čechách na prvním místě. Dávný Slaný byl také proslulý svým slaným pramenem. Dnes se může Slánskému kraji málokterý kraj rovnat hojností obilí, celá ta krajina se podobá jediné pěstované zahradě, zavlažované a uzavřené čtyřmi řekami. Zajímavosti tohoto kraje, jež lze spatřit, jsou: roudnický zámek, dva kláštery ve Slaném, hora Říp, která poskytuje divákovi pohled na celou tuto končinu v míře tak velkolepé, že se mi snad nikde nenaskytl příjemnější, řekl bych zelenější pohled. Přisoudit tomuto kraji nějakou podobu se mi zdálo dost obtížné pro rozmanité zákruty řek, jež jej obtékají a vytvářejí z něho bezmála poloostrov. Nanejvýš bych jej mohl přirovnat k dvojsečné sekyře nebo k lehkému štítu; tak by jej bylo možno vyobrazit. Hrot, který je vlastně bodcem, by směřoval ke klášteru v Doksanech, vlastní těleso štítu by se táhlo od Divic až k Praze, rukověť ať přidělá řemeslník.

Litoměřický kraj. (§ V)

Popis Litoměřického kraje, jak jej provedl Pavel Stránský, se mi nezdá dost pečlivý, ačkoli tento muž zastával nejvyšší úřad v konšelské radě předního města. Především převzal Hájkovu povídačku o původu pojmenování Litoměřic (líto mi tý měrice), což nemá s názvem Litoměřic vůbec nic společného, jako i další jeho odvozeniny. My odvozujeme jméno od Lidomíra nebo Litomíra, o němž dávný věk praví, že je zakladatelem města Litoměřic. V tom pojmenování není nic násilného, mnohem lepší je vynechat nebo změnit pouze jediné písmeno, než když jako celek spojíme oddělené slabiky. Stránský tedy raději odvodil jméno města od jakéhosi mlynáře, než by připustil, že jeho Litoměřice, založené Litomírem, byly kdysi poddané šlechtě. Podobného omylu se dopustil také u dvou klášterů Litoměřického kraje. Cisterciácký klášter v Oseku totiž nezaložil Otakar, ale páni z Rýzmburka, jak jsem dokázal ve Výťahu z českých dějin, klášter poustevníků augustiniánů pod Mělníkem nezaložil Hroznata, ale rytíři z Cítova (jak jsem dokázal na stejném místě), kteří měli ve znaku kozla.¹²⁵ Ale o klášterech v této krajině i v těch ostatních po Čechách napíši jinde.

Litoměřická krajina přiléhá na východě k Boleslavskému kraji, na jihu k Slánskému, na západě se dotýká Žateckého kraje, od západu až k severu vytváří jeho hranice zprvu Míšeň a potom Horní Lužice. Po Litoměřicích zde nacházím jako jediné královské město Ústí (*nad Labem*). Mělník, který k němu připojuje Stránský, se počítá do Boleslavského. Právem se litoměřická krajina nazývá rájem Čech, vše je zde neobyčejně úrodné, ať máš na mysli plodiny jakéhokoli druhu, utěšené zahrady, kopce porostlé osením a horské stráně ozdobené vinicemi. K tomu přistupuje také ta okolnost, že se bohatství z celých Čech vozí k Litoměřickým po znamenité cestě, to je po řece Labi. Cokoli pak se k nám přiváží od moře, to se nabídne nejprve Litoměřicím, ať máš na mysli kupecké zboží, anebo co připlulo samo od sebe, totiž lososi, okatice, jeseteři a další, takže lze u Litoměřic téměř každým rokem polapit nějaký nový druh mořských ryb. S vínem zvaným Podskalské (roste totiž pod skalami za městem Ústím) nemůže v Čechách ušlechtilostí závodit ani jediné, dokonce ani mělnické se mu nevyrovná. Dováží se do Rakous, kde úspěšně soupeří s prvořadými víny i exotickými a zámořskými. Stránský přisoudil tomuto kraji trojúhelníkovou podobu, ale všelijaké záhyby a zátočiny působí příliš nestejněměrný základ, takže by bylo vhodnější zpodobnit jej rohem hojnosti, naplněným hrozny, jablky a jinými plody roku, chmelovými šiškami a obilnými klasy. Spodní zahnutá část rohu by sahala směrem k Lužici, k Rumburku a Lipové. Právem tedy můžeme tento kraj nazvat jak obilnicí, tak vinným sklepem a vůbec doslova rohem hojnosti celých

Čech. A tak se počítá Litoměřický kraj k nejlepším a také k nejrozsáhlejším. Za Krupkou se nacházejí výborné doly na cín, v Teplicích zase jsou blahodárné lázně. Stříbro se kdysi kutalo v Hrobu a Roztokách. U Podsedic, což je sedm mil od Prahy, jsou kutiště drahokamů. Šlechtě jsou podána hrazená města Bílina, Teplice a Duchcov, v nichž lze spatřit skvělé zámky vybudované velkým nákladem. Dále je to: Úštěk se starým hradem, (*Česká*) Lípa, Mukařov, Svádov, Libochovice, městečka jsou (*Česká*) Kamenice, Radoušov (*Kravaře*), Třebenice, Šluknov, Chřibská, Blansko, Levín, Hošťka, Zahořany, Cvikov, Brocno, Liběchov, Libčeves, Brozany a dvě hornická města, o nichž jsem již pověděl, totiž Krupka a Hrob. Tento kraj má některé překrásné zámky a hrady: Děčín je ochranný hrad na samém pomezí proti Míšňanům, jiné hrady byly založeny také na obranu země, jako Rumburk, Tolštejn (postavený na zlatonosném kopci, dávné sídlo pánů Šlejnických), Ronov (pánů Ronovských), Sloup, Krásné Březno u Úštěku, Rýzmburk (opuštěný hrad nad oseckým klášteřem, rodové sídlo pánů z Oseka, kteří měli ve znaku zahradnickou motyku), Házmburk neboli Klapý založený od Zajíců, Milešov (od roku 1000 nepřetržitě sídlo Kaplířů), Košťálov, Kamýk (rodové sídlo rytířů téhož jména), Libčeves, Encovany, Jištěřpy, Březno, Doubravská Hora, Liběšice, Skalka, Sulevice (rodové sídlo Kaplířů), Čížkovice, Medvědice, Újezd, Soběchleby, hrad Šonštejn, Svádov, Střekov, Žitenice (vyšehradského probosťá), Ploskovice, Konojedy, Stvolínky, Libchava, Benešov (*nad Ploučnicí*) pánů ze Solhauzu, (*Dolní*) Beřkovice, rodové sídlo šlechtické rodiny téhož jména, Běškovice (*Horní Beřkovice*), Černčice (rodové sídlo stejně pojmenované šlechty), Cítov (rodové sídlo). Doksanský klášter premonstrátek, zřízený a položený uprostřed zahrad na soutoku Labe a Ohře, jeví se jako nějaký ráj. Dále je tu Drahozub (také rodové sídlo), Lipová, starý hrad a nový zámek v Kostomlatech, (*Česká*) Lípa Vartmberků, Mirošovice (rodový hrad), Razice, Vchynice (obojí rodové sídlo Kinských), Světec (kdysi panenský klášter), Žernoseky a tak dále, kdo by však mohl vypočítat všechno?

32

Boleslavský kraj. (§ VI)

Boleslavskému kraji připsal Stránský mylně pojmenování po Mladé Boleslavi, ačkoli bylo toto město počítáno mezi královské teprve za paměti našich otců, roku 1600. Ve staré knize Královské berně, o níž jsem se pochvalně zmínil na začátku tohoto pojednání, je dost výmluvně pod názvem Boleslavského kraje uvedena Stará Boleslav či Boleslav u Labe, po níž byl kraj pojmenován. Poněvadž se však Boleslav změnila v nedávné době za válek v hromadu sutin a veškerý význam přešel na královské město Novou nebo Mladou Boleslav, není divu, že se toto město klade na

Mladá Boleslav, hrad s okolím. Kresba Jana Willenberga, 1602

první místo v kraji, ačkoli název vzešel z toho dávného města. Tento kraj se počítá mezi větší české kraje. Od východu se připojuje k Hradeckému kraji, od jihu ke Kouřimskému, od západu k Litoměřickému, od severu částečně k Horní Lužici, částečně ke Slezsku, a to především Krkonošemi, jejichž část náleží tomuto kraji, část k Hradeckému, ostatek pak ke Slezsku. Z tohoto kraje dováží Lužice i Slezsko podstatný díl úrody. Zde je také královské věnné město Mělník, který se vždy těšil svobodám obvyklým pro královská města. Velmi odhodlaně se také bránil hradním purkrabím, kteří se snažili omezit jeho svobodu. Ve svých hradbách má totiž královský hrad se sousedním územím, jež za paměti naší i našich otců panovníci nejednou dali do zástavy i s hradem různým šlechticům. Červené mělnické víno, jehož révové výhonky byly v medu dopraveny z Francie za dob dávného panovníka Karla IV., předčí všechna česká červená vína. Poznal jsem Italy, Španěly, Francouze a Němce, kteří raději pili mělnická vína nežli vína z Itálie, ba přísahali, že sem byla z této země dovezena. Tím je také dostatečně vyvráceno Sylviovo tvrzení: napsal totiž, že česká vína jsou kyselá a že nemají žádnou cenu. Královské pokladně a komoře náleželo kdysi v tomto kraji mnoho míst, nyní jich je však poskrovnu, jen to, co patří k hradu Brandýsu. Tam jsou výborné příležitosti k lovu jelenů, kanců a jiné zvěře, shromážděné sem pro panovníkovu potěšení, a právě tak je tomu i v Hlavenci. O Staré Boleslavi, kanovnícké kapitule, bazilice blahoslavené Panny, o pamětihodnostech tohoto místa a okolí jsme pojednali ve zvláštním spise, takže by bylo zbytečné to opakovat.

Hrádky a větší šlechtická městečka v tomto kraji jsou tato: Bakov, Mšeno, Bělá obehnaná hradbami asi jako Turnov, Sobotka, Mimoň, Jablonné (*v Podještědí*) (proslavené svatým tělem blahoslavené Zdislavy, dávné majitelky toho místa), Kuřívody, Frydštejn, (*Český*) Dub (kdysi Oppersdorfů). Dále městečka s hrady a tvrzemi: Lysá, Brodce, Dobrovice, Křinec (rodové sídlo větve Ronovských, kteří se nazývali Křinečtí). Košátky, Svijany, Mnichovo Hradiště, Vartmberk (*Stráž pod Ralskem*), původní sídlo mocné šlechty toho jména, Benátky (*nad Jizerou*), jež dlouho obýval Tycho de Brahe a ve svých astronomických spisech nazýval Benachia, Nový Ronov, Vysoké (město, které je vlastní drahokamů), Dětěnice, Zásadka, Doksy, Frýdlant, Reichenberg, kdysi Liberec, Zákupy, Katusice, Valečov, Návarov, Valtinov, (*Vysoká*) Libeň, Hrušov (rodové sídlo a hrad pánů z Hrušova), Dražice (rodové sídlo starobylého šlechtického rodu z Dražic), Rožďalovice (první sídlo dávno vymřelých rytířů), hrad Falkenburk, Liběchov s hradem, Řehnice (rodové sídlo Vančurů), Želízy a jiné. Tato krajina má mnoho výborně opevněných hradů na vysokých kopcích a skalách. První místo zaujímá Bezděz (který marně obléhal císař Zikmund) — pamatuji se, že jsem měřil zeď jedné věže na tomto hradě, která měla tloušťku osmi loktů. Grabštejn (nedávno hnízdo Švédů, kteří odtud ovládali kraj až k Hradci Králové), Děvín (tam jsem viděl studnu vydlabanou ve skále, hlubokou sto sáhů), Vidim, Houska, Doksy, Zvířetice (odtud pochází vartmberská větev Zvířetických), Valdštejn (rodiště šlechticů stejného jména, pocházejících od Vartmberků), Kosmonosy, Březno, Stránov, Byšice (rodiště rytířů Byšických), Bousov, (*Hrubý*) Rohozec, mladoboleslavský hrad, Samšina, Semily, Nový Berštejn, Lemberk, (*Český*) Dub, Ralsko (první sídlo Vartmberků a Valdštejnů), Skály: toho jména jsou dva hrady, příhodně opevněné přírodou (*Trosky*), Kost, Bezno (rodové sídlo rytířů Bzenských), starý hrad Řepín německých rytířů atd. Mezi pozoruhodnými místy tohoto kraje jmenujme na prvním místě neblaze proslulé Krkonoše. Bude příjemné si poslechnout zajímavé historky o Rýbrcoulovi, ale to si nechám na jiné místo. V těch horách pramení Labe, jak jsem pověděl už dříve, také pak Jizera, řeka, která přináší drahokamy a zrnka zlata, v bohatství pravá soupeřka s Otavou v Prácheňském kraji. Nejvíce pohledu si zaslouží skalské hrady (*Trosky*) a ovšem i některé jiné, jež jsem jmenoval. Pro zbožnou úctu k bohorodičce je na prvním místě bazilika Panny Marie ve Staré Boleslavi jako památník křesťanského dávnověku a na druhém místě kolegiátní a první kanovnícký chrám, zbrocený krví sv. Václava. U Mšena jsou strašlivé rokliny, odkud podle domnění předků přicházejí severní vichry. Boleslavský kraj oplývá drahými a vzácnými kameny. Můžeme tedy jeho vzhled vypočítat jako náhrdelník, jež nosí urozené paní na prsou. Závit tohoto náhrdelníku, který je v podobě destičky širší než delší, sahá až k hradu Tros-

kám. Šíří náhrdelníku si představme ke Grabštejnu — je to asi deset mil —, nejspodnější část šperku ke Krompachu a Berštejnu je vyzdobena vhodnými drahokamy.

Loketský kraj. (§ VII)

Vidím, že za našeho věku se loketské území počítá bez jakéhokoli rozdílu k ostatním českým krajům. Kdysi tomu tak nebylo. Přesně řečeno: nepodléhalo břemenům a jiným nevídaným příkazům králů a sněmů. Stránský uvedl, že tento kraj byl připojen k Čechám za doby krále Jana (kolem roku 1330), ba mnohem dříve za panování Vojenova. Totéž lze vyvodit ze životopisu blahoslaveného Hroznaty, vždyť Hroznětín (město založené uprostřed loketské krajiny) měl roku 1217 ve své moci jako jediný český urozený pán právě pan Hroznata a daroval jej tepelskému klášteru, který sám zřídil, jak se nachází v jeho odkazu. Totéž je možno říci o Karlových Varech, jež po sobě pojmenoval císař Karel IV., jak jsem vyprávěl ve Výtahu z českých dějin. Císař Zikmund, syn Karlův, odevzdal a daroval později tento kraj místokancléři a tehdejšímu chebskému hejtmánovi Kašparu Šlikovi, který na benátském území přišel o svůj rodový majetek Bassano. Šlikové rovněž obdrželi právo razit mince, jak jim v Bassanu náleželo, s obrazem sv. Anny na mincích. Této světicí vybudovali v Plané skvělou kapli, ba spíše chrám, potomci hrabat Šliků. Do tohoto kraje náleží Jáchymovo údolí (*Jáchymov*), přebohaté stříbrem, a zde také vznikly tolary. Někteří připojují tyto doly k Žateckému kraji. O nich jsem výmluvně vyprávěl tam, kde jsem se zmiňoval o nálezu rudy roku 1516. Někteří autoři mluví poněkud jinak, že totiž v dávných dobách nacházeli v Jáchymově nejen stříbro, nýbrž i zlato. Mezi ně náleží královský měřič Vilém Vilimovský, který mi napsal to, co našel ve staré knize královských desek: „Aby se při zemských deskách platilo dobrými penězi, zlatými Jochmstalskými.“ Jestliže se ovšem tím zlatem nemyslí zlaťák, je muž se u nás stejně jako u Němců říká zlatý gulden. To považuji za nejpravděpodobnější. Výborně opevněné městečko Loket bude mít své vlastní místo v pojednání o českých městech. Na památku jednu pozoruhodnost: třebaže Švédové dobyli mnohá česká města, Lokte se zmocnit nemohli, ba mnoho Švédů tam ve smrti udeřilo o zem, o čemž mám také ve svých Epigramech tento verš:

*Přitrbli Švédové k Lokti a dobýt jej chtěli a zabrat,
ale ten zrádný Loket mnohým jen přinesl smrt.*

Ostatně Loket se nazývá proto, že jej řeka Ohře obtéká jakoby v ohnutém lokti, jak můžeme vidět, díváme-li se ze sousedních kopců. Povož, který

se octne v samé blízkosti Lokte, nemůže jet kolem města, protože skaliska jdou až k samé bráně; musí tedy vjet do města, objet náměstí, vyrazit z brány a pokračovat v cestě na druhou stranu. Vzpomínám si, že se mi to roku 1642 také přihodilo. Ale dnes, je-li pravdivé, co jsem slyšel, odstranili měšťané — celkem zbytečně — balvany a skály a vybudovali novou cestu, takže vozy mohou jet mimo město, aniž by se do něho vůbec podívaly. Dřívější stav byl ovšem měšťanům k užitku a zjednával jim proslulost. V tomto kraji jsou Karlovy Vary, o nichž jsem pověděl na příslušném místě, Hroznětín, Falknov (*Sokolov*) s hradem, Kynšperk, Nejdek, Luby, Štampach (*Kamenice*, rodové sídlo a příjmení rytířů, potom hrabat), Ostrov (*nad Obří*) s hradem a zahradou, jaké není rovné v Čechách (někteří připojují toto místo k Žateckému kraji), skvělý hrad zvaný Andělská Hora, Údrč (rodiště rodu Údrčských), Himelštejn, Bečov s hradem, Žlutice, Chyše, Bochov, Felixpurk, Königshon¹²⁶, město (*Horní*) Slavkov s doly na cín, Haunštejn, Habartov, Hartenštejn, Nejdek, Dolní Rychnov, Toužim, Hlavno, Valy, Tisová, Měchov, Krupá, Kopáčov, Luka, Přemilovice, Polom, Dalovice, Teleč, Otovice, Hřivínov a četné jiné. Památná místa, jež si v tomto kraji nejvíce zaslouží pozornosti, jsou tato: lázně, dále ostrovská zahrada a konečně stříbrné doly v Jáchymově, jež jsou dosud v provozu. Proto, kdybychom měli celou tuto krajinu nějak vypodobnit, byla by to nejspíše hrouda stříbra. V listinách karlštejského archívu se nachází, jak loketské hrabství se všemi hrady přešlo právní cestou z rukou witemberských vévodů, plavenských a hartenberských pánů jako zástava a potom majetek do vlastnictví českých králů. (*Horní*) Slavkov v tomto hrabství byl zprvu v rukách českých pánů z Rýzmburka, kteří nosili ve štítě zahradnickou motyku, jak vidíme na oseckém klášteře. Od nich přešel sňatkem na hrabata z Gleichenu. Arnošt z tohoto rodu prodal roku 1440 panství Jindřichu knížeti z Plavna. Plavenský majitel poněkud později, a to roku 1502, zase pánům Pluhům z Rabštejna. Z tohoto rodu pocházel Kašpar Pluh, kancléř Českého království. Když potom při domácích rozbrojích pomáhal kurfiřtu Janu Jiřímu Saskému proti Karlu IV., byl vyhnán ze země, přišel o panství a to bylo roku 1547 připojeno ke královské komoře.¹²⁷

Chebský kraj. (§ VIII)

Jak a kdy se vznešené město Cheb se svým přilehlým okolím dostalo pod vládu Čech, pověděl jednak Münster ve svém Popisu světa, jednak chebský měšťan Kašpar Bruscha, zcela nedávno pak také ve stručnosti Stránský. Já sám jsem k tomu také něco podotkl ve svém Výtahu z českých dějin. Toto místo se nazývalo Chebbe, jak čteme u Goldasta, Češi je

tedy dnes jmenují Cheb. Němci mu raději říkají Eger podle řeky Ohře (*Egra*), která jej omývá a která pramení ještě se čtyřmi toky ve Smrčinách. Oba kraje, Loketský i Chebský, přiléhají na severu a na západě k Vogtlandu a Míšni. Na jihu je to Horní Falc a jedna část Plzeňského kraje, totiž severní cíp tohoto území, na východě kraj Žatecký.

Na chebském území je několik vynikajících hradů a měst. Tak třeba městečko Nechanice, Chlum, proslulý kostelem se sochou Panny Marie a jejími zázračnými skutky, dále pak několik málo vesnic. U Chebu vyvěrá kyselý léčivý pramen s výbornými účinky, jemuž se říká Kyselka.¹²⁸ Na jaře a v létě rozvázejí vody tohoto zřídla do dalekých končin v říši, do Polska a do jiných zemí. V Chebu se také kdysi vyráběla znamenitá medovina, ve všech sousedních krajích, především v Čechách, ji pili, ale dnes už o ní nikdo neslyší, protože se dává přednost cizozemským vínům. Velké vážnosti se však dosud těší léky, připravované s velkou péčí tamějšími jeptiškami. Krajina v celku má tři záhyby a díky jedné delší straně má podobu napjatého luku. To místo, kde vypouští šíp proti Vogtlandu, zaujímá právě město Cheb, a napjatá struna pak se táhne po hranicích Loketského, Žateckého a Plzeňského kraje.

Kašpar Bruschi v Münsterově knize velmi horlivě prohlašuje město Cheb za někdejší císařskou državu. Nezdá se mi však, že by to v některé době bylo svobodné a císařské město. Dejme tomu, že je to pravda, ale říkám jedno: jestliže se někdo chce jen trochu prudčeji pít, může vzniknout velmi nesnadný rozpor. Popatři na moje poznámky k životu blahoslaveného Hroznaty. Jsem si vědom, že roku 1178 přinesla město Cheb jako věno při svatební hostině Adelhaida či Mechtilda, dcera vohburského markraběte Theobalda, císaři Fridrichovi, jak to aspoň vykládá Bruschi ve Waldsassenu. Je ovšem třeba pro horlivého čtenáře poznamenat, že to, co císař získal sňatkem, nepřešlo trvale pod pravomoc císařské říše. Císařové přece mohou soukromě vlastnit a také vlastní kraje, ba království, jež odkazují svým potomkům, nikoli říši. Konečně týž Münster dokládá, že roku 1270 byl Cheb podroben českému králi Otakarovi. A tak se pro události mezi rokem 1179 a 1248 musíme obrátit na chebské městské listiny. V tomto roce se totiž město vyvázalo z říšského područí a obdarováno výsadami mělo jako hejtmana pana Heřmana ze Švamberka, ustanoveného českým králem. A roku 1285 postoupil Rudolf I. Habsburský chebské území a loketské hrabství svému zeti Václavovi, českému králi, jako dceřino věno (Goldast se domnívá, že kromě samého města). Konečně císař Ludvík Bavor prý dal město Cheb s celým územím roku 1313 do zastavy za čtyřicet tisíc marek králi Janovi. V karlštejnském archívu je mnoho původních listin, kde chebští přísahají poslušnost a područenství českým králům, a to nejprve Otakarovi, potom Václavovi a konečně Janovi. Totéž slibují dále ještě císaři Karlu roku 1357 a budoucím českým krá-

lům. Dotvrzují to listiny všech říšských kurfiřtů. Císař Karel potvrdil tomuto městu všechna dávná privilegia a práva a navíc mu povolil, že nikomu, ba ani Praze, což je výslovně přidáno, nemusí platit clo. O chebských záležitostech je připojeno více v jiné části, a to v historii českých měst.

Seznam měst a obcí v Čechách a v jaké vzdálenosti každé z nich leží od královského a metropolitního města Prahy. Věnná města českých královen. Někdejší poddanská města pražského arcibiskupa, litomyšlského biskupa a pražského světícího biskupa. (III. kniha, VII. kapitola, § III)

Doufal jsem, že má práce získá na ceně a že se zavděčím čtenáři, když shromáždím česká města — pokud jsem je dal dohromady — jaksi do jednoho seznamu v pořádku, jak následují:

Města a městečka Českého království.

ÚSTÍ (Austa) bylo dvojí: jedno u Tábora, zničené Žižkou roku 1420 před Popeleční středou; všichni katolíci byli pobiti. Nazývalo se Sezimovo podle pánů Sezimů. Druhé Ústí — Ústí nad Labem — dosud stojí. O něm mnoho v kronikách. Je v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy.

ÚŠTĚK (Aussa), kdysi sídlo Berků, potom hraběcích bratří Jana a Fridricha Sezimů s modrou růží. Nyní po jejich smrti byl přidělen jako majetek koleji Tovaryšstva Ježíšova v Praze; Litoměřický kraj, 7 mil od Prahy.

BÍLINA s hradem a rodinnou hrobkou knížat z Lobkovic. Litoměřický kraj, 9 mil od Prahy.

BOLESLAV dvojí, Stará a Mladá s hradem. O té jedné mnoho ve Výtahu z českých dějin, ta druhá je královská, o ní později v historii měst. V minulém století byla v rukou pánů Krajířů. Obě jsou v Boleslavském kraji, Stará Boleslav 3 míle, Mladá Boleslav 7 mil od Prahy.

BUDYNĚ se slavným hradem, kdysi přední sídlo pánů z Házmburka. Za naší paměti patřila jiným majitelům. V Slánském kraji, 5 mil od Prahy.

BĚLÁ pod hradem Bezdězem, kdysi náležela pánům Špetlům z Janovic; v Boleslavském kraji, 7 mil od Prahy.

BRANDÝS (*nad Labem*), město královské komory, svobody dosáhlo za císaře Rudolfa II.; Kouřimský kraj, 3 míle od Prahy.

BROD je dvojí: Český, kdysi královské, kvetoucí a mocné město za Úvaly, Kouřimský kraj, 4 míle od Prahy, a Německý (*Havlíčkův*) Brod, kdysi v poddanství Trčků, nyní královské město, Čáslavský kraj, 11 mil od Prahy.

BŘEZNICE, poddanské sídlo Jeníšků, kdysi Lokšanů; v Prácheňském kraji, 9 mil od Prahy.

BYDŽOV, osídlený kdysi Vartmberky a podarovaný svobodou; v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy.

BEROUN, královské město nad řekou Mží u hradu Tetína; v Podbrdském kraji, 3 míle od Prahy.

BOR pod hradem Přimdou, sídlo hrabat Švamberků, nyní hrabat Götzů; v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy.

BECHYNĚ s proslulým hradem založeným pány z Bechyně, kteří nosili na štítě střelu. Po nich přešla do poddanství Šternberků, kteří tam založili klášter, od nich na Švamberky, dále na pány z Růže, od nich koupí opět na Šternberky. Bechyňský kraj, 12 mil od Prahy.

BROUMOV, poddanské sídlo broumovského opata a kláštera; v Hradeckém kraji, 20 mil od Prahy.

(České) BUDĚJOVICE, královské město, o němž více v historii měst, v Bechyňském kraji, 16 mil od Prahy. Má doly na zlato a stříbro, navíc v okolí Vltavy perlorodky, o čemž jsem v I. knize zapomněl napsat.

BYSTRICE jsou mnohé, ale pouze dvě mají městské právo. Jedna je u hradu Líšna v Kouřimském kraji, 5 mil od Prahy, druhá — Slavatů —, kdysi panství pánů Krajířů, je u řeky Lužnice, v Bechyňském kraji, 16 mil od Prahy.

ČÁSLAV, královské město známé Žižkovým hrobem, o němž více v historii měst; 9 mil od Prahy.

CHOMUTOV s hradem, kdysi poddanské sídlo německých rytířů, potom Caltů, dále pánů z Weitmile, konečně Lobkoviců, nyní je v majetku panovníka; v Žateckém kraji, 11 mil od Prahy.

CHOTĚBOŘ, kdysi majetek Trčků; Čáslavský kraj, 13 mil od Prahy.

CHRUDIM, královské město; v Chrudimském kraji, 13 mil od Prahy.

DUCHCOV za Bílinou s význačným hradem, kdysi majetek Popelů, nyní knížat Valdštejnů; v Litoměřickém kraji, 10 mil od Prahy.

DĚČÍN s hradem mohutně opevněným nad soutokem Labe a Ploučnice, majetek hrabat Thunů; v Litoměřickém kraji, 12 mil od Prahy.

(Český) DUB v Boleslavském kraji, 10 mil od Prahy.

DOMAŽLICE se starobylým hradem, královské město; v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy.

DVŮR KRÁLOVÉ, svobodné město; v Královéhradeckém kraji, 14 mil od Prahy.

FRÝDLANT s vynikajícím hradem, někdejší sídlo Berků, pak Rederů, nyní hrabat Gallasů; v Boleslavském kraji, 15 mil od Prahy.

FALKNOV (*Sokolov*) se starým hradem Šliků, nyní hrabat Nosticů; v Loketském kraji, 16 mil od Prahy.

JIČÍN pod hradem Velíšem s vynikajícím zámkem, dříve sídlo Vartmber-

ků, Smiřických, Valdštejnů, nyní Šternberků; v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy.

JÍLOVÉ u Hořislavi (?), proslulé doly na zlato; v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy.

HRADEC KRÁLOVÉ, svobodné věnné město královen s prastarým, zříceným hradem; v Královéhradeckém kraji, 13 mil od Prahy.

JINDŘICHŮV HRADEC, poddanské sídlo pánů z Jindřichova Hradce erbu zlaté růže, nyní hrabat Slavatů; v Bechyňském kraji, 14 mil od Prahy.

HORAŽŤOVICE, někdejší sídlo a rodinná hrobka Švihovských, dnes hrabat Šternberků; v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy.

HORA KUTNA (*Kutná Hora*), královské město, doly na stříbro; v Čáslavském kraji, 8 mil od Prahy.

HOSTINNÉ, poddanské město dříve Valdštejnů, nyní hraběte z Lamboy; v Královéhradeckém kraji, 14 mil od Prahy.

HRADIŠTĚ neboli TÁBOR, královské město, o němž jinde; v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy.

HOŘOVICE, dávné sídlo rytířů Hradeckých, potom Říčanských, dnes hrabat Martiniců; Podbrdský kraj, 5 mil od Prahy.

JAROMĚŘ, svobodné a věnné město královnino; v Královéhradeckém kraji, 14 mil od Prahy.

JÁCHYMOV, doly na stříbro; v Žateckém kraji, 16 mil od Prahy.

KOUŘIM, nejstarší královské město; v Kouřimském kraji, 5 mil od Prahy.

KLATOVY, královské město; v Plzeňském kraji, 13 mil od Prahy.

KOLÍN se starým hradem, královské město kdysi velmi opevněné; v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy.

KAMENICE (*nad Lipou*) s význačným hradem Leskoveckých a Malovců, nyní Paradisů; v Bechyňském kraji, 11 mil od Prahy.

(*Český*) KRUMLOV s překrásným hradem, město založené pány z Růže, potom převedené na královskou komoru, později, a to za naší paměti, darované vévodům Eggenbergům; v Bechyňském kraji, 18 mil od Prahy.

KADAŇ, královské město; v Žateckém kraji, 13 mil od Prahy.

KRUPKA pod horami směrem k Míšni, doly na cín; v Litoměřickém kraji, 10 mil od Prahy.

KOSTELEČ NAD LABEM; Kostelců je víc, ale jen tento jediný měl městské právo, v Kouřimském kraji. Dnes není o nic pozadu za ním Kostelec nad Orlicí, v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy.

KLADSKO s opevněným hradem, královské město; 21 mil od Prahy.

KNÍN, kde jsou doly na zlato, náležející komoře; v Prácheňském kraji, 4 míle od Prahy.

LITOMĚŘICE, královské město, o němž jinde; 7 mil od Prahy.
LOUNY, královské město položené mezi Týncem a Žatcem nad řekou Ohří; v Žateckém kraji, 7 mil od Prahy.
LANDSHUT, 18 mil od Prahy na kraji Slezska.
LITOMYŠL, dříve sídlo biskupů. Poddanské město Pražanů, potom Kostků, dále Pernštejnů, konečně pánů hrabat z Trautmansdorfu s překrásným hradem; v Chrudimském kraji, 18 mil od Prahy.
LANŠKROUN, v Chrudimském kraji, 20 mil od Prahy.
LEDEČ NAD SÁZAVOU s velmi starým hradem; v Čáslavském kraji, 10 mil od Prahy.
(Česká) LÍPA, kdysi sídlo pánů z Lípy; Litoměřický kraj, 9 mil od Prahy.
LIPNICE, poddanské sídlo Trčků, nyní pánů z Vernieru, se starobylým, zříceným hradem; v Čáslavském kraji, 13 mil od Prahy.
LOKET, královské město s dobře opevněným hradem, o němž jinde; 16 mil od Prahy.
MĚLNÍK, královské město se starým hradem v místě, kde se stéká Labe a Vltava. Celé kdysi náleželo českým královnám, nyní je však v pronájmu. Přesto zůstává věnným městem. V Boleslavském kraji, 4 míle od Prahy.
MOST, královské město, mělo velmi dobře opevněný hrad; v Žateckém kraji, 10 mil od Prahy.
MÝTO dvojí: jedno Vysoké, královské město, druhé zvané Popelovo.¹²⁹ To první je v Chrudimském kraji, 16 mil od Prahy, druhé v Plzeňském kraji, 7 mil od Prahy.
MILEVSKO u hradu Zvíkova, poddanské město kláštera a opata premonstrátů v tom místě; v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy.
NYMBURK nad Labem, královské město, vyvrácené kdysi Sasy; v Hradeckém kraji, 6 mil od Prahy.
PRAHA, hlavní město království s dvěma hrady.
PLZEŇ, královské město; v Plzeňském kraji, 10 mil od Prahy.
POLNÁ, v Čáslavském kraji, 16 mil od Prahy.
PRACHATICE, svobodné město, kdysi v majetku vyšehradského převora, nyní pod ochranou krumlovských vévodů; v Prácheňském kraji, 16 mil od Prahy.
PŘÍBRAM pod Svatou Horou, stříbrné doly, královský majetek. Kdysi ji řadili do Prácheňského kraje, dnes, jak se doslýchám, je v kraji Podbrdském, 7 mil od Prahy. Město s hradem bylo kdysi majetkem arcibiskupa.
POLIČKA, věnné město královnino; v Chrudimském kraji, 18 mil od Prahy.
PÍSEK, královské město se starým hradem; v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy.

PELHŘIMOV, kdysi sídlo pánů z Říčan, nyní královské město; v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy.

PARDUBICE, někdejší sídlo pánů a rytířů z Pardubic, potom Kostků a Pernštejnů, koupí přešlo na královskou komoru. Hrad je nyní velmi znamenitý a dobře opevněný; v Chrudimském kraji, 12 mil od Prahy.

PLANÁ, panství Šliků, kdysi pánů ze Žeberka, doly na stříbro; v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy.

ROUDNICE (*nad Labem*), kdysi arcibiskupova, potom Smiřických, Rožmberků a konečně Lobkoviců; v Slánském kraji, 5 mil od Prahy.

ROKYCANY, poddanské sídlo arcibiskupovo, nyní královské město; v Plzeňském kraji, 8 mil od Prahy.

RAKOVNÍK, náležel kdysi komoře, nyní královské město; Rakovnický kraj, 6 mil od Prahy.

RYCHNOV (*nad Kněžnou*), město pražského měšťana Bettengla, nyní hrabat z Kolovrat; v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy.

SLANÝ, bohaté královské město, nyní poddanské sídlo hrabat z Martinic; Slánský kraj, 4 míle od Prahy.

SOBĚSLAV, pod ochranou Rožmberků, náleží Třeboni; v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy.

SUŠICE, královské město; v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy.

STŘÍBRO, královské město; v Plzeňském kraji, 13 mil od Prahy.

STRAKONICE, město s velmi starým hradem maltézských rytířů; v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy.

OSTROV (*nad Obrží*), Šliků, nyní saského vévody z Lauenburgu; v Loketském kraji, 15 mil od Prahy.

(*Horní*) SLAVKOV, kdysi město Pluhů z Rabštejna; v Loketském kraji, 14 mil od Prahy.

TURNOV, hrabat z Valdštejna; v Boleslavském kraji, 11 mil od Prahy.

TÝN HORŠOVSKÝ, kdysi arcibiskupské poddanské město s mohutným hradem, později Dobrohostů z Ronšperka, dnes hrabat Trautmansdorffů; v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy.

TŘEBOŇ s velmi honosným hradem pánů z Růže, potom Švamberků, pak královské komory, dnes knížete Schwarzenberga; v Bechyňském kraji, 15 mil od Prahy.

TRUTNOV, v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy.

TEPLICE s význačným hradem Vřesovců, potom v důsledku sňatku Kinských, konečně hrabat z Aldringen a hrabat Clari; v Litoměřickém kraji, 10 mil od Prahy.

TÝN NAD VLTAVOU, poddanské město arcibiskupovo, později odcizené, nyní obnovené; v Bechyňském kraji, 13 mil od Prahy.

TEPLÁ, majetek stejnojmenného kláštera; v Plzeňském kraji, 13 mil od Prahy.

TACHOV, město v poddanství kdysi hrabat z Gutštejna, potom Lobkovičů, konečně přešlo do rukou různých vlastníků; v Plzeňském kraji, 13 mil od Prahy.

TÁBOR, královské město založené tábority; v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy.

VODŇANY, kdysi svobodné město, nyní náleží k Třeboni; v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy.

VIMPERK, kdysi Malovců, nyní náleží ke Krumlovu; v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy.

OSTROV (Vostrov), v Boleslavském kraji, 3 míle od Prahy.¹³⁰

VLAŠIM, poddanské město pánů z Talmberka; v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy.

VELVARY, město náleží k úřadu nejvyššího purkrabího; v Slánském kraji, 3 míle od Prahy.

VRCHLABÍ, poddanské sídlo hrabat Morzinů.

ŽATEC, královské město; v Žateckém kraji, 10 mil od Prahy.

ŽLUTICE, v Loketském kraji, 10 mil od Prahy; město Kokořovských.

ŽEBRÁK, majetek krále; v Podbrdském kraji, 5 mil od Prahy.

Věnná města českých královen:

Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička, Mělník, Jaroměř, Dvůr Králové. Kdysi: Kostelec (*nad Labem*), Lichnice, Svojanov.

Někdejší arcibiskupská poddanská sídla:

Roudnice (*nad Labem*), Český Brod, Příbram, Horšovský Týn, Týn nad Vltavou, Herštejn, Helfenburk, Hošťka, Chýnov, Křivsoudov, Herálec, (*Trbový*) Štěpánov, Výskytná.

Poddanská sídla litomyšlského biskupa:

Litomyšl, Lanškroun, Lanšperk.

Poddanské sídlo pražského světícího biskupa:

Tochovice.

O dávných městech Hermundurů a Bójů. Která první města měli Čechové v někdejší zemi Bójů (Bojohaemum, Bobaemia); jejich původ podle Davida Crinita. (III. kniha, VII. kapitola, § I)

Hájek jmenuje jakéhosi Panylu, krále Hermundurů, který panoval ještě před příchodem Čecha do těchto končin v Královéhradeckém kraji na pomezí Kladska a Moravy. Sídlil v Králíkách, jak o tom podnes svědčí jejich jméno.¹³¹ Není mi známo to, co napsal Hájek, že totiž na landsberském hradě (věřím, že je třeba číst lanškrounském) byl uchováván archiv hermundurského království, v němž byly uloženy zákony vydané oním králem Panylou.

Na podkladě rukopisných záznamů bójské historie kolem roku 300 vypráví Welser, že náčelník Bójů Adalgar porazil mimo jiné i krále Bojohaemů, jakéhosi Osinucha. Sám Welser se přiznává, že s tímto vyprávěním souhlasí jen s velkými rozpaky. Přejdeme však k jistějším, bližším, abych tak řekl slovanským časům.

Hájek vypočítává velmi pečlivě, které hrady a která městečka, založená našimi Čechy, povstala jako první. Vzpomínám si, že jsem viděl kroniku o jejich počátcích, sestávající z veršů, znalecky a umně vypracovaných, kroniku vydanou v době dědů českým básníkem Davidem Crinitem, rakovnickým měšťanem, rodem z Nepomuku. Pražský děkan Kosmas, první pisatel české historie po Kristiánovi, synovi Boleslava Ukrutného, tvrdí toto: Tři dcery Mladšího Kroka si vybudovaly hrady: Tetka hrad Lechin (! *Tetín*) a Kazi na památku otcova jména Krok hrad, který byl ve zříceninách již v Kosmově době zavalen hlubokým lesem blízko vsi Ztibone.¹³² Třetí ze sester, Libuše, se proslavila založením mnoha měst. Na předním místě je to Praha, vyhlášené sídlo mnoha knížat, králů a císařů. Jakési jiné neobyčejně mocné město, jak vypráví též Kosmas, založila u lesa v místě, kudy vede cesta do vsi Ztibečné, a pojmenovala po sobě Libušín. Tolik Kosmas. Dnes se, pokud vím, název lesa ani vesnice nedochoval, a ono velké město nelze spatřit ani ve zříceninách.¹³³

V krajině proslulého cisterciáckého kláštera, zvaného Aula Regia (*Zbraslav*), jednu míli od města Prahy směrem na jih, objevuje se za řekou Vltavou vysoká hora, obklopená menšími pahorky. Jak ony, tak i samotná hora je jedna obrovská hromada kamenů, jinak se to nedá říci. Na mnohých kamenech můžeš dosud vidět ve spárách maltu, stopy příbytků a hradeb, táhnoucích se po skaliskách, sklepy mohutně vyhloubené v živé skále, takže nikdo nemůže pochybovat o tom, že zde stálo význačné město. Obyvatelé prohlašují, že to bylo dílo a královské sídlo dávných Bójů mnoho století před založením Prahy a že toto tvrzení přejali od předků. Což, jestli určíme, že to město je Marobudovo Bubienum¹³⁴ — jeho královské sídlo přece Lipsius a další kladou do Čech? Jiní však umí-

stují Bubienum co nejbliže k Praze, totiž tam, kde je vesnice Bubeneč a kde ukazují i zříceniny, hradby a podzemní prostory, vyhloubené lidskou rukou.¹³⁵

Pražský hrad začal jako první budovat na tak řečeném Sviňském vrchu český kníže Mnata pro svou choť Střezislavu. Nyní by bylo nasnadě sestoupit do Prahy, ale pro ni jsem si nechal zvláštní místo, poněvadž zde budu pojednávat o tom, co se týká měst celého království. Aby si pak čtenáři nestěžovali, že jsem je opustil a zanechal na neschůdné cestě bez vedení, usmyslil jsem si probrat vznik měst a připsat k nim rok založení. Týká se to ovšem jen královských měst, tedy majetku krále nebo královny, nikoli měst poddanských, abych tak řekl, připoutaných k hroudě majitelů. Připomínám dále toto: při počátcích měst jsem sledoval Hájkovu kroniku, neřídil jsem se tedy svými názory, nýbrž názory osvědčených autorů. Podle mého mínění — jak jsem vyložil v předešlé knize — se všechno událo nejméně o dvě stě let dřív.

KOUŘIM byla založena roku 653 a nazvána po kouři, stoupajícím do vzduchu.¹³⁶

MENŠÍ MĚSTO PRAŽSKÉ začala budovat v listopadu roku 711 kněžna Libuše a nazvala je podle prahu, jak poznamenal Crinitus. Roku 791 bylo podivuhodně rozšířeno stavbami.

ŽATEC se dříve nazýval podle půvabných luk Lucko. Později, roku 718, byl nazván Žatcem po řece Ohři, plné zátočin a vírů, tekoucí kolem. Jiní se domnívají, že Žatec byl pojmenován po bohatých žatvách.¹³⁷

BEROUN, založený roku 718 Slavošovem, byl nazván po loupeživém braní. Karel IV. jej obvykle nazýval svou Veronou.¹³⁸

SLANÝ, kdysi skvělé královské město, založené roku 750, nazvali podle soli tam nalezené.¹³⁹

MĚLNÍK, jakoby Melník, nazvaný od mletí či mnoha mlýnů, byl založen roku 757 hrabaty Pšovany.¹⁴⁰

PÍSEK roku 760, nazván po zrnkách zlatého písku.¹⁴¹

LITOMĚŘICE byly založeny roku 771 rodem Vršovců. Existuje ona známá Hájkova povídačka: Líto mi tý měřice. Město založil na velmi vhodném místě Košálův syn Lidomír.¹⁴²

68

PLZEŇ je dvojí: stará pod hradem Radyní, založená roku 775, a Nová Plzeň, která tu starou pohltila, když převedla občany na jiné místo, vzdálené dobrou míli od původního města.¹⁴³ Toto nové město velmi miloval král Jan Lucemburský. Aby se pak nezdálo, že se nové město nehlásí ke svým počátkům, ponechalo si staré jméno podle plžů¹⁴⁴, kterých vykopali velké množství, když na starém místě zakládali domy. O slávě tohoto vždy katolického města a jeho proslulých bojích s nekatolíky lze číst v Kalendáři ctihodného otce Jiřího Krügera.

HRADEC KRÁLOVÉ, věnné město královnino, které mě po narození vidělo první, vyvinulo se jako město z královského hradu, jak dosvědčuje jméno, roku 782.¹⁴⁵

SUŠICE, nazvaná od sušení a vypírání plátků zlata a zlatého písku, byla založena roku 790.¹⁴⁶

STARÉ MĚSTO PRAŽSKÉ bylo vybudováno na protějším břehu Vltavy, když na Menším Městě pražském začalo být obyvatelům těsno a když se domy nemohly rozběhnout do široka, protože jim v tom bránil Petřín a Sviňský vrch.

KADAŇ, nazvaná po zakladateli, povstala roku 821.¹⁴⁷

ÚSTÍ (*nad Labem*) (Usta, Austa) bylo roku 822 nazváno podle hustého lesa, houští.¹⁴⁸

LOUNY, založené zprvu jako vesnice Krokovým synem Launem, byly obklopeny hradbami roku 829. Zdá se, že stavitelé opevnění měli k pojmenování města důvod, neboť tvar opevnění se podobá luně nebo oblouku.¹⁴⁹

DOMAŽLICE povstaly z vesnice Drašova na příkaz císaře Oty Velikého roku 964, tedy v době, kdy císař udělil na tom místě Boleslavu Ukrutnému hodnost císařského číšníka, jak jsem o tom pověděl ve Výtahu z českých dějin.¹⁵⁰

Nikde jsem nenalezl záznam, kdy byla založena CHRUDIM, ale je zřejmé, že měla městská práva již roku 1055.¹⁵¹

Město ČÁSLAV, obdařené mnohými výsadami, bylo založeno roku 796 předky proslulého rodu Voračických, bratry jménem Čas a Slav.¹⁵²

PŘÍBRAM krátce po roce 884.

STŘÍBRO, nazvané po stříbru, bylo založeno roku 1131.¹⁵³

(České) BUDĚJOVICE, podobně jako Plzeň, jsou dvojí: Staré, založené Rožmberky a nazvané po synu Budivoji, a Nové, vyznačené a vybudované Otakarem II. kolem roku 1265, když mu tam královna porodila syna. Kamennou podobiznu tohoto královského dítěte lze ještě dnes spatřit v chrámu řádu kazatelů. Počátky Budějovic velmi pečlivě popsal příslušník téhož řádu, ctihodný otec Michael Schickel, můj drahý a milovaný přítel, dokud ještě žil, a to ve spisku, v němž vylíčil zázraky blahoslavené Panny, v Budějovicích uctívané. Uvedu příčinu, proč Budějovice předčí česká města rozsahem náměstí, někdejší nádherou (před požárem), pravidelností domů či jednotlivých skupin obydlí a narýsováním ulic: jiná města se totiž rozrůstala ve svých stavbách a domech neplánovitě, tak, jak přicházeli noví obyvatelé. Plán Budějovic však na příkaz Otakara II. narýsoval statečný rytíř jménem Hrz a teprve potom bylo město podle tohoto nákresu zakládáno a budováno. První veřejnou budovou v novém městě byl dominikánský klášter kazatelů.¹⁵⁴

Města NYMBURKA se roku 1270 zmocnili Němci, kteří je také označili

tím jménem v době, kdy po Otakarově smrti spravoval království brandenburský markrabí jako poručník; ostatně město je starší, neboť je roku 779 založil Mnohoslavův syn Vícemil. Po mnoho století se tedy jmenovalo Vícemilov.¹⁵⁵

NOVÉ MĚSTO PRAŽSKÉ bylo založeno roku 1348 Karlem IV. O jeho založení jsem mluvil obšírně ve Výtahu z českých dějin.

Založení STARÉ BOLESLAVI se udává k roku 920, Mladé Boleslavi roku 973.¹⁵⁶

BUDYNĚ roku 881. NĚMECKÝ BROD roku 793. BÍLINA 744. (Nový) BYDŽOV 763. CHLUMEC Vchynských roku 763. JAROMĚŘ kolem roku 1123. KLATOVY 771.¹⁵⁷

I když byl RAKOVNÍK založen mnohem dříve, obdržel jakési výsady, náležející královským městům, teprve od krále Jana roku 1319.

Totéž je možno říci o TÁBORU. Hrad Kotnov založil jakýsi Koten roku 774 a ještě dnes jej ve městě spatřujeme, avšak vzhled města, totiž náměstí, domy a ulice, určil roku 1419 velký válečník Žižka.

JIHLAVU založili roku 799 Češi a nazvali ji Jehlavou nebo Iglavou (tak Němci) podle ježka, nalezeného při kopání základů. Ježku říkají Slovani jehláček.¹⁵⁸

O českých hradech (III. kniha, VIII. kapitola)

V Čechách byl kdysi tak velký počet opevněných hradů, že většina nápadnějších kopců se ještě dnes honosí jejich zříceninami. Ve starých záznamech jsem vypátral, že kolem českých hranic stálo dobře sto hradů určených k jejich obraně (v dobách Rudolfových jsme měli v Čechách ještě 124 opevněných hradů). Bylo jich příliš mnoho a některé z nich se staly místem loupeživých band. Proto se Karel IV. s vojskem některých zmocnil a vůdce loupežníků poslal na šibenici. Ve své horoucí snaze o spravedlnost zašel tento jindy tak laskavý císař tak daleko, že po dobytí hradu Žampachu vložil rytíři jménem Pancíř na krk oprátku a poručil ho vést na šibenici s trpkým, ale pravdivým dodatkem: „Jak se tento řetěz liší od toho, který jsem mu daroval předtím.“ Dozvídám se, že Pancíř měl na štítě železné rukavice a císař mu dříve daroval zlatý řetěz za vojenskou statečnost. Ve svém Životopise vypočítává Karel IV. královské hrady, neoprávněně držené šlechtou, jichž se zmocnil zbraněmi a připojil ke své komoře, když jejich majitelé nechtěli přijmout výkupné. Jsou to: Týřov, Lichnice, žlutický, hradecký, písecký, trutnovský a tachovský hrad, Nečtiny, Zbiroh atd. Na Moravě pak: telčský, olomoucký, brněnský, znojemský, lukovský hrad a Veverčí. Z nich nezrušil ani jeden, poněvadž byly královské. Jiné hrady, sídla loupežníků, dal Karel rozbořit, jako Choceň, Žampach, hrad Mikuláše z Potštejna, Bradlec a mnoho jiných, jak si

o tom můžeme přečíst u našich kronikářů. Sama česká země poskytuje mnoho příležitostí k zakládání hradů, vždyť je spíše hornatá než rovinatá na všech stranách, tedy jakoby poseta strmými a výraznými kopci. Když urození lidé v Čechách viděli tyto příznivé okolnosti a když ustavičné války neslibovaly bezpečí (Goldast a jiní kronikáři nazývají Čechy otčinou válek), každý z nich kvapem budoval na svém panství pro sebe a své poddané hrad, kam by se uchýlili ve válečné době a kam by uschovali veškerý cenný nábytek, peníze a rozmanité drahocennosti, jimiž předkové oplývali, a konečně i samotnou úrodu. Bezpečni se pak z takového místa dívali úkosem na nepřitele i na svůj majetek pod hradem. Stalo se, že od těchto hradů získaly nebo si pozměnily své jméno téměř všechny urozené rodiny v Čechách. Tak je to hrad Valdštejn, Házmburk, Švihov, Rýzmburk, Gutštejn, slovem: téměř všechna jména vyšší i nižší šlechty pocházejí od hradů. Ale o tom jinde.

Seznam význačných hradů Českého království podle Václava Hájka. (§ I)

ANDĚLSKÁ HORA, hrad v Loketském kraji, 13 mil od Prahy, dosud obývaný. Spatřil jsem jej vícekrát, ale jen z dálky.

ÚŠTĚK (Aussa), v Litoměřickém kraji, 7 mil od Prahy, stojí ve městě Ústěku. Velmi starobylý hrad, který pražské Tovaryšstvo Ježíšovo, jemuž náleží i město, nedávno opravilo a učinilo schopným obývání. Pokud vím, nemá nic pozoruhodného. Navštívil jsem jej.

BOR, v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy, obývaný.

BECHYNĚ, v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy; navštívil jsem jej a také jsem v něm pobýval.

BLATENSKÝ HRAD byl dvojí.¹⁵⁹ Jeden z nich jsem navštívil — je v Prácheňském kraji, 11 mil od Prahy, obývaný. Kde stál ten druhý, dřívější, nevím.

BORBERG, dnes neznámý.¹⁶⁰

BOROTÍN, v Bechyňském kraji, 9 mil od Prahy, obývaný.

BLANÍK, tuším, že stál na hoře Blaníku, ale jeho zdi již zanikly.

BEZDRUŽICE, v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy.

BEČOV, Loketský kraj, opuštěný, 13 mil od Prahy, mnou navštívený.

BÍLINA, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy; je obýván a nádherně vybudován. Viděl jsem jej.

BUDYNĚ, v Slánském kraji, 5 mil od Prahy; obývaný, dost často jsem jej navštěvoval a také jsem v něm bydlel.

BŘEZNO, tvrz v Žateckém kraji, 10 mil od Prahy; jiná je v Boleslavském kraji, 8 mil od Prahy, obývaná. Obě jsem si prohlédl.

BEZDĚZ, v Boleslavském kraji, 8 mil od Prahy, navštívil jsem jej.

BERŠTEJN. Starý hrad je ve zříceninách, nový stojí, v Boleslavském kraji, 7 mil od Prahy.

BRANDÝS (*nad Labem*), v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy, obývaný. Dost často jsem tam byl.

MLADÁ BOLESLAV, 7 mil od Prahy. Samotný hrad stojí ve zříceninách, ale bydlelo se v něm ještě za paměti otců. Zříceniny tohoto velmi pevného hradu jsem navštívil.

BRADA je dnes neznámá, není-li to ovšem Bradlec.¹⁶¹

BRANDÝS (*nad Orlicí*), v Chrudimském kraji, 18 mil od Prahy; podíval jsem se dovnitř.

BRADLEC, v Hradeckém kraji, 11 mil od Prahy. Hrad byl ještě za paměti otců obýván Valdštejny, nyní je ve zříceninách, jež jsem nejednou navštívil. Je blízko Jičína.

BUŠTĚHRAD, v Slánském kraji, 2 míle od Prahy; opuštěné zříceniny jsem dost často navštěvoval.

BLANSKO, jeho místo neznám, pokud to není hrad Blankenštejn, dobytý roku 1442, na vysoké hoře nad Labem, a to na jeho levém břehu, jdeme-li z Ústí do Děčína.

CHOUSTNÍK, v Bechyňském kraji, 11 mil od Prahy. Jeho zříceniny sesuté na hromadu jsem pečlivě propátral.

CHÝNOV, v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy, obývaný a mnou navštívený.

CHYŠE, v Loketském kraji, 10 mil od Prahy.

CHEB, chebský hrad, 18 mil od Prahy; obývaný, celý jsem jej prošel.

CHUDOBA, neznámý, opuštěný. Tento hrad byl snad majetkem Valdštejnů, kteří se kdysi po něm jmenovali z Chudoby. Stojí pravděpodobně v Boleslavském nebo Hradeckém kraji.¹⁶²

CÍRKVICE, v Čáslavském kraji, 8 mil od Prahy, obývaná.

ČERVENÝ HRÁDEK, ve Vltavském kraji, 7 mil od Prahy; obývaný, viděl jsem jej.

CHŘENOV neznámý.

ŽBÁN, v Rakovnickém kraji, opuštěný, kolébka dávných českých šlechticů, kteří si říkali ze Žbánu.

CHLUMEC, v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy; obývaný, sám jsem v něm dlouho bydlel.

DOUBRAVSKÁ HORA, v Litoměřickém kraji, 10 mil od Prahy; hrad nad Teplicemi v naší době zřícený, mně velmi dobře známý.

(*Český*) DUB, v Boleslavském kraji, 10 mil od Prahy, obývaný.

DONÍN, nyní majetek saského kurfiřta.

DRÁCHOV, v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy, opuštěný hrad; jeho zříceniny jsem viděl.

DĚČÍN, v Litoměřickém kraji, 12 mil od Prahy, je obýván a nádherně vybudován. Tento pohraniční hrad proti Míšeňským byl kdysi trvale osídlen královskou vojenskou posádkou. Královské clo se dosud vybírá ve městě, jež leží pod hradem.

DĚVÍN, v Boleslavském kraji, 12 mil od Prahy; hromada sutin, jež jsem si prohlédl.

DUBEČ, v Kouřimském kraji, 2 míle od Prahy. Opuštěný hrad, který stál ještě v minulém století. Mluví o něm Hájek v souvislosti s událostmi roku 1420.

DRAŽICE, v Boleslavském kraji, 6 mil od Prahy; pouze ve zříceninách, které jsem si prohlédl. Hájek se o hradu zmínil v souvislosti s rokem 1448.

DOBŘÍŠ, v Podbrdském kraji, 5 mil od Prahy; opuštěný hrad, jež Pražané dobyli roku 1421. Spatřil jsem jej.

DRŠŤKA. Samo místo je neznámé, ale nebude asi daleko od Přimdy, jak vysvítá z Hájkovy zmínky o roce 1009.¹⁶³

EISENBERK (*Žeberk*) v Žateckém kraji, 11 mil od Prahy, opravuje se. Spatřil jsem jej.

FALKNOV (*Sokolov*), v Loketském kraji, 16 mil od Prahy, obývaný. Sám jsem se na něm také zdržoval.

FLOSMBURK je hrad mimo České království, ale za Karla IV. nám patřil. Přečti si o privilegiích království.

FRYMBURK, v Prácheňském kraji, 14 mil od Prahy, opuštěný. Roku 1467 jej násilím získal Jindřich, syn krále Jiřího. Sám jsem vystoupil na zříceniny.

FRÝDLANT, v Boleslavském kraji, 15 mil od Prahy; obývaný, spatřil jsem jej.

JILEMNICE, v Hradeckém kraji, 13 mil od Prahy; obývaná, viděl jsem ji.

JESTŘEBÍ, v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy.

JIVNO, opuštěný hrad.

JENŠTEJN, v Kouřimském kraji, 2 míle od Prahy; stojí ve zříceninách, byl jsem tam.

GRABŠTEJN, v Boleslavském kraji, 14 mil od Prahy; obývaný, stojí na mramorové hoře.

HLUBOKÁ, v Bechyňském kraji, 15 mil od Prahy; je obývaná a sám jsem si ji prohlédl.

HRADEC (*Hradec Králové*), v Královéhradeckém kraji, 14 mil od Prahy; opuštěný hrad zničený samotnými měšťany. Vícekrát jsem jej navštívil.

HORAŽDOVICE, v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy; bydlí se v něm, sám jsem v něm pobýval.

HUMPOLEC, v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy; opuštěný hrad, byl obýván v minulém století. Nedávno jsem z dálky viděl jeho zříceniny.

HELFENBURK, v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy, ve zříceninách. Častěji jsem se tam dostal.

HOŘEPNÍK, v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy; je obýván, viděl jsem jej.

HASIŠTEJN, v Žateckém kraji, 13 mil od Prahy; ve zříceninách, navštívil jsem jej.

HERŠTEJN, Plzeňský kraj, 15 mil od Prahy; opuštěný, viděl jsem jej.

HRÁDEK, v Kouřimském kraji, 4 míle od Prahy, obýván. Jinak je několik hradů téhož jména.

HRADIŠŤKO, v Hradeckém kraji, 11 mil od Prahy; bydlelo se v něm. Sám jsem v něm rovněž pobýval.¹⁶⁴

HUMELŠTEJN, neznámo kde, myslím, že je to Homole za Náchodem.¹⁶⁵

HÁZMBURK, v Litoměřickém kraji, 6 mil od Prahy, nyní opuštěný. Všechno jsem v tom hradu propátral, i sklepy vytesané ve skále.

HOUSKA, v Boleslavském kraji, 6 mil od Prahy. Pokud se nemýlím, je opuštěna; nalézá se pod hradem Bezdězem, odkud je možno ji nejlépe spatřit.¹⁶⁶

HOSTINNÉ, v Hradeckém kraji, 14 mil od Prahy; obýváno, celé jsem prošel.

HOŘICE, v Hradeckém kraji, 12 mil od Prahy; obývány, prohlédl jsem si je.

(*Mnichovo*) HRADIŠŤĚ, v Boleslavském kraji, 9 mil od Prahy. Další Hradiště je v Plzeňském kraji, 10 mil od Prahy, a ve Vltavském 4 míle od Prahy. Ve všech se bydlí.¹⁶⁷

HRADIŠŤĚ u Tábora, v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy; celé jsem pečlivě prohlédl.

HOMOLE, opuštěný hrad za Náchodem, na který jsem vystoupil; snad je totožný s Humelštejnem.

HELFENBURK, druhý hrad toho jména, u Roudnice ve Slánském kraji, 5 mil od Prahy.¹⁶⁸

JANOVICE, v Plzeňském kraji, 14 mil od Prahy. Hrad je obýván, podíval jsem se tam a celý jej prošel.

(*Český*) KRUMLOV, v Bechyňském kraji, 18 mil od Prahy; celý jsem prošel.

KÁŠPERK, v Prácheňském kraji, 16 mil od Prahy; býval v poddanství pražského biskupa, jinak Supí hora. Hájek se o něm zmiňuje v souvislosti s rokem 1329.¹⁶⁹

KAPLICE, v Bechyňském kraji, 19 mil od Prahy; opuštěný hrad, již delší dobu neobývaný.

KARLŠTEJN, v Podbrdském kraji, 3 míle od Prahy; navštívil jsem jej a také jsem tam bydlel. Více o něm v následující části.

KOMOŠÍN, v Prácheňském kraji, velké zříceniny u Svrčova blízko Klatov.

KONOPIŠTĚ, v Kouřimském kraji, 5 mil od Prahy; obýváno, viděl jsem a prohlédl si je.

KÁCOV, v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy, obýván.

KŘIVOKLÁT, v Rakovnickém kraji, 5 mil od Prahy, obývaný. Němci mu říkají Pürglitz.

KOMÁROV, v Plzeňském kraji, 6 mil od Prahy; ve zříceninách, bydlelo se v něm v minulém století.

KOŠTÁLOV, Litoměřický kraj, 7 mil od Prahy; zříceniny jsem viděl.

KALICH, opuštěný hrad mezi Ústím (*nad Labem*) a Úštěkem, založený Žižkou roku 1421 a téhož roku dobývaný Zikmundem z Vartemberka. Jeho trosky jsem navštívil.

KYŠPERK (*Letohrad*), v Hradeckém kraji, 18 mil od Prahy, obýván. Jiný je v Litoměřickém kraji, 10 mil od Prahy. Do prvního z nich jsem dříve často přicházel a dokonce jsem tam pobýval.

KOST, v Boleslavském kraji, 10 mil od Prahy; obývaná, viděl jsem ji.

KAMÝK, v Litoměřickém kraji, 8 mil od Prahy.

KUŘÍVODY, v Boleslavském kraji, 8 mil od Prahy. Hrad byl v minulém století obýván, nyní je však opuštěný. Viděl jsem jej z Bezdězu.

KOSTOMLATY, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy. Nedávno se v hradu bydlelo, viděl jsem jej.

KOŠUMBERK, v Chrudimském kraji, 15 mil od Prahy. Je obýván, sám jsem se tam zdržoval.

KUMBURK, v Hradeckém kraji, 11 mil od Prahy. Důkladně opevněný, ale opuštěný hrad, který jsem si pečlivě prohlédl.

KYNŠPERK, v Žateckém kraji, 14 mil od Prahy, obývaný. Viděl jsem jej při putování po Ohři.

KUNĚTICKÁ HORA, v Hradeckém kraji, 12 mil od Prahy. Důkladně opevněný, ale opuštěný hrad. Ještě za mého dětství se v něm bydlelo. Viděl jsem jej a také jsem se tam dostal.

KOLÍN, v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy; hrad nad Labem, dosud velmi tvrdá pevnost.

KOSTELEC, zvaný kdysi Slavatův, nyní nad Černými lesy, v Kouřimském kraji, 4 míle od Prahy. Je obýván, viděl jsem jej.

KLADSKO, 21 mil od Prahy, je obýváno a opevněno. Viděl jsem je a nejdnou navštívil.

KRASELOV, v Prácheňském kraji, 14 mil od Prahy. Je ve zříceninách, ale přesto se v něm bydlí. Viděl jsem jej.

KRNSKO, neznámé.

KOSOVA HORA, ve Vltavském kraji, 7 mil od Prahy. Hrad dosud stojí, viděl jsem jej.

KOŠÍK, v Boleslavském kraji, 7 mil od Prahy, zříceniny.¹⁷⁰
KUKLA, neznámá, lze věřit tomu, že stála ve Slánském kraji; popatři do Hájkova údaje k roku 874.¹⁷¹
KRAŠOV, v Rakovnickém kraji, 8 mil od Prahy, zdá se opuštěný.
(Česká) KAMENICE, v Litoměřickém kraji, 12 mil od Prahy, hrad je obýván.
KRAKOVEC, v Rakovnickém kraji, 7 mil od Prahy. V minulém století se v něm bydlelo.
KOLOVRATY, v Kouřimském kraji, 2 míle od Prahy, opuštěné.
KVĚTNICE, v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy.
KÁMEN, v Bechyňském kraji, 11 mil od Prahy. Bydlí se v něm a sám jsem tam také pobýval.
KOLODĚJE, v Kouřimském kraji; obývané, viděl jsem je.
(Zbořený) KOSTELEC nad Sázavou, opuštěný hrad.
KRYRÝ, v Žateckém kraji, 9 mil od Prahy.
LICHTENBURK (*Lichnice*), v Čáslavském kraji, 11 mil. Zdá se, že hrad je opuštěný, viděl jsem jej z dálky.
LIPNICE, v Čáslavském kraji, 3 míle (!) od Prahy. Téměř opuštěný hrad, který jsem celý důkladně prohlédl.
(Česká) LÍPA, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy, ve zříceninách.
LITOMYŠL, v Chrudimském kraji, 18 mil od Prahy; je obývaná a také jsem tam bydlel.
LANDŠTEJN, v Bechyňském kraji, 18 mil od Prahy. Hrad je obýván, viděl jsem jej.
LEDEČ (*nad Sázavou*), v Čáslavském kraji, 10 mil od Prahy; obývaná, viděl jsem ji.
LANŠKROUN, v Chrudimském kraji, 20 mil od Prahy, je obývaný, sám jsem tam také bydlel.
LĚSTNO (*Líšno*), v Kouřimském kraji, 5 mil od Prahy. Téměř opuštěný hrad, který jsem si celý prohlédl.
LÍČKOV, v Žateckém kraji, 9 mil od Prahy, viděl jsem jej.
LOKET, 16 mil od Prahy. Hrad, ač ve zříceninách, je obýván; navštívil jsem jej.
LACEMBOK, neznámý.
LITÝŠ, neznámý.
LITICE, v Hradeckém kraji, 14 mil od Prahy. Celým opuštěným hradem jsem prošel.
LOPATA, v Plzeňském kraji, 9 mil od Prahy. Nyní opuštěnému hradu se dříve říkalo také Hus.¹⁷²
LYSÁ (*nad Labem*), v Boleslavském kraji, 4 míle od Prahy, obývaná. Hrad jsem navštívil a pobýval tam.
LANŠPERK, u Lanškrouna, viděl jsem jej.

MOST, zřícený hrad nad městem, viděl jsem jej v době, kdy ještě stál.
V nařízeních Karla IV. se nazýval Landsverta.

MILŠTEJN, neznámý.

MŠENO, v Boleslavském kraji, 5 mil od Prahy, opuštěný hrad.

MILEŠOV, v Litoměřickém kraji, 8 mil od Prahy, viděl jsem jej.

MĚLNÍK, v Boleslavském kraji, 4 míle od Prahy. Ač ve zříceninách, je stále obýván. Viděl jsem jej.

MICHELBERG (*Michalovy Hory*), v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy.
Opuštěný, viděl jsem trosky.

MALEŠOV, v Čáslavském kraji, 6 mil od Prahy. Viděl jsem jej, je obývaný.

MNÍŠEK (*pod Brdy*), v Podbrdském kraji, 3 míle od Prahy. Byl znovu zřízen a je obýván, jak jsem sám viděl.

MNICH, v Bechyňském kraji, 13 mil od Prahy. Viděl jsem jeho zříceniny.

MAŠŤOV, v Žateckém kraji, 10 mil od Prahy; opuštěný. V minulém století v něm bydlel mladší Jan z Lobkovic.

MILETÍN, v Hradeckém kraji, 13 mil od Prahy. Spatřil jsem jeho zbytky a zdržoval se tam.

NOVÉ HRADY; bydlí se ve třech hradech toho jména: v Hradeckém kraji, 8 mil od Prahy, v Žateckém kraji, rovněž 8 mil od Prahy, a v Chrudimském kraji, 16 mil od Prahy. Všechny jsem viděl. Za pozornost stojí především ten, který je v Hradeckém kraji.

NIŽBURK (*Nižbor*), v Podbrdském kraji, 3 míle od Prahy. Je obýván, viděl jsem jej. Byl založen roku 776.

NEČTINY, není známo, kde; tohoto hradu dobyl Karel IV. roku 1335.

NÁCHOD, v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy. Bydlí se tam, sám jsem tam také přebýval.

NÁVAROV, hrad v Boleslavském kraji pod Krkonošskými horami.

OKOŘ, v Slánském kraji, 2 míle od Prahy. Byl založen roku 731. Podíval jsem se tam, je téměř opuštěný.

OPOČNO, v Hradeckém kraji, 15 mil od Prahy. Bydlí se v něm, sám jsem tam také pobýval.

VOTICE, v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy; obývaný.

OPÁLKA, v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy; je obývaná, spatřil jsem ji.

PŘIMDA, v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy. Ještě nedávno se v hradu bydlelo, nyní je však ve zříceninách, které jsem viděl.

PODĚBRADY, v Hradeckém kraji, 6 mil od Prahy; celé jsem je propátral, jsou obývány.

PETROHRAD, v Rakovnickém kraji, 8 mil od Prahy. Byl obnoven a je obýván, jak jsem viděl.

POTŠTEJN, v Hradeckém kraji, 17 mil od Prahy. Ač ve zříceninách, je obýván. Na hrad jsem přišel. Je velmi pevný a má studnu mohutně vyhloubenou ve skalách.

PECKA, v Hradeckém kraji, 12 mil od Prahy; je obývána.

PŘEROV (*nad Labem*), v Kouřimském kraji, 4 míle od Prahy; obývaný, viděl jsem jej.

PANNA (*Trosky*), v Hradeckém kraji, 11 mil od Prahy. Dostal jsem se na tyto zříceniny.

PÁTEK, ve Slánském kraji, 6 mil od Prahy. Hrad jsem viděl, je osídlený.

PŘÍBRAM, v Prácheňském kraji, 7 mil od Prahy. Viděl jsem ji a častěji navštívil.

PLANÁ, v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy. Je obývána, sám jsem tam bydlel.

POLNÁ, v Časlavském kraji, 16 mil od Prahy. Bydlí se v ní a také jsem tam byl.

PACOV, v Bechyňském kraji, 10 mil od Prahy, obývaný. Podíval jsem se tam.

PRAVDA, v Žateckém kraji, 7 mil od Prahy.

PABĚNICE, v Časlavském kraji, 9 mil od Prahy. Byly založeny Paběnem roku 803.

PERŠTEJNEC, v Chrudimském kraji, 9 mil od Prahy.

RÁBÍ, v Prácheňském kraji, 14 mil od Prahy. Tento velký hrad, dosud obývaný, jsem prozkoumal.

ROŽMBERK, v Bechyňském kraji, 20 mil od Prahy. Je obývaný, spatřil jsem jej.

RONŠPERK (*Poběžovice*), v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy. Je obývaný, prohlédl jsem si jej.

ŘEPICE, v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy; obývaná.

ROUPOV, v Plzeňském kraji, 12 mil od Prahy; obývaný, dvakrát jsem se tam podíval.

RADYNĚ, v Plzeňském kraji, 9 mil od Prahy. Opuštěný hrad, jehož zříceniny jsem spatřil.

ROŽMITÁL, v Prácheňském kraji, 9 mil od Prahy. Je obývaný, shlédli jsme jej.

RYCHMBURK, v Chrudimském kraji, 15 mil od Prahy; obývaný.

RÝZMBERK, v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy. Je celý ve zříceninách, jak jsem sám viděl.

ROUDNICE (*nad Labem*), ve Slánském kraji, 5 mil od Prahy; znovu zřízená a obývaná.

RONOV, v Časlavském kraji, 10 mil od Prahy; zřícený hrad.

RALSKO, v Boleslavském kraji, 9 mil od Prahy; opuštěný hrad, na který jsem se podíval.

(*Hrubý*) ROHOZEC, v Boleslavském kraji, 11 mil od Prahy. Je obýván, byl jsem tam.

ROŽDALOVICE, v Boleslavském kraji, 7 mil od Prahy; podíval jsem se tam.

RYCHNOV (*nad Kněžnou*), v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy.

RONOVEC, u Ústí, opuštěný hrad.¹⁷³

RATAJE, v Kouřimském kraji, 6 mil od Prahy; obývané.

RYBNOV, neznámý.

STRAKONICE, v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy. Jsou obývány, sám jsem tam bydlel.

ŠVIHOV, v Plzeňském kraji, 12 mil od Prahy. Velmi dobře opevněný hrad, nedávno však rozbouraný. Celý jsem jej prohlédl.

ŠTĚKEŇ, v Prácheňském kraji, 13 mil od Prahy. Hrad je nově obývaný, viděl jsem jej.

ŠVAMBERK, v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy. Hrad ve zříceninách, kdysi zvaný Krasíkov. Roku 1421 byl dobyt tábory.

ŠUMOV, místo není známo.

SADLOV, neznámý.

STVOLÍNKY, v Litoměřickém kraji, 8 mil od Prahy; ve zříceninách.¹⁷⁴

SKÁLY, v Boleslavském kraji, 11 mil od Prahy; obývané.

SVOJANOV, v Chrudimském kraji, 19 mil od Prahy; v poddanství Zárubů, kteří jej obývají.

ŠTERNBERK, v Kouřimském kraji, 6 mil od Prahy, obývaný. Kdysi mu říkali Strímelice.¹⁷⁵

SÁZAVA, v Kouřimském kraji, 5 mil od Prahy.

STŘEKOV, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy; zříceniny.

STRÁŽ, v Bechyňském kraji, 14 mil od Prahy; je opuštěná, viděl jsem ji.

ŽACLÉŘ, v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy; hrad je opuštěný, viděl jsem jej.

SVÁDOV, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy.

SIÓN, už dříve opuštěný.

STRÁNOV, starý v Boleslavském kraji, 6 mil od Prahy, dávno zřícený; nový hrad jsem viděl, je obýván.

STRÁŽNICE, neznámé místo.

STŘEVEL (*Třebel*), neznámý.

STRADOV, v Bechyňském kraji, 17 mil od Prahy, ve zříceninách.

ŠKVOREC, v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy. Viděl jsem jeho zříceniny.

STRÁŽOV dvojí, v Plzeňském kraji, 14 mil od Prahy, a v Bechyňském, 17 mil od Prahy.

TÝN VLTAVSKÝ, v Bechyňském kraji, 13 mil od Prahy, viděl jsem zbytky.

TÝN HORŠOVSKÝ, v Plzeňském kraji, 15 mil od Prahy. Je obývaný, sám jsem v něm často bydlel.

TACHOV, v Plzeňském kraji, 16 mil od Prahy. Viděl jsem zříceniny.

TŘEBONĚ, v Bechyňském kraji, 15 mil od Prahy. Je obývaná, dost často jsem tam nocoval.

TOČNÍK, v Podbrdském kraji, 5 mil od Prahy. Viděl jsem jej — je ve zříceninách, ale obývaný.

TETÍN, v Podbrdském kraji, 3 míle od Prahy. Viděl jsem jeho opuštěné zříceniny.

TROSKY, v Hradeckém kraji, 11 mil od Prahy. Zříceniny jsem viděl.

TRUTNOV, v Hradeckém kraji, 16 mil od Prahy. Je obýván, viděl jsem jej.

TOUŽETÍN, ve Slánském kraji, 6 mil od Prahy.

TŘEMŠÍN, v Prácheňském kraji, 10 mil od Prahy.

TÝNEC, ve Vltavském kraji, 4 míle od Prahy; zříceniny.

TÝŘOV, v Plzeňském kraji, 5 mil od Prahy.

VIMPERK, v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy. Je obýván, viděl jsem jej.

VORLÍK (*Orlík*), v Prácheňském kraji. Dobře opevněný hrad nad Vltavou, v němž se bydlí.

VORLÍK (*Orlík*) nad Humpolcem v Bechyňském kraji, 12 mil od Prahy; obýván.

VELHARTICE, v Prácheňském kraji, 15 mil od Prahy. Dobře opevněný hrad, obývaný ve zříceninách; celý jsem si jej prohlédl.

VOSTROMEČ (*Ostromeč*), v Bechyňském kraji, už dávno zřícený.

VARTMBERK, v Boleslavském kraji, 11 mil od Prahy; v jeho zříceninách se bydlí, navštívil jsem jej.

VOSTRÝ (*Ostrý*), v Litoměřickém kraji, 8 mil od Prahy; zříceniny.

VALEČOV, v Boleslavském kraji, 9 mil od Prahy; bydlí se v něm.

VALDŠTEJN, u Turnova, opuštěný hrad.

VELÍŠ, v Hradeckém kraji, 10 mil od Prahy, nedávno zřícený. Dost často jsem v něm pobýval.

VŘEŠŤOV, v Hradeckém kraji, 12 mil od Prahy.

VYSOKÝ. Je více hradů tohoto jména, ale všechny jsou ve zříceninách.¹⁷⁶

VOLTÁŘÍK (*Oltářík*), neznámý.

VOBŘÍSTVÍ (*Obříství*), v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy, obývané. Vícekrát jsem se dostal do toho hradu a pobýval v něm.

VOHEB (*Oheb*), neznámý.

VOSTAVÍN, neznámý.

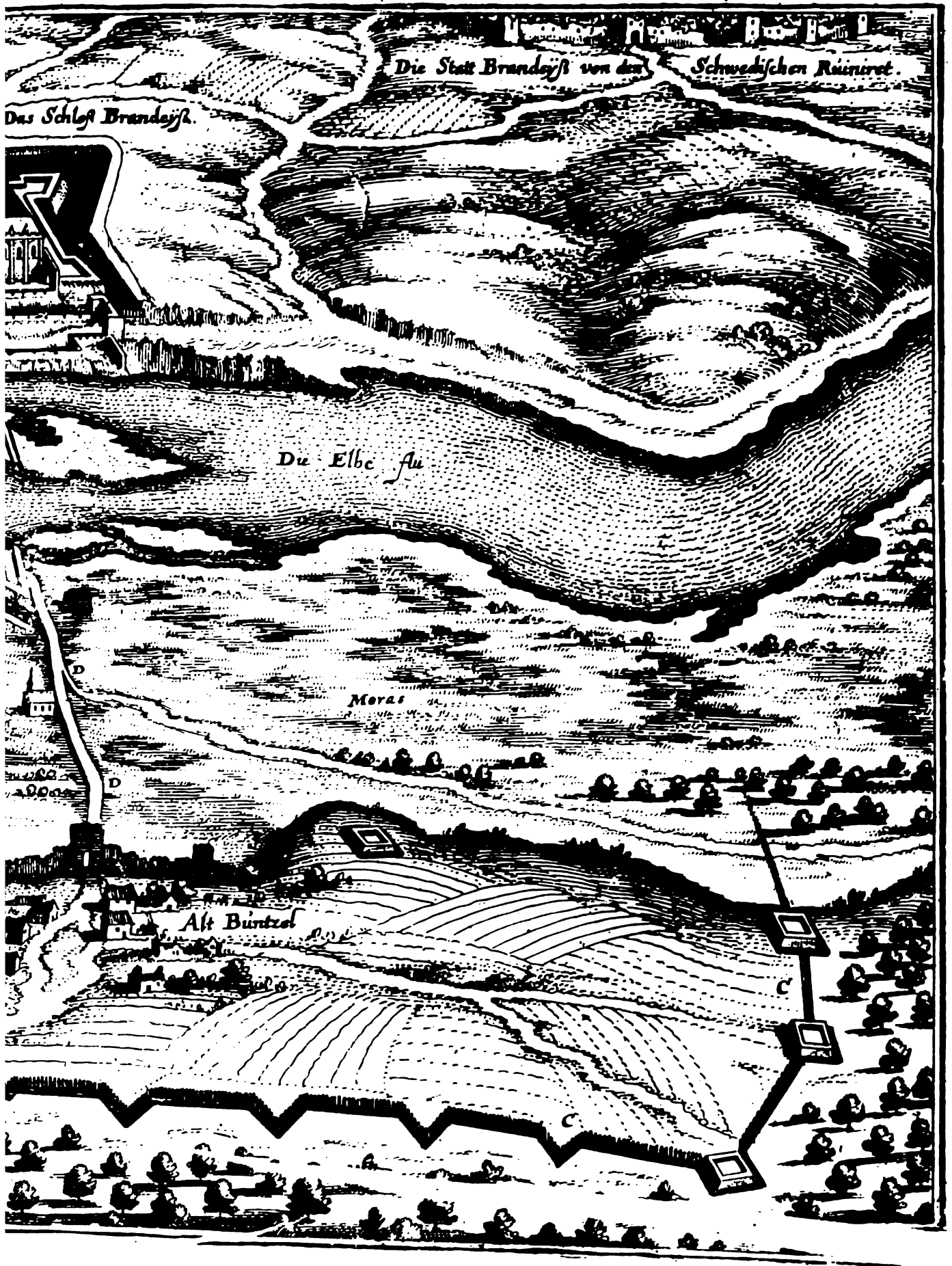
ZELENÁ HORA, 11 mil od Prahy, v Plzeňském kraji, obývaná. Dost často jsem tam nocoval.

Das Schloß Brandeß in Böhme, vnd verschantzungen des
Schwedische velds, welches Gen: Baner, vor dē Kayserlichen verlassen. im Martio 1640.

Brandýs nad Labem, zámek a opevnění švédského ležení v březnu 1640. Rytina Matouše Meriana podle kresby Carla Cappiho, kolem roku 1650

ZVÍKOV, v Prácheňském kraji, 10 mil od Prahy, opevněný, obývaný.
ŽIROVNICE, v Bechyňském kraji, 15 mil od Prahy. Zříceniny málem opuštěné, ale není to tak dávno, co se v hradu bydlelo. Celý jsem jej prošel.

ZRUČ (*nad Sázavou*), v Čáslavském kraji, 8 mil od Prahy. Hrad je obýván.

ŽLEBY, v Čáslavském kraji, 10 mil od Prahy; za paměti otců v hradu bydleli rytíři Bohdanečtí.

ŽELIV, v Bechyňském kraji, 11 mil od Prahy.

ŽEBRÁK, v Podbrdském kraji, 5 mil od Prahy. Jeho opuštěné zříceniny jsem viděl.

ZVÍŘETICE, v Boleslavském kraji, 8 mil od Prahy. Ještě nedávno se v tomto hradě bydlelo.

87 ŽAMPACH, v Hradeckém kraji, 19 mil od Prahy. Jen zříceniny, na které jsem víckrát vystoupil.

ŽEROTÍN, ve Slánském kraji, 6 mil od Prahy. Za paměti otců byl obýván, ale dnes je ve zříceninách, jak jsem viděl.

ZBIROH, v Podbrdském kraji, 6 mil od Prahy; obývaný, viděl jsem jej.

ŽERNOVICE, v Litoměřickém kraji, neznámo kde.¹⁷⁷

ZBRASLAVICE, v Kouřimském kraji, 7 mil od Prahy.

ZVÍKOVEC, v Plzeňském kraji, 7 mil od Prahy; zříceniny.

Až potud jména význačnějších hradů, uvedená Václavem Hájkem, k nimž jsem připojil — jak jsem řekl předtím — kraje a vzdálenost od královského města Prahy. Nechtě si však čtenář uvědomí, že tento seznam je dost nedokonalý, protože větší část hradů byla opomenuta. Zdá se, že Hájek měl v úmyslu uvést jen ty, jež se mu zdály vhodné k obraně před nepřátelskými pluky, kdyby vtrhly do země, nebo aspoň k tomu, aby je zdržely. Ale i z těchto hradů byly mnohé opomenuty, jak se přesvědčí každý, kdo nahlédne do krajových map. Kde je samotný Pražský hrad svatého Václava? Kde je druhý pražský hrad, totiž Vyšehrad? Kde je Střela a četné jiné? Někdo z pečlivých čtenářů možná řekne: inu, připoj, co chybělo! Nic se neřekne snadněji. Já se vyhýbám málo užitečné a bezmála nekonečné práci. Stačí připojit ty zvláště důležité hrady a připomenout jejich pamětihodnosti či co se kolem nich událo. K tomu již přistupuji. O některých pomlčím, což bude dostatečným důkazem, že jsem o nich nic nenašel.

Některé pamětihodnosti českých hradů v obšírnějším podání
a v abecedním uspořádání. (§ II)

BECHYNĚ, kdysi královské sídlo, má hrad nad jiné pozoruhodný, vybudovaný vznešenou rodinou Bechyňských, kteří nosili ve znaku podobnou střelu jako Kravařové a Mráčkové, jak bude vysvětleno v Popisu českých erbů (*Stemmatographia Bohemiae*). Podivuhodná je výška budovy. Člověk, jemuž mohu věřit, vypravuje, že je tam možno napočítat sedmero klenutí nad sebou. V době husitských válek byl bechyňský hrad obsazen katolickou posádkou a stal se tak překážkou táboritům v tom kraji. Ale 16. července roku 1428 začal Bechyni dobývat Prokop Veliký se slovy, že více škodí i nepatrný nepřítel v okolí nežli velká vojska ostatních. Obléhání se protáhlo až do 20. října, kdy se obležení uvolili s Prokopem vyjednávat. Potom — podle úmluvy — odtáhli z hradu, ponechavše si jen meče v ruku. Bylo to z malomyslnosti, protože viděli sílu táboritů a navíc nemohli od nikoho očekávat pomoc. Na hradě zanechali bohatou válečnou výzbroj. Pán hradu, jménem Hynce, zůstal po odevzdání hradu u nepřátel, takže je tu podezření, že byl s nimi srozuměn.

BLATNÁ, hrad postavený na krásném místě, kdysi kolébka slavného rodu Lvů z Rožmitálu, jak připomenu v popisu erbů.

BÍLINA, hrad a město, založená podle Hájka roku 744 dcerou Kazi, Bílou. Roku 1421 byla pomocí zrady dobyta pražskými nekatolíky. Bylo tam prolito mnoho krve¹⁷⁸, jak jsem vyprávěl ve Výtahu z českých dějin. O posvěcení chrámu sv. Petra v Bílině píše Hájek k roku 1061.

BEZDĚZ. Ze všech hradů v Čechách, opevněných přírodou, byl tento považován vždy za přední. Je na dálku viditelný ze středu Čech, a to z Polabí. V jakýchsi rukopisných knihách se nazývá Bezdězy. Pod tímto hradem dal Karel IV. prokopat obrovský rybník a sám dokonce — jak jsem pověděl jinde — přiložil svou královskou ruku k dílu. Hrad byl často zastaven cizím velmožům, jak čteme u Theobalda. Nacházím, že císař a král Václav jej odevzdal moravskému markraběti Prokopovi. Tohoto ušlechtilého pána oklamal sliby a lstí Zikmund, dal ho odvléci a donutil k smrti hladem. Dnes mají hrad v moci benediktini z Montserratu a také tam bydlí. Kdysi náležel obyvatelům kláštera na Karlově¹⁷⁹, a to přičiněním Karla IV. Před mnoha lety jsem s velkou námahou na ten příkrý kopec vystoupil, nelze tam totiž dojet ani koňmo ani vozem. Dosud stojí vysoká kulatá věž, která vítězně vzdoruje věku, bouřím a bleskům. Pevnou hradební zeď o tloušťce více než osm pražských loktů jsem sám přeměřoval. Za Ferdinanda I. měli hrad ve svém vlastnictví bratři Špetlové z Janovic, a to urození páni Jan, Jetřich a Vilém, kteří nosili ve znaku orlici.

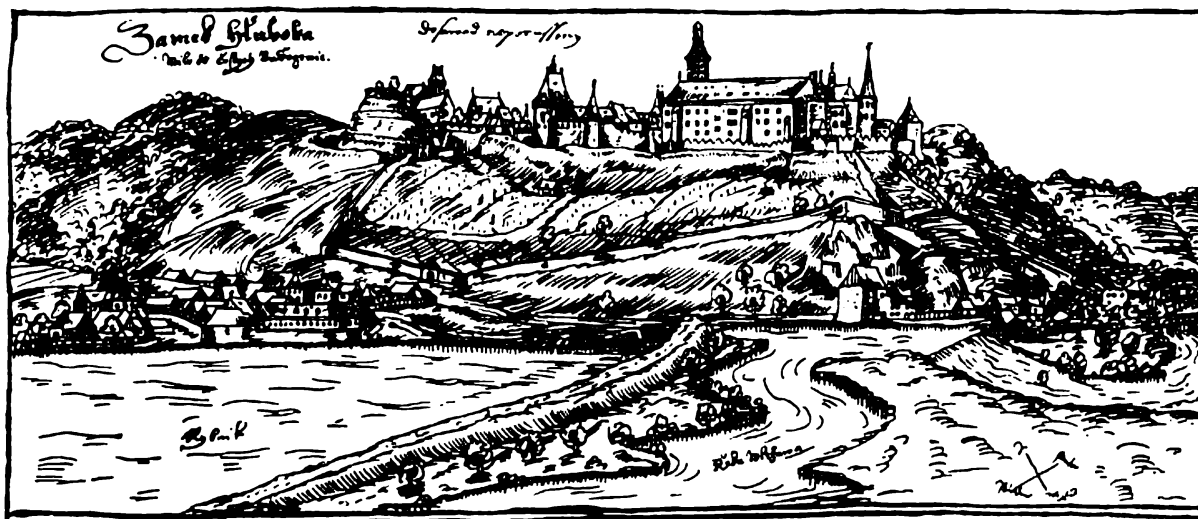
BRANDÝS (*nad Labem*), královský hrad v Kouřimském kraji, 3 míle od Prahy, který u Labe postavil Boleslav Ukrutný roku 941, když se obával pražských křesťanů. V naší době byl hrad obsazen Švédy, kteří odtud dlouho činili výpady na císařské vojsko, jak jsem o tom vyprávěl v 7. knize boleslavské historie. Za paměti otců proslavil hrad pobyt císaře Rudolfa, který u něho pěstoval zahradu s krásnými vzácnými stromy a keři. Podivuhodnou, nikdy nevysvětlenou náhodou tam byla vykopána pravá lidská mumie v jámě s výbornou keramickou hlínou.¹⁸⁰

BENÁTKY (*nad Jizerou*), hrad i s celým panstvím, se dříve nepočítaly mezi královský majetek. Tamější zdravé podnebí a blahodárné působení vzduchu mnohokrát doporučil ve svých dopisech Tycho de Brahe, který na tomto hradě konal po několik let hvězdářská pozorování. Říká se, že z tohoto hradu je možno přejít podzemní chodbou do jiného hradu jménem Dražice.

BUŠTĚHRAD, hrad Kolovratů, byl pro svou pevnost a různé výhody tvrdým oříškem pro obléhatele. Roku 1450 v něm Jiří z Poděbrad oblehl Fridricha Kolovrata. Po nekonečných šarvátkách byl Kolovrat donucen k potupnému míru a Buštěhrad padl do rukou protivníků.¹⁸¹

DOUBRAVSKÁ HORA byl velmi pevný hrad u Teplic rytířů Vřesovců, kteří jej obdrželi darem zároveň s klášterem teplických panen a celým jejich panstvím od krále Jiřího, jak jsem vyprávěl jinde. Od nich přešel sňatkem ke Vchynským, kteří si v minulém století povolali z Holandska mistry hradebního stavitelství a učinili z hradu nedobytnou pevnost. Aby dnes neškodil vlastní zemi (to se uvádí jako záminka), byl hrad rozbořen a stal se hříčkou času. Studně se zasuly, náspy zřítily, hluboké příkopy byly zavaleny. Nedobytné věže a hradby se snažil kdekdo ze sousedství rozbořit, takže bok země směrem k Míšni a Lužici je odhalen a nepřítel sem může vpadnout, kdykoli si umane.

(Český) DUB je pozoruhodné městečko, v naší době rodiště několika významných mužů (jak povíme na patřičném místě). Dubský hrad pak má v sobě některé zajímavosti, zvláště to, co mnozí neznají: v tomto hradě byly totiž velkým nákladem vylámany skály a dutinami byla prosekána podzemní chodba do sousední tvrze jménem Rabena (?), takže bylo možno při hrozícím nebezpečí hledat útočiště buď zde nebo tam. Bylo tak možno přenést svůj majetek anebo útekem oklamat nepřítele. Tohoto chytrého nápadu využili naši předci i u mnoha dalších hradů a tvrzí. Za všechny uvedu jenom dva příklady: z hradu Benátek vede dobře utajená chodba do hradu Dražic. U Jičina je pak podobný podzemní průchod a takřka spojení, abych tak řekl, mezi starým valdštejnským hradem Bradlcem a nejbližším hradem Kumburkem, nyní opuštěným. Oba jsou stejně umístěny na skalách a stejně opevněny lidskou rukou.

Zámek Hluboká nad Vltavou. Kresba Jana Willenberga, kolem roku 1600

DONÍN, starobylý hrad, který prý stál již před rokem 1107. Roku 1113 měl ten hrad ve svém majetku císař Jindřich. V nejbližších letech po Jindřichově smrti přešel na česká knížata, jak píše Hájek v souvislosti s událostmi roku 1126 a 1128. Císař Fridrich potvrdil držení tohoto hradu českému králi Otakarovi roku 1212 v Basileji. Hájek cituje listinu. O hradu Donínu má více Dresser.

DĚVÍN. Hrad leží v rozsáhlých lesích na strmé skále u Mimoně. Před deseti lety jsem tam vystoupil. Je v něm podivuhodná studně více než tisíc loktů hluboká — obnáší totiž výšku celého kopce —, vysekaná do živé skály a nesmírného kamenného bloku. Tato práce trvala nepochybně mnoho let. Nic jiného kromě zřícenin zde neuvidíš. Hrad prý kdysi náležel Vartmberkům. Za paměti našich otců byl ještě obydlen a jeho majitelé — tuším Rederové¹⁸² — se pokoušeli o výrobu zlata. Tak mi aspoň vyprávěla stařena, která sloužila v kuchyni a bydlela na hradě. Připletla ovšem do svého vyprávění i povídačky, které sem nepatří.

FRAUENBERG viz Hluboká, Přimda.

FRYMBURG viz Vřešťov.

GRABŠTEJN. Mnozí poznamenávají, že je to pohraniční hrad na dohled Žitavy. Zdálo se mi podařilo spatřit jej, ale pro časovou tíseň jsem se tam nedostal. Ti, kdož jej viděli, tvrdí, že celý hrad se tyčí na mramorové skále jako Pernštejn na Moravě, a toto jsem s uvedením autora poznamenal v historii české přírody.

HLUBOKÁ, Frauenberg, v Bechyňském kraji, je velmi slavný hrad založený Rožmberky, dobře chráněný přírodou i opevněním. Opírajíce se o tento hrad, dovolili si páni z Růže nejeden čin proti králům. Pán hradu, Závíš, zde přišel o hlavu před zraky posádky, když se roku 1292

nechtěl pokořit králi Václavovi. Týž hrad v nedávných dobách skvěle zadržel nápor Švédů. Jestliže si někdo pečlivě prohlédne tento hrad a další, totiž Rábí, pochopí, jak si předkové počínali při budování hradního opevnění.

HRADEC, královéhradecký hrad, zbořili kolem roku 1423 sami měšťané, aby dokázali věrnost Žižkovi. Tvrdí se, že v něm kdysi bydlely jepitišky, ale nemohu si to tvrzení ověřit u žádného důvěryhodného autora.

HELFENBURK, hrad u Prachatic, založili na strmém kopci Rožmberkové — bratři Jošt a Oldřich — kolem roku 1360 především proto, aby se tam mohli uchýlit ve válečné době. Byl tam na návštěvě i Karel IV. O strašidlech, jež vládnu na tomto hradě, budeme vyprávět jinde.

HASIŠTEJN, tento důkladně opevněný hrad, dal jméno rodině, jež má stejný původ jako Lobkovicové, jak povíme v Popise erbů, dopřeji nám to bůh. Podle Hájkova vyprávění byl dobyt roku 1417.

HIRŠTEJN či **HERŠTEJN**, hrad u Poběžovic, vyčnívá nad rozsáhlými lesy. Roku 1421, osm dní před svatodušními svátky, tedy 17. května, byl dobyt Domažlickými. Odehrálo se tam kruté divadlo: katolíci, kteří se do hradu uchýlili, zahynuli na hranici. Je mi dobře známo, že v okolí tohoto hradu, který jsem nejednou navštívil, vyrůstají ze země vzácné kameny. I když jich vykopeš málo, mají vzhled drahokamů. Uvedme ještě svědectví urozeného pana Adama Grosse, milého přítele, přisedícího u soudu při pražském purkrabství. Ten mi napsal to, co slyšel od starých pamětníků před třiceti lety, že totiž z Itálie sem před husitskými válkami rok co rok docházeli Italové sbírat drahé kameny, které pak velmi pracně a s uměleckým citem leštili.¹⁸³ Pokud se nemýlím, bylo to zde zboží pražského biskupa; jméno tomu odpovídá.

HÁZMBURK, hrad založený roku 754, byl dříve nazýván Klapý, to je strmý kopec. Později jej Němci jmenovali Hasenburg, poněvadž páni hradu nosili v erbu zajíce.¹⁸⁴

HOUSKA. Tento hrad založil roku 878 mělnický kníže Slavibor pro syna jménem Housek.¹⁸⁵

HOSTINNÉ, náleželo kdysi v dávných Čechách pánům z Bergova. Hlavní událostí v dějinách tohoto hradu bylo, že jej Žižka, takto úspěšný dobyvatel, nemohl zdotat, ačkoli jej obléhal s největším úsilím.¹⁸⁶ Hrad byl založen roku 1139 Soběslavem proti Polákům.

HOMOLE, loupežnický hrad, v němž kacíři usmrtili řeholníky z Kamenice z nenávisti k naší víře, jak jsem vyprávěl v díle Panna Maria ve Vartě (*Diva Vartensis*). Roku 1427 koupil Homoli Mikuláš Trčka.¹⁸⁷

HELFENBURK, druhý hrad toho jména. Nemohu bezpečně říci, kde stál. Jan z Jenštejna, druhý pražský arcibiskup, zakoupil pro arcibiskupský stůl současně s městečkem Hoškou i hrad Helfenburk¹⁸⁸, který

stál nedaleko, jak vypráví Hájek. Byl to prý velmi pevný hrad, vždyť v době husitů, kteří povstali proti církvi, dopravili ostatky svatých právě na tento hrad. Když se však o tom dozvěděl císař Václav, poručil je vyzdvihnout a dovézt na Karlštejn.

JANOVICE byl hrad u Klatov. Roku 1520 jej držel rytíř Petr Suda, škůdce měšťanů. Z tohoto hradu prý přepadal a olupoval pocestné a kupce. Pražané předstírali sněm, vytáhli z Prahy a Sudu oblehli. Když pak jim v noční tmě uprchl, zmocnili se hradu zradou Sudova správce Prostibořského a srovnali jej se zemí.

KLENOVÁ, hrad u Klatov, v němž dal Přibík z Klenové umořit hladem dva příslušníky řádu kazatelů. Později bylo často slyšet andělský zpěv ve věži, kde přišli o život.

KARLŠTEJN, o něm pojednáme ve zvláštní stati.

KONOPIŠTĚ, hrad Zdeňka ze Šternberka. Obležen králem Jiřím roku 1467, vydržel stav obležení jeden a půl roku, než se konečně dostal do královny moci.

KŘIVOKLÁT, Pürglitz, se počítá mezi nejstarší hrady. Ve starých dobách v něm bylo vězněno mnoho zajatců; nejprve Oto, moravský markrabě, roku 1110, potom roku 1322 rakouský vévoda Jindřich, bratr císaře Fridricha III., a mnozí jiní. Pamětihodné je to, co jsem četl v jednom starém rukopise: když rakouský vévoda Jindřich vstoupil jako zajatec do hradní síně, kde byly zavěšeny znaky významných evropských králů a knížat, spadl mu k nohám rakouský znak zavěšený na stěně, ačkoli ostatní se ani nepohnuly. Nacházím, že roku 1473 bydlel na Křivoklátě král Vladislav v době, kdy v Praze vládl mor. Dne 18. března 1422 vypukl na hradě náhle oheň k neobyčejné škodě katolíků, z nichž právě nejbohatší v okolí do tohoto hradu snesli ze strachu před nepřítelem jednak všechny své cennosti, jednak posvátné náčiní. Nápor ohně byl tak veliký, že rozrušil zdi a hrad se stal na dlouho neobyvatelný. Tehdy lidé, zbavení náraz majetku, odešli z nutnosti do Plzně. Hrad byl založen krátce před rokem 1110, později přešel — nevím proč — do majetku templářů. Měli jej ve svém vlastnictví ještě roku 1307.¹⁸⁹ Roku 1316 vychovával na tomto hradě Vilém z Házmburka Karla IV., když byl ještě dítě, a tento hrad byl jediný, který mu jako dospělému zanechal jeho otec, král Jan, když ostatní statky byly zastaveny. Hájek prohlašuje, že tam byly roku 1420 uschovány královské poklady.

KOŠTÁLOV, hrad nazvaný podle tvaru kopce, dnes stojí ve zříceninách. Hájek píše, že se tam roku 1372 udál zázrak. Rozkvět hradu náleží do doby Karla IV., který byl vychován u Francouzů, totiž u krále, manžela Karlovy tety. Tehdy převládal mrav napodobovat francouzskou módu, takže se nosily obzvláště špičaté střevíce podobné čapímu zobáku.

A co se nestalo! V červenci udeřil blesk do tohoto hradu a zasáhl také zoban střevíce purkrabího Albrechta ze Slavětína i jeho urozené manželky. Zoban urazil a spálil, ale noze neublížil. Lidé si to vzali k srdci a hned zase všichni po Čechách chodili v řádných střevících.

KOSTOMLATY, velmi opevněný hrad v Litoměřickém kraji. Často měnil pány. Nejstarší, kam až sahají domněnky, byli Vršovci, potom další a další, až roku 1425 přešel hrad na pány z Kunštátu neboli z Poděbrad. Hájek právě tento hrad umísťuje k Nymburku. Zda dá čtenář přednost Theobaldovi nebo Hájkovi, je jeho věc. Sám jsem Kostomlaty spatřil z Krupky, u Nymburka jsou jiné.

KUNĚTICKÁ HORA. Jakýsi Kunak ze šlechtického rodu vybudoval pro sebe roku 838 pod onou horou vesnici a nazval ji po sobě Kunatice. V příštím roce si postavil přímo na kopci prostý hrádek, který potomci ustavičným budováním zpevňovali; nedaleko této hory stál u Labě opatovický klášter, nejbohatší z celých Čech. Dále přešel Kunakův hrad na dlouhou dobu na pány z Pardubic, kteří si říkali z Miletínka. Roku 1437 držel Kunětickou Horu ve svém majetku Diviš Bořek ze stejné rodiny, velký obdivovatel a příznivec kacíře mistra Jana Rokycany. Když Rokycana uprchl z Prahy, tento pán ho přijal a poskytl mu na hradě bezpečný útulek. Velice se mýlí ti, kteří připsali tohoto Dionýsa Bořka rodině Dohalských. Já sám jsem tak mylně soudil, oklamán oním příjmením Bořek, které — jak víme — je typické pro Dohalské. Avšak urozený pan Jan Hodějovský, na slovo vzatý učenec, výslovně říká v rukopisných poznámkách k Hájkovi, že tento Dionýs Bořek pocházel z rodu pánů z Pardubic a Miletínka. Lze se o tom přesvědčit i v úředních listinách.¹⁹⁰

KOLÍN, dobře opevněné město s hradem, které odolalo vojskům rakouského vévody Albrechta roku 1307 a Jana Lucemburského roku 1311. Přiklonilo se jednou k Dionýsu Bořkovi z Miletínka, jindy k pražanům, potom k sirotkům a konečně ke králi, který dával toto město dost často do zástavy různým předním pánům.

KLADSKO, nejlépe opevněný kladský hrad z těch, jež nyní máme na pomezí Čech, byl velmi pečlivě popsán Aeluriem v díle *Popis Kladska (Glaciographia)*, takže se zdá, že už nic nemohu připojit. Pečlivého čtenáře tedy odkazují na Aeluria, jehož dílo bývá v knihovnách.

KRAKOVEC, hrad u Kralovic v Plzeňském kraji, roku 1413 útočiště Husa vypuzeného z Prahy arcibiskupem tehdy ještě velké části národa, Konrádem. Hus zmirňoval své vyhnanství šířením kacírství po venkovských městečkách.¹⁹¹

KVĚTNICE, hrad rytířů Maternů (pokud se nemýlím, jejich rodové sídlo). Před dvěma sty lety drželi hrad Trčkové, jedna z nejslavnějších rodin té doby. Roku 1427 vpadli při návratu ze Slezska do Kouřimského

kraje táborští kořistníci s částí vojska, jemuž říkali práčata — spíše by se měli nazývat pračerti —, dobyli hradu Květnice a jeho pána Prokopa Trčku i s jeho rodinou uvrhli v nenávisti k víře do plamenů. Hrad vyhořel a stal se zříceninou.¹⁹²

KOSTELEČ NAD SÁZAVOU (*Zbořený*), starobylý hrad, který stál podle Hájkova tvrzení již roku 1154. Byl v majetku pánů z Rozkoše. Král Jiří se hradu zmocnil roku 1450 a daroval jej Zdeňku ze Šternberka. Krátce po roce 1466 byl Šternberk prohlášen za králova nepřítele, hrad byl králem Jiřím obležen, dobyt a rozchvácen.¹⁹³

LICHTENBURK se v dřívějších dobách nazýval Lichnice. V husitských válkách to byl velmi proslavený hrad. Sirotkům, kteří se oddělili od ostatních táboritů, byl solí v očích. Lichnická posádka totiž často napadala tábory obtížené kořistí a obírala je. Husity však ještě více podráždila urážlivá slova. Když se totiž sirotci radili v Kutné Hoře o dalším vedení války a chtěli sjednat příměří na čtrnáct dní, odpověděli Lichničtí takto: „Ohavné je příměří i mír ujednaný s lupiči.“ A tak roku 1428 vůdce sirotků, Prokop Menší, oblehl hrad na základě jednohlasého ujednání sirotků. Posádka několikrát nepřítele statečně odehnala a po usmrčení nepřátel se v pořádku vrátila do hradu. Nakonec však jej obránci, přece jen vojensky udoláni, ale hrdí ve svých podmínkách, vydali 25. listopadu 1429. Sirotkové hrad svěřili Janu z Rušínova.

LITOMYŠL. Tohoto města a hradu se roku 1425 zmocnili sirotci. Na kněží, kteří se uchýlili do hradu, se dopustili takových krutostí, že by trápení určené katolíkům nestačilo na jeden život, ale na mnoho.¹⁹⁴ Bylo to biskupské město, ale nadlouho je vlastnil rod Kostků, který velmi bažil po církevním majetku. Později přešlo sňatkem na Pernštejny, kteří zřídili přímo v místě, kde stával biskupský chrám, za paměti dědů zámek v půvabném, avšak nikoli italském slohu.

LANŠKROUN. Hájek píše, že hrad tohoto města založil král Hermundurů Panyla a uchovával v něm prý královskou korunu a nařízení, jež dával lidu. Proto se hrad takto jmenuje (*Landeskrona*).¹⁹⁵

LÍŠNO, LÉŠNO nebo **LÍŠTNĚ**, starodávný hrad, založený roku 772 bratry Miloslavem a Kotnem. V dávných dobách jej měli ve své moci Berkové, potom přešel na Šternberky, především na Zdeňka Konopištského, příbuzného krále Jiřího.¹⁹⁶ Obléhání hradu roku 1466 připravilo králi obrovskou námahu. Na tomto hradě lze spatřit rozmanité šternberské znaky a znaky vladařů s mnoha hvězdami a také s tatarskými čepicemi s titulem pánů ze Šternberka, jak o tom budu vyprávět jinde na vhodnějším místě.

LOKET je starý hrad ve stejnojmenném, tedy Loketském kraji. To místo opevnila sama příroda. Skalní podklad hradu i města je téměř nepřístupný, vždyť vysoké a strmé srázy vytvářejí kruh, ba i řeka Ohře obté-

ká město i hrad. Proto je Loket panenský hrad, který nikdy nebyl dobyt ani Švédy. Váže se k němu mnoho zajímavých pověstí. Kdysi prý tu bydleli trpaslíci a dodnes se ukazuje místo jejich pobytu. Hodně se mluví také o jakémsi balvanu na hradním nádvoří nedaleko studně. Tomu kameni říkají Popel a ledacos zvláštního o něm vykládají.

LNÁŘE, poddanské sídlo starobylého rodu, který měl ve znaku klíče. Toto erbovní znamení je možno ještě dnes spatřit v okolních tvrzích, kostelích, zejména ryté do kamenných křtitelnic. Tento hrad, kdysi zbořený do základů, obnovil velkým nákladem hrabě Alexej z Vratislavi, předseda královské komory, ale zemřel dříve, než uviděl své dílo úplně dohotovené.

LACEMBOK. Podle tohoto hradu se kdysi jmenovali Slavatové. Není však známo, kde stál.

93

LITICE je velmi pevný hrad nedaleko Žamberka, obklopený kruhem hor. V něm uložil král Jiří z nedůvěry k panstvu své poklady. Na hradě lze spatřit dvojí pozoruhodnost. Předně vítězný oblouk, vystavěný ve slohu takřka římském nebo jej aspoň co nejvěrněji napodobující. Zlatá písmena na něm připomínají Jiříkovo vítězství nad nepřáteli. Druhým divem je samotný hradní kopec, v němž bylo nesmírnou a neuvěřitelně namáhavou prací, trvající mnoho let, prokopáno skalnaté koryto pro řeku Orlici. Koryto nedovoluje, aby se řeka odchýlila, z hradu pak vedou až k řece šachty, takže vodu nelze z hradu nikdy odčerpat.¹⁹⁷ Později král Jiří připojil k němu ještě větší část Kladska.

LOPATA, podle některých Lopota, v sousedství města Sušice. Sušičtí ji roku 1433 dobyli a rozchvátili. Tato tvrz náležela pánům ze Šelmberka a snad se právě po tomto hradu nazývali Lopatečtí, jak čteme u Hájka.¹⁹⁸

LYSÁ (*nad Labem*). V tomto hradě byl kdysi uvězněn Jaromír a osvobozen teprve po smrti bratra Oldřicha roku 1037. O několik století později, roku 1351, přidělil císař Karel IV. bohatou farnost v Lysé nově založenému klášteru a jeho obyvatelům na Karlově, který pojmenoval po sobě.

LANŠPERK. V Hradeckém kraji, tam, kde tento kraj sousedí s Boleslavským a vzadu se Kladským hrabstvím táhne až na Moravu, vyjmenovává Hájek hrady Hermundurů, starší než všechny české tvrze. Jsou to: Králíky, hlavní město Hermundurů, Lanškroun, kde byla uchovávána koruna, dále pak Krč či Krčín, nejvýše položený hrad, který založil hermundurský král Panyla před smrtí. Ohotně připouštím, že Hermundurové sídlili u pramenů Labe, jak nás o tom poučil Tacitus, ale že jsou Králíky (Krulich) královským městem, odvozeným od slova krul, to se mi zdá podezřelé. To slovo má přece příchuť slovanského jazyka. Z Cluveria, Lazia a ostatních autorů je přece naprosto jasné, že Her-

mundurové mluvili germánsky. Lanškroun dosud stojí, Krč je snad stará tvrz u Lanškrouna Trč nebo Trčka (!), ale průzkum těchto míst ponechávám lidem znalým onoho místa a okolí.

MOST měl nad sebou nedobytný hrad, který se nazýval Landsverta (*Doubravská Hora*). Není mi známo, na radu kterých cizáků byl tento hrad za našich dob až do základu rozbořen, čímž se ta strana Čech otevřela nepříteli. V Žateckém kraji, 10 mil od Prahy.

MILEŠOV, v Litoměřickém kraji, 8 mil od Prahy, opuštěný hrad, ale na jeho místě založil za naší paměti nové panské sídlo velkým nákladem pán toho místa, slovutný válečník Zdeněk Kaplír.

MĚLNÍK. V tomto starém hradě bydlela kdysi Ludmila, babička vojvody svatého Václava, tam se po křtu od sv. Cyrila i s otcem Slaviborem a bratrem Houškem oddala Kristu, jak se vypráví v jejím životopisu.

NÁCHOD (jako bys řekl „místo kroku“ nebo „kde je třeba vykročit“), pohraniční hrad v Královéhradeckém kraji, obrácený proti Kladsku. Za naší doby by jej byli málem zbořili, kdyby jej byl nezachránil jeho pán, znamenitý válečník, kníže Piccolomini. Roku 1427 jej marně obléhalo vojsko Slezanů. Zabral jej Kolda z Náchoda, bojovný husitský hejtman a velký bouřlivák. Větší štěstí měli Slezané při obležení Náchoda roku 1442. Ačkoli se tehdy Kolda vyřítit se stem jezdců na Vratislavské a Svidnické, byl silným náparem zapuzen. Poněvadž viděl, že jeho síly nejsou rovnocenné, neočekávaně v noci se všemi svými odtáhl. Slezané potom město i hrad vypálili (Náchod byl však brzy mladším Koldou obnoven). Kolda byl potom roku 1449 jako veřejný škůdce obklíčen správcem Českého království Jiřím z Poděbrad. V obklíčení vykonal ještě mnoho znamenitých skutků a znovu se mu podařilo se dvěma průvodci v noci uprchnout.¹⁹⁹

PŘIMDA (u Němců Frauenberg), hrad zbudovaný na velmi vysokém kopci od dvou milenců (jak budeme vyprávět z českého Valeria Maxima), opevněný jednak přírodou, jednak mohutnými příkopy, a to od Vršovců, kteří jej dostali darem od českých panovníků. Dnes stojí ve zříceninách. Velmi pečlivý popis tohoto hradu, dokud ještě stál, najdeš u Theobalda.

POTŠTEJN, v Královéhradeckém kraji za Kostelcem nad řekou Orlicí. Sama příroda opevnila tento hrad. Kdysi náležel rytířům ze Žampachu, pánům proslaveného jména. Když se stavěli na odpor Karlu IV., císař oblehl hrad Žampach a přiměl je, aby plnili své povinnosti.

PECKA. Tento hrad patřil k dobře opevněným sídlům, v minulém století náležel hejtmanu Hradeckého kraje, Janu Litobořskému z Chlumu, který v něm také bydlel.

PŘÍBRAM byla založena Příbralem, zetěm knížete Nezamysla, roku 755, když byly objeveny doly na stříbro. Později přešel jak hrad, tak město

na arcibiskupovo zboží. Za naší paměti císař a král Leopold odevzdal arcibiskupovi Matěji hrad pobořený předtím nekatolíky a arcibiskup jej obnovil.

RÁBÍ, skvělý hrad založený pány ze Švihova, proslul nejvíce Žižkovým neštěstím. Ten jej zprvu dobyl a opustil. Katoličtí páni obsadili prázdný hrad vojenskou posádkou a navracejícího se Žižku roku 1421 vypudili. Poloslepý Žižka se 29. března vrátil. Podle Hájkova vyprávění udeřila praková koule do stromu a odštěpek zlomené větve vypíchl Žižkovi jediné zdravé oko. Na starém obrazu hradu Rábí je to šíp, který mu oko poranil, při léčení v Praze pak Žižka oslepl docela, jak dosvědčuje očitý svědek Louda, který byl v Praze se Žižkou v době jeho léčení. Tak to výmluvně ve své kronice připomíná a totéž o střele píše Theobald. Ta malba je na hradní bráně. Z levé strany přijíždí Žižka s železným palcátem, oděný brněním, doprovázen několika pěšimi bojovníky. Z pravé strany malby vysílá obránce hradu Kočovský z pevné hradní věže, jež dodnes ční nad branou, střelu namířenou Žižkovi přímo do oka. Dávná doba připsala k této události tento rozhovor: Přibík Kočovský: Ty-li jsi, bratře Žižko? Žižka: Já jsem. Přibík: Krejž holýho. Poněkud níže se čte toto:

*Do oka jediného byl šípem zasažen Žižka
právě pod touto věží, o zrak zde přišel i boj,
nemohl slepec dál hubit svou vlast a obecnou víru,
čert si ho po zásluze do říše pekel vzal.*

Ostřihomský arcibiskup Ladislav, kancléř Uherského království, dal to namalovat za svého pobytu na Rábí, já sám jsem si pak tyto řádky opsal se stěny.

RONŠPERK (*Poběžovice*) se kdysi nazýval Ronov, jak je zřejmé z Hájka. Byl neobyčejně pevný, ale teď po vynálezu nových druhů zbraní je pro obranu bez užitku.²⁰⁰

ŘEPICE. Hrad není proslulý ani tak pro své opevnění, jako pro slavnou památku starobylých českých rodin, jejichž erby dal vymalovat mecenáš soudobých vzdělanců pan Jan starší z Hodějova, velký znalec dějin vlasti.

ROUPOV, hrad opevněný podle starých stavitelských zákonů. Je v něm palác vyzdobený erby starých rodů, jež vysvětlují příbuzenské vztahy pánů Roupovských. Asi před třiceti lety dal však majitel toho místa na nějakou špatnou radu část těchto znaků zahladit, nahradil je svými a svých příbuzných a tím uvedl rodovou souvislost Roupovských ve zmatek. Tento hrad má památný a velmi cenný krb. Na jednotlivých vypálených kachlích vyrobených pro tento účel lze spatřit v pozlacené

ných znacích celou roupovskou větev a také rodové znaky jiných urozených českých rodin. Od starých příslušníků šlechty jsem nejednou slyšel, že vybudování tohoto krbu přišlo na tisíc tolarů.

RADYNĚ, založená roku 775, sedí na strmém kopci nad Starou Plzní (*Starým Plzencem*). Před mnoha lety jsem to místo navštívil a našel, že jsou tam jen zříceniny. Podivil jsem se sklepům v živé skále. To však bylo společné téměř všem našim hradům. Naši předkové totiž nešetřili prací, jen aby měli studně a sklepy, třebaže se někdy museli prokopat do hloubky jednoho sta i více loktů. Stará je zkazka, že Radim ukrývá velký poklad, který se někdy prozrazuje plameny, jak říkají místní lidé.

RÝZMBURK. V Čechách bylo několik hradů toho jména: dodnes existuje velmi starý hrad v Litoměřickém kraji nad osekým klášteřem, ale vypadá jako prázdný a opuštěný. Dlouho jej držela hrabata z Bíliny, Boršové z Oseka, či jak často nacházím v rukopisech, Chudí z Oseka (po příčině a původu toho pojmenování budeme pátrat na jiném místě), kteří nosili ve znaku zahradnickou motyku, jak si ještě dnes můžeme prohlédnout na náhrobním kameni před hlavním oltářem osekého kláštera. Ostatně tento klášter založili právě oni²⁰¹, a to dávno předtím, než si jeho založení přisvojil Otakar. Hrad Rýzmburk ukazuje dnes jen zříceniny.

RISENERK nebo spíše **RÝZMBERK**, tak jej totiž dost často nazývali sami zakladatelé Švihovští, kteří se právě po tomto hradu jmenovali páni ze Švihova a Rýzemberku. Je vzdálen tři míle od Domažlic a ještě dnes je patrný na velmi strmém kopci, jako by vládl nad celou krajinou. Zbaven obyvatel mění se stále víc v trosky, ačkoli, kdyby bylo třeba, dal by se snadno upravit pro lidské potřeby a k obývání. Tak aspoň tvrdí sousedi. Mnohý památný skutek by se dal vyprávět o něm i jeho blízkém okolí. V Husitské válce (*Hussitenkrieg*) o tom vypráví Theobald v souvislosti s velkou bitvou, která byla svedena pod hradem roku 1431 mezi křižáky a nekatolíky. Jiná stejně strašlivá, nerozhodná bitva zde přímo u hradu byla svedena 22. září mezi křižáky na jedné straně a Domažlickými, Klatovskými a Sušickými na straně druhé. Ústup křižáků k (*Horšovskému*) Týnu zanechal u protivníků zdání vítězství. Celá cesta k Týnu byla tenkrát pokryta mrtvolami a krev stékala potoky od Rýzemberka až po Domažlice.²⁰²

ROUDNICKÝ HRAD, dávné panství pražského arcibiskupa, se kdysi pyšnil, že může zadržet celá vojska, taková byla jeho síla. Statečným útokem bojovníků jej přece jen dobyl král Jiří, stejně jako Kostelec nad Sázavou roku 1466, oba hrady dal pak zapálit a srovnat se zemí. Nedávno kdosi nazval roudnický hrad Helfenburkem či Helfensteinem. Tímto jménem nazvali Rožmberkové hrad založený u Prachatic, jak jsem pověděl jinde. Já myslím, že je to jinak: jsem přesvědčen, že

biskupský hrad Helfenburg, o němž je častá zmínka v knihách zvaných Libri erectionum, je zde odlišný od roudnického hradu. Roudnice totiž již dříve patřila i s hradem k arcibiskupovu dvoru, nicméně pražský arcibiskup Jan z Jenštejna připojil — jak prohlašuje Hájek — roku 1379 k arcibiskupství městečko Hošťku a hrad Helfenstein, rozšířil jeho hradby a opevnění.

96 RONOVI. Toto jméno měly mnohé staré hrady v Čechách. Podle Hájkovy vyprávění založili Házmburkové roku 728 ten Ronov, který — jak se domnívám — dal po roce 1284 do zástavy ještě s jinými hrady král Václav, syn Otakarův, svému proradnému opatrovníkovi, Otovi Braniborskému.

RALSKO, prastarý hrad a první sídlo pánů z Vartmberka, kteří se proto nazývají z Ralska. Je to místo velmi dobře opevněné přírodou s podivuhodnou studnou, prokopanou hluboko do skály, což jsem sám spatřil. Ten hrad by se dal dobře znovu opevnit, kdyby se do toho pustily příčinlivé ruce.

RATAJE byly hrad pánů z Lipé. Roku 1444 v něm zemřel Ptáček z Pirkensštejna a Lípy, známý buřičskými radami v husitských válkách.

ŠVIHOVSKÝ HRAD v Plzeňském kraji neustoupil žádnému jinému, třeba silně opevněnému hradu v Čechách, pokud jde o pevnost stavby, výšku naspů a příkopů a také v tom, že nebylo možno se do něho podkopat, poněvadž stojí na bažinaté půdě. Nejdřív jej vybudovali Švihovští, kteří v okolí založili mnoho hradů. Roku 1427 se hradu zmocnili táboři, když ještě nebyl úplně dostavěn, což dokončil teprve Púta Švihovský po roce 1490. Tento hrad počítali všichni mezi ty, jež lze dobýt jen vyhladověním. A tak vlastně poprvé až za naší doby, v míru, nikoli ve válečném stavu, byl hrad rozbořen lidmi téměř z celého okolí, vždyť málem všechny hrady postihl u nás tento smutný úděl. Viděl jsem, jak hrad stál a byl skvěle připraven odrazit nebo oklamat útočníka. Výška zdí byla taková, že ven nevyčnívalo z věže nic než špička. Podivuhodná byla šíře zdí, že totiž mohly na hradbách jet proti sobě dva povozy. Když jej sedláci bořili, pokřikovali, že lámají skálu. Z hradeb získali jen tolik hlíny, kolik by jí lopatami a rýči narýpali za jediný den z kopce, vápno se totiž stářím proměnilo v kámen. Všichni pak se v okolí shodovali v tom, že ten hrad měli vidět páni, kteří nařídili jeho stržení. Sotva by byli proti němu něco podnikli. U Švihova se za dávných časů lily železné houfnice, zvláště ty, jimž říkáme lehké dělo. Vrhaly docela malé koule, ale s velkým dopadem. Podle hradu Švihova jim Češi říkají švihováky. V rožmberských Knihách účtů nacházím, že bylo mnoho těchto houfnic ulito na Švihově pro rožmberská panství, a mám u sebe Knihu účtů, kde je uvedeno, kolik kovu se spotřebovalo na jednotlivou hlavěň. V tomto hradě je kaple se starobyloou výzdobou. V ní jsou na

štíticích umělecky provedeny a vyznačeny příbuzenské vztahy Švihovských a Lvů z Rožmitálu. Na samotném oltáři pak je další umělecká práce.

SKÁLY (*Vranov*). Tento hrad zničili roku 1447 Slezané a Lužičtí; jiný je hrad Skála, o němž budeme jednat na příslušném místě.

ŠTERNBERK, dávný hrad této rodiny (ze Šternberka), zabraný roku 1467 králem Jiřím.

ŽACLÉŘ byl velmi pevný hrad na úpatí Krkonoš. Mám podezření, že jej založili Hermundurové, tamější obyvatelé, na ochranu pokladů, jež vydolovali v těch horách. Jaroměřští mi ukázali rukopisnou kroniku tohoto hradu, v níž se píše, že tam byl u hradu usmrčen velký drak, že se hradu zmocnili loupežníci a jak ho znovu pozbyli. Po obsazení loupežníky roku 1447 byl hrad Slezany a Lužičany podle Hájkova tvrzení rozbořen.

SIÓN byl skvělý hrad pánů z Lipé. Roháč z této rodiny se v něm uzavřel a roku 1436 vzdoroval odtud císaři Zikmundovi, tehdy již přijatému za vladaře. Zikmund poslal Roháčova (či Rohatcova, jak říká Theobald) synovce Ptáčka s vojskem, aby hrad oblehl. Roháč vydržel obležení čtyři měsíce, potom byl zajat a odboj odpykal smrtí.

STRÁNOV. U tohoto hradu byla roku 873 svedena bitva mezi křesťany a pohany, jíž byly pohanské síly v Čechách zlomeny, jak jsem obšírně vylíčil ve Výtahu z českých dějin.

ŠKVOREC, hrad vzdálený tři míle od Prahy, původní sídlo a rodný hrad Škvoreckých, kteří za naší paměti vymřeli. Podle obecného přesvědčení vzešel z této vznešené rodiny pražský arcibiskup Volfrám. Odkazují na svůj Popis erbů.

STRĪMELICE nebo TRĪMELICE (*Hradové Strímelice*), hrad Zdeňka ze Šternberka, obsazený králem Jiřím podobně jako Konopiště, ze všech Zdeňkových hradů nejpevnější.

VRABINEC (*Sperlingstein*). Hrad, který jsme právě jmenovali, leží na pravém břehu Labe, plujeme-li do Děčína. Hrad si opravdu zaslouží pohledu, vždyť sedí na nepřístupné skále, kam se nedostaneš ani koněm, ani povozem. Všude vyčnívají hlásky a nikdo se jich nezmocní násilím, jen vyhladověním. Jsou tam ještě sklepy, proudí tam prameny podobné lidským žilám, staří lidé pak mi vyprávěli, že se tam našly bečky s vínem a že kdosi odvážný — jmenovali ho — to víno okusil. To místo se podobá Ithace, kterou Homér vypodobnil jako hnízdečko přilepené ke skalám. Já jsem se dlouho nemohl nasytit pohledu z tohoto hradu.

ŠARFENŠTEJN (*Ostrý*), opuštěný hrad nad Labem, v Litoměřickém kraji, 9 mil od Prahy, na dohled z Ústí (*nad Labem*). V této krajině stál prý na protějším břehu ještě jiný hrad, aby totiž Labe bylo chráněno

dvojí obranou, já však jsem po zříceninách toho hradu velmi důkladně pátral, ale nic jsem nenašel. Přítel pak tvrdil, že se jiný hrad toho jména vyskytuje čtvrt míle od Benešova (*nad Ploučnicí*) v Litoměřickém kraji na vysokém kopci. Když jsem tam byl, jiný hrad jsem neviděl, takže Šarfenštejn je snad jediný.²⁰³

TACHOV. O tomto hradu jsem se ve svých historiích mnohokrát zmínil, bylo by zbytečné to opakovat.

TŘEBOŇ, rožmberský hrad, který se ve starých dobách počítal mezi lepší a dobře opevněné hrady. Jeho největší část vybudoval Vok z Rožmberka po roce 1482, když předtím byl spíše větším dvorem než hradem. Roku 1506 dal Petr z Rožmberka opatřit Třeboň náspy, příkopy a vším, co je nezbytné k opevnění. K tomu zakoupil od Ladislava ze Šternberka velké hradební dělo, navíc pak poslal na Švihov, kde byla znamenitá kovolijecká dílna těchto delších houfnic, a nakoupil tam mnoho válečných strojů.

TOČNÍK, královský hrad, kdysi proslulý velmi četnými návštěvami krále a císaře Václava. Když byl totiž Václav pro svou násilnou povahu a nemírné pití jednou či dvakrát zajat, domníval se, že je v bezpečí na spolehlivých českých hradech, jak se sám přiznává v řeči, kterou pronesl roku 1417 k urozeným pánům. Hájek je autorem zvěsti, že královské poklady byly za husitských časů uloženy na tomto hradě, dále na Křivoklátě, Žebráku, Karlštejně a Kunraticích. Později dostala hrad do zástavy hrabata z Gutštejna, jak se to dalo i s jinými hrady; později byl opět zakoupen jako královský majetek.

TETÍN, hrad vznešený svou svatostí spíše než čímkoli jiným, založený v Podbrdském kraji, 5 mil od Prahy Libušinou sestrou Tetkou roku 712. Když kníže Bořivoj a svatá Ludmila zanechali světských záležitostí a odložili knížecí odznaky, začali sloužit bohu právě na tomto hradě. Bořivoj zemřel dříve, Ludmila upadla do Drahomířiných nástrah a zde se dočkala mučednické smrti. Více o Tetínu si čtenář bude moci přečíst na příslušných místech.

98 TROSKY, dva hrady co nejlépe spojené a doslova sesterské, pokud jde o budovy a výšku. Tohoto hradu, druhým jménem Skály, majetku Viléma z Házmburka, dále Toužimi, Andělské Hory, Ostrova a Buchova s tvrzí se roku 1468 vojensky zmocnil král Jiří.

TRUTNOV, město a v něm hrad, který roku 1335 získal Karel IV. znovu jako královský majetek na neoprávněných majitelích.

TÝŘOV. Na tomto hradě seděl jako zajatec Přemysl, když se vzbouřil proti svému otci králi Václavovi, právě tak jako i Jindřich z Lipé roku 1315. Rovněž tento hrad získal zpět vojenským zásahem roku 1335 Karel IV., v té době ještě moravský markrabí. Jiným jménem se tento hrad nazýval Angerbach.

DĚČÍN (Tečna), velmi pevný hrad Vartmberků, založený, jak se zdá, velkým nákladem především proti Míšňanům, náleží dnes hrabatům Thunům. Za husitských válek v něm bydleli loupežníci, jež dal po dobytí hradu pověsit Jakub Vřesovec. Je to starobylý hrad a podle Hájka stál již roku 1128 a stal se vězením některých českých pánů.

ORLÍK (Vorlík), velmi pevný a důkladně stavěný hrad nad řekou Vltavou, náležel od pradávna Švamberkům, později pány dost často měnil. Theobald dokazuje, že v něm král Jiří uchovával v době domácích rozbrojů a válek královskou korunu. V tomto hradě je dřevěný tabulový strop jemně propracovaný — je to tak vynikající dílo, že si je přítel nemohl dost vychválit. Neviděl prý nic podobného tohoto druhu, spáry jednotlivých desek v sobě naléhají tak dokonale, že je to až s podivem. Já sám jsem ten hrad proto navštívil, ale sevřen nepřízní časové tísně, jak říká básník, jsem se k tomu vychvalovanému skvostu nedostal.

VELHARTICE. Hrad výborně opevněný proti Bavorům je obklopen hlubokými lesy a horskými hřebeny, takže ho vlastně chrání sama příroda. V máji roku 1422 zamýšleli čeští páni ukrýt královskou korunu na nějakém bezpečném a dobře opevněném místě před nástrahami nekatolíků a Pražanů. I nařídili zprvu dopravit ji tajně na Karlštejn. Pražané se však dozvěděli, že je tam koruna uložena, i oblehli hrad. Ale krátce před obléháním odvezlo deset jezdců, kteří jediní věděli o tom tajemství, korunu a cennější královské poklady k pánu velhartického hradu, který pocházel z jindřichohradecké větve.²⁰⁴ Ten ji uschoval na svém hradě až do roku 1455 a snad ještě déle a teprve po sjednání míru a pobití Prokopových vojsk ji vrátil královskému dvoru. Za svou věrnost a důvěru, kterou v něho skládalo království, dosáhl od Zikmunda právo nosit na štítě pro věčnou památku potomkům místo dosavadní zlaté růže českou korunu.

VALDŠTEJN je původní hrad šlechtické rodiny u Čechů velmi známé. Bydlelo se v něm ještě v minulém století, jak se lze přesvědčit v rukopisných památkách.

VELÍŠ, velmi pevný hrad, jenž za nedávných švédských válek nikdy nebyl dobyt nepřáteli, ačkoli ho hájila jen hrstka císařských vojáků. Po ukončení válek byl hrad stržen (toto usnesení ani neschvalují, ani neodsuzují), ačkoli ve válečném čase to bylo jediné útočiště pro všechny ze sousedství. Jako chlapec jsem dost často viděl, jak na tento hrad, svůj majetek, přicházel z blízkého města Jičína frýdlantský vévoda Valdštejn, aby se potěšil pohledem na něj i široké okolí viditelné na mnoho mil. Na tomto hradě byla studně obdivuhodně vyhloubená do kruhu až do samých základů, takže vypadala jako nějaký kráter. Byla nesmírně hluboká. Když jsem jako chlapec tajně do ní hodil kamínek,

přeříkal jsem dvakrát otčenáš a andělské pozdravení, než jsem konečně uslyšel kamínek dopadnout s velkým rámusem na hladinu. A to jsem ho nehodil přímo a svisle, ale tak umně, aby se kamínek dotkl skalního bloku. Viděl jsem proslulou studni na hradě v (*Štýrském*) Hradci. Studně tam je zpevněna čtvercovými kameny, vede až k řece Muře a je to dílo zajatých Turků. Vím však, že tato velíšská studně si v ničem nezádá s onou hradeckou a to nemluvím o děvínské, která je ještě daleko hlubší.

VLČTEJN je výborný hrad v Plzeňském kraji položený nedaleko městečka Blovic. Planina pod hradem nejednou nasákla krví katolíků.²⁰⁵ Roku 1421 za časů Žižkových náležel Alžbětě z Kravař, matce Oldřicha z Rožmberka. Později roku 1444 — jak se zdá — patřil Kocovským. Téhož roku se Vlčtejna zmocnil po všelijakých přípravách bílinský Jakub z Vřesovic, majitel hradu Svojšína. Na Tábor pak odvedl dva zajaté syny Zdeňka Kocovského.²⁰⁶

VŘEŠŤOV a **CHVATĚRUBY** byly hrady Házmburků. Oblehl je a dobyl král Jiří. Tentýž osud potkal i hrad Frymburk. Jeho zříceniny a veliké zbytky jsem nedávno navštívil. Náležely Bubnům, o nichž nacházím, že se za starodávna jmenovali Varlichové.²⁰⁷

OBŘÍSTVÍ (Vobřístvi). Podle příslušné Hájkovy pasáže se zdá, že tato dobře chráněná tvrz stála nad Labem. Dnes neslouží k ochraně, jak se můžeš přesvědčit, byla však zřízena pro potěchu zraku.

ZELENÁ HORA. Ještě předtím, než tu byl postaven nějaký hrad, byly na této hoře roku 977 jakési cely na způsob klášterních a kostel založený ke cti Matky boží poustevníkem Břimotou a ostatními jeho druhy, jak je možno číst u Hájka. Je třeba poznamenat, že pod touto horou stál velmi bohatý cisterciácký klášter, o němž se Hájek zmiňuje. Já sám jsem o tom klášteře dostatečně pojednal v prvním dodatku k Historii Svaté Hory. Na hradě konali roku 1466 čeští katoličtí páni shromáždění v době Jiříkova panování.

ZVÍKOV byl v dávných dobách slavný hrad a ani dnes neztratil svou pověst. Roku 1467 jej spravoval jako rožmberský majetek urozený pan Smil z Hodějova, tehdy katolík. Táborité, kteří rozchvátili Mladějovice, utrpěli při zdejším obléhání nejednou nezdar a musili ustoupit.

ŽIROVNICE. V tomto těsném a nevelkém hradě je možno spatřit dost památné erby a malby, dovede-li se na ně kdo zasvěceně podívat. Je to místo na panství urozené rodiny Slavatů. Kdysi náležel rytířům Vencelíkům, v minulém století pak hrabatům z Gutštejna.

ŽLEBY. Tento hrad zanikl kolem roku 1427, zapálen tábority. Roku 1384 poručil hrad rozbořit král Václav, poněvadž Markvart z Vartmberka z něho prováděl loupeživé výpady.

ŽEBRÁK, tento neobyčejně známý hrad v Podbrdském kraji, náležel

zprvu Házmburkům, kteří se v dávných dobách jmenovali páni ze Žebráku. Příčinu jsem vysvětlil ve Výtahu z českých dějin. Podobně se nazývali Černínové z Chudenic, Chudí z Oseka u Bíliny a též Chudobové z Valdštejna. Roku 1348 vybudoval na hradě velkým nákladem kraňský vévoda Jan, tyrolský a gorický hrabě, kostel, protože choval úctu k sv. Apolináři. Zmiňuje se o tom Hájek s udáním roku. Roku 1507 byl jako jeden z četných královských hradů zastaven, a to Gutštejnům.

ZVÍRETICE, význačný hrad, rodové sídlo jedné vartmberské větve, jež se jmenovala ze Zvířetic. Roku 1545 byl Jan z Vartmberka na Zvířeticích nejvyšším pražským purkrabím a Hájkovým obhájcem, jak čteme na začátku kroniky.

100

(§ IV)

112

V nejstarších nařízeních Karla IV. se vypočítávají dva druhy královských hradů: jedny, které králové nikdy nesmějí zastavit. Druhé, jež lze dát do zástavy jen v nejvyšší nouzi a nutnosti. K prvním náležejí: Kladsko, Lichnice, Bezděz, Königstein, Zvíkov, Přimda, Křivoklát a Karlštejn. K druhým patří: Kostelec nad Sázavou, Ebersbach, jinak Ojvín, Žebrák, Getrbach, jinak Misenberk (*Nižbor*), Protivín, Frymburk, Bašice, jinak Bernart, Hasištejn a konečně Děčín. Z toho vysvítá, že všechny hradky, jež jsem vypočetl, náležely Karlu IV. jako královské. Některé z nich jsou dnes opuštěné, jako Lichnice, Ojvín, Frymburk, Bašice a Hasištejn, ale nazývají se stejně. Kde stál Getrbach a Bašice, nemohu říci.

Královský hrad Karlštejn. (§ III)

100

Karlštejn je hrad neobyčejně honosný, a kdybych jej měl popsat, jak si zasluhuje jeho důstojnost a přednostní postavení, zabral by popis mnoho stran. Karel IV. jej založil s královským leskem na ochranu královských klenotů, veřejných císařských a královských listin, ostatků a jiných drahocenností. Nechci zde z pohodlnosti vykládat to, co jsem už dříve vyprávěl v Arnoštově Životopise a později v prvním přídávku k Historii Svaté Hory. Hrad oblehli a velmi tvrdě sevřeli Pražané s dvaceti čtyřmi tisíci ozbrojenci a svým vůdcem Korybutem, bratrem litevského knížete²⁰⁸ — nikoli synem, jak se domníval Hájek —, poněvadž věřili, že je v něm uschována královská koruna a ostatní panovnické insignie. Všechny tyto klenoty byly však již tajně dopraveny na Velhartice.²⁰⁹ Pražanům přišly na pomoc sbory téměř ze všech nekatolických měst s výjimkou Žatce, který byl ve stavu obležení. Dopravili tam tenkrát samostříly a houfnice a vůbec vše, co je potřebné k obléhání. Dnešní obléhací stroje, jež tepou

hradby s velkým řevem a lomozem, nebyly sice ještě vynalezeny, ale podobných se používalo ve velké míře. Ty dávné samostříly bylo možno ještě za mé paměti vidět v Praze, a to v chodbě klášterního kostela Na Slovanech. Samostříly vychrlily na Karlštejn 1931 hrubých koulí a přece se nezřítily ani věže ani zdi. Nebezpečnější bylo to, že tytéž obléhací stroje vychrlily dva tisíce beček, naplněných hnojem a otravným neřádstvem. Tehdy se hrad naplnil tak strašným zápachem, že obleženým vypadaly téměř všechny zuby. Kameny a koule k houfnicím připravovali v Praze — jak připouje Theobald —, brali totiž materiál z kostela Panny Marie Sněžné, kde se daly velmi snadno opracovat na koule sloupy, kdysi vylámané z hory Petřín. Theobald tvrdí, že z téhož chrámu pochází i onen sloup donesený podle báchorky z Říma a vystavený na odiv na Vyšehradě. Při obléhání Vyšehradu pražany jej tam vrhl náčelník střelců jménem Čert. Obléhatelé byli nakonec po šestiměsíčním obléhání nuceni od Karlštejna ustoupit a odtáhnout s nepořízenou, poněvadž je obležení několikrát zahneli a v Praze se obávali táboritů. U Hájka a Theobalda je možno dočíst se o tom ještě víc. Ze všech událostí kolem Karlštejna je toto obležení nejpamátnější a nejvíc přispívá k slávě hradu. Obtížný popis mi ulehčil můj přítel z Tovaryšstva, který v tomto hradě dlouho pobýval. Zdálo se mi tedy vhodné připojit zde tento jeho popis, poněvadž je velmi přesný.

101 Hrad Karlštejn, kdysi nejslavnější v Českém království a ještě dnes pozoruhodný pro své památky, byl vybudován císařem Karlem IV. v letech 1348—1358 jako schrána královské koruny a ostatků svatých. Roku 1422 byl od 28. května až do 11. listopadu obléhán dvaceti čtyřmi tisíci pražských husitů. Sedí na půvabném místě, tři německé míle od Prahy. Na jih od kopce teče řeka Mže. Hrad svírá pět strmých vrchů, z nichž jeden, směrem k západu, se kdysi nazýval Javůrka, dnes Číhová, druhý, k severu, Kněžský vrch — snad, že pod ním před hradní branou stával dům kanovníků —, třetí, k východu, Haknovec, čtvrtý, na jihovýchod, je bezejmenný. Konečně pátý, směrem k jihu, se jmenuje Plešivec. Hradní kopec má po obvodu asi 628 kroků, svažuje se od severu a východu k jihu v poměrně prudkých zátočinách. Hrad má dvojitou bránu, kterou musí příchozí projít. Hořejší brána je celá pobita železem, nad ní je vymalován císařský orel, níže pak kolovratský znak. Obě brány se kdysi zavíraly a byly ve dne v noci střeženy dvěma svobodníky, dnešním názvem many. Hlídali je velmi ostražitě. I stalo se, že purkrabí hradu, pán z Kolovrat, přistihl jednoho ze strážců, že se od brány vzdálil; ihned přivolal z Prahy kata a příští den poručil viníkovi setnout hlavu. Dnes střeží spodní trvale uzavřenou bránu branný, najatý za plat ze svobodníků, u hořejší brány pak musí jeden man hlídat po týdnech. Spíše se však vyskytuje v hradní službě než v bráně. Nejnižší místo v hradu zaujímá studně, jež si pro

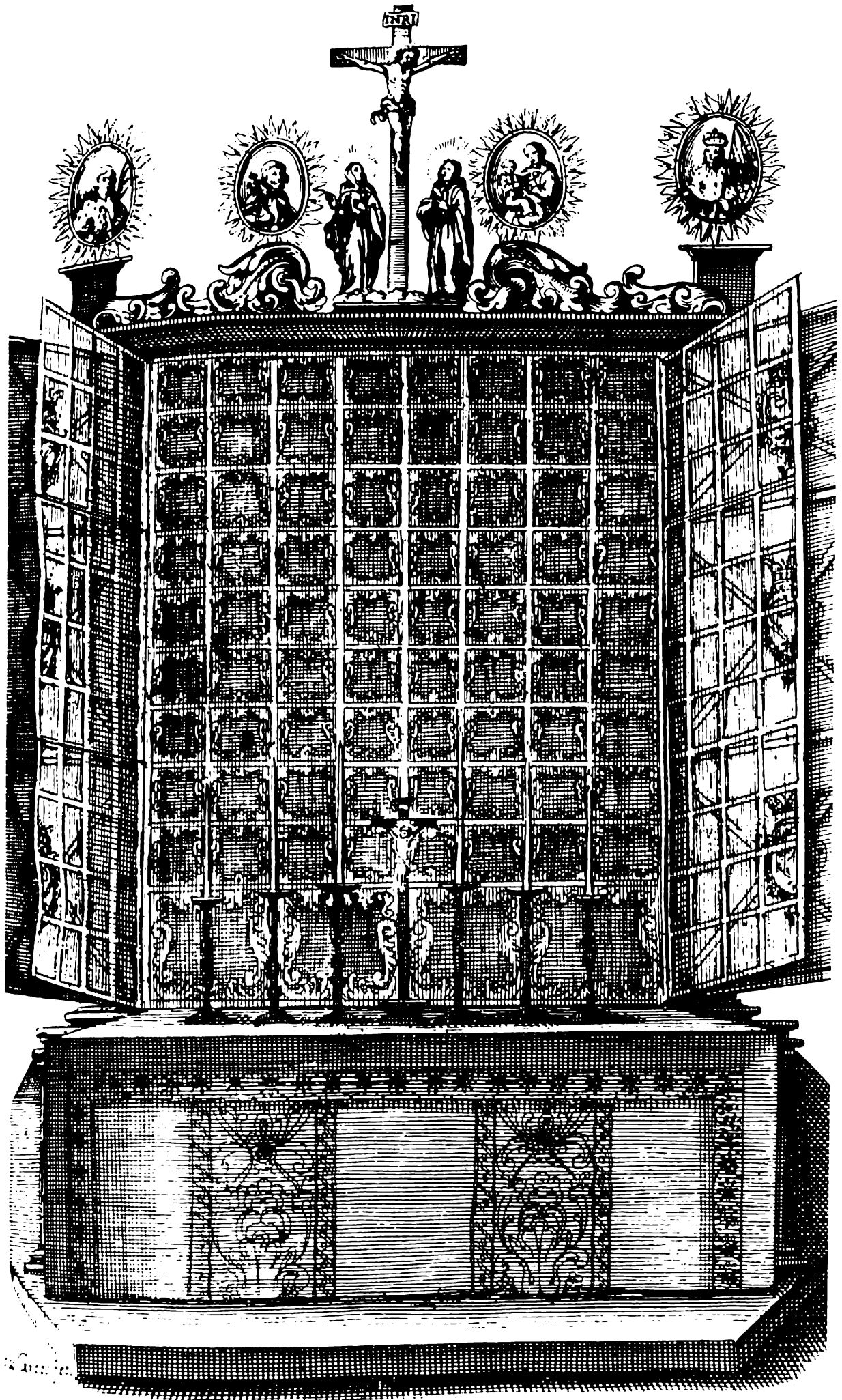
svou hloubku zasluhuje zvláštní zmínku. Když jsem totiž 17. července 1661 zkoumal hloubku vody, zjistil jsem 74 pražských stop vody a 244 stop od hladiny nahoru. Voda se čerpá velkým kolem, na němž je navinut řetěz o 1805 podlouhlých železných člancích. Blízko studny stojí na místě poněkud vyvýšeném spodní část hradu s množstvím obytných místností. V prostředním patře je rozsáhlá komnata manů urozeného rytířského původu, kde lze vidět ve zdi police na uložení zbraní. Vpředu mají erby šlechtických manů. Z této nižší části budovy můžeš přejít ke královským komnatám. Jsou to celá čtyři patra, ale dnes je téměř všechno opuštěno, zbaveno oken, málem ve stavu zřícení. Ve třetím poschodí je ložnice Karla IV., obložená na všech stranách starodávnými, dost hrubými dřevěnými deskami, a v ložnici kaplička zasvěcená sv. Mikuláši, proslulé místo mnoha zázraků, jak je možno ještě dnes slyšet od hradních obyvatel. S tímto královským příbytkem je strmým schodištěm spojena další třípatrová budova na vyvýšeném místě. Je široká 77, dlouhá 78 a vysoká 65 pražských stop. Tloušťka zdí obnáší asi 12 stop. V nejspodnějším podlaží je několik sklepních místností, z nichž jedna, zvaná Červenka, zastupuje vězení. Uprostřed jsou místnosti karlštejnského pana děkana. Na nejvyšším místě je chrám Nanebevzetí Panny Marie. Zde se scházejí o nedělích a svátcích na služby boží karlštejnští obyvatelé, ba i lidé ze sousedství, a je to pro ně pěkně strmý výstup. Abys tam došel, musíš vyšlapat 80 kamenných schodů. Chceš-li se dostat až pod střechu, musíš překonat dalších 25 stupňů, což je od země až k vrcholu této budovy celých 105 schodů. Chrám má tři oltáře a tabulový strop je uprostřed podepřen velikým sloupem. Stěny jsou pomalovány rozmanitými obrazy, na stropě jsou oblaka a andělé. Ve stěně proti oltáři je kaplička, kde mívají Kristův hrob. Nad vchodem do této kapličky je obraz s křížem. Z jedné strany u něho klečí dva muži, z druhé dvě ženy. Jsou to karlštejnský purkrabí a královský komoří Jáchym a Jiří, oba svobodní páni z Kolovrat, ženy pak jsou Anna a Kateřina z téhož rodu. Připojen je rok 1592. Nad malým oltářem po pravici lze spatřit na stěně tři starodávné obrazy. Na prvním klade Karel IV. kříž do rukou syna Václava. Na druhém odevzdává Karel IV. prsten synu Zikmundovi.²¹⁰ Třetí výjev představuje Karla IV. klečícího před křížem. Na všech třech obrazech má Karel na hlavě korunu a na sobě císařský plášť posetý květy. Pod těmito obrazy je v podlaze otvor delší než dvě stopy, široký půl, vysoký přes jednu stopu. Tímto otvorem podávali Karlu IV. listiny, pokrm a další nezbytnosti, kdykoli se uzavřel do sousední svatyňky zasvěcené sv. Kateřině, aby tam dlel na modlitbách. Ještě dnes je uzavřena železnou brankou. V rohu, u tohoto otvoru, je dvojí brána, první je obložena železem, druhá je celá z tohoto kovu. Jí se vchází do chodby zeleně pomalované, dlouhé 13 stop a široké přes 3 stopy. V chodbě je nevelké okno se závorou, jež má tři železné

102

kruhy. A jsou to právě ty kruhy, k nimž byli připoutáni vězňové v žaláři na Menším Městě pražském. Když převáželi roku 932 tajně z Boleslavi do Prahy tělo sv. Václava, nemohli se býci hnout z místa, dokud nebyli vězňové propuštěni. Na konci této chodby je třetí brána ke kapli sv. Kateřiny, obložené železem, která má 13 stop zděli, široká pak je 8 stop. Stěny kaple jsou obloženy českými drahokamy, většinou červenými, vloženými do zlatého orámování. Celý stropní oblouk je pozlacen a na všech stranách jsou křížky. Na levé straně lze spatřit šest hlav svatých patronů království a uvnitř nad vchodem do kaple poprsí Karla IV. z jedné strany, z druhé pak podobu císařovny. Oba drží kříž. Po delších stranách kaple jsou u stěn železné pruty. Zleva jsou to tři, zprava jeden, na šířku oblouku nad oltářem opět jeden. Oltář je ve výklenku zdi a je pomalovaný zelenou barvou. Blahoslavená Matka boží s Jezuletem tam sedí na trůně, před nímž klečí císař s císařovnou. Matka vztahuje ruku k císařovně, Ježíšek zase k císaři. Kolem jsou sv. Petr a Pavel. Závěsu před oltářem není třeba, poněvadž samotný oltářní kámen je celý pomalovaný. Vpředu má kříž s dvěma ženskými postavami: vpravo je to sv. Kateřina, podobu světice z levé strany není možno rozeznat. Kolem vrcholu kamenného oltáře byly zasazeny české drahokamy v dvojí velikosti; ty větší jsou tam stále, menší byly vyrvány. Na tomto oltáři je umístěn malý přenosný oltář z červeného českého drahokamu, na něm je nahoře napsáno, že je to oltář sv. Kateřiny. Na zadní stěně, kde jsou uloženy svaté ostatky obalené pergamenem, lze číst tento nápis provedený starobylým písmem: „Nedotýkej se mne a neotvírej mne.“ Následuje zničená, nečitelná část. „To smí jen nejvyšší kněz, poněvadž zde v klidu odpočívají ostatky svatých.“ Dále je čitelný doklad o posvěcení tohoto přenosného oltáře. Byl vysvěcen v pražském chrámě v říjnu roku 1515 ctihodným panem, nikopolským biskupem Martinem, olomouckým sufragánem, v době papeže Lva X. a za vlády uherského a českého krále Ladislava, pořízen nákladem karlštejnského děkana, Jana ze Stradouně. Na tomto oltáři stojí pěkná socha Panny Marie z alabastru s Kristem v náručí. Jsou tam i dvě truhličky potažené červeným hedvábím a uzamčené na dva zámky. V jedné chovají hlavu svaté Eufémie, velké kosti svaté Justiny a Markéty. Je tam také čelist a rámě biskupa sv. Purkarta. V druhé truhličce je hlava a jiné ostatky sv. Palmatia — má kostel u řeky pod hradem —, onoho trevírského patricia, konsula a mučedníka. Mučednické slávy dosáhl v době préтора Ricciovara. V truhličce uchovávají také doklad o pravosti těchto ostatků, jež Karlu IV. daroval trevírský arcibiskup Boemundus. Je to pečeť tohoto hodnostáře a trevírské kapituly. Karel IV. je obdržel 9. listopadu 1346.

103

Karlštejnský relikviář. Mědiryt z knihy Tomáše Pešiny z Čechorodu Phosphorus septicornis (*Sedmicípá hvězda, jinak hvězda jitřní*), 1673 ►

Dále tu stojí dva kovové svícny modře zbarvené a pomalované hvězdami. To je též krásné dílo. U paty oltáře spočívá na čtyřech železných nožkách zvonek starobylé práce, ale stříbrného zvuku, jakoby cimbálu. Obstaral prý jej sám Karel IV. Také tu jsou dvě dřevěné stoličky prosté práce, jež podle pověsti vyrobil Karel IV. vlastníma rukama. Konečně ve vnitřním koutě kapličky u dveří jsou tři dřevěné části vozu, na němž bylo vezeno z Boleslavi do Prahy tělo sv. Václava.

Nad touto budovou je věžička se dvěma zvony. Na větším z nich lze číst z jedné strany: „Tento zvon byl ponejprv ulit roku 1372 a zasvěcen bohoslužbám císařem Karlem IV., zakladatelem hradu, podruhé opraven a dán na stejné místo roku 1605 za panování císaře Rudolfa II. Pavel Pistorius z Lucka, Žatečan, doktor teologie, vyšehradský kanovník a děkan na Karlštejně. Vyrobil mě Daniel Papineus v Praze, v klášteře Na Slovanech.“ Z druhé strany: „Vilém Slavata z Chlumu a Košumberku, pán ve Stráži, Jindřichově Hradci a v Telči, Jeho císařské Milosti komorník, rada a nejvyšší nad komořími, purkrabí na Karlštejně. Lucie Otilie z Jindřichova Hradce, manželka, poslední svého rodu.“ Samotný vrchol hory, kde je hrad vybudován, zaujímá věž, oddělená od ostatních budov a opevněná dvojitou zdí. Než se do ní dostaneme, musíme přejít po mostku, někdy padacím, a projít dvojí branou, jednou uzavřenou dřevěnými vraty, druhou otevřenou. Následuje dvanáct dřevěných schodů a při vlastním vchodu do věže opět dvojitá železná brána, kdysi zpevněná mnoha závorami. Věž je vysoká 121 pražských stop, délka na vrcholu je 84 stop a 2 pídě, šířka zaujímá 56 stop a 2 pídě. Tloušťka zdí kolem spodních částí je 15 pražských stop. Věž má pět podlaží. Ve dvou spodních jsou sklepy s důkladným klenutím, ve třetím poschodí je kaple sv. Kříže. Ve dvou zbylých hořejších poschodích je všechno téměř zničeno, poněvadž byla dřevěná. Až k střešnímu přístavku vede dost nebezpečné schodiště. Ke kapli sv. Kříže stoupá 64 kamenných schodů, nad kaplí je jich ještě 44, také kamenných, dále pak na vrchol věže vede 47 dřevěných, celkem je to tedy 155 schodů. Při výstupu ke kapli spatříš po levé straně směrem nahoru vymalované obrazy ze života sv. Václava, po pravé straně u kaple směrem dolů jsou výjevy ze života sv. Ludmily. Pod obojím byl nápis, ale dnes je tak poničen, že jej sotva můžeš přečíst. Ze zbytků je možno pochopit, že tyto životopisné výjevy, pořízené původně péčí Karla IV. a téměř zaniklé, dal obnovit karlštejnský purkrabí pan Vilém Slavata, a to obrazy sv. Ludmily roku 1608, sv. Václava 1609.

Do samotné kaple vede patero dveří. Na samém počátku jsou troje — dvoje dřevěné a jedny obložené železem —, dále pak to jsou dvě důkladné železné branky. Většina z nich se uzavírala trojitou závorou pozoruhodné práce kromě železných prutů, jež propojovaly a zpevňovaly dvoje dveře. Až do dnešního dne má třetí a poslední branka zámky, pátá

dokonce troje, z nichž jeden je opatřen šesti závory, což není původní, ale jehož úprava do starobylého tvaru prý stála 50 míšeňských kop. Na druhých dveřích, které, jak jsem řekl, jsou dřevěné, je z obou stran vymalován martinický znak a s tímto nápisem: „Jan Bořita z Martinic a na Smečně, karlštejnský purkrabí 1562.“ Projdeme-li těmito dveřmi, najdeme prostoru, která si zaslouží vpravdě královského pohledu, totiž kapli sv. Kříže, jež se kdysi těšila tak velké úctě, že její zakladatel Karel IV. dovolil sloužit v ní mši jen biskupovi a karlštejnskému děkanovi, nikomu jinému. Dokonce i za naší paměti ti pánové, kterým bylo stavy Českého království nařízeno prohlédnout korunu nebo královská privilegia zde uchovávaná, směli stát před mříží v první části kaple a do vnitřní prostory vcházely pouze církevní osoby, které potom pánům na jejich žádost ukazovaly korunu či jiné cennosti, jak se říká. Mříž, o níž jsem se zmínil, je ze železa a pozlacená, nachází se téměř uprostřed kaple a je vysoká šest stop a dvě pražské pídě. Uprostřed má železnou branku a nad mříží se klene železný oblouk se šesti závěsy, z nichž každý nesl zelený český drahokam. Kromě jediného však všechny vzaly za své. Nad brankou jsou z obou stran čtyři svícny. Délka kaple od prahu dveří k mříží je 27 pražských stop, od mříže ke zdi 23 stop, takže kaple je dlouhá 50 stop. Největší šíře je mezi okny, a to 51 pražských stop, mezi stěnami však jen 30 (jedna je menší než druhá); výška je 28 stop. Podlaha za mříží je složena z pravidelných červených a zelených dlaždic, jinde je z cihel. Do výše téměř dvou stop od podlahy jsou po všech stěnách i na dveřích vypodobněny červené kříže. Tam, kde končí, vine se bezmála po celé kapli kolem zdi železný pás se svícny, spíše jsou to však pouhé hroty na zabodnutí svíček. Dosud jich zůstalo 644, asi 21 jich vypadlo — zbyly pouze otvory —, takže jich celkem bylo 665. Je třeba ještě poznamenat, že tyto hroty jsou umístěny střídavě, a to tak, že jeden hrot má dvojí menší zakončení, druhý je jednoduchý, třetí hrot má opět dva háčky, čtvrtý je jednoduchý a tak dále u všech ostatních. Jestliže tedy umístili svíce i na tyto malé hroty, vydaly tyto menší svítlny dalších 554 světel a tak mohlo najednou zářit 1330 svíček.

Zde také vystupují až do výše 4 stop a 2 pídí skvěle opracované drahé české kameny, většinou červené a v takovém množství, že vytvářejí z té i oné strany podobu kříže. Dále jsou stěny až k oblouku pokryty překrásnými obrazy, namalovanými na hlazených tabulích, překypujících zlatem. Jedny z nich jsou umístěny v dvojité řadě po celé kapli, u oltáře dokonce v trojím sledu, v šíři tří pražských stop a v délce čtyř. Počtem jich je 93, ačkoli jeden obraz byl již poničen. Jiných, menších obrazů je 29. Na oltářní stěně, nad schránou koruny, je šest malých obrazů v dvojité řadě a nad nimi jeden obraz, představující ukřižování Krista. Konečně nad vchodem jsou kolem oken čtyři větší, takže celkový počet všech

obrazů, kromě těch namalovaných na zdi výše u okna, je 133. A co především musíme poznamenat, že většina obrazů měla vlastní svaté ostatky, jak dosvědčují drobné schránky, jež se tam uchovaly. Ostatně u pravého okna za mříží se u obrazu světice, jež drží v ruce střelu, uchovala v křišťálové nádobce drobná část kůstky, jak jsem sám zjistil při prohlídce. Věrohodný muž a přítel si přál, abych na tomto místě poznamenal, že se asi v pěti či šesti křišťálových schránkách uchovaly ostatky světců, jmenovitě zub mučedníka sv. Vavřince, který dosud vězí v obraze. Klenba kaple má dvojí vazbu a je plná pozlacených hvězd přiměřené velikosti s křížky uprostřed. Celá ta výzdoba září zlatem. Na klenbě i na stěnách je kolem drahokamů a kolem obrazů mnoho rozličných ozdob provedených ve zlatě, například tu jsou květy nebo mřížky, orlové, dále tu vidíme včely, jinde zase je písmeno K a koruna. Okna tu byla čtyři: první nad samotným vchodem — dnes tam zůstal nevelký otvor — zůstává zavřené ve svých křídlech. Mezi kameny je zazděna i poněkud porušená polnice, buď cínová nebo olovená. Je prý to jedna z těch, s nimiž Izraelité bořili Jericho. Nu, věřte původci této pověsti. Druhé okno se nachází po pravé straně v přední části kaple. Třetí je rovněž zprava, ale již za mříží, a jako jeho protějšek bys našel čtvrté okno, také za mříží. Uvnitř svatyně měla i tato okna aspoň do poloviny výplň z českých drahokamů, jak lze dosud spatřit podle nýtů. Některé kameny byly menší, jiné měly velikost pěsti a ze zelených, žlutých a fialových vrstev skládaly podoby jednoho většího a čtyř menších křížů. Jen u třetího okna zůstaly čtyři takové části, u čtvrtého byla jedna veřej urvána, druhá upevněna dosud zůstává. Ale i tyto jsou oloupeny o většinu drahých kamenů.

Za mříží byly tři oltáře, uprostřed zdi, otočené k severu. Dále dva menší, jeden u levého, druhý u pravého okna. Na větším oltáři, který je dlouhý 7 pražských stop, široký téměř 4 a vysoký rovněž 4 stopy, není obraz ani jiná výzdoba, zato je ve zdi čtyřhranný zeleně natřený otvor se zlatými hvězdami, zvenčí pomalovaný zlatými orly a lvy, 4 stopy šířky a 5 výšky. Chrání jej neobyčejně pevná pozlacená mříž, kdysi uzavíraná na tři zámky. Právě zde uchovávali korunu. Na oltáři stojí dva nevelké svícny z jalovcového dřeva, jež se zde kupodivu uchovaly po tolik let. Dole na nich jsou nápisy. Na jednom čteme: „Toto jsem dal napsat 6. prosince 1614 já, Pavel Pistorius z Lucka, doktor teologie, který jsem se stal 13. září roku 1601 z plzeňského arcijáhna děkanem královské kaple na Karlštejně. Nápís jsem dal obnovit 13. dubna 1616. Bohu chvála a sláva. Amen.“

U epištolní strany je pod stupněm oltáře otvor, jímž lze sestoupit do jakési duté prostory mezi stropem spodních komnat a podlahou samé kaple. Tato prostora se táhne až pod mříž, o níž jsem se tak často zmiňoval. U levého okna je možno spatřit dvě stopy dlouhou dračí hlavu s nějakými

kostmi. U protějšího pravého okna stojí kdysi krásná lampa z křišťálového skla, zasazená do pozlaceného dřeva, dnes už poškozená, vysoká téměř dvě stopy. Na levé zdi za mříží lze nalézt nápisy, umístěné tam různými pány komisary, kteří navštívili tuto svatyni. Připojeny jsou tu listiny pořizené při prohlídce roku 1604.

(. . .)

Truhlice určené k uschovávání výsad Českého království jsou zhotoveny z důkladného dřeva, zpevněny železnými pásy a opatřeny pro bezpečnost třemi zámky. Celkem jich je devatenáct, jsou však prázdné a naplněné trouchnivinou.

106

(. . .)

V rohu po pravé straně dveří leží poměrně velký kámen, který byl vržen na Karlštejn roku 1422, když pražští husité obléhali hrad. Střecha věže z černých tašek má uprostřed věžičku pobitou plechem, v níž je místo hodin zvonek. Kolem střechy vede ochoz se zdí, po němž lze celou věž obejít. Je dost prostorný. Tento hrad byl obnoven roku 1598 za panování císaře Rudolfa II., však také lze spatřit R, počáteční písmeno jeho vznešeného jména, namalované na všech částech věže. Na východní straně jsou vymalované odznaky císařství, Českého království a hrabat z Kolovrat. Pod posledním je napsáno: „Jáchym Novohradský, pán na Buštěhradě, Mělníku a Košátkách, Jeho císařské a královské Milosti rada, předseda komory Českého království a karlštejnský purkrabí roku 1598.“ Nakonec je třeba ještě poznamenat, že uvnitř hradních zdí je šest domků (čtyři jsou kolem věže, jeden pod královským palácem a jeden před studní), v nichž šest venkovských manů vykonávalo kdysi svou ponocenskou službu a k obvyklému volání, jež se dalo každou noční hodinu, připojovalo ještě: „Dále od hradu, dále.“ To se dodržuje podnes. Dvě vesnice ve vzdálenosti půl míle byly určeny těmto strážcům, kteří byli kromě své služby zbaveni jakýchkoli poplatků. Nyní se však změnili v obyčejné robotníky. Každý týden totiž vykonávají dva z nich ony noční pochůzky, a jakmile jim jejich týdenní služba skončí, jsou povinni platit obecné dávky a robotovat jako ostatní poddaní.

107

V sousedství jsou tyto pamětihodnosti: Na půl míle od hradu směrem na jihovýchod stál hrad Karlík, který zřídil Karel IV. pro císařovnu a její dvůr, aby v něm přenocovala (žádné ženě totiž nebylo tehdy dovoleno na karlštejnském hradě přenocovat). Ve dne ovšem trávila svůj čas s císařem na Karlštejně. Karlík byl umístěn na jakémsi kopci, obklopen loukami a rybníky. Dnes však z něho kromě nepatrných zbytků nezbývá nic, místo samo pak je tak hustě zarostlé velkými stromy, že jej bez vůdce těžko nalezneš.²¹¹ V nynějším čase nazývají okolní venkované to místo Hrádek. Pouhou čtvrt míli od hradu je u samé řeky Mže půvabná jeskyně s ložem ve skále uzavřená dřevěnou brankou, kterou prý obýval sv. Ivan,

dokud se neodstěhoval na to místo, kde byl nalezen Bořivojem a kde také zemřel. Stejným směrem od Karlštejna ve vzdálenosti jedné míle, jdeme-li ovšem přes řeku, rozkládalo se kdysi město, dnes pouhá vesnice Tetín, kde byla zavražděna sv. Ludmila. Však tam dosud existuje krví zbrocený kámen, na nějž dopadla hlava světice. Uchovávají jej v kostele zasvěceném sv. Ludmile a postaveném právě na místě, kde byla usmrcena. O několik kroků dále je chrám sv. Kateřiny a vedle zbytky kaple deseti tisíc mučedníků. Tam bylo nějakou dobu tělo sv. Ludmily pochováno. Toto místo je opředeno takovou posvátností, že země nestrpí žádné pochované tělo déle než 24 hodin. Odtud poněkud stranou je další kostel sv. Michala postavený knížetem Bořivojem. Nedaleko samého toku řeky tyčí se skrovné zbytky hrádku, kde prý kníže bydlel. Ve stejné vzdálenosti směrem na západ lze dojít ke klášteru sv. Jana a k tomu místu, kde mnoho let bydlel sv. Ivan a kde zůstalo jeho mrtvé tělo. To místo každoročně navštěvuje velké množství lidí, především z Prahy. V lesích, jimiž vede cesta z Karlštejna k Sv. Janu, najdeš u jednoho dubu krásné posezení. Okolní lid říká tomu sedátku královská stolice, poněvadž prý zde Karel IV. při lovu obvykle odpočíval. Nedaleko odtud dokonce vyvěrá pramen, jemuž se říká královský, poněvadž se z něho panovník rád napil. Na kopci, který sousedí s hradem na západě a jemuž se kdysi říkalo Javůrka, dnes Číhová, zřídil urozený pan Jan Kavka z Říčan vysoký červeně natřený kříž na pokyn ctihodného otce Mikuláše Lancicia, člena Tovaryšstva Ježíšova.

Až sem popis karlštejnského hradu pořízený mým přítelem. Karlštejn vynikal slávou nad všechny české hrady, protože v sobě ukrýval královskou korunu a ostatní poklady království, protože střežil velmi vzácné ostatky svatých a protože uchovával veřejné listiny. Dále protože byl počtěn dvojnásobným královským úřadem, obsazovaným pány a rytíři. Proslul posvátným klidem, jemuž se tu Karel IV. rok co rok oddával, jak jen mu to dovolily královské a císařské starosti, a konečně proto, že nebyl dobyt, ačkoli jej nekatolíci tak dlouho obléhali.

117

O českých hradech obecně. (§ VI)

Pečlivý čtenář jistě poznal z těchto mých vyprávění, jak velké bylo množství hradů a tvrzí v dávných Čechách. Vyjmenovat hrady starých Čech v počtu co nejúplnějším by si vyžadovalo zvláštní práce. Množství hradů považovali králové za symbol proslulosti, mocná i drobná šlechta za svou slávu, představení církve a náboženství za zdroj bohatství. Hrady se osvědčily, ať už hrozil nepřítel vlasti anebo vzplála občanská válka či rozbroje nebo konečně když někdo mocnější vyhrožoval násilím. Vždy tu bylo útočiště, kam bylo možno se uchýlit a zabránit kořistění, dokud nezasáhl král, rada pánů, nepřátelské zbraně anebo dokud přátelský zásah

neukončil spory. Naše doba provedla pravý opak, něco úplně protichůdného: dala rozbořit všechny hrady bez rozdílu, zda je lze hájit snadno či nesnadno, zda jsou pohraniční nebo uprostřed země, zda patří králům nebo šlechtě, zda stojí ve městech či mimo ně a konečně, zda stojí na místě, kde by bylo možno nepříteli vzdorovat účinněji či méně vhodně. Já si ovšem nepřisuzuji právo kárat to rozhodnutí, ale ještě mnohem méně bych se odvážil je schvalovat. Od znalců a lidí ve dvorské službě jsem se pouze dozvěděl, že celé to podnikání a příkazy byly tajné, že někdy šlo o jakousi pomstu jako v případě švihovského hradu²¹², což je ovšem známo, a že to tehdy byla záležitost jenom toho druhu lidí, kteří zde viděli zdroj příjmů. A tak zde platí onen Cassiův výrok: „Původcem rady je ten, komu přináší prospěch.“ Jenom takoví lidé stáli v čele komise, která přikazovala rozbořit hrady, jenom jim se vyplácely peníze. Tolik mí známí. Nejednou, ba často jsem slyšel vyprávět ctihodného otce Jiřího Plachého z našeho Tovaryšstva, muže, který osvědčil jak svou zbožnost, tak i vojenskou zdatnost, když to vyžadovalo nezbytí.²¹³ Když jakýsi vedoucí komise pro zbourání hradů, říkal Plachý, žádal na majiteli hradu 300 říšských tolarů nebo 150 zlatých s dodatkem, že hrad zanechá neporušený, a když mu je majitel nechtěl zaplatit, dal hrad, jež mi Plachý jmenoval, rozbořit. Ale přejděme k poloze a stavu našich hradů.

Jako první se sluší jmenovat Vyšehrad. Kdyby tam byly konečně dohotoveny některé opevňovací práce, byl by ze všech nejlépe chráněný, vždyť má na dostřel Staré i Nové Město. V rukopisných knihách jsem četl, že čeští páni poradili kdysi císaři a králi Zikmundovi, jak zkrotit Prahu, jež v těch dobách naháněla strach samotným králům: opevnit co nejmohutněji hrad svatého Václava nad Menším Městem pražským, Vyšehrad nad Novým Městem a vybudovat třetí pevnost, jež by hlídala Staré Město, na Vítkově hoře, které někteří lidé říkají Žižkova. Tyto tři hrady vybavit veškerým potřebným válečnickým zařízením. Tak že se napříště nikdo nebude moci ani pohnout bez vůle královských velitelů. Když však byl tento záměr předčasně vyzrazen, Pražané a jiní nekatolíci oblehli nejprve Vyšehrad a hladem donutili posádku, aby se vzdala; nakonec se zmocnili i hradu svatého Václava a za Žižkova vedení Zikmunda se stotisícovým vojskem vyhnali. Vyšehradskému hradu se podobá či jej dokonce tvrdostí předčí hrad v Kladsku, chceme-li jej připočítat k Čechám. Pardubický hrad, jenž se právem počítá mezi pevnější hrady, podal příklad obrany, když jej marně obléhalo vojsko švédského generála Torstenson. Také u Brandýsa (*nad Labem*) se Švédové přesvědčili o možnosti jeho obrany. Hluboká, Loket, Cheb, Třeboň, Zvíkov, Orlík, Křivoklát, Děčín, Skály, Grabštejn a jiné další hrady jsou buď opevněny nebo by se mohly po malých úpravách pevnostmi stát. Některé jsou chráněny samotnou přírodou, a kdyby se k tomu připojil královský rozkaz, kdyby by-

lo sem tam něco vylepšeno nebo opraveno a byl do nich dosazen srdnatý správce, staly by se nedobytnými tyto hrady: Bezděz, Konopiště, Náchod, Potštejn, Točnick, Andělská Hora, Doubravská Hora, Frýdlant, Klenová, Karlštejn, Kumburk, Kunětická Hora, Kámen, Velhartice, Lipnice, Litice, Přimda, Rýzmburk, Trosky, Týřov, Zbiroh, Roupov, Střela a četné jiné. Některé, umístěné na vysokých kopcích, již nestojí a musily by se vybudovat úplně nově, jako: Žampach, Veliš, Děvín, Ralsko, Švihov, Rychmburk, Michalovice, Okoř, Landštejn, Herštejn, Helfenburk, Himlštejn, Házmburk, Kalich, Chlumeck, Žeberk, Choustník, Kornhaus a Vlčtejn. Ostatní, jejichž zříceniny vidíme a jejichž jména jsem uvedl v abecedním pořádku, sotva si zaslouží opravy; buď jim totiž chybí voda nebo jsou zničeny zásahy střelby, takže jejich existence pro dnešní válčení je nevhodná.

- 84 *O zjeveních, která se vyskytují v různých částech Čech, zejména pak o bílé paní na panstvích Rožmberků a jindřichohradeckých pánů. (III. kniha, XV. kapitola)*

K historii českých hradů a měst, jež budovala lidská ruka, lze velmi vhodně připojit některá vyprávění o zjeveních, jež se objevila tu a tam. Jejich existence, tak nepravděpodobná živým lidem, a jejich děsivá přítomnost lidi většinou ohromí. V tom nemají Čechy nic proslulejšího nad zjevení, jemuž v Krkonoších říkají Rýbrcoule. O něm jsem již dříve pojednal v první knize a vypráví se o něm tolik zkazek, že množství děsivých příhod a jeho proměn vydalo na celou knížku, která se všude čte. Podobný duch žije podle tvrzení okolních obyvatel na kopci Podhoře, majetku tepelského kláštera. Lidé se tam velice bojí jeho hněvu. V takovém stavu zjevení vše vyvrací, sesílá déšť, kroupy, hromy a blesky z jasného nebe a nepřeje si nic jiného, než aby se ho báli. K hodným lidem je ten duch vlídný, a když ho nevydráždíš výsměchem, neublíží nikomu.

O bílé paní, jež se zjevuje na různých místech, zvláště pak v jindřichohradeckém zámku. (§ I)

Po Rýbrcoulovi se u Čechů těší nejslavnějšímu jménu bílá paní. Od věrohodných lidí jsem se dozvěděl, že se vyskytuje obzvlášť na hradech rožmberských a jindřichohradeckých pánů, jež tyto dva rody kdysi vlastnily, totiž na Krumlově, v Jindřichově Hradci, v Třeboni, na Hluboké, v Bechyni, v Telči a jinde. Nezačala se objevovat snad teprve v naší době, ale již dříve byla známa dávným Čechům, jak dosvědčují spisovatelé Melchior Piccart v díle *Historicopolitica*, kde se o tom zjevení zmínil, a Jiří

Richter v Hospodářských zásadách (*Axiomata oeconomica*), kde říká, že bílá paní po mnoho roků oznamovala smrt pánů z Růže. Nešetřil jsem námahy, abych té věci přišel na kloub. Především, zda je to nějaká babská smyšlenka, dále, jaké to zjevení je nebo bylo, a konečně, proč se objevuje. Vypátrali jsme především toto: nelze o bílé paní říci, že je to jen smyšlenka. Dokazuje ji prastará tradice, nepřetržitě přetrvávající věky a podávaná jaksi z ruky do ruky, dále spisy, památky po předcích a příklady, jež vkrátku uvedeme. Po ničem jsem netoužil více, než nalézt důvěryhodného svědka, který by řekl, že bílou paní viděl. Nalezl jsem nemalý počet lidí v jindřichohradeckém zámku, obzvláště ty, kteří se zabývají nočními pracemi nebo stojí na stráži, myslím tím kuchaře, pekaře, sklepníky, komorníky a ovšem hradní stráž. Dovolávám se i samotného pana Samuela Karolida, muže naprosto bezúhonného a důvěryhodného, který spravoval celé slavatovské panství jménem regenta a nejvyššího kapitána. (Dovolávám se mezi jinými bohabojnými svědky Jiřího Mlynářova, který dlouho zastával rektorský úřad Tovaryšstva Ježíšova v Praze u Sv. Klimenta, v Olomouci, ale i jinde v čele našeho Tovaryšstva.) Na mou otázku mi nejdnou tvrdil, že za poledne viděl bílou paní, jak se naklání z okna a prohlíží si město pod hradem. To okno bylo v opuštěné věži, kam se lidé nemohou dostat, protože stářím vzaly za své zpuchřelé dřevěné schody a tím byl znemožněn jakýkoli přístup. Byla prý celá v bílém, hlavu měla zahalenu bílou rouškou jako vdova a tak tam stála s ušlechtilým výrazem ve tváři. Když pak všichni lidé z náměstí na ni ukazovali prstem, když poznala, že ji spatřili, neodešla z místa, ale stále se zmenšovala, jako by sestupovala po schodech, až úplně zmizela. O této bílé paní se zmiňuje ve svých Obránách pán tohoto hradu a kancléř království Vilém Slavata, který o ní mluví jako o skutečné a známé osobě. Připojuje ovšem to, k čemu ho svedl svou chabou a nechvalnou autoritou jakýsi kněz, který oklamal i jiné, že totiž bílá paní nemůže být vysvobozena z očištných plamenů, dokud bude stát jindřichohradecký zámek; jakmile se zřítí nebo bude rozbořen, bude také ona zbavena všech hříchů. V naší době, když jsem dlel v jindřichohradecké koleji, nejdnou — jak si vzpomínám — bylo oznámeno, že se bílá paní objevila, a následovala úmrtí vladařů. Zvláště si pamatuji, že její zjevení předcházelo smrti pana Pavla Adama Slavaty. Lidé, kteří se s ní častěji setkali, však tvrdí, že svým zjevením ohlašuje nejen úmrtí pánů, nýbrž i narození, sňatky či cokoli významného, co má potkat urozenou rodinu, ovšem s jedním rozdílem: před hrozícím skoncem má na obou rukou černé rukávy, při radostných událostech se zjevuje celá v bílém rouše urozených vdov. Někdy ji lidé viděli, jak vážným krokem obchází hrad se svazkem klíčů za pasem, jak otvírá a opět zavírá tu či onu komnatu, a to ve dne jako v noci. Když ji někdo náhodou potká, když ji pozdraví a nesnaží se ji zadržet, s laskavou tváří

a vážností, jaká sluší stárnoucím vdovám, a se sklopenými zraky odpoví na pozdrav, na znamení úcty svěsí hlavu a přejde.

Zda je bílá paní dobré zjevení a zda náleží mezi duše nebo duchy, kteří si uchovávají lásku k bohu. (§ II)

186 Samotné skutky dostatečně dokazují, že bílá paní (nazýváme ji tak jménem, převzatým od staletí) setrvává v lásce boží: není zlým duchem ani zatracenou duší, jak se poučujeme na mnohých příkladech. Bílá paní je zjevení, které všemi svými skutky i ve tváři projevuje slušnost, ostych a zbožnost. Velmi často byla spatřena, jak se hněvá a svráštíje tvář, ba i kameny, či co jí přišlo pod ruku, házela po těch, kteří řekli něco neslušného o bohu nebo posvátných obřadech. Připoj k tomu její náklonnost k potřebným a chudákům. Všechny starobylé zkazky se shodují v tom, že ona je zakladatelkou rozdávaní sladké kaše, jež se každoročně vařila na Boží hod pro chudé poddané. Kdykoli se stalo, že pro nepřízeň doby, při nebezpečí nepřátelského vpádu či z jiného důvodu vynechali tento bohubilý skutek, velmi se rozhněvala, ba ve své nespokojenosti přímo běsnila a nebylo s ní možno vydržet. Neuklidnila se, dokud nebyli chudáci obslouženi podle navyklého milosrdného zvyku. Teprve potom byla zase spokojená, veselá a nikomu neublížila. Od věrohodných lidí jsem se dozvěděl toto: Když se před třiceti lety zmocnili Švédové zámku v Telči i samotného města, lidé zapomněli nebo nechtěli uspořádat chudým hostinu. Tehdy bílá paní ztropila takový rámus, že to bylo málem k uzoufání: cosi rozhánělo vojenské hlídky, tlouklo je, jakási skrytá síla je povalila na zem, městem pobíhala strašná bledá zjevení — jak píše básník — a dokonce i vojenští velitelé byli za noci vytahováni z lůžek a mrštěni na podlahu. Když už si v zoufalství nevěděl nikdo rady, napomenul jakýsi telčský občan švédského velitele, že nebyla chudákům uspořádána výroční hostina, i vybídl ho jednat podle zvyku předků. Když se tak stalo, vrátil se ihned do zámku klid, přízraky přestaly harašit, ba zdálo se, že se i vánky utišily.

V análech jindřichohradecké koleje je ještě výraznější doklad toho, že bílá paní je dobrý duch. Dne 24. ledna roku 1604 pan Joachim, poslední potomek urozené jindřichohradecké rodiny, která měla ve štítě zlatou růži v modrém poli, na svém hradě pracoval k smrti. Když pak nikdo nepovolával kněze z koleje, tehdy bílá paní, docela viditelná, lehce zaklepala na dveře, vstoupila do místnosti a napomenula rektora koleje, Mikuláše Pistoria, Joachimova zpovědníka, aby si pospíšil a donesl nemocnému svátost oltářní, že totiž panu Joachimovi zbývá sotva hodina života. Velebný otec poslechl, přiběhl, našel nemocného zápasícího se smrtí, zpovědí ho očistil z hříchů a jeho osvěženou duši, přichystanou do

nebe, vypravil na nebeskou pouť. Tento skutek je nejlepším důkazem dobrého postoje a čistého svědomí bílé paní. Již jsem pověděl, že bílá paní se objevuje, hledí z oken a obchází komnaty. Vypravují to očití svědkové. V Bechyni se říká toto: Když Marie z Hohenzollernu navštívila v Bechyni nemocnou Kateřinu z Monfortu a neměla právě po ruce pochodeň, bílá paní se okamžitě objevila a pochodeň jí přinesla.

O vzezření dávných Čechů, o jejich ošacení a ostatní tělesné péči. 229
O vousech a vlasech starých Čechů; dále několik připomínek o tom, jak předkové dbali o uchování svého jazyka. (III. kniha, XX. kapitola)

Dávní Čechové se odívali po vzoru sousedních národů v různých dobách různě. Nejstarší způsob ošacení byl totožný s ošacením Chorvatů, Dalmatů, Poláků a ostatních slovanských národů. To dokazují prastaré obrazy, mající čtyři sta i více let, na nichž můžeme spatřit, že se kroj našich lidí neliší příliš od polského. Tvrdí tak kanovník Adam Brémský, který roku 1070 píše: „Češi se neliší ani oděvem ani řečí od lidí, kteří bydlí za Odrou, totiž od Poláků.“ Ale později si vytvořili kroj, v němž se smísily staré prvky s německými, vždyť Němci byli jejich trvalí sousedé, stýkali se s nimi při turnajích a sjednávali s nimi sňatky, konečně pak viděli, jak jejich králové byli korunováni a uctíváni v německé říši. Z toho vznikl vznešený a bohatý oděv. Na ramenou se pro okrasu nosily jakési vycpávky se zlatými a stříbrnými kruhy, dokonce i s drahokamy, podobné vycpávky byly i na hrudi. Tělo obepínal pás ze zlata či posázený drahými kameny anebo ozdobený vypouklými destičkami a zlatými kroužky. To se ovšem týká šlechty a dvořanů. Většina ostatních, totiž rytíři a žoldnéři, se na veřejnosti strojila až do doby Vladislavovy, to je k roku 1500, jako bratrský polský národ. O ženském oděvu zde mluvit nebudu. Daleko dříve než mužský převzal prvky šatu německých paní a dívek, protože se zdálo, že manželé nacházejí zalíbení v cizí módě.

Kroj našich předků mnohem bohatší našeho. Kdy došlo v Čechách 232
k první změně v kroji. Podoby táboritů, Husa a Žižky, dále o časech krále Vladislava. (§ II)

Všeobecně lze tvrdit, že se nádherou, leskem a cenou oděvů vůbec nemůžeme rovnat s našimi předky. Nevím proč, ale zlato současné doby se zdá bledší, méně žluté, stříbro je jaksi nemocné, matné horečkou, srovnáme-li ty kovy s těmi, jež měli předkové. Samotná látka našich oděvů, naše hedvábná roucha a podobný materiál mi připadají směšné, ne-

mají tu někdejší zářivost, krásu barev a velkou cenu, spíše jsou jen pozlákem a falešným stříbrem, jakým se odíváme na divadle. Bezejmenný mnich od Sv. Havla napsal na konci I. knihy, pojednávající o skutcích Karla Velikého, že nejpyšnější a nejnákladnější šat měli dávní Frankové za vlády tohoto panovníka. Z toho jasně plyne, že dávná doba dokonale předčí naši. O staré české zemi lze ovšem říci totéž. Nyní se šaty zhotovují jaksi pro běžnou potřebu, málem se nedělá rozdíl mezi létem a zimou, potrpíme si na laciný, nevalný materiál a jen takový vyhledáváme.

Když císař a český král Karel IV., vychovaný jako chlapec ve Francii, zajížděl s českými urozenými pány dost často do této země, ať už k vladařům nebo k papežům, kteří tenkrát dleli v Avignonu, zanesli šlechtici Karlova dvora francouzský způsob života i tamější odívání do vlasti, aby ukázali těm, kdož zůstali doma, na svém chování a oděvu, kde byli. Domnívali se, že jim z toho vzejde jakási proslulost. Onen druh oblečení popisuje žertovně ve své Kronice Hájek, avšak mnohem pečlivěji očitý svědek, pražský kanovník Beneš z Weitmile, a to k roku 1367. Jeho v tomto případě vřele doporučuji pečlivému čtenáři.

233 V dobách krále Vladislava odložili po roce 1471 Češi francouzský kroj a raději se připodobnili Němcům, jak svědčí staré malby, o nichž brzy povíme víc. O oblečení českého národa se zběžně zmínil italský kronikář Bonfinius v Uherské historii (*Historia Ungarica*), ve 4. dekádě a 5. knize, a to na místě, kde mezi sebou porovnal Čechy a Uhry. „Češi,“ praví, „vynikají nad ostatní národy vysokou postavou, silným tělem, půvabnými vlasy a příjemnými zvyky. O své tělo a vlasy náramně pečují. Jejich vzezření a oděv jsou skvělé a jaksi ušlechtilé. Jsou stvořeni toliko pro boj a rozkoše. Obecný lid je hovorný a velmi rád uzavírá přátelství. Naproti tomu Uhři jsou tvrdší a nezkrotnější.“ Z těchto slov lze poznat nejen oděv a tělesné vzezření dávných Čechů, ale též jejich povahu. Ostatní opomím, poněvadž se to netýká našeho tématu. Sylvius v České kronice (*Historia Bohemorum*) popisuje prosté roucho táboritů, přizpůsobené jen boji. Takové roucho viděl v Táboře, když mířil z Benešova na Krumlov. Ve svém díle o husitech (*Hussitenkrieg*) dal Zachariáš Theobald vyobrazit Jana Husa ve skutečné podobě podle dávných památek. Je oděn šatem univerzitních mistrů a pláštíkem, jaký nosili filozofové. Na táborské věži je možno spatřit skutečnou podobu Žižky, vymalovanou jednoduchými barvami: je ve zbroji, šat se podobá polskému, ale místo polských bot má škorně. Nahoře pak mu anděl z nebe podává kalich. Slepý vojevůdce se dotýká hlavy mnicha, který před ním klečí, levicí sahá na svatou kněžskou pleš, pravou rukou pak mává palicí, jíž chce ten zuřivý slepec ubožáka udeřit. Přidržme se však dob, jak za sebou následovaly.

Za dlouhého míru Vladislavova panování, o němž jsem krátce předtím pověděl, dosáhl přepych v odívání svého vrcholu, takže se sněmy

Postavy z vlysu na okraji mapy Čech Pavla Aretina z Ehrenfeldu, 1619: poddaný, urozená dáma a manželka kupce.

musily zabývat vynalézáním a rušením zákonů, týkajících se výdajů. Za Ferdinanda I. a Maxmiliána II. byl mnoha výnosy sněmů přetřásán onen přílišný přepych v odívání a byly dokonce doporučovány látky, ozdoby hlavy a veškeré šatstvo pro měšťany, šlechtu, rytíře, barony a hrabata; tyto dva stavy mají v Čechách, pokud sahá paměť, přednostní postavení a v počtách se od sebe neliší. Kdo se dívá na dnešní poměry, tomu se musí zdát neuvěřitelné, že sněmy tehdejších dob zakazovaly sedlákům kožichy s vetkanými zlatými nitěmi, na těle pak košile a lněné šaty krum-plované zlatem, nedovolovaly ani soukenické plátno na košile. Sněmy zakazovaly veškeré zlato na kloboucích, na krunýřích, na vycpávkách u šatů, ba i na vozech a koňských postrojích. Tyto zákony sedláci tenkrát asi těžce nesli, když vlast oplývala takovým bohatstvím. Kdyby o tom slyšeli dnešní polonazí chudáci, kteří žebrají o chleba, nejspíše by se — v bídě — zasmáli.

O vousu a vlasech dávných Čechů. (§ III)

234 Povězme již něco o vlasech a vousech, ačkoli je to snad podružná věc, když i příroda se jich jaksi zbavuje, ale na nespočetných příkladech se poučujeme, že i významní mužové jim věnovali péči. Znamé je pobití římských patriciů, jehož příčinou byly vousy, kdy totiž po dobytí města galský ozbrojenec pohladil vous římského starce.²¹⁴ Kdykoli chtěl velký císař Oto I., který se skutky vyrovnal kterémukoli dřívějšímu císaři, stvrdit něco neměnitelnou přísahou, říkal, že přísahá u svého vousu, který si pěstoval s velkou péčí a ve značné délce. To byla opravdu posvátná přísaha a vyřčené slovo bylo často symbolem nejvyššího hněvu. Staří Čechové také dbali o svůj vous, ale zachovávali rozdílnou módu podle doby. Nejdávnější předkové si pěstovali nevelký vous, spíše prostřední délky, ale větší, nežli se nosí v našem věku. Tehdejší vous vidíme na starých obrazech císařů, Karla, Václava a Zikmunda. Po roce 1400, když vypukl rozkol v církvi, holili se čeští rytíři podle polského zvyku, snad, aby zastrašili nepřátele. Později se to stalo zvykem, který přešel v nezbytnost, jak vykládá Bílejovský. Jestliže si někdo v dávných Čechách dal narůst dlouhý vous, nařídila konšelská rada, aby mu byl za trest uřezán tupou břitvou nebo nožem. Bolest tedy měla přivést občany k povinnostem. Ale v krátkém čase, a to již před rokem 1450, se opět začaly pěstovat dlouhé vousy. Viděl jsem starý obraz krále Jiřího, kolem něhož stáli šlechtici, všichni s velmi důstojným vousem. Za císaře Ferdinanda I. se na sněmu objevil mezi rytíři stařec více než stoletý, jemuž visel vous přes prsa. Dopřeje-li mi bůh žít, budu vyprávět o starcově řeči i o jeho počtách, udělených králem, až se ve vhodné době a na příslušném místě dostanu k popisu jeho rodu.

Naši předkové si většinou nechali růst dlouhé vlasy. Nelze pak též pochybovat o výroku, který pronesl ke svým předákům uherský král Matyáš v řeči, kterou se vysmíval Čechům. Vyčetl jim přehnané pěstování vlasů. Užil slov Senekových a prohlásil, že raději uvedou ve zmatek stát než porost na hlavě. Ve všech kronikách, zejména u Bonfinia, jsou Češi popisováni jako lidé pozoruhodní pro své dlouhé a upravené kadeře. V cestopise našeho urozeného pána, pana Lva z Rožmitálu, při jeho pouti po Evropě a dvorech králů a knížat (olomoucký biskup Stanislav Pavlovský tento cestopis přeložil z češtiny do latiny a vydal) se vypráví, jak pan Lev, jeho příbuzný Jan ze Zbiroha a ostatní z jeho rytířské družiny budili svými dlouhými vlasy obdiv na dvoře burgundského vévody Filipa Dobrého. Koncem minulého století se to však změnilo a v době mého dětství v Čechách zvyk nosit dlouhé vlasy ustal. Téměř všichni lidé si stříhali kadeře, jen u uší si ponechali na jedné nebo na dvou stranách jakýsi pramínek vlasů — nazývali jsme to štička. Nám dětem to učitelé obvykle odstříhovali jako neúčinný a zbytečný přívěsek. Vzpomínám si, že jsem u Oktavia Strady četl, jak si Jan Rakouský stácel vlasy k levému spánku, a že se našli napodobovatelé. A tak se těm, jimž trčí vlasy na hlavě, říká, že nosí kšticí po rakousku. Jiní ať posoudí, zda se tento způsob nošení vlasů podobal našemu. Ale toto všechno zastaralo, nyní jsou v módě přidáné kadeře, jež podle libosti odstraňujeme nebo připevňujeme a jimiž staří muži i mladíci (málem bych řekl dospělí muži) klamou ženy, jak jen se jim zlíbí.

O snaze, jakou vyvinuli naši předchůdci, aby zachovali český či slovenský jazyk. O výmluvnosti, jež se přímo dědila v některých českých rodinách. (§ IV)

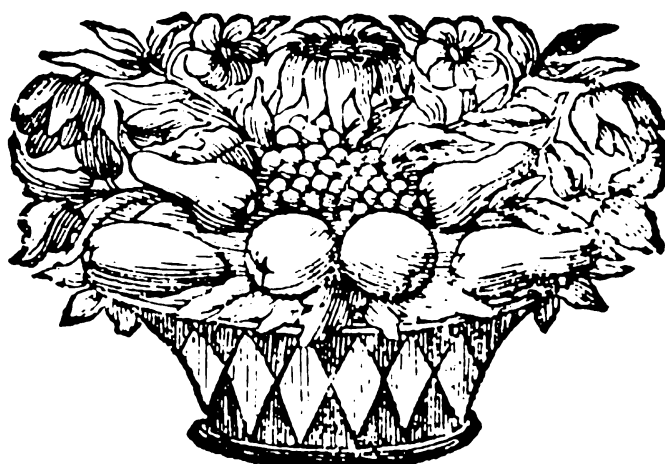
Nemohu dostatečně vylíčit, jak nesmírné úsilí vyvíjeli naši předkové, aby uchovali až po naše časy dávný slovanský jazyk, který přinesly slovanské kmeny do těchto končin před tisícem, ba více roky. Naše historie uchovala k tomu bezpočet příkladů, vždyť nejednou jen pro tuto příčinu byly vedeny války. Ať si čtenář přečte to, co připomíná pamětník své doby, František, o bojích Čechů se Švábskými v čase, kdy byl král Václav II. dosud nedospělý. Jestliže nad tím řádně uvažujeme, dojdeme k závěru, že všechny ty rozbroje za vlády krále Jana, Karla, Václava a Zikmunda měly svůj počátek v pohrdání otcovským jazykem. Jedině proto se královna Eliška, manželka krále Jana, vzepřela svému choti a proslulí páni z Házmurka, Vartmberka, Valdštejna, Žerotína, Landštejna, Kolovrat a ostatní se postavili se zbraní v ruce proti královým záměrům, vždyť se opírali o nebeské přispění (svatý mučedník Václav totiž sestoupil s nebe). Za vlády Karlovy pronikl do Čech značný počet Němců, což se neprozřetelně

dělo i za Václava a jeho úřadů; to dalo vzniknout kacírství, jež rozdmýchal miláček lidu Hus z nenávisti k Němcům. Ani Žižka neměl jako záminku k povstání a k počátkům válečného stavu ostřejší zbraně než nenávisť Němců k českému jménu a jazyku, který dost neprozřetelně zradil císař Zikmund. V bitvách po roce 1420, sváděných mezi Čechy a křižáky, udělovali čeští vojevůdcové vojákům v šiku hesla jen v českém jazyce. Kdo je neznal nebo nedovedl odpovědět, byl považován za nepřítele. Představení mimo vojsko i ve vojsku dbali, aby se na veřejnosti všechno projednávalo pouze touto řečí. Za Karla IV. (vyplývá to z jeho nařízení) a dále za ostatních vladařů až po Ferdinanda II. a III. bylo stanoveno, aby všechny soudní spory, žádosti, koupě, jejich zápisy a podobné záležitosti, jež vyžadovaly obecného schválení, nebyly skládány, sepisovány a zaznamenávány v jiném jazyce nežli českém. Skvělý příklad podává rukopisná kniha o hrabatech z rodu Šliků. Když donesli předním pánům žalobu na Loketské, sepsanou německým jazykem, byli propuštěni bez odpovědi, zato s napomenutím, že jim nikdy nebude dáno slyšení, nebudou-li svou při vést česky. Při druhém sněmu oni tak ihned učinili. Tutéž odpověď si roku 1544 odnesli Karlovarští, když podali německy žalobu na Jeronýma Šlika. Mnoho článků v tomto smyslu lze číst při jednáních stavovských sněmů, především pak je tu nařízení Karla IV., aby se jednalo latinsky nebo česky, což se — jak je známo — dalo od samých prvopočátků Českého království. Proto vidíme, že starobylé královské listiny jsou většinou napsány latinsky a v téže řeči se konala soudní jednání kancléřova. Obvykle to byli lidé se svěcením, totiž biskupové, probošti, kanovníci a děkanové, vybraní k tomu úřadu. Král Jiří později latinu téměř odstranil (sám ji totiž neznal) a zavedl pouze český jazyk. Když se tedy při všech soudních sporech a jednáních i při zápisech používalo výhradně češtiny, stalo se, že se ve všech městech mluvilo česky a měšťané z těch několika měst obsazených Němci nebo ze smíšeného území, jako je třeba Loketský kraj, posílali své děti do českého vnitrozemí, aby se přiučily českému jazyku. Kdyby se tento zvyk dnes obnovil, slyšeli bychom po dvaceti třiceti letech ve městech dávnou češtinu. Víím, že toto žádali dost často sami Němci, ale vždy to překazili svými radami a snahami lidé, kteří českou zemi nenávidí, ačkoli jim vlast neublížila. Jednání a jednotlivé články sněmů ukazují, jak bylo rozhodnuto na sněmech roku 1545, 1556 a na mnohých dalších, a to za souhlasu krále Ferdinanda I., Rakušana. Konečně to bylo ustanoveno v době poměrně nedávné (1616) ve všeobecném slavnostním usnesení Království, podepsaném Vilémem Slavatou a Jaroslavem Martinicem. Šlechta, zejména slabé pohlaví mezi ní, dlouho nemohla být přinucena k tomu, aby mluvila jinou řečí než českou.

236

Přední šlechtici, zvláště starého ražení, pečovali o výmluvnost, aby mohli co nejlépe pronášet své záměry na sněmech a jiných veřejných

shromážděních. V naší minulosti se proslavili mnozí takřka obdivuhodnou výmluvností a téměř za naší paměti to byli Adam ze Šternberka, Adam z Valdštejna příjmením Dlouhý, z Moravanů Karel ze Žerotína, opět Čech Václav z Budova, člověk nesmírně výmluvný, Bohuslav z Michalovic a jiní bezpočtu. U Lobkoviců se přímo dědila proslulá schopnost obsáhlého a výmluvného řečnění na sněmech v českém jazyce. Kolovratští páni a páni ze Šelmberka si osvojili v minulém století výmluvnost téměř zázračnou (nacházím, že je jmenovali českými nestory). Jenže k čemu přihlíželi naši dávní, neobyčejně rozumní lidé a co je hnalo k takové péči o zachování vlády toho jediného jazyka v Čechách, to sotva dnes mohu napsat bez nebezpečí, že vzbudím záští. Komu je libo, ať nahlédne do našeho díla Bohorodička ve Vartě (tuto knihu jsem vydal před více než dvaceti lety), obzvláště však do naší Obrany slovanského jazyka, k níž zvu své čtenáře. Je pečlivě vypracována, obsahuje mnohá vysvětlení záhad a nepochybuji, že v ní pečlivý a vzdělaný čtenář najde zalíbení.

POZNÁMKY

- 1 Praekopské Tatarsko, podle geografů Balbínovy doby severovýchodní část poloostrova Krymu, nazvaná po městě Praekopu (dnes Krasno-Perekopsk).
- 2 Pohoří Luna, v Balbínově popisu Novohradské hory a Českomoravská vysočina, jsou podle moderních badatelů Malé Karpaty.
- 3 Jde o Balbínův omyl. Odra se vlévá do moře u Štětína, Lübeck je přístav v oblasti Hamburku.
- 4 Dílo je uváděno v souboru Aristotelových spisů, ale Aristotelés jeho tvůrcem není.
- 5 Antická představa, podle níž Pes Órionův na obloze, zářící na rozhraní července a srpna, oznamoval Římanům dny největších veder, tzv. Psí dny.
- 6 Rüberzahl (naš Rýbrcoul) bylo jméno tzv. strašidla na Brockenu ve Vysokém Harzu v Německu. Odtamtud se pravděpodobně přeneslo na obdobný jev (zvětšený odraz chodce v mracích) na Krkonoše. Vlastní jméno se etymologicky vztahuje k báchorce, v níž Rýbrcoul počítal řepy.
- 7 Růžovým kořenem míní Balbín načervenalý druh rozchodníku. Chvojka, původem z karpatské oblasti, je zde zaměňována s nízkým jalovcem. Ostatní rostliny kromě pupavy odpovídají krkonošským lokalitám.
- 8 Jde o romantickou etymologii; původní název byl asi Čstina ves, tj. Čstinova ves. Balbínův údaj je ovšem převzat z Hájkovy Kroniky.
- 9 Podle popisu jde o velké netopýry, podobně jako v následujícím výkladu o jeskyni sv. Ivana.
- 10 Balbín má na mysli průrvu řeky Ploučnice v Podještědí.
- 11 I když na hlavní skálu s křížem vede až na vrchol cesta odzadu, náleží horolezecké zdolání masívu přes krasové útvary k nejtěžším v Českém krasu.
- 12 Osamělé skalisko s jediným křížem se nachází v lese v okolí Bytízu. Od Svaté Hory je však vzdáleno 5 km.
- 13 Jeskyně zničená dnes lomem i s kostelíkem, který se nacházel nad ní, byla v Prokopském údolí u Hlubočep.
- 14 Nihošovická hora je vrch Betán (650 m) u Volyně, kde jsou dodnes vápencové lomy. Bělošedý vzhled úbočí vedl asi k fantastické zprávě o hoře plné soli.
- 15 První ražené mince jsou stříbrné denáry knížete Boleslava I. (935—967). Ostatní údaje jsou z Hájkovy Kroniky.
- 16 Autor míní vpád Vallonů do nechráněného Písku za válečných událostí roku 1620. Většina obyvatel byla tehdy vyvražděna.
- 17 Údaj o zlatonosných potocích je přehnaný. Při dopadu slunečních paprsků se na dně potoků mohou lesknout zrnka ruly, slída nebo kyzy.
- 18 Medvědí potok je nejspíše Černický potok, který pramení na Medvědí skále (921 m) a padá do Albrechtic. Pro ochranu rýžovišť byl pravděpodobně vybudován i hrádek Alberk nad Černicemi.
- 19 Nedochovaný název Krantzigel je nejspíše jméno některého z kopců kolem Přísečnice. Spojovat název s městem Cranzalem na druhé straně Krušných hor je nevhodné, protože mezi ním a Přísečnicí leží Vejprty, jež by byly posloužily lépe bližšímu určení.
- 20 Toto neexistující jméno se ozývá v německém pojmenování dnešní Jindřišné (Hannersdorf), hrad, o němž se autor zmiňuje, je Blatno (Neustein). Pod ním v Telšském údolí protéká potok — horní Bílina.
- 21 Přes tyto bohaté zprávy o rýžování zlata v Krušnohoří není těžba zlata pro tuto oblast charakteristická.

- 22 Z těžby drahých kovů v Lužických horách je ze starší doby doloženo pouze dobývání stříbra v oblasti Sloupského potoka.
- 23 Historicky doloženy teprve v 1. polovině 14. stol.
- 24 V 17. stol. se stříbro těžilo pouze ve čtyřech jamách, koncem století ve dvou méně významných. Těžba železných rud začala v Příbrami koncem 18. stol. Centnýř = 62 kg.
- 25 Bezpečné zprávy o jílovských dolech jsou z doby krále Václava I. (1230—1253).
- 26 Strahovský klášter byl založen r. 1143.
- 27 Údaj podle Hájkovy Kroniky. Ve 12. stol. se začalo s rýžováním cínu a stříbra. První zaručená zpráva o dolování je z r. 1305.
- 28 Doly vznikly na rozhraní 12. a 13. stol. Hornická osada byla povýšena na město r. 1276 králem Přemyslem Otakarem II.
- 29 Vláda krále Václava II. náleží do let 1283—1305. Kolem r. 1300 vydal král tzv. královské horní právo (*Ius regale montanorum*), nejdokonalejší báňský řád ve středověku.
- 30 Podle pověsti otrávil horníci arsenikem („kutnohorskou hlinkou“) vody potoka Páchu, u něhož tábořilo Albrechtovo vojsko. Císař Albrecht odtáhl r. 1304 z Čech bez boje.
- 31 Na pečeti města (od 15. stol.) je vyobrazen celý kostel. Znak zachovává tentýž obraz.
- 32 Údaj je převzat z Hájkovy Kroniky. Listinný materiál dosvědčuje dolování na Lipnici pro rok 1319.
- 33 Perský král Xerxés dal prokopat r. 480 př. n. l. kanál poloostrovem Akté, aby perské loďstvo nemuselo obeplouvat horu Athos, před níž bylo r. 492 př. n. l. zničeno jeho loďstvo bouří.
- 34 Viz poznámku č. 29.
- 35 V tom roce nastává rozkvět Jáchymova, avšak dobývání stříbra a mědi v osadě Konradgrün (pozdější St. Joachimsthal, Jáchymov) se datuje již v 15. stol.
- 36 Hrabě Štěpán Šlik vydal r. 1518 horní právo a r. 1520 potvrdil král Ludvík Šlikům kutací právo a udělil možnost razit vlastní mince — Joachimsthaler (z toho tolar, dolar). Císař Ferdinand I. si vyhradil kutací právo na zlato a stříbro. Ostatní kovy ponechal ve vlastnictví Šliků. R. 1541 jim odňal právo úplně.
- 37 O dolech u Hrobu je první zmínka v darovací listině císaře Ferdinanda I. z r. 1542. Dolovalo se v nich ještě r. 1848.
- 38 Údaje jsou podle Hájkovy Kroniky. V blízkých dolech se vedle menšího množství stříbra dolovalo především olovo.
- 39 Balbínovy údaje jsou přehnané. V krumlovské huti se tavilo stříbro a zlato také z ratibořských a nalžovských kutišť. Začátkem 17. stol. dolování ochablo a po třicetileté válce zaniklo docela.
- 40 Doly na stříbro na pozemcích tepelského kláštera se vyskytují od 14. stol. Štoly po dolování zlata jsou dosud ve Zlatém háji při silnici z Teplé do Bečova. Dolům předcházelo rýžování.
- 41 O dobřichovických štolách na zlato není nic známo.
- 42 Jméno města má původ ve výrazu středověké němčiny *krumben ouwe*, tj. křivý proud řeky.
- 43 Zlato se dobývalo u vsi Stupné (5 km východně od Nové Paky) na potoce Zlatnici. Mariánská soška byla podle pověsti nalezena přímo v dolech a v 17. stol. umístěna do kaple (později kostela) nad městem.
- 44 Balbín znal pravděpodobně spis Matouše Pařížského *Chronica maior* z r. 1644, kde autor vychvaluje tento cín současně se slavkovsko-krásenským a klade ho nad an-

- glický z Cornwallu. Krupský cín se těžil od počátku českého státu. První listinná zmínka je z r. 1300.
- 45 Oba doly dávaly vedle cínu i menší množství stříbra. Těžilo se na rozhraní 14. a 15. stol.
  - 46 Kutací právo na měď a stříbro na tomto místě západně od Mariánských Lázní pochází z r. 1538. Zmínka o ohni je ovšem nekritická zpráva převzatá odjinud.
  - 47 R. 1549 byl zakázán dovoz kamence z Itálie, což mělo za následek rozvoj domácích úprav, zejména na Chomutovsku (1558). Jirkovská byla založena r. 1556.
  - 48 Ve skutečnosti mělo získávání rtuti u nás podružný význam. Ryzí se vypírala a čistila lisováním. Smíšená s jinými rudami se páčila.
  - 49 Draselné soli, z nichž se ledek vyrábí, nejsou tak hojné, jak autor uvádí, a vlastní výroba je také dost složitá. Poptávka po ledku, součásti střelného prachu, v době Balbínově ovšem stoupala.
  - 50 Síra se vyráběla suchou destilací z pyritu. Výrobní byly zejména na Plzeňsku a Lokočsku.
  - 51 Nejproslulejší vápno pocházelo ze staroměstské vápenky. Název pasta di Praga přešel do 18. stol., kdy se jím označovalo hašené vápno, vyráběné v roštové peci na Zlíchově. Bylo žádáno zejména na stavby přístavních hrází.
  - 52 Na ostrově Paru ve Středozemním moři dobývali ve starověku proslulý bílý mramor.
  - 53 Nejznámější výroba mlýnských kamenů byla u Doks, Vamberka a Doubravic.
  - 54 Cicero ve spisu Orator naráží na vlastní obhajobu řečníka Démosthena, který ve spise O věnci prohlásil, že by ho jeho odpůrci stejně obžalovali, i kdyby na tom závisela šťastná budoucnost Řecka.
  - 55 Nejstarší dovezený papír je z r. 1310. Obchod papírem je doložen koncem 15. stol., ale první zaručená zpráva o vlastní výrobě na Zbraslavi pochází z r. 1499.
  - 56 Počátek výroby pergamenu náleží do poloviny 3. stol. př. n. l. Jméno souvisí s maloasijským městem Pergamem, kde byla výroba pergamenu v 1. polovině 2. stol. př. n. l. zdokonalena.
  - 57 Prudký vzestup papírenství na základě dobrých podmínek nastal právě v době Balbínově a trval téměř sto let.
  - 58 Balbín rozlišuje Mži a Berounku, ačkoli jde o jednu řeku. Část původního koryta je dosud zachována pod zdi bývalého kláštera.
  - 59 Plzeňské řeky jsou uvedeny nesprávně: Bradava (u Balbína Bradavka) se vlévá daleko před Plzní do Úslavy, Radbuza se vlévá do Mže v samotném městě, Úhlava se stéká ještě před Plzní s Radbuzou, Úslavu autor nejmenuje.
  - 60 Zřídlo bylo objeveno r. 1347 nebo 1358. R. 1370 udělil Karel IV. Varům erb a povýšil je na město.
  - 61 V Karlových Varech tryská 12 pramenů. Z minerálních látek převládá sodík, vápník, hořčík, kyselina uhličitá, sírová a chlór.
  - 62 Balbín pod pojmem sádrovec popisuje velmi dobře karlovarský aragonit a jeho odrůdu hrachovec.
  - 63 Dnes se léčí především žaludeční, střevní a jaterní nemoci.
  - 64 Pro léčení kloubních, páteřních onemocnění a revmatismu jsou teplické lázně opravdu vhodnější. Indikace těchto chorob pro Karlovy Vary je nevhodná.
  - 65 Chebské prameny, o nichž je první zmínka r. 1542, daly vzniknout Františkovým Lázním s dosavadní stejnou indikací nemocí.
  - 66 Na nalezišti Baia Sprie v Rumunsku se antimonit dosud nachází; u Mariánských Lázní je pouze v zanedbatelném množství.
  - 67 Kyselky na katastru obce Úšovic v majetku tepelského kláštera daly vzniknout Ma-

- riánským Lázním koncem 18. stol. za opata K. Reitenbergra. Samotné prameny jsou známy od 13. stol.
- 68 Tento pramen páchl sirovodíkem, odtud jeho jméno.
- 69 Jde o projímavou Glauberovu sůl.
- 70 Kostel sv. Václava v Resslově ulici. Byly u něho Svatováclavské lázně, proslulé revolučním shromážděním r. 1848.
- 71 Orlí kámen, orlovec, nejspíše druh chalcedonu. Ve starověku (Plinius) a po celý středověk se o něm věřilo, že se nachází v orlím hnízdě.
- 72 Barokní názor na léčebné účinky minerálů, zejména drahokamů, přešel ze starověku přes středověk do nové doby. Zkoumáním správnosti těchto názorů se zabýval zejména Jiří Agricola.
- 73 Zpráva je zkreslená. Zanedbatelný výskyt drobných diamantků, vázaných na ložiska českého granátu, neopravňuje mluvit o dolování.
- 74 Z českých nalezišť topasu přichází v úvahu pouze Horní Slavkov a Cínovec. Hojnější a daleko proslulejší jsou naleziště na saské straně Krušných hor (známá lokalita Schneckenstein), odkud jistě pocházel i vratislavský topas.
- 75 Jde o Balbínův omyl převzatý odjinud. Prasem je zelená odrůda křemene, smaragd je drahokamová odrůda berylu, která se v Evropě vyskytuje pouze v Solnohradech. Smaragdová odrůda prasemu (Balbín říká smaragdoprassius) neexistuje.
- 76 Kameny použité k výzdobě svatováclavské kaple i Karlštejna pocházejí z jižních svahů Krušných hor. Chybějící části byly nahrazeny podkrkonošskými kameny teprve při opravách koncem 19. století.
- 77 Rubíny se na našem území nevyskytují. Snad šlo o mimořádně velké granáty.
- 78 Před dmuchavkou se granát taví dost snadno a mění se v průhlednou kuličku.
- 79 Tyrkysy se v Čechách objevovaly pouze u Poniklé na Jilemnicku.
- 80 Ledvinový kámen neexistuje. Autor má na mysli buď odrůdu jaspisu, podobnou barvou i strukturou ledvinám, nebo tzv. lebník, druh hematitu, používaný často do pečecních prstenů.
- 81 Labský kámen neexistuje. Mohlo by jít o úlomky oslnivě bílého nebo narůžovělého, jiskřivého natrolitu, který se v blízkém okolí Ústí nad Labem vyskytuje dosud ve značném množství.
- 82 Jde o záměnu dvou minerálů podobných pouze barvou. Azurit je basický uhličitan, lazulit je zásaditá sůl. Azurit je vždy modrý, takže červená barva minerálu ukazuje na jiný kámen kutnohorských dolů. Při jeho poměrně malém výskytu by se z něho sotva mohla vyrobit socha.
- 83 Řešetlák a krušina jsou úzce příbuzné stromy, s jeřáby však nemají nic společného.
- 84 Kunětické žárové pohřebiště pochází z doby bronzové.
- 85 V širším okolí Odolky (dnes Odolena Voda), kdysi oblasti křídového moře, se dosud nacházejí úlomky zkamenělých mořských živočichů (ramenonožci, plži, ústřice, mlži apod.).
- 86 Jeseterovití dnes v Čechách nežijí, ačkoli jeseter velký byl občasným labským hostem. Nejbližše žije jeseter malý v Dunaji. Z druhů mihulí k nám v době Balbínově nejspíše zabloudila mihule mořská, menším druhem míní autor mihuli potoční.
- 87 Okatice či nejnok je jiný název pro mihuli říční nebo potoční.
- 88 Přehnaná zpráva o pisklavém zvuku piskoře (etymologicky nesouvisí) je ohlas zvláštních šelestů, jež vydávají vzduchové bublinky při vypouštění řitním otvorem.
- 89 Podle latinských a německých názvů lze méně obvyklá pojmenování ryb identifikovat takto: ryba Matky boží je nejspíš platejs bradavičnatý (*Pleuronectes flesus* L.), mořský drozd je pyskoun pruhovaný (*Labrus mixtus* L.), skalnatý hlaváč je nejspíše sekavec písečný (*Cobitis taenia* L.)

- 90 V rozmnožování ani výskytu se štika neliší od jiných ryb.
- 91 Pulec obecný či vranka náleží k samostatné čeledi pulcovitých, mřenka je z čeledi kaprovitých.
- 92 Pilous, housenka obilného mola, se dostal mezi šneky a hlemýždě nedopatřením.
- 93 Dnes neexistující rybník Čeperka na pardubickém panství Viléma z Pernštejna byl svými téměř 1000 ha ve své době největší. Vznikl koncem 15. stol. V polovině 16. stol. byly založeny další dva velké rybníky — Rozkoš a Oplatil (u Balbína Vypatil).
- 94 Údaj o nebezpečí zátop z Jordánu je silně nadnesen. Je-li Rožmberk svými 750 ha na prvním místě, je Jordán s 52 ha na 69. místě.
- 95 Dnes neexistující ohromný rybník Blato u vsi Pátku na Poděbradsku vznikl na rozlehlé bažinaté rovině (dnes pole a louky stejného jména). Pozůstatkem je zčásti zachovaná přívodová Sánská strouha, která jej napájela, a jméno vesnice Chobot.
- 96 Za vlády Karla IV. dochází k prvnímu rozkvětu rybníkářství. Z té doby pocházejí rybníky Dvořiště, Holná, Velký rybník u Doks (dnes Máchovo jezero) a jiné. První listiny o zakládání vodních ploch jsou z r. 1227, kdy se povoluje stavba rybníků kláštera v Louce.
- 97 Timotheos, aténský vojevůdce na rozhraní 5. a 4. stol. př. n. l., tvůrce aténské námořní nadvlády. Jeho protivníci mu vytýkali, že při svých vítězných podnicích měl více štěstí než zásluh a že dobývaná města padala do jeho moci, i když spal. Timotheos prý se bránil slovy: „Oč častěji bych zvítězil, kdybych byl nespal.“
- 98 Petr Vok, poslední svého rodu († 1611), byl synem Jošta († 1539); předtím zmiňovaný Vok byl Petrův děd († 1505).
- 99 Řeka Bělá, Bílina, pramení z rozsáhlých mokřin a slatí Načetínského polesí v blízkosti hranic pod Jelením vrchem v centru Krušných hor. Rozsáhlé Komořanské jezero, dnes neexistující, se v historických dobách rozkládalo severozápadně od Mostu. V 17. stol. souviselo s mnoha bažinatými tůňmi v okolí. Postupně bylo vysušeno.
- 100 Maximální hloubka jezera je 18 m.
- 101 Divoké pískovcové průrvy a rýhy v oblasti Mšena jsou dosud mokřinaté, zejména v oblasti říčky Pšovky a Liběchovky. Ostatní údaje jsou ovšem smyšlenky.
- 102 Dnešní Stromovka. Do rybníků byla důmyslným zařízením, zčásti zachovaným (*Rudolfova štola*), vhnána vltavská voda.
- 103 Podivné vyprávění o dvojích varlatech u bobra se ve skutečnosti týká tzv. bobřího stroje, typické žlázy, ústící do pohlavního orgánu a vylučující bobrovinu.
- 104 Jedovatý štír, škorpión, se ve střední Evropě nevyskytuje.
- 105 Zmínka o žacléřském drakovi je pravděpodobně záměna s pověstmi o drakovi v blízkém Trutnově.
- 106 Nejspíše kakadu bílý (*Plyctolophus albus*).
- 107 Jde zřejmě o samečka bekasiny otavní, jehož krajní ocasní pera vydávají při letu mekavý zvuk.
- 108 Balbín zde omylem cituje Seneku. Citát je ve skutečnosti z Ciceronova spisu *De oratore*.
- 109 Balbín zde i v jiných částech textu nepoužívá označení světových stran obvyklých dnes, nýbrž uvádí je podle skutečné polohy východu a západu slunce při slunovratu a rovnodennosti. (*Doslova: slunovratný východ = severovýchod, slunovratný západ = severozápad, rovnodennostní západ = pravý západ*.)
- 110 Na Ptolemaiově mapě je Kasurgis označeno jako sídliště někde v oblasti Sudetských hor, pravděpodobně Krušných. S Kouřimí, původním slovanským hradištěm, nemá nic společného.

- 111 Balbín zaměnil Chlumeč v severních Čechách s Chlumcem nad Cidlinou. U první lokality zvítězil kníže Soběslav nad císařem Lotharem 18. února 1126.
- 112 Jde nejspíše o špatné čtení z Cinnenburg, Cunenburg, Kunenburg, Kunatův hrad, domnělých názvů Kunětické Hory.
- 113 Při rozsáhlosti Hradeckého kraje v době Balbínově existují dokonce šestery Petrovice: ves u Jablonného v Podještědí, u Kostelce nad Orlicí, u Králík, u Opočna, u Police nad Metují a u Úpice.
- 114 Tento přehnaný údaj vznikl snad pod dojmem hlubokých sklepů, existujících ještě v minulém století na místě někdejší skalické tvrze.
- 115 Název Poličky je odvozen od malé police, tj. rovinatého místa.
- 116 Ve skutečnosti je v někdejší Bechyňském kraji mnohem více Lhot, například u Bernartic, Vyššího Brodu, Nové Bystrice, Kamenice nad Lipou, Kaplic a jinde. Míněny jsou pouze Lhoty bez přívlastku.
- 117 V dnešní době se v kostele uchovaly pouze štítkové znaky Malovců.
- 118 Pohřebiště Rožmberků je obvyklá krypta pod chrámem.
- 119 O rozsahu a nesprávném pořadí rybníku Jordán viz poznámka č. 94.
- 120 Město Tábor bylo pojmenováno husity podle biblické hory. Srovnej i stejný původ pojmenování hory Tábora u Lomnice nad Popelkou.
- 121 Balbín zde uvádí světové strany podle skutečné polohy slunce v létě (*ortus aestivalis*) a v zimě (*ortus hibernus*). Srovnej poznámku č. 109.
- 122 Jde snad o omyl — autor má zřejmě na mysli Radětice na Příbramsku; několikery Radkovic jsou v západních Čechách.
- 123 Jde o Balbínův omyl. Úslava vzniká z přítoků západně od Nepomuku a protéká rybníky u Žinkov. Okolím Blatné s množstvím rybníků teče řeka Lomnice.
- 124 Název se pravděpodobně uchoval ve stejném jménu zalesněné skalnaté výšiny na jižním úbočí Radečského pohoří, západně od Holoubkova.
- 125 Rytíři z Cítova měli ve znaku jednorožce.
- 126 Pravděpodobně Königshain (Královka) nebo Königshan (Královec). V obojím případě jde však o omyl, protože ani jedno z těchto míst není v západních Čechách. První je ves u Šluknova, druhá ves je u Žaclěře.
- 127 Balbín se mýlí. Kašpar Pluh byl jako Lutherův přívrženec předákem stavů, kteří odepřeli císaři Ferdinandu I. pomoc v jeho boji s nekatolíky. R. 1547 byl odsouzen ke ztrátě hrdla a majetku. Zachránil se útekem ze země a zemřel až r. 1587.
- 128 Balbín míní Františkovy Lázně.
- 129 Dnes pouze Mýto, 8 km od Zbirohu.
- 130 Ostrovem bez bližšího údaje je nejspíše míněn Ostrov u Brandýsa nad Labem, majetek strahovského kláštera.
- 131 Nejstarší tvar pojmenování města je Grulich (od osobního jména Greulich, Greulichova ves či dvůr). České jméno Králíky vzniklo asi chybným zápisem r. 1604.
- 132 Balbín zde cituje Kosmu nepřesně. Podle Kosmy si Tetka založila Tetín, o hradu sestry Kazí se nemluví, pouze o její mohyle. O vsi Ztibečné (u Balbína Ztibone, Ztibecina) ztotožňované snad se Smečnem, mluví Kosmas v souvislosti se sídlem Krokovým a Libušíným hrádkem Libušínem.
- 133 Třebaže nález hliněného kotouče se symbolem slunce dokládá slovanský kult a původní osídlení náleží do 6. a 7. stol., vznikly částečně zachované hrady až koncem 9. stol., kdy Libušín plnil funkci pohraniční kmenové pevnosti.
- 134 Bubienum je podle Aventina, Lipsia a jiných autorů Boiobinum, pozdější Marobudum a konečně Praha (!).
- 135 Na Závisti se rozkládalo největší keltské hradiště u nás, jeho zánik náleží do doby změny letopočtu.

- 136 Kouřim, centrum Zličanů od počátku slovanského osídlení, zanikla v 10. stol. Nové město opodál se připomíná poprvé r. 1261.
- 137 Žatec, centrum kmene Lučanů, později důležité hradiště, povýšil Přemysl Otakar II. na královské město r. 1266.
- 138 Původní osada Beroun s protějším Brodem na brodu přes Berounku dostala první práva od Přemysla Otakara II. R. 1295 se stal Beroun královským městem. Jeho jméno vzniklo podle italského města Verona, Beronia.
- 139 V době počátků českého státu byl ve Slaném hrad s osadou. Na město je povýšil r. 1295 král Václav II.
- 140 Mělník vznikl na místě hradiště Pšovanů, kolem r. 1000 se na mincích vyskytuje název Melnik; městem se stal r. 1274. Jeho jméno vzniklo od slova „mělný,“ tj. sypký, bělavý jako křída, podle zabarvení opuky, z níž je zámecký vrch složen.
- 141 Opodál původní osady nad brodem přes Otavu založil město r. 1254 Přemysl Otakar II.
- 142 Původní hradiště stejnojmenného slovanského kmene Litomiriců, nepřetržitě osídlené, náleží k nejstarším českým městům. Hlavní rozvoj nastal po r. 1227, kdy byly Litoměřice povýšeny na královské město.
- 143 Stará Plzeň (dnešní Plzenec) se uvádí v souvislost s bitvou již r. 976. Novou Plzeň (dnešní Plzeň) založil Václav II. r. 1295.
- 144 Hájkova etymologie uznávaná až do 19. stol. Dodnes není jméno jednoznačně objasněno, souvisí patrně se slovem plaziti se.
- 145 Hradec Králové, osídlený a budovaný na slovanském hradišti od počátků českého státu. Na královské město byl povýšen r. 1225.
- 146 Sušice vznikla jako osada při brodu přes Otavu nejpozději v 11. stol. Na město byla povýšena po r. 1273.
- 147 Kadaň je v listině z r. 1186 jmenována jako nový městys.
- 148 Název města je ovšem od ústí Bíliny do Labe. Na tomto soutoku je důležitá osada jmenována již r. 993. Město vzniklo kolem r. 1260.
- 149 Louny (latinsky Luna) vznikly z českého jména Lúně. Jsou doloženy r. 1115 jako ves u přechodu přes Ohři, na město byly povýšeny po r. 1260.
- 150 Knížecí hrad stál na cestě z Čech do Řezna již v 10. stol. Osada se změnila v město kolem r. 1260.
- 151 První zmínka je z r. 993. Jako hrazené město existuje od r. 1260.
- 152 Název města od jména Časlav. Podle jedné domněnky bylo založeno bratrem sv. Vojtěcha Časlavem. Na místě staršího osídlení vzniklo město r. 1260.
- 153 Ve 12. stol. hornická osada. Městem se Stříbro stalo kolem r. 1240.
- 154 Původní název Budivojovice, tvar Budějovice je doložen až ve 14. stol. Nad soutokem Malše a Vltavy vznikla osada na počátku českého státu. Nové město bylo založeno r. 1265 1 km dále.
- 155 Město vzniklo v poslední třetině 13. stol. ještě za vlády Přemysla Otakara II. na místě slovanské osady a vodního hradu nad soutokem Labe a Mrliny již s původním jménem Nymburk.
- 156 Stará Boleslav jako hradiště nad Labem existuje od 10. stol. Mladá Boleslav byla povýšena na město zásluhou rodu Michaloviců ve 13. stol. z původního podhradí kolem knížecího hradu.
- 157 Původní starší osady byly povýšeny na město vesměs ve 2. polovině 13. stol., pouze Nový Bydžov až v r. 1300.
- 158 Původní osada nad řekou Jihlavou stála 1 km severně od dnešního města, jež se po r. 1240 rozšířilo na blízké návrší v důsledku růstu hornické osady. Jméno Jihlava snad souvisí s dnem řeky, kamenitým a ostrým jako bodliny ježka.

- 159 Dvojím Blatenským hradem je míněn hrad v městě Blatné a zřícenina hradu Blatna na Chomutovsku.
- 160 Nejspíše Burberg, Úhošť s hradištěm, nikoli hrádkem.
- 161 Skrovné zbytky hradu Brady jsou na kopci nad stejnojmennou obcí na začátku hřbetu Prachovských skal u Jičína.
- 162 Hrádek Chudoba stál v samé blízkosti zříceniny hradu Žampachu.
- 163 Tři hradní skály s nepatrnými zbytky hradu Drščky jsou v lese u obce Skořice v okolí Mirošova.
- 164 Hradištko v Hradeckém kraji je pouze u Chlumce nad Cidlinou. R. 1670 se ovšem uvádí již jako zřícenina.
- 165 Skrovné zbytky tvrze Homole (Hummel) jsou na Náchodsku u Petroviček.
- 166 Hrad Houska byl obnovován teprve r. 1700, kdy se dostal do vlastnictví hrabat Kouniců.
- 167 Tři Hradiště: Mnichovo u Mladé Boleslavi, u Blovic a u Vlašimi.
- 168 Údaj je nepřesný. Hrádek — Helfenburk je u Ústěku.
- 169 Balbín zde omylem spojil Kyšperk na Krušných horách (= Supí hora) s Kašperkem. Údaj se týká Kyšperku.
- 170 Zříceniny byly v době Balbínově ještě znatelné ve stejnojmenné obci u Křince.
- 171 Tvrz Kukla je nejspíše Hájkův výmysl, ovšem Jan Zajíc z Házmburka zastavil r. 1540 jakousi ves jménem Kukla Jindřichu Zejdlicovi.
- 172 Balbín omylem sloučil zříceniny hradu Husy mezi Volary a Záblatím s hradem Lopatou u Štáhlav. Lopatu zřejmě neznal, poněvadž ji na jiném místě klade do okolí Sušice.
- 173 Velké zříceniny Ronovce jsou u Havlíčkova Brodu. Balbínův omyl vznikl snad kontaminací s hradem Ronovem u České Lípy.
- 174 Ve Stvolínkách hrad nebyl, autor míní patrně velký hrad Ronov nad obcí.
- 175 Jde o kontaminaci dvou hradů: Šternberk je na Sázavě, Hradové Střimelice na východním svahu Pecného pod Ondřejovem.
- 176 Jediná tvrz toho jména je u Třebeska na Příbramsku.
- 177 Žernovice jsou u Netolic; jde asi o záměnu s Žernosekami, kde stála tvrz a později zámek.
- 178 Bílina byla v té době v majetku Albrechta z Koldic, přívržence císaře Zikmunda.
- 179 Mnichům na Karlově náležela královou nadací pouze kaple na hradě, kostel v obci Bezdězu a výnosná fara v Lysé nad Labem.
- 180 V Brandýse se vyskytly nálezy tzv. šňůrové keramiky z pozdní doby kamenné.
- 181 Údaje jsou nepřesné. Hradu se zmocnili stoupenci Jiříka z Poděbrad za nepřítomnosti majitele Jindřicha z Kolovrat. Ještě r. 1450 byl sjednán mír a hrad zůstal nadále v majetku Kolovratů.
- 182 Rederům Děvín nikdy nepatřil. V době, o níž Balbín mluví, byli majiteli Myllnerové z Mylhauzu a po Bílé hoře Hofmanové ze Zeidleru.
- 183 V okolí Poběžovic se ještě dnes vyskytuje beryl, jehož drahokamové odrůdy (akvamarin, chrysoberyl) mohly být vítaným materiálem.
- 184 Házmburk byl jako kamenný hrad založen ve 13. stol., ale kronikář Dalimil uchoval pověst o starším osídlení na jeho místě.
- 185 První majitel Housky Jindřich ze Žitavy a jeho syn Hynáček se připomínají teprve na rozhraní 13. a 14. stol.
- 186 Jméno majitele uvedl Balbín chybně. Hrad byl nejdéle v držení rodiny pánů z Turgova. Žižka hrad oblehl proto, že na něm sídlil jeho odpůrce Jan Městecký z Opočna.
- 187 Nepatrné zbytky tvrze Homole nad soutokem Dřevického potoka a Metuje u vsi

- Petroviček. Tvrz byla v majetku polického kláštera. Ostatní autorovy údaje jsou nedoloženy.
- 188 Hrad Helfenburk u Úštěka zakoupil r. 1374 arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Za husitských válek hrad přešel na světské majitele.
- 189 Knížecí a potom královský hrad byl od r. 1110 vybudován z kamene, ale dřevěný lovecký hrádek zde stál již dříve. Templářům hrad nikdy nepatřil. R. 1307 náležel Vilému Zajíci z Valdeka.
- 190 Ves Kunětice je jmenována v listině z r. 1353. Její jméno se odvozuje od Kuňaty, domácího tvaru jména Kunrát. Hrad byl založen teprve v 15. stol.
- 191 Hus odešel z Prahy dobrovolně, aby zabránil vyhlášení klatby nad Prahou arcibiskupem Konrádem z Vechty. Na Krakovec se odebral z Kozího hrádku 15. července 1414 k panu Leflovi z Lažan.
- 192 Údaj je nepřesný. Květnice byla dobyta r. 1425 a její majitel Prokop Trčka byl teprve následujícího roku zavražděn v Praze panem Janem ze Škvorce.
- 193 Hrad vznikl teprve ve 14. stol. jako komorní statek. Prvním majitelem, jemuž jej zastavil král Jan, byl Oldřich z Valdeka. Zřícenina se dnes nazývá Zbořený Kostelec.
- 194 I když se sirotkové zmocnili Litomyšle dvakrát (1421 a 1425) a hrad utrpěl velkou škodu, podrobnosti nejsou z historie doloženy. Balbínovým pramenem zde je Tomáš Pešina z Čechorodu.
- 195 Vznik Lanškrouna náleží do 13. stol. Zmínka o koruně je pouhá pověst, honosný název města značí spíše „ozdobu země“.
- 196 Jde o vzdálený příbuzenský vztah. Jiřík z Kunštátu měl za manželku Kunku, dceru Zdeňkova příbuzného Smila ze Šternberka. Obléhání nedobytného hradu trvalo celé 2 roky.
- 197 Popis hluboké studny náleží spíše blízkému hradu Potštejnu, jenž byl rovněž v majetku krále Jiřího.
- 198 Lopata, jediný hrad toho jména, leží ve zříceninách u Štáhlav.
- 199 Kolda byl r. 1456 vypovězen jako zemský škůdce z Čech a zemřel neznámo kde a kdy v cizině.
- 200 Balbín se mýlí, protože Ronšperk je nevýznamný hrádek na Horšovotýnsku. Popis se spíše hodí na hrad Ronov, jednak na Českolipsku, jednak na Havlíčkobrodsku.
- 201 Osecký klášter založil Milhost a Slavek z Rýzmburku r. 1199.
- 202 Vyprávění převzaté od Theobalda je ovšem zkreslené. Ve skutečnosti šlo o nejslavnější střetnutí husitů s křižáky dne 17. srpna 1431, kdy se velké křižácké vojsko dalo na útěk dříve, než se husité přiblížili. Na bezhlavém útěku přišlo ovšem mnoho jejich lidí o život. K válečné události došlo u Domažlic, nikoli v těsné blízkosti hradu.
- 203 Hrad Ostrý, Šarfenštejn, je u Benešova nad Ploučnicí, druhý hrad Ostrý je na vysokém kopci nad Milešovem. Oba hrady jsou poměrně odkloněny od Labe a rozhodně ne na dohled Ústí (*nad Labem*).
- 204 Koruna a ostatní klenoty byla zavezena na Velhartice až v době Jiříka z Poděbrad, kdy byl karlštejnským purkrabím Menhart z Hradce. Ostatní není doloženo.
- 205 Jde o zkreslenou informaci. Vlčtejnský purkrabí Cikán odevzdal husitům, vedeným Žižkou, hrad dobrovolně. V husitských rukách zůstal hrad až do bitvy u Lipan.
- 206 Ve sporu mezi majitelem Zbyňkem z Kocova a táborským hejtmanem Svojšem ze Zahrádky byl hrad obsazen husity a Svojše odvezl na Tábor dva ze tří synů Kocových. Jakub z Vřesovic na Vlčtejně nebyl a ani tvrz Svojšín mu nikdy nepatřila.
- 207 Varlichové z Bubna měli své statky v jihozápadních Čechách, Chvatěruby nikdy nevlastnili.

- 208 Zikmund, syn Korybutův, byl synovcem litevského knížete Vitolda.
- 209 O královské koruně viz poznámku č. 204.
- 210 Balbín pokládal královnu Blanku za Karlova syna Václava na základě tváře přemalované v 16. stol. Na dalším výjevu odevzdává Karel prsten Václavovi, nikoli Zikmundovi.
- 211 Hrádek Karlík, severně od Dobřichovic, na pravé straně Karlického údolí, je dodnes i ve skrovných zříceninách patrný.
- 212 Za švédských válek bylo údajně ze Švihova vystřeleno na císařské vojsko a byl zasažen jeden důstojník.
- 213 Jiří Plachý řídil se svými studenty obranu Karlova mostu při obléhání Prahy Švédy r. 1648 a přičinil se o to, že Švédové nepronikli z Malé Strany do Starého Města.
- 214 Podle pověsti očekávali římscí senátoři vpád Gallů, sedíce nehnutě v křeslech na římském náměstí. Gallové, oslněni nádherou prostředí, měli za to, že jsou to bohové. Když pak se jeden voják ze zvědavosti dotkl senátorova vousu, ten ho udeřil holí. Pak ovšem nastalo krveprolití.

POZNÁMKA PŘEKLADATELKY

BALBÍNOVO *latinsky psané dílo Miscellanea historica regni Bohemiae (Rozmanitosti z historie Království českého), obsahující 7 objemných knih (celkem 2500 stran bez indexů), nebylo dosud do češtiny přeloženo. Jenom stručné výňatky z několika kapitol jsem použila pro publikaci Spolku českých bibliofilů, která vyšla v roce 1970 pod názvem Krásy české země. Není možné vydat v úplnosti překlad díla tak rozsáhlého, zejména jde-li o publikaci určenou širokému okruhu čtenářů.*

Při výběru jsem tedy zaměřila pozornost na ty části, které svým obsahem mohou zaujmout i dnešního čtenáře — tedy na tematiku přírody, lidské činnosti a stavebních a uměleckých památek. Tak vznikl i umělý název této knihy: Krásy a bohatství české země. Domnívám se, že v Miscellaneích je uvedený námět nejen nejzajímavější, ale i nejdůležitější, protože ukazuje českou krajinu, přírodu a její využití v 17. století, a neméně poučné jsou i Balbínovy popisy památek. Z těchto hledisek jsem vybrala následující části:

Z I. knihy, která má 72 kapitol a je přírodopisem Čech, jsem přeložila 50 celých kapitol. U některých z nich (u V., XII., XXXV., XLIII., XLIX. a LI. kapitoly) jsem vynechala závěrečnou část; je tomu tak v těch případech, kde závěr obsahuje pro nás již zbytečnou polemiku (např. zda Noemova archa způsobila slanost půdy nebo zda je ostrovid stejné zvíře jako rys) nebo se týká krajů mimo území Čech (např. popis bojů Germánů s Římany na německém území, líčení vlády císaře Rudolfa II., popis vaření piva na německém území). V jednom případě, v XXXIX. kapitole, která se zabývá šlechtickým majetkem, jsem naopak přeložila pouze závěr, v němž se autor loučí s neživou přírodou. Všechna vynechaná místa uvnitř jednotlivých kapitol jsou v textu označena třemi tečkami v závorce a jejich

soupis s udáním počtu vynechaných řádek a místa v originálu nalezne čtenář na konci této poznámky.

Ze II. knihy, která pojednává o obyvatelích české země, jsem vybrala nejcenější část, XXII. kapitolu, v níž autor všechny poznatky shrnuje a projevuje se jako pečlivý badatel s kritickým postojem k otázce příchodu Čechů do naší země.

III. kniha je českým místopisem. Popis krajů, který jsem přeložila v úplnosti (s výjimkou krajů, které dnes nepatří k našemu státu — Kladsko a polské části Slezska), se svou podrobností velice liší od zpracování podobného tématu u Pavla Stránského. Následující popis hradů a měst, třebaže v historických soudech poplatný smyšlenkám Hájkovy kroniky, je zde rovněž v nezkrácené podobě. V rozsáhlém popisu Karlštejna jsem vynechala pouze tu část, kde Balbín vypočítává listiny, jež v jeho době už na hradě nebyly. Jejich výčet nalezne případný zájemce podle tohoto popisu v příslušném dílu Hradů a zámků Augusta Sedláčka. Ze III. knihy jsou i závěrečné kapitoly o bílé paní, o vzhledu dávných Čechů a o jejich lásce k českému jazyku.

Překlad byl porízen z prvních edicí, které vyšly v Praze ještě za Balbínova života (I. kniha roku 1679, II. kniha 1680 a III. kniha 1681) a nyní jsou ve sbírkách Státní knihovny v Praze.

V latinském originálu je text podle tehdejšího zvyku provázen marginálními poznámkami, které, až na nepatrné výjimky, označují pouze obsah příslušného odstavce nebo častěji zkrácený latinský název publikace, o níž se v textu mluví, přičemž citované místo je leckdy uvedeno nepřesně. Tyto důvody mě vedly k závěru, že v tomto vydání by marginálie byly spíše zátěží než přínosem. Jen v několika málo případech, kde doplňuje nebo upřesňuje smysl textu, byla marginální poznámka přeložena a včleněna do textu.

Při překládání Balbínova díla jsem byla nucena řešit některé obtíže. Je třeba si uvědomit, že obrovské množství místních jmen, jež se v Miscellaneích vyskytují, uvádí Balbín mnohdy v latinské, ale nejčastěji v německé podobě, a to i u ryze českých lokalit. Třebaže by bylo žádoucí ponechat obraz tehdejší topografie v dobovém koloritu, nelze tuto podmínku v moderním překladu zachovat. Uvedu několik příkladů: městu Cheb se vždy říká Egra (latinsky) nebo Eger (německy). Těchto slov nelze v českém znění použít, tím méně od nich utvářet adjektiva. Podobně výraz „karlsbadenské lázně“ musí být nabrzen dnešním „karlovarské“. „Chartaria Wasserlanderensis (= Wasserlauterensis)“ lze překládat jedině jako „papírna čistecká“ (podle obce Čistá u Vrchlaví). Při důsledném zachovávání původních názvů bychom museli například Jilemnici říkat Starckenbach a její papírně starckenbašská; od tehdejšího německého jména Vrchlaví — Hobenelbe — nelze adjektivum vůbec vytvořit. Má-li čtenář o tyto dobové názvy zájem, nalezne je v místním rejstříku v závorce za českým, dnešním pojmenováním lokality.

Obdobně jsem nabraďila i německé názvy z dnešního polského území (Hirschberg = Jelenia Góra).

Tam, kde se český název v Balbínově době lišil od dnešního, je v textu dnešní název uveden kurzívou v závorce — např. Německý Brod (Havlíčkův); stejně je tomu i v případech, kde je dnešní úřední název nějak rozšířen nebo doplněn — např. Ústí (nad Labem).

Díla jiných autorů, z nichž Balbín cituje, jsou uváděna v originále latinsky, s výjimkou několika titulů německých. Uvádím je v nepůvodním českém překladu, ale při první zmínce ponechávám v závorce originální znění názvu, např.: „Urozený autor Zeměpisu (Geographia) Filip Cluverius říká . . .“

Některé názvy nerostů, rostlin, ryb nebo ptáků se v Balbínově době lišily někdy podstatně od dnešních. V těchto případech je za Balbínovým pojmenováním uveden dnešní název v závorce kurzívou, např.: arménský kámen (azurit), andělský traňk (třezalka), druh docela malých mihulí (potočních), střížičkové (střízlíčkové). Věcný rejstřík je sestaven z názvů dnešních, ale ve jmenovaných případech je dobové Balbínovo pojmenování uvedeno v závorce za příslušným heslem.

Poznámky, na které odkazují indexová čísla v textu, objasňují, upřesňují nebo doplňují Balbínovy údaje.

Na konci této poznámky uvádím odbornou literaturu, užitou při překladu a psaní poznámek.

Orientaci ve výboru usnadňuje osobní, místní a věcný rejstřík.

Čísla sázená *petitem* podél okraje textu označují strany latinského originálu, z něhož byl překlad pořízen.

Soupis vynechaných odstavců a řádek (ne celých kapitol nebo §):

Strana

- 60 — vynecháno 66 řádek (v originále konec s. 10 a začátek s. 11)
- 68 — vynecháno 14 řádek (v originále konec s. 18 a začátek s. 19)
- 69 — vynecháno 216 řádek (v originále s. 20—22)
- 83 — vynechán německý výtah a doplňky kapitoly o počtu 141 řádek (v originále s. 35—37)
- 134 — vynecháno 10 řádek (v originále konec s. 80 a začátek s. 81)
- 134 — vynecháno 75 řádek (v originále konec s. 85 a začátek s. 86)
- 136 — vynecháno 179 řádek (v originále s. 96—98)
- 145 — vynecháno 71 řádek (v originále s. 104 a začátek s. 105)
- 156 — vynecháno 28 řádek (v originále s. 113)
- 180 — vynecháno 53 řádek (v originále s. 141—142)
- 207 — vynecháno 57 řádek (v originále s. 74 II. knihy)
- 291 — vynecháno 42 a 58 řádek (v originále s. 105 a 106 III. knihy)

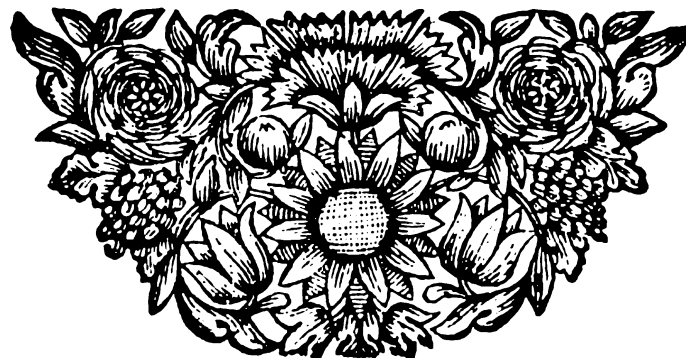
Literatura použitá při překladu

- Agricola, Jiří*: Bermannus aneb rozmluva o hornictví, Praha 1957.
Andrees Allgemeiner Handatlas — Scobel A., Bielefeld, Leipzig 1907.
Aretinus, Paulus: Regni Bohemiae nova et exacta descriptio, 1619 (Monumenta cartographica Bohemiae I.), Praha 1936.
Aventinus, Johannes: Annales Boiorum, Basilej 1480.
Boetius (de Boot), Anselmus: Gemmarum et lapidum historia, Hanover 1609.
Bouška, Vladimír, Kouřimský, Jiří: Drahé kameny kolem nás, Praha 1976.
Cluverius, Philippus: Introductio in universam geographiam, Lejda 1529.
Čihák, Leopold: Paměti královského horního města Jílové a jeho zlatých dolů, Praha 1947.
Dobiáš, Josef: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů, Praha 1964.
Dostál, Jiří: Klíč k úplné květeně ČSR, Praha 1958.
Dostál, Oldřich: Československá historická města, Praha 1974.
Frank, S.: Velký obrazový atlas ryb, Praha 1974.
Hájek, Václav: Kronyka česká, Praha 1541.
Hanzák, J.: Velký obrazový atlas ptáků, Praha 1974.
Henelius, Nicolaus: Silesiographia, Frankfurt 1613.
Honl, I., Kuchař, K.: Mapa Čech z roku 1518 (Monumenta cartographica Bohemiae I.), Praha 1936.
Hrabák, Josef: Dějiny české literatury I, Praha 1953.
Hrabák, Josef: Hornictví a hutnictví v království Českém, Praha 1902.
Ionstonus, Johannes: Thaumatographia naturalis, 1661.
Kircher, Athanasius: Mundus subterraneus, Amsterodam 1678.
Kosmas: Kronika česká, Praha 1947.
Král, Vojtěch z Dobré Vody: Des Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien genealogisch-heraldisches Repertorium, Prag 1904.
Kuchař, K.: Une carte de la Bohême de la deuxième moitié du XVIème siècle, du type Criginger (Monumenta cartographica Bohemiae I), Praha 1936.
Majer, Jiří: Dolování stříbra na Příbramsku v XVI. století, Praha 1948.
Mareš, František: České sklo, Praha 1983.
Mariánské Lázně, prameny, dějiny, lidé, Karlovy Vary 1958.
Münster, Sebastianus: Cosmographia universa, 1628.
Naučný geologický slovník I, II, Praha 1960, 1961.
Neue Müntz-Ordnung, 1560.
Nový, Luboš: Dějiny techniky v Československu do konce 18. století, Praha, 1974.
Pelikán, Josef: Balbínovy pomůcky a prameny, Praha 1936.
Pravěké dějiny Čech, Praha 1978.
Profous, Antonín: Místní jména v Čechách I—V, Praha 1956—1960.
Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého I—XV, Praha 1927—1931.
Stránský, Pavel: O státě českém, Praha 1940.
Šimek, Zdeněk: Pod hladinou řek a rybníků, Praha 1965.
Tuček, Karel, Tvrz, František: Kapesní atlas nerostů a hornin, Praha 1971.
Turek, Rudolf: Čechy na úsvitu dějin, Praha 1963.
Umělecké památky Čech I—IV, Praha 1977—1982.
Váňa, Zdeněk: Svět dávných Slovanů, Praha 1983.
Vávra, Jaroslav R.: Pět tisíc let sklářského díla, Praha 1953.
Vlček, Jaroslav: Dějiny české literatury I, Praha 1951.
Zuman, František: Přehled papíren v Čechách v 17. století (ČČH XXVII), Praha 1921.

Výběr z literatury o Bohuslavu Balbínovi

- Antika a česká kultura (sborník), 1978
- Bartoš, F. M.*: Zapadlý spisek Bohuslava Balbína o sv. Václavu, ČČM 1927
- Bobek, W.*: Bohuslav Balbín, Sb. fil. fak. Komenského univerzity, Bratislava 1932
- týž: Estetické záujmy a barokové elementy v diele Bohuslava Balbína, Sb. Matice slovenskej, 1930
- Brambora, J.*: Úkoly bádání o Balbínovi, Slovesná věda 1947/48
- Dostál, J.*: Bohuslav Balbín, Obrana jazyka slovanského, zvláště českého, 1923
- Hanuš, J.*: Bohuslava Balbína Bohemia docta, ČČH 1906
- týž: F. M. Pelcel, 1914
- Havlíček Borovský, K.*: Bohuslava Balbína Obrana národu slovanského, obzvláště českého, Slovan 1850
- Hejnic, J.*: Balbínova cesta za antikou, LF 1974
- Herben, J.*: Balbínství, České slovo 1923
- Hrabák, J.*: Velký obránce české řeči, Tvorba 1971
- Kadlec, J.*: Bohuslav Balbín, Katolické noviny 1971
- Kalista, Z.*: Bohuslav Balbín, Brno 1939 (rozšíř. 1947)
- týž: České baroko, 1941
- Kopecký, M.*: Dvě kapitoly o českém a polském řečnictví, SPFF UJEP, Brno 1968
- Krejčí, K.*: Obrany českého jazyka ze stanoviska literárního druhu, AUC Praha 1970
- Krofta, K.*: O Balbínovi dějepisci, 1938
- Kříž, J.*: Balbínův odkaz národu, Rovnost 1971
- Kubíček, E.*: Národní vědomí českých jezuitů až po dobu Balbínovu, 17. výr. zpráva čes. arcibisk. gymnázia v Praze XIX. za šk. rok 1929/30
- Kučera, J. P. a Rak, J.*: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře, 1983
- Květoňová-Klímová, O.*: Styky B. Balbína s českou šlechtou pobělohorskou, ČČH 1926
- Lepař, F.*: Doplnky životopisné a knihopisné z Balbínova spisu Historia Collegii Gicziensis Societas Jesu, ČČM 1895
- Menšík, F.*: Bohuslav Balbín, ČČM 1888
- týž: Bohuslav Balbín. Životopisný nástin, Světozor 1888
- týž: Petr Lambeck a Balbínova Epitome, VKČSN 1889
- Morávek, J.*: Schmidl, Balbín a Ware. Příspěvek k jezuitské historiografii v Čechách, ČČH 1913
- Muk, J.*: Jindřichův Hradec v životě a díle Bohuslava Balbína, Ohlas od Nežárky 1935
- Myšlníkov, A. S.*: K voprosu o formach projavlenija slavjanskogo samodozdaniija v češskom obščestve XVII. v., Slavia 1970
- O barokní kultuře (sborník), Brno 1968
- Pelcl, F. M.*: Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten, 1786
- Pelikán, J.*: Balbínovy pomůcky a prameny, 1936
- Peschek, Ch. A.*: Briefwechsel zwischen Christian Weisse und Bohuslav Balbin, Neues Lausitzisches Magazin 1833
- Petrů, E.*: Bohuslav Balbín literárněhistorický, Studia Comeniana et historica 1971
- Pražák, A.*: Christian Weiss a jeho vztah k Čechám, 1907
- týž: Národ se bránil, 1945
- Prokeš, J.*: Osudy prvního vydání Balbínovy Obrany jazyka českého, ČČM 1925
- Rejzek, A.*: P. Bohuslav Balbín, T. J. Jeho život a práce, 1908
- Ryba, B.*: Literární činnost Karla Kolčavy, ČMM 1926
- Rybička, A.*: Balbínové, jinak Škornicové z Vorličné, ČČM 1871

- Ryneš, V.:* Bohuslav Balbín a Kladsko, Vyšehrad 1945/46
týž: Vyhnanství P. Bohuslava Balbína, 1940
Strakoš, J.: Bohuslav Balbín, Brno 1939
Svejkovský, F.: Bohuslav Balbín jako teoretik divadla, Čs. rusistika 1968
Tonner, E.: Bohuslav Balbín, Obrana jazyka slovanského, zvláště českého, 1869
Trublář, J.: Dodatky a opravy k biografiím starších spisovatelů českých a k starší české bibliografii, ČČM 1913
Vašica, J.: České literární baroko, 1941
Volf, J.: Balbínova Rozprava na obranu českého jazyka, Kulturní zpravodaj 1927
Vydra, S.: Leben und Wirken Bohuslav Alois Balbins, 1788

REJSTŘÍK

Seznam zkratek

býv. = <i>bývalý</i>	n. = <i>nad</i>
č. = <i>číslo</i>	o. = <i>obec</i>
h. = <i>hora</i>	p. = <i>pod</i>
hr. = <i>hrad (dnes často zámek), brádek, tvrz, tvrzíště</i>	ř. = <i>řeka, říčka</i>
již. = <i>jižní, jižně</i>	sev. = <i>severní, severně</i>
lid. = <i>lidově</i>	vých. = <i>východní, východně</i>
m. = <i>město, městečko</i>	záp. = <i>západní, západně</i>

Osobní rejstřík

- Adalgar*, král 250
Adam Brémský, německý kronikář, 11. st. 208, 297
Adelhaida (Mechtilda) Vobburská 243
Aelurius, Jiří, slezský geograf, 17. st. 52, 54, 272
Aeneas Sylvius Piccolomini, papež a historik, 14. st. 50, 52, 70, 145, 239, 298
Agricola, Jiří, český lékař a spisovatel, 16. st. 84, 93, 96, 97, 114, 124, 130, 177, 179, 180, 185, 186
Albert Veliký 177
Albrecht, císař 91
Albrecht, vévoda 272
Aldobrandini viz *Kliment VIII.*
z *Aldringen Clari*, páni 248
Aldrovandi, Ulisses, italský přírodovědec, 16./17. st. 58, 142, 178, 190, 194—196
Alexander z Parmy 98, 101
Amchové z Borovnice 217
Ammón 84
Amos, chemik 151
Anna, císařovna 59, 79
Anna sv. 88, 97, 106, 230, 241
Anonym od Sv. Havla (Anonymus Gallus) 298
Anselmus viz *Boetius*
Antonín, arcibiskup 134
Antonín, mnich 91, 93
Antonín, výrobce papíru 107
Antoninus Pius 205
Apolinář sv. 213, 283
Argo 131
Aristotelés 59, 90, 181, 192, 196
Arminius, kníže 206
Arnošt z Pardubic 72, 166, 214
Arrianus Flavius 55
Attila, král 207
Augustin sv. 223, 230
Augustus Octavius C. 58, 60, 206
Aventinus, Jan, bavorský historik, 15./16. st. 50
Baltauf, Matyáš František 124
Barbora sv. 88, 91, 92, 96, 97, 102
Barclay, John, anglický teolog, 16. st. 59
Bartoloměj Angličan 177
Bartoloměj z Práchně 95
Batus, kníže 206
Bavorové ze Strakonice 227, 281
Bavoři 68
Bechyňský z Lažan, Hynce 267
Bechyňští z Lažan 170, 225, 245, 267
Benátčané 62, 63, 67, 86
Bendové z Nečtin 217, 230
Benedikt sv. 157, 230, 231
Beneš Ried 231
Beneš Krabice z Weitmile 147, 166, 298
z *Bergova*, páni 270
Berkové z Adršpachu 216, 226
Berkové z Dubé 156, 217, 221, 244, 245, 273
Běšinští z Běšin 230
Bibrštejn, páni 217
Bílá, zakladatelka Bíliny 267
Bílejovský, Bobuslav, český spisovatel, 16. st. 300
z *Bíliny*, páni 277
Bissingrové z Bissingen 158
Blancanus, Josef (Giuseppe Biancani), italský geograf, 17. st. 49

- Blouský, Fabián* 162
Bosmundus, arcibiskup 286
Boetius de Boodt, Anselmus, nizozemský přírodovědec a lékař, 16./17. st. 62, 85, 124, 125, 127—136, 228
Bobdanečtí z Bobdanče 221, 266
Bójoyé, kmen 60, 204, 206, 250
Bolelucký, Matěj, český spisovatel, 17. st. 123
Boleslav I. (Bratrovrah, Ukrutný) 83, 88, 99, 250, 252, 268
Boleslav II. (Zbožný) 71, 72, 90
Bollandus, Jan, nizozemský hagiograf, 16./17. st. 208
Bonfini(us), Antonín, uherský historik, 16. st. 204, 208, 298, 301
Boršové z Oseka viz z *Oseka*
Bořita, Jan viz z *Martinic*
Bořivoj, kníže 85, 280, 292
de Brahe Tycho, dánský astronom 16./17. st. 58, 59, 87, 240, 268
Bruno, zakladatel obce Brunovy Sejfy 68
Brusch, Kašpar, německý spisovatel, 16. st. 242, 243
Břetislav II. 50
Břežan, Václav, český kronikář, 16./17. st. 99, 122, 172, 198
Břimota, poustevník 282
Bubnové z Bubna (Varlichové z Bubna) 217, 282
Bucellinus, Gabriel, německý kronikář, 17. st. 81, 100
Budivoj viz z *Rožmberka, Budivoj*
z Budova, Václav 303
Bukovanští z Bukovan 227
Bukovští z Neudorfu 217
Buquoy, Karel 97, 228
Busbecquius, Augerius, nizozemský diplomat, 16. st. 138, 148
Bünting, Jindřich, německý kronikář, 16./17. st. 50
Byšičtí z Byšic 240
Bzenští z Bezna 240
Caesar Julius C. 180
Caltové z Kamenné Hory 245
z Can hrabě 100
Cardanus, Jeronym, italský matematik, 16. st. 119
Cassius viz *Dio Cassius*
Cato Porcius M. 59
Celtis, Konrád, německý humanista, 16. st. 56
Cicero Tullius M. 100, 106, 110, 116, 134
z Cítova, páni 237
Clavius, Kryštof, německý matematik, 16./17. st. 49
Cluverius, Filip, německý geograf, 17. st. 49, 50, 52, 204, 274
Codicillus z Tulechova, Petr, český matematik, 16. st. 207
Colloredo hrabě 138, 139
Cornelius Severus 52
Crantzzius, Albert, německý historik, 16. st. 109, 208
Crinitus, David, český humanista, 16. st. 250, 251
Crollius, Osvald, německý alchymista, 16./17. st. 124, 138
Curaeus, Jáchym, slezský kronikář, 16. st. 60
Cyril sv. 236, 275
Čabeličtí ze Soutic 159, 221
Čas, zakladatel Časlavi 252
Častolar, rytíř 227
z Častolovic, Půta Červenohorský 81
z Častolovic, páni 216
Čech, praotec 60, 71, 122, 203, 204, 206—209
z Čechtíc, páni 221
Černčičtí z Černčic 238
Černínové z Chudenic 94, 171, 230, 235, 283
Čertorejští z Čertorej 217
Dagobert, král 207
Dalecampius, Jakub, francouzský filolog, 16. st. 59
Dalimil, horník 93
Dalmaté, kmen 205, 206, 297
Dašičtí z Barchova 216
Diakonus, Pavel, kronikář Longobardů, 8. st. 207
Diana 136
Dinothus, Richard, francouzský historik, 16. st. 129
Dio Cassius 54, 293
Dioskoridés 151
Dlouhoveští z Dlouhé Vsi 228
Dobrohostové z Ronšperka 248
Dobrotivá sv. 226
Dobřenský, Jakub 156
Dobřenští z Dobřenic 217
Dobalští z Dobalic 216, 217, 272
Domažličtí 270, 277
Dorota sv. 128
von Dossen, páni 83
Doudlebský z Doudleb, Jiří František 197
Doudlebští z Doudleb 171, 223
Doupouští z Doupova 231
Drahomíra, kněžna 280
Dráchovští z Dráchova 223
Dražičtí z Dražic 240
Dresser, Matyáš, německý historik, 16. st. 81, 99, 269
Drusus Germanicus 54
Dubravius (Jan Skála z Doubravky) 56, 90, 129, 166, 231
Dubští z Třebomyšlic 227
Düler, Ferdinand 116
z Eberku, Adam Henigar 132
Ebersbach, Ondřej 116

- Eggenbergové*, páni 98, 246
Elisiové, kmen 204
Eliška, královna 301
Ennius Q. 76
Eufemie sv. 286
Eumenés 107
Fabricius, Jiří, německý kronikář, 16. st. 52, 62, 96, 99, 109, 163, 164, 179
Feidias 135
Ferdinand I. 82, 138, 139, 154, 159, 267, 300, 302
Ferdinand II. 302
Ferdinand III. 50, 59, 79, 145, 303
Filip Dobrý 301
Fournier, Jiří, francouzský geograf, 16./17. st. 220
Francouzi 64, 239, 271
Frankové 298
František Pražský, český kronikář, 14. st. 301
Fridrich, císař 148, 243, 269, 271
Fridrich, opat 102
Gallasové z Gallas 171, 245
Gallus, Jiří, český humanista, 16. st. 187, 196
Gassendus, Petr, francouzský astronom, 17. st. 59
Gentilanus Benátčan 67, 68
Germáni 206, 207
Gesner, Konrád, švýcarský přírodopisec, 16. st. 58, 126, 162—164, 177—180
Gestimulus, kníže 79
Giganti 60, 95
z Gleichenu Arnošt 242
z Gleichenu, páni 242
Goldastus, Melchior, švýcarský historik, 16. až 17. st. 242, 243, 254
Gothové, kmen 204, 208
Göbl, Matěj 99
Götzové z Götzů 245
Gross z Waltu, Adam Arnošt 94, 270
z Gutštejna, páni 249, 280, 282, 283
Gygés 192
Hackenschmied, Alois 82, 99, 115
Hadrianus Aelius P. 205
Hájek, Tadeáš 138
Hájek z Libočan 76, 79, 88, 91, 99, 119, 157, 178, 229, 231, 237, 250, 251 254, 256, 259, 266, 267, 269—274, 276, 278—284, 298
z Halleweilu hrabě 199
Hannibaltiové, páni 170
Harantové z Polžic a Bezdržic 217
Haugvicové z Haugvic 217
z Házmburka, Vilém 271, 280
z Házmburka, Zbyněk 92
z Házmburka, páni (Házmburkové, Zajícové z Házmburka) 79, 225, 228, 236, 238, 244, 278, 282, 283, 301
Heffler, Vilibald 127, 128
Hennelius, Mikuláš, slezský lékař, 17. st. 52, 54, 63, 125
Henetové, kmen 204, 205
Hercyna 51, 52
Herkules 107, 139
Hermundurové, kmen 58—60, 68, 204, 206, 250, 273, 274, 279
z Herštejna, páni 230
Herulové, kmen 204, 208
Heřman, zakladatel Heřmanových Sejfů 68
Hésiodos 139
Hexa, Mikuláš 122
Hexová, Anna 123
Hippokratés 115, 151, 154
Hodějovský z Hodějova, Jan 99, 272, 276
Hodějovský z Hodějova, Smil 282
Hodějovští z Hodějova 214
z Hohenzollernu, Marie 297
Holandané 107, 171
Homér 279
Horatius Flaccus Q. 101
Horník, J. M. 116
Horymír, vladyka 88
Housek (Houšek), syn Slaviborův 270, 275
Hradečtí z Hořovic 225, 246
Hroznata blahoslavený 237, 241, 243
Hrušovští z Hrušova 240
Hrz (Hříz), rytíř 222, 252
Hrzánové z Harasova 217
Hřivičtí z Hřivic 231
Hříz viz Hrz
Huber z Riesenbachu, Adam, český lékař, 16. st. 66, 138, 148, 150
Hunové 207
Hus, Jan 227, 272, 297, 298, 302
Chanovský, Albert, český spisovatel, 16./17. st. 64, 76, 119, 122, 123
Chanovští z Chanovic 228
Choaspés 119
Chorvatí 205, 297
z Choustníka, páni 223
Chrud, zakladatel Chrudimi 218
Chudí, Chudobové z Oseka viz z Oseka, páni
Illyrové, kmen 205—207
Ió 131
Italové 62, 63, 68, 105, 146, 239, 270
Ivan sv. 79, 80, 226, 291
Izraelité 290
Jakub sv. 158, 175
Jan, farář 91
Jan, pivovarník 118
Jan, vévoda 283, 301
Jan z Jenštejna 270, 278
Jan Jiří Saský 242
Jan Lucemburský 100, 241, 243, 251, 253, 271, 272, 301
Jan sv. 74, 79, 88, 90, 114, 115, 118, 292

- z Janova, Kryštof* 102
Janovičtí z Janova 229
Jaroměřští 279
Jaromír, kníže 274
Jazygové Metanastové, kmen 205
Jeniškové z Březnice 227, 245
z Jenštejna Jan viz Jan z Jenštejna
Jesenius, Jan 59
Jiljí sv. 80, 118
Jindřich, císař 269
Jindřich, vévoda 271
z Jindřichova Hradce, Joachim 296
z Jindřichova Hradce, Lucie Otilie 288
z Jindřichova Hradce, páni 246, 294
Jiří z Poděbrad 95, 218, 256, 268, 271, 273—275, 277, 279, 280—282, 300, 302
Jiří sv. 71, 188
Jonstonus, Jan, polský přírodopisec, 17. st. 52, 90, 97, 113, 114, 157, 159, 161
Jordanes, gótský kronikář, 6. st. 209
Josef sv. 88
Judita, kněžna 90
Justina sv. 286
Juvenalis Decimus Junius 119
z Kácova, Arnošt 81
Kadovští z Kadova 229
Kalenicové z Kalenic 223
Kamberští z Kamberka 233
Kamýčtí z Kamýka 238
Kaničtí z Kanice 230
Kaplíř ze Sulevic, Zdeněk 275
Kaplířové ze Sulevic 238
Kapounové ze Svojkova 217, 224
Karel IV. 55, 56, 71, 72, 83, 90, 91, 93, 95, 97, 100, 110, 111, 129, 134, 143, 147, 161, 166, 168, 211, 214, 225, 230, 234, 239, 241—244, 251, 253, 256, 260, 267, 270, 271, 274, 275, 280, 283—286, 288, 291, 292, 298, 300—302
Karel Veliký 298
Karlovarští 302
Karolides, Samuel 295
Kateřina sv. 93, 113, 285, 286, 292
Kazi, Krokova dcera 250, 267
Kentauroi 60
Kinský ze Vchynic, František Oldřich 190
Kinští ze Vchynic 142, 171, 238, 248
Kircher, Athanasius, německý přírodopisec, 17. st. 84, 112—114, 154, 186
Kirchmayer, Jan Karel 112
Klára sv. 236
Klatouští 227
z Klenové, Přibík 271
z Klenové, páni 230
Kliment VI. 101
Kliment VIII. (Aldobrandini) 142
Kliment sv. 158, 186, 295
Kocovský z Dobrše, Zdeněk 282
Kocovští z Dobrše 282
Kočovský, Přibík 276
Kokořovští z Kokořova 249
Kolda z Náchoda 275
Kolchreiter, rytíř 174
Kolonna z Felsu, Leonard 110
z Kolovrat, Anna 285
z Kolovrat, Fridrich 268
z Kolovrat, Jáchym 285
z Kolovrat, Jiří 285
z Kolovrat, Kateřina 285
z Kolovrat Kolovratové 159, 214, 231, 236, 268, 284, 291, 301, 303
z Kolovrat Libštejnský, Jáchym 116
z Kolovrat Libštejnští 231, 235
Kolovratové z Bezdrůžic 229
Konón 166
Konrád z Vechty 272
Kordulové ze Sloupna 216, 217
z Korkyně, páni 225
Korybut, kníže 283
Kořínek, Jan, český kronikář, 17. st. 90, 222
Kosmas 55, 58, 87, 250
Kostkové z Postupic 214, 247, 248, 273
Košál, otec Litomířův 251
Koten, zakladatel Kotnova a Lišna 253, 273
Kounicové z Kounic 106, 214
Krafftové z Lamersdorfu 132
Krajířové z Krajku 244, 245
Krakonoš viz Rýbrcoul
z Kravař, Alžběta 282
Kravařové z Kravař 267
Krčín z Jelčan, Jakub 165, 172
Kristián 250
Krok mladší, vladyka 83, 250, 252
Krok starší, vladyka 102
Kromerus, Martin, polský historik, 16. st. 207
Krüger, Jiří, český historik, 17. st. 251
Křimičtí z Křimic 230
Křinečtí z Křince 217, 240
Kujeba, měšťan 219
Kunak, zakladatel Kunatic 272
Kunhuta sv. 118
z Kunštátu, páni viz též z Poděbrad 216, 272
Kvádové, kmen 204, 206
Kydlinští z Kydlín 230
Ladislav, arcibiskup 276
Ladislav, král 286
z Lamboy, páni 246
Lamingerové z Albenreutu 229
Lancicius, Mikuláš 292
z Landštejna, páni 223, 301
Lauda, Matěj 72
z Lauenburgu, Jindřich Julius 138, 139, 170, 194, 248
Laun, syn Krokův 252

- Lazius, Wolfgang*, německý historik, 16. st. 204, 206—208, 274
Lech, bratr Čechův 60, 203, 205—209
Leopold I. 135, 136, 276
Leskovečtí z Leskovce 246
Lev X. 286
Liburnové, kmen 205
Libuše, kněžna 83, 87—91, 143, 250, 251, 280
Lidomír viz *Litomír*
z Lipé, Jindřich 280
z Lipé, páni viz *Trčkové z Lípy*
Lipsius, Josef, nizozemský filolog, 16./17. st. 250
Litobořský z Chlumu, Jan 275
Litomír (Lidomír), zakl. Litoměřic 76, 237, 251
Livius T. 51
z Lobkovic, Jan 260
z Lobkovic, Jiří 142, 231
z Lobkovic, Oldřich 76
z Lobkovic, Václav 236
z Lobkovic, páni, Lobkovičtí 214, 231, 244, 245, 248, 249, 270, 303
z Lobkovic Hasištejnský, Bobuslav 119, 216
z Lobkovic Popel, Vilém 94
z Lobkovic Popelové 245
Loketští 302
Lokšanové z Březnice 245
Longobardi, kmen 208
Lopatečtí z Lopaty 274
Lothar, císař 215
Louda, Žižkův druh 276
Lovaš, zakladatel Lovosic 76
Lubští z Lubů 230
Lucretius Carus T. 52, 58, 179
Ludmila sv. 85, 225, 275, 280, 288, 292
Ludvík Bavor, císař 243
Ludvík, král 95, 96, 169
Ludvík, lantkrabě 90
Lugiové, kmen 204
Lukavští z Lukavice 229
Lužičané, Lužičtí 60, 279
Lynkeus 87
Magdalena Maří sv. 109
Maloučové z Malovic 223, 228, 246, 249
Marcus Marci 115, 125, 143, 154, 156, 186, 219
Markéta sv. 286
Markomani, kmen 60, 204, 206—208
Marobud, král 99, 206, 250
Martin, biskup 286
z Martinic Bořita, Jan 289
z Martinic, Jaroslav 302
Martinicové z Martinic 246, 248
Mašfovští z Mašfova 231
Maternové z Květnice 214, 272
Matěj, arcibiskup 276
Matthioli (Mathioli), Pierandrea, italský botanik, 16. st. 66, 137, 138, 142, 148, 150, 151, 154, 178
Matyáš II. 59, 79, 83
Matyáš Korvín 301
Maxmilián II. 59, 97, 137, 138, 148, 169, 300
Merkliňští z Merklína 230
de Meteren, Emanuel, nizozemský historik, 16./17. st. 101
Metoděj, věrozvěst 236
Městecký, Jan 81
Miechovius z Miechova, polský historik, 15./16.st. 157
Michael, výrobce papíru 107
Michal sv. 88, 292
z Michalovic Bobuslav 303
Mikuláš sv. 285
Mileš, praotec Kaplířů 73
z Miletínka Bořek, Diviš (Dionys) 272
z Miletínka Bořkové 272
Miloslav, zakladatel Líšna 273
Mišenští, Mišňané 60, 76, 109, 208, 209, 238, 256, 281
Mitis, Tomáš, český humanista, 16.st. 84
Mitrovičtí z Nemyšle 223
Mladotové ze Solopisk 217
Mlynář, Jan (= Mlynářův Jiří) 180, 295
Mnata, kníže 251
Mnoboslav, otec Vicemilův 253
Mochovští z Mochova 228
Mojžíš 73
Moletius, Josef, italský matematik, 16.st. 49, 205
z Monfortu, Kateřina 297
Montanus, lékař 64
Moravané 54, 218
Moretus, Theodor, německý teolog a přírodovědec, 17. st. 73
Morzinové z Morzina 249
Moschenové, kmen 204
Maskové, kmen 204
Mráčkové, páni 267
Muretus, Antonín, francouzský filolog, 16. st. 105
Münster, Šebestián, německý matematik, 15. až 16 st. 64, 142, 172, 242, 243
Mylius, Martin, slezský filozof, 16.st. 107
Náchodští z Náchoda 217
Nebílovští z Nebílov 229
Nero Claudius Caesar 209
Nezamysl, kníže 88, 275
Němci 239, 241, 243, 252, 258, 270, 275, 297, 301, 302
Nosticové z Nostic a Rienecka 245
Novohradský, Jáchym 291
Obodriti, kmen 204
Obytečtí z Obytce 230
Odkolkové z Újezda 217
Oldřich, kníže 274
z Oppersdorfu, Oto 199, 201
Oppersdorfové z Oppersdorfu 171, 217, 240

- Orebité, sekta* 72
Origanus, Daniel, slezský astronom, 16.st. 49
z Osečan, páni 224
z Oseka Chudí (Chudobové) Boršové 238, 277, 283
z Oselce, páni 228
Osinuchus, král 250
Osové, kmen 204, 206
z Ostroměře, páni 216
Ostrovcové z Královic 217
Otakar viz Přemysl Otakar
Oto, moravský markrabě 271
Oto Braniborský 278
Oto Veliký 81, 129, 252, 300
Ovidius Naso P. 101, 167
Paběn, zakladatel Paběnic 261
Pachta, Jan 94
Palmatius sv. 286
Pancíř ze Smojna 253
Panyla, král 250, 273, 274
Papineus, Daniel 288
Paprocký, Bartoloměj 221
de Paradis, Martin 162
de Paradis, páni 246
z Pardubic, páni 218, 248, 272
Pavel sv. 286
Pavlovský z Pavlovic, Stanislav 301
Pecínovští, sekta 214
Pernštejnové z Pernštejna 172, 215, 218, 219, 247, 248, 273
Pešíkové z Komárova 225
Petr sv. 267, 286
Petrovští, loupežníci 72
Pětipeští z Chyš 82, 231
Piasecki, Pavel, polský historik, 16./17. st. 206
Piccartus, Michael, německý filozof, 16./17. st. 294
Piccolomini, Octavio 275
Pighius Vinandus, Štěpán, nizozemský filozof, 17. st. 107
Pistorius, Mikuláš 296
Pistorius, Pavel 288, 290
Plachý, Jiří 293
Plautus Maccius T. 77, 190
z Plavna, Jindřich 242
z Plesu, páni 216
Plinius Starší C. 51, 52, 55, 58, 84, 95, 106, 119, 130, 177, 179, 185
Pluh z Rabštejna, Kašpar 242
Pluhové z Rabštejna 248
Plutarchos 59, 106
Počepičtí z Počepic 224
z Poděbrad, Jindřich 256
z Poděbrad, Jiří viz Jiří z Poděbrad
z Poděbrad, páni (viz též *z Kunštátu*) 216, 272
Poláci 68, 72, 189, 209, 270, 297
Poliorkétés 101
Pollichius, Martin, německý lékař, 16. st. 119
Pomponius Mela 51
Pontanus Barthold, Jiří, český humanista, 16./17. st. 170
z Potštejna, Mikuláš 253
Prausius, Martin 67
Pražané 281, 283
Prodikos 107, 139
Prokop, markrabě 267
Prokop Holý 222, 267, 281
Prokop Menší, Prokůpek 273
Prokop sv. 80, 171, 214
Proserpina 52
Prostibořští z Prostiboře 229, 271
Prudentius, dvorní rada 116
Přemysl, kníže 142, 143
Přemysl Otakar I. 81
Přemysl Otakar II. 134, 216, 222, 228, 237, 243, 252, 253, 269, 277, 278, 280
Přibík, lovec 93
Příbral, zeť Nezamyslův 88, 275
Příchovští z Příchovic 229
Pšované, kmen 71, 251
Ptáček z Pírkenštejna, Hynce 278, 279
Ptolemaios 49, 55, 204—206, 212
Pulkava z Radenína, Přibík 71
Purkart sv. 286
Račínové z Račina 80
Radim, duch Radyně 277
Rašínové z Rýzemburka 217
Ratarové, kmen 209
Raudenius (Roudnický), Michal 116
Raymund, opat 116
Raynaldus (Rinaldus), Odoricus, italský historik, 16./17. st. 56
Reda, kněz 90
Reder(n)ové z Rederu 217, 245, 269
Reregové, kmen 204
Rhibera, lékař 154
Riccioli, Giovanni, italský astronom, 17. st. 206
Ricciovarus, prétor 286
Ridacus, hrabě 81
Riffel, Leonard 93, 94
Richter, Jiří, německý historik, 17. st. 295
Ripeus, praotec Ripů 60
Ripové, Ripští, kmen 60
Robenháповé ze Suché 171
Robortello, Francesco, italský filolog, 16. st. 107
Rodovští z Hustiřan 217
Roháč z Dubé, Jan 279
Rokycana, Jan 272
Ronovští z Ronova 238, 240
Ronsewall, francouzský šlechtic 64, 65
Roupovští z Roupova 229, 230, 276, 277
Rozdražovští, páni 171
Roxolánové, kmen 204, 209

- z *Rozkoše*, páni 273
 z *Rožmberka, Budivoj* 222, 252
 z *Rožmberka, Jošt* 270
 z *Rožmberka, Oldřich* 270, 282
 z *Rožmberka, Petr* 98, 100, 167, 280
 z *Rožmberka, Vilém* 95, 122, 138, 168, 172, 198, 228
 z *Rožmberka, Vok* 167, 280
 z *Rožmberka, Závíš* viz *Závíš*
 z *Rožmberka, páni (z Růže), Rožmberkové* 98, 99, 165, 167, 172, 222, 223, 227, 228, 245, 246, 248, 252, 269, 294, 295
 z *Rožmitálu Lvové* 228, 267, 279, 301
Rudolf I. 243
Rudolf II. 88, 94, 97, 98, 114, 116, 124, 127, 128, 131, 133—136, 138, 139, 148, 154, 165, 169, 170, 194, 223, 244, 253, 268, 288, 291
Rugiové, kmen 208
Rusové, kmen 204
 z *Rušínova, Jan* 273
Rut z Dírné, Vilém 114
Rýbrcoul (Krakonoš, Zjevení) 52, 61, 63—66, 68, 218, 240, 294
Rychnovští z Rychnova 216, 217
 z *Rýzmburka, páni* 237, 242
Řekové 112, 130, 135, 172
Řepičtí z Řepice 228
 z *Říčán Kavka, Jan* 292
 z *Říčán, páni* 214, 246, 248
Římané 51, 54, 60, 130, 147, 206, 207, 209
 z *Řísnice, páni* 223
Sadovští ze Sloupna 216, 217
Sagittanderus, pseudonym italského autora 67
Sarmaté, kmen 204, 206, 207, 209
Sasové 60, 208, 209, 247
Scaliger, Caesar Julius 51, 52, 55
Scaligerové, páni 223
Scultetus, Matěj 109
Sekerkové ze Sedčic 231
Seneka Annaeus L. 87, 203, 301
Sennert, Ondřej, německý přírodopisec, 16 až 17. st. 103, 124, 156, 158, 192
Sezima z Ústí, Jan 244
Sezima z Ústí, Fridrich 244
Sezimové z Ústí 244
Scheidler, František 139, 179
Schickel, Michael 252
Schickfilius, Jakub, slezský historik, 17. st. 60, 61, 62, 65
 ze *Schönfeldu, Mikuláš* 200
Schröder, Jan německý lékař a spisovatel, 17. st. 124, 125, 128—130
Schwarzenberg, Jan Adolf 248
Schwencfeld(ius), Kašpar 62, 65, 110, 125
Slav, zakladatel Čáslavi 252
Slavata, Pavel Adam 295
Slavata, Vilém 59, 288, 295, 302
Slavatové z Chlumu a Košumberka 106, 171, 217, 218, 245, 246, 274, 282
 ze *Slavětína, Albrecht* 272
Slavibor, kníže 270, 275
Slavošov, zakladatel Berouna 251
Slezané 54, 60, 62, 68, 83, 275, 279
Slované 59, 72, 204—209, 253, 297
Smiřičtí ze Smiřic 171, 215, 217, 246, 248
Soběslav, kníže 270
Solhauzové ze Solhauzu (Salhauzové) 238
Sommer, Matyáš 110, 111
Sporeigel, rychtář 184
Steiner (?), duchovní 60
Stengelius (Stangelius), Jiří, německý kronikář, 17. st. 50
Stošové z Kounic 217
Strada, Octavius 301
 ze *Stradouně, Jan* 286
Strakové z Nedabylic 217
Stránský, Pavel, český spisovatel, 16./17. st. 55, 72, 78, 82, 103, 124, 131, 132, 145, 161, 211—213, 220, 222, 223, 226, 228, 237, 238, 241, 242
Strašičtí ze Strašic 229
Stredonius, Martin 64
Struckius (?), lékař 119
Střezislava, kněžna 251
Suda z Řenec, Petr 271
Suevové, kmen 206, 207
Sušičtí 274, 277
Svárovští ze Suchomast 226
Svidničtí 275
Sylvius viz Aeneas Sylvius Piccolomini
Synesios 64
Šalomoun 134, 195
Šanovcové ze Šanova 82
Šebestián sv. 93
Šelmberkové z Šelmberka 213, 217, 274, 303
Šicové z Drabenic 228
Škvorečtí ze Škvorce 214
Šlejničtí z Tolštejna 100, 238
Šlik, Albert 111
Šlik, Jeroným 302
Šlik, Kašpar 97, 241
Šlikové z Pasounu a Holiče 97, 102, 199, 230, 241, 245, 248, 302
Španělé 64, 239
Špetlové z Janovic 244, 267
Štampachové ze Štampachu 102
 ze *Šternberka, Adam* 303
 ze *Šternberka, František* 159
 ze *Šternberka, Ignác* 127
 ze *Šternberka, Ladislav* 280
 ze *Šternberka, Lidmila* 178
 ze *Šternberka, Zdeněk* 271, 273, 279
 ze *Šternberka, páni* 168, 214, 228, 245, 246, 273
Štěpánek z Netolic 167, 168

- ze Švamberka, Heřman 243
 ze Švamberka, páni 230, 245, 248, 281
 Svédové 65, 240, 241, 268, 270, 274, 293, 295
 Švihovský ze Švihova, Půta 123, 174, 175, 226, 278
 Švihovští ze Švihova 174, 229, 246, 276—279
 Tacitus Cornelius P. 59, 60, 206, 209, 274
 Talackové z Ještětic 217
 z Talmberka, Jan 87
 z Talmberka, páni 81, 171, 198, 249
 Tanner(us), Jan český spisovatel, 17. st. 64, 94, 128, 132, 137, 157, 159, 161, 186, 187
 Ta(u)vernier, Jan Baptista 100, 129, 130
 Terentius Afer P. 59, 104
 Tetka, dcera Krokova 250, 280
 Theobald Vohburský 243
 Theobald, Zachariáš, český historik, 16./17. st. 65, 81, 82, 93, 96, 101, 102, 122—124, 133, 168, 227, 267, 272, 275—277, 279, 281, 284, 298
 Theofrastos 142
 Thunové z Thunu 245, 281
 Tiberius Caesar Augustus 206
 Timotheos 166
 Tomáš, Petr 67
 Torstenson, Leonard 219, 293
 Töldenus, Jan 82, 83
 Trautmansdorfové z Trautmansdorfu 171, 247, 248
 Trčka z Lípy, Mikuláš 96, 270
 Trčka z Lípy, Prokop 273
 Trčka z Lípy, Vilém 171
 Trčkové z Lípy 171, 217, 221, 244, 247, 272, 278, 279
 Trojer, Martin 224
 Turci 148, 170, 217, 282
 Tyroláci 146
 Týřovští z Týřova 230
 Údrčský z Údrče, Jiří 131
 Údrčí z Údrče 242
 Ubři 189, 207, 236, 298
 Újezdečtí z Újezdce 217
 Úlibičtí z Úlibic 216
 Urbancová, Kateřina 113, 114
 Václav I. 90, 91, 280
 Václav II. 91, 95, 243, 270, 278, 301
 Václav IV. 107, 108, 211, 212, 267, 271, 280, 282, 285, 300—302
 Václav sv. 71, 83, 88, 113, 117, 119, 129, 235, 236, 240, 266, 275, 286, 288, 293, 301
 Vagrové, kmen 204
 z Valdeka, páni 225
 z Valdštejna, Adam 303
 z Valdštejna, Albrecht 130, 138, 139, 142, 171, 216, 217, 281
 z Valdštejna Chudobové 283
 z Valdštejna, Jan Fridrich 129
 z Valdštejna, Vilém 102
 z Valdštejna, páni 171, 216, 217, 240, 245, 246, 248, 255, 301
 Valdštejnská, Magdalena 110
 Valerius Maximus 275
 Vančurové z Řebnic 240
 Vandalové, kmen 204, 206, 208
 Varlichové z Bubna viz Bubnové
 z Vartmberka, Markvart 282
 z Vartmberka, Zikmund 258
 z Vartmberka, páni 217, 238, 240, 245, 269, 278, 281, 301
 Varus Quintilius 206
 Vavřinec sv. 71, 97, 290
 Vegetius Flavius Renatus 58
 z Velešlavína, Daniel Adam 138, 147, 148, 185, 207, 208
 z Velhartic, páni 227
 Velleius Paterculus 206
 Vencelíkové z Vrchovišť 223, 282
 Venedové, kmen 204, 205, 208, 209
 Venetové, kmen 204
 Verdugo, španělský šlechtic 194
 Vergilius Maro P. 73, 131, 154
 z Vernieru, páni 247
 Vchynští ze Vchynic 171, 253, 268
 Vícemil, zakladatel Nymburka 253
 Vilimovský, Vilém 241
 Vindové, kmen 204
 Vintíř sv. 118
 Vinulové, kmen 204, 208, 209
 Vít sv. 72, 74, 92
 Vitanovští z Vlčkovíc 171
 Vladek, oráč 90
 Vladislav I. 90, 234
 Vladislav II. 88, 95, 96, 169, 212, 217, 271, 297, 298
 Vlašimští z Vlašimi 214
 Vojen, kníže 241
 Vojtěch sv. 80, 98, 118, 123, 216, 224
 Wolfgang sv. 80
 Wolfram, arcibiskup 279
 Voračičtí z Paběnic 221
 Vratislavský, Alexej 274
 Vratislavští 275
 Vratislavští z Mitrovic 224
 Vršovci 71, 76, 119, 251, 272, 275
 Vřesovcové z Vřesovic 248, 268
 Vřesovec z Vřesovic, Jakub 281, 282
 Wan, Zikmund 102
 z Weitmile, páni 245
 Welser, Marcus 60, 207, 250
 Wobburg, Arnold 206
 Xerxés 95
 Zábořští ze Záboří 228
 Zádubští ze Zádubu 229
 Zajícové z Házmburka viz z Házmburka

Zárubové z Hustiřan 216, 217, 262
Záviš z Rožmberka 269
ze Zbiroha, Jan 301
Zdík, Jindřich 71, 72
Zdislava blahoslavená 240
Zeus 135
Zikmund, opat 99
Zikmund Lucemburský 59, 95, 240, 241, 267,
 279, 281, 285, 293, 300—302
Zilvarové z Břečtejna 216
Zručí ze Zruče 221
Zvířetičtí ze Zvířetic 240, 283
Žákavečtí ze Žákavy 229

ze Žampachu, páni 217, 275
ze Žbánu, páni 255
Žďárští ze Žďáru 171, 231
ze Žeberka, páni 229, 248
ze Žebráku páni, Zajícové 283
Železník, měšťan 145
ze Žerotína, Karel 303
Žerotínové ze Žerotína 236, 301
Židek, Pavel 145
Žižka z Trocnova, Jan 72, 81, 95, 179, 216, 220,
 224, 227, 244, 245, 253, 258, 270, 276, 282,
 297, 298, 302

Místní rejstřík

Abertamy, m. v Krušných horách 97
Adršpach (Adrspach), o. v Broumovském výběžku 216
Afrika 75, 206, 208
Amerika 101, 130
Andělská Hora (Mons Angelicus) 242, 254, 280,
 294
Angersbach viz Týřov
Anglie 49, 103
Annaberg, m. v NDR 86, 96, 97, 132
Apulie 186
Asie 75
Athos 95
Aubonne, m. ve Švýcarsku 129
Augsburg (Augusta Vindelicorum), m. v NSR
 148
Avignon, m. ve Francii 298
Azouské moře viz Maiotské jezero
Bad Ems (Emlserbad), lázně v NSR 110
Baden, lázně v Rakousku 110, 112
Baden, lázně v NSR 112
Baden, lázně ve Švýcarsku 110, 112
Bádenská Marka 112
Badgastein, lázně v Rakousku 110
Bakov n. Jizerou 240
Baltické moře 192, 209
Barchov, o. mezi Novým Bydžovem a Chlumcem n. Cidlinou 216
Basilej, m. ve Švýcarsku 107, 269
Bassano del Gropo, m. v Itálii 241
Bašice (Bernart), neznámý hrad 283
Baštínské hory, Baštiny, část Brd 178, 226
Batelov, m. záp. od Třeště 223
Bavorov, m. záp. od Prachatic 228
Bavorsko, Bavyry 50, 51, 54, 56, 76, 118, 144,
 147, 167, 179, 180, 229
Bečov n. Teplou 242, 254
Bechyně 222, 223, 245, 254, 267, 294, 297
Bechyňský kraj 70, 72, 77, 103, 105—107, 114,

163, 196, 211—213, 220, 222—224, 226,
 245—249, 254—257, 259—263, 266, 269
Belgie 98, 101, 159
Benátky, m. v Itálii 97, 241
Benátky n. Jizerou 85, 198, 240, 268
Benešov n. Černou (Benessovium) 105—107
Benešov n. Ploučnicí (Benessovium Salhausianum) 238, 280
Benešov u Prahy (Benessovium) 214, 298
Bernart viz Bašice
Bernartice (Bernardicium), m. již. od Milevska
 223
Bernartice (Pernartice), o. mezi Klatovy a Sušicí
 223, 230
Beroun (Verona, Berouna, Berauna) 93, 99, 108,
 122, 211, 225, 226, 245, 251
Beroun (Birn), o. mezi Úterým a Teplou 117
Berounka, ř. 105, 109, 110, 145, 160
Berštejn (dnes Starý Berštejn), hr. u Dubé 255
Beřkovice (Dolní Beřkovice), o. sev. od Mělníka
 238
Bezděz (Bezdězy), hr. u Bělé p. Bezdězem 147,
 168, 240, 244, 255, 257, 258, 267, 283, 294
Bezdrůžice, m. sev. od Konstantinových Lázní
 229, 254
Bezno, m. záp. od Mladé Boleslavi 240
Bělá viz Bílina ř.
Bělá n. Radbuzou 229
Bělá p. Bezdězem (Běla ad arcem Bezdězy) 240,
 244
Bělčice, m. sev. od Blatné 228
Běšiny, o. již. od Klatov 77, 230
Běškovice (Besscovicium, dnes Horní Beřkovice), o. sev. od Mělníka 238
Bílá hora, součást Prahy 70, 72, 104
Bílina, m. a lázně 54, 73, 75, 81, 118, 131, 195,
 238, 244, 245, 253, 254, 267, 277
Bílina, ř. 109, 168
Bílinská hora viz Bořeň

- Blanice*, ř. 78, 84, 109
Blaník, h. u Vlašimi 77, 137, 138, 254
Blaník, hr. na Malém Blaníku 254
Blansko (Blankenštejn, Blanckstein), o. a hr. již. od Jílového u Děčína 238, 255
Blatná, m. a hr. na Příbramsku 169, 171, 228, 254, 267
Blatná viz *Horní Blatná*
Blato, zaniklý rybník na Poděbradsku 165, 218
Blovice (Blovicium), m. sev. od Nepomuku 229, 282
Blšany, m. vých. od Podbořan 231
Bobr, ř. v Polsku 63
Bobdaneč, m. a lázně u Pardubic 215
Bobdaneč (Bohdanec), o. sev. od Ledče n. Sázavou 221
Bobuslav (Pastac), o. u Mnichova na Tepelsku 117
Bochov, m. na Karlovarsku 242
Boleslav viz *Mladá Boleslav*, *Stará Boleslav*
Boleslavský kraj 59, 62, 75, 82, 85, 123, 125, 169, 199, 211, 212, 215, 217, 237, 238, 244, 245, 247—249, 255—260, 262, 266, 274
Bor u Tachova (Heyde) 229, 245, 254
Borberg (Burberg, Úhošť), hr. již. od Kadaně 254
Borek viz *Jirkov*
Borohrádek, m. již. od Týniště n. Orlicí 216
Borotín (Borotinum), m. a hr. sev. od Tábora 223, 224, 254
Borová (dnes Havlíčkova Borová), m. sev. od Přibyslavi 221
Borovany, m. sev. od Trhových Svin 223
Bořeň (Bílinská hora), h. u Bíliny 54, 75, 76, 137
Bosákovice, zaniklá o. v Posázaví 224
Boubín (Baubin), h. nad Kubovou Hutí 99
Boučí (Novum Pichlberg), o. sev. od Sokolova n. Ohří 231
Bousov (Bohušov, dnes Dolní Bousov), m. vých. od Mladé Boleslavi 240
Bozebín (asi Bozetín, Božetín), osada mezi Prčicí a Sřezimiří 224
Božejov (Bozegov), o. záp. od Nových Hradů na Českobudějovicku 223
Brada, o. a hr. záp. od Jičína 255
Bradavka (dnes Bradava), ř. na Plzeňsku 109
Bradlec, hr. sev. od Jičína 216, 253, 255, 268
Brandýs n. Labem (Brandeyss, Brundisium, Brundusium) 138, 142, 171, 198, 213, 239, 244, 255, 268, 293
Brandýs n. Orlicí (Brundusium super Aquilam, Brundisium ad Aquilam) 218, 255
Branibory 204
Branná (dnes Horní a Dolní Branná) o. již. od Vrchlabí 213
Bratronice, o. záp. od Sedlice na Blatensku 227
Brdy 226
Breitenbach (Brattenbach), zaniklá sklárna na Jáchymovsku 106
Brno 150, 186, 187, 253
Brocno, o. vých. od Štětí n. Labem 238
Brod viz *Český Brod*, *Německý Brod*
Brodce (Brodeczae), m. již. od Mladé Boleslavi 85, 240
Broumov (Braunovia) 215, 218, 245
Broumy, o. sev. od Hořovic 106
Brozany, m. již. od Litoměřic 238
Bruggy, m. v Belgii 124
Brunovy Sejfy (Brunsseüff), zaniklá o. v oblasti Krkonoš 68, 84
Březí, o. již. od Českého Krumlova 228
Březnice (Brzeznicium), m. na Příbramsku 211, 227, 245
Březno, m. vých. od Mladé Boleslavi 240, 254
Březno, o. již. od Chomutova 238, 254
Březno (dnes Velké a Malé Březno), o. vých. od Ústí n. Labem 238
Březová (Brisavia) o. již. od Českého Dubu 107
Břežany (Brzezan), o. záp. od Horažďovic 118
Bříšň (Wrzisstie, dnes Mladé a Staré Bříšň), o. již. od Humpolce 106, 220
Bubeneč, součást Prahy 171, 251
Bubienum, domnělé m. Marobudovo 39, 250, 251
Buda (= Budapešť) 217
Budeč (Budecium), kostel a hr. sev. od Prahy 236
Budějovice viz *České Budějovice*
Budislav (Budislavia), o. vých. od Soběslavi 223
Budyně n. Ohří (Budina) 236, 244, 253, 254
Buchov, hr. již. od Votic 278, 280
Buková, o. mezi Příbramí a Dobříší 224
Bukovany, o. vých. od Březnice 227
Bulharsko 50
Buštěhrad (Buštěhradum), m. vých. od Kladna 236, 255, 268, 291
Bydžov viz *Nový Bydžov*
Bystré (Bistrý), m. již. od Poličky 218
Bystrice (Hablschwerd, Bystrzyca Kłodska), m. v Polsku 52, 63
Bystrice viz *Nová Bystrice*
Bystrice n. Úhlavou (Bystricium super Uhlavam) 229
Bystrice u Benešova (Bystricium) 214, 245
Byšice (Byssice), o. vých. od Neratovic 240
Bytíz (Bitisum), o. vých. od Příbramí 80
Cakla (Zacken, Zackenus), ř. v Polsku 63
Caltov (?) (Tsaltonia), neznámá lokalita, snad o. u Plané 127
Cerbenice, m. již. od Poděbrad 214
Cerbonice, o. sev. od Písku 171, 228
Cidlina (Cydlina), ř. 108, 160, 163, 164
Církvice (Cyrkvice), o. vých. od Kutné Hory 255

- Cítov*, o. záp. od Mělníka 236, 238
Ctiněves (Ctinoves), o. pod Řípem 71, 122, 188, 236
Cukmantl (Zuckmantel, dnes Zlaté Hory), m. sev. od Bruntálu 150
Cuknštejn (Cukrstein), hr. záp. od Nových Hradů na Českobudějovicku 223
Cvikov (Zvikavia), m. vých. od Nového Boru 238
Čachrov (Czachrov), m. již. od Klatov 77, 230
Čáslav (Czaslavia) 220, 222, 245, 252
Čáslavský kraj 72, 211, 212, 218, 220—222, 224, 246, 247, 259—261, 266
Častolovice (Czastolovice, Czastalovice), m. záp. od Kostelce n. Orlicí 160, 171, 199, 201, 216
Čechtice, m. již. od Zruče n. Sázavou 221
Čeperka, zaniklý rybník na Pardubicku 165, 219
Čermná (Czirn), o. sev. od Hostinného 100
Černá v Pošumaví (Schwartzbach) 106, 228
Černá Skála, hr. sev. od Přeštice 279
Černčice, o. u Kostomlat p. Milešovkou 238
Černé moře 55, 204, 209
Černíkovice (Czernikowicze), o. záp. od Rychnova n. Kněžnou 216
Černín (Czernin), o. sev. od Hořic 216
Černovice (Czernovicium), m. vých. od Tábora 223
Červená Řečice (Rzeczice Rubra), m. sev. od Pelhřimova 223
Červený Hrádek (Hradek rubrum), o. vých. od Sedlčan 213, 224, 255
Červený Hrádek (Rotenhaus), o. a hr. sev. od Jirkova 230
Červený Hrádek (Hrádek), o. již. od Kouřimi 257
Červený Újezd, o. již. od Unhoště 236
Česká Kamenice (Kamenice, Camenicium) 238, 259
Česká Lípa (Lipa, Lippa, Lippay) 238, 247, 259
Česká Skalice (Skalice, Skalicium) 79, 81, 216, 218
Česká Třebová (Třebova Bohemica) 219
České Budějovice (Budvicium, Budejovicium, Budejovicium) 92, 95, 97, 109, 124, 165, 222, 224, 245, 252
České Středohoří (Prostřední hory, Montes medii) 73, 75, 76
Českomoravská vrchovina (Luna) 52, 70, 206
Český Brod (Broda, Broda Bohemica) 145, 213, 214, 244, 249
Český Dub (Dub) 77, 78, 85, 123, 158, 240, 245, 255, 268
Český Herálec viz *Herálec*
Český Krumlov (Crumlov, Crumlovium, Krumlov) 64, 70, 92, 99, 106, 109, 122, 126, 143, 165, 172, 174, 183—185, 222, 223, 227, 228, 246, 247, 249, 257, 294, 298
Český les 51, 52, 70
Český Šternberk (Šternberk) 213, 214, 262, 279
Čestínkostel (dnes Čestín), o. záp. od Zbraslavic 105, 114
Číhaná (Kschiha), o. sev. od Teplé 117
Číbová (Čížová), kopec u Karlštejna 284, 292
Čistá (Landerwasser), o. vých. od Vrchlabí 107
Čistá (Lauterbachia), zaniklá o. u Slavkovského lesa 102
Čistá, o. mezi Kralovicemi a Rakovnickem 235
Čížkovice, o. již. od Lovosic 238
Čížová (Čížovy), o. sev. od Písku 99, 228
Dácie 205, 209
Dalešín, zaniklá o. 107
Dalmácie 50, 204
Dalovice (Delbicum), o. u Karlových Var 242
Dánsko 49
Dašice (Dassice), m. vých. od Pardubic 218
Davle, o. při ústí Sázavy do Vltavy 109
Deštná (Dessna, Dessny), o. vých. od Soběslavi 113—115, 118, 223
Děčín (Tečna, Dieczinum, Dieczina) 108, 109, 238, 245, 255, 256, 279, 281, 283, 293
Dětenice (Dietenicium), o. záp. od Libáně 216, 240
Děvín, hr. vých. od Mimoně 240, 256, 269, 282, 294
Dírná (Dirni), o. vých. od Soběslavi 114, 223
Dívčí Kámen (Menstein), hr. sev. od Českého Krumlova 228
Divice (Děvicium), o. již. od Loun 236
Dlouhá Ves (Dlouhovos, Langendorf), o. na Kaplicku 143, 228
Dněstr, ř. v SSSR 209
Dobrá Voda (Dobravoda), o. vých. od Benešova n. Černou 106, 118, 122, 223
Dobrovice, m. vých. od Mladé Boleslavi 240
Dobruška 216
Dobřany, m. již. od Plzně 229
Dobřenice (Dobrzenice), o. již. od Nechanic 216
Dobřichovice, o. záp. od Prahy 98, 99, 104
Dobříkov (Dobrzicovicium), o. sev. od Vysokého Mýta 219
Dobříš 225, 256
Dobalice, o. sev. od Nechanic 216
Doksany (Doxan, Doxana), o. již. od Litoměřic 159, 236, 238
Doksy (Doxi, Doxa), m. na Českolipsku 240
Dolní Beřkovice viz *Beřkovice*
Dolní Bousov viz *Bousov*
Dolní Branná viz *Branná*
Dolní Břežany, o. sev. od Jílového 214
Dolní Kramolín (Inferior Cramolina), o. sev. od Plané 117
Dolní Poustevna (Einsidl), m. záp. od Šluknova 107
Dolní Rychnov (Reichstadt), o. již. od Sokolova n. Ohří 242
Domašín, o. vých. od Vlašimi 214

- Domažlice* (Domažlicium, Tusta) 50, 123, 180, 229, 245, 252, 277
- Donín* (dnes Dohna), hr. u Drážďan 255, 268
- Doubavská Hora* (Landsverta), hr. u Teplíc 171, 238, 255, 268, 275, 294
- Doudleby* (Doudlebium), o. již. od Českých Budějovic 223
- Doupov*, o. na Doupovských vrších 231
- Drahenice* (Drahonicium), o. již od Březnice 228
- Drahobuz*, o. již. od Úštěku 238
- Dráčov*, o. sev. od Veselí n. Lužnicí 223, 255
- Drašov*, domnělá obec na místě Domažlic 252
- Dráždany*, m. v NDR 96
- Dražice* (Drazice), hr. u Benátek n. Jizerou 240, 256, 268
- Dršíka*, hr. u obce Skořice na Rokycansku 256
- Dřenice* (Dřevnice), o. sev. od Chrudimi 221
- Dřevénice* (Drzewnice), o. vých. od Jičína 216
- Dřevohryzy* (Zebarhisch), o. vých. od Teplé 117
- Dub* viz *Český Dub*
- Dubeč*, o. sev. od Uhřetěvesi 214, 256
- Dubí* (Eichwald), m. sev. od Teplíc 107
- Dubno*, o. vých. od Příbrami 226
- Duchcov* (Dux) 168, 238, 245
- Dunaj* (Danubius, Danuvius) 51, 54—56, 58, 60, 204—207, 209
- Duryňsko* 51, 156
- Dušníky* (Reinerz, Dusczniki Zdrój), m. v Kladsku 107
- Dvořiště* viz *Horní Dvořiště*
- Dvůr Králové n. Labem* (Curia) 82, 215, 245, 249
- Dyje* (Teia), ř. 55
- Dymokury* (Dymokurium), m. sev. od Poděbrad 142, 199, 215, 216
- Efesos* 136
- Egerberk*, hr. u Klášterce n. Ohří 231
- Egypt* 75
- Eisenberk* viz *Žeberk*
- Encovany*, o. vých. od Litoměřic 238
- Erlbach*, m. v NDR 83
- Ervénice* (Rvenice, Rvenicium), zaniklé m. u Jirkova 231
- Falc bavorská* 51, 54, 142, 144, 147
- Falc Horní* 229, 243
- Falkenburk*, hr. u Jablonného v Podještědí 240
- Falknov* (dnes Sokolov n. Ohří, Falconavia) 242, 245, 256
- Falknov* (Falckenu), o. sev. od Nového Boru 106
- Fasis*, ř. v Kolchidě 179
- Felixpurk*, zámek v Rašovicích na Kadaňsku 242
- Finsko* 50
- Flosmburk* (dnes Flossenburg), hr. v Bavorsku 256
- Francie* 49, 51, 105, 131, 135, 147, 159, 192, 239, 298
- Frankfurt n. Mohanem* (Francofurt), m. v NSR 95
- Frauenberg* viz *Hluboká, Přimda*
- Frauental*, zaniklý klášter u Havlíčkova Brodu 221
- Freistadt*, m. v Rakousku 58, 222
- Frydlant* (Fridlandia) 107, 240, 245, 256, 294
- Frydštejn*, hr. sev. od Malé Skály 240
- Frymburk*, hr. již. od Horažďovic 228, 256, 269, 283
- Frymburk*, hr. vých. od Nového Města n. Metují 282
- Fryšava* (Frissava), o. sev. od Nového Města na Moravě 219, 220
- Galicie*, provincie ve Španělsku 107, 158
- Gallie* 205, 208
- Germánie* 59, 205—207
- Getrbach* viz *Nižbor*
- Glashütte*, m. v NDR 96
- Golčův Jeníkov* (Jeníkov) 221, 222
- Grabštejn* (Grabstein, Grabsteina), hr. vých. od Hrádku n. Nisou 240, 241, 256, 269, 293
- Gutštejn*, hr. u Konstantinových Lázní 254
- Habartice*, o. vých. od Klatov 180
- Habartov* (Habrsberg), o. záp. od Sokolova nad Ohří 242
- Haknovec*, kopec u Karlštejna 284
- Halle n. Sálou*, m. v NDR 81, 82
- Hamburk*, m. v NSR 55, 102, 144
- Ham(m)eln*, m. v NSR 64
- Hamr* (dnes Hamr na Jezeře), o. vých. od České Lípy 107
- Hartenštejn* (Hartstein), hr. u Bochova na Karlovarsku 242
- Hartmanice* (Hartmanitz), m. již. od Sušice 100, 228
- Hasištejn* (Hassenstein), hr. u Místa na Chomutovsku 231, 257, 270, 283
- Haunštejn* (Haustein), hr. u Krásného Lesa na Jáchymovsku 242
- Havlíčková Borová* viz *Borová*
- Havlíčkův Brod* viz *Německý Brod*
- Hazlov*, m. již. od Aše 70
- Házmburk* (Hasenburg, Klapý), hr. sev. od Libochovic 238, 254, 257, 270, 294
- Hejná* (Chejna Bláznivá), o. již. od Horažďovic 172, 174—176
- Helfenburk*, hr. u Bavorova 227, 249, 257, 270, 277, 294
- Helfenburk* (Helfenstein, Hrádek), hr. u Úštěku 257, 270, 271, 277, 278
- Hem* (?), neexistující o. v Krušných horách 86
- Herálec*, o. vých. od Humpolce 221, 249
- Herálec* (dnes Český Herálec) 70, 105, 106, 220
- Hercynský les* 50—52, 172, 177, 180, 181, 206
- Herštejn* (dnes Starý Herštejn), hr. u Poběžovic 230, 249, 257, 270, 294

- Heřmanice n. Labem* 216
Heřmanovy Sejfy (Hermansseüff, dnes Rudník), o. sev. od Hostinného 68, 84
Heřmanův Městec (Městec Hermanni) 218
Hessensko 51
Himlštejn, hr. vých. od Jáchymova 242, 294
Hispanie 206, 208
Hlavenec, o. sev. od Brandýsa n. Labem 239
Hlavno (Globenum), o. vých. od Chlumu n. Ohří 242
Hlinsko 218, 219
Hluboká n. Vltavou (Frauenberg) 223, 228, 256, 269, 293, 294
Hluboš, o. sev. od Příbrami 224
Hlučov (Hlusov), o. v Kokořínském dole u Mšena 169
Hlušice (Hlussice), o. záp. od Nového Bydžova 216
Holandsko 55, 107, 268
Homole (Humelštejn), hr. u Police n. Metují 257, 270
Hora Kutna viz *Kutná Hora*
Hora Svaté Kateřiny (Mons Catharinae), m. na Krušných horách 231
hora sv. Jiří viz *Říp*
Hora Svatého Šebestiána (Sebastianberg, Sebastianberga), m. na Krušných horách 97, 100, 231
hora sv. Vavřince viz *Petrín*
Horažďovice (Horazdovicium) 107, 118, 125, 127, 174, 226, 227, 246, 256
Horní Beřkovice viz *Běškovice*
Horní Blatná (Blatná), m. na Krušných horách 97, 100, 231
Horní Branná viz *Branná*
Horní Dvořiště (Dvořiště), o. vých. od Vyššího Brodu 223
Horní Slavkov (Slavkov, Schlackenwalde, Slackenwalda, Sslackenvalda, Slawkow) 92, 96, 97, 100, 102, 116, 242, 248
Horní Stropnice (Stropnicium), m. záp. od Nových Hradů 122
Horní Vltavice viz *Vltavice*
Horšovský Týn (Tina Horessii, Tinhorssovia, Teynhorssovia, Tientz) 93, 142, 198, 229, 248, 249, 263, 277
Hořenice, o. vých. od Chomutova 82
Hořepník (Horzepnicium), m. sev. od Pelhřimova 223, 257
Hořesedly (Horosedle), o. mezi Žatcem a Rakovníkem 235
Hořešovice (Horešovice), o. mezi Louny a Slaným 236
Hořice v Podkrkonoší (Horzicium) 215, 257
Hořislav, neexistující lokalita 246
Hořovice, m. záp. od Berouna 225, 246
Hospozín, o. sev. od Slaného 236
Hostinné (Hostinna, Hostiney, Arnovia) 110, 216, 246, 257, 270
Hostomice pod Brdy 225
Hostouň (Hostauna), m. sev. od Poběžovic 229
Hostýň (dnes Hostín), dvůr u Úval 214
Hoštětč (Hiersk), o. sev. od Teplé 117
Hošťka (Hosska), m. sev. od Štětí 238, 249, 270, 277
Houska, hr. u Dubé 240, 257, 270
Hradec Králové (Regino-Hradecium, Reginogradecium, Hradecium) 100, 108, 150, 160, 199, 214, 215, 240, 246, 249, 252, 253, 256, 270
Hradecký kraj viz *Královéhradecký kraj*
Hrádek viz *Červený Hrádek*, *Helfenburk*
Hrádek, o. sev. od Sušice 98, 100
Hrádek, hr., dnes ovčín u Hořovic 225
Hrádek, zámek u Nechanic 171
Hrádek Starosedlický, o. vých. od Březnice 228
Hradiště, o. již. od Vlašimi 257
Hradiště, hr. nad Sázavou, dnes osamělý kostel ve Lštění 224
Hradiště, hr. v Blovicích 229, 257
Hradiště viz *Mnichovo Hradiště*
Hradiště hory Tábor viz *Tábor*
Hradištko (Hradisstko), zaniklý hr. a o. u Chlumce n. Cidlinou 216, 257
Hradové Střimelice (Střimelice), o. vých. od Ondřejova 262, 279
Hrob (Grab), m. sev. od Duchcova 98, 100, 238
Hrobčice (Hrobczicze), o. již. od Bíliny 76
Hroby, o. vých. od Tábora 223
Hroubovice (Raubovice), o. sev. od Skutče 218
Hroznětín (Lichtenstadium), m. sev. od Karlových Var 241, 242
Hrubá Skála (Skály), hr. u Turnova 262, 293
Hrubý Rohozec (Rohozec), o. a hr. u Turnova 262
Hrušov (Hrussov), o. sev. od Benátek n. Jizerou 240
Hřibý (Hřib), o. mezi Českým Brodem a Kouřimí 214
Hřivice, o. již. od Loun 231
Hřivínov (Resvicium), o. vých. od Bochova 242
Hudcov (Hogensdorf), o. záp. od Teplíc 231
Humelštejn viz *Homole*
Humml (?), lokalita v Polsku 52
Humolec 221, 223, 256, 263
Hus, hr. u Volar 259
Husinec (Husinecium), m. sev. od Prachatic 126, 227
Hvězda, obora u Prahy 74, 171
Chablavka (Chablovka), ř. na Litoměřicku 109
Chanovice, o. sev. od Horažďovic 228
Cheb (Egra) 55, 56, 83, 107, 114—118, 242—244, 255, 293
Chebský kraj 51, 212, 229, 242, 243
Chejna Bláznivá viz *Hejná*

- Chlum*, o. a hr. u Zbýšova na Čáslavsku 288
Chlum n. Ohří (Culma), m. záp. od Sokolova n. Ohří 92, 243
Chlumec n. Cidlinou (Chlumecium, Chlumecium Wchinskiorum) 100, 142, 151, 154, 171, 182, 190, 199, 215, 216, 253, 255, 294
Chlumín (Clominum), m. již. od Mělníka 148, 158, 214
Chocenice (Chocenicium), o. vých. od Kouřimi 214
Choceň (Chocna) 218, 253
Choltice (Cholticium), m. již. od Přelouče 218
Chomutov (Kommotau, Chommotovium) 66, 86, 92, 103, 107, 137, 142, 145, 231, 232, 245
Chorvatsko 50, 204, 208
Chotěboř 221, 245
Chotěšice, o. sev. od Městce Králové 216
Chotěšov, m. již. od Nýřan 230
Chotýšany (Chotěšany), o. sev. od Vlašimi 214
Choustník, hr. u Soběslavi 223, 255, 294
Chrast, m. vých. od Chrudimi 214, 218
Chrást, jméno dvou obcí u Českého Brodu 214
Chrástany, o. již. od Hostovic 225
Chroustovice (Chroustovicium), o. záp. od Vysokého Mýta 218
Chrudim (Chrudimum, Chrudimium) 146, 218, 245, 249, 252
Chrudimka, ř. 108, 218
Chrudimský kraj 72, 105—107, 199, 211, 212, 214, 215, 218—220, 245, 247, 248, 255, 258, 259, 261, 262
Chřenov (dnes Chřenovice), hr. u Ledče n. Sázavou 255
Chřibská (Kreibitz, Greibitz), m. sev. od České Kamenice 106, 238
Chudonice, m. záp. od Švihova 80, 230
Chudoba, tvrz u hr. Žampachu na Žamberecku 255
Chvalšiny (Chvalčín), m. záp. od Českého Krumlova 228
Chvatěruby, m. a hr. u Kralup n. Vltavou 160, 214, 282
Chýnov (Cheinovia), m. vých. od Tábora 223, 249, 255
Chyšé (Chiss), m. u Žlutic 231, 242, 255
Illyrie, Illyrikum, Illyrsko 204, 205, 207—209
Ilz (Iltza), ř. v NSR 56
Indie 101, 127, 130
Inn, ř. v NSR 58
Itálie 49, 56, 60, 62, 68, 105, 131, 135, 137, 204—206, 208, 239, 270
Ithaka 279
Jablonec n. Jizerou 69
Jablonné n. Orlicí (Jablonka) 216
Jablonné v Podještědí (Gablona) 85, 156, 216 240
Jáchymov (Joachimi Vallis, Vallis Joachimica, Joachimstal) 92, 95—97, 100, 106, 107, 234, 241, 242, 246
Jankov, m. již. od Benešova u Prahy 213, 214, 222
Janovice viz Vrchotovy Janovice
Janovice n. Úhlavou (Janovicium) 229, 257, 271
Jaroměř 81, 108, 161, 163, 186, 199, 215, 216, 218, 246, 249, 253
Javůrka (dnes Javorka), kopec u Karlštejna 284, 292
Jelenia Góra (Hirschberga), m. v Polsku 61, 67, 69, 128
Jelení Louka (Hirschenvise), zaniklá sklárna 106
Jelení skála, návrší v Karlových Varech 111
Jeníkov viz Golcův Jeníkov, Větrný Jeníkov
Jenštejn, o. a hr. již. od Brandýsa n. Labem 214, 256
Jericho 290
Jesenice (Gessenicium), m. záp. od Rakovníka 231
Jeseníky (Gesenckte, Nisské hory, Moravské hory) 54
Jestřebí, hr. u České Lípy 256
Ještěd (Giestera) 77, 78
Jezerka, pramen v Praze Nuslích 119
Jičín 65, 138, 139, 163, 171, 185, 199, 215—217, 245, 255, 281
Jihlava (Iglavia, Iglava, Jehlava) 178, 220, 253
Jihlava (Iglá), ř. 55
Jilemnice (Gilemnicium, Starckenbach) 85, 106, 215, 256
Jílové u Prahy (Gilovy, Gilovia, Gilow) 87—89, 92, 93, 99, 100, 213, 246
Jince (Gince), m. sev. od Příbrami 225
Jindřichův Hradec (Nova domus) 64, 107, 113, 114, 128, 142, 164, 171, 185, 223, 224, 227, 246, 288, 294, 295
Jirkov (Borek, Girkavia, Gerkavia), m. sev. od Chomutova 103, 106, 107, 144, 231, 232
Jistebnice (Gistebnicium), m. mezi Milevskem a Tábořem 224
Jištěřpy, o. mezi Liběšicemi a Úštěkem 238
Jivno, hr. v Lánské oboře na Křivoklátsku 256
Jizera (Gisera), ř. 62, 64, 85, 108, 128, 132, 160, 198, 240
Jizerská louka 63, 125
Jordán, jezero v Palestině 114
Jordán, rybník u Tábora 165, 224
Judea 54
Kacěřov (Kaczerov), o. záp. od Radnice 109, 229
Kácov (Kacov, Kacovium), m. na Sázavě 157, 213, 214, 258
Kačarov (= Kácov?) 105
Kadaň (Cadana) 82, 85, 158, 231, 246, 252
Kadov, o. záp. od Blatné 227, 229
Kalenice, o. již. od Horažďovic 223
Kalich, hr. na Litoměřicku 258, 294

- Kamberk* (Kamberg, dnes Zlaté Hory), m. sev. od Mladé Vožice 223
- Kámen*, o. a hr. u Pacova 223, 259, 294
- Kamenice* viz *Česká Kamenice*, *Štampach*
- Kamenice nad Lipou* (Camenecium) 223, 246
- Kamýk*, hr. u Litoměřic 238, 258
- Kamýk n. Vltavou* (Kameyk) 211, 225
- Kanice*, o. vých. od Domažlic 230
- Kaplice* (Caplicium) 223, 257
- Kardašova Řečice* (Rzeczice Cardassii) 223
- Karlík*, hr. u Dobřichovic 291
- Karlovy Vary* (Thermae Carolinae) 110—113, 115, 116, 118, 158, 241, 242
- Karlštejn*, hr. 79, 80, 104, 129, 134, 147, 187, 225—227, 242, 257, 271, 280, 281, 283—286, 288—292, 294
- Karpaty* 207, 208
- Kasurgis* 212
- Kášíň brad*, domnělý hr. nad Beroukou 214
- Kašperk* (Kasperk, Karlsberga), hr. u Kašperských Hor 227, 228, 257
- Kašperské Hory* (Bergreichenstein) 76, 85, 95, 98—100, 227
- Katovická hora* (dnes asi vrch Šibenice), h. u Katovic, záp. od Strakonice 103
- Katusice* (Katusyce), o. již. od Bělé p. Bezdězem 240
- Kdyně* (Kdinium) 229
- Kestrňany*, o. mezi Pískem a Strakonice 227, 228
- Kladno* (Kladna) 171, 236
- Kladruhy*, m. již. od Stříbra 230
- Kladsko*, země 54, 55, 77, 107, 110, 212, 215, 250, 272, 274, 275
- Kladsko*, m. a hr. v Kladsku 52, 63, 77, 162, 246, 258, 272, 283, 293
- Klapý* viz *Házmburk*
- Kláštepec n. Obří* (Clasterecium) 231
- Kláštepec n. Orlicí* 163
- Klatovy* (Clatovia) 118, 142, 144, 145, 179, 229, 246, 253, 258, 271
- Klecany*, o. sev. od Prahy 213
- Klenová*, hr. na Klatovsku 230, 271, 294
- Klučov*, o. vých. od Českého Brodu 213
- Kněžský vrch*, h. u Horšovského Týna 93
- Kněžský vrch*, kopec u Karlštejna 284
- Knín* (Cnin, dnes Starý Knín) 99, 100, 225, 226, 246
- Koblentz* (Confluentia), m. v NSR 51, 110
- Kocába*, ř. 109
- Kocleřov* (Koczlrizow), o. sev. od Dvora Králové 216
- Koleč* (Deltz!), o. u Zákolan na Slánsku 122
- Kolín* (Colinum) 96, 213, 246, 258, 272
- Koloděje*, o. u Běchovic 214, 259
- Koloveč* (Kolovec), o. sev. od Kdyně 230
- Kolovraty*, o. záp. od Říčan 116, 214, 259
- Komárov* (Comarovium, Commorovium), m. záp. od Hořovic 102, 225, 258
- Komorní Hrádek* (Hrádek ad Sazavam), hr. u Chocerad 214
- Komořany*, o. u Zbraslavi 114
- Komošín*, hr. na Klatovsku 258
- Konojedy*, o. sev. od Úštěku 238
- Konopiště* (Konopištium), zámek u Benešova 213, 214, 258, 271, 294
- Kopáčov* (Kopecznum), o. u Valče na Doupovských vrších 242
- Kopidlno* (Copidlno) 165, 215
- Korkyně*, o. vých. od Dobříše 225
- Kornhaus* viz *Mšec*
- Korsika* 156
- Kosmonosy*, m. sev. od Mladé Boleslavi 171, 240
- Kosova Hora*, m. u Sedlčan 213, 224, 258
- Kost*, hr. u Sobotky 240, 258
- Kostelec n. Černými lesy* (Kostelecium super nigras silvas, Kostelec Slavatův) 214, 258
- Kostelec n. Labem* (Kostelecium ad Albim, Kostelecium Albense) 213, 246, 249
- Kostelec n. Orlicí* (Kostelecium, Kostelecium ad Aquilam) 160, 176, 216, 246, 275
- Kostelec n. Sázkou* (dnes Zbořený Kostelec), hr. 259, 273, 277, 283
- Kostelec n. Vltavou* (Kostelecium Podolskianum) 213
- Kostomlaty n. Labem* 272
- Kostomlaty p. Milešovkou* 238, 258, 272
- Košátky*, o. záp. od Benátek n. Jizerou 240, 291
- Košetice*, m. sev. od Pelhřimova 221
- Košík*, o. a hr. u Libáně 259
- Koštálov*, hr. sev. od Třebenic 238, 258, 271
- Košumberk* (Cosumberga), o. a hr. u Luže na Chrudimsku 218, 258, 288
- Kotnov*, hr. v Táboře 253
- Kounice*, o. sev. od Českého Brodu 213
- Kouřim* (Kaurzimium) 212, 213, 246, 251
- Kouřimský kraj* 105, 148, 157, 158, 211—214, 220, 222, 225, 239, 244—246, 249, 255—263, 266, 268, 272
- Königstein*, hr. v NDR 283
- Krajetice* (Krajevica, dnes Rejdice), o. u Tanvaldu 105
- Krakovec*, hr. u Rakovníka 159, 235, 259, 272
- Králíky* (Krulich) 70, 216, 250, 274
- Královéhradecký kraj* 59, 62, 81, 82, 102, 106, 115, 178, 182, 197, 199, 211, 212, 214—218, 220, 229, 239, 245—247, 250, 255—263, 274, 275
- Kralovice* (Kralovicium, dříve Horní Kralovice) 234, 235, 272
- Kralupy u Chomutova* 231
- Králov Dvůr* (Kralovy dvur), m. záp. od Berouky 198, 225

- Krantzigel* (?), lokalita v Krušných horách (viz poznámku č. 19) 85
- Kraňsko* 205
- Kraselov*, o. a hr. záp. od Strakonice 228, 258
- Krasíkov* (= Švamberk), hr. u Bezdržic 230, 262
- Krásná Hora n. Vltavou* 224
- Krásné Březno* (Březnicium), dnes část Ústí n. Labem 238
- Krásné Údolí* (Schontal), o. na Tachovsku 229
- Krásno* (Schönfelda), o. již. od Horního Slavkova 92, 102
- Krašov*, hr. nad Mží na Kralovicku 259
- Krašovice* (Krassovice), o. již. od Krásné Hory n. Vltavou 224
- Kratochvíle*, zámek u Netolic 138, 228
- Kravaře* viz *Radoušov*
- Krč*, *Krčín*, domnělý hr. Hermundurů 274
- Krkonoše* (Obří hory, Sněžné hory, Ripské hory, Vandalské hory, Cerconossii) 51, 52, 55, 60—71, 78, 84—87, 99, 100, 125, 127—129, 132, 133, 137, 150, 151, 169, 215, 218, 239, 240, 260, 279, 294
- Krnsko*, o. a tvrz již. od Mladé Boleslavi 258
- Krok*, domnělý hrad 250
- Krompach* (Grompach), o. sev. od Cvikova 241
- Krosno*, m. v Polsku 63
- Krty*, o. mezi Strakonice a Horažďovicemi 118
- Krucemburk* viz *Křížová*
- Krumlov* viz *Český Krumlov*
- Krumvald*, o. u Božejova na Pelhřimovsku 106
- Krupá* (Crupa), zaniklá o. sev. od Bíliny 242
- Krupina*, domnělý hrad chorvatského kmene 208
- Krupka* (Crupna, Krupna), m. sev. od Teplic 87, 88, 90, 92, 102, 232, 246
- Krušná hora*, h. u Nového Jáchymova 93
- Krušné hory* (Sudetské hory) 51, 52, 65, 70
- Krušovice* (Krussov), m. sev. od Rakovníka 235
- Kryry*, m. již. od Podbořan 259
- Křenice* (Kssenicium), o. již. od Merklína 132
- Křepkovic* (Schrickowitz), o. již. od Teplé 117
- Křimice*, o. záp. od Plzně 230
- Křinec*, m. mezi Nymburkem a Kopidlnem 142, 199, 240
- Křivce* (Krips), o. sev. od Bezdržic 117
- Křivoklát* (Krzivoklad, Pürglitz) 105, 109, 234, 235, 258, 271, 280, 283, 293
- Křivousudov* (Krzivosudow), m. již. od Zruče n. Sázavou 221, 249
- Křížová* (Krutzburg, Krucenburgum, dříve Krucemburk), m. vých. od Chotěboře 218, 221
- Křtiny* (Kiriteina), m. vých. od Adamova 80
- Kukla*, neexistující hrad 259
- Kumburk* (Cumburg), hr. sev. od Jičína 216, 258, 268, 294
- Kunatice*, domnělá o. pod Kunětickou horou 272
- Kunčice* (Kunczice, Pelitzdorf), o. již. od Vrchlabí 107, 216
- Kunětická Hora*, hr. u Pardubic 157, 171, 216, 258, 272, 294
- Kunratice u Prahy* 108, 159, 280
- Kunvald*, m. sev. od Žamberka 163
- Kunžak* (Kumzakum), m. vých. od Jindřichova Hradce 223
- Kunžvart* (Konigswarta), hr. u Strážného na Šumavě 230
- Kuřívody* (Kuří voda), o. u Mimoně 240, 258
- Kutná Hora* (Hora Kutna, Cuttna, Cutenberga, Kutenberga) 87, 90—93, 95, 96, 98, 100, 102, 127, 132, 133, 146, 157, 158, 171, 220, 221, 246, 273
- Künigsbon* (?), neznámá lokalita (viz poznámku č. 126) 242
- Květnice*, o. již. od Újezda n. Lesy 214, 259, 272, 273
- Kydliny* (Kidliny), o. vých. od Klatov 230
- Kynast*, h. v polských Krkonoších 69
- Kynšperk n. Ohří* (Kinsperg, Königsberga) 231, 242, 258
- Kynžvart* (Königswarta, dnes Lázně Kynžvart) 85, 86
- Kypr* 127
- Kyšperk* (Kyssperg, dnes Letohrad) 171, 199, 216, 258
- Kyšperk* (= Supí Hora), hr. u Krupky 258
- Labe* (Albis) 51, 52, 54, 55, 58—60, 62, 63, 68, 85, 105, 108, 109, 133, 148, 159—163, 169, 204, 209, 213—215, 218, 237, 238, 240, 244, 245, 247, 255, 268, 272, 274, 279, 282
- Lacembok*, hr. u Ledče n. Sázavou 259, 274
- Lahn*, ř. v NSR 51
- Landek*, m. v Polsku 110, 115
- Landštejn*, hr. u Nové Bystrice 223, 259, 294
- Lánov* (Langenau), o. u Vrchlabí 102, 107
- Lanškroun* (Landskrona, Landskron, Landscrona) 216, 219, 247, 249, 250, 259, 273, 274
- Lanšperk*, hr. u Ústí n. Orlicí 249, 259, 274
- Láz* (Lazium), o. u Bohutína na Příbramsku 100
- Lázně Kynžvart* viz *Kynžvart*
- Lazsko* (Lasko), o. u Milína na Příbramsku 228
- Ledeč n. Sázavou* (Ledec ad Sazavam) 221, 247
- Leiden*, m. v Holandsku 107
- Lemberk*, hr. u Jablonného v Podještědí 240
- Leskovecká Cerekvice* (Cerekvice Leskovecia, dnes Léskovec) 223
- Lesná* (Schenwaldt), o. záp. od Tachova 229
- Leskov* (Leskov), o. vých. od Plané 229
- Lěšno*, *Lěšno* viz *Líšno*
- Letohrad* viz *Kyšperk*
- Letovice*, zámek a m. na Moravě 75
- Levín*, o. sev. od Úštěku 108, 156, 238

- Lbenice* (Lehnicium), m. vých. od Prachatic 196, 228
- Lbota*, blíže neurčená obec v Bechyňském kraji, (viz poznámku č. 116) 223
- Libáň* (Libanie), m. již. od Sobotky 216
- Libčeves* (Libčoves), o. sev. od Loun 238
- Libeň*, součást Prahy 213
- Libeň* viz *Vysoká Libeň*
- Liberec* (Reichenberg, Reichenberga, Liberikum) 85, 240
- Liběchov* (Libochovia), m. sev. od Mělníka 142, 199, 238, 240
- Liběšice*, o. záp. od Ústěku 73, 74, 122, 156, 198, 238
- Libchava*, o. záp. od České Lípy 238
- Libice n. Cidlinou* (Libicium) 108, 163, 216
- Libín* (= Prachatická hora), h. u Prachatic 77
- Libkovic*, o. u Lubence na Žluticku 116
- Libníč*, pramen u Prachatic 78
- Libochovice*, m. záp. od Roudnice n. Labem 137, 178, 238
- Libštejn* (Libsteinium), hr. na Mži u Liblína 231
- Libušín*, o. již. od Slaného 250
- Líčkov* (Ličkovia), o. již. od Žatce 231, 259
- Lichnice* (Lichtemburg, Lichtenburk), hr. u Tře-
mošnice 221, 249, 253, 259, 273, 283
- Limberk* (Lamberg), o. vých. od Poličky 219
- Lípa*, o. u Kadaně 157, 158
- Lípa* viz *Česká Lípa*
- Lípka*, o. u Horního Bradla 219
- Lipnice n. Sázavou* (Lippnice) 99, 182, 221, 247, 259, 294
- Lipník*, o. vých. od Benátek n. Jizerou 180
- Lípová* (Hanspach, Honspach), m. ve Šluknov-
ském výběžku 237, 238
- Lipsko*, m. v NDR 60, 110
- Líšno* (Líštně, Léštno, Léšno), o. a hr. již. od
Benešova 214, 245, 259, 273
- Líšov* (Lissovium, Licovium), m. vých. od Čes-
kých Budějovic 223
- Líštně* viz *Líšno*
- Litavka* (Aqua Divicensis), ř. na Berounsku 109
- Litavsko* 50
- Litice n. Orlicí* 79, 216, 218, 259, 274, 294
- Litoměřice* (Litomierzicze, Litomericius, Lido-
mericium) 73, 75, 76, 109, 132, 146, 159,
161—163, 222, 237, 247, 251
- Litoměřický kraj* 56, 73, 146, 168, 211, 212, 231,
237—239, 244—248, 254—260, 262, 263,
266, 272, 275, 277, 279, 280
- Litomyšl* (Litomygium, Litomyšlum) 72, 107,
218, 247, 249, 259, 273
- Litýš*, hr. na úbočí Sedla u Ústěku 259
- Livónsko* 50
- Lnáře* (Lnař, Schlüsselburg), m. záp. od Blatné
228, 274
- Lobkovic*, dnes součást Neratovic 214
- Lobkovický Chlumec* (Chlumec Lobkovicianum,
dnes Vysoký Chlumec) 224
- Lochovice*, m. záp. od Hořovic 225
- Loket* (Cubitus) 92, 241, 242, 247, 259, 273, 274,
293
- Loketský kraj* 52, 56, 93, 96, 103, 212, 231,
241—243, 245, 248, 254—256, 302
- Lomnice n. Lužnicí* (Lomnicium) 223
- Lomnice n. Popelkou* 216
- Lopata*, hr. u Štáhlav 230, 259, 274
- Losiná* (Lossyna), o. již. od Starého Plzeňce 100
- Lotrinsko* 110
- Loucká*, úval na Žatecku (dnes jméno dvou obcí)
77, 78, 234
- Loučim* (Luczim), o. vých. od Kdyně 100
- Loučná* (Laučna), ř. 108
- Louny* (Louna, Launy, Launa, Luna) 58, 144,
146, 189, 197, 231, 247, 252
- Louňovice p. Blaníkem* 214
- Loutkov* (Lautcovium), o. u Hořepníka 223
- Lovosice* 76
- Lovaš*, h. u Lovosic 75, 76
- Luby* (Lubum), o. již. od Klatov 230
- Luby* (Schönpach), m. sev. od Chebu 242
- Luka* (Lukum), m. vých. od Bochova 242
- Lukavec*, m. sev. od Pacova 223
- Lukavice* (dnes Dolní Lukavice), o. sev. od Pře-
štic 229
- Lukov*, o. a hr. na Moravě 253
- Luže* (Luzie), m. sev. od Skutče 219
- Lužice* (Lusatia) 50, 52, 63, 144, 147, 204, 237,
239, 268
- Lužnice* (Luznice), ř. 109, 160, 245
- Lübeck*, m. v NSR 55
- Lykie* 150
- Lysá n. Labem* (Lissa) 240, 259, 274
- Magdeburk*, m. v NDR 129
- Machovice*, o. vých. od Zruče n. Sázavou 214
- Maiotské jezero* (Azovské moře) 204, 209
- Malá Asie* 205
- Malé Březno* viz *Březno*
- Malešov* (Malessow), m. již. od Kutné Hory 220,
260
- Malín*, o. u Kutné Hory 91
- Malše* (Malcza), ř. 109
- Malý Stožec* (Scheberle), h. v Lužických horách
86, 128, 130
- Martinice*, o. u bývalých Dolních Kralovic 221,
289
- Martinov* (Marteraw), o. mezi Mariánskými Lá-
zněmi a Planou 117
- Mašfov* (Masstovium), m. již. od Kadaně 231,
260
- Medvědí potok*, ř. v Krušných horách 85
- Medvědice*, o. záp. od Lovosic 238
- Memel*, ř. v SSSR (dolní tok Němenu) 205
- Merklín* (Merklinium), m. u Přeštic 229

- Metuje* (Metuge), ř. 63, 108
Měděnec, m. na Krušných horách 87
Měchov (Machovicium), o. záp. od Toužimi 242
Mělník (Mielnicum, Melnikum, Melnik) 108, 109, 146, 148, 157, 159, 213, 237, 239, 247, 249, 251, 260, 275, 291
Městec Králové viz *Městec Odraný*
Městec Odraný (dnes Městec Králové) 216
Miedzylesie (Mittelwald), m. v Polsku 52
Michalovice, hr. u Mladé Boleslavi 294
Michalovy Hory (Michelberg), m. vých. od Plané 101, 260
Mikovice (Mikovicium), součást Kralup n. Vltavou 93, 199, 236
Milavče, o. sev. od Domažlic 123
Milešov (Milesov), m. záp. od Lovosic 238, 260, 275
Milešovka, h. nad Milešovem 73, 74
Miletín, m. mezi Hořicemi a Dvorem Králové 216, 260
Milevsko 223, 247
Milhostov (Müllrstaw) o. vých. od Mariánských Lázní 117
Miličín, m. již. od Votic 213
Milín (Milinum), m. již. od Příbrami 228
Milštejn, hr. u Cvikova 260
Mimoň 63, 107, 240, 269
Mirošov (Miressovicium), m. již. od Rokycan 103
Mirošovice (Mirešovice), o. již. od Bíliny 73, 75, 238
Mirotice, m. sev. od Písku 228
Mirovice, m. již. od Příbrami 228
Misenberk viz *Nížbor*
Míšeň (Misnia) 50, 51, 55, 100, 109, 127, 142—144, 156, 164, 208, 231, 237, 243, 246, 268
Mitrovice (dnes Staré Mitrovice), o. vých. od Sedlčan 224
Mladá Boleslav (Boleslav, Boleslavia Nova, Boleslavia Junior) 85, 238, 240, 244, 253, 255
Mladá Vožice (Vožice, Vozice) 104, 223
Mladé Bříšně viz *Bříšně*
Mladějovice, o. mezi Strakonice a Protivínem 282
Mladkov, m. vých. od Žamberka 216
Mnich, o. záp. od Kamenice n. Lipou 223, 260
Mnichov (Eindla), o. sev. od Mariánských Lázní 117
Mnichovo Hradiště (Hradiště Monachorum) 82, 85, 216, 240
Mníšek p. Brdy 225, 260
Moesie 209
Mohan, ř. v NSR 51, 55, 95
Mohuč (Moguntium), m. v NSR 110
Mochov (Mochovice), o. záp. od Hartmanic na Sušicku 228
Mokrovousy, o. mezi Hradcem Králové a Hořicemi 216
Moldavsko 50
Montefiascone, h. u Sieny v Itálii 192
Montserrat, pohoří ve Španělsku 267
Morašice (Morassice), o. záp. od Litomyše 219
Morava, země 49—51, 67, 70, 75, 80, 150, 156, 181, 204—207, 218, 220—222, 250, 253, 269, 274
Morava, ř. 55, 205, 215
Moravská Třebová 70
Moravské hory viz *Jeseníky*
Mosela, ř. v NSR 51
Moskevsko 50
Moskva 157
Most (Pons, Brixia) 85, 132, 231, 247, 260, 275
Mrlina, ř. 108
Mšec (Kornhaus), m. sev. od Nového Strašecí 236, 294
Mšeno (Mseno) 167, 169, 240, 260
Mukařov (Munkačov), o. sev. od Ústěku 238
Muncifaj viz *Smečno*
Mur, ř. v Rakousku 282
Mutěšín (Mutětín, Mutienin), m. záp. od Hořovského Týna 103, 229
Mýsle 205
Mýto (Meyto, dříve Popelovo Mýto), m. již. od Zbirohu 225, 247
Mýto viz *Vysoké Mýto*
Mže (Miza, Misa, Mza), ř. 85, 109, 110, 208, 230, 235, 245, 284, 291
Nába (Naab), ř. v NSR 55, 56
Načeradec, m. již. od Vlašimi 77, 223
Načatín, o. sev. od Hory Svatého Šebestiána 106
Náchod 81, 199, 215, 216, 257, 260, 275, 294
Nalžovy (Nalžov, Nalžovium, dnes Nalžovské Hory), m. sev. od Sušice 98, 100, 228
Návarov, hr. u Vysokého n. Jizerou 240, 260
Nebílov (Nebylovium, Nebilovium), o. již. od Plzně 80, 100, 229
Neckar, ř. v NSR 51
Nečtiny (Nectiny), m. záp. od Manětína 230, 253, 260
Nedrahovice (Nedrahovicium, Nedrahonicium), o. již. od Sedlčan 213, 224
Nehvizdy (Nehvizd), o. již. od Čelakovic 214
Nechanice, m. vých. od Nového Bydžova 216
Nechranice, o. vých. od Kadaně 243
Nejdek (Neidek), m. v Krušných horách 242
Nelahozeves, m. sev. od Kralup n. Vltavou 214, 236
Nemysl (Nemysle), o. záp. od Mladé Vožice 223
Nepomuk (Nepomukum), m. již. od Blovic 80, 100, 226, 229, 250
Nepomysl (Nepomysle), m. záp. od Podbořan 231
Neratovice 80, 214

- Netolice* (Netolicium) 138, 172, 196, 211, 227, 228
- Neustupov* (Neustupovium), m. již. od Votic 223
- Neveklov*, m. záp. od Benešova u Prahy 224, 225
- Nezdice* (Nesnicz), o. vých. od Teplé 117
- Němčice*, o. sev. od Kdyně 229
- Německo, německé země* 49, 56, 66, 105, 115, 118, 127, 129, 138, 148, 156, 159, 169, 172, 177, 178, 192—194
- Německý Brod* (Broda Teutonicorum, Teutobroda, dnes Havlíčkův Brod) 220, 244, 253
- Němen*, ř. v SSSR 205
- Ničov* (Niczow), osada vých. od Konstantinových Lázní 118
- Nižošovická hora* (mons Nehossovicius) (viz poznámku č. 14) 83
- Nikomédie* 148
- Nisa*, ř. v Polsku 55, 63
- Nisské hory* viz *Jeseníky*
- Nižbor* (Misenberk, Nižburk, Nyzburg, Getzbach!), m. a hr. na Křivoklátsku 102, 225, 260, 283
- Norimberk*, m. v NSR 60, 96, 102, 110, 142, 144, 230
- Norsko* 49
- Nová Bystrice* (Bystricium Novum), m. již. od Jindřichova Hradce 70, 106, 223, 245
- Nová Cerekev* (Cerekvice Nova), m. záp. od Pelhřimova 114, 223
- Nová Paka* (Paka) 100, 216
- Nová Plzeň* viz *Plzeň*
- Nové Hrady*, m. vých. od Kutné Hory 221
- Nové Hrady* (Novohradum), m. již. od Třeboně 223
- Nové Hrady* (Novohradum), m. záp. od Litomyšle 218, 260
- Nové Hrady* viz *Nový Hrad*
- Nové Město n. Metují* (Nova Civitas) 215
- Nové Strašecí* (Strassecium) 235
- Novohradské hory* (Luna) 51, 52, 70, 71
- Nový Berštejn* (Berstein Novum), o. sev. od Dubé 240, 241
- Nový Bydžov* (Bydzovium Novum) 215, 245, 253
- Nový Dvůr*, osada již. od Libáně 199
- Nový Hrad, Nové Hrady* (Novohradum), o. vých. od Postoloprta 231, 260
- Nový Hrad* (Nové Hrady), hr. u Rychnova n. Kněžnou 260
- Nový Ronov* (Ronov Novum), zámek u Oskořínka na Nymbursku 240
- Nový Rychnov* (Richnovia Nova), m. záp. od Jihlavy 223
- Nymburk* (Nimburgum, Nymburga) 108, 146, 159—161, 215, 217, 247, 252, 272
- Nýrsko* (Nejrskum) 229
- Obděnice* (Wobděnice), o. mezi Sedlčany a Milevskem 224
- Obří hory* viz *Krkonoše*
- Obříství* (Vobříství, Obřístvo) 148, 160, 198, 214, 263, 282
- Obytce* (Obitecium, Obicium), o. vých. od Klatov 142, 230
- Odenwald*, krajina v NSR 51
- Odolena Voda* (Wodolka, Odolka) 157, 214
- Odra*, ř. v Polsku 55, 63, 209, 297
- Oheb*, hr. u Seče na Chrudimsku 263
- Ohře* (Egra), ř. 55, 56, 86, 109, 131, 139, 159, 238, 241, 243, 247, 251, 258, 273
- Ojvín* (Ojbin), hr. a m. v Lužici 283
- Okoř*, hr. u Roztok u Prahy 236, 260, 294
- Okrouhlice*, o. záp. od Havlíčkova Brodu 221
- Olbramovice*, m. sev. od Votic 223
- Olivetská hora*, v Palestině 72
- Olivetská hora*, návrší v Litomyšli 72
- Olomouc* 253, 295
- Olšany* (Wolsse), dvůr záp. od Kralovic 229
- Oltářík*, hr. u Děkovky na Lovosicku 263
- Olympia* 135
- Opálka*, o. a hr. již. od Klatov 229, 260
- Opatovice n. Labem* 156, 218, 272
- Opočno* (Opoczna) 199, 215, 260
- Oreb*, návrší v Třebehovicích 72
- Orlice*, součást Letohradu 160, 171, 216
- Orlice*, ř. (Aquila, Aquilla) 79, 108, 160, 178, 218, 274, 275
- Orlík* (Vorlík), hr. nad Vltavou 227, 228, 263, 281, 293
- Orlík* (Worlik), hr. u Humpolce 221, 223, 263
- Orlov* (Worle), o. již. od Humpolce 218
- Osečany* (Wosečany), o. sev. od Sedlčan 224
- Osek*, o. a hr. vých. od Teplíc 98, 103, 156, 194, 237, 238, 277
- Osek*, o. sev. od Rokycan 229
- Oselce* (Oselec), o. sev. od Horažďovic 228
- Ostromeč*, hr. nad Vltavou 263
- Ostroměř* (Wostromierz), o. záp. od Hořic 216
- Ostrov* (Insula), býv. klášter u Davle 212, 213, 224, 225
- Ostrov*, o. již. od Brandýsa n. Labem 249
- Ostrov n. Obří* (Ostrow, Schlackenwerda, Sslackewerda) 139, 170, 242, 248
- Ostrý*, hr. u Benešova n. Ploučnicí 280
- Ostrý*, hr. u Milešova (Šarfenštejn, Schorffenstein) 263, 279, 280
- Ostrý* (dnes Ostré), o. a hr. v Doupovských vrších 231
- Otava* (Vatava), ř. 84, 85, 109, 126, 127, 159, 160, 224, 226—228
- Otovice* (Otvovicium), o. sev. od Karl. Var 242
- Otročin* (Landeck, Landecka), o. sev. od Teplé 117, 229
- Ovčáry* (Owczarze), o. sev. od Kolína 221

- Paběnice*, o. již. od Kutné Hory 221, 261
Pacov (Paczovium) 223, 261
Paka viz *Nová Paka*
Panenské Břežany, o. sev. od Prahy 214
Panenský Týnec (Teinicium), o. mezi Slaným a Louny 236, 247
Pannonie 205
Pardovice (Pardovic), dříve obec, dnes samota již. od Týna n. Vltavou 223
Pardubice (Pardubicium) 107, 108, 154, 165, 171, 196, 199, 218—220, 248, 293
Paros 104
Pasov, m. v NSR 56, 70
Pasovský les, krajina v NSR 52
Pátek, o. vých. od Loun 178, 236, 261
Pauerhütte, zaniklá sklárna u Újezda Svatého Kříže 106
Pecínov (Pecinovium), dříve o., dnes dvůr mezi Benešovem a Postupicemi 214, 220
Pecka (Peczka), m. a hr. vých. od Nové Paky 215, 261, 275
Peking 129
Pelhřimov (Pelhrzimovium, Pelhrzimow) 222, 248
Pernštejn, hr. na Moravě 64, 172, 269
Perštejnec, o. již. od Kutné Hory 261
Petrohrad (Petersburg), o. a zámek již. od Podbořan 235, 260
Petrovice, název několika obcí v Královéhradeckém kraji (viz poznámku č. 113) 216
Petrovice (Petrowitz), o. záp. od Humpolce 218
Petrín (hora sv. Vavřince) 70—72, 252, 284
Pěkná (Ssenau), o. u Lipna 228
Pětipsy, o. záp. od Žatce 231
Pfreimd, ř. v NSR 56
Pičín, o. sev. od Příbrami 225
Pilníkov, o. sev. od Dvora Králové 216
Pirka (Beeken), zaniklá o. na Tepelsku, dnes polesí 117
Písek (Piseca) 78, 84, 99, 160, 224, 227, 228, 247, 251, 253
Pístov (Listavia), o. již. od Mariánských Lázní 117
Pivoň, o. záp. od Poběžovic 80
Planá 85, 95, 97, 106, 107, 229, 230, 241, 248, 261
Plánice (Planicium), m. vých. od Klatov 229
Plaňany, m. záp. od Kolína 214
Plasský potok 109
Plasy, m. sev. od Plzně 230
Ples (dnes Starý Ples), o. vých. od Josefova 216
Plešivec, vrch u Karlštejna 284
Plešné jezero (Pleckenstein), jezero na Šumavě 168
Ploskvice, m. vých. od Litoměřic 238
Ploučnice (Plaucznicze), ř. 78, 109, 245
Pluhův Žďár (Žďar Pluhovy), o. sev. od Kardašovy Řečice 223
Plzeň (Plsna, Plzna, Pilsna Nova) 104, 109, 222, 229, 247, 251, 252, 271
Plzeňský kraj 51, 77, 102, 106, 132, 163, 179, 211, 212, 225, 226, 229—231, 234, 243, 245—249, 254, 257—263, 266, 272, 278, 282
Poběžovice (Ronsperg, Ronsperga, Ronšperk), m. záp. od Horšovského Týna 107, 229, 261, 270, 276
Počátky 223
Počepice, o. již. od Sedlčan 224
Podbrdský kraj 102, 103, 178, 212, 225, 226, 229, 234, 245—247, 256, 257, 260, 263, 266, 280, 282
Poděbrady (Podiebradium) 150, 151, 154, 165, 171, 215, 216, 218, 260
Podhora (dnes Podhorní vrch), h. u Mariánských Lázní 77, 117, 294
Podhorní rybník, rybník u Mariánských Lázní 77, 113, 117
Podlažice (Podlazice), o. sev. od Skutče 219
Podmokelský potok (Badebacha) 109
Podsedice, o. záp. od Třebenic 131, 238
Pokratice, o. sev. od Litoměřic 76
Police n. Metují 216
Polička (Policzka) 70, 218, 247, 249
Polná, m. mezi Jihlavou a Přibyslaví 221, 247, 261
Polom (Polomum), o. mezi Bochovem a Žluticemi 242
Polsko 50, 54, 67, 83, 105, 115, 118, 172, 204—206, 209, 243
Polsnice (snad Strzegomka), ř. v Polsku 63
Pomořany 204
Popelovo Mýto viz *Mýto*
Popovice (Pfafengrün), o. sev. od Teplé 117
Poříčí viz *Spálené Poříčí*
Poříčí (Porzicium), o. již. od Českých Budějovic 106
Poříčí n. Sázavou 213, 224
Postoloprty (Porta Apostolorum, Postolopr) 75, 76, 231
Postupice, o. mezi Benešovem a Vlašimí 214
Potštejn (Potenstein), hr. a m. vých. od Kostelce n. Orlicí 216, 261, 275, 294
Praha 56, 59, 66, 69, 71, 72, 74, 80, 82, 83, 87, 90, 93, 99, 103—105, 107—109, 113, 115—117, 119, 122, 123, 130, 132—134, 137, 139, 142, 144—148, 150, 156, 157, 159, 160, 165, 169, 171, 174, 182, 186, 198, 211, 212, 214—216, 224, 228, 231, 235, 236, 238, 244—249, 251—263, 266—268, 271, 272, 275, 279, 283, 284, 286, 288, 292, 293
Prachatice (Prachaticium) 50, 52, 78, 196, 227, 247, 270, 277
Prachatická hora viz *Libín*
Prácheň, hr. u Horažďovic 222, 226

- Prácheňský kraj* 51, 78, 83, 85, 94, 107, 118, 132, 211, 212, 222, 223, 225—230, 245—249, 254, 256—258, 261—263, 266
- Pramen Sváté Anny* (Fons Sanctus ad s. Annam) zaniklá sklárna 106
- Prameny* (Sangerberga), o. ve Slavkovském lese 117
- Pravda*, hr. záp. od Loun 261
- Prčice* 224
- Pregel* (dnes Pregola), ř. v SSSR 205
- Prostiboř* (Prostiboře), m. sev. od Horšovského Týna 229
- Protivín* 228, 283
- Prunéřov*, o. sev. od Kadaně 82, 86
- Prusy* 50
- Přelouč* (Przelaucz) 218, 219
- Přemilovice* (Przemluvicium, dnes Sedlec), o. u Karlových Var 242
- Přerov n. Labem* (Přerovia) 213, 261
- Přeštice* (Přešticium) 229
- Příbram* (Przibramum, Przibramium) 85, 87, 88, 92, 98, 100, 122, 227, 228, 247, 249, 252, 261, 275, 276
- Příbyslav* (Przibislavia) 220
- Příchovice*, o. již. od Přeštic 229
- Přimda* (Frauenberg), m. a hr. na Tachovsku 229, 245, 256, 260, 269, 275, 283, 294
- Přísečnice* (Prziseznicium, Březnicium, Presnitz), zaniklé m. vých. od Vejprt, dnes údolní nádrž 50, 52, 85, 86, 92, 95, 97, 100, 231, 232
- Přívětice* (Przibetice), o. sev. od Rokycan 106
- Psáry* (domnělý název Vyšehradu) 208
- Pšovka* (Pssovka), potok na Mělnicku 109
- Pšovky* (Psovlae), o. záp. od Rakovníka 235
- Ptačí kámen*, h. v Lužických horách 86
- Pyreneje* 49
- Pyšely* (Pysely), o. sev. od Poříčí n. Sáz. 198, 214
- Rabena* (?), neznámá tvrz 268
- Rábí*, hr. u Horažďovic 125, 174, 175, 228, 261, 270, 276
- Rabštejn n. Střelou* (Rabstein) 116, 231
- Radbůza*, ř. 109
- Radenín*, o. vých. od Tábora 223
- Radíč*, o. záp. od Votic 224
- Radíč*, o. sev. od Sedlčan 224
- Radkovice*, jméno tří obcí v záp. Čechách (viz poznámku č. 122) 226
- Rádlo*, o. u Jablonce n. Nisou 107
- Radnice* (Radnicium), m. sev. od Rokycan 103, 229
- Radobýl*, h. u Litoměřic 75, 76
- Radoušov* (Radaušov, dnes Kravaře), o. záp. od České Lípy 238
- Radyně* (Radině), hr. u Starého Plzece 100, 229, 251, 261, 277
- Rakousy* 51, 59, 60, 83, 110, 137, 147, 180, 191, 206, 222, 226, 237
- Rakovnický kraj* 211, 212, 225, 229, 231, 234, 235, 248, 255, 258—260
- Rakovnický potok* 109
- Rakovník* (Rakona, Rakownicium, Rakonicium) 144, 222, 234, 235, 248, 253
- Ralsko*, h. a hr. u Mimoně 240, 261, 278, 294
- Rataje n. Sázavou* 198, 214, 262, 278
- Ratboř* (Radborz), o. záp. od Kolína 132, 214
- Ratibořské Hory*, m. mezi Tábořem a Mladou Vožicí 98—100
- Razice* (Razyce), o. již. od Bíliny 238
- Reichenau*, m. v Rakousku 222
- Reichenberg* viz *Liberec*
- Rejdice* viz *Krajetice*
- Rejštejn*, m. u Kašperských Hor 228
- Rípské hory* viz *Krkonoše*
- Ročov*, o. mezi Louny a Rakovníkem 231
- Robozec* viz *Hrubý Robozec*
- Rochenštejn* (?), neznámý hr. 216
- Rokycanský potok* 109
- Rokycany* (Rokycana, Rokicium, Rokycanum, Rokycana) 103, 229, 248
- Rokytnice n. Jizerou* 69, 107, 216
- Rokytnice n. Orlicí* 216
- Ronov*, hr. u České Lípy 238, 278
- Ronov n. Sázavou* 221, 261
- Ronovec*, hr. u Havlíčkova Brodu 262
- Ronsewall*, hrabství ve Španělsku 64
- Ronsperk* viz *Poběžovice*
- Rosice*, o. vých. od Chrudimi 218
- Rosnice*, o. u Karlových Var 85
- Roterell* (?), potok v Krušných horách 85
- Roudnice n. Labem* (Roudnicium, Raudnicium) 71, 123, 159, 188, 211, 236, 248, 249, 257, 261, 277, 278
- Roupov* (Roupovia), hr. u Přeštic 229, 230, 261, 276, 277, 294
- Rovné*, o. pod Řípem 71
- Roztěž*, o. již. od Kutné Hory 92
- Roztoky* (Roztok), o. již. od Děčína 98, 100, 238
- Rožďalovice*, m. již. od Libáně 165, 240, 262
- Rožmberk n. Vltavou* (Rozenberga) 70, 174, 223, 261
- Rožmberk*, rybník u Třeboně 165
- Rožmitál p. Třemšínem* 228, 261
- Rudník* viz *Heřmanovy Sejfy*
- Rudolfovo* (Rudolfstad), m. vých. od Českých Budějovic 92, 95, 97, 98, 100, 223
- Rumburk* (Rumburg) 237, 238
- Rvenice* viz *Ervěnice*
- Rybnov*, hr. u České Lípy 262
- Rychmburk* (Rychmburga), hr. u Skutče 218, 261, 294
- Rychnov n. Kněžnou* (Richnow, Rychnovium) 163, 216, 248, 262
- Rychnov n. Malší* 70, 228
- Rychnov u Nových Hradů* 106

- Rýn*, ř. v NSR 54, 55
Rýzmburk (Risenburg), hr. u Kdyně 123, 229, 261, 277
Rýzmburk (Risenburg), hr. u Oseka 156, 223, 237, 238, 242, 254, 277, 294
Rýzmburk, hr. u České Skalice 216
Řecko 50, 204
Řečice, o. vých. od Miletína 107
Řehnice, o. vých. od Mladé Boleslavi 240
Řepice, o. vých. od Strakoníc 122, 228, 261, 276
Řepín, o. mezi Mělníkem a Mladou Boleslaví 240
Řezná (Regen), ř. v NSR 55, 56
Řezno (Regensburg), m. v NSR 55
Říčany u Prahy 214
Řím 142, 284
Římov (Hřímov), m. již. od Českých Budějovic 223
Říp (hora sv. Jiří) 58, 70, 71, 122, 147, 187, 188, 235, 236
Řísnice (Rzisnicium), o. mezi Načeradcem a Mladou Vožicí 223
Sadlov, neexistující hr. 262
Sadová (Sadowy), o. sev. od Nechanic 216
Sadská (Saczka), m. záp. od Poděbrad 213
Sála (Saale), ř. v NDR 55
Samšina (Samšin), o. vých. od Sobotky 240
Sardinie 156
Sarmatské moře 204, 205
Sarmatsko 51, 204—209
Saská Kamenice (dnes Karl-Marx-Stadt) 96
Sasko, *Sasy* 55, 81, 84, 147, 156, 208
Sázava, ř. 105, 109, 110, 160, 208, 213, 214, 259
Sázava, m. na Sázavě 214, 262
Scimburk, neexistující hr. (viz poznámku č. 112) 216
Sebuzín, o. sev. od Lovosic 106
Seč, o. u Sečské přehrady na Chrudimce 219
Sedčice, o. záp. od Žatce 231
Sedlčany (Sedlczanum, Sedliczany) 100, 224
Sedlec (Sedlecium), m. u Kutné Hory 221
Sedlec viz *Přemilovice*
Sedlice (Sedlicium), m. sev. od Strakoníc 228
Sedlo, h. u Liběšic 73—75, 122, 147
Semily (Semilow) 216, 240
Senomaty, m. záp. od Rakovníka 234
Senožaty (Senozaty), o. záp. od Humpolce 221
Severní moře 55
Sezemice, m. vých. od Pardubic 219
Sezimovo Ústí (Austi, Austa, Ústí n. Lužnicí) 110, 211, 244
Schneeberg, m. v NDR 96, 186
Schreckenberg, m. v NDR 96
Schwartzwald, krajina v NSR 51
Siena, m. v Itálii 192
Sinai, h. v Palestině 73
Sión, h. v Palestině 72
Sión, hr. u Kutné Hory 262, 279
Sión viz *Strahov*
Sítiny (Rauschebach), o. sev. od Mariánských Lázní 117
Skála viz *Černá Skála*
Skalice viz *Česká Skalice*
Skalka, o. záp. od Lovosic 238
Skály viz *Trosky*, *Hrubá Skála*, *Vranov*
Skály (= Vranov), hr. u Turnova 75, 279
Skotsko 125
Skřípel, o. vých. od Hořovic 226
Skřivany, o. sev. od Nového Bydžova 216
Skythie 60
Slaná Studně (Saltzbrunn, Sczawno Zdrój), m. v Polsku 83
Slánský kraj 123, 211, 212, 214, 225, 231, 234—237, 244, 248, 249, 254, 255, 257, 259—261, 263, 266
Slaný (Slaney, Slana) 81, 82, 118, 119, 122, 145, 146, 222, 235, 236, 248, 251
Slatiňany (Slatinany), m. již. od Chrudimi 218
Slavětín (Slavětinum), o. vých. od Loun 236
Slavkov, o. záp. od Větrní 223
Slavkov viz *Horní Slavkov*
Slavkovice, o. u Horní Plané 223
Slezsko (Silesia) 49, 50, 52, 60, 62, 63, 65, 67, 125, 128, 129, 132, 147, 156, 181, 204, 215, 239, 247, 272
Slibovice, o. vých. od Městce Králové 216
Sloup (Birckstein, Bircksteinium), o. u Nového Boru 105, 238
Sloupno, o. sev. od Nového Bydžova 216
Slovinsko 50, 204
Smečno (Smečna, Muncifaj), m. na Kladensku 236, 289
Smědá, ř. 63
Smidary, m. sev. od Nového Bydžova 216
Smilkov, o. již. od Votic 224
Smiřice (Smirzicium), m. sev. od Hradce Králové 171, 182, 199, 215
Smolotely, o. vých. od Milína 226
Smrčiny (montes Piniferi) 243
Smrkovice (dnes Staré Smrkovice), o. sev. od Nového Bydžova 217
Sněžka 63
Sněžné hory viz *Krkonoše*
Soběchleby (Sobochlebae), o. záp. od Chabařovic 238
Soběslav (Sobieslavia) 223, 248
Sobotka 171, 240
Sobótka (Zottenberg), h. v Polsku 73
Sokolov n. Obří viz *Falknov*
Solnice (Solnicium), m. sev. od Rychnova n. Kněžnou 216
Soseň (Sosna), o. vých. od Jesenice 235
Soutice, o. u ústí Želivky do Sázavy 221

- Spálené Poříčí* (Poříčí, Porzicium) 100, 103, 229
- Srbeč* (Srbecium), o. sev. od Nového Strašecí 236
- Srbice*, o. sev. od Kolovče na Klatovsku 229
- Srbice*, o. vých. od Klatov 229
- Srbsko* 50
- Stará Boleslav* (Boleslavia Vetus, Veterobolesslavia, Boleslavia ad Albim) 85, 160, 196, 213, 238, 239, 244, 253, 286, 288
- Stará Plzeň* viz *Starý Plzenec*
- Staré Bříšně* viz *Bříšně*
- Staré Mitrovce* viz *Mitrovce*
- Staré Smrkovice* viz *Smrkovice*
- Starý Berštejn* viz *Berštejn*
- Starý Herštejn* viz *Herštejn*
- Starý Ples* viz *Ples*
- Starý Plzenec* (Plsna Vetus, Pilsna Vetus) 100, 229, 251, 277
- Starý Stránov* viz *Stránov*
- Stěna* (Steina), ř. v Polsku 55, 63
- Stod* (Stoda), m. mezi Plzní a Horšovským Týnem 229
- Stolany*, o. vých. od Heřmanova Městce 219
- Stradov*, o. záp. od Kaplice 262
- Strahov* (Sión), bývalý klášter v Praze 72, 90
- Strakonice* (Strakonicius) 118, 122, 125, 227, 248, 262
- Stránov* (dnes Starý Stránov), o. a hr. u Mladé Boleslavi 240, 262, 279
- Strašecí* (Strassecium, dnes Nové Strašecí) 235
- Strašice* (Strassice), o. záp. od Volyně 118, 229
- Stráž* (Neistetl), m. vých. od Přimdy 229
- Stráž n. Nežárkou* (Straz) 223, 262, 288
- Stráž p. Ralskem* viz *Vartmberk*
- Strážnice* (= tvrz Strašnice ?), neznámý hr. 262
- Strážov* (Strazov), m. na Klatovsku 118, 260
- Strojetice*, o. vých. od Podbořan 231
- Stropnice* viz *Horní Stropnice*
- Středokluky*, m. záp. od Prahy 236
- Střehom* (Stregom, Striga), m. v Polsku 63, 64, 230
- Střekov*, hr. u Ústí n. Labem 238, 262
- Stržela* (Strzela), o. a hr. u Strakoníc 103, 160, 227, 266, 294
- Střemily* (Strimilov), o. u Chvalšín na Česko-krumlovsku 223
- Střevel* (dnes Třebel), o. a hr. u Plané 262
- Stříbro* (Misa, Miza) 98, 100, 133, 229, 230, 248, 252
- Střimelice* viz *Hradové Střimelice*
- Studánka*, pramen u Českého Dubu 123
- Studánka* (Schenbrun), o. u Tachova 229
- Studeneč*, o. vých. od Chotěboře 221
- Stvolínky* (Stolínky), m. záp. od České Lípy 238, 262
- Sudetské hory* viz *Krušné hory*
- Suchdol*, m. záp. od Kutné Hory 213
- Suchodol* (Suchydul), o. mezi Příbramí a Dobříší 226
- Suchomasty* (Suchomasti), o. již. od Berouna 226
- Sulevice* (dnes Sulejovice), o. již. od Lovosic 238
- Supí Hora* viz *hr. Kyšperk*
- Sušice* (Sussyce, Sussicium) 51, 84, 85, 98, 118, 123, 160, 168, 227, 228, 248, 252, 274
- Svádov* (Svadovia), o. vých. od Ústí n. Labem 238, 262
- Svatá Hora u Příbrami* 80, 92, 118, 122, 156, 225, 226, 229, 247
- Svatá země* (Palestina) 72
- Svaté Pole* (Svatopole), o. již. od Dobříše 226
- Svatojiřský potok* (torrens Georgianus), ř. u Jelení Góry v Polsku 128
- Svatý Jan p. Skalou*, o. vých. od Berouna 79, 80, 158
- Svatý Šebestián* viz *Hora Svatého Šebestiána*
- Svět*, rybník u Třeboně 165
- Světce*, o. záp. od Kamenice n. Lipou 113
- Světce* (Světce), o. sev. od Bíliny 195, 238
- Světlá n. Sázavou* 182, 221
- Světlík*, o. mezi Českým Krumlovem a Lipnem 228
- Svídnice*, m. v Polsku 83
- Svijany*, o. záp. od Turnova 240
- Sviní vrch*, *Svinský vrch*, starý název Hradčanského návrší v Praze 72, 251, 252
- Svitava*, ř. 55
- Svojanov* (Swoganow), m. vých. od Poličky 218, 219, 249, 262
- Svojkov*, o. u Sedlčan 224
- Svojsice* (Swoys, Swogessice), o. záp. od Heřmanova Městce 218, 219
- Svojsín*, o. záp. od Stříbra 230, 282
- Svrčov* (dnes Svrčoves), o. mezi Klatovy a Chudenicemi 258
- Šarfenštejn* viz *Ostrý*
- Šelmberk*, hr. u Mladé Vožice 229
- Škvorec* (Sskworecz), o. záp. od Českého Brodu 106, 214, 262, 279
- Šluknov* (Schluckenau) 238
- Šonštejn* (Schönstein), zaniklý zámek záp. od Děčína 238
- Španěly* 49, 135, 150, 154, 195
- Špičák* (Spitzberg), h. v Krušných horách 85
- Štampach* (Stampach, dnes Kamenice), osada již. od Sokolova n. Ohří 242
- Šternberk* viz *Český Šternberk*
- Štáblavy* 229
- Štěchovice*, m. již. od Zbraslavi 109, 114, 224
- Štěkeň* (Štekni), m. vých. od Strakoníc 228, 262
- Štěpánov* viz *Trhový Štěpánov*
- Štířín*, o. u Jílového u Prahy 214
- Štítý*, m. záp. od Šumperka 70
- Štýrsko* 180
- Štýrský Hradec*, m. v Rakousku 282

- Šumava* (Gabreta) 51, 52, 54, 70, 71
Šumburk (Novoschamburg, dnes též Šumná) hr. u Klášterce n. Ohří 231
Šumov, neexistující hr. 262
Švamberk viz *Krasíkov*
Švarcava (Swartzawa), ř. 55
Švédsko 50
Švihov, m. a hr. u Klatov 254, 262, 278—280, 294
Švýcarský 110, 112
Tábor (Taborium, Thaborium, Hradiště hory Tábor) 72, 113, 165, 222, 224, 244, 246, 249, 253, 257, 282, 298
Tachov (Tachovium) 50, 229, 249, 253, 263, 280
Talmberk, hr. u Rataj n. Sázavou 81
Tatarsko Praekopské 50
Telč 253, 288, 294, 295
Teleč (Teleczium), o. již od Bochova 242
Telnice, o. záp. od Ústí n. Labem 107
Tempé 56
Teplá, m. a klášter 77, 98, 99, 102, 113, 115—117, 157, 158, 169, 230, 241, 248, 294
Teplá, ř. 110—113
Teplice v Čechách (Teplicium) 90, 110, 112, 113, 118, 131, 142, 171, 238, 248, 255, 268
Tetín, o. již od Berouna 85, 157, 225, 226, 245, 250, 263, 280, 292
Těšín 54
Těšnice (Tessenicium), o. vých. od Klatov 229
Thermopyly 231
Tisov, o. sev. od Blatné 227
Tisová, o. u Bohutína na Příbramsku 100
Tisová (Deysa), o. u Sokolova n. Ohří 242
Tloskov (Tloskovium), o. sev. od Neveklova 224
Tmaň, o. u Koněprus na Berounsku 122
Točnick, hr. na Berounsku 225, 263, 280, 294
Tochovice, o. sev. od Březnice 228, 249
Tolštejn (Tollenstein), hr. v Lužických horách 85, 86, 100, 127—130, 238
Tolštejnské hory (Lužické hory) 86, 100
Toušeň (Taussim, Taussimium), o. vých. od Brandýsa n. Labem 108, 214
Touškov, m. a o. záp. od Plzně 229
Toužetín, o. vých. od Loun 263
Toužim (Taužim, Deising), m. na Karlovarsku 242, 280
Trácie 50, 51, 54
Transylvánsko 50
Trč, *Trčka*, domnělý hr. Hermundurů 275
Trhová Kamenice (Camenicium forense), m. již od Nasavrku 219
Trhové Sviny (Svinae), m. vých. od Českých Budějovic 223
Trhový Štěpánov (Štěpánov, Štěpanovium), m. vých. od Vlašimi 213, 214, 249
Trasky (dříve též Skály), hr. u Turnova 73, 75, 216, 240, 261, 263, 294
Trpísty (Trpist), o. sev. od Stříbra 230
Trutnov (Trutnovia) 107, 215, 253, 263, 280
Třebechovice p. Orebem (Trzebechovicium) 216
Třebel viz *Střeval*
Třeбенice, m. záp. od Lovosic 238
Třebívlice, o. u Třebeenic na Lovosicku 131
Třebomyslice, o. u Horažďovic 227
Třeboň (Trebona, Wittengau) 165, 198, 223, 224, 248, 249, 263, 280, 293, 294
Třebsko, o. již od Příbrami 227
Třemošná (Trzebussna), h. záp. od Příbrami 93, 100
Třemošná, ř. 109
Třemšín, h. a hr. v Brdech 263
Tři Sekery (Treyhacken), o. záp. od Mariánských Lázní 103
Tučapy, o. vých. od Soběslavi 223
Tuchoměřice, o. záp. od Prahy 236
Tuněchody, o. sev. od Chrudimi 219
Turecko 138, 170
Turnov (Turnow, Turnau) 85, 240, 248, 263
Týn n. Vltavou (Vltavský Týn, Moldavoteyna, Muldavotina) 109, 160, 171, 224, 248, 249, 262
Týnec viz *Panenský Týnec*
Týnec n. Labem (Teinecz) 219
Týnec n. Sázavou (Teinicium ad Sazavam) 224, 263
Tyroly 84
Týřov (Teiřov, Angerbach), hr. nad Mží 230, 253, 280, 294
Údlice, o. u Chomutova 144, 234
Údrč (Audrcz), o. u Bochova na Karlovarsku 242
Úberčice (Aurzeczicze), o. záp. od Chrudimi 219
Ubersko, o. mezi Pardubicemi a Chocní 219
Úhlava, ř. 109
Uhlířské Janovice, m. sev. od Kácova 214
Uhry 50, 51, 55, 59, 84, 95, 118, 129, 130, 137, 143, 204, 276
Uhříněves, dnes Praha Uhříněves 199, 214
Újezd, o. záp. od Hořovic 225
Újezd, o. na Lovosicku 238
Újezd Svatého Kříže (Sancta Crux), o. záp. od Pobežovic 106, 229
Úlibice (Oulibice), o. vých. od Jičína 216
Unhošť, m. záp. od Prahy 235
Úpa, ř. 108
Úslava, ř. 228
Ústí n. Labem (Austi, Austa, Usta) 52, 107—109, 133, 144, 146, 161, 211, 237, 244, 252, 255, 258, 262, 279
Ústí n. Lužnicí viz *Sezimovo Ústí*
Ústí n. Orlicí (Usti ad Landscronam) 216
Úšovice (Auschowitz), součást Mariánských Lázní 82, 116

- Úštěk* (Aussa, Aussta) 238, 244, 254, 258
Úvaly (Ouvaly, Auwal), m. záp. od Českého Brodu 214
Valašsko 50
Valdek, hr. u Hořovic 226
Valdštejn (Waldstein), hr. u Turnova 240, 254, 263, 281
Valeč (Valec), m. záp. od Podbořan 231
Valečov, hr. u Mnichova Hradiště 240, 263
Valtinov (dnes Velký Valtinov), o. u Jablonného v Podještědí 240
Valy, o. u Mariánských Lázní 242
Vamberk (Wamberg) 216
Vandalské hory viz *Krkonoše*
Varta, ř. v Polsku 55
Vartmberk (dnes Stráž p. Ralskem) 240, 263
Včelnice (Wczelnice), o. již. od Kamenice n. Lípou 223
Velhartice (Velharticium), o. a hr. záp. od Sušice 227, 263, 281, 283, 294
Velíš (Veliss) 171, 216, 245, 263, 281, 282, 294
Velíz, h. u Kublova na Berounsku 226
Velké Březno viz *Březno*
Velkopolsko 157
Velký Valtinov viz *Valtinov*
Velvary (Velvarium) 211, 235, 236, 249
Venedský záliv, moře 204, 205, 208
Veselí n. Lužnicí (Vesselium) 223
Vestfálsko 179
Veveří, hr. u Brna 253
Větrný Jeníkov (Jeníkov), m. mezi Humpolcem a Jihlavou 221
Věžníky, o. záp. od Vlašimi 223
Vchynice, o. záp. od Lovosic 238
Vicemilov, domnělý název Nymburka 253
Vídeň 135, 136, 182, 197
Vidím, o. sev. od Mělníka 240
Vidrholec, les u Úval 214
Vilémov (Wilimovium), o. vých. od Golčova Jeníkova 221
Vimperk (Vimberg, Wimberg, Winterberg) 92, 118, 227, 228, 249, 263
Vinná Hora (Binneberg, dnes Vinná) o. u Křemže na Českobudějovicku 106
Vinoř, o. již. od Brandýsa n. Labem 214
Visla, ř. v Polsku 204—206, 209
Vitanovice, osada mezi Mladou Vožicí a Voticemi 223
Vítkov (Vitkovia), o. mezi Strakonice a Pískem 228
Vítkova hora (= Žižkova hora, Žižkov) v Praze 293
Vlachovo Březí, m. sev. od Prachatic 227
Vlašim (Vlassim, Vlassym, Wlassimum) 171, 213, 214, 249
Vlčice, o. záp. od Trutnova 115
Vlčtejn (Wildstein), hr. u Blovic 229, 282, 294
Vlkov, o. vých. od Městce Králové 191
Vltava (Muldava) 56, 58, 78, 83—85, 104, 105, 108, 109, 126, 145, 148, 151, 159, 160, 162, 169, 212—214, 224, 227, 234, 245, 247, 250, 252, 263, 281
Vltavice (Wltava, dnes Horní Vltavice), o. již. od Vimperka 108
Vltavský kraj 105, 212, 213, 222, 224—226, 234, 255, 257, 258, 263
Vodňany (Wodnianum) 227, 249
Vodolanka, pramen u Sušice 118, 123
Vogtland (Voitlandia) 50, 51, 54, 144, 231, 243
Vojnův Městec, o. mezi Chotěboří a Žďárem n. Sázavou 221
Volenice (Veldanice), o. záp. od Strakonice 228
Volyně (Volin, Volinium) 228
Volyňka, ř. 109
Voračice, osada u Vrchotových Janovic 224
Vostavín, neexistující hr. 263
Votice 212, 214, 260
Vožice viz *Mladá Vožice*
Vrabinec (Sperlingstein), hr. již. od Děčína 279
Vranov viz *Skály*
Vraný, m. sev. od Slaného 236
Vratislav (Wróclaw), m. v Polsku 49, 128
Vrbno, o. již. od Mělníka 236
Vrchlabí (Wrchlabium, Hohenelbe, Albipolis) 107, 108, 151, 215, 249
Vrchotovy Janovice (Janovicium), o. vých. od Sedlčan 213
Vroutek (Wruticium), o. již. od Podbořan 231
Vršovice, dnes Praha Vršovice 119
Vřesník, o. sev. od Hořic 100
Vřešfov, hr. na Hořicku 263, 269, 282
Vřebořice, o. nad Želivskou přehradou 221
Všeruby, o. sev. od Města Touškova 229
Vulsinské jezero (Lago di Bolsena), jezero v Itálii 192
Vydřiduch, vrch a polesí u Holoubkova na Plzeňsku 230
Vyplatil (dnes Oplatil), rybník u Bohdanče 165
Výskytná (Wyskitna), o. vých. od Pelhřimova 249
Výsluní (Sonneberga), o. na Krušných horách 97, 100, 231
Vysoká (dříve též Vysoký), o. již. od Příbrami 227
Vysoká Libeň (Liben), o. u Všetat 240
Vysoké n. Jizerou (Vysoka, Vyssoka) 68, 85, 125, 240
Vysoké Mýto (Altameita, Altomita, Meyto) 218, 219, 247, 249
Vysoký, hr. u Třebeska na Příbramsku 263
Vysoký Chlumec viz *Lobkovický Chlumec*
Vyšehrad 71, 83, 88, 93, 104, 147, 208, 247, 266, 284, 293
Vyšší Brod (Altovadum, Hohenfurt) 223, 228

Waldsassen, m. v NSR 243
Wanova osada (Wansiedel), zaniklá lokalita u Horního Slavkova 102
Wels, m. v Rakousku 60
Westerwald, krajina v NSR 51
Wiesbaden, m. v NSR 110
Wittembersko 56
Wolkenstein, m. v NDR 86, 132
Zábělčice, dnes část Golčova Jeníkova 221
Záblatí, o. u Lomnice n. Lužnicí 228
Záboří, o. u Vodňan 228
Zádub (Hohendorff), o. u Mariánských Lázní 77, 117, 229
Zabořany, o. vých. od Litoměřic 238
Zahrádka, osada mezi Neveklovem a Bystřicí u Benešova 224
Zahrádka (Sorat), o. již. od Teplé 117
Zaječov (Zagecov), o. již. od Hořovic 225
Zákupy, m. vých. od České Lípy 240
Zalužany (Zaluzany), o. již. od Příbrami 228
Zápy (Zapae), o. u Brandýsa n. Labem 213
Zásadka, o. vých. od Mnichova Hradiště 240
Zásmuky 132, 214
Zátoň (Zatoni), o. již. od Českého Krumlova 223
Závišín (Abassin), o. u Mariánských Lázní 77
Zbiroh, m. a hr. vých. od Rokycan 108, 178, 253, 266, 294
Zbořený Kostelec viz *Kostelec n. Sázavou*
Zbraslav (Aula regia) 107, 109, 138, 225, 226, 250
Zbraslavice, m. sev. od Zruče n. Sázavou 221, 266
Zdebořice (Stoborzium), o. vých. od Klatov 118
Zdice, m. záp. od Berouna 226
Zduchovice, o. záp. od Kamýka n. Vltavou 102
Zelená Hora (Grünberg), h. a hr. u Nepomuku 80, 229, 230, 263, 282
Zelená Lhota, o. již. od Nýrska 229
Zlatá Koruna (Corona Aurea, S. Corona), o. a bývalý klášter u Českého Krumlova 223, 228
Zlaté Hory viz *Cukmantl, Kamberk*
Znojmo 253
Zruč n. Sázavou 221, 266
Ztibečná (Ztibone, Ztibicina), domnělé m. Libušino 250
Zvíkov, hr. nad Vltavou 109, 227, 228, 247, 266, 282, 283, 293
Zvíkovec, o. sev. od Zbirohu 226, 266
Zvířetice, hr. u Mladé Boleslavi 240, 266, 283
Zvoleněves, o. vých. od Slaného 199
Žacléř (Schatzler, Schatzlerz) 68, 186, 216, 262, 279
Žákava (Zakavy), o. sev. od Blovic 229
Žamberk (Zamberg) 77, 79, 163, 216, 274
Žampach (Zampach), o. a hr. již. od Žamberka 199, 216, 253, 266, 275, 294
Žatec (Zatecium) 144, 146, 222, 231, 234, 247, 249, 251, 283
Žatecký kraj 52, 56, 78, 96, 97, 103, 144, 211, 212, 229, 231, 234, 237, 241—243, 245—247, 249, 256—260, 275
Žbáb (Czban), hr. u Rakovníka 255
Žďár (Sora), o. záp. od Děčína 231
Žďár n. Sázavou 70, 221
Žeberk (Eisenberg), hr. u Jirkova 229, 231, 256, 294
Žebrák (Zebrak, Ziebrak), m. a hr. na Berounsku 108, 225, 249, 266, 280, 282, 283
Žehuň (Ziehaunie), o. již. od Městce Králové 216
Žehušice (Zehussice), o. sev. od Čáslavi 221
Zelenice, o. již. od Bíliny 76
Želiv (Zelivium), o. záp. od Humpolce 223, 266
Želízky (Železna), o. sev. od Mělníka 240
Želkovice (Zebelitz), o. u Třebívlic na Lovosicku 132
Želnavá (Zelnavá), o. u Nové Pece 228
Žernoseky, m. na Litoměřicku 238
Žernovice, o. záp. od Netolic 223, 266
Žerotín, o. a hr. mezi Louny a Slaným 236, 266
Žichovice (Zichovice), o. mezi Sušicí a Strakoněci 228
Žinkovy (Zinkovia), m. záp. od Nepomuku 229
Žíreč (Zirecz), o. již. od Dvora Králové 216
Žirovnice, m. záp. od Počátek 266, 282
Žitava, m. v NDR 63, 269
Žitenice, o. vých. od Litoměřic 238
Žiželice (Zezelicism), m. záp. od Chlumce n. Cidlinou 215
Žižkova Hora, Žižkov viz *Vítkov*
Žleby (Zleby), m. a hr. na úbočí Železných hor 221, 266, 282
Žlutice (Zlutice) 242, 249, 253
Žumberk (Zumberga), o. již. od Chrudimi 218

Věcný rejstřík

- achát* 125, 133
akvamarín 132
ametyst 62, 63, 68, 125, 127, 135
andělský kořen, angelika (děhel lesní) 66, 150, 151
andělský traňk (prha chlumní) 150
angelika viz *andělský kořen*
antimonit 115, 157, 158
azurit (arménský kámen) 133, 134
barvínek (brčál menší) 150
bavlna 157
bazalka pravá 150
bažant 169, 194, 197—202, 216
bažantnice 197—199, 216
bekasina otavní (kozlík?) 194, 196
benedykt lékařský 66, 150
beryl 129, 132
bělíce 163, 167
bílá paní 64, 294—296
bobr 177, 178, 218
bolehlav blamatý 151
bolšovník obecný viz *medvědí pazneht*
borovice 181
borůvka viz *myrtovej jabůdka*
brávník obecný 197
brčál menší viz *barvínek*
broskev, broskvoň 142
brusinka 150
brutnák lékařský 150
břek 191
břídlice 145, 146
buk 181
bukač velký 196
bukvice lékařská 150
bulvuška bliznatá viz *kaštan zemský*
buvol 170
býk 148, 177—179, 181
cedr 138, 150
cín 76, 82, 87, 100, 102, 103, 238
čáp 189, 192
čapí nůsek (kakost smrdutý) 150
čečetka obecná 192, 197
čejka chocholatá 58, 196
čekanka obecná 150
černobýl (pelyněk černobýl) 150
červenka obecná 197
červený mech (plavuň obecná) 150
červotoč 93
česnek 150
čírka obecná 196
čížba viz *ptáčníctví*
čížek lesní 190—192
daněk 137, 169—171, 178, 181
datel 197
devatero odění Matky boží (kosatec nebo mečík) 150
devětsil lékařský viz *koňské kopyto*
děhel lesní viz *andělský kořen*
diamant 104, 125, 127, 128, 130, 131, 133—135
divizna velkokvětá 151
dlask tlustozobý 197
dobromysl obecná 150
dobytkářství 69, 148, 178, 179
dolování, doly 87—92, 95—100, 102, 103
drahokamy, vzácné kameny 54, 63, 67, 68, 75, 85, 86, 99, 100, 103, 108, 109, 124, 125, 127—138, 159, 160, 190, 218, 228, 238, 240, 286, 289, 290, 297
drak 75, 80, 186, 187, 290
drop velký 187, 189, 197
drozd zpěvný 58, 190—192, 197
dříšťál obecný 150
dub 112, 181
dudek chocholatý 197
důlní neštěstí 96, 97
ďáblík bahenní 150
fenykl viz *stračí nožka*
fiala (violka lesní) 150
fíkovník 150
galgan lékařský 150
gazela 177
granát 68, 100, 125, 129—132, 214
habr 181
had 75, 158, 186, 187
hadí jazyk (šípátka vodní) 151
hadí kořen 66
hadí mord nízký 148, 150, 154
hamry 102, 103
havran polní 58, 65, 192, 194, 197, 225
heliotrop 133
heřmánek pravý 150
hlaváč (ryba) 162, 163
hlaváč žlutavý viz *kavias*
hlaváček jarní 150
hlinka 103, 111, 154, 156
hlob 150
hmyz 186, 187
holub divoký 195—197
hořec jarní 66, 150
houby 151, 154
branostaj 184
brdlíčka divoká 192
brnčírství 106, 107, 156, 226
broznová bylina (merlík hroznový, merlík zvrhlý) 150
brušeň, bruška 142, 143, 166
břebčinec 217

- busa divoká* 189, 194, 196
busa domácí 132
busí nožka (kontryhel obecný) 151
hvězdnice alpská 66
hyacint (kámen) 125, 127, 128, 132
chalcodon 63, 129, 132
chameleón 177
chmel 144, 234, 237
chocholouš obecný 190, 197
chrysolit 100, 129, 132
chrysopras 129
chrástal vodní 195
chřest 150
chvojka klášterská 66
indiánský pepř (paprika) 150
jablečník obecný 150
jabloň, jablka 138, 142, 143, 166
jantar 150
jasan 150, 181
jasmín 137, 138, 150
jaspis 62, 68, 125, 133, 135
jaterník trojlaločný 150
javor 181
jazyk český 301—303
ječmen myší 151
jedle 181
jelec proudník 161, 163
jelec tloušť 161, 163
jelen 154, 169—171, 177—179, 226, 239
jelení jazyk 150
jelení (srnčí) kořen (smlodník jelení) 150
jeřáb popelavý 197
jeřáb (strom) 142, 143
jeřábek lesní 180, 194, 195, 197, 198
jeseter 58, 159, 161, 162, 237
jeskyně 75, 79—81, 87
ještěb lesní 58, 71, 188, 190, 196
ještěrka 78, 112
jezera 167, 168
jezevec 177, 178, 180—182
ježdík obecný 162, 163
ježek 177, 178, 202, 253
jiříčka obecná 195
kachna divoká 163, 167, 177, 192, 193, 196
kachna domácí 126
kakost smrdutý viz *čapí nůsek*
kallait viz *tyrkys*
kalous ušatý 197
kámen arménský viz *azurit*
kámen brusný 159
kámen křesací 103, 104
kámen „labský“ 133
kámen „ledvínový“ 133
kámen mlýnský 103, 105
kámen „orlí“ 125
kámen sardský viz *karneol*
kámen vřídelní 112
kámen vzácný viz *drahokamy*
kamejka rolní viz *vrabí símě*
kamenec 102, 103, 112—114, 124
kamzík 177, 178, 180
kanár 202
kanáří semínko (lesknice rákosovitá) 150
kanec 80, 169, 171, 178, 180, 202, 239
káně lesní 196, 197
kapr obecný 159, 161, 163, 167, 219, 224
karas obecný 163
karbunkl 132
kardus požehnaný (přímětník, starček přímětník) 150
karneol (sardský kámen) 62, 104, 125, 129, 132
kaštan 142, 150
kaštan zemský 150
kavias (hlaváč žlutavý) 150
kavka obecná 187, 194, 197
klinopád (marulka klinopád) 150
klokoč zpeřený 150
kočka divoká 177, 178
kohout 65
kokotice evropská 151
kolčava 185
komonice lékařská 150
konipas bílý viz *trasořitka*
kontryhel obecný viz *busí nožka*
koňské kopyto (devětsil lékařský) 150
kopretina řimbaba viz *vratička*
kopretina vratič viz *vratič*
koprník štětínolistý 150
korál 86, 130
koroptev polní 137, 169, 182, 192, 195, 197—201
koryandr 150
kos černý 192, 195
kosatec viz *devatero odění Matky boží*
kotvice plovoucí 150
koza 178
kozlík viz *bekasina*
krahujec obecný 194
králík divoký 169, 172
kráva 68, 125, 178, 179, 181
krokodýl 177, 187
krušina olšová 143
krutiblav obecný 194
křéček 185
křepelka polní 192, 195, 197
křišťál 62, 100, 125, 127
křivonoska (křivka obecná) 192, 194, 196
kukačka obecná 194
kuna 178, 185, 186
kůň 65, 145, 148, 177—179, 182, 217—219, 223
kvíčala 58, 190, 191, 194, 195, 197
kyselky (= kyselé prameny, minerálky) 54, 114—117

- labuť zpěvná* 58, 194, 196
lanýž 154
lasička 178, 185
lázně 110—115, 238
lazulit 133
ledek 103, 104, 111—113
ledňáček říční 194, 196
leknín bílý 150
lesknice rákosovitá viz *kanáří semínko*
lev 170, 171, 177
levhart (leopard) 177
libeček lékařský 150
lilie 150
lilie zlatohlavá viz *zlatohlávek*
lín obecný 163
lípa 138, 139, 171, 181
lipan obecný 162, 163
líška 142, 143
liška 176—178, 182, 198
locika planá 150
lomikámen vždyživý 150
lomy 103—105
los 177, 180
losos obecný 58, 78, 108, 110, 137, 159—162, 214, 218, 224, 237
lovy 136, 164, 176—178, 180, 182, 187—193, 199, 200
luňák bělohlavý 194
lyska černá 196
máčka polní 151
magnetit 125
malina, maliník 150
marulka klinopád viz *klinopád*
máta polej viz *polej*
matečník (sedmikráska chudobka) 150
mečík viz *devatero odění Matky boží*
medunka 150
medvěd 172, 173, 178, 181, 182
medvědí pazneht (bolšovnik obecný) 150
meloun 150, 217
merlík broznový, merlík zvrhlý viz *broznová bylina*
merlík všedobr viz *všedobr*
měď 63, 102, 103
mihule říční, potoční (nejnok, okatice) 159, 161—163, 218, 237
mince, mincovnictví 83, 101
mléč polní 150
mlok 186
mlynářství 107, 108
mník jednovousý 162
modřín 181
mochna husí viz *stříbrník*
mochyně židovská třešeň viz *mořská višeň*
moračina 150
mořská višeň (mochyně židovská třešeň) 151
mosaz 116
mramor 99, 103—105
mřenka mramorovaná 163, 164
mumie 154
myrtová jahůdka (borůvka) 150
mys 185
mysí ječmen 150
narval 154, 156
nejnok viz *mihule*
netřesk skalní 151
nosorožec 177
obory 169, 171, 172
obrazy 136, 289, 290, 297, 300
oděv, odívání 297—300
okatice viz *mihule*
okoun říční 161, 163, 167
oliva 138, 142, 150
olovo 102, 103, 158
olše 112, 181
oman hnídač viz *zlatý traňk*
oměj šalamounek 66, 151
onyx 104, 125, 132
opice 172, 174, 175, 177, 181
opičí plat, opičné 175
orel 58, 71, 170, 187—189, 194, 196
orech 142, 143
osel 177
oskeruše 143, 150
osladič obecný 151
ostříž lesní 188, 190, 197
ovce 83, 170, 177, 178, 230, 231
ožanka kalamandra 138, 150
palma 138
panter 170
papír 107
papírny 107
papoušek 170, 194, 195
paprika viz *indiánský pepř*
pardál 170
parma obecná 159, 161, 163
paruka 301
pastevectví 177, 178, 230, 231
páv 194
peltrám (druh kopretiny) 150
pelyněk černobýl viz *černobýl*
penízek rolní 151
pepř potoční viz *rdesno pepřík*
perly 67, 86, 100, 109, 124—128, 132, 134, 135, 164, 228, 245
permoníci 92, 93, 96
pes 73, 74, 110, 176—178, 180—184, 197, 200—202, 224
pěnice pokřovní 197
pěnkava obecná 195—197
pětilístek (mochna plazivá) 151
pilát lékařský viz *volský jazyk*
pily 107, 108
piskoř pruhovaný 159, 161, 162

- pistácie* 150
pivo, pivovarnictví 108—110, 144, 145, 230, 234—236
pivoňka 143
platan 181
platýz 162
plavuň obecná viz červený mech
plicník lékařský 151
podnebí 58, 59
podražec obecný 150
pochybek 151
polej (máta polej) 150
polní rutka (zemědým lékařský) 151
pořekadlo, přísloví 50, 68, 78, 125, 146, 201, 219, 222, 225, 226
poštolka obecná 194, 197
potápka malá 196
povodeň 113
prameny 54, 81—83, 110—119, 122—124
prasem 129
pravěké nádoby 154, 157
prba chlumní viz andělský traňk
proudník viz jelec proudník
přímětník viz kardus požehnaný
psí víno 151
pstruh obecný 110, 126, 137, 160—163, 218
ptáctví (čižbářství) 188—193, 197—200, 218
půda 103, 145, 147, 148
pulec (ryba) 163
pupava obecná 66, 151
pupkovec jarní 151
puškovec obecný 148
racek 170
rak 163, 164, 168
rdesno pepřík (pepř potoční) 150
rdesno ptačí viz truskavec
rejsek 185
rojovník bahenní viz rozmarýna planá
rozchodnice růžová, rozchodník viz růžový kořen
rozmarýna planá (rojovník bahenní) 150
rozmarýna věnečná (rozmarýna lékařská) 150
rtuť 103
rubín 68, 125, 128—130, 132, 134, 135
rutka polní (zemědým lékařský) 151
růže z Jericha (zimolez kozí list) 150
růžový kořen (rozchodnice růžová, rozchodník) 66, 151
rybníky, rybníkářství 165—168, 219, 220, 224
rybolov 109, 136, 160, 199, 218
rys 170, 177, 178, 190
rýžování (zlata) 68, 83—86
řešetlák 143, 150
řimbaba (kopretina řimbaba) 150
safír 62, 68, 86, 125, 127, 128, 132
sardonyx 125, 129
sasanka hajní 150
sedmikráska chudobka viz matečnick
sekavec písečný 163
sesel roční 150
síra 76, 103, 104, 111—113, 124, 130
sítí, sítina 151
skalice 111, 114, 116, 117, 124
sklárný 105, 106
sklo 69, 105, 106, 220
sklo štěpné (slída) 154, 157
skřivan polní 182, 192, 195, 197
slavík obecný 197
sleziník routička 151
slída viz sklo štěpné
slon 177, 181
smlánek jelení viz jelení kořen
smaragd 63, 125, 129, 132
smrk 181
sojka obecná 58, 197
sokol stěhovavý 58, 71, 187, 189, 190, 194, 197
sosna 181
sova pálená 197
srdečník obecný 151
srnec 169, 178, 180, 181
starček obecný 151
starček přímětník viz kardus požehnaný
stehlík obecný 195, 202
stozrník lnovitý 150
stračí nožka (druh fenyklu) 150
stračka polní viz svalník
straka obecná 192, 194, 197, 198
strakapoud velký 190, 194
strnad obecný 192, 195
střelný prach 104
střemcha 177, 181
střevle 160
stříbrník (mochna husí) 151
stříbro 54, 68, 75, 76, 83, 85—88, 90—93, 95—100, 102, 103, 114, 124, 134, 137, 156, 223, 227, 228, 234, 238, 241, 242, 245—248, 252, 275
střízlík obecný 197
sůl 81—83, 116, 124
sumec velký 162
sup 194, 197
svalník (stračka polní) 150
sýkora koňadra 197
sýrašství 69, 216, 217, 231
šafrán 54, 66, 75, 137
šarlatové jahody 151
šípatka vodní viz hadí jazyk
škorpión 186
špaček obecný 192, 194, 195
štika obecná 163, 167, 219, 224
štukatérství 104
švestka 142
tamaryšek 106
tetřev hlúšec 194, 197, 199—202
tetřívěk obecný 180, 197, 199, 202

tchoř 185, 202
tis 151, 181
tloušť viz *jelec tloušť*
topas 62, 63, 68, 104, 125, 127, 128, 132
topol 181
truskavec (rdesno ptačí) 150
třasořitka (konipas bílý) 195—197
třemdava bílá 54, 75
třešeň 142
tulipán 137, 138
tygr 170, 177
tyrkys, kallait 62, 125, 129, 132
ublí 103, 104
úboř říční 161—163, 167
vápenec 103, 104
vápenky 104, 156
vápno 103, 104, 111—113
velbloud 177
vepř divoký viz *kanec*
vepř domácí 110, 131, 177—179, 181
veverka 177, 180—182, 202
vinařství, vinice, víno 145—147, 237, 239
violka lesní viz *fiala*
višeň 150
višeň mořská (mochyně židovská třešeň) 151
vlasý 297, 300, 301
vlaštovka obecná 192, 197
vlk 75, 178
volavka popelavá 196
volovec vrbolistý 150
volský jazyk (pilát lékařský) 150
vousy 297, 300
vrabec domácí 192, 195, 197
vrabí símě (kamejka rolní) 150
vrána černá 192, 197
vrání noha (vranožka šupinatá) 150
vrání oko čtyřlísté 151
vranožka šupinatá viz *vrání noha*
vratič (kopretina vratič) 150
vratička (kopretina řimbaba) 150
vrbina obecná 150
vřes 66, 150
ustavač kukačka 150
všedobr (merlík všedobr) 150
vydra 177
výr velký 197
vyza velká 162
zabradý 138, 139, 142, 150
zaječí noha (druh jitrocele) 150
zajíc 137, 169, 176, 178, 180, 182, 194, 201
zemědělství 145, 147, 148, 234
zemědým lékařský viz *polní rutka*
zimolez kozí list viz *růže z Jericha*
zkameněliny 156—158
zlato 54, 62, 63, 67—69, 75, 76, 78, 83—88, 91—95, 98—100, 114, 124, 131, 133, 134, 137, 159, 225, 226, 228, 238, 240, 241, 245, 246, 251, 252, 269, 290, 297, 300
zlatoblávek (lilie zlatohlavá) 150
zlatý traňk (oman hnidák) 150
zubr 172, 177
žába 65, 87, 164, 167
železo 76, 101—103, 114, 115, 225, 226
žindava evropská 151
žluna zelená 194
žluva hajní 187, 194—197

BOHUSLAV BALBÍN

KRÁSY A BOHATSTVÍ
ČESKÉ ZEMĚ

---

*Výbor z díla Rozmanitosti z historie
Království českého*

(Miscellanea historica regni Bohemiae)

Úvodní studii napsala dr. Zdeňka Tichá

Z latinského originálu přeložila, výbor uspořádala a poznámkami, ediční poznámkou a rejstříky opatřila dr. Helena Businská

Snímky pořídili M. Bláhová, D. Landová (Národní muzeum v Praze), Národní technické muzeum, L. Neubert a Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze

Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl Jiří Blažek

Vydalo nakladatelství Panorama v Praze v roce 1986 jako svou 4387. publikaci
Edice Naše vlast

Odpovědný redaktor dr. Jaroslav Havel

Výtvarná redaktorka Věra Běťáková

Technická redaktorka Jarmila Sojková

Vytiskla Svoboda, grafické závody, n. p., Sazečská 8, Praha 10

AA 31,68 VA 32,00 601-22-857

352 stran. První vydání. Náklad 15 000 výtisků

11-027-86 13/22

Cena vázaného výtisku 45 Kčs